GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIÁNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL.

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

GERÉB JÓZSEF.

HARMADIK KÖTET.

VII—IX. KÖNYV.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1894.

Ára 2 frt 80 kr.

M. ACADEMIA
KÖNYVTARA

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

460807

M. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R 1977

M. IUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtári 6576/1970 sz.

M. ACADEMIA KÖNYVTÁRA

A hetedik könyv tartalma.

Uj előkészületek Görögország ellen (1). Viszály a trónöröklés rendje fölött (2—3). Dareios halála, Xerxes trónralépte (4). Mardonios, az Alcuadák és Peisistratidák befolyása Xerxesre (5—6). Egyiptom leigázása (7). Államtanács; Xerxes, Mardonios és Artabanos beszéde (8—11). Xerxes ingadozása és álomlátása (12—13). Ujabb álomlátás; a háború elhatározása (14—18). Ujabb álomlátás; nagyszabású előkészületek (19—21). Az Athos átvágása, raktárak (22—25). A hadmenet Sardisig; a lydiai Pythios gazdagsága (26—32). A Hellespontos áthidalása (33—36). A hadmenet Sardistól Abydosig; Pythios kérelme és megbüntetése (37—39). A hadmenet rendje, Zeus kocsija, Xerxes kocsija (40—43). Hadi szemle Abydosban (44). Xerxes és Artabanos beszélgetése (45—52). Xerxes beszéde a perzsákhoz; átvonulás a hidon (53—56).

Hadmenet a Hellespontostól Doriskosig; a hadsereg megszámlálása (57—60): *a)* a gyalogság (61—83); *b)* a lovasság (84—88); *c)* a hajóhad (89—99). Xerxes hadi szemléje (100). Beszélgetése Demaratossal (101—105). Maskames és Boges vitézségének megjutalmazása (106—107). Hadmenet Doriskostól Akanthosig; a hadsereg élelmezése (108—121). Hadmenet Akanthostól Therméig (122—126). Pihenés Thermében; kirándulás a Tempéhez (127—130). Követek kiküldése; Talthybios haragja; Bulis és Sperthias (131—137).

Athén érdemei; két jóslat; a fabástya; Themistokles hajóhadat szervez (138—144). A görögök viszálykodásának kiegyenlítése: *a)* kémek kiküldése Sardisba; Xerxes nagylelkűsége velök szemben (145—147); *b)* alkudozások Argossal (148—152); *c)* Gelon Syrakusaiban, trónrajutásának története (153—156), alkudozásai a görög követekkel (157—162), Gelon követe Delphoiban (163—164), Gelon és Theron győzelme Amilkas fölött (165—167); *d)* a kerkyraiak kétszínű vi-

selkedése (168); *e)* Kréta; Minos és a krétaiak régibb története (169—171).

A thessaliaiak; a Tempe-szoros (172—174). A görög hajóhad Artemisionnál, a gyalogság Themopylainál; jóslat a szelekről (175—178). Első tengeri csata; a perzsa hajóhad Sepias mellett, a görög hajóhad Chalkisnál (179—183). A perzsa haderő átrézete (184—187). Háromnapi vihar, a perzsák vesztesége (188—191). A görög hajóhad ismét Artemisionnál, a perzsa Aphetainál (192—195). Xerxes Thessaliában és Achaiában; az Athamasra és Phryxosra vonatkozó mythosz (196—197). A vidék Thermopylai körül (198—201).

A görög hadsereg és Leonidas (202—207). Perzsa kémek; Xerxes és Demaratos beszélgetése (208—209). Kétnapi harcz a szoros nyugati részén (210—212). Ephialtes árulása; a perzsák kerülő útja (213—218). A görög szövetséges csapatok elbocsátása; utolsó küzdelem (219—225). Egyes hőstettek; feliratok (226—228). A szökevények megbüntetése; a thebaibeliek árulása (229—233). Xerxes tanácskozása Demaratossal és Achaimenessel (234—237). Rút bánásmód Leonidas holttestével (238). Demaratos titkos izenete Spártába (239).

A nyolczadik könyv tartalma.

A görög hajóhad Artemisionnál; viszály a fővezérlet miatt; Themistokles megvesztegetése az euboiaiak által (1—5). A perzsa hajóhad Euboia körül; Skyllias, a búvár (6—9). Első csata Artemisionnál; vihar, mely a perzsa hajóhadat tönkre teszi (10—14). Második csata Artemisionnál (15—17). A görögök visszavonulása; az euboiaiak kára (18—21). Themistokles és az iónok (22). A perzsák Euboiában (23).

A halottak szemléje Thermopylainál (24—25). Az olympiai ünnep; a thessaliaiak és phokisiak ellenségeskedései; a perzsák Phokisban (26—33). Hadmenet Boiotiába; kiportyázás Delphoiba (34—39). Az athéniek kivándorlása (40—41). A görög hajóhad Salamisnál (42—48). Görög hadi tanács; a perzsák betörése Attikába (49—51). Az athéni várhegy elfoglalása; a szent olajfa (52—55). A görög hadvezérek vitája; Themistokles és Eurybiades; a határozat, hogy maradnak (56—64). Csodajel Eleusis mellett (65).

A perzsa hajóhad Phaleronnál; hadi tanács és Artemisia beszéde (66—69). Az Isthmoson épített bástyafal; a peloponnesosi népek (70—73). A peloponnesosiak el akarnak hajózni Salamistól; Themistokles követsége Xerxesnél, ki a görög hajóhadat bekeríti (74—82). A *salamisi csata* (83—96). Xerxes követe Susában; a perzsa nép hangulata (97—99). Mardonios és Artemisia tanácsa (100—102). Az eunuch Hermotimos és bosszúja (103—106). A perzsa hajóhad menekülése; üldöztetése Androsig; görög hadi tanács; Themistokles második követsége Xerxesnél (107—110). Andros ostroma; a szigetek hadi adója (111—112). Xerxes visszavonulása (113—120). A görögök zsákmánya; áldozati ajándékok (121—122). A vezérek kitüntetése; Themistokles Spártában (123—125).

A 480—479. évi közötti tél. Artabazos elfoglalja Olynthost és Potidaiát (126—129). A 479. év tavasza. A perzsa hajóhad Samosnál, a görög Aiginánál. Leutychides és ősei; ión emberek a görögöket Delosig vezetik (130—132). Mardonios követe, Mys, a görög jóshelyeken (133—135). Alexandros követsége Athénben (136). A makedon királyi ház eredete (137—139). Alexandros és a spártai követek beszéde Athénben (140—142). Az athéniek önérzetes feleletei (143—144).

A kilenczedik könyv tartalma.

Mardonios betörése Attikába; békeajánlatok; Lykidasnak és családjának megkövezése (1—5). A spártaiak késedelmezése; a spártai sereg harczbavonulása (6—11). Az argosiak intelme; Mardonios visszavonulása Boiotiába (12—15). Lakoma Thebaiban; a phokisi sereg megpróbáltatása (16—18). A görögök Erythrai mellett; a perzsa lovasság támadása; Masistios halála és meggyászolása; a görögök a plataiai síkságra vonulnak (19—25). Az athéniek és tegeaiak vitája a hadi állás fölött (26—27). A két hadsereg csatarendje (28—32). A két tábor jóspapja; a görögöknél Tisamenos (33—35), a perzsáknál Hegesistratos (36—37). A perzsák a Kithairont elvágják a görögök elől; perzsa hadi tanács; jóslatok (38—43).

A makedon Alexandros intelme; kísérlet a csatasor megváltoztatására; a görögök visszavonulása (44—51). A görög tábor centru-

mának szökése; a lakedaimoni Amompharetos makacssága Pausaniassal szemben (52—57). A *plataiai csata: a)* a spártaiak és tegeaiak vitéz küzdelme (58—65); *b)* Artabazos szökése, az athéniek győzelme, a többi görögök (66—69); *c)* a perzsa tábor elfoglalása; egyes hőstettek (70—75). Pausanias és a kosi asszony; a mantineaiak és elisiek; Pausanias és az aiginai Lampon (76—79). Hadi zsákmány, fogadalmi ajándékok, sirok (80—85). Thebai ostroma; a médpártiak megbüntetése; Artabazos csele és megmenekülése (86—89).

Samosi követek a görög hajóhadnál; Euenios jóspapnak csodás története (90—95). A *mykalei csata* (96—105). A görögök samosi tanácskozása (106). A perzsa vezérek perpatvara (107). Családi botrány a perzsa királyi házban (108—113). Sestos elfoglalása (114—118). A perzsa menekülők sorsa; Artayktes halála (119—120). Az athéniek hazatérése (121). Artembares tanácsa, Kyros válasza (122).

HERODOTOS

TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

(GÖRÖGÜL ÉS MAGYARUL.)

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΠΟΛΥΜΝΙΑ.

1 Ἐπεὶ δὲ ἀγγελίη ἀπίκετο περὶ τῆς μάχης τῆς ἐν Μαραθῶνι γενομένης παρὰ βασιλέα Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπεος, καὶ πρὶν μεγάλως κεχαραγμένον τοῖσι Ἀθηναίοισι διὰ τὴν ἐς Σάρδις ἐσβολήν, καὶ δὴ καὶ τότε πολλῷ τε δεινότερα ἐποίεε καὶ μᾶλλον ὥρμητο στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. καὶ αὐτίκα μὲν ἐπηγγέλλετο πέμπων ἀγγέλους κατὰ πόλις ἑτοιμάζειν στρατιήν, πολλῷ πλέω ἐπιτάσσων ἑκάστοισι ἢ πρότερον παρέχειν, καὶ νέας τε καὶ ἵππους καὶ σῖτον καὶ πλοῖα. τούτων δὲ περιαγγελλομένων ἡ Ἀσίη ἐδονέετο ἐπὶ τρία ἔτεα, καταλεγομένων τε τῶν ἀρίστων ὡς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα [στρατευομένων] καὶ παρασκευαζομένων. τετάρτῳ δὲ ἔτεϊ Αἰγύπτιοι ὑπὸ Καμβύσεω δουλωθέντες ἀπέστησαν ἀπὸ Περσέων. ἐνθαῦτα δὴ καὶ μᾶλλον ὥρμητο καὶ ἐπ᾽ ἀμφοτέρους στρατεύεσθαι.

2 Στελλομένου δὲ Δαρείου ἐπ᾽ Αἴγυπτον καὶ Ἀθήνας, τῶν παίδων αὐτοῦ στάσις ἐγένετο μεγάλη περὶ τῆς ἡγεμονίης, ὡς δεῖ μιν ἀποδέξαντα βασιλέα κατὰ τὸν Περσέων νόμον οὕτω στρατεύεσθαι. ἦσαν γὰρ Δαρείῳ καὶ πρότερον ἢ βασιλεῦσαι γεγονότες τρεῖς παῖδες ἐκ τῆς προτέρης γυναικός, Γοβρύεω θυγατρός, καὶ βασιλεύσαντι ἐξ Ἀτόσσης τῆς Κύρου ἕτεροι τέσσερες. τῶν μὲν δὴ προτέρων ἐπρέσβευε Ἀρτοβαζάνης, τῶν δὲ ἐπιγενομένων Ξέρξης. ἐόντες δὲ μητρὸς οὐ τῆς αὐτῆς ἐστασίαζον, ὁ μὲν Ἀρτοβαζάνης κατότι κρεσβύτατός τε εἴη παντὸς τοῦ γόνου καὶ ὅτι νομιζόμενον εἴη πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, Ξέρξης δὲ ὡς Ἀτόσσης τε παῖς εἴη τῆς Κύρου θυγατρὸς καὶ ὅτι Κῦρος εἴη

HETEDIK KÖNYV.

POLYMNIA.

Midőn a marathoni csatának híre Hystaspes fiának, Dareios 1
királynak füleihez jutott, haragja, mely már azelőtt is forrt benne az athéniek ellen, hogy Sardisba betörtek, most hatalmasabban kitört és még inkább megérlelődött benne az a szándék, hogy hadat indít Görögország ellen. El is küldötte rögtön követeit szerteszét a városokba katonasorozás végett, valamennyire többet róva ki, mint a mennyit előbb állítottak volt ki, szintúgy hajókat, lovakat, eleséget és járóműveket.[1]) E parancs kihirdetése után Ázsiában három éven át nagy sürgés-forgás uralkodott, mialatt a legkiválóbbakat válogatták ki és készítették elő a görögországi hadmenetre. Negyedik évben[2]) a Kambyses által leigázott egyiptomiak elpártoltak a perzsáktól; mire azután még szilárdabb lett a szándéka, hogy mind a két népet megtámadja.

Mialatt Dareios Egyiptom és Athén ellen készülődött, fiai között 2
nagy viszály támadt az uralom miatt, mert a királynak perzsa szokás szerint előbb ki kell nevezni utódát, s csak úgy vonulhat hadba. Dareiosnak ugyanis, mielőtt király lett volna, három fia született előbbi feleségétől, Gobryas leányától; uralma alatt pedig Kyros leányától, Atossától másik négy. Az előbbiek közül a legidősebb Artobazanes vala, emez ifjabbak közül viszont Xerxes. Nem egy anyának lévén gyermekei, viszály tört ki közöttük; Artobazanes magának követelte a trónt, mert az összes utódok közül ő volt a legöregebb; már pedig az egész világon úgy tartják, hogy a legöregebbet illeti az uralom. Xerxes másrészről arra hivatkozott, hogy ő Atossának, Kyros leányának a fia, s hogy Kyros volt

3 ὁ κτησάμενος τοῖσι Πέρσῃσι τὴν ἐλευθερίην. Δαρείου δὲ οὐκ ἀποδεικνυμένου κω γνώμην, ἐτύγχανε κατὰ τὠυτὸ τούτοισι καὶ Δημάρητος ὁ Ἀρίστωνος ἀναβεβηκὼς ἐς Σοῦσα, ἐστερημένος τε τῆς ἐν Σπάρτῃ βασιληίης καὶ φυγὴν ἐπιβαλὼν ἑωυτῷ ἐκ Λακεδαίμονος. οὗτος ὦνὴρ πυθόμενος τῶν Δαρείου παίδων τὴν διαφορήν, ἐλθών, ὡς ἡ φάτις μιν ἔχει, Ξέρξῃ συνεβούλευε λέγειν πρὸς τοῖσι ἔλεγε ἔπεσι, ὡς αὐτὸς μὲν γένοιτο Δαρείῳ ἤδη βασιλεύοντι καὶ ἔχοντι τὸ Περσέων κράτος, Ἀρτοβαζάνης δὲ ἔτι ἰδιώτῃ ἐόντι [Δαρείῳ]· οὔκων οὔτε οἰκὸς εἴη οὔτε δίκαιον ἄλλον τινὰ τὸ γέρας ἔχειν πρὸ ἑωυτοῦ· ἐπεί γε καὶ ἐν Σπάρτῃ ἔφη ὁ Δημάρητος ὑποτιθέμενος οὕτω νομίζεσθαι, ἢν οἱ μὲν προγεγονότες ἔωσι πρὶν ἢ τὸν πατέρα σφέων βασιλεῦσαι, ὁ δὲ βασιλεύοντι ὀψίγονος ἐπιγένηται, τοῦ ἐπιγενομένου τὴν ἔκδεξιν τῆς βασιληίης γίνεσθαι. χρησαμένου δὲ Ξέρξεω τῇ Δημαρήτου ὑποθήκῃ, γνοὺς ὁ Δαρεῖος ὡς λέγοι δίκαια βασιλέα μιν ἀπέδεξε. δοκέειν δέ μοι, καὶ ἄνευ ταύτης τῆς ὑποθήκης βασιλεῦσαι ἂν Ξέρξης· ἡ γὰρ Ἄτοσσα
4 εἶχε τὸ πᾶν κράτος. ἀποδέξας δὲ βασιλέα Πέρσῃσι Ξέρξην Δαρεῖος ὁρμᾶτο στρατεύεσθαι. ἀλλὰ γὰρ μετὰ ταῦτα τε καὶ Αἰγύπτου ἀπόστασιν τῷ ὑστέρῳ ἔτεϊ παρασκευαζόμενον συνήνεικε αὐτὸν [Δαρεῖον], βασιλεύσαντα τὰ πάντα ἓξ τε καὶ τριήκοντα ἔτεα, ἀποθανεῖν, οὐδέ οἱ ἐξεγένετο οὔτε τοὺς ἀπεστεῶτας Αἰγυπτίους οὔτε Ἀθηναίους τιμωρήσασθαι.

5 Ἀποθανόντος δὲ Δαρείου ἡ βασιληίη ἀνεχώρησε ἐς τὸν παῖδα τὸν ἐκείνου Ξέρξην. ὁ τοίνυν Ξέρξης ἐπὶ μὲν τὴν Ἑλλάδα οὐδαμῶς πρόθυμος ἦν κατ' ἀρχὰς στρατεύεσθαι, ἐπὶ δὲ Αἴγυπτον ἐποιέετο στρατιῆς ἄγερσιν. παρεὼν δὲ καὶ δυνάμενος παρ' αὐτῷ μέγιστον Περσέων Μαρδόνιος ὁ Γοβρύεω, ὃς ἦν Ξέρξῃ μὲν ἀνεψιὸς Δαρείου δὲ ἀδελφεῆς παῖς, τοιούτου λόγου εἴχετο, λέγων «δέσποτα, οὐκ οἰκός ἐστι Ἀθηναίους ἐργασαμένους πολλὰ δὴ κακὰ Πέρσας μὴ οὐ δοῦναι δίκην τῶν ἐποίησαν. ἀλλ' εἰ τὸ μὲν νῦν ταῦτα πρήσσοις τά περ ἐν χερσὶ ἔχεις· ἡμερώσας δὲ Αἴγυπτον τὴν ἐξυβρίσασαν στρατηλάτεε ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἵνα λόγος τέ σε ἔχῃ πρὸς ἀνθρώπων ἀγαθός, καί τις ὕστερον φυλάσσηται ἐπὶ γῆν τὴν σὴν στρατεύεσθαι.» οὗτος μὲν οἱ ὁ λόγος ἦν τιμωρός· τοῦδε δὲ τοῦ λόγου παρενθήκην ποιεέσκετο τήνδε, ὡς ἡ Εὐρώπη περικαλλὴς εἴη χώρη, καὶ δένδρεα παντοῖα φέρει τὰ ἥμερα, ἀρετήν τε ἄκρη, βασιλέι τε μούνῳ θνητῶν

az, ki a perzsa szabadságot kivívta.[3]) Mielőtt még Dareios kimon- 3
dotta volna határozatát, történt, hogy ugyanekkor jött fel Susába
Demaratos is, Ariston fia, ki spártai trónjától megfosztva, önként
vándorolt számkivetésbe Lakedaimonból.[4]) Ez az ember hallva Da-
reios fiainak viszálykodásáról, mint a hagyomány mondja, elment
Xerxeshez és azt tanácsolta neki, hogy érveihez tegye hozzá azt
is, hogy ő akkor született, mikor Dareios már király volt és birta
a perzsa főhatalmat, míg Artobazanes születése arra az időre esik,
mikor Dareios még csak magán ember volt; tehát nem volna sem
méltányos, sem igazságos dolog, ha más valaki örökölné helyette
a koronát; mert még Spártában is az a szokás, mondá tanácsolva
Demaratos, ha a királynak előbb születtek fiai, mintsem trónra
jutott volna, s azután is születik gyermeke, hogy akkor ez örökli
a királyságot. Xerxes Demaratos tanácsát követte, s Dareios
belátván, hogy igazat beszél, őt nevezte ki utódává. Véleményem
szerint azonban ezen tanács nélkül is Xerxes lett volna a király,
mert Atossa mindenható vala.[5]) Miután Dareios Xerxest utódául 4
jelölte ki, hadmenetéhez látott; csakhogy ezután készülődései kö-
zepette, az egyiptomi lázadást követő évben, összesen harminczhat
évi uralkodása után, meghalt; s így nem állhatott bosszút a fel-
lázadt egyiptomiakon meg az athénieken.[6])

Dareios halála után a királyság fiára, Xerxesre szállott. Ennek 5
azonban egy csepp kedve sem volt mindjárt Görögország ellen
indulni, s inkább Egyiptom ellen gyüjtött hadat. Azonban Mardo-
nios, Gobryas fia, ki az udvarban élt, s a perzsák között a legbe-
folyásosabb ember vala, — mert Dareios nőtestvérének lévén a fia,
Xerxesnek unokatestvére volt, — ez a Mardonios ilyen szavakkal
fordúlt hozzá: «Még sem illik, óh Uram, hogy az athéniek, kik oly
sok gonoszat követtek el a perzsákkal szemben, ne bünhődjenek
tetteikért. Ha tehát végére érsz annak, a mibe most fogtál s leigáz-
tad a féktelen Egyiptomot, vezess hadat Athén ellen is, hogy
jó hired legyen az emberek között, s mindenki óvakodjék ezentúl
birodalmadat megtámadni.» E szavait a bosszúvágy sugallta;
gyakran azonban azt is felhozta még érvül, hogy Európának gyö-
nyörű vidéke van, melyen mindenféle gyümölcsfa terem, termé-
kenysége ritkítja párját, s csak a király méltó rá a halandók közül,

ἀξίη ἐκτῆσθαι. ταῦτα ἔλεγε οἷα νεωτέρων ἔργων ἐπιθυμητὴς
6 ἐὼν καὶ θέλων αὐτὸς τῆς Ἑλλάδος ὕπαρχος εἶναι. χρώνῳ δὲ
κατεργάσατο τε καὶ ἀνέπεισε ὥστε ποιέειν ταῦτα Ξέρξην· συνέ-
λαβε γὰρ καὶ ἄλλα οἱ σύμμαχα γενόμενα [ἐς τὸ πείθεσθαι
Ξέρξῃν]. τοῦτο μὲν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίης παρὰ τῶν Ἀλευαδέων
ἀπιγμένοι ἄγγελοι ἐπεκαλέοντο βασιλέα πασαν προθυμίην παρε-
χόμενοι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· οἱ δὲ Ἀλευάδαι οὗτοι ἦσαν Θεσσα-
λίης βασιλέες· τοῦτο δὲ Πεισιστρατιδέων οἱ ἀναβεβηκότες ἐς
Σοῦσα, τῶν τε αὐτῶν λόγων ἐχόμενοι τῶν καὶ οἱ Ἀλευάδαι,
καὶ δή τι πρὸς τούτοισι ἔτι πλέον προσωρέγοντό οἱ. ἔχοντες
Ὀνομάκριτον, ἄνδρα Ἀθηναῖον χρησμολόγον τε καὶ διαθέτην
χρησμῶν τῶν Μουσαίου, ἀναβεβήκεσαν, τὴν ἔχθρην προκατα-
λυσάμενοι· ἐξηλάθη γὰρ ὑπὸ Ἱππάρχου τοῦ Πεισιστράτου ὁ
Ὀνομάκριτος ἐξ Ἀθηνέων, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλοὺς ὑπὸ Λάσου
τοῦ Ἑρμιονέος ἐμποιέων ἐς τὰ Μουσαίου χρησμόν, ὡς αἱ ἐπὶ
Λήμνῳ ἐπικείμεναι νῆσοι ἀφανιζοίατο κατὰ τῆς θαλάσσης· διὸ
ἐξήλασέ μιν ὁ Ἵππαρχος, πρότερον χρεώμενος τὰ μάλιστα.
τότε δὲ συναναβὰς ὅκως ἀπίκοιτο ἐς ὄψιν τὴν βασιλέος, λεγόν-
των τῶν Πεισιστρατιδέων περὶ αὐτοῦ σεμνοὺς λόγους, κατέλεγε
τῶν χρησμῶν· εἰ μέν τι ἐνέοι σφάλμα φέρον τῷ βαρβάρῳ, τῶν
μὲν ἔλεγε οὐδέν, ὃ δὲ τὰ εὐτυχέστατα ἐκλεγόμενος ἔλεγε, τόν
τε Ἑλλήσποντον ὡς ζευχθῆναι χρεὸν εἴη ὑπ' ἀνδρὸς Πέρσεω
τήν τε ἔλασιν ἐξηγεόμενος. οὗτός τε δὴ χρησμῳδέων προσεφέ-
ρετο [οἱ] καὶ οἵ τε Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ Ἀλευάδαι γνώμας
ἀποδεικνύμενοι.

7 Ὡς δὲ ἀνεγνώσθη Ξέρξῃς στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα,
ἐνθαῦτα δευτέρῳ μὲν ἔτεϊ μετὰ τὸν θάνατον τὸν Δαρείου πρῶτά
στρατηίην ποιέεται ἐπὶ τοὺς ἀπεστεῶτας. τούτους μέν νυν κα-
ταστρεψάμενος καὶ Αἴγυπτον πᾶσαν πολλὸν δουλοτέρην ποιήσας
ἢ ἐπὶ Δαρείου ἦν, ἐπιτράπει Ἀχαιμένεϊ ἀδελφεῷ μὲν ἑωυτοῦ
Δαρείου δὲ παιδί. Ἀχαιμένεα μέν νυν ἐπιτροπεύοντα Αἰγύ-
πτου χρόνῳ μετέπειτα ἐφόνευσε Ἰνάρως ὁ Ψαμμητίχου ἀνὴρ
8 Λίβυς. Ξέρξης δὲ μετὰ Αἰγύπτου ἅλωσιν ὡς ἔμελλε ἐς χεῖρας
ἄξεσθαι τὸ στράτευμα τὸ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, σύλλογον ἐπίκλη-
τον Περσέων τῶν ἀρίστων ἐποιέετο, ἵνα γνώμας τε πύθη-
ται σφέων καὶ αὐτὸς ἐν κᾶσι εἴπῃ τὰ θέλει. ὡς δὲ συνε-
α) λέχθησαν, ἔλεξε Ξέρξης τάδε. «ἄνδρες Πέρσαι, οὔτ' αὐ-
τὸς κατηγήσομαι νόμον τόνδε ἐν ὑμῖν τιθείς, παραδεξά-

hogy birtokát élvezze. Azért beszélt így, mert mozgalmakra vá- gyott, s maga kívánt lenni Görögország kormányzója. Idővel meg 6 is nyerte tervének Xerxest, és rábeszélte, hogy így tegyen; mert más körülmények is kedveztek neki Xerxes rábeszélésében. Igy első sorban Thessaliából jöttek követek az Aleuadáktól, kik a királyt Görögországba hívták és minden erejüket felajánlották támogatására. Ezek az Aleuadák Thessaliának voltak királyai.[7]) Szintúgy a Peisistratidák közül is följöttek néhányan Susába, kik ép oly ajánlatot tettek, mint az Aleuadák, s azonfelül még nagyobb hatást tettek a királyra, mert velük volt Onomakritos, egy athéni jós, a Musaios jóslatainak rendezője, ki a Peisistratidákkal kibékülvén, szintén velük tartott. Hipparchos ugyanis, a Peisistratos fia, Onomakritost számüzte Athénből, mert a hermionei Lasos rajtakapta, a mint Musaios jóslatai közé becsempészte, hogy a Lemnossal szomszédos szigetek el fognak sülyedni a tengerbe. Ezért vetette Hipparchos számkivetésbe, bár előbb a legsűrűbb érintkezésben volt vele.[8]) Onomakritos azonban ekkor velök tartva, mivel a Peisistratidák sok csodás dolgot beszéltek róla, valahányszor a király elé járult, néhány jóslatot idézett; ha egyik-másik azután csapást jövendölt a barbárokra, kihagyta, s csak a legkedvezőbbeket válogatta ki; így azt is, hogy a végzet szerint egy perzsa át fogja hidalni a Hellespontost, s megmagyarázta az átkelést. Igy ő is ösztönözte a királyt jóslatával, meg a Peisistratidák és az Aleuadák is kifejtették rábeszélő tehetségüket.

Mikor azután Xerxes engedett a kéréseknek, hogy hadat 7 vezessen Görögország ellen, a Dareios halálát követő második évben előbb a lázadók ellen vonult seregével; ezeket leverte, és egész Egyiptomot sokkal nagyobb szolgaságba vetette, mint a milyen Dareios idejében nyomta; azután átadta Achaimenesnek, édes öcscsének, Dareios fiának. Ezt azonban mint egyiptomi helytartót később a libyai Inaros, Psammetichos fia, megölte.[9]) Midőn 8 Egyiptom leigázása után Xerxes Athén ellen készült háborúra, gyülésbe hívta a perzsa nemeseket, hogy megismerje nézetüket, s hogy maga is kifejtse előttük terveit.[10]) Midőn tehát összegyűltek, így szólt hozzájuk Xerxes: «Perzsa férfiak! Nem az a *a)* szándékom, hogy uj szokást honosítsak meg köztetek, hanem azt

μενος τε αὐτῷ χρήσομαι. ὡς γὰρ ἐγὼ πυνθάνομαι τῶν πρεσβυτέρων, οὐδαμά κω ἠτρεμίσαμεν, ἐπείτε παρελάβομεν τὴν ἡγεμονίην τήνδε παρὰ Μήδων, Κύρου κατελόντος Ἀστυάγεα· ἀλλὰ θεός τε οὕτω ἄγει καὶ αὐτοῖσι ἡμῖν πολλὰ ἐπέπουσι συμφέρεται ἐπὶ τὸ ἄμεινον. τὰ μέν νυν Κῦρός τε καὶ Καμβύσης πατήρ τε ἐμὸς Δαρεῖος κατεργάσαντο καὶ προσεκτήσαντο ἔθνεα, ἐπισταμένοισι εὖ οὐκ ἄν τις λέγοι. ἐγὼ δὲ ἐπείτε παρέλαβον τὸν θρόνον τοῦτον, ἐφρόντιζον ὅκως μὴ λείψομαι τῶν πρότερον γενομένων ἐν τιμῇ τῇδε μηδὲ ἐλάσσω προσκτήσομαι δύναμιν Πέρσῃσι· φροντίζων δὲ εὑρίσκω ἅμα μὲν κῦδος ἡμῖν [τε] προσγινόμενον χώρην τε τῆς νῦν ἐκτήμεθα οὐκ ἐλάσσονα οὐδὲ φλαυροτέρην παμφορωτέρην δέ, ἅμα
β) δὲ τιμωρίην τε καὶ τίσιν γινομένην. διὸ ὑμέας νῦν ἐγὼ συνέλεξα, ἵνα τὸ νοέω πρήσσειν ὑπερθέωμαι ὑμῖν· μέλλω ζεύξας τὸν Ἑλλήσποντον ἐλᾶν στρατὸν διὰ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα Ἀθηναίους τιμωρήσωμαι ὅσα δὴ πεποιήκασι Πέρσας τε καὶ πατέρα τὸν ἐμόν. ὡρᾶτε μέν νυν καὶ πατέρα τὸν ἐμὸν Δαρεῖον ἰθύοντα στρατεύεσθαι ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τούτους. ἀλλ' ὃ μὲν τετελεύτηκε καὶ οὐκ ἐξεγένετο αὐτῷ τιμωρήσασθαι· ἐγὼ δὲ ὑπέρ τε ἐκείνου καὶ τῶν ἄλλων Περσέων οὐ πρότερον παύσομαι . . πρὶν ἢ ἕλω τε καὶ πυρώσω τὰς Ἀθήνας, οἵ γε ἐμὲ καὶ πατέρα τὸν ἐμὸν ὑπῆρξαν ἄδικα ποιεῦντες. πρῶτα μὲν ἐς Σάρδις ἐλθόντες, ἅμα Ἀρισταγόρῃ τῷ Μιλησίῳ δούλῳ δὲ ἡμετέρῳ ἀπικόμενοι, ἐνέπρησαν τά τε ἄλσεα καὶ τὰ ἱρά· δεύτερα δὲ ἡμέας οἷα ἔρξαν ἐς τὴν σφετέρην ἀποβάντας, ὅτε Δᾶτίς τε καὶ Ἀρταφρένης
γ) ἐστρατήγεον, τὰ ἐπίστασθέ κου πάντες. τούτων μὲν τοίνυν εἵνεκα ἀνάρτημαι ἐπ' αὐτοὺς στρατεύεσθαι, ἀγαθὰ δὲ ἐν αὐτοῖσι τοσάδε ἀνευρίσκω λογιζόμενος· εἰ τούτους τε καὶ τοὺς τούτοισι πλησιοχώρους καταστρεψόμεθα, οἳ Πέλοπος τοῦ Φρυγὸς νέμονται χώρην, γῆν τὴν Περσίδα ἀποδέξομεν τῷ Διὸς αἰθέρι ὁμουρέουσαν· οὐδὲ γὰρ ἄλλην χώρην γε οὐδεμίαν κατόψεται ἥλιος ὅμουρον ἐοῦσαν τῇ ἡμετέρῃ, ἀλλὰ σφέας πάσας ἐγὼ ἅμα ὑμῖν μίαν χώρην θήσω, διὰ πάσης διεξελθὼν τῆς Εὐρώπης. πυνθάνομαι γὰρ ὧδε ἔχειν, οὔτε τινὰ πόλιν ἀνδρῶν οὐδεμίαν οὔτε ἔθνος οὐδὲν ἀνθρώπων ὑπολείπεσθαι, τὸ ἡμῖν οἷόν τε ἔσται ἐλθεῖν ἐς μάχην, τούτων τῶν κατέλεξα ὑπεξαιρημένων. οὕτω οἵ τε ἡμῖν αἴτιοι ἔξουσι δούλιον ζυγὸν οἵ τε ἀναίτιοι. ὑμεῖς δ' ἄν

fogom követni, melyet őseinktől örököltünk. Mert mint az öregektől hallom, még sohasem vesztegeltünk, mióta Kyros Astyagest legyőzte, s a főuralmat a médektől elhódítottuk. Bizonyára az isten akarja így, s akaratát követve vállalataink nagyrészt javunkra válnak. Mi szükség felsorolni, hisz úgy is tudjátok, hogy hány népet igázott le Kyros, Kambyses meg Dareios atyám, s csatoltak birodalmukhoz! Én azonban, mióta trónra léptem, azon töröm a fejemet, hogy ne maradjak hátrább elődeimnél e dicsőségben, s hogy ép annyival növeljem a perzsák hatalmát, mint ők. Ezen gondolkozva tehát találtam egy módot, mely nekünk dicsőséget is, meg sem kisebb, sem rosszabb, sőt gazdagabb földet fog szerezni, mint a minőnek most vagyunk urai; egyszersmind elégtételt is kapunk, és bosszut is fogunk állani. Azért hívtalak most össze benneteket, *b)* hogy előadjam, mit szándékozom tenni. Hidat akarok verni a Hellespontoson, hogy Európán át Görögország ellen hadat vezessek, s hogy bosszút álljak az athénieken, kik már oly sok jogtalanságot követtek el a perzsák és atyám ellen. Láttátok, hogy atyám, Dareios is háborúra akart kelni ez emberek ellen; de ő meghalt, s nem érhette meg, hogy bosszúját megállhassa. Magam tehát az ő és a többi perzsák érdekében nem nyugszom addig, míg Athént, melynek lakói ellenem és atyám ellen minden ok nélkül jogtalanságot követtek el, be nem veszem és föl nem perzselem. Először is Sardisba jöttek a miletosi Aristagorassal, a mi rabszolgánkkal, s ott felgyujtották a templomokat és berkeket; mindnyájan tudjátok továbbá, hogy mikép bántak velünk, midőn Datis és Artaphrenes földjükre vonúlva, hadakoztak ellenük. Ezek az okok késztetnek *c)* engem velök szemben a hadviselésre; s úgy gondolom, a következő haszon járna a dologgal: ha őket és szomszédaikat, kik a phrygiai Pelopsnak a földjén laknak, leigázzuk, akkor a perzsa birodalmat addig terjesztjük ki, míg az isten ege ér; akkor a nap nem fog olyan országra sütni, mely a mienkkel határos lenne; mert én egész Európán átvonulva, veletek együtt egy országgá egyesítem valamennyit. Értesülésem szerint ugyanis így áll a dolog: ha azokat, a kikről szóltam, megsemmisítjük, nem marad város, sem emberi népfaj, mely képes lenne velünk szembeszállani. Igy azután igánk alá jutnak a bűnösök is, meg a kik nem adtak rá okot. Ti pedig, ha *d)*

μοι τάδε ποιέοντες χαρίζοισθε· ἐπεὰν ὑμῖν σημήνω τὸν χρόνον ἐς τὸν ἥκειν δεῖ, προθύμως πάντα τινὰ ὑμέων χρήσει παρεῖναι. ὃς ἂν δὲ ἔχων ἥκῃ παρεσκευασμένον στρατὸν κάλλιστα, δώσω οἱ δῶρα τὰ τιμιώτατα νομίζεται εἶναι ἐν ἡμετέρου. ποιητέα μέν νυν ταῦτα ἐστὶ οὕτω· ἵνα δὲ μὴ ἰδιοβουλεύειν ὑμῖν δοκέω, τίθημι τὸ πρῆγμα ἐς μέσον, γνώμην κελεύων ὑμέων τὸν βουλόμενον ἀποφαίνεσθαι.» ταῦτα εἶπας ἐπαύετο.

9 Μετ' αὐτὸν δὲ Μαρδόνιος ἔλεγε «ὦ δέσποτα, οὐ μοῦνον εἷς τῶν γενομένων Περσέων ἄριστος ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσομένων, ὃς τά τε ἄλλα λέγων ἐπίκεο ἄριστα καὶ ἀληθέστατα, καὶ Ἴωνας τοὺς ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένους οὐκ ἐάσεις καταγελάσαι ἡμῖν ἐόντας ἀναξίους. καὶ γὰρ δεινὸν ἂν εἴη πρῆγμα, εἰ Σάκας μὲν καὶ Ἰνδοὺς καὶ Αἰθιοπάς τε καὶ Ἀσσυρίους ἄλλα τε ἔθνεα πολλὰ καὶ μεγάλα ἀδικήσαντα Πέρσας οὐδέν, ἀλλὰ δύναμιν προσκτᾶσθαι βουλόμενοι, καταστρεψάμενοι δούλους ἔχομεν, Ἕλληνας δὲ ὑπάρξαντας ἀδικίης οὐ τιμωρησόμεθα· τί δείσαντες; κοίην πλήθεος συστροφήν; κοίην δὲ χρημάτων δύναμιν; τῶν ἐπιστάμεθα μὲν τὴν μάχην, ἐπιστάμεθα δὲ τὴν δύναμιν ἐοῦσαν ἀσθενέα· ἔχομεν δὲ αὐτῶν παῖδας καταστρεψάμενοι, τούτους οἳ ἐν τῇ ἡμετέρῃ κατοικημένοι Ἴωνές τε καὶ Αἰολέες καὶ Δωριέες καλέονται. ἐπειρήθην δὲ καὶ αὐτὸς ἤδη ἐπελαύνων ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τούτους ὑπὸ πατρὸς τοῦ σοῦ κελευσθείς, καί μοι μέχρι Μακεδονίης ἐλάσαντι καὶ ὀλίγον ἀπολιπόντι ἐς αὐτὰς Ἀθήνας ἀπικέσθαι οὐδεὶς ἠντιώθη ἐς μάχην. καίτοι γε εὖ ἴσθασι Ἕλληνες, ὡς πυνθάνομαι, ἀβουλότατα πολέμους ἴστασθαι ὑπό τε ἀγνωμοσύνης καὶ σκαιότητος. ἐπεὰν γὰρ ἀλλήλοισι πόλεμον προείπωσι, ἐξευρόντες τὸ κάλλιστον χωρίον καὶ λειότατον, ἐς τοῦτο κατιόντες μάχονται, ὥστε σὺν κακῷ μεγάλῳ [καὶ] οἱ νικῶντες ἀπαλλάσσονται· περὶ δὲ τῶν ἐσσουμένων οὐδὲ λέγω ἀρχήν, ἐξώλεες γὰρ δὴ γίνονται· τοὺς χρῆν ἐόντας ὁμογλώσσους κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχῃσι· εἰ δὲ πάντως ἔδεε πολεμέειν πρὸς ἀλλήλους, ἐξευρίσκειν χρῆν τῇ ἑκάτεροι εἰσὶ δυσχειρωτότατοι, καὶ ταύτῃ πειρᾶν. τρόπῳ τοίνυν οὐ χρηστῷ Ἕλληνες διαχρεώμενοι, ἐμέο ἐλάσαντος μέχρι Μακεδονίης γῆς, οὐκ ἦλθον ἐς τοῦτου λόγον ὥστε

kedvembe akartok járni, következőkép fogtok cselekedni: ha majd kitűzöm az időt, mikorra meg kell jelennetek, mindegyikőtök szivesen jelenjék meg; a ki azután a legjobban fölszerelt sereggel fog jönni, annak olyan ajándékot adok, a minőt nálunk a legtöbbre becsülnek. Igy kell nektek cselekednetek. De hogy senkise tartson közületek önfejűnek, elétek terjesztem a dolgot, s fölkérlek, hogy kedve szerint bárki adja elő, mikép vélekedik a dologról.» E szavaival Xerxes elhallgatott.

Utána Mardonios így beszélt: «Oh Uram! Nemcsak az elhúnyt, 9
hanem a születendő perzsák közt is te vagy a legkiválóbb. A legigazabb és leghelyesebb dolgokat érintéd beszédedben, főleg akkor, midőn kijelentetted, hogy nem engeded meg, hogy az európai iónok, kiknek rá semmi joguk sincsen, rajtunk kaczajt üssenek. Különös is volna, hogy míg a sakákat, indusokat, aithiopiaiakat, assyriaiakat s más egyéb hatalmas népeket, melyek a perzsákat semmivel sem bántották meg, s melyeket csak hatalmunk növelése végett igáztunk le, rabszolga járomban tartunk, — a görögökön, habár ők kezdették a jogtalankodást, nem állanánk bosszút! Mitől is félhetnénk? Miféle népcsődülettől, milyen kincshalmaztól? Hisz ismerjük harczmódjukat, s tudjuk, hogy erejük gyenge! *a)* Azután meg gyermekeiket is leigáztuk már, kik iónok, æolok és dórok neve alatt laknak földünkön. Magam is megpróbálkoztam már atyád parancsára ez emberekkel szemben; egész Makedoniáig nyomultam, kevés híján magáig Athénig, és senkisem szállt velem szembe. Aztán a görögök, mint hallom, a legügyetlenebb módon *b)* állnak föl a harczban, bizonyára tapasztalatlanságuk és gyávaságuk miatt. Ha ugyanis hadat izennek egymásnak, a legszebb és legsikabb vidéket keresik ki; ide szállnak le harczba, úgy hogy a győzők is a legnagyobb vereséggel vonúlnak tova; a legyőzöttekről meg nem is szólok, mert ezek teljesen elpusztúlnak.[11]) Egynyelvüek levén, viszályaikat hirnökökkel, követekkel kellene elintézniök, s mindennel inkább, mint háborúval; vagy ha már minden áron harczolniok kell egymással, ott kellene fölállaniok, s ott mérkőzni meg, a hol mindkettőnek a legnehezebb feladat volna győzni. S habár ilyen ügyetlen harczmódjuk van, mégsem jutott odáig a dolog, hogy mikor Makedoniáig nyomultam előre, szembe szállottak volna ve-

γ) μάχεσθαι. σοὶ δὲ δὴ μέλλει τίς ὦ βασιλεῦ ἀντιώσεσθαι πόλεμον προφέρων, ἄγοντι καὶ πλῆθος τὸ ἐκ τῆς Ἀσίης καὶ νέας τὰς ἁπάσας; ὡς μὲν ἐγὼ δοκέω, οὐκ ἐς τοῦτο θράσεος ἀνήκει τὰ Ἑλλήνων πρήγματα· εἰ δὲ ἄρα ἔγωγε ψευσθείην γνώμῃ καὶ ἐκεῖνοι ἐπαερθέντες ἀβουλίῃ ἔλθοιεν ἡμῖν ἐς μάχην, μάθοιεν ἂν ὡς εἰμὲν ἀνθρώπων ἄριστοι τὰ πολέμια. ἔστω δ' ὧν μηδὲν ἀπείρητον· αὐτόματον γὰρ οὐδέν, ἀλλ' ἀπὸ πείρης πάντα ἀνθρώποισι φιλέει γίνεσθαι.»

10 Μαρδόνιος μὲν τοιαῦτα ἐπιλεήνας τὴν Ξέρξεω γνώμην ἐπέπαυτο· σιωπώντων δὲ τῶν ἄλλων Περσέων καὶ οὐ τολμώντων γνώμην ἀποδείκνυσθαι ἀντίην τῇ προκειμένῃ, Ἀρτάβανος ὁ Ὑστάσπεος, πάτρως ἐὼν Ξέρξῃ, τῷ δὴ καὶ πίσυνος ἐὼν
α) ἔλεγε τάδε. «ὦ βασιλεῦ, μὴ λεχθεισέων μὲν γνωμέων ἀντιέων ἀλλήλῃσι οὐκ ἔστι τὴν ἀμείνω αἱρεόμενον ἑλέσθαι, ἀλλὰ δεῖ τῇ εἰρημένῃ χρᾶσθαι, λεχθεισέων δὲ ἔστι, ὥσπερ τὸν χρυσὸν τὸν ἀκήρατον αὐτὸν μὲν ἐπ' ἑωυτοῦ οὐ διαγινώσκομεν, ἐπεὰν δὲ παρατρίψωμεν ἄλλῳ χρυσῷ, διαγινώσκομεν τὸν ἀμείνω. ἐγὼ δὲ καὶ πατρὶ τῷ σῷ, ἀδελφεῷ δὲ ἐμῷ, Δαρείῳ ἠγόρευον μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ Σκύθας, ἄνδρας οὐδαμόθι γῆς ἄστυ νέμοντας· ὃ δὲ ἐλπίζων [Σκύθας τοὺς νομάδας] παταστρέψεσθαι ἐμοί τε οὐκ ἐπείθετο· στρατευσάμενός τε πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς τῆς στρατιῆς ἀποβαλὼν ἀπῆλθε. σὺ δὲ ὦ βασιλεῦ μέλλεις ἐπ' ἄνδρας στρατεύεσθαι πολλὸν ἀμείνονας ἢ Σκύθας, οἳ κατὰ θάλασσάν τε ἄριστοι καὶ κατὰ γῆν λέγονται εἶναι. τὸ δὲ αὐτοῖσι
β) ἔνεστι δεινόν, ἐμὲ σοὶ δίκαιον ἐστὶ φράζειν. ζεύξας φῆς τὸν Ἑλλήσποντον ἐλᾶν στρατὸν διὰ τῆς Εὐρώπης ἐς τὴν Ἑλλάδα. καὶ δὴ καὶ συνήνεικέ σε ἤτοι κατὰ γῆν ἢ καὶ κατὰ θάλασσαν ἐσσωθῆναι, ἢ καὶ κατ' ἀμφότερα· οἱ γὰρ ἄνδρες λέγονται εἶναι ἄλκιμοι, πάρεστι δὲ καὶ σταθμώσασθαι, εἰ στρατιήν γε τοσαύτην σὺν Δάτι καὶ Ἀρταφρένεϊ ἐλθοῦσαν ἐς τὴν Ἀττικὴν χώρην μοῦνοι Ἀθηναῖοι διέφθειραν. οὕτω ἀμφοτέρῃ σφι ἐχώρησε. ἀλλ' ἢν τῇσι νηυσὶ ἐμβάλωσι καὶ νικήσαντες ναυμαχίῃ πλέωσι ἐς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἔπειτα λύσωσι τὴν γέφυραν, τοῦτο
γ) δὴ βασιλεῦ γίνεται δεινόν. ἐγὼ δὲ οὐδεμιῇ σοφίῃ οἰκηίῃ αὐτὸς ταῦτα συμβάλλομαι, ἀλλ' οἷον κοτὲ ἡμέας ὀλίγου ἐδέησε κατα-

lem. Ki merne hát ellened vonúlni, óh Király, ki egész Ázsiának c)
összes népeit és hajóit viszed a harczba? E vakmerőségre, úgy hiszem, nem vetemedik a görögök ereje. De ha csalódnám is hitemben, s ők butaságból harczra kelnének ellenünk, tapasztalnák, hogy a harczban mi vagyunk a legkiválóbb emberek. Mindenesetre meg kell kisérelni a dolgot; mert semmit sem ér el az ember vaktában, csak tapasztalatok árán.»

Mardonios ilyetén módon tüntette föl kedvező szinben Xerxes 10
nézetét, s elhallgatott. A többi perzsák sem szakították meg a csendet; nem mertek az eléjük terjesztett indítványnyal ellenkező felfogást kifejteni. Azonban Artabanos, Hystaspes fia, ki Xerxesnek nagybátyja volt, s ép e rokonságára támaszkodott, következőképp beszélt: «Óh király! Ha az egymással ellenkező nézeteket nem a)
adják elő, nem lehet a jobbikat kiválasztani; az ember akkor azt kénytelen követni, a melyet kifejtettek; míg ha a másikat is előadják, lehetséges a választás. Valamint a tiszta aranyat sem lehet önmagában felismerni, s csak ha más aranyhoz dörzsöljük, ismerszik föl a jobbik. Atyádnak is, Dareiosnak, a ki testvérem volt, azt tanácsoltam, hogy ne indítson hadat a skythák ellen,[12]) mely népfajnak földjén sehol sincs város. De ő abban a reményben, hogy a vándor skythákat leigázhatja, nem hallgatott rám, s hadat indítva, serege legjobbjainak elvesztése után tért vissza. De te a skythákná sokkal kiválóbb emberek ellen készülsz háborúba, óh király, kiket a hír tengeren is, szárazon is a legügyesebbeknek mond. Méltányosnak tartom hát rámutatni, hogy mit találok ebben borzasztónak. Azt mondod, hogy hidat versz a Hellespontoson, és úgy veze- b)
ted a hadsereget Európán át Görögországba. Tegyük fel már most, hogy akár a szárazon, akár a tengeren, akár mindkét helyen vereséget szenvedsz; mert ama férfiak hír szerint nagyerejűek, s ezt onnan is következtethetjük, hogy azt a nagy hadsereget, melyet Datis és Artaphrenes vezettek Attika földjére, maguk az athéniek tették tönkre. Tegyük fel azonban, hogy ez nem sikerül nekik mindkét helyen; de ha ránk csapnának hajóikkal, s tengeri csatában győzve a Hellespontoshoz hajóznának és a hidat lebontanák: ez, Uram, borzasztó volna. Mindezt pedig nem a magam feje c)
után képzelem el; hisz mily kevés híja volt, hogy bennünket

λαβεῖν πάθος, ὅτε πατὴρ σὸς ζεύξας Βόσπορον τὸν Θρηίκιον, γεφυρώσας δὲ ποταμὸν Ἴστρον διέβη ἐπὶ Σκύθας. τότε παντοῖοι ἐγένοντο Σκύθαι δεόμενοι Ἰώνων λῦσαι τὸν πόρον, τοῖσι ἐπετέτραπτο ἡ φυλακή [τῶν γεφυρέων τοῦ Ἴστρου]. καὶ τότε γε Ἱστιαῖος ὁ Μιλήτου τύραννος εἰ ἐπέσπετο τῶν ἄλλων τυράννων τῇ γνώμῃ μηδὲ ἠκαντιώθη, διέγραστο ἂν τὰ Περσέων πρήγματα. καίτοι καὶ λόγῳ ἀκοῦσαι δεινόν, ἐπ᾽ ἀνδρί γε ἑνὶ πάντα τὰ βασιλέος πρήγματα
δ) γεγενῆσθαι. σὺ ὦν μὴ βούλευ ἐς κίνδυνον μηδένα τοιοῦτον ἀπικέσθαι μηδεμιῆς ἀνάγκης ἐούσης, ἀλλὰ ἐμοὶ πείθευ· νῦν μὲν τὸν σύλλογον τόνδε διάλυσον, αὖτις δέ, ὅταν τοι δοκέῃ, προσκεψάμενος ἐπὶ σεωυτοῦ προαγόρευε τά τοι δοκέει εἶναι ἄριστα. τὸ γὰρ εὖ βουλεύεσθαι κέρδος μέγιστον εὑρίσκω ἐόν· εἰ γὰρ καὶ ἐναντιωθῆναί τι ἐθέλει, βεβούλευται μὲν οὐδὲν ἧσσον εὖ, ἔσσωται δὲ ὑπὸ τῆς τύχης τὸ βούλευμα· ὁ δὲ βουλευσάμενος αἰσχρῶς, εἴ οἱ ἡ τύχη ἐπίσποιτο, εὕρημα εὕρηκε, ἧσσον δὲ οὐδέν οἱ κακῶς βεβούλευται.
ε) ὁρᾷς τὰ ὑπερέχοντα ζῷα ὡς κεραυνοῖ ὁ θεὸς οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι, τὰ δὲ σμικρὰ οὐδέν μιν κνίζει· ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα αἰεὶ καὶ δένδρεα τὰ τοιαῦτα ἀποσκήπτει τὰ βέλεα· φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. οὕτω δὲ καὶ στρατὸς πολλὸς ὑπὸ ὀλίγου διαφθείρεται κατὰ τοιόνδε· ἐπεάν σφι ὁ θεὸς φθονήσας φόβον ἐμβάλῃ ἢ βροντήν, δι᾽ ὧν ἐφθάρησαν ἀναξίως ἑωυτῶν. οὐ γὰρ ἐᾷ φρονέειν μέγα ὁ θεὸς ἄλλον
ζ) ἢ ἑωυτόν. ἐπειχθῆναι μέν νυν πᾶν πρῆγμα τίκτει σφάλματα, ἐκ τῶν ζημίαι μεγάλαι φιλέουσι γίνεσθαι· ἐν δὲ τῷ ἐπισχεῖν ἔνεστι ἀγαθά, εἰ μὴ παραυτίκα δοκέοντα εἶναι, ἀλλ᾽ ἀνὰ χρόνον
η) ἐξεύροι τις ἄν. σοὶ μὲν δὴ ταῦτα ὦ βασιλεῦ συμβουλεύω· σὺ δέ, ὦ παῖ Γοβρύεω Μαρδόνιε, παῦσαι λέγων λόγους ματαίους περὶ Ἑλλήνων οὐκ ἐόντων ἀξίων φλαύρως ἀκούειν. Ἕλληνας γὰρ διαβάλλων ἐπαείρεις αὐτὸν βασιλέα στρατεύεσθαι· αὐτοῦ δὲ τούτου εἵνεκα δοκέεις μοι πᾶσαν προθυμίην ἐκτείνειν. μή νυν οὕτω γένηται. διαβολὴ γὰρ ἐστὶ δεινότατον· ἐν τῇ δύο μὲν εἰσὶ οἱ ἀδικέοντες, εἷς δὲ ὁ ἀδικεόμενος. ὅ μὲν γὰρ διαβάλλων ἀδικέει οὐ παρεόντι κατηγορέων, ὁ δὲ ἀδικέει ἀναπειθόμενος πρὶν

ilyen csapás nem ért, mikor atyád a thrák Bosporoson és az Istros folyamon hidat vervén, skytha földre vonúlt. Akkor a skythák mindenfélekép igyekeztek rábeszélni az iónokat, a kikre az Istros hidjának őrizete bízva volt, hogy tegyék lehetetlenné az átkelést. S ha Histiaios, Miletos kényura, a többi kényur felfogásához járul és nem ellenkezik: a perzsák hatalma elpusztúl. Már pedig maga a gondolat is borzasztó, hogy egy emberen forduljon meg a királynak összes hatalma. Ne akarj tehát minden *d)* kényszer nélkül ilyen veszedelembe rohanni, hanem hallgass a szavamra. Oszlasd föl most ezt a gyülést; később azután, mikor jónak látod és meghánytad-vetetted magadban, jelentsd ki, a mit a legjobbnak tartasz. Én a jó tanácsot a legnagyobb kincsnek tekintem; mert ha másképen üt is ki a dolog, mint a hogy reméljük, a tanács nem kevésbbé volt jó, s csak a véletlen kerekedett fölé. Míg a rossz tanácsot követő, ha kedvez is neki a sors, csak véletlen kincset talált; a tanács mindazonáltal nem kevésbbé volt rossz. Látod, hogy az isten a nagyobb termetű állatokat sujtja villámával, s nem engedi, hogy fennhéjázólag viselkedjenek; mig a jelentéktelenekkel semmiképen sem törődik. Látod, hogy mindig a legna- *e)* gyobb palotákra és a legmagasabb fákra csapnak mennykövei; mert az isten a kimagasló dolgokat szokta megsemmisíteni. Ezért pusztul el gyakran nagy sereg is a kicsinynyel szemben, ha az isten irigységében félelmet vagy égi vihart küld rája, s ennek következtében méltatlanúl is tönkre jut. Mert az isten senkinek se enged büszke önérzetet, csak magának. Szintúgy a sietés is hibáknak a *f)* szülőanyja rendszerint, melyekből nagy károk szoktak eredni; míg a halasztásban a jónak magva rejlik, mely ha nem látszik is meg mindjárt, idővel mégis megnyilatkozik. Ezt tanácslom én neked, *g)* óh király. Te pedig, Mardonios, Gobryas fia, hagyj fel a görögökkel szemben kicsinylő beszédeddel; nem érdemlik meg azok, hogy semmibe se vegyük őket. Mert a görögök vádolásával biztatod a királyt, hogy személyesen indítson hadat; erre irányúl minden törekvésed, pedig ennek nem így kellene történni. Mert a vád igen gonosz dolog; általa ketten követnek el és egy szenved jogtalanságot. A vádló ugyanis jogtalanságot követ el, hogy távollevőt rágalmaz, szintúgy a másik is, hogy hamarébb ad hitelt, mielőtt

ἢ ἀτρεκέως ἐκμάθῃ· ὁ δὲ δὴ ἀπεὼν τοῦ λόγου τάδε ἐν αὐτοῖσι ἀδικέεται, διαβληθείς τε ὑπὸ τοῦ ἑτέρου καὶ νομισθεὶς
9) πρὸς τοῦ ἑτέρου κακὸς εἶναι. ἀλλ' εἰ δὴ δεῖ γε πάντως ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τούτους στρατεύεσθαι, φέρε, βασιλεὺς μὲν αὐτὸς ἐν ἥθεσι τοῖσι Περσέων μενέτω, ἡμέων δὲ ἀμφοτέρων παραβαλλομένων τὰ τέκνα, στρατηλάτεε αὐτὸς σὺ ἐπιλεξάμενός τε ἄνδρας τοὺς ἐθέλεις καὶ λαβὼν στρατιὴν ὁκόσην τινὰ βούλεαι. καὶ ἢν μὲν τῇ σὺ λέγεις ἀναβαίνῃ βασιλεὺς τὰ πρήγματα, κτεινέσθων οἱ ἐμοὶ παῖδες, πρὸς δὲ αὐτοῖσι καὶ ἐγώ· ἢν δὲ τῇ ἐγὼ προλέγω, οἱ σοὶ ταῦτα πασχόντων, σὺν δέ σφι καὶ σύ, ἢν ἀπονοστήσῃς. εἰ δὲ ταῦτα μὲν ὑποδύνειν οὐκ ἐθελήσεις, σὺ δὲ πάντως στράτευμα ἀνάξεις ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀκούσεσθαι τινὰ φημὶ τῶν αὐτοῦ τῇδε ὑπολειπομένων Μαρδόνιον, μέγα τι κακὸν ἐξεργασάμενον Πέρσας, ὑπὸ κυνῶν τε καὶ ὀρνίθων διαφορεύμενον ἤ κου ἐν γῇ τῇ Ἀθηναίων ἢ σέ γε ἐν τῇ Λακεδαιμονίων, εἴ μὴ ἄρα καὶ πρότερον κατ' ὁδόν, γνόντα ἐπ' οἵους ἄνδρας ἀναγινώσκεις στρατεύεσθαι βασιλέα.»

11 Ἀρτάβανος μὲν ταῦτα ἔλεξε, Ξέρξης δὲ θυμωθεὶς ἀμείβεται τοῖσιδε. «Ἀρτάβανε, πατρὸς εἷς τοῦ ἐμοῦ ἀδελφεός· τοῦτό σε ῥύσεται μηδένα ἄξιον μισθὸν λαβεῖν ἐπέων ματαίων. καὶ τοι ταύτην τὴν ἀτιμίην προστίθημι ἐόντι κακῷ καὶ ἀθύμῳ, μήτε συστρατεύεσθαι ἔμοιγε ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα αὐτοῦ τε μένειν ἅμα τῇσι γυναιξί· ἐγὼ δὲ καὶ ἄνευ σέο ὅσα περ εἶπα ἐπιτελέα ποιήσω. μὴ γὰρ εἴην ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπεος τοῦ Ἀρσάμεος τοῦ Ἀριαράμνεω τοῦ Τεΐσπεος τοῦ Κύρου τοῦ Καμβύσεω τοῦ Τεΐσπεος τοῦ Ἀχαιμένεος γεγονώς, μὴ τιμωρησάμενος Ἀθηναίους, εὖ ἐπιστάμενος ὅτι εἰ ἡμεῖς ἡσυχίην ἄξομεν, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ μάλα στρατεύσονται ἐπὶ τὴν ἡμετέρην, εἰ χρὴ σταθμώσασθαι τοῖσι ὑπαργμένοισι ἐξ ἐκείνων, οἳ Σάρδις τε ἐνέπρησαν καὶ ἥλασαν ἐς τὴν Ἀσίην. οὔκων ἐξαναχωρέειν οὐδετέροισι δυνατὸς ἔχει, ἀλλὰ ποιέειν ἢ παθεῖν πρόκειται ἀγών, ἵνα ἢ τάδε πάντα ὑπὸ Ἕλλησι ἢ ἐκεῖνα πάντα ὑπὸ Πέρσῃσι γένηται· τὸ γὰρ μέσον οὐδὲν τῆς ἔχθρης ἐστί. καλὸν ὦν προπεπονθότας ἡμέας τιμωρέειν ἤδη γίνεται, ἵνα καὶ τὸ δεινὸν τὸ πείσομαι τοῦτο μάθω, ἐλάσας ἐπ' ἄνδρας τούτους, τούς γε καὶ Πέλοψ

a dolgot alaposan megvizsgálná; míg a távollevő kétszeresen szenved jogtalanságot, a mennyiben az egyik vádolja, a másik pedig azt hiszi róla, hogy gonosz. De ha már mindenkép szükséges ezen emberek ellen háborút viselni, hagyján, maradjon maga a király perzsa szokás szerint itthon; adjuk át mindketten gyermekeinket kezesekül, s légy te magad a vezér; válaszd ki azokat, a kiket kívánsz, s vigy magaddal akkora sereget, a mekkorát akarsz. Ha azután úgy üt ki a királyra a dolog, a mint te mondod: ölessenek meg az én gyermekeim s rajtuk kívül én is; de ha úgy esik, a mint én jövendölöm: haljanak meg a tieid, s velök együtt te is, ha haza jösz. Ha nem állsz is rá erre a fogadásra, hanem minden áron hadat akarsz vezetni Görögország ellen: hiszem, eljut a hír majd az itt maradottakhoz, hogy Mardoniost a ki nagy bajba sodorta a perzsákat, kutyák és madarak szakították szét akár az athéniek, akár a lakedaimoniak földjén, ha már nem előbb útközben, pedig tudtad; hogy milyen emberek ellen beszéled rá a királyt hadviselésre.» *h)*

11 Igy szólt Artabanos; de Xerxes felbőszülve imigyen felelt: «Artabanos, atyámnak testvére vagy te, s ez megment attól, hogy együgyű szavaidat megillető büntetést kapj. Hitvány és gyáva voltodért mégis azzal a gyalázattal illetlek, hogy nem jösz velünk a harczba Görögország ellen, s itthon maradsz az asszonyokkal. Nélküled is véghez fogom vinni mindazt, a mit mondtam; mert nem lennék méltó utóda Dareiosnak, Hystaspesnek, Arsamesnek, Ariaramnesnek, Teïspesnek, Kyrosnak, Kambysesnek, Teïspesnek, Achaimenesnek, ha nem állanék bosszút az athénieken;[13]) mikor jól tudom, hogy ha mi békén maradunk, ők nem fognak nyugodni, hanem ismét ránk fognak törni, ha következtetni lehet abból, a mit ellenünk elkövettek volt, midőn Sardist fölperzselték és Ázsiát megtámadták. Egy részről sem lehetséges már a visszavonulás; cselekedni vagy szenvedni: az most a kérdés. Vagy a mi hatalmunk kerül görög iga alá, vagy az ő hatalmuk a perzsáké alá; mert ellenséges érzületünket kiengesztelni nem lehet. Szép lesz tehát bosszút állani azért, a mit régebben elszenvedtünk, hogy azt a veszedelmet is megismerjem, a min át kell majd esnem, ha azon emberek ellen vonulok, kiket a phrygiai

ὁ Φρύξ, ἐὼν πατέρων τῶν ἐμῶν δοῦλος, κατεστρέψατο οὕτω ὡς καὶ ἐς τόδε αὐτοί τε ὦνθρωποι καὶ ἡ γῆ αὐτῶν ἐπώνυμοι τοῦ καταστρεψαμένου καλέονται.»

12 Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτο ἐλέγετο. μετὰ δὲ εὐφρόνη τε ἐγίνετο καὶ Ξέρξην ἔκνιζε ἡ Ἀρταβάνου γνώμη· νυκτὶ δὲ βουλὴν διδοὺς πάγχυ εὑρισκέ οἱ οὐ πρῆγμα εἶναι στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. δεδογμένων δέ οἱ αὖτις τούτων κατύπνωσε, καὶ δή κου ἐν τῇ νυκτὶ εἶδε ὄψιν τοιήνδε, ὡς λέγεται ὑπὸ Περσέων· ἐδόκεε ὁ Ξέρξης ἄνδρα οἱ ἐπιστάντα μέγαν τε καὶ εὐειδέα εἰπεῖν «μετὰ δὴ βουλεύεαι ὦ Πέρσα στράτευμα μὴ ἄγειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, προείπας ἁλίζειν Πέρσας στρατόν; οὔτε ὦν μεταβουλευόμενος ποιέεις εὖ, οὔτε ὁ συγγνωσόμενός τοι πάρα· ἀλλ' ὥσπερ τῆς ἡμέρης ἐβουλεύσαο ποιέειν, ταύτην ἴθι τῶν
13 ὁδῶν.» τὸν μὲν ταῦτα εἰπόντα ἐδόκεε ὁ Ξέρξης ἀποπτάσθαι, ἡμέρης δὲ ἐπιλαμψάσης ὀνείρου μὲν τούτου λόγον οὐδένα ἐποιέετο, ὁ δὲ Περσέων συναλίσας τοὺς καὶ πρότερον συνέλεξε, ἔλεξέ σφι τάδε. «ἄνδρες Πέρσαι, συγγνώμην μοι ἔχετε ὅτι ἀγχίστροφα βουλεύομαι· φρενῶν τε γὰρ ἐς τὰ ἐμεωυτοῦ πρῶτα οὔκω ἀνήκω, καὶ οἱ παρηγορεόμενοι ἐκεῖνα ποιέειν οὐδένα χρόνον μευ ἀπέχονται. ἀκούσαντι μέντοι μοι τῆς Ἀρταβάνου γνώμης παραυτίκα μὲν ἡ νεότης ἐπέζεσε, ὥστε ἀεικέστερα ἀπορρῖψαι ἔπεα ἐς ἄνδρα πρεσβύτερον [ἢ χρεόν]· νῦν μέντοι συγγνοὺς χρήσομαι τῇ ἐκείνου γνώμῃ. ὡς ὦν μεταδεδογμένον μοι μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἥσυχοι ἔστε.»

14 Πέρσαι μὲν ὡς ἤκουσαν ταῦτα, κεχαρηκότες προσεκύνεον. νυκτὸς δὲ γενομένης αὖτις τὠυτὸ ὄνειρον τῷ Ξέρξῃ κατυπνωμένῳ ἔλεγε ἐπιστάν «ὦ παῖ Δαρείου, καὶ δὴ φαίνεαι ἐν Πένσῃσί τε ἀπειπάμενος τὴν στρατηλασίην καὶ τὰ ἐμὰ ἔπεα ἐν οὐδενὶ ποιησάμενος λόγῳ ὡς παρ' οὐδενὸς ἀκούσας; εὖ νυν τόδ' ἴσθι· ἢν περ μὴ αὐτίκα στρατηλατέῃς, τάδε τοι ἐξ αὐτῶν ἀνασχήσει· ὡς καὶ μέγας καὶ πολλὸς ἐγένεο ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, οὕτω καὶ ταπεινὸς ὀπίσω κατὰ τάχος ἔσεαι.»
15 Ξέρξης μὲν περιδεὴς γενόμενος τῇ ὄψι ἀνά τε ἔδραμε ἐκ τῆς κοίτης καὶ πέμπει ἄγγελον ἐπὶ Ἀρτάβανον [καλέοντα]· ἀπικομένῳ δέ οἱ ἔλεγε Ξέρξης τάδε. «Ἀρτάβανε, ἐγὼ τὸ παραυτίκα μὲν οὐκ ἐφρόνεον εἶπας ἐς σὲ μάταια ἔπεα χρηστῆς εἵνεκα συμβουλίης·

Pelops, őseim e rabszolgája is annyira leigázott, hogy úgy az emberek mint az ország is mai napig a hódítónak viselik nevét.»[14])

Eddig tartott a beszédük; majd azután beállt az éj, de Xerxest 12
nem hagyta nyugodni Artabanos nézete. Éjjel jól megfontolva a dolgot, úgy találta, hogy nem válnék javára egy Görögország ellen indítandó hadmenet. A mint így határozatát megmásította, elaludt, s mint a perzsa hagyomány beszéli, éjjel következő álomlátása volt: úgy tünt fel neki, hogy egy magas, szép ember állott meg előtte, s így szólt hozzá: «Megváltoztattad tehát szándékodat, óh perzsa, hogy nem indítsz hadat Görögország ellen, mikor pedig a perzsáknak azt a parancsot adtad, hogy sereget gyüjtsenek? Nem teszed jól, ha mást gondolsz, s nem is lesz senki, a ki ezt helyeselné. Azt az utat kövesd, melyre nappal határoztad el magadat!» Szavai után ez ember, úgy tünt föl Xerxesnek, elrepült; napkel- 13
tekor azután, mit sem törődvén az álommal, ugyanazon perzsákat, kiket előbb is összehívott vala, egybegyüjtvén, így szólott hozzájuk: «Bocsássatok meg, perzsa férfiak, hogy imént hozott határozatomat megmásítom; hisz eszem még nem jutott fejlődésének végfokára, s a kik e háborúra sarkalnak, egy pillanatra sem távoznak tőlem. Artabanos nézetének hallatára nyomban elfogott ifjú hevem, úgy hogy keményebb szavak röppentek el ajkaimról, mint öregebb emberrel szemben illett volna. De most már belátom hibámat és az ő nézete szerint fogok cselekedni. Minthogy tehát meggondoltam a dolgot és nem indítok hadat Görögország ellen, maradjatok békében itthon.»

Midőn a perzsák ezt meghallották, örömükben leborúltak. 14
Az éj beálltával azonban ujra ugyan az a látomány jelent meg Xerxesnek álmában, s így szólt: «Tehát valóban visszavontad harczi rendeletedet a perzsák előtt, óh Dareios fia, s szavaimat semmibe sem vetted, mintha senkitől sem halottad volna? Tudd meg tehát, ha nem indítsz rögtön hadat, az lesz rád nézve következése, hogy a milyen nagy és hatalmas lettél rövid idő alatt, ép olyan gyorsan lészsz ismét hitvány.» Xerxes álomlátásától megré- 15
mülve, felugrott ágyából, s követet küldött Artabanosért. Mikor ez megjelent, így szólt hozzá Xerxes: «Artabanos! Ostoba dolog volt tőlem, hogy együgyű szavakat szórtam rád jó tanácsodért.

μετὰ μέντοι οὐ πολλὸν χρόνον μετέγνων, ἔγνων δὲ ταῦτά μοι μοιητέα ἐόντα τὰ σὺ ὑπεθήκαο. οὔκων δυνατός τοι εἰμὶ ταῦτα βουλόμενος ποιέειν· τετραμμένῳ γὰρ δὴ καὶ μετεγνωκότι ἐπιφοιτῶν ὄνειρον φαντάζεταί μοι οὐδαμῶς συνεπαινέον ποιέειν με ταῦτα· νῦν δὲ καὶ διαπειλῆσαν οἴχεται. εἰ ὦν θεός ἐστι ὁ ἐπιπέμπων καὶ οἱ πάντως ἐν ἡδονῇ ἐστι γενέσθαι στρατηλασίην ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐπιπτήσεταί καὶ σοὶ τὠυτὸ τοῦτο ὄνειρον, ὁμοίως καὶ ἐμοὶ ἐντελλόμενον. εὑρίσκω δὲ ὧδε ἂν γινόμενα ταῦτα, εἰ λάβοις τὴν ἐμὴν σκευὴν πᾶσαν, καὶ ἐνδὺς μετὰ τοῦτο ἵζοιο ἐς τὸν ἐμὸν θρόνον καὶ ἔπειτα ἐν κοίτῃ τῇ ἐμῇ κατυπνώσειας.»

16 Ξέρξης μὲν ταῦτά οἱ ἔλεγε· Ἀρτάβανος δὲ οὐ πρώτῳ κελεύσματι πειθόμενος, οἷα οὐκ ἀξιεύμενος ἐς τὸν βασιλήιον θρόνον ἵζεσθαι, τέλος ὡς ἠναγκάζετο εἵπας τάδε ἐποίεε τὸ κελευόμενον.
α) «ἴσον ἐκεῖνο ὦ βασιλεῦ παρ' ἐμοὶ κέκριται, φρονέειν τε εὖ καὶ τῷ λέγοντι χρηστὰ ἐθέλειν πείθεσθαι· τά σε καὶ ἀμφότερα περιήκοντα ἀνθρώπων κακῶν ὁμιλίαι σφάλλουσι, κατά περ τὴν πάντων χρησιμωτάτην ἀνθρώποισι θάλασσαν πνεύματα φασὶ ἀνέμων ἐμπίπτοντα οὐ περιορᾶν φύσι τῇ ἑωυτῆς χρᾶσθαι. ἐμὲ δὲ ἀκούσαντα πρὸς σεῦ κακῶς οὐ τοσοῦτο ἔδακε λύπη, ὅσον γνωμέων δύο προκειμενέων Πέρσῃσι, τῆς μὲν ὕβριν αὐξανούσης, τῆς δὲ καταπαυούσης καὶ λεγούσης ὡς κακὸν εἴη διδάσκειν τὴν ψυχὴν πλέον τι δίζησθαι αἰεὶ ἔχειν τοῦ παρεόντος, τοιουτέων προκειμενέων γνωμέων ὅτι
β) τὴν σφαλερωτέρην σεωυτῷ τε καὶ Πέρσῃσι ἀναιρέο. νῦν ὦν, ἐπειδὴ τέτραφαι ἐπὶ τὴν ἀμείνω, φῄς τοι μετιέντι τὸν ἐπ' Ἕλληνας στόλον ἐπιφοιτᾶν ὄνειρον θεοῦ τινος πομπῇ, οὐκ ἐῶντά σε καταλύειν τὸν στόλον. ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἐστὶ ὦ παῖ θεῖα. ἐνύπνια γὰρ τὰ ἐς ἀνθρώπους πεπλανημένα τοιαῦτα ἐστὶ οἷά σε ἐγὼ διδάξω, ἔτεσι σεῦ πολλοῖσι πρεσβύτερος ἐών· πεπλανῆσθαι αὖται μάλιστα ἐώθασι αἱ ὄψιες τῶν ὀνειράτων, τά τις ἡμέρης φροντίζει. ἡμεῖς δὲ τὰς πρὸ τοῦ ἡμέρας ταύτην τὴν στρατηλασίην καὶ τὸ κάρτα
γ) εἴχομεν μετὰ χεῖρας. εἰ δὲ ἄρα μή ἐστι τοῦτο τοιοῦτο οἷον ἐγὼ διαιρέω, ἀλλά τι τοῦ θείου μετέχον, σὺ πᾶν αὐτὸ συλλαβὼν

Rövid idő múlva azonban megbántam a dolgot, s beláttam, hogy úgy kell cselekednem, a mint te tanácsolod. De bármennyire szeretném, mégsem tehetek így; mert megtérésem és nézetváltozásom óta olyan álom jő rám, mely semmiképen sem helyesli eljárásomat, sőt az imént fenyegetve távozott. Ha már most isten küldi rám ez álmot, s mindenképen azt óhajtja, hogy hadat indítsak Görögország ellen, akkor rád is ez az álom fog jönni, s ugyanazt fogja meghagyni, mint nekem. S felfogásom szerint ez úgy történhetnék meg, ha összes ruházatomat magadra vennéd,[15]) ráülnél benne trónomra, s azután ágyamba feküdnél aludni.»

Ezek valának Xerxesnek szavai. De Artabanos az első felszólí- 16
tásra nem akart engedelmeskedni, nem tartván magát méltónak arra, hogy a királyi trónra üljön; végre azonban engedett a kényszernek, s megtette, a mire a király kérte; de előbb így szólt: «Nézetem szerint, óh király, egy értéke van annak, ha helyesen *a*)
gondolkodik valaki, avagy szivesen enged a jó tanácsnak. Nálad egyesül a kettő egymással, de rossz emberek társasága eltérít a helyes úttól; valamint a tengert is, az emberek e leghasznosabb eszközét, a rátörő szelek nem engedik, hogy természete hajlamát kövesse. Kemény szavaid hallatára nem is a fájdalom búsított annyira, mint inkább az, hogy midőn két indítvány van a perzsák előtt, s közülük az egyik a dölyfnek növelésére, a másik pedig csillapítására szolgál, s azt hirdeti, hogy rossz dolog arra tanítani a lelket, hogy mindig többet keressen, mint a mennyije van; — midőn mondom ilyen két indítvány közül te a rád és a perzsákra nézve rosszabbikat választottad. De most azt mondod, hogy mióta a job- *b*)
bik útra tértél és fölhagytál a hadmenet gondolatával Görögország ellen, egy álomkép látogat isteni küldetéssel, s nem engedi meg, hogy a hadmenettől elállj. Csakhogy ennek nincs isteni jellege, fiam. Mert az álmoknak, melyek az embereket meg szokták látogatni, olyan a természetük, a mint én azt most neked megmagyarázom, ki sokkal idősebb vagyok náladnál. Leginkább olyan tárgyú álomképeket szoktunk látni, a mikkel nappal foglalkozunk; mi pedig az elmúlt napokban nagyon is ezzel a hadmenettel foglalkoztunk. *c*)
De ha nem úgy áll a dolog, a mint én azt látom, hanem valamely istennek is van hozzá köze, s összefoglalva megmondtál rá vonat-

εἴρηκας· φανήτω γὰρ δὴ καὶ ἐμοί, ὡς καὶ σοί, διακελευόμενον. φανῆναι δὲ οὐδὲν μᾶλλόν μοι ὀφείλει ἔχοντι τὴν σὴν ἐσθῆτα ἢ οὐ καὶ τὴν ἐμήν, οὐδέ τι μᾶλλον ἐν κοίτῃ τῇ σῇ ἀναπαυομένῳ ἢ οὐ καὶ ἐν τῇ ἐμῇ, εἴ πέρ γε καὶ ἄλλως ἐθέλει φανῆναι. οὐ γὰρ δὴ ἐς τοσοῦτό γε εὐηθείης ἀνήκει τοῦτο, ὅ τι δή κοτε ἐστί, τὸ ἐπιφαινόμενόν τοι ἐν τῷ ὕπνῳ, ὥστε δόξει ἐμὲ ὁρῶν σὲ εἶναι, τῇ σῇ ἐσθῆτι τεκμαιρόμενον. εἰ δὲ ἐμὲ μὲν ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιήσεται οὐδὲ ἀξιώσει ἐπιφανῆναι, οὔτε ἢν τὴν ἐμὴν ἐσθῆτα ἔχω οὔτε ἢν τὴν σήν, οὐδὲ ἐπιφοιτήσει, τοῦτο ἤδη μαθητέον ἔσται. εἰ γὰρ δὴ ἐπιφοιτήσει γε συνεχέως, φαίην ἂν καὶ αὐτὸς θεῖον εἶναι. εἰ δέ τοι οὕτω δεδόκηται γίνεσθαι καὶ οὐκ οἷά τε αὐτὸ παρατρέψαι, ἀλλ' ἤδη δεῖ ἐμὲ ἐν κοίτῃ τῇ σῇ κατυπνῶσαι, φέρε, τούτων ἐξ ἐμεῦ ἐπιτελευμένων φανήτω καὶ ἐμοί. μέχρι δὲ
17 τούτου τῇ παρεούσῃ γνώμῃ χρήσομαι.» τοσαῦτα εἴπας Ἀρτάβανος, ἐλπίζων Ξέρξῃ ἀποδέξειν λέγοντα οὐδέν, ἐποίεε τὸ κελευόμενον. ἐνδὺς δὲ τὴν Ξέρξεω ἐσθῆτα καὶ ἑζόμενος ἐς τὸν βασιλήιον θρόνον ὡς μετὰ ταῦτα κοῖτον ἐποιέετο, ἤλθέ οἱ κατυπνωμένῳ τὠυτὸ ὄνειρον τὸ καὶ παρὰ Ξέρξῃν ἐφοίτα, ὑπερστὰν δὲ τοῦ Ἀρταβάνου εἶπε ἄρα «σὺ δὴ κεῖνος εἷς ὁ ἀποσπεύδων Ξέρξῃν στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὡς δὴ κηδόμενος αὐτοῦ; ἀλλ' οὔτε ἐς τὸ μετέπειτα οὔτε ἐς τὸ παραυτίκα νῦν καταπροΐξεαι ἀποτράπων τὸ χρεὸν γενέσθαι. Ξέρξῃν δὲ
18 τὰ δεῖ ἀνηκουστέοντα παθεῖν, αὐτῷ ἐκείνῳ δεδήλωται.» ταῦτά τε ἐδόκεε Ἀρτάβανος τὸ ὄνειρον ἀπειλέειν καὶ θερμοῖσι σιδηρίοισι ἐκκαίειν αὐτοῦ μέλλειν τοὺς ὀφθαλμούς. καὶ ὃς ἀμβώσας μέγα ἀναθρώσκει, καὶ παριζόμενος Ξέρξῃ, ὡς τὴν ὄψιν οἱ τοῦ ἐνυπνίου διεξῆλθε ἀπηγεόμενος, δεύτερά οἱ λέγει τάδε. «ἐγὼ μέν, ὦ βασιλεῦ, οἷα ἄνθρωπος ἰδὼν ἤδη πολλά τε καὶ μεγάλα πεσόντα πρήγματα ὑπὸ ἡσσόνων, οὐκ ἐῶν σε τὰ πάντα τῇ ἡλικίῃ εἴκειν, ἐπιστάμενος ὡς κακὸν εἴη τὸ πολλῶν ἐπιθυμέειν, μεμνημένος μὲν τὸν ἐπὶ Μασσαγέτας Κύρου στόλον ὡς ἔπρηξε, μεμνημένος δὲ καὶ τὸν ἐπ' Αἰθίοπας τὸν Καμβύσεω, συστρατευσάμενος δὲ καὶ Δαρείῳ ἐπὶ Σκύθας. ἐπιστάμενος ταῦτα γνώμην εἶχον ἀτρεμίζοντά σε μακαριστὸν εἶναι πρὸς πάντων ἀνθρώπων. ἐπεὶ δὲ δαιμονίη τις γίνεται ὁρμή, καὶ Ἕλληνας, ὡς οἶκε, φθορή τις καταλαμβάνει

kozólag mindent: jelenjék meg nekem is parancsoló szavával, mint neked. De ép úgy tartozik megjelenni, ha a te ruhádat öltöm magamra, mint ha az enyémben vagyok, s szintúgy, ha a te ágyadban fekszem, vagy az enyémben, ha ugyan egyáltalán meg akar jelenni. Mert csak nem lesz talán oly együgyű, bárki legyen is az, a ki álmodban meglátogat, hogy engem látva veled téveszszen össze, ha a te ruhádban mutatom magamat. Most már azt kell megfigyelnünk, vajjon engem semmibe sem vesz-e; nem tartja-e magához méltatlannak, hogy nekem is megjelenjen, s akár a te ruhádban vagyok, akár az enyémben, nem fog-e hozzám is jönni. Mert ha egyre folytatná látogatásait, magam is isteni dolgot látnék benne. Ha tehát elhatározásod szilárd, s lehetetlen róla lebeszélni, nekem pedig a te ágyadban kell aludnom: hagyján, megteszem a dolgot, s jelenjék meg nekem is. Addig azonban régibb véleményemhez ragaszkodom.» Artabanos e szavak után, azon re- 17
ményben, hogy Xerxest meg fogja győzni szavainak alaptalanságáról, parancsa szerint cselekedett. Felöltötte Xerxesnek ruháját, ráült a királyi trónra, majd pedig lefeküdt. Álmában ugyanaz az álom jött rá, mely Xerxest is meglátogatta, s Artabanos fejéhez állván, így szólt: «Te vagy hát az, ki aggodalmat szinlelve, Xerxest a görögországi hadmenetről lebeszéled? De sem a jövőben, sem most mindjárt nem vinnéd el szárazon, ha a végzetet el akarnád hárítani. Hogy mit kell Xerxesnek elszenvedni, ha nem engedelmeskedik, azt már neki magának megmondottam.» Ilyen fenye- 18
gető szavakat vélt Artabanos az álomképtől hallani, a ki még izzó vassal is ki akarta égetni a szemeit. De ő nagyot ordítva felugrott, s Xerxeshez sietve melléje ült; a mint pedig álomlátását előadta, így folytatta beszédét: «Mert olyan ember vagyok, óh király, ki sok és nagy hatalmat láttam kisebb erő által elbukni; azért nem akartam ifjú hevednek engedni. Tudom, hogy rossz dolog sokra vágyakozni, s emlékszem, hogy mikép végződött Kyros hadmenete a massageták ellen; emlékszem Kambysesnek egyiptomi háborújára is, s magam is harczoltam Dareiossal a skythák ellen. E tapasztalat sugallta nézetemet, hogy minden ember boldognak fog mondani, ha békében maradsz. De mivel itt isteni sugallattal van dolgunk, s a görögökre, úgy látszik, isteni végzet szerint van kiróva a

θεήλατος, ἐγὼ μὲν καὶ αὐτὸς τράπομαι καὶ μὴν γνώμην μετατίθεμαι, σὺ δὲ σήμηνον μὲν Πέρσῃσι τὰ ἐκ τοῦ θεοῦ πεμπόμενα, χρᾶσθαι δὲ κέλευε τοῖσι ἐκ σέο πρώτοισι προειρημένοισι ἐς τὴν παρασκευήν, ποίεε δὲ οὕτω ὅκως τοῦ θεοῦ παραδιδόντος τῶν σῶν ἐνδεήσει μηδέν.» τούτων δὲ λεχθέντων, ἐνθαῦτα ἐπαειρθέντες τῇ ὄψι, ὡς ἡμέρη ἐγένετο τάχιστα, Ξέρξης τε ὑπερετίθετο ταῦτα Πέρσῃσι, καὶ Ἀρτάβανος, ὃς πρότερον ἀποσπεύδων μοῦνος ἐφαίνετο, τότε ἐπισπεύδων φανερὸς ἦν.

19 Ὁρμημένῳ δὲ Ξέρξῃ στρατηλατέειν μετὰ ταῦτα τρίτῃ ὄψις ἐν τῷ ὕπνῳ ἐγένετο, τὴν οἱ Μάγοι ἔκριναν ἀκούσαντες φέρειν τε ἐπὶ πᾶσαν γῆν δουλεύσειν τέ οἱ πάντας ἀνθρώπους. ἡ δὲ ὄψις ἦν ἥδε· ἐδόκεε ὁ Ξέρξης ἐστεφανῶσθαι ἐλαίης θαλλῷ, ἀπὸ δὲ τῆς ἐλαίης τοὺς κλάδους γῆν πᾶσαν ἐπισχεῖν, μετὰ δὲ ἀφανισθῆναι περὶ τῇ κεφαλῇ κείμενον τὸν στέφανον. κρινάντων δὲ ταῦτα τῶν Μάγων, Περσέων τε τῶν συλλεχθέντων αὐτίκα πᾶς ἀνὴρ ἐς τὴν ἀρχὴν τὴν ἑωυτοῦ ἀπελάσας εἶχε προθυμίην πᾶσαν ἐπὶ τοῖσι εἰρημένοισι, θέλων αὐτὸς ἕκαστος τὰ προκείμενα δῶρα λαβεῖν, καὶ Ξέρξης τοῦ στρατοῦ οὕτω ἐπάγερσιν ποιέεται,
20 χῶρον πάντα ἐρευνῶν τῆς ἠπείρου. ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἁλώσιος ἐπὶ μὲν τέσσερα ἔτεα πλήρεα παραρτέετο στρατιήν τε καὶ τὰ πρόσφορα τῇ στρατιῇ, πέμπτῳ δὲ ἔτεϊ ἀνομένῳ ἐστρατηλάτεε χειρὶ μεγάλῃ πλήθεος. στόλων γὰρ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν πολλῷ δὴ μέγιστος οὗτος ἐγένετο, ὥστε μήτε τὸν Δαρείου τὸν ἐπὶ Σκύθας παρὰ τοῦτον μηδένα φαίνεσθαι, μήτε τὸν Σκυθικόν, ὅτε Σκύθαι Κιμμερίους διώκοντες ἐς τὴν Μηδικὴν χώρην ἐσβαλόντες σχεδὸν πάντα τὰ ἄνω τῆς Ἀσίης καταστρεψάμενοι ἐνέμοντο, τῶν εἵνεκεν ὕστερον Δαρεῖος ἐτιμωρέετο, μήτε κατὰ τὰ λεγόμενα τὸν Ατρειδέων ἐς Ἴλιον, μήτε τὸν Μυσῶν τε καὶ Τευκρῶν τὸν πρὸ τῶν Τρωικῶν γενόμενον, οἳ διαβάντες ἐς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τούς τε Θρήικας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον πόντον κατέβησαν μέχρι τε Πηνειοῦ ποταμοῦ τὸ πρὸς μεσαμβρίης
21 ἥλασαν. αὗται αἱ πᾶσαι οὐδ' εἰ ἕτεραι πρὸς ταύτῃσι γενόμεναι στρατηλασίαι μιῇ τῇσδε οὐκ ἄξιαι. τί γὰρ οὐκ ἤγαγε ἐκ τῆς Ἀσίης ἔθνος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ξέρξης; κοῖον δὲ πινόμενόν μιν ὕδωρ οὐκ ἐπέλιπε, πλὴν τῶν μεγάλων ποταμῶν; οἳ μὲν γὰρ νέας

pusztulás: magam is megtérek, megváltoztatom nézetemet; te pedig add tudtára a perzsáknak az isten izenetét; rendeld el, hogy hadi készülődés dolgában első parancsodat kövessék; légy rajta, hogy isten meghagyásával szemben semmi mulasztás se terheljen.» Igy szólva, mindketten felbúzdultak az álomlátáson; s mihelyt megvirradt, Xerxes előadta a dolgot a perzsáknak; Artabanos pedig, ki azelőtt egyedül szólt nyiltan a terv ellen, most nyiltan mellette érvelt.

Miután Xerxes a hadjárat előkészületeihez látott, még egy 19
harmadik álomlátása is volt, melyet a mágusok úgy magyaráztak, hogy az az egész földre vonatkozik, s hogy az egész emberiség rabszolgája lesz neki. Xerxesnek álma az volt, hogy egy olajág koszorúzta fejét, s hogy az olajágból fakadó galyak az egész földet beárnyalták, majd azután a fejét övező koszorú eltűnt.[16]) A mágusok ezen álommagyarázata után az összegyűlt perzsák mindnyájan helytartóságaikba utaztak, s a kiadott parancsot a legnagyobb buzgalommal végrehajtották; mert kiki a maga számára akarta elnyerni az igért ajándékot. Igy gyűjtötte össze Xerxes a hadseregét, felkutatva összes szárazföldi tartományait. Egyiptom elfoglalásától kezdve ugyanis teljes négy éven át gyűjtötte hadseregét 20
és mindazt, mire a seregnek szüksége van; az ötödik év folyamában azután óriási erővel útjára indúlt.[17]) Mert mindazon hadmenetek közül, melyekről tudunk, ez volt a legnagyobb; a mennyiben egyik sem hasonlítható vele össze, sem a Dareios skytha háborúja, sem a skythák, midőn a kimmeriusok üldözése közben a méd birodalomba törtek, s majdnem egész Felső-Ázsiát hatalmukba kerítették,[18]) — a miért azután később Dareios bosszút akart rajtuk állani; — sem az Atreidák háborúja Ilion ellen nem hasonlítható vele össze, a mint azt a hagyomány megőrizte, sem még a trójai háborút megelőzőleg a mysiaiaké és teukrusoké, kik a Bosporoson át Európába kelve, egész Thrákiát meghódították, majd lejutottak az ión tengerbe, s délen egészen a Peneios folyóig hatoltak.[19]) Mindezek 21
a háborúk s egyéb más vállalatok nem hasonlíthatók ezzel az egygyel össze. Mert volt-e nép Ázsiában, melyet Xerxes ne vezetett volna Görögország ellen? Avagy a nagy folyamok kivételével volt-e víz, mely szükségletének megfelelt volna? Egy nép szolgál-

παρείχοντο, οἱ δὲ ἐς πεζὸν ἐτετάχατο, τοῖσι δὲ ἵππος προσετέτακτο, τοῖσι δὲ ἱππαγωγὰ πλοῖα ἅμα στρατευομένοισι, τοῖσι δὲ ἐς τὰς γεφύρας μακρὰς νέας παρέχειν, τοῖσι δὲ σῖτά τε καὶ νέας.

22 Καὶ τοῦτο μέν, ὡς πταισάντων τῶν πρώτων περιπλεόντων περὶ τὸν Ἄθων, προετοιμάζετο ἐκ τριῶν ἐτέων κου μάλιστα τὰ ἐς τὸν Ἄθων. ἐν γὰρ Ἐλαιοῦντι τῆς Χερσονήσου ὅρμεον τριήρεες· ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμώμενοι ὤρυσσον ὑπὸ μαστίγων παντοδαποὶ τῆς στρατιῆς, διάδοχοι δ' ἐφοίτων· ὤρυσσον δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἄθων κατοικημένοι. Βουβάρης δὲ ὁ Μεγαβάζου καὶ Ἀρταχαίης ὁ Ἀρταίου ἄνδρες Πέρσαι ἐπέστασαν τοῦ ἔργου. ὁ γὰρ Ἄθως ἐστὶ ὄρος μέγα τε καὶ ὀνομαστόν, ἐς θάλασσαν κατῆκον, οἰκεόμενον ὑπὸ ἀνθρώπων. τῇ δὲ τελευτᾷ ἐς τὴν ἤπειρον τὸ ὄρος, χερσονησοειδές τε ἐστὶ καὶ ἰσθμὸς ὡς δυώδεκα σταδίων· πεδίον δὲ τοῦτο καὶ κολωνοὶ οὐ μεγάλοι ἐκ θαλάσσης τῆς Ἀκανθίων ἐπὶ θάλασσαν τὴν ἀντίον Τορώνης. ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ τούτῳ, ἐς τὸν τελευτᾷ ὁ Ἄθως, Σάνη πόλις Ἕλλὰς οἴκηται, αἱ δὲ ἐκτὸς Σάνης, ἔσω δὲ τοῦ Ἄθω οἰκημέναι, τὰς τότε ὁ Πέρσης νησιώτιδας ἀντὶ ἠπειρωτίδων ὅρμητο ποιέειν· εἰσὶ δὲ αἵδε, Δῖον
23 Ὀλόφυξος Ἀκρόθωον Θύσσος Κλεωναί. πόλιες μὲν αὗται αἳ τὸν Ἄθων νέμονται, ὤρυσσον δὲ ὧδε δασάμενοι τὸν χῶρον οἱ βάρβαροι κατὰ ἔθνεα· κατὰ Σάνην πόλιν σχοινοτενὲς ποιησάμενοι, ἐπείτε ἐγίνετο βαθέα ἡ διῶρυξ, οἱ μὲν κατώτατα ἑστεῶτες ὤρυσσον, ἕτεροι δὲ παρεδίδοσαν τὸν αἰεὶ ἐξορυσσόμενον χοῦν ἄλλοισι κατύπερθε ἑστεῶσι ἐπὶ βάθρων, οἱ δ' αὖ ἐκδεκόμενοι ἑτέροισι, ἕως ἀπίκοιτο ἐς τοὺς ἀνωτάτω· οὗτοι δὲ ἐξεφόρεόν τε καὶ ἐξέβαλλον. τοῖσι μέν νυν ἄλλοισι πλὴν Φοινίκων καταρρηγνύμενοι οἱ κρημνοὶ τοῦ ὀρύγματος πόνον διπλήσιον παρεῖχον· ἅτε γὰρ τοῦ τε ἄνω [στόματος] καὶ τοῦ κάτω τὰ αὐτὰ μέτρα ποιευμένου, ἔμελλέ σφι τοιοῦτο ἀποβήσεσθαι. οἱ δὲ Φοίνικες σοφίην ἔν τε τοῖσι ἄλλοισι ἔργοισι ἀποδείκνυνται καὶ δὴ καὶ ἐν ἐκείνῳ.

tatta a hajókat, a másikat a gyalogságba osztották be; a harmadikra volt kiróva a lovasság; a negyedik adta a lószállító hajókat, s maga is bevonúlt a szolgálatra; másoknak a hidakhoz szükséges nagy hajókat kellett kiállítani; másoknak ismét élelmi szert és hajókat.

Minthogy azonban a hajóhad az Athos első megkerülése köz- 22
ben nagy kárt szenvedett,[20]) Xerxes már vagy három év óta dolgoztatott előre az Athos körül. Háromsoros hajói vesztegeltek ugyanis a chersonesosi Elaius mellett; innen küldött tehát embereket különböző nemzetiségű hadseregéből, a kik korbácsütés alatt végeztek ásásokat, míg egy másik csapat föl nem váltotta őket. Az Athos-hegyvidéki lakóknak is kellett ásniok. Perzsa emberek voltak a munka vezetői: Bubares, Megabazos fia, és Artachaies, Artaios fia. Az Athos ugyanis nagy és nevezetes hegység, melyen emberek laknak s a tengerig kinyúlik; a hol azonban a hegy a szárazföld felé véget ér, félszigetet képez, s a földszorosnak szélessége itt körülbelől tizenkét stadium. A vidék az akanthosi tengertől a szemben levő tengerig Torone mellett síkság, melyet csak csekély halmok szakítanak meg. Ezen a földszoroson, a hol Athos hegye véget ér, terül el egy görög város, Sane; azok a városok pedig, melyek Sanetól innen, vagyis az Athos belterületén alakúltak, s melyeknek lakóit a király, szárazföldi jellegük megváltoztatásával, szigetlakókká akarta tenni, a következők: Dion, Olophyxos, Akrothoon, Thyssos és Kleonai.[21]) Ezek a városok vannak Athos 23
hegyén. A barbárok a vidéket az egyes népfajok közt felosztván, következőkép végezték az ásást: Sane városánál keresztben egyenes vonalat húztak; midőn a csatorna már mély volt, a lenn állók folytatták az ásást, mások pedig a kiásott földet mindig más munkásoknak adták, a kik lépcsőkön állottak fölöttük, ezek ismét följebb juttatták, míg a föld a felszíni munkásokhoz jutott, kik azt tovavitték és szétszórták. Már most a többi munkásoknak, minthogy a csatorna szélein a föld lecsúszott, kétszer oly nagy munkájuk volt, mint a phoinikiaiaknak; minthogy ugyanis a csatorna fenekét meg a nyílását egyforma szélesre vették, szükségkép így kellett a dolognak esni. De a phoinikiaiak, mint egyéb alkalommal, úgy most is kitüntek ügyességükkel.

ἀπολαχόντες γὰρ μόριον ὅσον αὐτοῖσι ἐπέβαλλε. ὤρυσσον τὸ μὲν ἄνω [στόμα] τῆς διώρυχος ποιεῦντες διπλήσιον ἢ ὅσην ἔδεε αὐτὴν τὴν διώρυχα γενέσθαι, προβαίνοντος δὲ τοῦ ἔργου συνῆγον αἰεί· κάτω τε δὴ ἐγίνετο καὶ ἐξισοῦτο τοῖσι ἄλλοισι τὸ ἔργον. ἐνθαῦτα λειμών ἐστι, ἵνα σφι ἀγορή τε ἐγίνετο καὶ πρητήριον·
24 σῖτος δέ σφι πολλὸς ἐφοίτα ἐς τῆς Ἀσίης ἀληλεσμένος. ὡς μὲν ἐμὲ συμβαλλόμενον εὑρίσκειν, μεγαλοφροσύνης εἵνεκεν αὐτὸ Ξέρξης ὀρύσσειν ἐκέλευε, ἐθέλων τε δύναμιν ἀποδείκνυσθαι καὶ μνημόσυνα λιπέσθαι· παρεὸν γὰρ μηδένα πόνον λαβόντας τὸν ἰσθμὸν τὰς νέας διειρύσαι, ὀρύσσειν ἐκέλευε διώρυχα τῇ θαλάσσῃ εὖρος ὡς δύο τριήρεας πλέειν ὁμοῦ ἐλαστρεομένας. τοῖσι δὲ αὐτοῖσι τούτοισι, τοῖσί περ καὶ τὸ ὄρυγμα, προσετέτακτο καὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν ζεύξαντας γεφυρῶσαι.

25 Ταῦτα μέν νυν οὕτω ἐποίεε, παρεσκευάζετο δὲ καὶ ὅπλα ἐς τὰς γεφύρας βύβλινά τε καὶ λευκολίνου, ἐπιτάξας Φοινιξί τε καὶ Αἰγυπτίοισι, καὶ σιτία τῇ στρατιῇ καταβάλλειν, ἵνα μὴ λιμήνειε ἡ στρατιὴ μηδὲ τὰ ὑποζύγια ἐλαυνόμενα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἀναπυθόμενος δὲ τοὺς χώρους καταβάλλειν ἐκέλευε ἵνα ἐπιτηδεότατον εἴη, ἄλλα ἄλλῃ ἀγινέοντας ὁλκάσι τε καὶ πορθμηίοισι ἐκ τῆς Ἀσίης πανταχόθεν. τὸν δὲ ὦν σῖτον [οἱ μὲν] ἐς Λευκὴν ἀκτὴν καλεομένην τῆς Θρηίκης ἀγίνεον, οἱ δὲ ἐς Τυρόδιζαν τὴν Περινθίων, οἱ δὲ ἐς Δορίσκον, οἱ δὲ ἐς Ἠιόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι, οἱ δὲ ἐς Μακεδονίην διατεταγμένοι.

26 Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τὸν προκείμενον πόνον ἐργάζοντο, ἐν τούτῳ ὁ πεζὸς ἅπας συλλελεγμένος ἅμα Ξέρξῃ ἐπορεύετο ἐς Σάρδις, ἐκ Κριτάλλων ὁρμηθεὶς τῶν ἐν Καππαδοκίῃ· ἐνθαῦτα γὰρ εἴρητο συλλέγεσθαι πάντα τὸν κατ' ἤπειρον μέλλοντα ἅμα αὐτῷ Ξέρξῃ πορεύεσθαι στρατόν. ὃς μέν νυν τῶν ὑπάρχων στρατὸν κάλλιστα ἐσταλμένον ἀγαγὼν τὰ προκείμενα παρὰ βασιλέος ἔλαβε δῶρα, οὐκ ἔχω φράσαι· οὐδὲ γὰρ ἀρχὴν ἐς κρίσιν τούτου πέρι ἐλθόντας οἶδα. οἱ δὲ ἐπείτε διαβάντες τὸν Ἅλυν ποταμὸν ὡμίλησαν τῇ Φρυγίῃ, δι' αὐτῆς πορευόμενοι ἀπίκοντο ἐς Κελαινάς, ἵνα πηγαὶ ἀναδιδοῦσι Μαιάνδρου ποταμοῦ καὶ ἑτέρου οὐκ ἐλάσσονος ἢ Μαιάνδρου, τῷ οὔνομα τυγχάνει ἐὸν Καταρρήκτης, ὃς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀγορῆς τῆς Κελαινέων ἀνατέλλων ἐς τὸν Μαίανδρον ἐκδιδοῖ· ἐν τῇ καὶ

Kikapván ugyanis a rájuk eső részt, a csatornának szélét kétszer akkorára vették, mint a mily szélesre a csatornát ásniok kellett; a munka folyamában mindig szűkítették; mikor pedig leértek, ép oly széles volt a csatorna, mint a többieké. Van itt egy rét is, a hol piaczuk és gyülekező helyük volt, s nagy mennyiségben hoztak ide Ázsiából őrölt gabonát. A dolgot mérlegelve, úgy találom, hogy 24
Xerxes csak kérkedésből ásatta e csatornát, s hatalmát akarta fitogtatni, meg emléket maga után hagyni. Mert bár a hajókat minden zavar nélkül át lehetett volna szállítani a földszoroson, ő mégis olyan széles csatornát ásatott a tengernek, hogy egyszerre két háromsoros hajó evezhetett egymás mellett.[22]) Szint' azoknak, a kik a csatornát csinálták, adta ki a parancsot, hogy a Strymon folyón hidat verjenek.

Mialatt így rendelkezett, köteleket is készíttetett byblosnád- 25
ból és fehér lenből a hidakhoz, a mivel a phoinikiaiakat és az egyiptomiakat bízta volt meg. Szintúgy eleséget is halmoztatott fel, nehogy serege, valamint a Görögország ellen hajtott teherhordó állatok éhséget szenvedjenek. A helyi viszonyok kifürkészése után olyan helyeken gyűjtetett eleséget, a hol azt a legalkalmasabbnak találta; s Ázsiának minden részéből szállította azt teherhajókon ésdereglyéken. Az eleség egy részét Thrákiába, az úgynevezett Fehér-parthoz szállították, a többit pedig a perinthosi Tyrodizába, Doriskosba, a Strymon mellett fekvő Eionba és Makedoniába küldötték.[23])

Mialatt ezek a rájuk rótt munkában fáradoztak, addig az összes 26
szárazföldi sereg egybegyűlt, és Xerxes a Kappadokiában fekvő Kritallából kiindulván, Sardisig vonúlt előre. Mert úgy szólt a parancs, hogy az egész sereg, mely a szárazföldön Xerxest útjában kisérni fogja, Kritallában gyűljön egybe.[24]) Hogy már most melyik helytartó jött oda a legszebb sereggel, s nyerte el a királytól a megigért ajándékot, azt nem tudom megmondani; mert azt sem tudom, vajjon tulajdonkép itéletre került-e a dolog. Mikor a Halys folyamon átkeltek, keresztűlvonúltak Phrygián és Kelainaiba értek. Itt fakadnak a Maiandrosnak a forrásai, meg egy másik, nem kisebb nagyságú folyóé, melynek Katarraktes a neve. Ez magának Kelainainak a piaczán ered, és a Maiandrosba ömlik. Ebben a városban

ὁ τοῦ Σιληνοῦ Μαρσύεω ἀσκὸς [ἐν τῇ πόλι] ἀνακρέμαται, τὸν ὑπὸ Φρυγῶν λόγος ἔχει ὑπὸ Ἀπόλλωνος ἐκδαρέντα ἀνακρεμασθῆ-
27 ναι. ἐν ταύτῃ τῇ πόλι ὑποκατήμενος Πύθιος ὁ Ἄτυος ἀνὴρ Λυδὸς ἐξείνισε τὴν βασιλέος στρατιὴν πᾶσαν ξεινίοισι μεγίστοισι καὶ αὐτὸν Ξέρξην, χρήματά τε ἐπαγγέλλετο βουλόμενος ἐς τὸν πόλεμον παρέχειν. ἐπαγγελλομένου δὲ χρήματα Πυθίου, εἴρετο Ξέρξης Περσέων τοὺς παρεόντας τίς τε ἐὼν ἀνδρῶν Πύθιος καὶ κόσα χρήματα ἐκτημένος ἐπαγγέλλοιτο ταῦτα. οἱ δὲ εἶπαν «ὦ βασιλεῦ, οὗτος ἐστὶ ὃς τοι τὸν πατέρα Δαρεῖον ἐδωρήσατο τῇ πλατανίστῳ τῇ χρυσέῃ καὶ τῇ ἀμπέλῳ· ὃς καὶ νῦν ἐστι
28 πρῶτος ἀνθρώπων πλούτῳ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν μετὰ σέ.» θωμάσας δὲ τῶν ἐπέων τὸ τελευταῖον Ξέρξης αὐτὸν δεύτερα εἴρετο Πύθιον ὁκόσα οἱ εἴη χρήματα. ὁ δὲ εἶπε «ὦ βασιλεῦ, οὔτε σε ἀποκρύψω οὔτε σκήψομαι τὸ μὴ εἰδέναι τὴν ἐμεωυτοῦ οὐσίην, ἀλλ' ἐπιστάμενός τοι ἀτρεκέως καταλέξω. ἐπείτε γὰρ τάχιστά σε ἐπυθόμην ἐπὶ θάλασσαν καταβαίνοντα τὴν Ἑλλησπόντου, βουλόμενός τοι δοῦναι ἐς τὸν πόλεμον χρήματα ἐξεμάνθανον, καὶ εὗρον λογιζόμενος ἀργυρίου μὲν δύο χιλιάδας εὐούσας μοι ταλάντων, χρυσοῦ δὲ τετρακοσίας μυριάδας στατήρων Δαρεικῶν ἐπιδεούσας ἑπτὰ χιλιάδων. καὶ τούτοισί σε ἐγὼ δωρέομαι· αὐτῷ δέ μοι ἀπὸ
29 ἀνδραπόδων τε καὶ γεωπέδων ἀρκέων ἐστὶ βίος.» ὁ μὲν ταῦτα ἔλεγε, Ξέρξης δὲ ἡσθεὶς τοῖσι εἰρημένοισι εἶπε «ξεῖνε Λυδέ, ἐγὼ ἐπείτε ἐξῆλθον τὴν Περσίδα χώρην, οὐδενὶ ἀνδρὶ συνέμιξα ἐς τόδε ὅστις ἠθέλησε ξείνια προθεῖναι στρατῷ τῷ ἐμῷ, οὐδὲ ὅστις ἐς ὄψιν τὴν ἐμὴν καταστὰς αὐτεπάγγελτος ἐς τὸν πόλεμον ἐμοὶ ἠθέλησε συμβαλέσθαι χρήματα, ἔξω σεῦ. σὺ δὲ καὶ ἐξείνισας μεγάλως στρατὸν τὸν ἐμὸν καὶ χρήματα μεγάλα ἐπαγγέλλεαι. σοὶ ὦν ἐγὼ ἀντὶ αὐτῶν γέρεα τοιάδε δίδωμι· ξεῖνόν τέ σε ποιεῦμαι ἐμὸν καὶ τὰς τετρακοσίας μυριάδας τοι τῶν στατήρων ἀποπλήσω παρ' ἐμεωυτοῦ δοὺς τὰς ἑπτὰ χιλιάδας, ἵνα μή τοι ἐπιδεέες ἔωσι αἱ τετρακόσιαι μυριάδες [ἑπτὰ χιλιάδων], ἀλλὰ ἦ τοι ἀπαρτιλογίη ὑπ' ἐμέο πεπληρωμένη. ἔπτησό τε αὐτὸς τά περ αὐτὸς ἐκτήσαο, ἐπίστασό τε εἶναι αἰεὶ τοιοῦτος· οὐ γάρ τοι ταῦτα ποιεῦντι οὔτε ἐς τὸ παρεὸν οὔτε ἐς χρόνον μεταμελήσει.»

30 Ταῦτα δὲ εἶπας καὶ ἐπιτελέα ποιήσας ἐπορεύετο τὸ πρόσω αἰεί. Ἄναυα δὲ καλεομένην Φρυγῶν πόλιν παραμειβόμενος καὶ λίμνην ἐκ τῆς ἅλες γίνονται, ἀπίκετο ἐς Κολοσσὰς πόλιν

van felfüggesztve Marsyasnak, a silennek tömlője, kinek bőrét Apollon phrygiai hagyomány szerint lenyúzván, itt függesztette föl.[25]) Ebben a városban időzött a lydiai Pythios, Atysnak fia, ki a 27
királynak egész haderejét, valamint magát Xerxest is a legfényesebb módon megvendégelte, sőt a legnagyobb készséggel ajánlott fel pénzt a háborúra. Pythiosnak ezen ajánlatára Xerxes megkérdezte a perzsákat, a kik vele valának, hogy miféle ember ez a Pythios és milyen vagyonnak a birtokában tehetett neki ilyen ajánlatot. De ők így feleltek: «Oh király, ez az az ember, a ki atyádat, Dareiost, az arany platánfával és szőlővel megajándékozta, s rajtad kívül tudomásunk szerint a leggazdagabb ember a világon».[26]) Xerxest ez utolsó szavakra csodálat fogta el, majd ismét magához 28
Pythioshoz fordúlt és megkérdezte, hogy mily nagy a vagyona. «Oh király,» — felelé ez — «én nem fogom eltitkolni, s nem is fogom tettetni, mintha nem ismerném vagyonomat, hanem tudomásom szerint pontosan elő fogom sorolni. Mert mihelyt megtudtam, hogy a görög tengerre szállsz le, magam pedig pénzt akartam neked adni a háborúra, mindenemet megszámláltam és úgy találtam, hogy vagyonom kétezer ezüst talentumból és hétezer híján négyszázezer dareiosi aranypénzből áll.[27]) S ezt én mind neked ajándékozom, magamnak úgy is elég jövedelmem van rabszolgáimból és birtokaimból.» Pythios szavainak Xerxes igen meg- 29
örülve így szólt: «Lydiai barátom! Mióta elhagytam a perzsa földet, senkivel sem találkoztam eddig, a ki ily szívesen vendégelte volna hadseregemet; senki sem került elém, ki a maga jószántából kivánt volna a háború költségeihez hozzájárulni, csak te. Nem csupán hadseregemet láttad el fényesen, hanem nagy vagyont is ajánlottál föl. Mindezért a következőkkel tisztellek meg: vendégbarátommá teszlek és négyszázezer aranyodhoz a magaméból adok hétezret, hogy a négyszázezerből ne hiányozzék többé hétezer, s így az összeget kerekszámra egészítsem. Tartsd meg magadnak, a mit szereztél, és mindig ilyennek mutasd magadat; mert ha így tészsz, sem most, sem a jövőben nem fogod megbánni.»

Igy szólt és teljesítette igéretét; azután folyton előre vonult. 30
Miután egy Anaua nevű phrygiai város mellett elhaladt, mely egy olyan tó partjánál fekszik, a melyből sót főznek, Kolossaiba, egy

μεγάλην Φρυγίης· ἐν τῇ Λύκος ποταμὸς ἐς χάσμα γῆς ἐσβάλλων ἀφανίζεται, ἔπειτα διὰ σταδίων ὡς πέντε μάλιστά κῃ ἀναφαινόμενος ἐκδιδοῖ καὶ οὗτος ἐς τὸν Μαίανδρον. ἐκ δὲ Κολοσσέων ὁ στρατὸς ὁρμώμενος ἐπὶ τοὺς οὔρους τῶν Φρυγῶν καὶ Λυδῶν
31 ἀπίκετο ἐς Κύδραρα πόλιν, ἔνθα στήλη καταπεπηγυῖα, σταθεῖσα δὲ ὑπὸ Κροίσου, καταμηνύει διὰ γραμμάτων τοὺς οὔρους. ὡς δὲ ἐκ τῆς Φρυγίης ἐσέβαλε ἐς τὴν Λυδίην, σχιζομένης τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς μὲν ἐς ἀριστερὴν ἐπὶ Καρίης φερούσης τῆς δὲ ἐς δεξιὴν ἐς Σάρδις, τῇ καὶ πορευομένῳ διαβῆναι τὸν Μαίανδρον ποταμὸν πᾶσα ἀνάγκη γίνεται καὶ ἰέναι παρὰ Καλλάτηβον πόλιν, ἐν τῇ ἄνδρες δημιοεργοὶ μέλι ἐκ μυρίκης τε καὶ πυροῦ ποιεῦσι, ταύτην ἰὼν ὁ Ξέρξης τὴν ὁδὸν εὗρε πλατάνιστον, τὴν κάλλεος εἵνεκα δωρησάμενος κόσμῳ χρυσέῳ καὶ μελεδωνῷ [ἀθανάτῳ] ἀνδρὶ ἐπιτρέψας δευτέρῃ ἡμέρῃ
32 ἀπίκετο ἐς τῶν Λυδῶν τὸ ἄστυ. ἀπικόμενος δὲ ἐς Σάρδις πρῶτα μὲν ἀπέπεμπε κήρυκας ἐς τὴν Ἑλλάδα αἰτήσοντας γῆν τε καὶ ὕδωρ καὶ προερέοντας δεῖπνα βασιλέι παρασκευάζειν· πλὴν οὔτε ἐς Ἀθήνας οὔτε ἐς Λακεδαίμονα ἀπέπεμπε ἐπὶ γῆς αἴτησιν, τῇ δὲ ἄλλῃ πάντῃ. τῶνδε δὲ εἵνεκα τὸ δεύτερον ἀπέπεμπε ἐπὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ· ὅσοι πρότερον οὐκ ἔδοσαν Δαρείῳ πέμψαντι, τούτους πάγχυ ἐδόκεε τότε [δὴ] δείσαντας δώσειν· βουλόμενος ὧν αὐτὸ τοῦτο ἐκμαθεῖν ἀτρεκέως ἔπεμπε.

33 Μετὰ δὲ ταῦτα παρεσκευάζετο ὡς ἐλῶν ἐς Ἄβυδον. οἱ δὲ ἐν τούτῳ τὸν Ἑλλήσποντον ἐξεύγνυσαν ἐκ τῆς Ἀσίης ἐς τὴν Εὐρώπην. ἔστι δὲ τῆς Χερσονήσου τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ, Σηστοῦ τε πόλιος μεταξὺ καὶ Μαδύτου, ἀκτὴ παχέα ἐς θάλασσαν κατήκουσα Ἀβύδῳ καταντίον· ἔνθα μετὰ ταῦτα, χρόνῳ ὕστερον οὐ πολλῷ, ἐπὶ Ξανθίππον τοῦ Ἀρίφρονος στρατηγοῦ Ἀθηναῖοι Ἀρταΰκτην ἄνδρα Πέρσην λαβόντες Σηστοῦ ὕπαρχον ζῶντα πρὸς σανίδα διεπασσάλευσαν, ὃς καὶ ἐς τοῦ Πρωτεσίλεω τὸ ἱρὸν ἐς Ἐλαιοῦντα ἀγινεόμενος γυναῖκας ἀθέ-
34 μιστα ἔρδεσκε. ἐς ταύτην ὦν τὴν ἀκτὴν ἐξ Ἀβύδου ὁρμώμενοι ἐγεφύρουν τοῖσι προσέκειτο, τὴν μὲν λευκολίνου Φοίνικες, τὴν δ' ἑτέρῃ [τὴν] βυβλίνην Αἰγύπτιοι. ἔστι δὲ ἑπτὰ στάδιοι ἐξ Ἀβύδου ἐς τὴν ἀπαντίον. καὶ δὴ ἐζευγμένου τοῦ πόρου ἐπιγενόμενος χειμὼν μέγας συνέκοψέ τε ἐκεῖνα
35 πάντα καὶ διέλυσε. ὡς δ' ἐπύθετο Ξέρξης, δεινὰ ποιεύμενος τὸν Ἑλλήσποντον ἐκέλευσε τριηκοσίας ἐπικέσθαι μάστιγι πληγὰς καὶ κατεῖναι ἐς τὸ πέλαγος πεδέων ζεῦγος. ἤδη

nagy phrygiai városba érkezett. Itt a Lykos folyó egy földüregben
eltünik s körülbelül öt stadiumnyi távolságban jut ismét felszínre,
s szintén a Maiandrosba szakad. Kolossaiból a hadsereg a phrygiai
és lydiai határok felé tartván, Kydrara városához érkezett. Itt föl
van állítva egy oszlop, melyet még Kroisos emelt, és fölirattal jelzi
a határokat.[28]) Midőn Phrygiából Lydiába jutott, az út két irányba 31
tért. Az egyik balra Káriába vezet, a jobboldali pedig Sardisba,
mely utóbbit választva, szükségkép át kell a Maiandroson kelni és
Kaletobos városa mellett elhaladni, hol a mesteremberek tamarisz-
kusból és búzából mézet gyártanak. Xerxes, ki erre az útra tért,
olyan szép platánfát talált, hogy e miatt aranydíszszel látta el,
és egy halhatatlannak az oltalmába ajánlotta; másnap azután a
lydiaiak fővárosába érkezett.[29]) Sardisba jutva először is követeket 32
küldött szét Görögországba, hogy kérjenek földet és vizet, s hogy
a király számára ellátásról gondoskodjanak. Csak Athénbe és
Lakedaimonba nem küldött földért, másüvé mindenhová.[30]) Azért
küldött pedig most másodszor földért és vízért, mert azt hitte,
hogy a kik előbb nem adtak Dareios követeinek, azok most félel-
mükben engedelmeskedni fognak. Ezt akarta tehát pontosan meg-
tudni, s ez vala a második követség elküldésének az oka.

Ezután Abydoshoz készült levonúlni, mert a hellespontosi 33
hidat Ázsia és Európa között az erre kirendelt emberek elkészí-
tették. A hellespontosi Chersonesoson, Sestos és Madytos városok
közt, van egy sziklás földnyelv, mely Abydossal szemben nyúlik a
tengerbe. Ez az a hely, a hol nem sokkal később az athéniek
Xanthipposnak, Ariphron fiának vezérlete alatt a perzsa Artaïktest,
Sestos kormányzóját elfogták s elevenen póznára szegezték; ő ugyanis
Elaius városába, Protesilaos templomába asszonyokat hurczolt és
rajtuk gyalázatot követett el.[31]) Erre a földnyelvre vertek tehát két 34
hidat Abydosból a megbízott emberek, — a phoinikiaiak fehér
lenből, az egyiptomiak pedig byblosnádból font köteleket használ-
tak. Abydost a szemben fekvő parttól hét stadium választja el.[32])
De midőn a tengeren elkészült a híd, egy óriási vihar teljesen
szétrombolta és elhordotta. Xerxes e hírre nagyon megharagu- 35
dott; megparancsolta, hogy a Hellespontost háromszáz korbács-
ütéssel fenyítsék meg, s dobjanak mélyébe egy pár rablánczot. Sőt

δὲ ἤκουσα ὡς καὶ στιγέας ἅμα τούτοισι ἀπέπεμψε στίξοντας τὸν Ἑλλήσποντον. ἐνετέλλετο δὲ ὧν ῥαπίζοντας λέγειν βάρβαρά τε καὶ ἀτάσθαλα· «ὦ πικρὸν ὕδωρ, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθόν. καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεταί σε, ἢν τε σύ γε βούλῃ ἢν τε μή· σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει ὡς ἐόντι καὶ θολερῷ καὶ ἁλμυρῷ ποταμῷ.» τήν τε δὴ θάλασσαν ἐνετέλλετο τούτοισι ζημιοῦν καὶ τῶν ἐπεστεώτων τῇ
36 ζεύξι τοῦ Ἑλλησπόντου ἀποταμεῖν τὰς κεφαλάς. καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐποίεον, τοῖσι προσέκειτο αὕτη ἡ ἄχαρις τιμή, τὰς δὲ ἄλλοι ἀρχιτέκτονες ἐζεύγνυσαν. ἐζεύγνυσαν δὲ ὧδε, πεντηκοντέρους καὶ τριήρεας συνθέντες, ὑπὸ μὲν τὴν πρὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου ἑξήκοντά τε καὶ τριηκοσίας, ὑπὸ δὲ τὴν ἑτέρην [τὴν πρὸς τοῦ Ἑλλησπόντου] τεσσερεσκαίδεκα καὶ τριηκοσίας, τοῦ μὲν Πόντου ἐπικαρσίας τοῦ δὲ Ἑλλησπόντου κατὰ ῥόον, ἵνα ἀνακωχεύῃ τὸν τόνον τῶν ὅπλων· συνθέντες δὲ ἀγκύρας κατῆκαν περιμήκεας, τὰς μὲν πρὸς τοῦ Πόντου τῆς ἑτέρης τῶν ἀνέμων εἵνεκεν τῶν ἔσωθεν ἐκπνεόντων, τῆς δὲ ἑτέρης πρὸς ἑσπέρης τε καὶ τοῦ Αἰγαίου ζεφύρου τε καὶ νότου εἵνεκα. διέκπλουν δὲ ὑπόφαυσιν κατέλιπον τῶν πεντηκοντέρων καὶ τριηρέων, ἵνα καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔχῃ ὁ βουλόμενος πλέειν πλοίοισι λεπτοῖσι καὶ ἐκ τοῦ Πόντου ἔξω. ταῦτα δὲ ποιήσαντες κατέτεινον ἐκ γῆς στρεβλοῦντες ὄνοισι ξυλίνοισι τὰ ὅπλα, οὐκέτι χωρὶς ἑκάτερα τάξαντες, ἀλλὰ δύο μὲν λευκολίνου δασάμενοι ἐς ἑκατέρην, τέσσερα δὲ τῶν βυβλίνων. παχύτης μὲν ἦν ἡ αὐτὴ καὶ καλλονή, κατὰ λόγον δὲ ἐμβριθέστερα ἦν τὰ λίνεα, τοῦ τάλαντον ὁ πῆχυς εἶλκε. ἐπειδὴ δὲ ἐγεφυρώθη ὁ πόρος, κορμοὺς ξύλων καταπρίσαντες καὶ ποιήσαντες ἴσους τῆς σχεδίης τῷ εὖρεϊ κόσμῳ ἐτίθεσαν κατύπερθε τῶν ὅπλων τοῦ τόνου, θέντες δὲ ἐπεξῆς ἐνθαῦτα αὖτις ἐπεζείγνυον. ποιήσαντες δὲ ταῦτα ὕλην ἐπεφόρησαν, κόσμῳ δὲ θέντες καὶ τὴν ὕλην γῆν ἐπεφόρησαν, κατανάξαντες δὲ καὶ τὴν γῆν φραγμὸν παρείρυσαν ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ἵνα μὴ φοβέηται τὰ ὑποζύγια τὴν θάλασσαν ὑπερορῶντα [καὶ οἱ ἵπποι].

37 Ὡς δὲ τά τε τῶν γεφυρέων κατεσκεύαστο καὶ τὰ περὶ τὸν

azt is hallottam, hogy azonkívül embereket is küldött, hogy a Hellespontosra szégyenbélyeget süssenek; az pedig bizonyos, hogy az ostorozó emberekkel a következő barbár és istentelen szavakat mondatta: «Te keserű víz, ezt a büntetést méri rád urad, hogy jogtalansággal illetted, mikor ő téged semmivel sem bántott meg. Xerxes király mégis át fog rajtad kelni, akár akarod, akár nem. Joggal megérdemled, hogy egy ember se áldozzék néked, a ki oly zavargó és keserű vizű vagy.»[33]) Míg a tengert parancsa szerint ilyetén módon megfenyítették, addig a Hellespontos áthidalásával megbizott embereknek levágatta a fejét. Az emberek, kiknek ez a 36
kegyetlen feladat jutott, elvégezték dolgukat, a hidat pedig más építőmesterek készítették el, még pedig a következő módon: ötvenevezős és háromsoros hajókat állítottak össze, az Euxeinos tengerre eső oldalon háromszázhatvanat, a másik (hellespontosi) oldalon háromszáztizennégyet, még pedig a tenger felé ferde irányban, a hellespontosi oldalon viszont az árral párhuzamosan, s mindezt azért, hogy a kötelek feszültségét föntarthassák. A hajók összeállítása után igen nagy horgonyokat bocsátottak le, hogy egyrészt az Euxeinos tengerre eső oldalon a belső szelek ellen fejthessenek ki ellenállást, másrészt a nyugati oldalon és az aigaiosi tenger felé a nyugati és déli szél ne bántsa őket. Az ötvenevezős és a háromsoros hajók közt rést hagytak az áthajózásra, hogy a ki akar, az kis hajókkal ép úgy behatolhasson a tengerbe, mint a tengerből kihajózhasson. Ennek végeztével a szárazföldről kifeszítették facsigákkal a köteleket, de most már a különböző anyagból készülteket nem vették külön, hanem kettőt fehér lenből és hatot byblosnádból. Vastagságuk és külsejük megegyezett, azonban a lenkötelek aránylag súlyosabbak voltak s ölenként egy talentumot nyomtak. Midőn a hid az átkelésre elkészült, fatörzseket fűrészeltek szét és olyan szélesre vágták, mint a hid; majd a kifeszített kötelekre rendben lerakták s a padlózatot egymáshoz erősítették. Midőn ezzel is elkészültek, deszkákat raktak rá s rendben elhelyezték; majd pedig földet hordtak oda, keményen leverték, s mind a két oldalon sövényt húztak végig, hogy a barmok és lovak a tengerbe tekintve, meg ne ijedjenek.[34])

Midőn a hidmunkálatokkal és az Athos hegy mellett eszkö- 37

Ἄθων, οἵ τε χυτοὶ περὶ τὰ στόματα τῆς διώρυχος, οἵ τῆς ῥηχίης εἵνεκεν ἐποιήθησαν, ἵνα μὴ πίμπληται τὰ στόματα τοῦ ὀρύγματος, καὶ αὐτὴ ἡ διῶρυξ παντελέως πεποιημένη ἀγγέλλετο, ἐνθαῦτα χειμερίσας ἅμα τῷ ἔαρι παρεσκευασμένος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν Σαρδίων ὁρμᾶτο ἐλῶν ἐς Ἄβυδον· ὁρμημένῳ δέ οἱ ὁ ἥλιος ἐκλιπὼν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδρην ἀφανὴς ἦν, οὔτ' ἐπινεφέλων ἐόντων αἰθρίης τε τὰ μάλιστα, ἀντὶ ἡμέρης τε νὺξ ἐγένετο. ἰδόντι δὲ καὶ μαθόντι τοῦτο τῷ Ξέρξῃ ἐπιμελὲς ἐγένετο, καὶ εἴρετο τοὺς Μάγους τὸ θέλει προφαίνειν τὸ φάσμα. οἱ δὲ ἔφραζον ὡς Ἕλλησι προδεικνύει ὁ θεὸς ἔκλειψιν τῶν πολίων, λέγοντες ἥλιον εἶναι Ἑλλήνων προδέκτορα, σελήνην δὲ σφέων. ταῦτα πυθόμενος
38 ὁ Ξέρξης περιχαρὴς ἐὼν ἐποιέετο τὴν ἔλασιν. ὡς δ' ἐξήλαυνε τὴν στρατιήν, Πύθιος ὁ Λυδὸς καταρρωδήσας τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φάσμα ἐπαερθείς τε τοῖσι δωρήμασι, ἐλθὼν παρὰ Ξέρξην ἔλεγε τάδε. «ὦ δέσποτα, χρηίσας ἄν τι σεῦ βουλοίμην τυχεῖν, τὸ σοὶ μὲν ἐλαφρὸν τυγχάνει ἐὸν ὑπουργῆσαι, ἐμοὶ δὲ μέγα γενόμενον.» Ξέρξης δὲ πᾶν μᾶλλον δοκέων μιν χρηίσειν ἢ τὸ ἐδεήθη, ἔφη τε ὑπουργήσειν καὶ δὴ ἀγορεύειν ἐκέλευε ὅτευ δέοιτο. ὁ δὲ ἐπείτε ταῦτα ἤκουσε, ἔλεγε θαρσήσας τάδε. «ὦ δέσποτα, τυγχάνουσί μοι παῖδες ἐόντες πέντε, καί σφεας καταλαμβάνει πάντας ἅμα σοὶ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. σὺ δέ, ὦ βασιλεῦ, ἐμὲ ἐς τόδε ἡλικίην ἥκοντα οἰκτίρας τῶν μοι παίδων ἕνα παράλυσον τῆς στρατηίης τὸν πρεσβύτατον, ἵνα αὐτοῦ τε ἐμεῦ καὶ τῶν χρημάτων
39 ᾖ μελεδωνός· τοὺς δὲ τέσσερας ἄγευ ἅμα σεωυτῷ, καὶ πρήξας τὰ νοέεις νοστήσειας ὀπίσω.» κάρτα τε ἐθυμώθη ὁ Ξέρξης καὶ ἀμείβετο τοῖσιδε. «ὦ κακὲ ἄνθρωπε, σὺ ἐτόλμησας, ἐμεῦ στρατευομένου αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄγοντος παῖδας ἐμοὺς καὶ ἀδελφεοὺς καὶ οἰκηίους καὶ φίλους, μνήσασθαι περὶ σέο παιδός, ἐὼν ἐμὸς δοῦλος, τὸν χρῆν πανοικίῃ αὐτῇ τῇ γυναικὶ συνέπεσθαι; εὖ νυν τόδ' ἐξεπίστασο, ὡς ἐν τοῖσι ὠσὶ τῶν ἀνθρώπων οἰκέει ὁ θυμός, ὃς χρηστὰ μὲν ἀκούσας τέρψιος ἐπιπλεῖ τὸ σῶμα, ὑπεναντία δὲ τούτοισι ἀκούσας ἀνοιδέει. ὅτε μέν νυν χρηστὰ ποιήσας ἕτερα τοιαῦτα ἐπηγγέλλεο, εὐεργεσίῃσι βασιλέα οὐ καυχήσεαι ὑπερβαλέσθαι· ἐπείτε δὲ ἐς τὸ ἀναιδέστερον ἐτράπευ, τήν μὲν ἀξίην οὐ λάμψεαι [ἐλάσσω δὲ

zölt ásatásokkal elkészültek, valamint a csatorna torkolatainál a földgátakat is befejezték, melyeket a hullámtorlás miatt emeltek, nehogy a csatorna torkolatai eliszaposodjanak; midőn tehát megjelentették, hogy a csatorna is teljesen elkészült, a hadsereg, mely Sardisban telelt, a tavasz kezdetén fölszerelve Abydos felé indult.[35]) A vonulás kezdetén azonban a nap otthagyta helyét az égen és eltünt, pedig sehol sem volt felhő látható, sőt a legderültebb időjárás vala, s a nap egyszerre éjjé változott. Midőn Xerxes észrevette a dolgot, aggódni kezdett s megkérdezte a mágusokat, hogy mit jelent ez a csoda. Azok úgy magyarázták, hogy az isten megjövendöli a görögöknek városaik pusztulását, mert a görögök jósló istene a nap, míg az övék a hold.[36]) Xerxes e magyarázatnak nagyon megörült és hadát útnak indította. Midőn azonban a had- 38
sereg útra kelt, a lydiai Pythios, kit az égi tünemény megijesztett és az ajándékok felbátorítottak, Xerxeshez ment és így szólt: «Oh uram! Szeretnék nálad olyan kegyben részesülni, a mit te könnyen megadhatnál, rám nézve pedig nagy fontossággal bír.» Xerxes abban a hitben, hogy ő minden mást kiván, csak azt nem, a miért hozzá folyamodott, azt mondta, hogy teljesíteni fogja óhaját, s felszólította, hogy adja elő. Pythios e szavakra fölbátorodván, így szólt: «Oh uram, öt fiúval áldott meg engem az ég, kiket mind magaddal viszel Görögország ellen a háborúba. Könyörülj hát rajtam, öreg emberen, oh király, s mentsd föl a katonáskodás alól legöregebb fiamat, hogy a magam és vagyonom gondozója legyen! Többi négy fiamat vidd el magaddal; s ha végrehajtottad, a mit akarsz, hozzon vissza szerencsésen az isten.» De Xerxes nagyon megharagudott reá 39
és így felelt: «Oh te gonosz fajzat! Mikor magam is Görögország ellen vonúlok, s magammal viszem fiaimat, testvéreimet, rokonaimat és barátaimat, rabszolga létedre még te mersz fiadról beszélni, kinek egész házadnépével és feleségeddel volna kötelességed követni? Tudd meg tehát, hogy az ember lelke a fülében lakozik, s hogy kedves hírre boldogság árasztja el a testet, míg az ellenkezőnek hallatára epe önti el. Midőn jótetted után még más jótettet ajánlottál föl, nem fogsz dicsekedni azzal, hogy szívességben a királyon is túltettél; de mivel arczátlanságra vetemedtél, nem fogsz méltó büntetést kapni, csak kisebbet, mint a minőt

τῆς ἀξίης]· σὲ μὲν γὰρ καὶ τοὺς τέσσερας τῶν παίδων ῥύεται τὰ ξείνια· τοῦ δὲ ἑνός, τοῦ περιέχεαι μάλιστα, τῇ ψυχῇ ζημιώσεαι.» ὡς δὲ ταῦτα ὑπεκρίνατο, αὐτίκα ἐκέλευε τοῖσι προσετέτακτο ταῦτα πρήσσειν, τῶν Πυθίου παίδων ἐξευρόντας τὸν πρεσβύτατον μέσον διαταμεῖν, διαταμόντας δὲ τὰ ἡμίτομα διαθεῖναι τὸ μὲν ἐπὶ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τὸ δ' ἐπ' ἀριστερά, καὶ ταύτῃ διεξιέναι τὸν στρατόν.

40 Ποιησάντων δὲ τούτων τοῦτο, μετὰ ταῦτα διεξῄει ὁ στρατός. ἡγέοντο δὲ πρῶτοι μὲν οἱ σκευοφόροι τε καὶ τὰ ὑποζύγια, μετὰ δὲ τούτους σύμμικτος στρατὸς παντοίων ἐθνέων ἀναμίξ, οὐ διακεκριμένοι· τῇ δὲ ὑπερημίσεες ἦσαν, ἐνθαῦτα διελέλειπτο, καὶ οὐ συνέμισγον οὗτοι βασιλέι. προηγεῦντο μὲν δὴ ἵππόται χίλιοι, ἐκ Περσέων πάντων ἀπολελεγμένοι· μετὰ δὲ αἰχμοφόροι χίλιοι καὶ οὗτοι ἐκ Περσέων ἀπολελεγμένοι, τὰς λόγχας κάτω ἐς τὴν γῆν τρέψαντες· μετὰ δὲ ἱροὶ Νησαῖοι καλεόμενοι ἵπποι δέκα κεκοσμημένοι ὡς κάλλιστα. Νησαῖοι δὲ καλέονται ἵπποι ἐπὶ τοῦδε· ἔστι πεδίον μέγα τῆς Μηδικῆς τῷ οὔνομα ἐστὶ Νήσαιον· τοὺς ὦν δὴ ἵππους τοὺς μεγάλους φέρει τὸ πεδίον τοῦτο. ὄπισθε δὲ τούτων τῶν δέκα ἵππων ἅρμα Διὸς ἱρὸν ἐπετέτακτο, τὸ ἵπποι μὲν εἷλκον λευκοὶ ὀκτώ, ὄπισθε δὲ αὐτοῦ εἵπετο πεζῇ ἡνίοχος ἐχόμενος τῶν χαλινῶν· οὐδεὶς γὰρ δὴ ἐπὶ τοῦτον τὸν θρόνον ἀνθρώπων ἐπιβαίνει. τούτου δὲ ὄπισθε αὐτὸς Ξέρξης ἐπ' ἅρματος ἵππων Νησαίων· παραβεβήκεε δέ οἱ ἡνίοχος τῷ οὔνομα ἦν Πατιράμφης, Ὀτάνεω ἀνδρὸς Πέρσεω
41 παῖς. ἐξήλασε μὲν οὕτω ἐκ Σαρδίων Ξέρξης, μετεκβαίνεσκε δέ, ὅκως μιν λόγος αἱρέοι, ἐκ τοῦ ἅρματος ἐς ἁρμάμαξαν. αὐτοῦ δὲ ὄπισθε αἰχμοφόροι Περσέων οἱ ἄριστοί τε καὶ γενναιότατοι χίλιοι, κατὰ νόμον τὰς λόγχας ἔχοντες, μετὰ δὲ ἵππος ἄλλη χιλίη ἐκ Περσέων ἀπολελεγμένη, μετὰ δὲ τὴν ἵππον ἐκ τῶν λοιπῶν Περσέων ἀπολελεγμένοι μύριοι. οὗτος πεζὸς ἦν· καὶ τούτων χίλιοι μὲν ἐπὶ τοῖσι δόρασι ἀντὶ τῶν σαυρωτήρων ῥοιὰς εἶχον χρυσέας καὶ πέριξ συνεκλίνιον τοὺς ἄλλους, οἱ δὲ εἰνακισχίλιοι ἐντὸς τούτων ἐόντες ἀργυρέας ῥοιὰς εἶχον· εἶχον δὲ χρυσέας ῥοιὰς καὶ οἱ ἐς τὴν γῆν τράποντες τὰς λόγχας, καὶ μῆλα οἱ ἄγχιστα ἑπόμενοι Ξέρξῃ. τοῖσι δὲ μυρίοισι ἐπετέτακτο ἵππος Περσέων μυρίη. μετὰ δὲ τὴν ἵππον διέλειπε καὶ δύο σταδίους, καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς ὅμιλος ἤιε ἀναμίξ.

42 Ἐποιέετο δὲ τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίης ὁ στρατὸς ἐπί τε

megérdemelsz. Négy fiadat ugyanis megmenti a haláltól vendéglátásod; de annak az egynek, a kin leginkább csüngesz, az életével lakolsz.» E felelet után rögtön meghagyta az ilyen szolgálatot tevő embereknek, hogy Pythios fiait fölkeresve, a legöregebbiket vágják ketté, az egyik részt tegyék az út jobb oldalára, a másikat pedig a bal oldalra, s így léptessék el közöttük a hadsereget.[37])

40 Az emberek végrehajtották a parancsot, mire a hadsereg átvonúlt. Elől mentek a podgyászvivők és a teherhordó barmok, azután egy különböző népfajból összekevert hadtest, minden megkülönböztetés és rend nélkül. Ezek képezték a hadseregnek nagyobb felét; utánuk térköz volt hagyva, mert ez a rész nem elegyedett össze a királynak hadtestével. Elől vágtatott most az összes perzsákból kiválogatott ezer lovas, utánuk ezer, szintén válogatott perzsa testőr, kik lándzsáikat a földre szegezve viselték. Majd jött tíz szent, úgynevezett nesaioni ló, a legszebben felszerelve. Nevöket e lovak onnan kapták, hogy Médiának van egy nagy síksága, melynek Nesaion a neve, s itt tenyésznek ezek a nagy lovak.[38]) Utánuk következett Zeusnak szent kocsija, melyet nyolcz fehér ló húzott, gyeplőjüket pedig gyalog tartotta kezében a kocsis és úgy követte őket. Azután jött nesaioni fogatán maga Xerxes, mellette haladt kocsisa, kinek Patiramphes volt a neve, a perzsa Otanesnak fia.[39])

41 Igy indult ki Sardisból Xerxes; gyakran azonban, mikor jónak látta, kocsijából úti szekérre szállt. Utána lépdelt a legkiválóbb és legnemesebb perzsák közül ezer testőr, a kik lándzsájukat rendes szokás szerint viselték; azután ismét más ezer válogatott perzsa lovas; a lovascsapat után pedig a többi perzsák közül kiválogatott tízezer katona. Ezek gyalog mentek, s közülök ezernek a lándzsája végén szurony helyett arany granátalma vala, s a többieket körben bezárták, míg belül a kilenczezer ezüstgranátot viselt a lándzsáján. Arany granátjuk volt azoknak is, a kik lándzsájukat a földre szegezve viselték; a Xerxest közvetlenül követőknek pedig alma volt a lándzsájuk végén. A tízezer gyalogos után tízezer lovas következett; utánuk vagy két stadiumnyi térköz volt hagyva, s azután következett vegyest a többi sereg.

42 Lydiából a hadsereg a Kaikos folyó és Mysia földje felé tar-

ποταμὸν Κάικον καὶ γῆν τὴν Μυσίην, ἀπὸ δὲ Καΐκου ὁρμώμενος, Κάνης ὄρος ἔχων ἐν ἀριστερῇ, διὰ τοῦ Ἀταρνέος ἐς Καρήνην πόλιν· ἀπὸ δὲ ταύτης διὰ Θήβης πεδίου ἐπορεύετο, Ἀδραμύττειόν τε πόλιν καὶ Ἄνταν δρον τὴν Πελασγίδα παραμειβόμενος. τὴν Ἴδην δὲ λαβὼν ἐς ἀριστερὴν χεῖρα ἤιε
43 ἐς τὴν Ἰλιάδα γῆν. καὶ πρῶτα μέν οἱ ὑπὸ τῇ Ἴδῃ νύκτα ἀναμείναντι βρονταί τε καὶ πρηστῆρες ἐπεσπίπτουσι καὶ τινα αὐτοῦ ταύτῃ συχνὸν ὅμιλον διέφθειραν. ἀπικομένου δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ποταμὸν Σκάμανδρον, ὃς πρῶτος ποταμῶν, ἐπείτε ἐκ Σαρδίων ὁρμηθέντες ἐπεχείρησαν τῇ ὁδῷ, ἐπέλιπε τὸ ῥέεθρον οὐδ' ἀπέχρησε τῇ στρατιῇ τε καὶ τοῖσι κτήνεσι πινόμενος, ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης, ἐς τὸ Πριάμου πέργαμον ἀνέβη ἵμερον ἔχων θεήσασθαι· θεησάμενος δὲ καὶ πυθόμενος ἐκείνων ἕκαστα τῇ Ἀθηναίῃ τῇ Ἰλιάδι ἔθυσε βοῦς χιλίας, χοὰς δὲ οἱ Μάγοι τοῖσι ἥρωσι ἐχέαντο. ταῦτα δὲ ποιησαμένοισι νυκτὸς φόβος ἐς τὸ στρατόπεδον ἐνέπεσε. ἅμα ἡμέρῃ δὲ ἐπορεύετο ἐνθεῦτεν, ἐν ἀριστερῇ μὲν ἀπέργων Ῥοίτιον πόλιν καὶ Ὀφρύνειον καὶ Δάρδανον, ἥ περ δὴ Ἀβύδῳ ὅμουρος ἐστί, ἐν δεξιῇ δὲ Γέργιθας Τευκρούς.

44 Ἐπεὶ δ' ἐγένετο ἐν Ἀβύδῳ, ἠθέλησε Ξέρξης ἰδέσθαι πάντα τὸν στρατόν· καὶ προεπεποίητο γὰρ ἐπὶ κολωνοῦ ἐπίτηδες αὐτῷ ταύτῃ προεξέδρη λίθου λευκοῦ, ἐποίησαν δὲ Ἀβυδηνοὶ ἐντειλαμένου πρότερον βασιλέος, ἐνθαῦτα ὡς ἵζετο, κατορῶν ἐπὶ τῆς ἠιόνος ἐθηεῖτο καὶ τὸν πεζὸν καὶ τὰς νέας, θηεύμενος δὲ ἱμέρθη τῶν νεῶν ἅμιλλαν γινομένην ἰδέσθαι. ἐπεὶ δὲ ἐγένετό τε καὶ ἐνίκων
45 Φοίνικες Σιδώνιοι, ἥσθη τε τῇ ἁμίλλῃ καὶ τῇ στρατιῇ. ὡς δὲ ὥρα πάντα μὲν τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τῶν νεῶν ἀποκεκρυμμένον, πάσας δὲ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ Ἀβυδηνῶν πεδία ἐπίπλεα ἀνθρώπων, ἐνθαῦτα ὁ Ξέρξης ἐωυτὸν ἐμακάρισε, μετὰ δὲ τοῦτο
46 ἐδάκρυσε. μαθὼν δέ μιν Ἀρτάβανος [ὁ πάτρως], ὃς τὸ πρῶτον γνώμην ἀπεδέξατο ἐλευθέρως οὐ συμβουλεύων Ξέρξῃ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, οὗτος ὠνὴρ φρασθεὶς Ξέρξην δακρύσαντα εἴρετο τάδε. «ὦ βασιλεῦ, ὡς πολλὸν ἀλλήλων κεχωρισμένα ἐργάσαο νῦν τε καὶ ὀλίγῳ πρότερον· μακαρίσας γὰρ σεωυτὸν δακρύεις.» ὁ δὲ εἶπε «ἐσῆλθε γάρ με λογισάμενον κατοικτῖραι ὡς βραχὺς εἴη ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, εἰ τούτων γε ἐόντων τοσούτων οὐδεὶς ἐς ἑκατοστὸν ἔτος περιέσται.»

tott; a Kaikostól tovább haladva, balfelől hagyta a Kane hegyet, s az atarneusi területen át Karene városához ért. Innen Andramytteiont és a pelasg Antandros városát érintve, átszelte Thebe síkját; azután balkézről hagyván Ida hegyét, ilioni területre lépett.[40]) Mikor itt az Ida hegy alatt éjjel tanyát ütöttek, mennydörgés és villámlás lepte meg őket, mely igen nagy tömeget tönkrejuttatott. Midőn a hadsereg a Skamandroshoz ért, ez volt az első folyó, 43
melynek azóta, hogy Sardisból útnak eredtek, kiürült a medre s nem nyújtott elég italt a hadseregnek és az állatoknak. Átkelvén a folyón, Xerxes fölment Priamos várába s meg akarta nézni; mikor azután mindent körülményesen megtekintett és megmagyaráztatott, ezer ökröt áldozott az ilioni Athenének, a mágusok pedig a hősöknek rendeztek halotti ital-áldozatot.[41]) E tettük után azonban félelem szállotta meg éjjel a tábort. Ezért napkeltekor tovább utaztak s balkéz felől hagyták Rhoition városát, Ophryneiont és Dardanost, mely már Abydos határába esett, jobbról pedig a gergisi teukrusokat.[42])

Midőn Abydoshoz értek, Xerxes szemlét kívánt tartani egész 44
hadserege fölött; mert már előbb állítottak volt fel egy dombra egy fehér márványból faragott trónust, melyet az abydosiak készítettek a királynak előleges parancsára. Itt ült le Xerxes, s végig tekintve a parton, szemlét tartott szárazföldi hadserege és hajói fölött; mire azután kedve támadt egy hajóversenyt is látni. Midőn ez végbement és a sidoni phoinikiaiak lettek benne a győztesek, gyönyörűsége telt a versenyben és hadában. A mint így az egész 45
Hellespontost saját hajóitól elborítva látta, s hogy az összes partvidék, meg az abydosi síkság nyüzsög az emberi sokadalomtól: Xerxes boldognak mondta magát, majd pedig könnyekre fakadt. Észrevette ezt nagybátyja, Artabanos, a ki régebben sza- 46
badon előadta nézetét, s a királyt le akarta beszélni görögországi hadjáratáról; ezzel a kérdéssel fordult hát Xerxeshez, midőn őt könnyezni látta: «Mily egészen más dolgot mívelsz most, királyom, mint kevéssel ezelőtt! Az imént még boldognak mondtad magadat, s ime, most sírsz!» Mire ő így felelt: «Mert szánalom fogott el, meggondolva, mily rövid az egész emberi élet, s hogy ilyen sok ember közül száz év múlva egy sem fog élni.» —

ὃ δὲ ἀμείβετο λέγων «ἕτερα τούτου παρὰ τὴν ζόην πεπόνθαμεν οἰκτρότερα. ἐν γὰρ οὕτω βραχεῖ βίῳ οὐδεὶς οὕτω ἄνθρωπος ἐὼν εὐδαίμων πέφυκε, οὔτε τούτων οὔτε τῶν ἄλλων, τῷ οὐ παραστήσεται πολλάκις καὶ οὐκὶ ἅπαξ τεθνάναι βούλεσθαι μᾶλλον ἢ ζώειν, αἵ τε γὰρ συμφοραὶ προσπίπτουσαι καὶ αἱ νοῦσοι συνταράσσουσι καὶ βραχὺν ἐόντα μακρὸν δοκέειν εἶναι ποιεῦσι τὸν βίον. οὕτω ὁ μὲν θάνατος μοχθηρῆς ἐούσης τῆς ζόης καταφυγὴ αἱρετωτάτη τῷ ἀνθρώπῳ γέγονε· ὁ δὲ θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερὸς ἐν αὐτῷ εὑρίσκεται ἐών.»

47 Ξέρξης δὲ ἀμείβετο λέγων «Ἀρτάβανε, βιοτῆς μέν νυν ἀνθρωπηίης πέρι, ἐούσης τοιαύτης οἵην περ σὺ διαιρέαι εἶναι, παυσώμεθα, μηδὲ κακῶν μεμνώμεθα χρηστὰ ἔχοντες πρήγματα ἐν χερσί· φράσον δέ μοι τόδε· εἴ τοι ἡ ὄψις τοῦ ἐνυπνίου μὴ ἐναργὴς οὕτω ἐφάνη, εἶχες ἂν τὴν ἀρχαίην γνώμην, οὐκ ἐῶν με στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἢ μετέστης ἄν; φέρε τοῦτό μοι ἀτρεκέως εἰπέ.» ὃ δὲ ἀμείβετο λέγων «ὦ βασιλεῦ, ὄψις μὲν ἡ ἐπιφανεῖσα τοῦ ὀνείρου ὡς βουλόμεθα ἀμφότεροι τελευτήσειε, ἐγὼ δ' ἔτι καὶ ἐς τόδε δείματος εἰμὶ ὑπόπλεος οὐδ' ἐντὸς ἐμεωυτοῦ, ἄλλα τε πολλὰ ἐπιλεγόμενος καὶ δὴ καὶ ὁρῶν τοι
48 δύο τὰ μέγιστα πάντων ἐόντα πολεμιώτατα.» Ξέρξης δὲ πρὸς ταῦτα ἀμείβετο τοῖσιδε. «δαιμόνιε ἀνδρῶν, κοῖα ταῦτα λέγεις εἶναι δύο μοι πολεμιώτατα; κότερά τοι ὁ πεζὸς μεμπτὸς κατὰ πλῆθος ἐστὶ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα φαίνεται πολλαπλήσιον ἔσεσθαι τοῦ ἡμετέρου, ἢ τὸ ναυτικὸν τὸ ἡμέτερον λείψεσθαι τοῦ ἐκείνων, ἢ καὶ συναμφότερα ταῦτα; εἰ γάρ τοι ταύτῃ φαίνεται ἐνδεέστερα εἶναι τὰ ἡμέτερα πρήγματα, στρατοῦ ἂν ἄλλου τις
49 τὴν ταχίστην ἄγερσιν ποιέοιτο.» ὃ δ' ἀμείβετο λέγων «ὦ βασιλεῦ, οὔτε στρατὸν τοῦτον, ὅστις γε σύνεσιν ἔχει, μέμφοιτ' ἂν οὔτε τῶν νεῶν τὸ πλῆθος· ἢν τε πλεῦνας συλλέξῃς, τὰ δύο τοι τὰ λέγω πολλῷ ἔτι πολεμιώτερα γίνεται. τὰ δὲ δύο ταῦτα ἐστὶ γῆ τε καὶ θάλασσα. οὔτε γὰρ τῆς θαλάσσης ἐστὶ λιμὴν τοσοῦτος οὐδαμόθι, ὡς ἐγὼ εἰκάζω, ὅστις ἐγειρομένου χειμῶνος δεξάμενός σευ τοῦτο τὸ ναυτικὸν φερέγγυος ἔσται διασῶσαι τὰς νέας. καίτοι οὐκὶ ἕνα αὐτὸν δεῖ εἶναι [τὸν λιμένα], ἀλλὰ [πολλούς] παρὰ πᾶσαν τὴν ἤπειρον παρ' ἣν δὴ κομίζεαι. οὕκων δὴ ἐόντων τοι λιμένων ὑποδεξίων, μάθε ὅτι αἱ συμφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἄρχουσι καὶ οὐκὶ ὦνθρωποι τῶν συμφορέων. καὶ δὴ τῶν δύο τοι τοῦ ἑτέρου εἰρημένου τὸ ἕτερον

«Pedig ennél siralmasabb dolgokat szenvedünk életünkben,» — szólt az viszonozva, — «mert bármily rövidre van is szabva az élet, nem akadsz emberre, akár ezek közül, akár másutt, kinek nem egyszer, de többször ne volna kedve inkább meghalni, mint élni. Mert csapások szakadnak rája, betegségek bántják, melyek az élet rövid tartamát hosszúnak tüntetik föl. Igy lett a halál az élet nyomorával szemben az embernek legkivánatosabb menedéke; az isten pedig megizleltetvén velünk az élet mézét, ajándékában irigynek mutatkozik.»

Xerxes erre így felelt: «Ha már olyan az emberi élet, a mi- 47
nőnek te fested, óh Artabanos, ne beszéljünk róla, s ne emlegessük a bajokat, mikor most jól folynak dolgaink. De mondd csak: ha nem lett volna oly világos álomlátásod, akkor is ragaszkodnál régi véleményedhez, s vissza akarnál tartani a görögországi hadjárattól, avagy máskép gondolkodnál? Rajta, beszélj őszintén!» «Óh királyom! Vajha mindkettőnk kivánsága szerint teljesülne álomlátásunk; de engem csak most is félelem tölt el, s magamon kívül vagyok, ha egyet s mást meggondolok, különösen pedig, ha látom, hogy két igen hatalmas dolog áll veled szemben.» Xerxes 48
erre így szólt: «Különös ember! Ugyan mit beszélsz; micsoda két dolog volna annyira ellenségem? Talán szárazföldi seregünk számát kicsinyled, s a görög haderőt sokkal nagyobbnak sejted a mienknél? Avagy hajóhadunk lesz gyöngébb, mint az övék, sőt talán mindkettő? Mert ha e tekintetben tartod haderőnket hiányosabbnak, igen gyorsan gyüjthetnénk össze uj sereget.» — «Királyom, mondá Artabanos, a kinek józan esze van, az nem 49
kicsinyelheti ezt a sereget, sem a hajóknak számát; de minél inkább szaporítanád ezeket, annál nagyobb ellenséged lenne az említettem két dolog. Ez a kettő pedig: a föld és a tenger. Mert úgy hiszem, sehol nincsen a tengeren akkora kikötő, mely vihar támadtával hajóhadadat befogadva, képes volna hajóidat megóvni; — már pedig azon földterület mentében, a merre vonulni szándékozol, nem egy kikötőre van szükséged, hanem sokra; s ha nincsenek elég tágas kikötők, jó lesz megjegyezni, hogy nem az ember uralkodik a vak véletlen fölött, hanem a vak véletlen az ember fölött. A két dolog közül az egyikről szólván, áttérek most

ἔρχομαι ἐρέων. γῆ [δὲ] πολεμίη τῇδέ τοι κατίσταται· εἰ θέλει τοι μηδὲν ἀντίξοον καταστῆναι, τοσούτῳ τοι γίνεται πολεμιωτέρη ὅσῳ ἂν προβαίνῃς ἑκαστέρω, τὸ πρόσω αἰεὶ κλεπτόμενος· εὐπρηξίης δὲ οὐκ ἔστι ἀνθρώποισι οὐδεμία πλῃθώρη. καὶ δή τοι, ὡς οὐδενὸς ἐναντιευμένου, λέγω τὴν χώρην πλεῦνα ἐν πλέονι χρόνῳ γινομένην λιμὸν τέξεσθαι. ἀνὴρ δὲ οὕτω ἂν εἴη ἄριστος, εἰ βουλευόμενος μὲν ἀρρωδέοι, πᾶν ἐπιλεγόμενος πείσεσθαι χρῆμα, ἐν δὲ τῷ
50 ἔργῳ θρασὺς εἴη.» ἀμείβεται Ξέρξης τοῖσιδε. «Ἀρτάβανε, οἰκότως μὲν σύ γε τούτων ἕκαστα διαιρέαι· ἀτὰρ μήτε πάντα φοβέο μήτε πᾶν ὁμοίως ἐπιλέγεο. εἰ γὰρ δὴ βούλοιο ἐπὶ τῷ αἰεὶ προσφερομένῳ πρήγματι τὸ πᾶν ὁμοίως ἐπιλέγεσθαι, ποιήσειας ἂν οὐδαμὰ οὐδέν· κρέσσον δὲ πάντα θαρσέοντα ἥμισυ τῶν δεινῶν πάσχειν μᾶλλον ἢ πᾶν χρῆμα προδειμαίνοντα μηδαμὰ μηδὲν παθεῖν. εἰ δὲ ἐρίζων πρὸς πᾶν τὸ λεγόμενον μὴ τὸ βέβαιον ἀποδέξῃς, σφάλλεσθαι ὀφείλεις ἐν αὐτοῖσι ὁμοίως καὶ ὁ ὑπεναντία τούτοισι λέξας. τοῦτο μέν νυν ἐπ' ἴσης ἔχει· εἰδέναι δὲ ἄνθρωπον ἐόντα κῶς χρὴ τὸ βέβαιον; δοκέω μὲν οὐδαμῶς. τοῖσι τοίνυν βουλομένοισι ποιέειν ὡς τὸ ἐπίπαν φιλέει γίνεσθαι τὰ κέρδεα, τοῖσι δὲ ἐπιλεγομένοισί τε πάντα καὶ ὀκνέουσι οὐ μάλα ἐθέλει. ὁρᾷς τὰ Περσέων πρήγματα ἐς ὃ δυνάμιος προκεχώρηκε. εἰ τοίνυν ἐκεῖνοι οἱ πρὸ ἐμεῦ γενόμενοι βασιλέες γνώμῃσι ἐχρέωντο ὁμοίῃσι καὶ σύ, ἢ μὴ χρεώμενοι γνώμῃσι τοιαύτῃσι ἄλλους συμβούλους εἶχον τοιούτους, οὐκ ἄν κοτε εἶδες αὐτὰ ἐς τοῦτο προελθόντα· νυν δὲ κινδύνους ἀναρριπτέοντες ἐς τοῦτο σφέα προηγάγοντο. μεγάλα γὰρ πρήγματα μεγάλοισι κινδύνοισι ἐθέλει καταιρέεσθαι. ἡμεῖς τοίνυν ὁμοιεύμενοι ἐκείνοισι ὥρην τε τοῦ ἔτεος καλλίστην πορευόμεθα, καὶ καταστρεψάμενοι πᾶσαν τὴν Εὐρώπην νοστήσομεν ὀπίσω, οὔτε λιμῷ ἐντυχόντες οὐδαμόθι οὔτε ἄλλο ἄχαρι οὐδὲν παθόντες. τοῦτο μὲν γὰρ αὐτοὶ πολλὴν φορβὴν φερόμενοι πορευόμεθα, τοῦτο δέ, τῶν ἂν κου ἐπιβέωμεν γῆν καὶ ἔθνος, τούτων τὸν σῖτον ἕξομεν· ἐπ' ἀροτῆρας δὲ καὶ οὐ νομάδας στρα-
51 τευόμεθα ἄνδρας.» λέγει Ἀρτάβανος μετὰ ταῦτα «ὦ βασιλεῦ, ἐπείτε ἀρρωδέειν οὐδὲν ἐᾷς πρῆγμα, οὐ δέ μευ συμβουλίην ἔνδεξαι· ἀναγκαίως γὰρ ἔχει περὶ πολλῶν πρηγμάτων πλεῦνα λόγον

a másikra. A föld ugyanis a következő ok miatt ellenséged: ha senki sem akar majd veled szembeszállni, annál félelmesebb ellenfeled lesz az, minél tovább haladsz előre, észrevétlenül folyton tovább — mert az emberek soha sem tudnak a szerencsével betelni; — tehát ép azért, mert senki sem áll ellen, mondom, hogy minél nagyobb a távolság, annál több időbe kerül, s ez azután éhséget idéz majd elő. Így hát az a férfi a legokosabb, ki a tanácsban óvatos és minden beüthető bajt megfontol; de ha tettre kerül a dolog, akkor bátor.» Xerxes erre így szólt: «Mind 50
ebben helyes a felfogásod, Artabanos, de nem kell mindentől félned, sem minden lehetőt egyaránt megfontolnod. Mert ha minden előforduló dolognál minden eshetőséget egyaránt tekintetbe vennél, soha sem fejeznél be semmit. Inkább szenvedje el az ember bátor szívvel a veszedelmek felét, semmint minden dologtól előre félve, soha semmiféle bajon át ne essék. Ha pedig minden tanácsot kifogásolva, nem jelölöd ki a helyes utat, ép úgy vezethetsz szükségkép téves útra, mint az, ki az ellenkezőt tanácsolja; ez egy eredményre vezet. Mikép is tudhatja valaki ember létére, hogy mi a helyes? Véleményem szerint sehogy sem. Sikert rendszerint azok szoktak elérni, kikben tetterő lakozik, míg a habozók és késedelmeskedők épen nem dicsekedhetnek vele. Látod, hogy a hatalomnak milyen fokára jutott a perzsa birodalom. Ha már most azoknak, kik előttem ültek a trónon, olyan lett volna a felfogásuk, mint neked, vagy ha nem gondolkoztak volna is így, de hasonló tanácsosaik lettek volna, sohasem jutottak volna ennyire. Ámde daczolva veszedelmekkel, hatalmukat ennyire fejlesztették; mert nagy birodalmakat csak nagy veszedelmek árán lehet szervezni. Mi tehát példájukat követjük, s az év legszebb szakában útnak indulunk; s ha majd egész Európát igánk alá hajtottuk, vissza fogunk térni a nélkül, hogy bárhol éhséget vagy bármiféle más bajt szenvednénk. Mert egyrészt nagy eleséggel teszszük meg az utat, másrészt pedig elveszszük gabonáját annak a vidéknek és népnek, melyet megtámadunk. Hiszen földmívelő és nem nomád nép ellen indítunk hadat.» — «Óh király, — mondá rá Artabanos, — mivel 51
nem szereted, ha bármitől is félünk, hallgass legalább tanácsomra; mert ha sok dologról van szó, szükségkép tovább kell nyujtani a

ἐκτεῖναι. Κῦρος ὁ Καμβύσεω Ἰωνίην πᾶσαν πλὴν Ἀθηναίων κατεστρέψατο δασμοφόρον εἶναι Πέρσῃσι. τούτους ὦν τοὺς ἄνδρας συμβουλεύω τοι μηδεμιῇ μηχανῇ ἄγειν ἐπὶ τοὺς πατέρας· καὶ γὰρ ἄνευ τούτων οἷοί τε εἰμὲν τῶν ἐχθρῶν κατυπέρτεροι γίνεσθαι. ἢ γὰρ σφέας, ἢν ἔπωνται, δεῖ ἀδικωτάτους γίνεσθαι καταδουλουμένους τὴν μητρόπολιν, ἢ δικαιοτάτους συνελευθεροῦντας. ἀνδικώτατοι μέν νυν γινόμενοι οὐδὲν κέρδος μέγα ἡμῖν προσβάλλουσι, δικαιότατοι δὲ γινόμενοι οἷοί τε δηλήσασθαι μεγάλως τὴν σὴν στρατιὴν γίνονται. ἐς θυμὸν ὦν βάλευ καὶ τὸ παλαιὸν ἔπος ὡς εὖ εἴρηται, τὸ μὴ ἅμα ἀρχῇ
52 πᾶν τέλος καταφαίνεσθαι.» ἀμείβεται πρὸς ταῦτα Ξέρξης »Ἀρτάβανε, τῶν ἀπεφήναο γνωμέων σφάλλεαι κατὰ ταύτην δὴ μάλιστα, ὃς Ἴωνας φοβέαι μὴ μεταβάλωσι, τῶν ἔχομεν γνῶμα μέγιστον, τῷ σύ τε μάρτυς γίνεαι καὶ οἱ συστρατευσάμενοι Δαρείῳ ἄλλοι ἐπὶ Σκύθας, ὅτι ἐπὶ τούτοισι ἡ πᾶσα Περσικὴ στρατιὴ ἐγένετο διαφθεῖραι καὶ περιποιῆσαι, οἳ δὲ δικαιοσύνην καὶ πιστότητα ἐνέδεξαν, ἄχαρι δὲ οὐδέν. πάρεξ δὲ τούτου, ἐκ τῆ ἡμετέρῃ καταλιπόντας τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ χρήματα οὐδ' ἐπιλέγεσθαι χρὴ νεώτερόν τι ποιήσειν. οὕτω μηδὲ τοῦτο φοβέο, ἀλλὰ θυμὸν ἔχων ἀγαθὸν σῷζε οἶκόν τε τὸν ἐμὸν καὶ τυραννίδα τὴν ἐμήν· σοὶ γὰρ ἐγὼ μούνῳ ἐκ πάντων σκῆπτρα τὰ ἐμὰ ἐπιτράπω.»

53 Ταῦτα εἴπας καὶ Ἀρτάβανον ἀποστείλας ἐς Σοῦσα δεῦτερα μετεπέμψατο Ξέρξης Περσέων τοὺς δοκιμωτάτους· ἐπεὶ δέ οἱ παρῆσαν, ἔλεγέ σφι τάδε. »ὦ Πέρσαι, τῶνδ' ἐγὼ ὑμέων χρηίζων συνέλεξα, ἄνδρας τε γενέσθαι ἀγαθοὺς καὶ μὴ καταισχύνειν τὰ πρόσθε ἐργασμένα Πέρσῃσι, ἐόντα μεγάλα τε καὶ πολλοῦ ἄξια, ἀλλ' εἴς τε ἕκαστος καὶ οἱ σύμπαντες προθυμίην ἔχωμεν· ξυνὸν γὰρ πᾶσι τοῦτο ἀγαθὸν σπεύδεται. τῶνδε δὲ εἵνεκα προαγορεύω ἀντέχεσθαι τοῦ πολέμου ἐντεταμένως· ὡς γὰρ ἐγὼ πυνθάνομαι, ἐπ' ἄνδρας στρατευόμεθα ἀγαθούς, τῶν ἢν κρατήσωμεν, οὐ μή τις ἡμῖν ἄλλος στρατὸς ἀντιστῇ κοτε ἀνθρώπων. νῦν δὲ διαβαίνωμεν ἐπευξάμενοι τοῖσι θεοῖσι οἳ Πέρσας λελόγχασι.»

54 Ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην παρεσκευάζοντο ἐς τὴν διάβασιν· τῇ δὲ

beszédet. Kyros, a Kambyses fia, Athén kivételével, egész Ioniát leigázta, s a perzsák adófizetőjévé tette.[43]) Tanácsolom tehát, hogy semmi esetre se vezesd ezeket a iónokat apáik ellen, mert nélkülük is le tudjuk verni ellenségeinket. Ha ugyanis magunkkal viszszük őket, vagy a legigazságtalanabbaknak kell lenniök, a mennyiben anyavárosukat vetik szolgaságba, vagy pedig a legigazságosabbaknak, és segédkezni fognak fölszabadításában. Ha már most az igazságtalan szerepet választják, nem látunk bennök nagy nyereséget; ha pedig igazságosak lesznek, módjukban lesz nagy kárt okozni seregednek. Vedd figyelembe a régi közmondást, mely helyesen mondja, hogy nem lehet egyszerre látni a dolognak kezdetét és végét.» Xerxes erre így szólt: «Artabanos, mindabban, a mit 52
mondtál, ép az a legnagyobb tévedésed, hogy az iónok elpártolásától tartasz; mikor ezek hűségének biztos zálogát birjuk, s erről magad is tanúságot tehetsz, mások is, kik Dareiossal a skythák ellen vonultak; mert csak rajtuk állott, hogy az egész perzsa hadsereg elpusztuljon vagy fönmaradjon, s ők igazságosaknak és híveknek mutatták magukat, nem pedig gonoszoknak. Azonkívül birodalmunkban hagyták gyermekeiket, feleségeiket és vagyonukat; s így nem képzelhető, hogy forradalomra vetemedjenek. Ne félj tehát e tekintetben sem; légy bizalommal, s tartsd fönn házamat és trónomat; mert csak te reád bizom kormánypálczámat.»

Miután Xerxes így szólt s Artabanost Susába küldötte, ujo- 53
lag maga elé idézte a legelőkelőbb perzsákat. Midőn ezek megjelentek, így szólt hozzájuk: «Perzsa férfiak! Összehivtalak benneteket, hogy arra kérjelek, legyetek bátrak, s ne hozzatok szégyent a perzsák régi tetteire, melyek oly nagyok és dicsők. Legyünk mindnyájan, egyenként és egyetemlegesen buzgók; mert együtt tartva, mindnyájunknak haszna lesz belőle. Ezért tehát kérlek, megfeszült erővel legyetek kitartók a háborúban; mert úgy értesültem, hogy bátor férfiak ellen vonulunk hadba; s ha fölébük kerekedünk, nem lesz más hadsereg, mely velünk szembe szállna. Most pedig fohászkodjunk az istenekhez, kik a perzsák fölött őrködnek, s keljünk által.»

Ez a nap az átkelés előkészületeivel telt el; a következőn 54

ὑστεραίῃ ἀνέμενον τὸν ἥλιον ἐθέλοντες ἰδέσθαι ἀνίσχοντα, θυμιήματά τε παντοῖα ἐπὶ τῶν γεφυρέων καταγίζοντες καὶ μυρσίνῃσι στορνύντες τὴν ὁδόν. ὡς δ' ἐπανέτελλε ὁ ἥλιος, σπένδων ἐκ χρυσέης φιάλης Ξέρξης ἐς τὴν θάλασσαν εὔχετο πρὸς τὸν ἥλιον μηδεμίαν οἱ συντυχίην τοιαύτην γενέσθαι, ἥ μιν παύσει καταστρέφασθαι τὴν Εὐρώπην πρότερον ἢ ἐπὶ τέρμασι τοῖσι ἐκείνης γένηται. εὐξάμενος δὲ ἐσέβαλε τὴν φιάλην ἐς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ χρύσεον κρητῆρα καὶ Περσικὸν ξίφος, τὸν ἀκινάκην καλέουσι. ταῦτα οὐκ ἔχω ἀτρεκέως διακρῖναι οὔτε εἰ τῷ ἡλίῳ ἀνατιθεὶς κατῆκε ἐς τὸ πέλαγος, οὔτε εἰ μετεμέλησέ οἱ τὸν Ἑλλήσποντον μαστιγώσαντι καὶ ἀντὶ τούτων τὴν θάλασσαν ἐδωρέετο. ὡς δὲ ταῦτά οἱ ἐπεποίητο, διέβαινον κατὰ μὲν τὴν ἑτέρην τῶν γεφυρέων τὴν πρὸς τοῦ Πόντου ὁ πεζός τε καὶ ἡ ἵππος ἅπασα, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ Αἰγαῖον τὰ ὑποζύγια καὶ ἡ θεραπηίη. ἡγέοντο δὲ πρῶτα μὲν οἱ μύριοι Πέρσαι ἐστεφανωμένοι πάντες, μετὰ δὲ τούτους ὁ σύμμικτος στρατὸς παντοίων ἐθνέων. ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην οὗτοι, τῇ δὲ ὑστεραίῃ πρῶτοι μὲν οἵ τε ἱππόται καὶ οἱ τὰς λόγχας κάτω τράποντες· ἐστεφάνωντο δὲ καὶ οὗτοι· μετὰ δὲ οἵ τε ἵπποι οἱ ἱροὶ καὶ τὸ ἅρμα τὸ ἱρόν, ἐπὶ δὲ αὐτός τε Ξέρξης καὶ οἱ αἰχμοφόροι καὶ οἱ ἱππόται οἱ χίλιοι, ἐπὶ δὲ τούτοισι ὁ ἄλλος στρατός. καὶ αἱ νέες ἅμα ἀνήγοντο ἐς τὴν ἀπεναντίον. ἤδη δὲ ἤκουσα καὶ ὕστατον διαβῆναι βασιλέα πάντων.

56 Ξέρξης δὲ ἐπεὶ διέβη ἐς τὴν Εὐρώπην, ἐθηεῖτο τὸν στρατὸν ὑπὸ μαστίγων διαβαίνοντα· διέβη δὲ [ὁ στρατὸς αὐτοῦ] ἐν ἑπτὰ ἡμέρῃσι καὶ ἐν ἑπτὰ εὐφρόνῃσι, ἐλινύσας οὐδένα χρόνον. ἐνθαῦτα λέγεται, Ξέρξεω ἤδη διαβεβηκότος τὸν Ἑλλήσποντον, ἄνδρα εἰπεῖν Ἑλλησπόντιον «ὦ Ζεῦ, τί δὴ ἀνδρὶ εἰδόμενος Πέρσῃ καὶ οὔνομα ἀντὶ Διὸς Ξέρξην θέμενος ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα θέλεις ποιῆσαι, ἄγων πάντας ἀνθρώπους; καὶ γὰρ ἄνευ τούτων ἐξῆν τοι ποιέειν ταῦτα.»

57 Ὡς δὲ διέβησαν πάντες, ἐς ὁδὸν ὁρμημένοισι τέρας σφι ἐφάνη μέγα, τὸ Ξέρξης ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἐποιήσατο καίπερ εὐσύμβλητον ἐόν· ἵππος γὰρ ἔτεκε λαγόν. εὐσύμβλητον ὧν τῇδε τοῦτο ἐγένετο, ὅτι ἔμελλε μὲν ἐλᾶν στρατιὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ξέρξης ἀγαυρότατά τε καὶ μεγαλοπρεπέστατα, ὀπίσω δὲ περὶ ἑωυτοῦ τρέχων ἥξειν ἐς τὸν αὐτὸν χῶρον. ἐγένετο δὲ καὶ ἕτερον αὐτῷ τέρας ἐόντι ἐν Σάρδισι· ἡμίονος γὰρ ἔτεκε ἡμίονον διξὰ ἔχουσαν αἰδοῖα, τὰ μὲν ἔρσενος τὰ δὲ θηλέης· κατύπερθε δὲ ἦν τὰ τοῦ ἔρσενος. τῶν ἀμφοτέρων

pedig meg akarták nézni a nap keltét; mindenféle füstölőszert égettek a hidakon, és mirtussal szórták be az útat. Midőn a nap fölkelt, Xerxes arany csészéből áldozatot öntött a tengerbe, s fohászkodott a Naphoz, hogy ne érje őt semmiféle olyas csapás, mely Európa meghódításában előbb megakadályozná, semmint annak határaihoz érne. Imája után a csészét a Hellespontosba dobta, szintúgy egy arany vegyítőedényt és egy perzsa kardot, melynek *akinakes* a neve. Pontosan nem mondhatom meg, vajjon e tárgyakat a napnak szánt áldozatúl dobta-e vízbe, vagy pedig azért, mert megbánta, hogy a Hellespontost megkorbácsolta, s ennek fejében adott ajándékot a tengernek.[44]) Ennek végeztével átkeltek, 55
még pedig az Euxeinos tengerre néző hidon az egész gyalog és lovag sereg, az aigaiosi tengerre néző hidon az igás állatok és a szolganép. A menet élén haladt tízezer perzsa, valamennyi megkoszorúzva, utánuk a különféle népekből toborzott sereg. Ezek keltek át e napon, másnap először a lovasok és a lándzsát lefelé tartó katonák; ezeknek is koszorú volt a fejükön; utánuk jöttek a szent lovak és a szent kocsi magával Xerxessel, majd a testőrök és az ezer lovas, utánuk a többi sereg. A hajók is az átellenes partra vonultak; azt is hallottam, hogy valamennyi közt a király kelt át utoljára.

Midőn Xerxes már Európában volt, szemlét tartott korbács- 56
csal áthajtott hadseregén, melynek átkelése szünet nélkül hét napon és hét éjen át tartott. A mint Xerxes a Hellespontoson átvonult, állítólag így kiáltott föl egy odavaló ember: «Mért veszed föl, óh Zeus, egy perzsának alakját és Xerxesnek nevét a Zeusé helyett, s miért vezetsz át oly sok embert, ha már Görögországot el akarod pusztítani? Hisz' nélkülök is megteheted!»

A mint mindnyájan átkeltek s tovább folytatták az utat, külö- 57
nös csodát láttak; Xerxes azonban nem törődött vele, habár könnyű volt megfejtése. Egy ló ugyanis nyulat ellett, s ebből könnyen meg lehetett jósolni, hogy bármily nagy fényben és pompában vezeti is Xerxes hadseregét Görögország ellen, vissza mégis futva fog hazájába térni. Már Sardisban létekor is történt egy csoda: egy öszvér ugyanis olyan csikót ellett, melynek két nemző tagja volt, egy hím és egy nőstény, s a hím vala kívül.[45]) Ő azonban

λόγον οὐδένα ποιησάμενος τὸ πρόσω ἐπορεύετο, σὺν δὲ οἱ ὁ
58 πεζὸς στρατός. ὁ δὲ ναυτικὸς ἔξω τὸν Ἑλλήσποντον πλέων παρὰ γῆν ἐκομίζετο, τὰ ἔμπαλιν πρήσσων τοῦ πεζοῦ. ὁ μὲν γὰρ πρὸς ἑσπέρην ἔπλεε, ἐπὶ Σαρπηδονίης ἄκρης ποιεύμενος τὴν ἄπιξιν, ἐς τὴν αὐτῷ προείρητο ἀπικομένῳ περιμένειν· ὁ δὲ κατ' ἤπειρον στρατὸς πρὸς ἠῶ τε καὶ ἡλίου ἀνατολὰς ἐποιέετο τὴν ὁδὸν διὰ τῆς Χερσονήσου, ἐν δεξιῇ μὲν ἔχων τὸν Ἕλλης τάφον τῆς Ἀθάμαντος, ἐν ἀριστερῇ δὲ Καρδίην πόλιν, διὰ μέσης δὲ πορευόμενος πόλιος τῇ οὔνομα τυγχάνει ἐὸν Ἀγορή. ἐνθεῦτεν δὲ κάμπτων τὸν πόλπον τὸν Μέλανα καλεόμενον καὶ Μέλανα ποταμόν, οὐκ ἀντισχόντα τότε τῇ στρατιῇ τὸ ῥέεθρον ἀλλ' ἐπιλιπόντα, τοῦτον τὸν ποταμὸν διαβάς, ἐπ' οὗ καὶ ὁ κόλπος οὗτος τὴν ἐπωνυμίην ἔχει, ἦιε πρὸς ἑσπέρην, Αἶνόν τε πόλιν Αἰολίδα καὶ Στεντορίδα λίμνην παρεξιών, ἐς ὃ ἀπίκετο ἐς Δορίσκον.
59 ὁ δὲ Δορίσκος ἐστὶ τῆς Θρηίκης αἰγιαλός τε καὶ πεδίον μέγα, διὰ δὲ αὐτοῦ ῥέει ποταμὸς μέγας Ἕβρος· ἐν τῷ τεῖχός τε ἐδέδμητο βασιλήιον τοῦτο τὸ δὴ Δορίσκος κέκληται, καὶ Περσέων φρουρὴ ἐν αὐτῷ κατεστήκεε ὑπὸ Δαρείου ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπείτε ἐπὶ Σκύθας ἐστρατεύετο. ἔδοξε ὦν τῷ Ξέρξῃ ὁ χῶρος εἶναι ἐπιτήδεος ἐνδιατάξαι τε καὶ ἐξαριθμῆσαι τὸν στρατόν, καὶ ἐποίεε ταῦτα. τὰς μὲν δὴ νέας τὰς πάσας ἀπικομένας ἐς Δορίσκον οἱ ναύαρχοι κελεύσαντος Ξέρξεω ἐς τὸν αἰγιαλὸν τὸν προσεχέα Δορίσκῳ ἐκόμισαν, ἐν τῷ Σάλη τε Σαμοθρηικίη πεπόλισται πόλις καὶ Ζώνη, τελευτᾷ δὲ αὐτοῦ Σέρρειον ἄκρη ὀνομαστή. ὁ δὲ χῶρος οὗτος τὸ παλαιὸν ἦν Κικόνων. ἐς τοῦτον τὸν αἰγιαλὸν κατασχόντες τὰς νέας ἀνέψυχον ἀνελκύσαντες. ὁ δὲ ἐν τῷ Δορίσκῳ τοῦτον τὸν χρόνον τῆς στρατιῆς ἀριθμὸν
60 ἐποιέετο. ὅσον μέν νυν ἕκαστοι παρεῖχον πλῆθος ἐς ἀριθμόν, οὐκ ἔχω εἰπεῖν τὸ ἀτρεκές· οὐ γὰρ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν ἀνθρώπων· σύμπαντος δὲ τοῦ στρατοῦ τοῦ πεζοῦ τὸ πλῆθος ἐφάνη ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδες. ἐξηρίθμησαν δὲ τόνδε τὸν τρόπον· συνήγαγόν τε ἐς ἕνα χῶρον μυριάδα ἀνθρώπων, καὶ συννάξαντες ταύτην ὡς μάλιστα εἶχον περιέγραψαν ἔξωθεν κύκλον· περιγράψαντες δὲ καὶ ἀπέντες τοὺς μυρίους αἱμασιὴν περιέβαλον κατὰ τὸν κύκλον, ὕψος ἀνήκουσαν ἀνδρὶ ἐς τὸν ὀμφαλόν· ταύτην δὲ ποιήσαντες ἄλλους ἐσεβίβαζον ἐς τὸ περιοικοδομημένον, μέχρι οὗ πάντας τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐξηρίθμησαν. ἀριθμήσαντες δὲ κατὰ ἔθνεα διέτασσον.
61 Οἱ δὲ στρατευόμενοι οἵδε ἦσαν, Πέρσαι μὲν ὧδε ἐσκευασμέ-

egyikkel sem törődött, s tovább folytatta útját a szárazföldi sereggel együtt. A hajóhad viszont a szárazföldi haderővel ellenkező 58
irányban mozgott, s kievezvén a Hellespontosból, a part mentében haladt előre. A hajóhad tehát nyugat felé tartott, hogy a Sarpedon hegyfokhoz érjen; mert a rendelet szerint itt kellett bevárnia a sereget; a szárazföldi hadsereg viszont a Chersonesoson át kelet felé tartott, jobb kézről hagyva Athamas leányának, Hellének sírját, bal kézről Kardia városát, s átvonult azon a városon, melynek Agora a neve.[46]) Azután megkerülte az úgynevezett Melas (fekete) öblöt és a Melas folyót, melynek vize akkor nem volt elég a hadseregnek, és így kiapadt; átkelvén pedig ezen a folyón, mely után magát az öblöt is nevezték, nyugatra fordult, s Ainost, egy aeol telepet, meg Stentoris tavát odahagyva, végre Doriskosba ért.[47]) Doriskos a neve a thrák tengerpartnak és a mellette elterülő 59
nagy síkságnak, melyet egy nagy folyam, a Hebros, szel át. Mellette épült egy királyi erőd, melynek szintén Doriskos a neve, s benne Dareios azon időtől fogva, hogy a skythák ellen harczolt, perzsa őrséget tartott.[48]) Xerxesnek ez a hely látszott alkalmasnak serege rendbeszedésére és megszámlálására, mit a következőkép hajtott végre. A Doriskoshoz érkező összes hajókat a kapitányok Xerxes parancsára a Doriskossal határos parthoz irányították, a hol Sale, egy samothrakéi város, és Zone terültek el, s a hires Serreion hegyfokban végződik. Ez a vidék hajdanában a kikonoké volt.[49]) E partvidékre hozták a hajókat, s szárazra húzva kijavították; Xerxes pedig ez idő alatt Doriskosban a sereg megszámlálásával foglalkozott. Hogy mekkora volt minden egyes seregnek 60
száma, nem mondhatom meg pontosan, mert senki sem említi; de a szárazföldi hadsereg összesen egy millió hétszázezer emberből állott. A számlálás következő módon történt: tízezer embert összegyüjtöttek egy helyre, s lehetőleg összeszorítván, kívülről egy kört vontak köréjük; erre azután a tízezer embert elbocsátották, és a körvonalon földsánczot emeltek, mely olyan magas volt, hogy az embernek köldökig ért. Mikor ez megvolt, más uj csapatokkal töltötték meg a kört, míg így az egészet meg nem számlálták. Számlálás után népek szerint osztatott föl a sereg.

A következő népek vettek részt a hadmenetben:[50]) a *perzsák*, 61

νοι· περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι εἶχον τιάρας καλεομένους πίλους ἀπαγέας, περὶ δὲ τὸ σῶμα κιθῶνας χειριδωτοὺς ποικίλους, . . . λεπίδος σιδηρέης ὄψιν ἰχθυοειδέος, περὶ δὲ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας, ἀντὶ δὲ ἀσπίδων γέρρα· ὑπὸ δὲ φαρετρεῶνες ἐκρέμαντο· αἰχμὰς δὲ βραχέας εἶχον, τόξα δὲ μεγάλα, ὀιστοὺς δέ καλαμίνους, πρὸς δὲ ἐγχειρίδια παρὰ τὸν δεξιὸν μηρὸν παραιωρεύμενα ἐκ τῆς ζώνης. καὶ ἄρχοντα παρείχοντο Ὀτάνεα τὸν Ἀμήστριος πατέρα τῆς Ξέρξεω γυναικός, ἐκαλέοντο δὲ πάλαι ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων Κηφῆνες, ὑπὸ μέντοι σφέων αὐτῶν καὶ τῶν περιοίκων Ἀρταῖοι. ἐπεὶ δὲ Περσεὺς ὁ Δανάης τε καὶ Διὸς ἀπίκετο παρὰ Κηφέα τὸν Βήλου καὶ ἔσχε αὐτοῦ τὴν θυγατέρα Ἀνδρομέδην, γίνεται αὐτῷ παῖς τῷ οὔνομα ἔθετο Πέρσην, τοῦτον δὲ αὐτοῦ καταλείπει· ἐτύγχανε γὰρ
62 ἄπαις ἐὼν ὁ Κηφεὺς ἔρσενος γόνου. ἐπὶ τούτου δὴ τὴν ἐπωνυμίην ἔσχον. Μῆδοι δὲ τὴν αὐτὴν ταύτην ἐσταλμένοι ἐστρατεύοντο· Μηδικὴ γὰρ αὕτη ἡ σκευὴ ἐστὶ καὶ οὐ Περσική. οἱ δὲ Μῆδοι ἄρχοντα μὲν παρείχοντο Τιγράνην ἄνδρα Ἀχαιμενίδην, ἐκαλέοντο δὲ πάλαι πρὸς πάντων Ἄριοι, ἀπικομένης δὲ Μηδείης τῆς Κολχίδος ἐξ Ἀθηνέων ἐς τοὺς Ἀρίους τούτους μετέβαλον καὶ οὗτοι τὸ οὔνομα. αὐτοὶ περὶ σφέων ὧδε λέγουσι Μῆδοι. Κίσσιοι δὲ στρατευόμενοι τὰ μὲν ἄλλα κατά περ Πέρσαι ἐσκευάδατο, ἀντὶ δὲ τῶν πίλων μιτρηφόροι ἦσαν. Κισσίων δὲ ἦρχε Ἀνάφης ὁ Ὀτάνεω. Ὑρκάνιοι δὲ κατά περ Πέρσαι ἐσεσάχατο, ἡγεμόνα παρεχόμενοι Μεγάπανον τὸν Ба-
63 βυλῶνος ὕστερον τούτων ἐπιτροπεύσαντα. Ἀσσύριοι δὲ στρατευόμενοι περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι εἶχον χάλκεά τε κράνεα καὶ πεπλεγμένα τρόπον τινὰ βάρβαρον οὐκ εὐαπήγητον, ἀσπίδας δὲ καὶ αἰχμὰς καὶ ἐγχειρίδια παραπλήσια τῇσι Αἰγυπτίῃσι [μαχαίρῃσι] εἶχον, πρὸς δὲ ῥόπαλα ξύλων τέτυλωμένα σιδήρῳ, καὶ λινέους θώρηκας. οὗτοι δὲ ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων καλέονται Σύριοι, ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι ἐκλήθησαν. [τούτων δὲ μεταξὺ Χαλδαῖοι]. ἦρχε δὲ σφέων
64 Ὀτάσπης ὁ Ἀρταχαίεω. Βάκτριοι δὲ περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι ἀγχότατα τῶν Μηδικῶν ἔχοντες ἐστρατεύοντο, τόξα δὲ καλάμινα ἐπιχώρια καὶ αἰχμὰς βραχέας. Σάκαι δὲ οἱ Σκύθαι περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κυρβασίας ἐς ὀξὺ ἀπηγμένας ὀρθὰς εἶχον πεπηγυίας, ἀναξυρίδας δὲ ἐνεδεδύκεσαν, τόξα δὲ ἐπιχώρια καὶ ἐγχειρίδια, πρὸς δὲ καὶ ἀξίνας σαγάρις εἶχον. τούτους δὲ ἐόντας Σκύθας Ἀμυργίους Σάκας ἐκάλεον· οἱ γὰρ Πέρσαι πάντας τοὺς Σκύθας καλέουσι Σάκας. Βακτρίων δὲ καὶ Σακέων ἦρχε Ὑστάσπης ὁ Δαρείου τε καὶ
65 Ἀτόσσης τῆς Κύρου. Ἰνδοὶ δὲ εἵματα μὲν ἐνεδεδυκότες ἀπὸ ξύλων πεποιημένα, τόξα δὲ καλάμινα εἶχον καὶ ὀιστοὺς καλαμίνους· ἐπὶ δὲ σίδηρος ἦν. ἐσταλμένοι μὲν δὴ ἦσαν οὕτω

kik fejükön bő föveget, úgynevezett tiarát, testükön újjas kabátot, ... bevonva halléhoz hasonló vaspikkelyekkel, lábszáraikon nadrágot, nagy pajzs helyett kis fonadékot viseltek, s hátukon tegez csüngött. Kis kardjuk, nagy íjuk, nádból készült nyiluk volt, azonkívül az öv alól jobb lábszáruk mellett lelógó tőrük. Vezérük Otanes volt, Xerxes feleségének, Amestrisnek atyja. A görögök hajdan kepheneknek hívták őket, ők maguk és szomszédaik pedig artaiusoknak. Midőn azonban Perseus, Danaë és Zeus fia, Belos fiához, Kepheushoz jött, s nőül vette leányát, Andromedát: tőle fia született, kinek Perses nevet adott, s ott is hagyta. Kepheusnak ugyanis nem volt fiutódja; s a nép Persestől kapta nevét.[51]) A *médek* szakasztott ilyen viselettel vonultak hadba, s valóban ez a viselet inkább méd, mint perzsa eredetű. A médek vezére az Achaimenida származású Tigranes volt, s régente áriusoknak hivta őket mindenki; de midőn a kolchisi Medeia Athénből ezekhez az áriusokhoz került, ők is megváltoztatták nevüket. Ezt mondják magukról a médek.[52]) A *kissiaiak* a hadban ép úgy voltak fölszerelve, mint a perzsák; csak föveg helyett mitra volt a fejükön. Vezérük Otanes fia, Anaphes volt.[53]) A *hyrkaniusok* perzsa módon valának fölszerelve; vezérük Megapanos, Babylon későbbi helytartója volt.[54]) Az *assyriaiak* érczsisakokkal vonultak hadba, melyek idegenszerű, nem egykönnyen leírható módon valának fonva; volt még pajzsuk, lándzsájuk, egyiptomi kardhoz hasonló tőrük, továbbá érczczel kivert fabuzogányuk és lenpánczéljuk. A görögök syriaiaknak, a barbárok assyriaiaknak hívják őket.[55]) (Soraikban harczoltak a chaldæusok.) Vezérük Otaspes volt, Artachaios fia. A *baktriai* katonáknak majdnem oly fejviseletük volt, mint a médeknek, nyilaik sajátlagos módon nádból készültek, lándzsáik rövidek valának. A *sakák* vagy skythák fejükön hegygyel végződő, egyenesen álló föveget viseltek, nadrágban jártak és sajátlagos ijjal, tőrrel, továbbá két élű szekerczével harczoltak. Őket, kik tényleg amyrgioni skythák, sakáknak hivják, a mint a perzsák a skythákat egyáltalában sakáknak nevezik.[56]) A baktriaiak és sakák vezére Dareiosnak és Kyros leányának, Atossának a fia, Hystaspes volt. Az *indusok* gyapotruhát viselnek, nádból készítik íjaikat és nyilaikat, melyeknek vas van a végén. Igy valának az indusok föl-

62 63 64 65

Ἰνδοί, προσετετάχατο δὲ συστρατευόμενοι Φαρναζάθρῃ τῷ
Ἀρταβάτεω. Ἄριοι δὲ τόξοισι μὲν ἐσκευασμένοι ἦσαν Μηδι-
66 κοῖσι, τὰ δὲ ἄλλα κατά περ Βάκτριοι. Ἀρίων δὲ ἦρχε Σισά-
μνης ὁ Ὑδάρνεος. Πάρθοι δὲ καὶ Χοράσμιοι καὶ Σόγδοι τε καὶ Γαν-
δάριοι καὶ Δαδικαὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντες τὴν καὶ Βάκτριοι ἐστρα-
τεύοντο. τούτων δὲ ἦρχον οἵδε, Πάρθων μὲν καὶ Χορασμίων Ἀρ-
τάβαζος ὁ Φαρνάκεος, Σόγδων δὲ Ἀζάνης ὁ Ἀρταίου, Γανδαρίων
67 δὲ καὶ Δαδικέων Ἀρτύφιος ὁ Ἀρταβάνου. Κάσπιοι δὲ σισύρνας
τε ἐνδεδυκότες καὶ τόξα ἐπιχώρια καλάμινα ἔχοντες καὶ ἀκινάκας
ἐστρατεύοντο. οὗτοι μὲν οὕτω ἐσκευάδατο, ἡγεμόνα παρεχόμενοι
Ἀριόμαρδον τὸν Ἀρτυφίου ἀδελφεόν, Σαράγγαι δὲ εἵματα μὲν
βεβαμμένα ἐνέπρεπον ἔχοντες, πέδιλα δὲ ἐς γόνυ ἀνατείνοντα
εἶχον, τόξα δὲ καὶ αἰχμὰς Μηδικάς. Σαραγγέων δὲ ἦρχε Φερεν-
δάτης ὁ Μεγαβάζου. Πάκτυες δὲ σισυρνοφόροι τε ἦσαν καὶ τόξα
ἐπιχώρια εἶχον καὶ ἐγχειρίδια. Πάκτυες δὲ ἄρχοντα παρείχοντο
68 Ἀρταΰντην τὸν Ἰθαμίτρεω. Οὗτοι δὲ καὶ Μύκοι τε καὶ Παρικά-
νιοι ἐσκευασμένοι ἦσαν κατά περ Πάκτυες. τούτων δὲ ἦρχον οἵδε,
Οὐτίων μὲν καὶ Μύκων Ἀρσαμένης ὁ Δαρείου, Παρικανίων δὲ
69 Σιρομίτρης ὁ Οἰοβάζου. Ἄραβιοι δὲ ζειρὰς ὑπεζωμένοι ἦσαν,
τόξα δὲ παλίντονα εἶχον πρὸς δεξιά, μακρά. Αἰθίοπες δὲ παρδα-
λέας τε καὶ λεοντέας ἐναμμένοι, τόξα δὲ εἶχον ἐκ φοίνικος σπά-
θης πεποιημένα, μακρά, τετραπηχέων οὐκ ἐλάσσω, ἐπὶ δὲ καλα-
μίνους διστοὺς μικρούς· ἀντὶ δὲ σιδήρου ἐπῆν λίθος ὀξὺς πε-
ποιημένος, τῷ καὶ τὰς σφρηγῖδας γλύφουσι· πρὸς δὲ αἰχμὰς
εἶχον, ἐπὶ δὲ κέρας δορκάδος ἐπῆν ὀξὺ πεποιημένον τρόπον
λόγχης· εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά. τοῦ δὲ σώματος τὸ μὲν
ἥμισυ ἐξηλείφοντο γύψῳ ἰόντες ἐς μάχην, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ
μίλτῳ. Ἀραβίων δὲ καὶ Αἰθιόπων τῶν ὑπὲρ Αἰγύπτου οἰκημέ-
νων ἦρχε Ἀρσάμης ὁ Δαρείου καὶ Ἀρτυστώνης τῆς Κύρου
θυγατρός, τὴν μάλιστα στέρξας τῶν γυναικῶν Δαρεῖος
70 εἰκὼ χρυσέην σφυρήλατον ἐποιήσατο. τῶν μὲν δὴ ὑπὲρ Αἰ-
γύπτου Αἰθιόπων καὶ Ἀραβίων ἦρχε Ἀρσάμης, οἱ δὲ ἀπὸ
ἡλίου ἀνατολέων Αἰθίοπες (διξοὶ γὰρ δὴ ἐστρατεύοντο) προσ-
ετετάχατο τοῖσι Ἰνδοῖσι, διαλλάσσοντες εἶδος μὲν οὐδὲν
τοῖσι ἑτέροισι, φωνὴν δὲ καὶ τρίχωμα μοῦνον· οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ
ἡλίου Αἰθίοπες ἰθύτριχες εἰσί, οἱ δ' ἐκ τῆς Λιβύης οὐλότατον

szerelve, s Artabates fiának, Pharnasathresnek vezérlete alatt harczoltak. Az *ariusok* méd nyilakat használtak, különben ép úgy 66
voltak fölszerelve, mint a baktriaiak. Vezérük Sisamnes volt, Hydarnes fia. A *parthusok*, *chorasmiusok*, *sogdusok*, *gandariusok* és *dadikák* hadban ép úgy voltak fölszerelve, mint a baktriaiak. Ezek közül a parthusoknak és chorasmiusoknak Pharnakes fia, Artabazos volt a vezérük,[57]) a sogdusoknak Artaios fia, Azanes, a gandariusoknak és dadikáknak pedig Artabanos fia, Artyphios. A *kaspiusok* daróczöltönyben jártak, nádból készült sajátlagos 67
íjakkal és perzsa kardokkal vonúltak háborúba. Így voltak fölszerelve, s vezérük Artyphios testvére, Ariomardos vala. A *sarangák* feltünően befestett ruházatban jártak, csizmájuk térdig ért, s méd lándzsával és ijjal harczoltak; vezérük Megabazos fia, Pherendates volt. A *paktyak* daróczruhában jártak, sajátlagos ijjakkal és tőrökkel harczoltak; vezérük Ithamitres fia, Artaÿntes volt. Az *utiusok*, *mykusok* és *parikaniusok* úgy járnak, mint a 68
paktyak. Közülük az utiusoknak és mykusoknak Dareios fia, Arsamenes, a parikaniusoknak pedig Oiobazos fia, Siromitres volt a vezérük. Az *arabok* bő ruhát viseltek, melyet öv szorított testük- 69
höz; jobb kezükben hosszú, kettős hajlású íjat tartottak. Az *aithiopiaiak* oroszlán- és párduczbőrben jártak, íjaik pálmafa ágából készültek, s négy rőfnél nem voltak rövidebbek, a kis nyilak rajtuk nádból voltak faragva; vas helyett azonban éles követ tettek rájuk, melylyel pecsétgyűrűre is véstek; volt azonkívül dárdájuk, melyre lándzsahegy módjára élesen kifaragott zergeszarvat illesztettek. Volt még kivert buzogányuk is. Hadba vonulva testük felét krétával, felét miniummal szokták bekenni. Az arabok és az Egyptom fölött lakó aithiopiaiak vezére Dareiosnak és Kyros leányának, Artystonénak fia, Arsames volt.[58]) Kyros ezt az Artystonét szerette legjobban feleségei közül, s vert aranyból csináltatta szobrát. Az Egyiptom fölött lakó aithiopiaiak- 70
nak és az araboknak tehát Arsames volt a vezérük; viszont a *keleti aithiopiaiak* (ugyanis mindketten ott voltak a hadban) az indusokhoz voltak beosztva. Ezek külsőleg semmiben sem ütnek el a többi aithiopiaiaktól, csak nyelvre és hajzatukra nézve. A keletieknek ugyanis sima a hajuk, mig a libyaiaknak leggöndörebb

τρίχωμα ἔχουσι πάντων ἀνθρώπων. οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης Αἰθίοπες τὰ μὲν πλέω κατά περ Ἰνδοὶ ἐσεσάχατο, προμετώπια δὲ ἵππων εἶχον ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι σύν τε τοῖσι ὠσὶ ἐκδεδαρμένα καὶ τῇ λοφιῇ· καὶ ἀντὶ μὲν λόφου ἡ λοφιὴ κατέχρα, τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότα εἶχον· προβλήματα δὲ
71 ἀντ' ἀσπίδων ἐποιεῦντο γεράνων δοράς. Λίβυες δὲ σκευὴν μὲν σκυτίνην ἤισαν ἔχοντες, ἀκοντίοισι δὲ ἐπικαύτοισι χρεώ-
72 μενοι. ἄρχοντα δὲ παρείχοντο Μασσάγην τὸν Ὀαρίζου. Παφλαγόνες δὲ ἐστρατεύοντο ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κράνεα πεπλεγμένα ἔχοντες, ἀσπίδας δὲ μικρὰς αἰχμάς τε οὐ μεγάλας, πρὸς δὲ ἀκόντια καὶ ἐγχειρίδια, περὶ δὲ τοὺς πόδας πέδιλα ἐπιχώρια ἐς μέσην κνήμην ἀνατείνοντα. Λίγυες δε καὶ Ματιηνοὶ καὶ Μαριανδυνοί τε καὶ Συροὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντες Παφλαγόσι ἐστρατεύοντο. οἱ δὲ Σύριοι οὗτοι ὑπὸ Περσέων Καππαδόκαι καλέονται. Παφλαγόνων μέν νυν καὶ Ματιηνῶν Δῶτος ὁ Μεγασίδρου ἦρχε, Μαριανδυνῶν δὲ καὶ Λιγύων καὶ
73 Συρίων Γοβρύης ὁ Δαρείου τε καὶ Ἀρτυστώνης. Φρύγες δὲ ἀγχοτάτω τῆς Παφλαγονικῆς σκευὴν εἶχον, ὀλίγον παραλλάσσοντες. οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Βρίγες χρόνον ὅσον Εὐρωπήισι ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίην ἅμα τῇ χώρῃ καὶ τὸ οὔνομα μετέβαλον ἐς Φρύγας. Ἀρμένιοι δὲ κατά περ Φρύγες ἐσεσάχατο, ἐόντες Φρυγῶν ἄποικοι. τούτων συναμφοτέρων ἦρχε. Ἀρτόχμης
74 Δαρείου ἔχων θυγατέρα. Λυδοὶ δὲ ἀγχοτάτω τῶν Ἑλληνικῶν εἶχον ὅπλα. οἱ δὲ Λυδοὶ Μηίονες ἐκαλεῦντο τὸ πάλαι, ἐπὶ δὲ Λυδοῦ τοῦ Ἄτυος ἔσχον τὴν ἐπωνυμίην, μεταβαλόντες τὸ οὔνομα. Μυσοὶ δὲ ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι εἶχον κράνεα ἐπιχώρια, ἀσπίδας δὲ μικράς, ἀκοντίοισι δὲ ἐχρέωντο ἐπικαύτοισι. οὗτοι δὲ εἰσὶ Λυδῶν ἄποικοι, ἀπ' Ὀλύμπου δὲ ὄρεος καλέονται Ὀλυμπιηνοί. Λυδῶν δὲ καὶ Μυσῶν ἦρχε Ἀρταφρένης ὁ
75 Ἀρταφρένεος ὃς ἐς Μαραθῶνα ἐσέβαλε ἅμα Δάτι. Θρήικες δὲ ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι ἀλωπεκέας ἔχοντες ἐστρατεύοντο περὶ δὲ τὸ σῶμα κιθῶνας, ἐπὶ δὲ ζειρὰς περιβεβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ τὰς κνήμας πεδίλα νεβρῶν, πρὸς δὲ ἀκόντιά τε καὶ πέλτας καὶ ἐγχειρίδια μικρά. οὗτοι δὲ διαβάντες μὲν ἐς τὴν Ἀσίην ἐκλήθησαν Βιθυνοί, τὸ δὲ πρότερον ἐκαλέοντο, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, Στρυμόνιοι, οἰκέοντες ἐπὶ Στρυμόνι· ἐξαναστῆναι δὲ φασὶ ἐξ ἠθέων ὑπὸ Τευκρῶν τε καὶ Μυσῶν. Θρηίκων δὲ τῶν ἐν τῇ
76 Ἀσίῃ ἦρχε Βασσάκης ὁ Ἀρταβάνου. . . . . ἀσπίδας δὲ ὠμοβοΐνας

hajuk van a világon.[59]) Ezek az ázsiai aithiopiaiak majdnem úgy öltözködtek, mint az indusok, csak fejükön viseltek fülestül és sörényestül lenyúzott lófejbőröket. A sörény szolgált sisakforgó helyett, a fülek pedig hegyezve álltak fölfelé. Pajzs helyett darvak hátából készítettek védőeszközt. A *libyaiak* bőrruhában jártak és 71
tűzben edzett dárdákkal harczoltak. Oarizos fia, Massages volt a vezérük. A *paphlagonok* fejükön font sisakkal vonultak 72
hadba; pajzsuk kicsiny volt, lándzsájuk sem nagy; használtak továbbá dárdákat és tőröket. Sajátlagos csizmájuk a lábszár közepéig ért. A *ligyak, matienusok, mariandynusok* és *syriaiák* viselete olyan volt, mint a paphlagonoké. Ezeket a syriaiakat a perzsák kappadokiaiaknak hivják.[60]) A paphlagonok és matienusok vezére Megasidrosnak fia, Dotos volt; a mariandynusoké, ligyaké és
syriaiaké pedig Gobryas, Dareios és Artystone fia. A *phrygiaiak*- 73
nak majdnem olyan volt a fölszerelésük, mint a paphlagonoké, s csak kevésben tért el. A makedonok állítása szerint a phrygiaiakat, mig a makedonokkal együtt laktak Európában, brigeknek hívták; de Ázsiába vándorolva, a helylyel együtt nevüket is fölcserélték.[61]) Az *armeniaiak* úgy voltak fölszerelve, mint a phrygiaiak, mert ők ez utóbbiaknak a gyarmatosai.[62]) Mindkettőjüknek
Dareios veje, Artochmes volt a vezére. A *lydiaiak* majdnem görög 74
módon voltak fegyverkezve; hajdan maionoknak hivták őket; később nevet cseréltek, s Atys fia, Lydos után hivták magukat.[63]) A *mysiaiak* fejükön sajátlagos sisakot hordottak, kicsiny pajzszsal és tűzben edzett dárdákkal harczoltak. Ők a lydiaiak gyarmatosai,[64]) s Olympos hegye után olymposiaknak is hivják őket. A lydiaiak és mysiaiak vezére annak az Artaphrenesnek volt hasonnevű fia, ki Datissal együtt tört be Marathonba. A *thrákoknak* róka- 75
bőr volt a fejükre húzva, úgy vonultak hadba, testükön inget hordottak, s tarka bő öltönyt vettek rája; lábukat és lábszárukat szarvasbőrből készült csizma födte, volt azonkívül dárdájuk, kis pajzsuk és picziny tőrük. Ezt a népet, miután Ázsiába költözött, bithyniainak hivták; előbb pedig saját hagyománya szerint strymoninak, mert a Strymon mellett lakott, honnan, mint mondják, a teukrusok és mysiaiak kergették ki.[65]) Ezen ázsiai thrákoknak Artabanos fia, Bassakes volt a vezérük. A .....-aknak[66]) kicsiny marha- 76

εἶχον σμικράς, καὶ προβόλους δύο λυκιοεργέας ἕκαστος εἶχε, ἐπὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χάλκεα· πρὸς δὲ τοῖσι κράνεσι ὦτά τε καὶ κέρεα προσῆν βοὸς χάλκεα, ἐπῆσαν δὲ καὶ λόφοι· τὰς δὲ κνήμας ῥάκεσι φοινικέοισι κατειλίχατο. ἐν τούτοισι τοῖσι
77 ἀνδράσι Ἄρεος ἐστὶ χρηστήριον. Καβηλέες δὲ οἱ Μηίονες, Λασόνιοι δὲ καλεύμενοι, τὴν αὐτὴν Κίλιξι εἶχον σκευήν, τὴν ἐγώ, ἐπεὰν κατὰ τὴν Κιλίκων τάξιν διεξιὼν γένωμαι, τότε σημανέω. Μιλύαι δὲ αἰχμάς τε βραχέας εἶχον καὶ εἵματα ἐνεπεπορπέατο· εἶχον δὲ αὐτῶν τόξα μετεξέτεροι Λύκια, περὶ δὲ τῇσι
78 κεφαλῇσι ἐκ διφθερέων πεποιημένας κυνέας. τούτων πάντων ἦρχε Βάδρης ὁ Ὑστάνεος. Μόσχοι δὲ περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κυνέας ξυλίνας εἶχον, ἀσπίδας δὲ καὶ αἰχμὰς σμικράς· λόγχαι δὲ ἐπῆσαν μεγάλαι. Τιβαρηνοὶ δὲ καὶ Μάκρωνες καὶ Μοσσύνοικοι κατά περ Μόσχοι ἐσκευασμένοι ἐστρατεύοντο. τούτους δὲ συνέτασσον ἄρχοντες οἵδε, Μόσχους μὲν καὶ Τιβαρηνοὺς Ἀριόμαρδος ὁ Δαρείου τε παῖς καὶ Παρμυος τῆς Σμέρδιος τοῦ Κύρου, Μάκρωνας δὲ καὶ Μοσσυνοίκους Ἀρταύκτης ὁ Χερά-
79 σμιος, ὃς Σηστὸν τὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ ἐπετρόπευε. Μάρες δὲ ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κράνεα ἐπιχώρια πλεκτὰ εἶχον, ἀσπίδας δὲ δερματίνας μικρὰς καὶ ἀκόντια. Κόλχοι δὲ περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κράνεα ξύλινα, ἀσπίδας δὲ ὠμοβοΐνας μικρὰς αἰχμάς τε βραχέας, πρὸς δὲ μαχαίρας εἶχον. Μαρῶν δὲ καὶ Κόλχων ἦρχε Φαρανδάτης ὁ Τεάσπιος. Ἀλαρόδιοι δὲ καὶ Σάσπειρες κατά περ Κόλχοι ὡπλισμένοι ἐστρατεύοντο. τούτων δὲ Μασίστιος
80 ὁ Σιρομίτρεω ἦρχε. τὰ δὲ νησιωτικὰ ἔθνεα τὰ ἐκ τῆς Ἐρυθρῆς θαλάσσης ἑπόμενα, νήσων δὲ ἐκ τῇσι τοὺς ἀνασπάστους καλεομένους κατοικίζει βασιλεύς, ἀγχοτάτω τῶν Μηδικῶν εἶχον ἐσθῆτα τε καὶ ὅπλα. τούτων δὲ τῶν νησιωτέων ἦρχε Μαρδόντης ὁ Βαγαίου, ὃς ἐν Μυκάλῃ στρατηγέων δευτέρῳ ἔτεϊ τούτων ἐτελεύτησε ἐν τῇ μάχῃ.

81 Ταῦτα ἦν τὰ κατ' ἤπειρον στρατευόμενά τε ἔθνεα καὶ τεταγμένα ἐς τὸν πεζόν. τούτου ὦν τοῦ στρατοῦ ἦρχον μὲν οὗτοι οἵ εἰρέαται, καὶ οἱ διατάξαντες καὶ ἐξαριθμήσαντες οὗτοι ἦσαν καὶ χιλιάρχας τε καὶ μυριάρχας ἀποδέξαντες, ἑκατοντάρχας δὲ καὶ δεκάρχας οἱ μυριάρχαι. τελέων δὲ καὶ ἐθνέων ἦσαν ἄλλοι
82 σημάντορες. ἦσαν μὲν δὴ οὗτοι οἵ περ εἰρέαται ἄρχοντες, ἐστρατήγεον δὲ τούτων τε καὶ τοῦ σύμπαντος στρατοῦ τοῦ πεζοῦ

bőr pánczéluk volt, s kiki két lykiai dárdát viselt; fejüket érczsisak, azonkívül érczből vert ökörfülek és szarvak borították; volt rajtuk sisakforgó is. Lábuk szárát piros posztó borította. E nép között Aresnak van egy jóshelye. A *kabalisiak* maion törzsből 77
valók, de lasoniusoknak is hivják őket; ép oly ruhában jártak, mint a kilikiaiak, de ezt csak akkor fogom leírni, ha majd a kilikiaiakra kerül a sor.[67]) A *milyasiak* rövid lándzsákat és kapcsokkal ellátott ruhát viseltek; némelyikük lykiai ijjal harczolt, fejükön bőrből készült sisakkal.[68]) Mindezeknek Hystanes fia, Badres volt a vezérük. A *moschusok*nak fa-sisak volt a fejükön, fegyverük pedig 78
kis pajzs és lándzsa, melynek hosszú volt a hegye. A *tibarenusok*, *makronok* és *mossynoikusok* épp oly fölszereléssel vonultak harczba, mint a moschusok. E népeknek következő vezéreik voltak: a moschusoké és tibarenusoké Ariomardos, Dareiosnak és Parmysnak fia, egyszersmind anyai részről Smerdis unokája és Kyros dédunokája; a makronoké és mossynoikusoké pedig Cherasmis fia, Artaÿktes, a hellespontosi Sestos kormányzója. A *márok* fejü- 79
kön sajátlagosan font sisakot viseltek, kicsiny bőrpajzszsal és dárdával harczoltak. A *kolchisiak* fejét fa-sisak borította; kicsiny marhabőr-pajzsot, rövid lándzsát és még kést is használtak. A márok és kolchisiak vezére Teaspis fia, Pharandates volt. Az *alarodiusok* és *saspeirek* olyan fegyverekkel vonúltak harczba, mint a kolchisiak. Vezérük Masistios volt, Siromitras fia. A Vörös-tenger szigeteinek 80
lakói, kiket a király mint száműzötteket telepít le a szigeteken, majdnem olyan ruhát és fegyvert viseltek, mint a médek. E *szigetlakók* vezére Bagaios fia, Mardontes volt, ki a következő évben a mykaléi csatában elesett.[69])

Ezek a népek alkották a szárazföldi hadsereget, s a gyalog- 81
ságba voltak beosztva. Fölöttük azok a vezérek állottak, kiknek a neveit föntebb felsoroltam. Ők rendezték és számlálták meg a sereget, s ők nevezték ki az ezer és tizezer katonából álló csapatok főnökeit, viszont a századosokat és tizedeseket a tizezer emberből álló csapatok főnökei jelölték ki. Voltak más tisztek is, kik egyes csatarendeknek és népeknek állottak élén. A vezérek tehát az 82
említettem férfiak valának; fölöttük azonban, valamint az összes gyalog hadsereg fölött a következők gyakorolták a fővezényletet:

Μαρδόνιος τε ὁ Γοβρύεω καὶ Τριτανταίχμης ὁ Ἀρταβάνου τοῦ γνώμην θεμένου μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ Σμερδομένης ὁ Ὀτάνεω, Δαρείου ἀμφότεροι οὗτοι ἀδελφεῶν παῖδες, Ξέρξῃ δὲ [ἐγίνοντο] ἀνεψιοί, καὶ Μασίστης ὁ Δαρείου τε καὶ
83 Ἀτόσσης παῖς καὶ Γέργις ὁ Ἀριάζου καὶ Μεγάβυζος ὁ Ζωπύρου. οὗτοι ἦσαν στρατηγοὶ τοῦ σύμπαντος στρατοῦ [τοῦ] πεζοῦ χωρὶς τῶν μυρίων· τῶν δὲ μυρίων τούτων Πεσσέων τῶν ἀπολελεγμένων ἐστρατήγεε μὲν Ὑδάρνης ὁ Ὑδάρνεος, ἐκαλέοντο δὲ ἀθάνατοι οἱ Πέρσαι οὗτοι ἐπὶ τοῦδε· εἴ τις αὐτῶν ἐξέλειπε τὸν ἀριθμὸν ἢ θανάτῳ βιηθεὶς ἢ νούσῳ, ἄλλος ἀνὴρ ἀραίρητο, καὶ ἐγίνοντο οὐδαμὰ οὔτε πλεῦνες μυρίων οὔτε ἐλάσσονες. κόσμον δὲ πλεῖστον παρείχοντο διὰ πάντων Πέρσαι, καὶ αὐτοὶ ἄριστοι ἦσαν. σκευὴν μὲν τοιαύτην εἶχον ἥ περ εἴρηται, χωρὶς δὲ χρυσὸν ἄφθονον ἔχοντες ἐνέπρεπον, ἁρμαμάξας τε ἅμα ἦγοντο, ἐν δὲ παλλακὰς καὶ θεραπηίην πολλήν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένην· σῖτα δέ σφι, χωρὶς τῶν ἄλλων στρατιωτέων, κάμηλοί τε καὶ ὑποζύγια ἦγον.

84 Ἱππεύει δὲ ταῦτα τὰ ἔθνεα· πλὴν οὐ πάντα παρείχετο ἵππον, ἀλλὰ τοσάδε μοῦνα, Πέρσαι μὲν τὴν αὐτὴν ἐσκευασμένοι καὶ ὁ πεζὸς αὐτῶν· πλὴν ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι εἶχον ἔνιοι αὐτῶν
85 καὶ χάλκεα καὶ σιδήρεα ἐξεληλαμένα ποιήματα. εἰσὶ δὲ τινὲς νομάδες ἄνθρωποι Σαγάρτιοι καλεόμενοι, ἔθνος μὲν Περσικὸν καὶ φωνῇ, σκευὴν δὲ μεταξὺ ἔχουσι πεποιημένην τῆς τε Περσικῆς καὶ τῆς Πακτυϊκῆς· οἳ παρείχοντο μὲν ἵππον ὀκτακισχιλίην, ὅπλα δὲ οὐ νομίζουσι ἔχειν οὔτε χάλκεα οὔτε σιδήρεα ἔξω ἐγχειριδίων, χρέωνται δὲ σειρῇσι πεπλεγμένῃσι ἐξ ἱμάντων· ταύτῃσι πίσυνοι ἔρχονται ἐς πόλεμον. ἡ δὲ μάχη τούτων τῶν ἀνδρῶν ἥδε· ἐπεὰν συμμίσγωσι τοῖσι πολεμίοισι, βάλλουσι τὰς σειρὰς ἐπ' ἄκρῳ βρόχους ἐχούσας· ὅτευ δ' ἂν τύχῃ, ἤν τε ἵππου ἤν τε ἀνθρώπου, ἐπ' ἑωυτὸν ἕλκει· οἱ δὲ [ὡς] ἐν ἕρκεσι
86 ἐμπαλασσόμενοι διαφθείρονται. τούτων μὲν αὕτη ἡ μάχη, καὶ ἐπετετάχατο ἐς τοὺς Πέρσας. Μῆδοι δὲ τήν περ ἐν τῷ πεζῷ εἶχον σκευήν, καὶ Κίσσιοι ὡσαύτως. Ἰνδοὶ δὲ σκευῇ μὲν ἐσεσάχατο τῇ αὐτῇ καὶ ἐν τῷ πεζῷ, ἤλαυνον δὲ κέλητας καὶ ἅρματα· ὑπὸ δὲ τοῖσι ἅρμασι ὑπῆσαν ἵπποι καὶ ὄνοι ἄγριοι. Βάκτριοι δὲ ἐσκευάδατο ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ πεζῷ, καὶ Κάσπιοι ὁμοίως, Λίβυες δὲ καὶ αὐτοὶ κατά περ ἐν τῷ πεζῷ· ἤλαυνον δὲ καὶ οὗτοι πάντες ἅρματα. ὡς δ' αὕτως Κάσπειροι

Mardonios, Gobriasnak fia, Tritantaichmes, annak az Artabanosnak fia, ki a görögországi hadjárat ellen érvelt, Smerdomenes, Otanesnek fia, — e két utóbbi Dareiosnak unokaöcscse és Xerxesnek unokatestvére, — Masistes, Dareiosnak és Atossának fia, Gergis, Ariazos fia, és Megabyzos, Zopyros fia. Ezen fővezéreknek volt 83
alárendelve az egész gyalogság, a tizezer kivételével. A kiválasztott tizezer perzsának vezére Hydarnes hasonnevű fia volt, s halhatatlanoknak nevezték őket; mert ha valaki közülük akár halál, akár betegség miatt kidőlt, más férfit választottak helyébe, s így sohasem voltak sem többen, sem kevesebben tizezernél. Az egész hadseregben a perzsák ruházkodtak legfényesebben, s ők voltak a legbátrabbak is. Fegyvereiken kívül, melyeket föntebb leírtam, testükön levő töméntelen aranydíszük által tüntek ki.[70]) Kocsikat vittek magukkal, melyeken ágyasaik és dúsan felruházott szolgaszemélyzetük hevert. Eleségüket a többi katonákétól elkülönítették és igás barmokkal vitették maguk után.

Felsorolom most a lovas hadseregben küzdő népeket; mert 84
nem mindnyája szolgáltatott lovasokat, csak a következők. A *perzsák* úgy voltak fölszerelve, mint gyalogságuk; csak fejükön viseltek némelyek érczből és vasból vert diszítményeket. Volt egy 85
nomád nép, melyet *sagartius*nak hívtak; perzsa nyelven beszélt, s ruházata a perzsák és paktyak viseletének keveréke. Nyolczezer lovast szolgáltatott, de az egy tőr kivételével sem ércz-, sem vasfegyvereket nem szokott használni, hanem szijakból font kötelekkel harczol; ezekben bízva indúl háborúba. E férfiak harczmódja a következő: ha összecsaptak az ellenséggel, kidobják köteleiket, melyeknek végére háló van erősítve; a kit vele megfognak, legyen az ló vagy ember, maguk után húzzák, s azok a hálóba bonyolodva elpusztúlnak.[71]) Ilyen a harczmódja ennek a népnek, mely a per- 86
zsákhoz vala beosztva. A *médek* ép úgy voltak fölszerelve, mint gyalogságuk, szintúgy a *kissiaiak*. Az *indusok*nak olyan volt a ruházatuk, mint gyalogosaiknak; de részben lovon, részben kocsikon ültek, melyekbe lovak és vad szamarak voltak befogva. A *baktriaiak* úgy voltak fölszerelve, mint gyalogságuk, szintúgy a *kaspiusok*. A *libyaiak*nak ép olyan volt a ruházatuk, mint gyalog katonáiknak, s ők is kocsit vittek magukkal mindnyájan. Hasonló-

καὶ Παρικάνιοι ἐσεσάχατο ὁμοίως καὶ ἐν τῷ πεζῷ. Ἀράβιοι δὲ σκευὴν μὲν εἶχον τὴν αὐτὴν καὶ ἐν τῷ πεζῷ, ἤλαυνον δὲ πάντες καμήλους [ἐς] ταχυτῆτα οὐ λειπομένας ἵππων.

87 Ταῦτα τὰ ἔθνεα μοῦνα ἱππεύει. ἀριθμὸς δὲ τῆς ἵππου ἐγένετο ὀκτὼ μυριάδες, πάρεξ τῶν καμήλων καὶ τῶν ἁρμάτων. οἱ μέν νυν ἄλλοι ἱππέες ἐτετάχατο κατὰ τέλεα, Ἀράβιοι δὲ ἔσχατοι ἐπετετάχατο· ἅτε γὰρ τῶν ἵππων οὔτι ἀνεχομένων τὰς
88 καμήλους, ὕστεροι ἐτετάχατο, ἵνα μὴ φοβέοιτο τὸ ἱππικόν. ἵππαρχοι δὲ ἦσαν Ἁρμαμίθρης τε καὶ Τίθαιος Δάτιος παῖδες. ὁ δὲ τρίτος σφι συνίπαρχος Φαρνούχης κατελέλειπτο ἐν Σάρδισι νοσέων. ὡς γὰρ ὁρμῶντο ἐκ Σαρδίων, ἐπὶ συμφορὴν περιέπεσε ἀνεθέλητον· ἐλαύνοντι γάρ οἱ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου ὑπέδραμε κύων, καὶ ὁ ἵππος οὐ προϊδὼν ἐφοβήθη τε καὶ στὰς ὀρθὸς ἀπεσείσατο τὸν Φαρνούχεα, πεσὼν δὲ αἱμά τε ἧμσε καὶ ἐς φθίσιν περιῆλθε ἡ νοῦσος. τὸν δὲ ἵππον αὐτίκα κατ' ἀρχὰς ἐποίησαν ὡς ἐκέλευε· ἀπαγαγόντες οἱ οἰκέται ἐς τὸν χῶρον ἐν τῷ περ κατέβαλε τὸν δεσπότην, ἐν τοῖσι γούνασι ἀπέταμον τὰ σκέλεα. Φαρνούχης μὲν οὕτω παρελύθη τῆς ἡγεμονίης.

89 Τῶν δὲ τριηρέων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διηκόσιαι καὶ χίλιαι, παρείχοντο δὲ αὐτὰς οἵδε, Φοίνικες μὲν σὺν Σίροισι τοῖσι ἐν τῇ Παλαιστίνῃ τριηκοσίας, ὧδε ἐσκευασμένοι· περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κυνέας εἶχον ἀγχοτάτω πεποιημένας τρόπον τὸν Ἑλληνικόν, ἐνδεδυκότες δὲ θώρηκας λινέους, ἀσπίδας δὲ ἴτυς οὐκ ἐχούσας εἶχον καὶ ἀκόντια. οὗτοι δὲ οἱ Φοίνικες τὸ παλαιὸν οἴκεον, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, ἐπὶ τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσσῃ, ἐνθεῦτεν δὲ ὑπερβάντες τῆς Συρίης οἰκέουσι τὸ παρὰ θάλασσαν· τῆς δὲ Συρίης τοῦτο τὸ χωρίον καὶ τὸ μέχρι Αἰγύπτου πᾶν Παλαιστίνη καλέεται. Αἰγύπτιοι δὲ νέας παρείχοντο διηκοσίας. οὗτοι δὲ εἶχον περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χηλευτά, ἀσπίδας δὲ κοίλας, τὰς ἴτυς μεγάλας ἐχούσας, καὶ δόρατά τε ναύμαχα καὶ τύχους μεγάλους. τὸ δὲ πλῆθος
90 αὐτῶν θωρηκοφόροι ἦσαν, μαχαίρας δὲ μεγάλας εἶχον. οὗτοι μὲν οὕτω ἐστάλατο, Κύπριοι δὲ παρείχοντο νέας πεντήκοντα καὶ ἑκατόν, ἐσκευασμένοι ὧδε· τὰς μὲν κεφαλὰς εἰλίχατο μίτρῃσι οἱ βασιλέες αὐτῶν, οἱ δὲ ἄλλοι εἶχον κιθῶνας, τὰ δὲ ἄλλα κατά περ Ἕλληνες. τούτων δὲ τοσάδε ἔθνεα εἰσί, οἳ μὲν ἀπὸ Σαλαμῖνος καὶ Ἀθηνέων, οἳ δὲ ἀπ' Ἀρκαδίης, οἳ δὲ ἀπὸ Κύθνου, οἳ δὲ ἀπὸ Φοινίκης, οἳ δὲ ἀπὸ Αἰθιοπίης,

kép a *kaspeirosiak*[72]) és *parikaniusok* úgy voltak fölszerelve, mint gyalogosaik. Az *arabok* ép oly ruházatban voltak, mint a gyalog hadseregben, csakhogy mindnyájan tevéken ültek, melyek gyorsaságra nézve nem voltak hitványabbak a lovaknál.

Csupán ezek a népek szolgáltattak lovasságot. A lovaknak 87
száma a tevéktől és kocsiktól eltekintve nyolczvanezerre rugott. A lovasok mindnyájan csapattestekhez voltak beosztva, s az arabokat leghátul helyezték el, még pedig azért, hogy ne hozzák zavarba a lovakat, melyek a teve látásától irtóznak. A lovasság vezé- 88
rei Datisnak fiai, Armamithras és Tithaios voltak. A harmadik lovasvezér, Pharnuches, betegen maradt vissza Sardisban. Midőn ugyanis Sardisból megindúltak, szomorú baleset érte: nyeregben ülve, egy kutya futott lábai alá, mit a ló nem vett észre, s ijedtében felágaskodva, Pharnuchest ledobta; az a bukás következtében vért hányt, majd pedig tüdővészbe esett. A lóval rögtön úgy bántak el, mint ura elrendelte: a szolgák arra a helyre vezették, hol urát levetette vala, s térdben elmetszették a lábait. Igy vesztette el Pharnuches hadvezéri rangját.

Háromsoros hajó összesen ezerkétszázhét volt, s a követ- 89
kező népek szolgáltatták. A phoinikiaiak a palæstinai syriaiakkal együtt háromszáz hajót szereltek föl, s fegyverzetük sisakból, mely nagyon hasonlított a görögökéhez, lenpánczélból, pajzsból, melynek a szélén nem volt koszorú, s dárdákból állott. Ezek a phoinikiaiak saját állításuk szerint hajdan a Vörös tenger mellett laktak, majd pedig Syriába költözve, ennek tengermellékén telepedtek le. Syriának ez a része egész Egyiptomig Palaestina nevén ismeretes.[73]) Az egyiptomiak kétszáz hajót szolgáltattak. Fejükön font sisakot hordottak; volt még öblös pajzsuk, melynek nagy koszorú volt a szélén, továbbá tengeri háborúban használatos dárdájuk és nagy szerkerczéjük. Legtöbbjüknek pánczélja és nagy kardja is volt. Ezek így voltak fölszerelve; a kyprosiak száz- 90
ötven hajóval jelentek meg, s a következő ruházatuk volt: királyaiknak[74]) mitra volt kötve homlokukra, a többiek inget viseltek; egyébként pedig úgy jártak, mint a görögök. Különböző népfajoktól származtak; egy részük Salamisból és Athénből, mások Arkadiából, Kythnosból, Phoinikiából, mások ismét Aithiopiából.[75])

91 ὡς αὐτοὶ Κύπριοι λέγουσι. Κίλικες δὲ ἑκατὸν παρείχοντο νέας. οὗτοι δ' αὖ περὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι κράνεα ἐπιχώρια, λαισήιά δὲ εἶχον ἀντ' ἀσπίδων ὠμοβοέης πεποιημένα, καὶ κιθῶνας εἰρινέους ἐνδεδυκότες· δύο δὲ ἀκόντια ἕκαστος καὶ ξίφος εἶχον, ἀγχοτάτω τῇσι Αἰγυπτίῃσι μαχαίρῃσι πεποιημένα. οὗτοι δὲ τὸ παλαιὸν Ὑπαχαιοὶ ἐκαλέοντο, ἐπὶ δὲ Κίλικος τοῦ Ἀγήνορος ἀνδρὸς Φοίνικος ἔσχον τὴν ἐπωνυμίην. Πάμφυλοι δὲ τριήκοντα παρείχοντο νέας Ἑλληνικοῖσι ὅπλοισι ἐσκευασμένοι. οἱ δὲ Πάμφυλοι οὗτοι εἰσὶ τῶν ἐκ Τροίης ἀποσκεδασθέντων ἅμα Ἀμ-
92 φιλόχῳ καὶ Κάλχαντι. Λύκιοι δὲ παρείχοντο νέας πεντήκοντα θωρηκοφόροι τε ἐόντες καὶ κνημιδοφόροι, εἶχον δὲ τόξα κρανέινα καὶ ὀιστοὺς καλαμίνους ἀπτέρους καὶ ἀκόντια, ἐπὶ δὲ αἰγὸς δέρμα περὶ τοὺς ὤμους αἰωρεύμενον, περὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι πίλους πτεροῖσι περιεστεφανωμένους· ἐγχειρίδια δὲ καὶ δρέπανα εἶχον. Λύκιοι δὲ Τερμίλαι ἐκαλέοντο ἐκ Κρήτης γεγονότες, ἐπὶ δὲ Λύκου τοῦ Πανδίονος ἀνδρὸς Ἀθηναίου ἔσχον τὴν
93 ἐπωνυμίην. Δωριέες δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης τριήκοντα παρείχοντο νέας, ἔχοντές τε Ἑλληνικὰ ὅπλα καὶ γεγονότες ἀπὸ Πελοποννήσου. Κᾶρες δὲ ἑβδομήκοντα παρείχοντο νέας, τὰ μὲν ἄλλα κατά περ Ἕλληνες ἐσταλμένοι, εἶχον δὲ καὶ δρέπανα καὶ ἐγχειρίδια. οὗτοι δὲ οἵτινες πρότερον ἐκαλέοντο, ἐν τοῖσι πρώτοισι
94 τῶν λόγων εἴρηται. Ἴωνες δὲ ἑκατὸν νέας παρείχοντο, ἐσκευασμένοι ὡς Ἕλληνες. Ἴωνες δὲ ὅσον μὲν χρόνον ἐν Πελοποννήσῳ οἴκεον τὴν νῦν καλεομένην Ἀχαιίην, καὶ πρὶν ἢ Δαναόν τε καὶ Ξοῦθον ἀπικέσθαι ἐς Πελοπόννησον, ὡς Ἕλληνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Πελασγοὶ Αἰγιαλέες, ἐπὶ δὲ Ἴωνος τοῦ Ξούθου
95 Ἴωνες. νησιῶται δὲ ἑπτακαίδεκα παρείχοντο νέας, ὡπλισμένοι ὡς Ἕλληνες, καὶ τοῦτο Πελασγικὸν ἔθνος, ὕστερον δὲ Ἰωνικὸν ἐκλήθη κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ δυωδεκαπόλιες Ἴωνες οἱ ἀπ' Ἀθηνέων. Αἰολέες δὲ ἑξήκοντα νέας παρείχοντο, ἐσκευασμένοι τε ὡς Ἕλληνες καὶ τὸ πάλαι καλεόμενοι Πελασγοί, ὡς Ἑλλήνων λόγος. Ἑλλησπόντιοι δὲ πλὴν Ἀβυδηνῶν (Ἀβυδηνοῖσι γὰρ προσετέτακτο ἐκ βασιλέος κατὰ χώρην μένουσι φύλακας εἶναι τῶν γεφυρέων) οἱ δὲ λοιποὶ οἱ ἐκ τοῦ Πόντου στρατευόμενοι παρείχοντο μὲν ἑκατὸν νέας, ἐσκευασμένοι δὲ ἦσαν ὡς Ἕλληνες. οὗτοι δὲ Ἰώνων καὶ Δωριέων ἄποικοι.

96 Ἐπεβάτευον δὲ ἐπὶ πασέων τῶν νεῶν Πέρσαι καὶ Μῆδοι καὶ

Igy mondják maguk a kyprosiak. A kilikiaiak száz hajót szolgál- 91
tattak. Ezek sajátlagos sisakot hordtak fejükön, pajzs helyett pedig ökörbőrből készült bozontos védőeszközt használtak, s gyapjúruhában jártak. Kiki két dárdát és kardot tartott kezében, mely utóbbi nagyon hasonlított az Egyiptomban készült pengéhez. Régente hypachajaiaknak hívták őket, később a phoinikiai Agenor fiának, Kilixnek a nevét vették föl.[76]) A pamphyliaiak háromszáz hajót szolgáltattak s görög fegyverekkel voltak ellátva. Ez a nép azoktól származik, kik a trójai háború után Amphilochossal és Kalchassal elhányódtak.[77]) A lykiaiak ötven hajót szolgáltattak; 92
legénységük mellvértet és lábpánczélt viselt, somfából készített íjat és tollatlan nádnyilat használt, vállukra kecskebőr volt aggatva, fejükön tollakkal díszített föveg ékeskedett, kezükben tőrt és sarlót tartottak. Kréta volt eredeti hazájuk és hajdan termiláknak hívták őket, de az athéni Pandion fiának, Lykosnak nevét vették föl.[78]) Az ázsiai dórok harmincz hajót szolgáltattak; fegyver- 93
zetük görög volt, s maguk a Peloponnesosból származtak át. A káriaiak hetven hajót szolgáltattak s általában görög szokás szerint voltak fölszerelve; sarlót és tőrt használtak. E népre vonatkozólag már első történeti könyvemben megmondottam, hogy mi volt hajdan a neve.[79]) Az iónok száz hajót szolgáltattak, s görög módra 94
voltak fölszerelve. Míg ezek a Peloponnesosban a mai Achaiában laktak, a mi Danaosnak és Xuthosnak a Peloponnesosba való bevándorlását megelőző időre esik, görög hagyomány szerint tengerparti pelasgoknak hivták őket, később Xuthosnak fia, Ion után iónoknak.[80]) A szigetlakók tizenhét hajót szolgáltattak, s úgy vol- 95
tak fölszerelve, mint a görögök. Ezek is pelasg eredetüek, s ép oly joggal neveztettek később iónoknak, mint az Athén által alapított tizenkét ión város lakosai. Az æolok hatvan hajót szolgáltattak, s úgy voltak fölszerelve, mint a görögök. Honi hagyomány szerint őket is pelasgoknak hívták a régi időben.[81]) A Pontos mellett lakó hellespontosiak, a kik ión és dór gyarmatosok, száz hajót szolgáltattak, s a legénységet görög szokás szerint szerelték föl. Abydos lakói kivételesen a király parancsára otthon maradtak a hidak őrizete végett.[82])

Minden hajó födélzetén voltak perzsák, médek és sakák. 96

Σάκαι. τούτων δὲ ἄριστα πλεούσας παρείχοντο νέας Φοίνικες καὶ Φοινίκων Σιδώνιοι. τούτοισι πᾶσι καὶ τοῖσι ἐς τὸν πεζὸν τεταγμένοισι [αὐτῶν] ἐπῆσαν ἐπάστοισι ἐπιχώριοι ἡγεμόνες, τῶν ἐγώ, οὐ γὰρ ἀναγκαίη ἐξέργομαι ἐς ἱστορίης λόγον, οὐ παραμέμνημαι· οὔτε γὰρ ἔθνεος ἑκάστου ἐπάξιοι ἦσαν οἱ ἡγεμόνες, ἔν τε ἔθνεϊ ἑκάστῳ ὅσαι περ πόλιες τοσοῦτοι καὶ ἡγεμόνες ἦσαν, εἵποντο δὲ ὡς οὐ στρατηγοὶ ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἄλλοι στρατευόμενοι δοῦλοι· ἐπεὶ στρατηγοί τε οἱ τὸ πᾶν ἔχοντες κράτος καὶ ἄρχοντες τῶν ἐθνέων ἑκάστων, ὅσοι αὐτῶν ἦσαν Πέρσαι, εἰρέαταί
97 μοι. τοῦ δὲ ναυτικοῦ ἐστρατήγεον Ἀριαβίγνης τε ὁ Δαρείου καὶ Πρηξάσπης ὁ Ἀσπαθίνεω καὶ Μεγάβαζος ὁ Μεγαβάτεω καὶ Ἀχαιμένης ὁ Δαρείου, τῆς μὲν Ἰάδος τε καὶ Καρικῆς στρατιῆς Ἀριαβίγνης ὁ Δαρείου τε παῖς καὶ τῆς Γοβρύεω θυγατρός· Αἰγυπτίων δὲ ἐστρατήγεε Ἀχαιμένης Ξέρξεω ἐὼν ἀπ' ἀμφοτέρων ἀδελφεός, τῆς δὲ ἄλλης στρατιῆς ἐστρατήγεον οἱ δύο. τριηκόντεροι δὲ καὶ πεντηκόντεροι καὶ κέρκουροι καὶ ἱππαγωγὰ
98 πλοῖα μακρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν ἐφάνη τρισχίλια. τῶν δὲ ἐπιπλεόντων μετά γε τοὺς στρατηγοὺς οἵδε ἦσαν ὀνομαστότατοι, Σιδώνιος Τετράμνηστος Ἀνύσου, καὶ Τύριος Ματτὴν Σιρώμου, καὶ Ἀράδιος Μέρβαλος Ἀγβάλου, καὶ Κίλιξ Συέννεσις Ὡρομέδοντος, καὶ Λύκιος Κυβερνίσκος Σίκα, καὶ Κύπριοι Γόργος τε ὁ Χέρσιος καὶ Τιμῶναξ ὁ Τιμαγόρεω, καὶ Καρῶν Ἱστιαῖός τε ὁ Τύμνεω καὶ Πίγρης ὁ Ὑσσελδώμου καὶ Δαμασίθυμος ὁ
99 Κανδαύλεω. τῶν μέν νυν ἄλλων οὐ παραμέμνημαι ταξιάρχων ὡς οὐκ ἀναγκαζόμενος, Ἀρτεμισίης δὲ [τῆς] μάλιστα θῶμα ποιεῦμαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατευσαμένης γυναικός· ἧτις ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτή τε ἔχουσα τήν τυραννίδα καὶ παιδὸς ὑπάρχοντος νεηνίεω ὑπὸ λήματός τε καὶ ἀνδρηίης ἐστρατεύετο, οὐδεμιῆς οἱ ἐούσης ἀναγκαίης. οὔνομα μὲν δὴ ἦν αὐτῇ Ἀρτεμισίη, θυγάτηρ δὲ ἦν Λυγδάμιος, γένος δὲ ἐξ Ἁλικαρνησσοῦ τὰ πρὸς πατρός, τὰ μητρόθεν δὲ Κρῆσσα. ἡγεμόνευε δὲ Ἁλικαρνησσέων τε καὶ Κώων καὶ Νισυρίων τε καὶ Καλυδνίων, πέντε νέας παρεχομένη. καὶ συναπάσης τῆς στρατιῆς, μετά γε τὰς Σιδωνίων, νέας εὐδοξοτάτας παρείχετο, πάντων τε τῶν συμμάχων γνώμας ἀρίστας βασιλέι ἀπεδέξατο. τῶν δὲ κατέλεξα πολίων ἡγεμονεύειν αὐτήν, τὸ ἔθνος ἀποφαίνω πᾶν ἐὸν Δωρικόν, Ἁλικαρνησσέας μὲν Τροιζηνίους, τοὺς δὲ ἄλλους Ἐπιδαυρίους. ἐς μὲν τοσόνδε ὁ ναυτικὸς στρατὸς εἴρηται.

A leggyorsabban evező hajókat a phoinikiaiak, s ezek között a sidoniak szolgáltatták. Minden nèposztálynak, úgy a hajókon, mint a szárazon, meg volt a maga honi hadvezére; nevüket azonban mellőzöm, mert történetem folyamában nem lesz rájuk szükség. Különben is nem minden népnek voltak említésre méltó vezérei. Minden egyes nép kebelében annyi vezér volt, a hány község, de nem hadvezérek gyanánt vonúltak előre, hanem a többi katonák módjára mint a király szolgái. A teljes hatalmú vezéreket pedig, kik az egyes népek élén állottak, a mennyiben perzsa eredetüek voltak, már fölemlítettem. A hajóhad fővezérei a követke- 97
zők voltak: Ariabignes, Dareios fia, Prexaspes, Aspathinesfia, Megabazos, Megabates fia, és Achaimenes, Dareios fia; — az ión és káriai hajókat Ariabignes vezette, Dareiosnak és Gobryas leányának a fia, az egyiptomiakat Achaimenes, Xerxesnek édes testvére; a többieket pedig a másik kettő. Harminczevezős, ötvenevezős, teherszállító kisebb és lószállító nagyobb hajó összesen háromezer gyűlt össze. A hadvezérek után a következők voltak még neveze- 98
tesek a hajósok között: a sidoni Tetramnestos, Anysos fia, a tyrosi Matten, Siromos fia, az aradosi Merbalos, Agbalos fia, a kilikiai Syennesis, Oromedon fia, a lykiai Kyberniskos Sika, Kyprosból Gorgos, Chersis fia, és Tymonax, Timagoras fia, a káriaiak közül Histiaios, Tymnes fia, Pigres, Hysseldomos fia, és Damasithymos, Kandaules fia.[83]) A többi alvezéreket nem nevezem meg, mert szük- 99
ségtelen; szólnom kell azonban Artemisiáról, ki a Görögország ellen indított hadmenetben, habár asszony volt, különös csodálatomat keltette föl. Férje halála után ő lett a királyság örököse, s habár fölserdült fia volt, bátorsága és tettereje minden kényszer nélkül a háborúba vonta. Artemisia volt a neve, Lygdamis leánya, apja révén halikarnassosi, anyja részéről krétai származású. Halikarnassos, Kos, Nysiros és Kalydna lakósainak uraként öt hajót szolgáltatott, melyek a sidoniak után az egész hajóhadban a leghiresebbek voltak, s az összes szövetségesek között ő adta a királynak a legjobb tanácsokat. Az uralma alatt álló városokat, melyeket fölsoroltam, mind dór jellegüeknek mondom, mert Halikarnassos Troïzennek, a többiek pedig Epidaurosnak telepei.[84]) Ennyi legyen elég a tengeri hadseregről.

100 Ξέρξης δέ, ἐπεὶ ἠριθμήθη τε καὶ διετάχθη ὁ στρατός, ἐπεθύμησε αὐτός σφεας διεξελάσας θεήσασθαι· μετὰ δὲ ἐποίεε ταῦτα, καὶ διεξελαύνων ἐπὶ ἅρματος παρὰ ἔθνος ἓν ἕκαστον ἐπυνθάνετο, καὶ ἀπέγραφον οἱ γραμματισταί, ἕως ἐξ ἐσχάτων ἐς ἔσχατα ἀπίκετο καὶ τῆς ἵππου καὶ τοῦ πεζοῦ. ὡς δὲ ταῦτά οἱ ἐπεποίητο, τῶν νεῶν κατελκυσθεισέων ἐς θάλασσαν, ἐνθαῦτα ὁ Ξέρξης μετεκβὰς ἐκ τοῦ ἅρματος ἐς νέα Σιδωνίην ἵζετο ὑπὸ σκηνῇ χρυσέῃ καὶ παρέπλεε παρὰ τὰς πρῴρας τῶν νεῶν, ἐπειρωτῶν τε ἑκάστας ὁμοίως καὶ τὸν πεζὸν καὶ ἀπογραφόμενος. τὰς δὲ νέας οἱ ναύαρχοι ἀναγαγόντες ὅσον τε τέσσερα πλέθρα ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ ἀνεκώχευον, τὰς πρῴρας ἐς γῆν τρέψαντες πάντες μετωπηδὸν καὶ ἐξοπλίσαντες τοὺς ἐπιβάτας ὡς ἐς πόλεμον. ὃ δ' ἐντὸς [τε] τῶν πρῳρέων πλέων ἐθηεῖτο καὶ τοῦ αἰγιαλοῦ.

101 Ὡς δὲ καὶ ταύτας διεξέπλωσε καὶ ἐξέβη ἐκ τῆς νεός, μετεπέμψατο Δημάρητον τὸν Ἀρίστωνος συστρατευόμενον αὐτῷ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καλέσας δ' αὐτὸν εἴρετο τάδε. «Δημάρητε, νῦν μοι σὲ ἡδύ τι ἐστὶ εἰρέσθαι τὰ θέλω. σὺ εἷς Ἕλλην τε, καὶ ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι σεῦ τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν ἐμοὶ ἐς λόγους ἀπικνεομένων, πόλιος οὔτ' ἐλαχίστης οὔτ' ἀσθενεστάτης. νῦν ὦν μοι τόδε φράσον, εἰ Ἕλληνες ὑπομενέουσι χεῖρας ἐμοὶ ἀνταειρόμενοι. οὐ γάρ, ὡς ἐγὼ δοκέω, οὐδ' εἰ πάντες Ἕλληνες καὶ οἱ λοιποὶ οἱ πρὸς ἑσπέρης οἰκέοντες ἄνθρωποι συλλεχθείησαν, οὐκ ἀξιόμαχοι εἰσὶ ἐμὲ ἐπιόντα ὑπομεῖναι, μὴ ἐόντες ἄρθμιοι. θέλω μέντοι καὶ τὸ ἀπὸ σεῦ, ὁκοῖόν τι λέγεις περὶ αὐτῶν, πυθέσθαι.» ὃ μὲν ταῦτα εἰρώτα, ὃ δὲ ὑπολαβὼν ἔφη «βασιλεῦ, κότερα ἀληθείῃ χρήσωμαι πρὸς σὲ ἢ ἡδονῇ;» ὃ δέ μιν ἀληθείῃ χρήσασθαι ἐκέλευε, φὰς οὐδέν οἱ ἀηδέστερον ἔσεσθαι ἢ πρό-
102 τερον ἦν. ὡς δὲ ταῦτα ἤκουσε Δημάρητος, ἔλεγε τάδε. «βασιλεῦ, ἐπειδὴ ἀληθείῃ διαχρήσασθαι πάντως κελεύεις ταῦτα λέγοντα τὰ μὴ ψευδόμενός τις ὕστερον ὑπὸ σεῦ ἁλώσεται, τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν αἰεί κοτε σύντροφος ἐστί, ἀρετὴ δὲ ἔπακτος ἐστί, ἀπό τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ· τῇ διαχρεωμένη ἡ Ἑλλὰς τήν τε πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δεσποσύνην. αἰνέω μέν νυν πάντας Ἕλληνας τοὺς περὶ ἐκείνους τοὺς Δωρικοὺς χώρους οἰκημένους, ἔρχομαι δὲ λέξων οὐ περὶ πάντων

Midőn a hadsereg megszámlálásának és rendezésének vége 100
volt, Xerxesnek kivánsága támadt, hogy táborán végig menve, szemlét tartson fölötte. Később meg is tette, s kocsira ülve minden egyes néphez kérdéseket intézett,[85]) az irnokok pedig följegyezték a feleleteket, míg végre úgy gyalogságának, mint lovasságának egyik végétől a másikig jutott. Midőn ez megtörtént, s a hajókat is tengerre bocsátották, Xerxes kocsijából kiszállva, egy sidoni hajón elhelyezett arany sátorba ült, s végighajózott gályáinak előrésze mentében, szintúgy intézve kérdést minden néphez, s jegyezve föl a feleletet, mint a szárazföldön. A hajókat a kapitányok a parttól körülbelül négyszáz lábnyi távolságban horgonyoztatták, az előrészeket egyenes sorban a szárazföld felé fordították, s a legénységet úgy szerelték föl, mint a háborúban. A király pedig az előrészek és a tengerpart között hajózva tartott szemlét.

Midőn Xerxes az egész vonalon végig haladt, s a hajóból ki- 101
szállt, maga elé idézte Demaratost, Ariston fiát, ki vele együtt vonúlt Görögország ellen, s így szólt hozzá: «Kedvem támadt néhány kérdést intézni hozzád, Demaratos. Te görög ember vagy, s tőled is hallottam, meg sok más görögtől, a kikkel beszélni alkalmam volt, hogy sem a legkisebb, sem a leggyöngébb állam a hazád. Mondd meg hát most nekem: lesz-e bátorságuk a görögöknek kezet emelni ellenem? Mert azt hiszem, ha az összes görögök meg a többi nyugati népek mind szövetkeztek volna, még akkor sem lennénk elég erősek támadásomnak ellenállni, mert nincsen közöttük egyetértés. Szeretném tehát tudni, miként vélekedel róluk.» Xerxes szavaira Demaratos így szólt: «Vajjon őszintén beszéljek-e, óh király, vagy kedved szerint?» Xerxes pedig csak őszinteségre buzdította, biztosítva, hogy ép úgy kegyében marad, mint eddig. Demaratos ennek hallatára így szólt: 102
«Királyom, mivel mindenkép őszinte szót követelsz tőlem, nem pedig olyat, melynek hazug volta később kitudódnék, tudd meg, hogy Görögországnak mindig a szegénység volt kenyeres pajtása, az erényt pedig az okosság és a szigorú törvény sajátíttatták el vele; ennek a segítségével védekezik a szegénység és zsarnokság ellen. Minden görög derék ember ugyan, ki ama dór területen lakik; következő szavaim azonban nem vonatkoznak vala-

τούσδε τοὺς λόγους ἀλλὰ περὶ Λακεδαιμονίων μούνων, πρῶτα μὲν ὅτι οὐκ ἔστι ὅκως κοτὲ σοὺς δέξονται λόγους δουλοσύνην φέροντας τῇ Ἑλλάδι, αὖτις δὲ ὡς ἀντιώσονταί τοι ἐς μάχην καὶ ἢν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες πάντες τὰ σὰ φρονέωσι. ἀριθμοῦ δὲ πέρι, μὴ πύθῃ ὅσοι τινὲς ἐόντες ταῦτα ποιέειν οἷοί τε εἰσί· ἢν τε γὰρ τύχωσι ἐξεστρατευμένοι χίλιοι, οὗτοι μαχήσονταί τοι, ἢν τε ἐλάσσονες τούτων, ἢν τε καὶ πλεῦ-
103 νες.» ταῦτα ἀκούσας Ξέρξης γελάσας ἔφη «Δημάρητε, οἷον ἐφθέγξαο ἔπος, ἄνδρας χιλίους στρατιῇ τοσῇδε μαχήσεσθαι. ἄγε εἰπέ μοι· σὺ φῂς τούτων τῶν ἀνδρῶν βασιλεὺς αὐτὸς γενέσθαι· σὺ ὧν ἐθελήσεις αὐτίκα μάλα πρὸς ἄνδρας δέκα μάχεσθαι; καίτοι εἰ τὸ πολιτικὸν ὑμῖν πᾶν ἐστι τοιοῦτον οἷον σὺ διαιρέεις, σέ γε τὸν κείνων βασιλέα πρέπει πρὸς τὸ διπλήσιον ἀντιτάσσεσθαι κατὰ νόμους τοὺς ὑμετέρους. εἰ γὰρ κείνων ἕκαστος δέκα ἀνδρῶν τῆς στρατιῆς τῆς ἐμῆς ἀντάξιος ἐστί, σὲ δέ γε δίζημαι εἴκοσι εἶναι ἀντάξιον. καὶ οὕτω μὲν ὀρθοῖτ' ἂν ὁ λόγος ὁ παρὰ σέο λεγόμενος· εἰ δὲ τοιοῦτοί τε ἐόντες καὶ μεγάθεα τοσοῦτοι, ὅσοι σύ τε καὶ οἳ παρ' ἐμὲ φοιτῶσι Ἑλλήνων ἐς λόγους, αὐχέετε τοσοῦτο, ὥρα μὴ μάτην κόμπος ὁ λόγος οὗτος εἰρημένος ᾖ. ἐπεὶ φέρε ἴδω παντὶ τῷ οἰκότι· κῶς ἂν δυναίατο χίλιοι ἢ καὶ μύριοι ἢ καὶ πεντακισμύριοι, ἐόντες γε ἐλεύθεροι πάντες ὁμοίως καὶ μὴ ὑπ' ἑνὸς ἀρχόμενοι, στρατῷ τοσῷδε ἀντιστῆναι; ἐπεί τοι πλεῦνες περὶ ἕνα ἕκαστον γινόμεθα ἢ χίλιοι, ἐόντων ἐκείνων πέντε χιλιάδων. ὑπὸ μὲν γὰρ ἑνὸς ἀρχόμενοι κατὰ τρόπον τὸν ἡμέτερον γενοίατ' ἄν, δειμαίνοντες τοῦτον, καὶ παρὰ τὴν ἐωυτῶν φύσιν ἀμείνονες, καὶ ἴσιεν ἀναγκαζόμενοι μάστιγι ἐς πλεῦνας ἐλάσσονες ἐόντες· ἀνειμένοι δὲ ἐς τὸ ἐλεύθερον οὐκ ἂν ποιέοιεν τούτων οὐδέτερα. δοκέω δὲ ἔγωγε καὶ ἀνισωθέντας πλήθεϊ χαλεπῶς ἂν Ἕλληνας Πέρσῃσι μούνοισι μάχεσθαι. ἀλλὰ παρ' ἡμῖν μὲν [μούνοισι] τοῦτο ἐστὶ τὸ σὺ λέγεις, ἔστι γε μὲν οὐ πολλὸν ἀλλὰ σπάνιον· εἰσὶ γὰρ [Περσέων] τῶν ἐμῶν αἰχμοφόρων οἳ ἐθελήσουσι Ἕλλήνων ἀνδράσι τρισὶ ὁμοῦ μάχεσθαι· τῶν σὺ ἐὼν ἄπειρος πολλὰ φλυηρέεις.»
104 πρὸς ταῦτα Δημάρητος λέγει «ὦ βασιλεῦ, ἀρχῆθεν ἠπιστάμην ὅτι ἀληθείῃ χρεώμενος οὐ φίλα τοι ἐρέω. σὺ δ' ἐπεὶ ἠνάγκασας λέγειν τῶν λόγων τοὺς ἀληθεστάτους, ἔλεγον τὰ κατήκοντα Σπαρτιήτῃσι. καίτοι ὡς ἐγὼ τυγχάνω τὰ νῦν τάδε ἐστοργὼς

mennyire, hanem csak a lakedaimoniakra. Először is nem fogják elfogadni föltételeidet, melyek Görögországra rabszolgaságot rónak; továbbá harczba fognak ellened kiállni, még ha a többi görögök valamennyien hozzád pártolnak is. Számukat se kérdezd, hogy hányan vannak, kik ezt meg tudnák tenni; mert ha csak ezren lesznek is, akkor is harczolni fognak ellened, legyenek akár többen, akár kevesebben.» Xerxes e szavakra elmosolyodva 103
így szólt: «Ugyan mit beszélsz, Demaratos, hogy ezer ember harczolna ekkora hadsereggel?! Nézd csak: te azt mondod, hogy királya voltál ezeknek az embereknek. Lesz-e hát kedved rögtön tiz ember ellen kiállni? Mert ha egész állami szervezetetek olyan, a miként mondod, akkor neked mint királyuknak kétszer annyi emberrel illik kiállanod törvényeitek szerint.[86]) Ha tehát mindegyikük fölér hadseregem tíz katonájával, azt kívánom, hogy te húszszal mérkőzzél meg; csak így bizonyodnék be, a mit te mondtál. De ha olyanok és akkora termetüek, a minő te vagy meg azok a görögök, a kikkel alkalmam volt beszélni: akkor nagyon dicsekedtek, s azt hiszem, szavad nem egyéb, mint üres nagyképűség. Mert tegyük föl a legvalószínübb esetet: miként szállhatna síkra ezer, vagy tizezer, vagy akár ötvenezer ember ekkora hadsereggel, még ha mindegyik szabad lenne is, s nem egy uralkodónak szolgálna? Hiszen több jutna kire-kire ezer katonánál, ha ötezren lennének is. Ha még legalább egy uruk volna, mint minálunk, s tőle remegve, természetüket meghaladó bátorságot fejtenének ki, s korbács kényszere alatt kisebb számuk daczára kivonúlnának a többség ellen; — igy azonban szabadjára hagyva, egyiket sem fogják tenni. Sőt azt hiszem, hogy ha annyian lennének is a görögök, mint a perzsák, nehezen küzdenének egyedül velük szemben is. Közöttünk vannak (csupán) olyan vitéz emberek, a minőkről te beszélsz, ha nem is sokan, de néhányan. Mert vannak perzsa testőreim között, kik egyszerre három göröggel kívánnak majd harczolni. Csakhogy te ezt nem tudod, s azért dicsekedel oly sokat.» — «Királyom, felelé Demaratos, eleve tudtam, hogy 104
őszinteségem nem fog tetszeni neked; de mivel a tiszta valóság elmondására kényszerítettél, azért mondottam meg, milyenek a spártaiak. Hogy pedig mai állapotommal megelégedve, mennyire

ἐκείνους . . ., αὐτὸς μάλιστα ἐξεπίστεαι, οἵ με τιμήν τε καὶ γέρεα ἀπελόμενοι πατρώια ἄπολίν τε καὶ φυγάδα πεποιήκασι, πατὴρ δὲ σὸς ὑποδεξάμενος βίον τέ μοι καὶ οἶκον ἔδωκε. οὔκων οἰκός ἐστι ἄνδρα τὸν σώφρονα εὐνοίην φαινομένην διωθέεσθαι, ἀλλὰ στέργειν μάλιστα. ἐγὼ δὲ οὔτε δέκα ἀνδράσι ὑπίσχομαι οἷός τε εἶναι μάχεσθαι οὔτε δυοῖσι, ἑκών τε εἶναι οὐδ' ἂν μουνομαχέοιμι. εἰ δὲ ἀναγκαίη εἴη ἢ μέγας τις ὁ ἐποτρύνων ἀγών, μαχοίμην ἂν πάντων ἥδιστα ἐνὶ τούτων τῶν ἀνδρῶν οἳ Ἑλλήνων ἕκαστος φησὶ τριῶν ἄξιος εἶναι. ὡς δὲ καὶ Λακεδαιμόνιοι κατὰ μὲν ἕνα μαχόμενοι οὐδαμῶν εἰσι κακίονες ἀνδρῶν, ἁλέες δὲ ἄριστοι ἀνδρῶν ἁπάντων. ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροι εἰσί· ἔπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος, τὸν ὑπερδειμαίνουσι πολλῷ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ σοὶ σέ. ποιεῦσι γῶν τὰ ἂν ἐκεῖνος ἀνώγῃ· ἀνώγει δὲ τὠυτὸ αἰεί, οὐκ ἐῶν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξι ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι. σοὶ δὲ εἰ φαίνομαι ταῦτα λέγων φλυηρέειν, τἆλλα σιγᾶν θέλω τὸ λοιπόν· νῦν τε ἀναγκασθεὶς ἔλεξα. γένοιτο μέντοι κατὰ νόον τοι, βασιλεῦ.»

105 Ὁ μὲν δὴ ταῦτα ἀμείψατο, Ξέρξης δὲ ἐς γέλωτά τε ἔτρεψε καὶ οὐκ ἐποιήσατο ὀργὴν οὐδεμίαν, ἀλλ' ἠπίως αὐτὸν ἀπεπέμψατο. τούτῳ δὲ ἐς λόγους ἐλθὼν Ξέρξης, καὶ ὕπαρχον ἐν τῷ Δορίσκῳ τούτῳ καταστήσας Μασκάμην τὸν Μεγαδόστεω, τὸν δὲ ὑπὸ Δαρείου σταθέντα καταπαύσας, ἐξήλαυνε τὸν στρα-
106 τὸν διὰ τῆς Θρηίκης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. κατέλιπε δὲ ἄνδρα τοιόνδε Μασκάμην γενόμενον, τῷ [μούνῳ] Ξέρξης δῶρα πέμπεσκε ὡς ἀριστεύοντι πάντων ὅσους αὐτὸς κατέστησε ἢ Δαρεῖος ὑπάρχους, πέμπεσκε δὲ ἀνὰ πᾶν ἔτος· ὡς δὲ καὶ Ἀρτοξέρξης ὁ Ξέρξεω τοῖσι Μασκαμείοισι ἐκγόνοισι. κατέστασαν γὰρ ἔτι πρότερον ταύτης τῆς ἐλάσιος ὕπαρχοι ἐν τῇ Θρηίκῃ καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου πανταχῇ. οὗτοι ὦν πάντες οἵ τε ἐκ Θρηίκης καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, πλὴν τοῦ ἐν Δορίσκῳ, ὑπὸ Ἑλλήνων ὕστερον ταύτης τῆς στρατηλασίης ἐξαιρέθησαν· τὸν δὲ ἐν Δορίσκῳ Μασκάμην οὐδαμοὶ κω ἐδυνάσθησαν ἐξελεῖν, πολλῶν πειρησαμένων. διὰ τοῦτο δή οἱ τὰ δῶρα πέμπεται
107 παρὰ τοῦ βασιλεύοντος αἰεὶ ἐν Πέρσῃσι. τῶν δὲ ἐξαιρεθέντων ὑπὸ Ἑλλήνων οὐδένα βασιλεὺς Ξέρξης ἐνόμισε εἶναι ἄνδρα ἀγαθὸν εἰ μὴ Βόγην μοῦνον τὸν ἐξ Ἠιόνος, τοῦτον

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

(szeretem) őket, magad tudod a legjobban; mert ők királyi méltóságomtól és ősi jogaimtól megfosztva, hazátlan számkivetettet csináltak belőlem, atyád pedig udvarába fogadva, vagyont és házat ajándékozott nekem. Valószinűtlen, hogy józan ember visszautasítsa a nyilvánuló jóindulatot, sőt inkább szeretnie kell. Nem mondom, hogy tiz emberrel ki tudnék állni, kettővel sem; sőt ha tőlem függ, egygyel sem küzdök meg. De ha a szükség hajtana, vagy nagy versenydíj ösztökélne, legszivesebben mérkőzném meg azok egyikével, kik szavaid szerint három görög emberrel állnának ki. Igy a lakedaimoniak is egyes küzdelemben senkinél sem hitványabbak; tömegben azonban legbátrabbak a világon. Mert ha szabad emberek is, nem minden tekintetben szabadok. A törvény áll ugyanis fölöttük, melytől jobban félnek, mint a te alattvalóid tőled. A mit az nekik parancsol, megteszik; s a törvény mindig azt parancsolja, hogy semmiféle embertömeg elől nem szabad futni a harczban, hanem a csatarendben kitartva kell győzni vagy meghalni. Ha pedig azt hiszed, hogy így szólva dicsekszem, inkább elhallgatom a többit; ezt is csak kényszerből mondtam, s vajha óhajod szerint végződnék a dolog, oh király!»

Ez volt Demaratos felelete. Xerxes azonban nem haragudott 105
meg érte, hanem nevetésre fakadt, majd pedig kegyesen elbocsátotta. E párbeszéde után Xerxes Doriskosnak Dareios által kinevezett helytartóját megfosztotta hivatalától, s miután Maskamest, Megadostes fiát nevezte ki helyébe, Thrákián keresztül Görögország ellen vezette seregét. Ez a Maskames, a kit Xerxes hátra- 106
hagyott, az általa és Dareios által kinevezett helytartók között a legérdemesebb vala, s ezért Xerxes évenként ajándékot küldött neki, valamint Xerxes fia, Artaxerxes is Maskames utódainak. Ugyanis már ezen hadjárat előtt voltak mindenütt helytartók Thrákiában és a Hellespontoson; csakhogy e háború után a görögök a thrákiai és hellespontosi helytartókat a doriskosi kivételével mind elkergették; s bár sokan megkisérlették, mindazonáltal senkisem tudta Maskamest Doriskosból elüzni. Ezért küld neki Perzsia időleges királya évenként ajándékot.[87]) A többi helytartók 107
közül, kiket a görögök elkergettek, senkit sem tartott Xerxes király bátor férfiunak, csakis Bogest, Eion városának helytartóját. Ezt

δὲ αἰνέων οὐκ ἐπαύετο, καὶ τοὺς περιεόντας αὐτοῦ ἐν Πέρσῃσι παῖδας ἐτίμα μάλιστα, ἐπεὶ καὶ ἄξιος αἴνου μεγάλου ἐγένετο Βόγης· ὃς ἐπειδὴ ἐπολιορκέετο ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδεω, παρεὸν αὐτῷ ὑπόσπονδον ἐξελθεῖν καὶ νοστῆσαι ἐς τὴν Ἀσίην, οὐκ ἠθέλησε, μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλέι, ἀλλὰ διεκαρτέρεε ἐς τὸ ἔσχατον. ὡς δ' οὐδὲν ἔτι φορβῆς ἐνῆν ἐν τῷ τείχεϊ, συννήσας πυρὴν μεγάλην ἔσφαξε τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς παλλακὰς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ ἔπειτα ἐσέβαλε ἐς τὸ πῦρ, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν [τε] χρυσὸν ἅπαντα τὸν ἐκ τοῦ ἄστεος καὶ τὸν ἄργυρον ἔσπειρε ἀπὸ τοῦ τείχεος ἐς τὸν Στρυμόνα, ποιήσας δὲ ταῦτα ἑωυτὸν ἐσέβαλε ἐς τὸ πῦρ. οὕτω μὲν οὗτος δικαίως αἰνέεται ἔτι καὶ ἐς τόδε ὑπὸ Περσέων.

108 Ξέρξης δὲ ἐκ τοῦ Δορίσκου ἐπορεύετο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς δὲ αἰεὶ γινομένους ἐμποδὼν συστρατεύεσθαι ἠνάγκαζε· ἐδεδούλωτο γὰρ, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, ἡ μέχρι Θεσσαλίης πᾶσα καὶ ἦν ὑπὸ βασιλέα δασμοφόρος, Μεγαβάζου τε καταστρεψαμένου καὶ ὕστερον Μαρδονίου. παραμείβετο δὲ πορευόμενος ἐκ Δορίσκου πρῶτα μὲν τὰ Σαμοθρηίκια τείχεα, τῶν ἐσχάτη πεπόλισται πρὸς ἑσπέρης πόλις τῇ οὔνομα ἐστὶ Μεσαμβρίη. ἔχεται δὲ ταύτης Θασίων πόλις Στρύμη, διὰ δὲ σφέων τοῦ μέσου Λίσος ποταμὸς διαρρέει, ὃς τότε οὐκ ἀντέσχε τὸ ὕδωρ παρέχων τῷ Ξέρξεω στρατῷ ἀλλ' ἐπέλιπε. ἡ δὲ χώρη αὕτη πάλαι μὲν ἐκαλέετο Γαλλαϊκή, νῦν δὲ Βριαντική· ἔστι μέντοι τῷ δικαιοτάτῳ τῶν λόγων καὶ αὕτη Κικόνων.
109 διαβὰς δὲ τοῦ Λίσου ποταμοῦ τὸ ῥέεθρον ἀπεξηρασμένον πόλιας Ἑλληνίδας τάσδε παραμείβετο, Μαρώνειαν Δίκαιαν Ἄβδηρα. ταύτας τε δὴ παρεξήιε καὶ κατὰ ταύτας λίμνας ὀνομαστὰς τάσδε, Μαρωνείης μὲν μεταξὺ καὶ Στρύμης κειμένην Ἰσμαρίδα, κατὰ δὲ Δίκαιαν Βιστονίδα, ἐς τὴν ποταμοὶ δύο ἐσιεῖσι τὸ ὕδωρ, Τραῦός τε καὶ Κόμψαντος. κατὰ δὲ Ἄβδηρα λίμνην μὲν οὐδεμίαν ἐοῦσαν ὀνομαστὴν παραμείψατο Ξέρξης, ποταμὸν δὲ Νέστον ῥέοντα ἐς θάλασσαν. μετὰ δὲ ταύτας τὰς χώρας ἰὼν τὰς ἠπειρώτιδας πόλις παρήιε, τῶν ἐν μιῇ λίμνῃ ἐοῦσα τυγχάνει [ὡσεὶ] τριήκοντα σταδίων μάλιστα κῃ τὴν περίοδον, ἰχθυώδης τε καὶ κάρτα ἁλμυρή· ταύτην τὰ ὑποζύγια μοῦνα ἀρδόμενα ἀνεξήρηνε. τῇ δὲ πόλι ταύτῃ οὔνομα
110 ἐστὶ Πίστυρος. ταύτας μὲν δὴ τὰς πόλιας τὰς παραθαλασσίας τε καὶ Ἑλληνίδας ἐξ εὐωνύμου χειρὸς ἀπέργων παρεξήιε.

sohasem szünt meg magasztalni, s Perzsiában élő gyermekeit különös tiszteletben részesítette, a minthogy Boges valóban nagyon kiválónak tüntette ki magát. A mint ugyanis az athéniek Kimonnak, Miltiades fiának vezérlete alatt ostrom alá vették, szabadságában állott volna előnyös föltételek alatt kivonúlni és Ázsiába visszatérni; de ő azokat visszautasította, nehogy úgy tünjék fel a király előtt, mint a ki gyáván ragaszkodik életéhez, s mindvégig kitartott.[88]) Midőn a falak közt egy csepp eleség sem volt, nagy máglyát rakatott; gyermekeit, feleségét, ágyasait és szolgáit levágta és beledobta a tüzbe; azután a városnak összes arany- és ezüstkészletét a bástyáról a Strymonba dobta; s ennek végeztével magát is a tűzbe vetette. Bogest így mai napig is joggal emlegetik magasztalva a perzsák.

Doriskosból Xerxes tovább vonult Görögország ellen, s az 108
utjába eső népeket mindig arra kényszerítette, hogy hadjáratában részt vegyenek. Mert Thessalia határáig, mint már régebben kifejtettem vala, az egész vidék le volt igázva, s Megabazosnak, később pedig Mardoniosnak hódításai következtében adófizetője lőn a királynak.[89]) Doriskosból kiindulva, először a samothrakéi erődök mellett haladt el, s közülük nyugaton a legszélső városnak Mesambria a neve. Utána következik Stryme, mely már a thasosiak városa. Közöttük folyik középen a Lisos, melynek vize akkor nem volt elég Xerxes seregének, és kiapadt. Ennek a vidéknek hajdan Gallaika volt a neve, ma Briantika, s igaz jog szerint a kikonok birtokához tartozik.[90]) Átkelvén a Lisosnak kiszáradt medrén, Xer- 109
xes a következő görög városok mellett haladt el: Maroneia, Dikaia és Abdera; szintúgy a következő nevezetes tavak estek utjába: Maroneia és Stryme között Ismaris, Dikaia közelében Bistonis, melybe két folyó, a Trauos és Kopsantos ömlik.[91]) Abdera közelében Xerxesnek nevezetes tó nem esett utjába, hanem a Nestos folyó, mely a tengerbe ömlik. E vidéken túl a szárazföldi városok mellett vitte az útja, s egyikük mellett egy halban gazdag és sós izű tóra bukkant, melynek kerülete körülbelül harmincz stadium. Ennek vizét csupán az igás marhák itatása fölemésztette. A mellette elterülő városnak Pistyros a neve.[92]) Mindezen tenger- 110
parti és görög városokat balkézről hagyva, vonult tovább a sereg.

ἔθνεα δὲ Θρηίκων δι' ὧν τῆς χώρης ὁδὸν ἐποιέετο τοσάδε, Παῖτοι Κίκονες Βίστονες Σαπαῖοι Δερσαῖοι Ὠδωνοὶ Σάτραι. τούτων οἱ μὲν παρὰ θάλασσαν κατοικημένοι ἐν τῇσι νηυσὶ εἵποντο· οἱ δὲ αὐτῶν τὴν μεσόγαιαν οἰκέοντες καταλεχθέντες τε ὑπ' ἐμεῦ, πλὴν Σατρέων, οἱ ἄλλοι πάντες πεζῇ ἀναγκαζόμενοι
111 εἵποντο. Σάτραι δὲ οὐδενός κω ἀνθρώπων ὑπήκοοι ἐγένοντο, ὅσον ἡμεῖς ἴδμεν, ἀλλὰ διατελεῦσι τὸ μέχρι ἐμεῦ αἰεὶ ἐόντες ἐλεύθεροι μοῦνοι Θρηίκων· οἰκέουσί τε γὰρ ὄρεα ὑψηλά, ἴδησί τε παντοίῃσι καὶ χιόνι συνηρεφέα, καὶ εἰσὶ τὰ πολέμια ἄκροι. οὗτοι οἱ τοῦ Διονύσου τὸ μαντήιον εἰσὶ ἐκτημένοι· τὸ δὲ μαντήιον τοῦτο ἐστὶ μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλοτάτων, Βησσοὶ δὲ τῶν Σατρέων εἰσὶ οἱ προφητεύοντες του ἱροῦ, πρόμαντις δὲ ἡ χρέωσα κατά περ ἐν Δελφοῖσι, καὶ οὐδὲν ποικιλώτερον.

112 Παραμειψάμενος δὲ ὁ Ξέρξης τὴν εἰρημένην, δεύτερα τούτων παραμείβετο τείχεα τὰ Πιέρων, τῶν ἐνὶ Φάγρης ἐστὶ οὔνομα καὶ ἑτέρῳ Πέργαμος. ταύτῃ μὲν δὴ παρ' αὐτὰ τὰ τείχεα τὴν ὁδὸν ἐποιέετο, ἐκ δεξιῆς χειρὸς τὸ Πάγγαιον ὄρος ἀπέργων, ἐὸν μέγα τε καὶ ὑψηλόν, ἐν τῷ χρύσεά τε καὶ ἀργύρεα ἔνι μέταλλα, τὰ νέμονται Πίερές τε καὶ Ὀδόμαντοι
113 καὶ μάλιστα Σάτραι. ὑπεροικέοντας δὲ τὸ Πάγγαιον πρὸς βορέω ἀνέμου Παίονας Δόβηράς τε καὶ Παιόπλας παρεξιὼν ἦιε πρὸς ἑσπέρην, ἐς ὃ ἀπίκετο ἐπὶ ποταμόν τε Στρυμόνα καὶ πόλιν Ἠιόνα, τῆς ἔτι ζωὸς ἐὼν ἦρχε Βόγης τοῦ περ ὀλίγῳ πρότερον τούτων λόγον ἐποιεύμην. ἡ δὲ γῆ αὕτη ἡ περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καλέεται Φυλλίς, κατατείνουσα τὰ μὲν πρὸς ἑσπέρην ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκδιδόντα ἐς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσαμβρίην τείνουσα ἐς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα· ἐς τὸν οἱ Μάγοι ἐκαλ-
114 λιερέοντο σφάζοντες ἵππους λευκούς. φαρμακεύσαντες δὲ ταῦτα ἐς τὸν ποταμὸν καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτοισι ἐν Ἐννέα ὁδοῖσι τῇσι Ἠδωνῶν ἐπορεύοντο κατὰ τὰς γεφύρας, τὸν Στρυμόνα εὑρόντες ἐζευγμένον. Ἐννέα δὲ ὁδοὺς πυνθανόμενοι τὸν χῶρον τοῦτον καλέεσθαι, τοσούτους ἐν αὐτῷ παῖδάς τε καὶ παρθένους ἀνδρῶν τῶν ἐπιχωρίων ζώοντας κατώρυσσον. Περσικὸν δὲ τὸ ζώοντας κατορύσσειν, ἐπεὶ καὶ Ἀμηστρίν τὴν Ξέρξεω γυναῖκα πυνθάνομαι γηράσασαν δὶς ἑπτὰ Περσέων παῖδας ἐόντων ἐπιφανέων ἀνδρῶν ὑπὲρ ἑωυτῆς τῷ ὑπὸ γῆν λεγομένῳ εἶναι θεῷ ἀντιχαρίζεσθαι κατορύσσουσαν.

115 Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐνθαῦτα πρὸς ἡλίου δυσμέων ἐστὶ αἰγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένην Ἄργιλον πόλιν Ἑλλάδα

Az út folytatása a következő thrák törzsek területére esett: paitusok, kikonok, bistonok, sapaiusok, dersaiusok, edonok és satrák. Közülük a tengerparti lakósok hajókon követték a királyt; míg a bennszülöttek, a kiket fölsoroltam, a satrák kivételével valamennyien a szárazföldi sereghez kényszerültek sorakozni.[93]) A satrák 111
tudomásunk szerint még senkinek sem voltak alattvalói, s maig is az egyedüli thrák törzs, mely függetlenségét megtartotta. Ugyanis magas hegyeken laknak, melyeket különböző erdők és hó borítanak, harczban pedig vitézül megállják helyüket. Dionysosnak van egy jóshelye földjükön, mely a legmagasabb hegyen áll. A satrákhoz tartozó Bessus-család tagjai birják a jóspapi hivatalt, s valamint Delphoiban, úgy itt is egy papnő ad jóslatokat, melyekben semmi rendkívüli nincsen.[94])

Áthaladván Xerxes a leírt vidéken, tovább a pieriai erődök 112
mellett vitte az útja, melyek közül az egyiknek Phagres, a másiknak Pergamos a neve. Itt közvetlenül a falak mellett vonult el, jobb kézről hagyva a magas és nagy Pangaion hegyet, melyben arany- és ezüstbányák vannak; a pieriaiak és odomantusok, de legkivált a satrák művelik.[95]) A Pangaion hegységen túl éjszakra 113
lakó paionok, doberek és paioplák mellett elhaladva, Xerxes nyugatra fordult, s végre a Strymon folyóhoz és Eion városához jutott; itt az ekkor még élő Boges volt a helytartó, kiről föntebb emlékeztem meg. A Pangaion hegy körül elterülő vidéknek Phyllis a neve, mely nyugaton a Strymonba szakadó Angites folyóig, délre pedig magáig a Strymonig terjed, hol a mágusok szerencsés átkelés végett fehér lovakat áldoztak.[96]) Ezzel és más 114
egyéb bűvös szertartásokkal kiengesztelték a folyót, s a hadsereg az edonok területén Ennea-hodoinál (Kilencz-út), hol a Strymonon híd vala ütve, átkelt. Midőn pedig megtudták, hogy a helynek Ennea-hodoi (Kilencz-út) a neve, ugyanannyi odavaló fiút és leányt elevenen eltemettek. Élőket elásni perzsa szokás, mert tudomásom szerint Xerxes felesége, Amestris is elásatott öreg korában előkelő származású hét pár perzsa gyermeket, hogy hálát adjon az istennek, kit a föld alatt sejtenek.[97])

A mint a hadsereg a Strymontól nyugatra tovább haladt, egy 115
tengerparti vidékre jutott, hol egy Argilos nevü görög város

παρεξήιε· αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης καλέεται Βισαλίη. ἐνθεῦτεν δὲ κόλπον τὸν ἐπὶ Ποσιδηίου ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς ἔχων ἤιε διὰ Συλέος πεδίου καλεομένου, Στάγιρον πόλιν Ἑλλάδα παραμειβόμενος, καὶ ἀπίκετο ἐς Ἄκανθον, ἅμα ἀγόμενος τούτων [τε] ἕκαστον τῶν ἐθνέων καὶ τῶν περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος οἰκεόντων, ὁμοίως καὶ τῶν πρότερον κατέλεξα, τοὺς μὲν παρὰ θάλασσαν ἔχων οἰκημένους ἐν νηυσὶ στρατευομένους, τοὺς δ' ὑπὲρ θαλάσσης πεζῇ ἑπομένους. τὴν δὲ ὁδὸν ταύτην, τῇ βασιλεὺς Ξέρξης τὸν στρατὸν ἤλασε, οὔτε συγχέουσι Θρήικες
116 οὔτ' ἐπισπείρουσι σέβονταί τε μεγάλως τὸ μέχρι ἐμεῦ. ὡς δὲ ἄρα ἐς τὴν Ἄκανθον ἀπίκετο, ξεινίην τε ὁ Ξέρξης τοῖσι Ἀκανθίοισι προεῖπε καὶ ἐδωρήσατο σφέας ἐσθῆτι Μηδικῇ ἐπαίνεέ τε, ὁρέων καὶ αὐτοὺς προθύμους ἐόντας ἐς τὸν πόλε-
117 μον καὶ τὸ ὄρυγμα ἀκούων .... ἐν Ἀκάνθῳ δὲ ἐόντος Ξέρξεω συνήνεικε ὑπὸ νούσου ἀποθανεῖν τὸν ἐπεστεῶτα τῆς διώρυχος Ἀρταχαίην, δόκιμον ἐόντα παρὰ Ξέρξῃ καὶ γένος Ἀχαιμενίδην, μεγάθεΐ τε μέγιστον ἐόντα Περσέων (ἀπὸ γὰρ πέντε πηχέων βασιληίων ἀπέλειπε τέσσερας δακτύλους) φωνέοντά τε μέγιστον ἀνθρώπων, ὥστε Ξέρξην συμφορὴν ποιησάμενον μεγάλην ἐξενεῖκαί τε αὐτὸν κάλλιστα καὶ θάψαι· ἐτυμβοχόεε δὲ πᾶσα ἡ στρατιή. τούτῳ δὲ τῷ Ἀρταχαίῃ θύουσι Ἀκάνθιοι ἐκ θεοπροπίου ὡς ἥρωι, ἐπονομάζοντες τὸ οὔνομα.

118 Βασιλεὺς μὲν δὴ Ξέρξης ἀπολομένου Ἀρταχαίεω ἐποιέετο συμφορήν. οἱ δὲ ὑποδεκόμενοι Ἑλλήνων τὴν στρατιὴν καὶ δειπνίζοντες Ξέρξῃν ἐς πᾶν κακοῦ ἀπίκατο, οὕτω ὥστε ἀνάστατοι ἐκ τῶν οἴκων ἐγίνοντο· ὅκου Θασίοισι ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ ἠπείρῳ πολίων τῶν σφετερέων δεξαμένοισι τὴν Ξέρξεω στρατιὴν καὶ δειπνίσασι Ἀντίπατρος ὁ Ὀργέος ἀραιρημένος.., τῶν ἀστῶν ἀνὴρ δόκιμος ὅμοια τῷ μάλιστα, ἀπέδεξε ἐς τὸ
119 δεῖπνον τετρακόσια τάλαντα ἀργυρίου τετελεσμένα. ὡς δὲ παραπλησίως καὶ ἐν τῇσι ἄλλῃσι πόλισι οἱ ἐπεστεῶτες ἀπεδείκνυσαν τὸν λόγον. τὸ γὰρ δεῖπνον τοιόνδε τι ἐγίνετο, οἷα ἐκ πολλοῦ [τε] χρόνου προειρημένον καὶ περὶ πολλοῦ ποιευμένων· τοῦτο μέν, ὡς ἐπύθοντο τάχιστα τῶν κηρύκων τῶν περιαγγελλόντων, δασάμενοι σῖτον ἐν τῇσι πόλισι οἱ ἀστοὶ ἄλευρά τε καὶ ἄλφιτα ἐποίευν πάντες ἐπὶ μῆνας συχνούς· τοῦτο δὲ κτήνεα ἐσίτευον ἐξευρίσκοντες τιμῆς τὰ κάλλιστα, ἔτρεφόν τε ὄρνιθας χερσαίους καὶ λιμναίους ἔν τε οἰκήμασι καὶ

feküdt. E partnak és a fölötte elterülő vidéknek Bisaltia a neve. Innen a Posideion öblöt balkézről hagyva, az úgynevezett syleusi sikságon át egy görög városba, Stagirosba, majd pedig Akanthosba jutottak. E vidéknek, valamint a Pangaion hegységnek lakósai ép úgy osztattak a hadseregbe, mint az előbb felsorolt népek; a tengermellékieket a hajókba sorozták, míg a beljebb lakók a szárazföldi hadsereget követték. Azt az utat, melyen Xerxes király hadserege végig vonult, a thrákok sem föl nem szántják, sem be nem vetik, s mai napig nagy tiszteletben tartják.[98]) Midőn Xerxes 116
Akanthosba ért, a lakósokat barátságába fogadta, méd ruhával ajándékozta meg és megdicsérte, mert látta, mily buzgón érdeklődnek a háború iránt, s hallotta, hogy az ásásban (nagy munkát végeztek). Itt tartózkodása alatt történt, hogy az ásásnak vezetője, 117
Artachaies, egy Xerxes előtt nagy becsületben álló és Achaimenida származású ember, megbetegedett és meghalt. Ő volt a legnagyobb termetű perzsa (mert csak négy hüvelyk hiányzott, hogy az öt királyi rőföt megüsse),[99]) s neki volt a legharsányabb hangja. Xerxes tehát, kit nagyon levert e csapás, nagy pompával vitette ki a sírhoz, fényesen temette el, s az egész hadsereg hantolta sírját Az akanthosiak egy jóslat következtében héroszuk gyanánt áldoznak ennek az Artachaiesnak, s nevét imájukba foglalják.

Xerxest tehát mélyen elszomorította Artachaiesnak halála. 118
De a görögök, kiknek kötelességük volt a hadsereget ellátni és Xerxest megvendégelni, a legnagyobb nyomorba jutottak, úgy, hogy lakásaikat is oda kellett hagyniok; így például a thasosiaknak, kiknek tengerparti városaik miatt érdekükben állott Xerxes seregét ellátni és élelmezni, Antipatros, Orgos fia, a polgárok közt egyaránt nagy becsületben álló ember, az élelmezéssel megbízva, négyszáz ezüst talentumot számított fel az ételekért.[100]) Hasonló 119
számlát mutattak be a többi városokban is a megbízott emberek. Mert az ellátás, melyet jóval előbb megrendeltek, s rá sokat adtak, a következőkép történt. Mihelyt a hirnökök, kik a vidéket bejárták, a dolgot megjelentették, a polgárok gabonát osztottak ki a városokban, s a lakósok sok hónapon át készítették a búza- és árpalisztet. Szintúgy hizlaltak marhákat, kikeresve a legszebbeket, valamint szárazföldi és tengeri szárnyasokat, kalitkákban és

λάκκοισι, ἐς ὑποδοχὰς τοῦ στρατοῦ· τοῦτο δὲ χρύσεά τε καὶ ἀργύρεα ποτήριά τε καὶ κρητῆρας ἐποιεῦντο καὶ τἆλλα ὅσα ἐπὶ τράπεζαν τιθέαται πάντα. ταῦτα μὲν αὐτῷ τε βασιλέι καὶ τοῖσι ὁμοσιτέουσι μετ' ἐκείνου ἐπεποίητο, τῇ δὲ ἄλλῃ στρατιῇ τὰ ἐς φορβὴν μοῦνα τασσόμενα. ὅκως δὲ ἀπίκοιτο ἡ στρατιή, σκηνὴ μὲν ἔσκε πεπηγυῖα ἑτοίμη ἐς τὴν αὐτὸς σταθμὸν ποιεέσκετο Ξέρξης, ἡ δὲ ἄλλη στρατιὴ ἔσκε ὑπαίθριος. ὡς δὲ δείπνου ἐγίνετο ὥρη, οἱ μὲν δεκόμενοι ἔχεσκον πόνον, οἳ δὲ ὅκως πλησθέντες νύκτα αὐτοῦ ἀγάγοιεν, τῇ ὑστεραίῃ τήν τε σκηνὴν ἀνασπάσαντες καὶ τὰ ἔπιπλα πάντα λαβόντες οὕτω ἀπε-
120 λαύνεσκον, λείποντες οὐδὲν ἀλλὰ φερόμενοι. ἔνθα δὴ Μεγακρέοντος ἀνδρὸς Ἀβδηρίτεω ἔπος εὖ εἰρημένον ἐγένετο, ὃς συνεβούλευσε Ἀβδηρίτῃσι πανδημεί, αὐτοὺς καὶ γυναῖκας, ἐλθόντας ἐς τὰ σφέτερα ἱρὰ ἵζεσθαι ἱκέτας τῶν θεῶν περαιτεομένους καὶ τὸ λοιπὸν σφι ἀπαμύνειν τῶν ἐπιόντων κακῶν τὰ ἡμίσεα, τῶν τε παροιχομένων ἔχειν σφι μεγάλην χάριν, ὅτι βασιλεὺς Ξέρξης οὐ δὶς ἑκάστης ἡμέρης ἐνόμισε σῖτον αἱρέεσθαι· παρέχειν γὰρ ἂν Ἀβδηρίτῃσι, εἰ καὶ ἄριστον προείρητο ὅμοια τῷ δείπνῳ παρασκευάζειν, ἢ μὴ ὑπομένειν Ξέρξην ἐπιόντα ἢ καταμείναντας κάκιστα πάντων ἀνθρώπων διατριβῆναι.

121 Οἱ μὲν δὴ πιεζόμενοι ὅμως τὸ ἐπιτασσόμενον ἐπετέλεον. Ξέρξης δὲ ἐκ τῆς Ἀκάνθου, ἐντειλάμενος τοῖσι στρατηγοῖσι τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ ὑπομένειν ἐν Θέρμῃ, ἀπῆκε ἀπ' ἑωυτοῦ πορεύεσθαι τὰς νέας, Θέρμῃ δὲ τῇ ἐν τῷ Θερμαίῳ κόλπῳ οἰκημένῃ, ἀπ' ἧς καὶ ὁ κόλπος οὗτος τὴν ἐπωνυμίην ἔχει· ταύτῃ γὰρ ἐπυνθάνετο συντομώτατον εἶναι. μέχρι μὲν γὰρ Ἀκάνθου ὧδε τεταγμένος ὁ στρατὸς ἐκ Δορίσκου τὴν ὁδὸν ἐποιέετο· τρεῖς μοίρας ὁ Ξέρξης δασάμενος πάντα τὸν πεζὸν στρατόν, μίαν αὐτέων ἔταξε παρὰ θάλασσαν ἰέναι ὁμοῦ τῷ ναυτικῷ· ταύτης μὲν δὴ ἐστρατήγεον Μαρδόνιός τε καὶ Μασίστης, ἑτέρη δὲ τεταγμένη ἦιε τοῦ στρατοῦ τριτημορὶς τὴν μεσόγαιαν, τῆς ἐστρατήγεον Τριτανταίχμης τε καὶ Γέργις· ἡ δὲ τρίτη τῶν μοιρέων, μετ' ἧς ἐπορεύετο αὐτὸς Ξέρξης, ἦιε μὲν τὸ μέσον αὐτῶν, στρατηροὺς δὲ παρείχετο Σμερδομένεά τε καὶ Μεγάβυζον.

122 Ὁ μέν νυν ναυτικὸς στρατὸς ὡς ἀπείθη ὑπὸ Ξέρξεω καὶ διεξέπλωσε τὴν διώρυχα τὴν ἐν τῷ Ἄθῳ γενομένην, διέχουσαν δὲ ἐς κόλπον ἐν τῷ Ἄσσα τε πόλις καὶ Πίλωρος καὶ Σίγγος καὶ Σάρτη οἴκηνται, ἐνθεῦτεν, ὡς καὶ ἐκ τουτέων τῶν πολίων στρατιὴν παρέλαβε, ἔπλεε ἀπιέμενος ἐς τὸν Θερμαῖον κόλπον, κάμπτων

tavakban, a hadsereg ellátására; végre arany és ezüst ivó és vegyítő edényeket meg egyéb asztali eszközöket készíttettek. Mindezek a király és asztaltársai számára szóltak; a hadsereg többi része csak azt kapta, a mi ellátására vala rendelve. A hadsereg megérkeztekor egy kifeszített sátor készen várta Xerxest, ki benne megpihent; a hadsereg maga szabad ég alatt tanyázott. Midőn az ebéd ideje beállt, nagy munkája volt a vendéglátóknak. A katonák jóllakva, az éjt ott töltötték, a következő napon pedig a sátrat szétbontották, az összes ékszereket magukhoz vették, s úgy vonultak tovább; nem hagytak hátra semmit, hanem mindent elcziperltek. Itt azután az abderai Megakreonnak jó ötlete támadt, midőn 120
azt tanácsolta honfitársainak, hogy menjenek feleségeikkel szentélyeikbe, s intézzenek az istenekhez könyörgő imákat, hogy jövőre szabadítsák meg őket a fenyegető bajok felétől, az elmultakért pedig mondjanak buzgó hálát, hogy Xerxes király nem szokott napjában kétszer ebédelni. Mert ha az abderaiaknak azt parancsolták volna meg, hogy az ebédhez hasonló reggelit is készítsenek: vagy nem várták volna be Xerxes megérkezését, vagy pedig bevárva, a legnyomorultabban jutottak volna tönkre.

Ezek tehát, habár nyomasztó helyzetben voltak, egyaránt 121
kiszolgáltatták a rájuk rótt adót. Xerxes Akanthosnál elvált tengeri hadától, a hajókat elküldötte, s megparancsolta a hajóhad vezéreinek, hogy várják be Thermánál a thermai öbölben, mely ettől a várostól kapta nevét; azt hallotta ugyanis róla, hogy az út erre a legrövidebb.[101]) Doriskostól Akanthosig a következő rendben tette meg az utat a sereg: Xerxes az egész szárazföldi sereget három részre osztotta föl. Az egyik a tengerpart mentében haladt, a tengeri had közelében, s ennek Mardonios és Masistes volt a vezére; a második hadtest a bennföldön nyomult előre Tritantaichmes és Gergis vezérlete alatt; végre a harmadik hadtest, s ezzel tartott maga Xerxes is, középütt haladt, vezérei pedig Smerdomenes és Megabyzos voltak.

Midőn tehát a tengeri had Xerxestől elbocsátva, az Athos 122
mellett ásott csatornán keresztül ahhoz az öbölhöz ért, a melynél Assa, Piloros, Singos és Sarte városok terülnek el, e városokban katonákat toborzott s tovább haladt a thermai öböl felé. Meg-

δὲ Ἄμπελον τὴν Τορωναίην ἄκρην παραμείβετο Ἑλληνίδας γε τάσδε πόλις, ἐκ τῶν νέας τε καὶ στρατιὴν παρελάμβανε, Τορώ-
123 νεν Γαληψὸν Σερμύλην Μηκύβερναν Ὄλυνθον. ἡ μέν νυν χώρη αὕτη Σιθωνίη καλέεται, ὁ δὲ [ναυτικὸς στρατὸς ὁ Ξέρξεω] συντάμνων ἀπ' Ἀμπέλου ἄκρης ἐπὶ Καναστραίην ἄκρην, τὸ δὴ πάσης τῆς Παλλήνης ἀνέχει μάλιστα, ἐνθεῦτεν νέας τε καὶ στρατιὴν παρελάμβανε ἐκ Ποτειδαίης καὶ Ἀφύτιος καὶ Νέης πόλιος καὶ Αἰγῆς καὶ Θεράμβω καὶ Σκιώνης καὶ Μένδης καὶ Σάνης· αὗται γὰρ εἰσὶ αἱ τὴν νῦν Παλλήνην πρότερον δὲ Φλέγρην καλεομένην νεμόμεναι. παραπλέων δὲ καὶ ταύτην τὴν χώρην ἔπλεε ἐς τὸ προειρημένον, παραλαμβάνων στρατιὴν καὶ ἐκ τῶν προσεχέων πολίων τῇ Παλλήνῃ, ὁμουρεουσέων δὲ τῷ Θερμαίῳ κόλπῳ, τῇσι οὐνόματα ἐστὶ τάδε, Λίπαξος Κώμβρεια Αἶσα Γίγωνος Κάμψα Σμίλα Αἴνεια· ἡ δὲ τουτέων χώρη Κροσσαίη ἔτι καὶ ἐς τότε καλέεται. ἀπὸ δὲ Αἰνείης, ἐς τὴν ἐτελεύτων καταλέγων τὰς πόλις, ἀπὸ ταύτης ἤδη ἐς αὐτόν τε τὸν Θερμαῖον κόλπον ἐγίνετο τῷ ναυτικῷ στρατῷ ὁ πλόος καὶ γῆν τὴν Μυγδονίην, πλέων δὲ ἀπίκετο ἔς τε τὴν πρειρημένην Θέρμην καὶ Σίνδον τε πόλιν καὶ Χαλέστρην ἐπὶ τὸν Ἄξιον ποταμόν, ὃς οὐρίζει χώρην τὴν Μυγδονίην τε καὶ Βοττιαιίδα, τῆς ἔχουσι τὸ παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον πόλιες Ἶχναι τε καὶ Πέλλα.

124 Ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς αὐτοῦ περὶ Ἄξιον ποταμὸν καὶ πόλιν Θέρμην καὶ τὰς μεταξὺ πόλιας τούτων περιμένων βασιλέα ἐστρατοπεδεύετο, Ξέρξης δὲ καὶ ὁ πεζὸς στρατὸς ἐπορεύετο ἐκ τῆς Ἀκάνθου τὴν μεσόγαιαν τάμνων τῆς ὁδοῦ, βουλόμενος ἐς τὴν Θέρμην ἀπικέσθαι. ἐπορεύετο δὲ διὰ τῆς Παιονικῆς καὶ Κρηστωνικῆς ἐπὶ ποταμὸν Χείδωρον, ὃς ἐκ Κρηστωναίων ἀρξάμενος ῥέει διὰ Μυγδονίης χώρης καὶ ἐξιεῖ
125 παρὰ τὸ ἕλος τὸ ἐπ' Ἀξίῳ ποταμῷ. πορευομένῳ δὲ ταύτῃ λεόντες οἱ ἐπεθήκαντο τῇσι σιτοφόροισι καμήλοισι. καταφοιτεόντες γὰρ οἱ λέοντες τὰς νύκτας καὶ λείποντες τὰ σφέτερα ἤθεα ἄλλου μὲν οὐδενὸς ἅπτοντο οὔτε ὑποζυγίου οὔτε ἀνθρώπου, οἳ δὲ τὰς καμήλους ἐκεράιζον μούνας. θωμάζω δὲ τὸ αἴτιον ὅ τι κοτὲ ἦν τῶν ἄλλων τὸ ἀναγκάζον ἀπεχομένους τοὺς λέοντας τῇσι καμήλοισι ἐπιτίθεσθαι, τὸ μήτε πρότερον ὀπώπεσαν θηρίον
126 μήτ' ἐπεπειράτο αὐτοῦ. εἰσὶ δὲ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία καὶ λέοντες πολλοὶ καὶ βόες ἄγριοι, τῶν τὰ κέρεα ὑπερμεγάθεα ἐστὶ τὰ ἐς Ἕλληνας φοιτέοντα. οὖρος δὲ τοῖσι λέουσι ἐστὶ ὅ τε δι' Ἀβδήρων ῥέων ποταμὸς Νέστος καὶ ὁ δι' Ἀκαρνανίης ῥέων Ἀχελῷος· οὔτε γὰρ τὸ πρὸς τὴν ἠῶ τοῦ Νέστου οὐδαμόθι πάσης τῆς ἔμπροσθε

kerülvén pedig Torone mellett az Ampelos hegyfokot, a következő városokat érintette: Toronét, Galepsost, Sermylét, Mekybernát és Olynthost. Ezekben szintén toborzott hajókat és katonákat. A vidéknek magának Sithonia a neve.[102]) A hajóhad az Ampelos hegy- 123
foktól rövid úton a Kanastraia hegyfokhoz ért, hol Pallene félszigete a legmélyebben nyúlik a tengerbe. Itt a következő városok szolgáltattak hajókat és katonákat: Poteidaia, Aphytis, Neapolis, Aige, Therambos, Skione, Mende és Sane. Ezek a városok fekszenek Pallene területén, melyet hajdan Phlegránnak hivtak.[103]) A hajóhad innen tovább hatolva, a királytól kijelölt helyre érkezett, katonákat toborozva a Pallenevel határos városokból is, melyek már a thermai öböl szomszédságában vannak, ezek: Lipaxos, Kombreia, Aisa, Gigonos, Kampsa, Smila és Aineia. Vidéküket mai napig is régi nevén, Krossaiának hivják.[104]) Aineiától, a legvégén felsorolt várostól, a hajóhad elindulva a thermai öbölbe s Mygdonia területére jutott, s elérkezett a kijelölt Thermába, valamint Sindosba és Chalestrába az Axios folyóhoz, mely Mygdonia és Bottiaiis közt határvonalat képez. Bottiaiisnak keskeny tengerpartján két város fekszik: Ichnai és Pella.[105])

A tengeri had az Axios folyó és Therma városa meg a közöt- 124
tük fekvő városok mellett horgonyzott, várva a királynak megérkezését. Xerxes a szárazföldi hadsereggel az Akanthostól a belföldön át igyekezett Thermáig hatolni. Utjában Paionián és Krestonián át a Cheidoros folyóhoz érkezett, mely Krestoniában ered, átszeli Mygdonia földjét és az Axios mellett elterülő mocsárba ömlik.[106]) Ezen az úton a gabonaszállító tevéket oroszlánok ro- 125
hanták meg. Ezek ugyanis egy éjjel oduikat odahagyva, lejöttek az útra, de sem igás marhában, sem emberben nem tettek kárt, csak a tevéket szemelték ki martalékul. De nem tudom elképzelni, vajjon mi késztette az oroszlánokat, hogy a többitől tartózkodva, a tevékre rohanjanak, mikor még sohasem látták ezt az állatfajt, sem tapasztalatot nem szereztek vele szemben. Ezen a vidéken 126
sok az oroszlán meg a vad bika, melynek óriás nagyságu szarvai vannak, s néha Görögországba is elhatol. Az oroszlánok tartózkodásának határát az Abdera mellett folyó Nestos és az Akarnanián át folyó Acheloos képezik. Sem Nestostól keletre nem látott senki

Εὐρώπης ἴδοι τις ἂν λέοντα, οὔτε πρὸς ἑσπέρης τοῦ Ἀχελῴου ἐν τῇ ἐπιλοίπῳ ἠπείρῳ, ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ τούτων τῶν ποταμῶν γίνονται.

127 Ὡς δὲ ἐς τὴν Θέρμην ἀπίκετο ὁ Ξέρξης, ἵδρυσε αὐτοῦ τὴν στρατιήν. ἐπέσχε δὲ ὁ στρατὸς αὐτοῦ στρατοπεδευόμενος τὴν παρὰ θάλασσαν χώρην τοσήνδε, ἀρξάμενος ἀπὸ Θέρμης πόλιος καὶ τῆς Μυγδονίης μέχρι Λυδίεώ τε ποταμοῦ καὶ Ἁλιάκμονος, οἳ οὐρίζουσι γῆν τὴν Βοττιαιίδα τε καὶ Μακεδονίδα, ἐς τὠυτὸ ῥέεθρον τὸ ὕδωρ συμμίσγοντες. ἐστρατοπεδεύοντο μὲν δὴ ἐν τούτοισι τοῖσι χωρίοισι οἱ βάρβαροι, τῶν δὲ καταλεχθέντων τούτων ποταμῶν [ἐκ Κρηστωναίων ῥέων] Χείδωρος μοῦνος οὐκ ἀντέχρησε τῇ στρατιῇ πινόμενος ἀλλ' ἐπέλιπε.

128 Ξέρξης δὲ ὀρέων ἐκ τῆς Θέρμης ὄρεα τὰ Θεσσαλικά, τόν τε Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὄσσαν, μεγάθεΐ τε ὑπερμήκεα ἐόντα, διὰ μέσου τε αὐτῶν αὐλῶνα στεινὸν πυνθανόμενος εἶναι δι' οὗ ῥέει ὁ Πηνειός, ἀκούων τε ταύτῃ εἶναι ὁδὸν ἐς Θεσσαλίην φέρουσαν, ἐπεθύμησε πλώσας θεήσασθαι τὴν ἐκβολὴν τοῦ Πηνειοῦ, ὅτι τὴν ἄνω ὁδὸν ἔμελλε ἐλᾶν διὰ Μακεδόνων τῶν κατύπερθε οἰκημένων ἔστε Περραιβοὺς παρὰ Γόννον πόλιν· ταύτῃ γὰρ ἀσφαλέστατον ἐπυνθάνετο εἶναι. ὡς δὲ ἐπεθύμησε, καὶ ἐποίεε ταῦτα· ἐσβὰς ἐς Σιδωνίην νέα ἐς τὴν περ ἐσέβαινε αἰεὶ ὅκως τι ἐθέλοι τοιοῦτο ποιῆσαι, ἀνέδεξε σημήιον καὶ τοῖσι ἄλλοισι ἀνάγεσθαι καταλιπὼν αὐτοῦ τὸν πεζὸν στρατόν. ἐπεὶ δὲ ἀπίκετο καὶ ἐθεήσατο Ξέρξης τὴν ἐκβολὴν τοῦ Πηνειοῦ, ἐν θώματι μεγάλῳ ἐνέσχετο, καλέσας δὲ τοὺς κατηγεμόνας τῆς ὁδοῦ εἴρετο εἰ τὸν ποταμὸν ἐστὶ παρατρέψαντα ἑτέρῃ ἐς

129 θάλασσαν ἐξαγαγεῖν. τὴν δὲ Θεσσαλίην λόγος ἐστὶ τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην, ὥστε γε συγκεκλιμένην πάντοθεν ὑπερμήκεσι ὄρεσι. τὰ μὲν γὰρ αὐτῆς πρὸς τὴν ἠῶ ἔχοντα τό τε Πήλιον ὄρος καὶ ἡ Ὄσσα ἀποκληίει συμμίσγοντα τὰς ὑπωρέας ἀλλήλοισι, τὰ δὲ πρὸς βορέω ἀνέμου Ὄλυμπος, τὰ δὲ πρὸς ἑσπέρην Πίνδος, τὰ δὲ πρὸς μεσαμβρίην τε καὶ ἄνεμον νότον ἡ Ὄθρυς· τὸ μέσον δὲ τούτων τῶν λεχθέντων ὀρέων ἡ Θεσσαλίη ἐστὶ ἐοῦσα κοίλη. ὥστε ὦν ποταμῶν ἐς αὐτὴν καὶ ἄλλων συχνῶν ἐσβαλλόντων, πέντε δὲ τῶν δοκίμων μάλιστα τῶνδε, Πηνειοῦ καὶ Ἀπιδανοῦ καὶ Ὀνοχώνου καὶ Ἐνιπέος καὶ Παμίσου, οἳ μέν νυν ἐς τὸ πεδίον τοῦτο συλλεγόμενοι ἐκ τῶν ὀρέων τῶν περικληιόντων τὴν Θεσσαλίην ὀνομαζόμενοι δι' ἑνὸς αὐλῶνος καὶ τούτου στεινοῦ ἔκροον ἔχουσι ἐς θάλασσαν, προσμμίσγοντες τὸ ὕδωρ πάντες ἐς τὠυτό· ἐπεὰν δὲ συμμειχθέωσι τάχιστα, ἐνθεῦτεν ἤδη ὁ Πηνειὸς τῷ οὐνόματι κατακρατέων ἀνωνύμους τοὺς ἄλλους εἶναι ποιέει. τὸ δὲ παλαιὸν λέγεται, οὐκ ἐόντος κω τοῦ αὐλῶνος καὶ διεκρόου τούτου, τοὺς ποταμοὺς τούτους καὶ πρὸς τοῖσι ποταμοῖσι τούτοισι τὴν Βοιβηίδα λίμνην, οὔτε ὀνομάζεσθαι κατά περ

Európában oroszlánt, sem az Acheloostól nyugatra eső területen; csak e két folyó között található.[107])

Xerxes Thermába érkezvén, tábort ütött. A hadsereg a ten- 127
gerparton elhelyezkedve, azt a nagy területet borította el, mely Therma városa és Mygdonia, meg a Lydias és Haliakmon folyók között van. E két folyó egyesült vize választja el Bottiaiist a makedonok földjétől.[108]) Ezen a vidéken ütöttek a barbárok tábort; az előbb felsorolt folyók közül pedig a Krestoniából eredő Cheidoros volt az egyedüli, melynek vizét a hadsereg kiitta, s így kiapadt.

Xerxes meglátván Thermából a thessaliai hegyeket, az óriás 128
nagyságú Olympust és Ossát, s meghallván, hogy közöttük egy szűk völgytorkolaton át folyik a Peneios, s hogy erre vezet az út Thessaliába: kedve támadt oda hajózni és a Peneios torkolatát megnézni. Mert az volt a szándéka, hogy a felső vidéken lakó makedonokon át teszi meg az utat a perrhaibusokhoz, s úgy száll le Gonnos városa mellett. Tudomása szerint ugyanis ez volt a legbiztosabb út s kívánságát mindjárt végre is hajtotta.[109]) Beszállva sidoni hajójába, melyen az ilyes dolgot rendesen megtenni szokta, jelt adott a többi hajónak is, hogy kövessék; szárazföldi hadát pedig ott hagyta. Midőn a Peneios torkolatához érkezett, a látvány nagy csodálatot keltett föl benne; s az úti kalauzokat maga elé híva, megkérdezte tőlük, vajjon lehetne-e a folyót más mederbe terelni, s úgy vezetni a tengerbe. A monda szerint Thessalia hajdan tó 129
volt, mert mindenütt óriási hegyek veszik körül. Keleti oldalát ugyanis a Pelion és Ossa zárják el, mert a tövük összeér; északon pedig az Olympos, nyugaton a Pindos s délen az Othrys állanak. E felsorolt hegyek között terül el Thessalia, mely így egy medenczét alkot. Sok más folyónak a vize ömlik belé, a legjelentékenyebb öt azonban a következő: a Peneios, Apidanos, Onochonos, Enipeus és Pamisos. E folyók önálló nevük alatt folynak össze a sikságra a Thessaliát körülzáró hegyekről, s egy, még pedig szűk völgytorkolaton át ömlik egyesült vizük a tengerbe. Mihelyt azonban megtörtént az egyesülés, innentől kezdve a Peneios neve a többiét elnyomja. Régente már most, mondják, nem volt meg ez a völgytorkolat és kifolyás, s e folyóknak meg Boibeis tavának, ha nem volt is még nevük, mint manapság, de ép oly sok volt a

νῦν ῥέειν τε οὐδὲν ἧσσον ἢ νῦν, ῥέοντας δὲ ποιέειν τὴν Θεσσαλίην πᾶσαν πέλαγος. αὐτοὶ μέν νυν Θεσσαλοὶ φασι Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν αὐλῶνα δι' οὗ ῥέει ὁ Πηνειός, οἰκότα λέγοντες. ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σείειν καὶ τὰ διεστεῶτα ὑπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, κἂν ἐκεῖνο ἰδὼν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι· ἔστι γὰρ σεισμοῦ ἔργον, ὡς ἐμοὶ φαίνεται εἶναι, ἡ
130 διάστασις τῶν ὀρέων. οἱ δὲ κατηγεόμενοι, εἰρομένου Ξέρξεω εἰ ἔστι ἄλλη ἔξοδος ἐς θάλασσαν τῷ Πηνειῷ, ἐξεπιστάμενοι ἀτρεκέως εἶπον «βασιλεῦ, ποταμῷ τούτῳ οὐκ ἔστι ἄλλη ἐξήλυσις ἐς θάλασσαν κατήκουσα, ἀλλ' ἥδε αὐτή· ὄρεσι γὰρ περιεστεφάνωται πᾶσα Θεσσαλίη.» Ξέρξην δὲ λέγεται εἰπεῖν πρὸς ταῦτα «σοφοὶ ἄνδρες εἰσὶ Θεσσαλοί. ταῦτ' ἄρα πρὸ πολλοῦ ἐφυλάξαντο γνωσιμαχέοντες καὶ τἆλλα καὶ ὅτι χώρην ἄρα εἶχον εὐαίρετόν τε καὶ ταχυάλωτον. τὸν γὰρ ποταμὸν πρῆγμα ἂν ἦν μοῦνον ἐπεῖναι σφέων ἐπὶ τὴν χώρην, χώματι ἐκ τοῦ αὐλῶνος ἐκβιβάσαντα καὶ παρατρέψαντα δι' ὧν νῦν ῥέει ῥεέθρων, ὥστε Θεσσαλίην πᾶσαν ἔξω τῶν ὀρέων ὑποβρυχέα γενέσθαι.» ταῦτα δὲ ἔχοντα ἔλεγε ἐς τοὺς Ἀλεύεω παῖδας, ὅτι πρῶτοι Ἑλλήνων ἐόντες Θεσσαλοὶ ἔδοσαν ἑωυτοὺς βασιλέι, δοκέων ὁ Ξέρξης ἀπὸ παντὸς σφεας τοῦ ἔθνεος ἐπαγγέλλεσθαι φιλίην. εἶπας δὲ ταῦτα καὶ θεησάμενος ἀπέπλεε ἐς τὴν Θέρμην.
131 Ὁ μὲν δὴ περὶ Πιερίην διέτριβε ἡμέρας συχνάς· τὸ γὰρ δὴ ὄρος τὸ Μακεδονικὸν ἔκειρε τῆς στρατιῆς τριτημορίς, ἵνα ταύτῃ διεξίῃ ἅπασα ἡ στρατιὴ ἐς Περραιβούς. οἱ δὲ δὴ κήρυκες οἱ ἀποπεμφθέντες ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ γῆς αἴτησιν
132 ἀπίκατο οἱ μὲν κενοί, οἱ δὲ φέροντες γῆν τε καὶ ὕδωρ. τῶν δὲ δόντων ταῦτα ἐγένοντο οἵδε, Θεσσαλοὶ Δόλοπες Ἐνιῆνες Περραιβοὶ Λοκροὶ Μάγνητες Μηλιέες, Ἀχαιοὶ οἱ Φθιῶται καὶ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Βοιωτοὶ πλὴν Θεσπιέων τε καὶ Πλαταιέων. ἐπὶ τούτοισι οἱ Ἕλληνες ἔταμον ὅρκιον οἱ τῷ βαρβάρῳ πόλεμον ἀειράμενοι· τὸ δὲ ὅρκιον ὧδε εἶχε, ὅσοι τῷ Πέρσῃ ἔδοσαν σφέας αὐτοὺς Ἕλληνες ἐόντες μὴ ἀναγκασθέντες, καταστάντων σφι εὖ τῶν πρηγμάτων, τούτους δεκατεῦσαι τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ. τὸ μὲν δὴ ὅρκιον ὧδε εἶχε τοῖσι Ἕλλησι.

vizük, mint mostan, úgy hogy egész Thessaliát tengerré tették. Maguknak a thessaliaiaknak hagyománya szerint Poseidon alkotta azt a völgytorkolatot, melyen át a Peneios lefolyik, s szavuk valószinűnek is látszik. Mert a ki azt hiszi, hogy Poseidon rázza meg a földet, s hogy a földrengés által keletkezett üregek ennek az istennek alkotásai, az e völgytorkolatot látva, bizvást mondhatja, hogy Poseidonnak a műve. Mert szerintem a hegyváladékot földrengés okozta.[110]) A kalauzok Xerxesnek kérdésére, hogy van-e a 130
Peneiosnak más lefolyása a tengerbe, minthogy jól ismerték a vidéket, így feleltek: «Ennek a folyónak, óh király, nincs más lefolyása a tengerbe, csak ez az egy, mert egész Thessaliát hegyek veszik körül.» Xerxes erre a hagyomány szerint így szólt: «Okos emberek a thessaliaiak; jó okuk volt idejében meghányni-vetni a dolgot, s gondoskodni biztonságukról; mert egyébtől eltekintve, érezték, hogy földjüket könnyen és gyorsan lehet elfoglalni. Hisz nem kellene egyéb, mint földjükre vezetni a folyót, s egy földhányással a völgytorkolatból kiszorítva, mai medréből egy másikba terelni: s a hegyek kivételével egész Thessalia víz alatt állana.» E szavait Aleuas fiaira vonatkoztatta, a kik mint thessaliaiak először hódoltak meg a királynak a görögök közül; Xerxes pedig azt hitte, hogy ők az egész nép nevében ajánlták föl barátságukat.[111]) Így szólva és megtekintve a torkolatot, visszahajózott Thermába.

Xerxes több napig időzött táborával Pieriában.[112]) A hadsereg- 131
nek egy harmadrésze ugyanis útat csinált a makedon hegyen, hogy azon az egész tábor a perrhaibusokig hatolhasson. Ezalatt a követek, kik Görögországba küldettek földet kérni, visszatértek, némelyek üres kézzel, mások földdel és vízzel. Ezt pe- 132
dig a következő törzsek adtak: a thessaliaiak, dolopok, enienek, perrhaibusok, lokrisiak, magnetek, malisiak, az achajaiak Phthiából, a thebaibeliek és a többi boiotiaiak, Thespiai és Plataia lakóinak kivételével.[113]) Ezekkel szemben a barbár ellen háborúra kelő görögök szövetséget kötöttek s megesküdtek, hogy azoktól, a kik görög létükre minden kényszer nélkül megadták magukat a perzsáknak, ha majd rendezett viszonyaik helyreállnak, vagyonuk egy tizedét el fogják venni a delphoibeli isten számára. Ezt a szövetséget kötötték egymás közt a görögök.

133 Ἐς δὲ Ἀθήνας καὶ Σπάρτην οὐκ ἀπέπεμψε Ξέρξης ἐπὶ γῆς αἴτησιν κήρυκας τῶνδε εἵνεκα· πρότερον Δαρείου πέμψαντος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, οἱ μὲν αὐτῶν τοὺς αἰτέοντας ἐς τὸ βάραθρον οἱ δ' ἐς φρέαρ ἐμβαλόντες ἐκέλευον γῆν τε καὶ ὕδωρ ἐκ τούτων φέρειν παρὰ βασιλέα. τούτων μὲν εἵνεκα οὐκ ἔπεμψε Ξέρξης τοὺς αἰτήσοντας. ὅ τι δὲ τοῖσι Ἀθηναίοισι ταῦτα ποιήσασι τοὺς κήρυκας συνήνεικε ἀνεθέλητον γενέσθαι, οὐκ ἔχω εἰπαι [τι], πλὴν ὅτι σφέων ἡ χώρη καὶ ἡ πόλις ἐδηιώθη. ἀλλὰ τοῦτο οὐ διὰ ταύτην τὴν
134 αἰτίην δοκέω γενέσθαι. τοῖσι δὲ ὧν Λακεδαιμονίοισι μῆνις κατέσκηψε Ταλθυβίου τοῦ Ἀγαμέμνονος κήρυκος. ἐν γὰρ Σπάρτῃ ἐστὶ Ταλθυβίου ἱρόν, εἰσὶ δὲ καὶ ἀπόγονοι Ταλθυβίου Ταλθυβιάδαι καλεόμενοι, τοῖσι αἱ κηρυκηίαι αἱ ἐκ Σπάρτης πᾶσαι γέρας δέδονται. μετὰ δὴ ταῦτα τοῖσι Σπαρτιήτῃσι καλλιερῆσαι θυομένοισι οὐκ ἐδύνατο· τοῦτο δ' ἐπὶ χρόνον συχνὸν ἦν σφι [γινόμενον]. ἀχθομένων δὲ καὶ συμφορῇ χρεωμένων Λακεδαιμονίων, ἁλίης τε πολλάκις συλλεγομένης καὶ κήρυγμα τοιόνδε ποιευμένων, εἴ τις βούλοιτο Λακεδαιμονίων πρὸ τῆς Σπάρτης ἀποθνήσκειν, Σπερθίης τε ὁ Ἀνηρίστου καὶ Βοῦλις ὁ Νικόλεω, ἄνδρες Σπαρτιῆται φύσι τε γεγονότες εὖ καὶ χρήμασι ἀνήκοντες ἐς τὰ πρῶτα, ἐθελονταὶ ὑπέδυσαν ποινὴν τεῖσαι Ξέρξῃ τῶν Δαρείου κηρύκων τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀπολομένων. οὕτω Σπαρτιῆται τούτους ὡς ἀποθανευμένους ἐς Μήδους
135 ἀπέπεμψαν. αὕτη τε ἡ τόλμα τούτων τῶν ἀνδρῶν θώματος ἀξίη καὶ τάδε πρὸς τούτοισι τὰ ἔπεα. πορευόμενοι γὰρ ἐς Σοῦσα ἀπικνέονται παρὰ Ὑδάρνεα· ὁ δὲ Ὑδάρνης ἦν μὲν γένος Πέρσης, στρατηγὸς δὲ τῶν παραθαλασσίων ἀνθρώπων τῶν ἐν τῇ Ἀσίῃ· ὃς σφεας ξείνια προθέμενος ἱστία, ξεινίζων δὲ εἴρετο τάδε. «ἄνδρες Λακεδαιμόνιοι, τί δὴ φεύγετε βασιλέι φίλοι γενέσθαι; ὁρᾶτε [γὰρ] ὡς ἐπίσταται βασιλεὺς ἄνδρας ἀγαθοὺς τιμᾶν, ἐς ἐμέ τε καὶ τὰ ἐμὰ πρήγματα ἀποβλέποντες. οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς εἰ δοίητε ὑμέας αὐτοὺς βασιλέι, δεδόξωσθε γὰρ πρὸς αὐτοῦ ἄνδρες εἶναι ἀγαθοί, ἕκαστος ἂν ὑμέων ἄρχοι γῆς Ἑλλάδος δόντος βασιλέος.» πρὸς ταῦτα ὑπεκρίναντο τάδε. «Ὑδαρνες, οὐκ ἐξ ἴσου γίνεται ἡ συμβουλίη ἡ ἐς ἡμέας τεἰνουσα. τοῦ μὲν γὰρ πεπειρημένος συμβουλεύεις, τοῦ δὲ ἄπειρος ἐών· τὸ μὲν γὰρ δοῦλος εἶναι ἐξεπίστεαι, ἐλευθερίης δὲ οὔκω ἐπειρήθης, οὔτ' εἰ ἔστι γλυκὺ οὔτ' εἰ μή. εἰ γὰρ αὐτῆς πειρήσαιο, οὐκ ἂν δόρασι συμβουλεύοις ἡμῖν περὶ αὐτῆς

Az athéniekhez és spártaiakhoz nem küldött Xerxes követet 133
földet kérni, még pedig a következő okból: midőn régebben
Dareios küldött hozzájuk ugyanezen czélból, az egyik városnak
lakóssága a követeket egy mélységbe, a másik pedig egy kútba
dobta, hogy onnan hozzanak földet és vizet a királynak. Ezért
nem küldött Xerxes hozzájuk követeket e megbízással. Hogy
minő csapás érte az athénieket a követekkel való ilyen bánásmód
miatt, nem tudom megmondani, hacsak nem az, hogy földjük és
városuk elpusztúlt. Csakhogy azt hiszem, hogy ez nem a miatt
történt. A lakedaimoniakat azonban Talthybiosnak, Agamemnon 134
hirnökének haragja sújtotta. Talthybiosnak ugyanis Spártában
van egy temploma, s utódai, az úgynevezett Talthybiadák, bírják
Spártában az összes hirnöki hivatalokat.[114]) A spártaiak említett tettük után nem tudtak áldozataikból kedvező jeleket kapni, s ez
sok ideig tartott. Búsultak és nagy csapásnak tartották a dolgot,
gyakran hivtak össze népgyűlést, s midőn kérdést intéztek a néphez, hogy volna-e valaki hajlandó életét feláldozni Spártáért
Sperthias, Aneristos fia, és Bulis, Nikolaos fia, nemes származású
és igen vagyonos spártai polgárok, önként ajánlkoztak leróni a
büntetést Xerxesnek, a miért Dareios követeit a spártaiak megölték. Igy őket a spártaiak, mint halálra szántakat, Médiába küldték. E férfiak bátorsága valóban bámulatra méltó, szintúgy követ- 135
kező beszélgetésük is. Susába indulva ugyanis, Hydarneshez érkeztek. Ez a Hydarnes perzsa eredetű volt és az ázsiai tengerpart
népeinek hadvezére.[115]) Barátságosan fogadta őket, s az ebédnél így
szólt hozzájok: «Lakedaimoni férfiak! Miért irtóztok attól, hogy
barátai legyetek a királynak? Nézzetek csak rám és hatalmamra,
s lássátok, miként meg tudja a király becsülni a derék embereket.
Igy járnátok ti is, ha megadnátok magatokat a királynak; mert
derék emberek hírében álltok nála, s mindegyiteknek adna a
király egy görög tartományt kormányzás végett.» Erre ők így
feleltek: «Hydarnes, tanácsod egyoldalú s nem illik reánk; mert
csak egy népre vonatkozó tapasztalataid alapján tanácsolsz, míg a
másik közt járatlan vagy. Te értesz a rabszolga-élethez, de a szabadságot még nem izlelted meg, vajjon édes-e az, vagy nem. Mert
ha megizlelnéd, nem azt tanácsolnád, hogy dárdákkal vívjunk

136 μάχεσθαι, ἀλλὰ καὶ πελέκεσι.» ταῦτα μὲν Ὑδάρνεα ἀμείψαντο. ἐνθεῦτεν δὲ ὡς ἀνέβησαν ἐς Σοῦσα καὶ βασιλέι ἐς ὄψιν ἦλθον, πρῶτα μὲν τῶν δορυφόρων κελευόντων καὶ ἀνάγκην σφι προσφερόντων προσκυνέειν βασιλέα προσπίπτοντας, οὐκ ἔφασαν ὠθεόμενοι ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ κεφαλὴν ποιήσειν ταῦτα οὐδαμά· οὔτε γὰρ σφίσι ἐν νόμῳ εἶναι ἄνθρωπον προσκυνέειν οὔτε κατὰ ταῦτα ἥκειν. ὡς δὲ ἀπεμαχέσαντο τοῦτο, δεύτερά σφι λέγουσι τάδε καὶ λόγου τοιοῦδε ἐχόμενα «ὦ βασιλεῦ Μήδων, ἔπεμψαν ἡμέας Λακεδαιμόνιοι ἀντὶ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀπολομένων κηρύκων ποινὴν ἐκείνων τείσοντας», λέγουσι δὲ αὐτοῖσι ταῦτα Ξέρξης ὑπὸ μεγαλοφροσύνης οὐκ ἔφη ὅμοιον ἔσεσθαι Λακεδαιμονίοισι· κείνους μὲν γὰρ συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα ἀποκτείναντας κήρυκας, αὐτὸς δὲ τὰ ἐκείνοισι ἐπιπλήσσει ταῦτα οὐ ποιήσειν, οὐδὲ ἀνταποκτείνας
137 ἐκείνους ἀπολύσειν Λακεδαιμονίους τῆς αἰτίης. οὕτω ἡ Ταλθυβίου μῆνις καὶ ταῦτα ποιησάντων Σπαρτιητέων ἐπαύσατο τὸ παραυτίκα, καίπερ ἀπονοστησάντων ἐς Σπάρτην Σπερθίεώ τε καὶ Βούλιος. χρόνῳ δὲ μετέπειτα πολλῷ ἐπηγέρθη κατὰ τὸν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων πόλεμον, ὡς λέγουσι Λακεδαιμόνιοι. τοῦτό μοι ἐν τοῖσι θειότατον φαίνεται γενέσθαι. ὅτι μὲν γὰρ κατέσκηψε ἐς ἀγγέλους ἡ Ταλθυβίου μῆνις οὐδὲ ἐπαύσατο πρὶν ἢ ἐξῆλθε, τὸ δίκαιον οὕτω ἔφερε· τὸ δὲ συμπεσεῖν ἐς τοὺς παῖδας τῶν ἀνδρῶν τούτων τῶν ἀναβάντων πρὸς βασιλέα διὰ τὴν μῆνιν, ἐς Νικόλαν τε τὸν Βούλιος καὶ ἐς Ἀνήριστον τὸν Σπερθίεω, ὃς εἶλε Ἁλιέας τοὺς ἐκ Τίρυνθος ὁλκάδι καταπλώσας πλήρεϊ ἀνδρῶν, δῆλον ὧν μοι ὅτι θεῖον ἐγένετο τὸ πρῆγμα [ἐκ τῆς μήνιος]· οἵ [γὰρ] πεμφθέντες ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἄγγελοι ἐς τὴν Ἀσίην, προδοθέντες δὲ ὑπὸ Σιτάλκεω τοῦ Τήρεω Θρηίκων βασιλέος καὶ Νυμφοδώρου τοῦ Πύθεω ἀνδρὸς Ἀβδηρίτεω, ἥλωσαν κατὰ Βισάνθην τὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ, καὶ ἀπαχθέντες ἐς τὴν Ἀττικὴν ἀπέθανον ὑπὸ Ἀθηναίων, μετὰ δὲ αὐτῶν καὶ Ἀριστέας ὁ Ἀδειμάντου Κορίνθιος ἀνήρ. ταῦτα μεν νυν πολλοῖσι ἔτεσι ὕστερον ἐγένετο τοῦ βασιλέος στόλου, ἐπάνειμι δὲ ἐπὶ τὸν πρότερον λόγον.

138 Ἡ δὲ στρατηλασίη ἡ βασιλέος οὔνομα μὲν εἶχε ὡς ἐπ' Ἀθήνας ἐλαύνει, κατίστο δὲ ἐς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. πυνθανόμενοι δὲ ταῦτα πρὸ πολλοῦ οἱ Ἕλληνες οὐκ ἐν ὁμοίῳ πάντες ἐποιεῦντο. ἵ μὲν γὰρ αὐτῶν δόντες γῆν καὶ ὕδωρ τῷ Πέρσῃ

meg érte, hanem szekerczékkel is.» Ezt a feleletet adták Hydar- 136
nesnek. Midőn pedig Susába érkeztek és a király színe elé jutottak, a testőrök felszólították, sőt kényszeríteni akarták őket, hogy leborulva hódoljanak a király előtt; de ők azt mondták, hogy ha a fejöket levágnák, akkor sem tennének ilyest; mert nálunk nincs szokásban ember előtt leborúlni, s nem is azért jöttek. Majd később, midőn e szertartást visszautasították, előbbi szavaiknak megfelelőleg így szóltak: «Médek királya! Minket a lakedaimoniak azért küldtek, hogy a Spártában megölt követekért meglakoljunk.» Erre Xerxes nagylelkűen azt mondta, hogy ő nem úgy fog cselekedni, mint a lakedaimoniak; mert ezek a követek megölésével megdöntötték az összes nemzetek közt érvényes jogokat, ő maga pedig nem fog elkövetni olyat, a mit nekik szemükre hány, s nem fogja az ő megöletésük által a lakedaimoniakat a bűntől feloldani. A spártaiak e viselkedése, habár Sperthias és Bulis 137
visszatértek Spártába, egy időre megszüntette Talthybios haragját. De mint a lakedaimoniak mondják, több évre rá, a peloponnesosiak és athéniek közt kiütött háborúban újra kitört az; s ebben én nyilvánvalólag az istenség kezét látom. Mert hogy Talthybios haragja követeket sujtott, s addig nem szűnt meg, míg czélt nem ért, azt az igazság kívánta; de hogy ép azoknak a fiait sujtotta, kik a királyhoz mentek vala, t. i. Nikolaost, a Bulis fiát, és Aneristost, a Sperthias fiát, ki a tirynsieknek Halieis nevű gyarmatát egy, legénységgel fölszerelt hajóval elfoglalta: ez a dolog világosan bizonyítja, hogy a harag volt az oka. Őket ugyanis a lakedaimoniak Ázsiába küldték követekül, de Sitalkes thrákiai királynak, Tereus fiának és Nymphodorosnak, Pytheas fiának árulása következtében Bisanthe hellespontosi város mellett elfogattak, majd Attikába hurczoltatván, az athéniek által megölettek, velök együtt a korinthosi Aristeas, Adeimantos fia. Ez a dolog azonban a király hadjárata után sok évvel később történt, s én visszatérek történetem régi fonalára.[116])

A király hadmenetének az volt ugyan a czíme, hogy Athént 138
támadja meg, tényleg azonban egész Görögországot fenyegette; s habár ezt jóval előbb tudták a görögök, még sem voltak mindnyájan egy nézeten. Némelyek ugyanis földet és vizet adván a király-

εἶχον θάρσος ὡς οὐδὲν πεισόμενοι ἄχαρι πρὸς τοῦ βαρβάρου· οἳ δὲ οὐ δόντες ἐν δείματι μεγάλῳ κατέστασαν, ἅτε οὔτε νεῶν ἐουσέων ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀριθμὸν ἀξιομάχων δέκεσθαι τὸν ἐπιόντα, οὔτε βουλομένων τῶν πολλῶν ἀντάπτεσθαι τοῦ πολέμου, μηδιζόντων
139 δὲ προθύμως. ἐνθαῦτα ἀναγκαίῃ ἐξέργομαι γνώμην ἀποδέξασθαι ἐπίφθονον μὲν πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δὲ τῇ γέ μοι φαίνεται εἶναι ἀληθὲς οὐκ ἐπισχήσω. εἰ Ἀθηναῖοι καταρρωδήσαντες τὸν ἐπιόντα κίνδυνον ἐξέλιπον τὴν σφετέρην, ἢ καὶ μὴ ἐκλιπόντες ἀλλὰ μείναντες ἔδοσαν σφέας αὐτοὺς Ξέρξῃ, κατά [γε] τὴν θάλασσαν οὐδαμοὶ ἂν ἐπειρῶντο ἀντιούμενοι βασιλέι. εἰ τοίνυν κατὰ τὴν θάλασσαν μηδεὶς ἠντιοῦτο Ξέρξῃ, κατά γε ἂν τὴν ἤπειρον τοιάδε ἐγίνετο· εἰ καὶ πολλοὶ τειχέων κιθῶνες ἦσαν ἐληλαμένοι διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ Πελοποννησίοισι, προδοθέντες ἂν Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν συμμάχων οὐκ ἑκόντων ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης, κατὰ πόλις ἁλισκομένων ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ τοῦ βαρβάρου, ἐμουνώθησαν, μουνωθέντες δὲ ἂν καὶ ἀποδεξάμενοι ἔργα μεγάλα ἀπέθανον γενναίως. ἢ ταῦτα ἂν ἔπαθον, ἢ πρὸ τοῦ ὁρῶντες ἂν καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μηδίζοντας ὁμολογίῃ ἂν ἐχρήσαντο πρὸς Ξέρξην. καὶ οὕτω ἂν ἐπ' ἀμφότερα ἡ Ἑλλὰς ἐγίνετο ὑπὸ Πέρσῃσι. τὴν γὰρ ὠφελίην τὴν τῶν τειχέων τῶν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐληλαμένων οὐ δύναμαι πυθέσθαι ἥτις ἂν ἦν, βασιλέος ἐπικρατέοντος τῆς θαλάσσης. νῦν δὲ Ἀθηναίους ἄν τις λέγων σωτῆρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι τὸ ἀληθές. οὗτοι γὰρ ἐπὶ ὁκότερα τῶν πρηγμάτων ἐτράποντο, ταῦτα ῥέψειν ἔμελλε· ἑλόμενοι δὲ τὴν Ἑλλάδα περιεῖναι ἐλευθέρην, οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πᾶν τὸ λοιπόν, ὅσον μὴ ἐμήδισε, αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ ἐπεγείραντες καὶ βασιλέα μετά γε θεοὺς ἀνωσάμενοι. οὐδὲ σφέας χρηστήρια φοβερὰ ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν καὶ ἐς δεῖμα βαλόντα ἔπεισε ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες ἀνέσχοντο τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν χώρην δέξασθαι.

140 Πέμψαντες γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους χρηστηριάζεσθαι ἦσαν ἕτοιμοι· καί σφι ποιήσασι περὶ τὸ ἱρὸν τὰ νομιζόμενα, ὡς ἐς τὸ μέγαρον ἐσελθόντες ἵζοντο, χρᾷ ἡ Πυθίη, τῇ οὔνομα ἦν Ἀριστονίκη, τάδε.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

nak, erősen bíztak benne, hogy semmiféle bántódást sem fognak szenvedni a barbártól; másokat pedig, a kik nem adtak, nagy félelem szállta meg; mert sem elegendő számú hajó nem volt Görögországban, melyekkel az ellenséget bevárhatták volna, sem pedig a nép zöme nem volt hajlandó háborúba menni, sőt erős méd érzületet mutatott. S itt kénytelen vagyok kimondani meggyőződésemet, 139
bár nem fog tetszeni a többségnek; de minthogy igaznak látszik, nem tartózkodom.[117]) Ha az athéniek, megrémülve a fenyegető veszedelemtől, elhagyták volna hazájukat, vagy ha nem hagyták volna oda, hanem ott maradva, meghódoltak volna Xerxesnek: senki sem kísérelte volna meg, hogy a tengeren síkra szálljon a király ellen; ha pedig senki sem várta volna tengeri haddal Xerxest, akkor a szárazon a következő történt volna. Bármennyi védőbástyát építhettek volna a peloponnesosiak az Isthmoson, a lakedaimoniak a szövetségesektől, ha nem is önként, de kénytelenségből cserbehagyva, — a mennyiben a barbárnak hajóhada a városokat egymás után elfoglalta volna, — magukra maradtak volna, s egyedül állva, bátor küzdelem után nemes halállal vesztek volna el. Vagy így jártak volna el, vagy pedig látva, hogy a többi görög államok a médek részére állnak, szerződésre léptek volna Xerxessel. Igy tehát akármelyik módon, de Görögország perzsa fönhatóság alá került volna. Mert hogy mi haszna lett volna az Isthmoson emelt bástyáknak, ha a király ura a tengernek, nem bírtam megtudni. Ha tehát azt mondja valaki, hogy Görögországot az athéniek mentették meg, nem téveszti el az igazságot. Mert akármibe fogtak, siker követte tettüket; s minthogy elhatározták, hogy Görögország szabad országnak maradjon fönn: ők voltak azok, kik a többi görög törzseket, a mennyiben nem voltak méd érzületűek, mind fölrázták, s az istenek után ők kergették el a királyt. Sőt a Delphoiból jövő s keblükben félelmet keltő rémes jóslatok sem bírhatták rá őket, hogy Görögországot odahagyják; hanem bátorságuk volt kitartani, s az ellenséget hazájukban bevárni.

Az athéniek ugyanis követeket küldöttek Delphoiba, és ké- 140
szek voltak jóslatot kérni; midőn pedig azok a szentélyben a szokásos áldozatot bemutatták, s a szent kamrába lépve, leültek, a Pythia, kinek Aristonike volt a neve, ezt a jóslatot adta:

ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; λιπὼν φύγ' ἐς ἔσχατα γαίης
δώματα καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα.
οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδον οὔτε τὸ σῶμα,
οὔτε πόδες νέατοι οὔτ' ὦν χέρες, οὔτε τι μέσσης
λείπεται, ἀλλ ἄζηλα πέλει· κατὰ γάρ μιν ἐρείπει
πῦρ τε καὶ ὀξὺς Ἄρης, Συριηγενὲς ἅρμα διώκων.
πολλὰ δὲ κἄλλ' ἀπολεῖ πυργώματα κοὐ τὸ σὸν οἶον,
πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ δώσει,
οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεούμενοι ἑστήκασι,
δείματι παλλόμενοι, κατὰ δ' ἀκροτάτοις ὀρόφοισι
αἷμα μέλαν κέχυται, προϊδὸν κατότητος ἀνάγκας.
ἀλλ' ἴτον ἐξ ἀδύτοιο, κακοῖς δ' ἐπικίδνατε θυμόν.

141 ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τῶν Ἀθηναίων θεοπρόποι συμφορῇ τῇ μεγίστῃ ἐχρέωντο. προβάλλουσι δὲ σφέας αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ κακοῦ τοῦ κεχρημσμένου Τίμων ὁ Ἀνδροβούλου, τῶν Δελφῶν ἀνὴρ δόκιμος ὅμοια τῷ μάλιστα, συνεβούλευέ σφι ἱκετηρίην λαβοῦσι δεύτερα αὖτις ἐλθόντας χρᾶσθαι τῷ χρηστηρίῳ ὡς ἱκέτας. πειθομένοισι δὲ ταῦτα τοῖσι Ἀθηναίοισι καὶ λέγουσι «ὦναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος, αἰδεσθεὶς τὰς ἱκετηρίας τάσδε τάς τοι ἥκομεν φέροντες, ἢ οὔ τοι ἄπιμεν ἐκ τοῦ ἀδύτου, ἀλλ' αὐτοῦ τῇδε μένομεν ἔστ' ἂν καὶ τελευτήσωμεν», ταῦτα δὲ λέγουσι ἡ πρόμαντις χρᾷ δεύτερα τάδε.

οὐ δύναται Παλλὰς Δί' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθαι
λισσομένη πολλοῖσι λόγοις καὶ μήτιδι πυκνῇ.
σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἐρέω ἀδάμαντι πελάσσας.
τῶν ἄλλων γὰρ ἁλισκομένων ὅσα Κέκροπος οὖρος
ἐντὸς ἔχει κευθμών τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο,
τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεὺς
μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ' ὀνήσει.
μηδὲ σύ γ' ἱππόσυνην τε μένειν καὶ πεζὸν ἰόντα
πολλὸν ἀπ' ἠπείρου στρατὸν ἥσυχος, ἀλλ' ὑποχωρεῖν
νῶτον ἐπιστρέψας· ἔτι τοί ποτε κἀντίος ἔσσῃ.
ὦ θεία Σαλαμίς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν
ἤ που σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης.

142 ταῦτά σφι ἠπιώτερα γὰρ τῶν προτέρων καὶ ἦν καὶ ἐδόκεε εἶναι, συγγραψάμενοι ἀπαλλάσσοντο ἐς τὰς Ἀθήνας. ὡς δὲ ἀπελθόντες οἱ θεοπρόποι ἀπήγγελλον ἐς τὸν δῆμον, γνῶμαι

Oh nyomorúlt, minek ülsz itt? Fuss tova, messze világba,
Hagyd oda otthonodat, sose lásd a hazád magas ormát.
Nem marad épen a fej, szintúgy elpusztul a teste,
Lába se, törzse se lesz, keze sem teszi majd akaratját.
Végzete szánandó, mert vészes tűz fölemészti;
Tönkre tiporja Ares szekerén, mit Syria gyártott.[118])
Sok más bástya ledől, a tiéden kűl, erejétől;
Áldáz tűzfáklyák elemésztik templomainkat;
Isteneink remegő testét ellepte verejték,
Orczájuk halvány. Ám nézd csak, hogy feketéllik
Ott a tetőn csepegő vér: balsorsod jele, sajnos!
Menj ki a szentélyből, búsan gyászolva csapásod.

Az athéni követek e szavakra mélyen elszomorodtak; mivel pedig 141
a rossz jóslat következtében ők maguk is lemondtak a reményről, Timon, Indrobulos fia, egyike a legtiszteltebb férfiaknak Delphoiban, azt a tanácsot adta nekik, hogy könyörgők módjára olajággal a kezükben járuljanak az isten elé és kérjenek újra jóslatot. Az athéniek követték tanácsát, s így szóltak: «Oh urunk, becsüld meg ezen olajágakat, melyekkel eléd járulunk, s adj kedvezőbb jóslatot hazánkról; különben nem távozunk a szent kamrából, s halálunk órájáig itt maradunk». A jósnő e szavakra másodízben ezt a jóslatot adta:

Hasztalanul könyörög Pallas apjának a mennyben,
Sem szava, sem csele nem képes kérlelni haragját.
Ámde figyelj, mondok neked ismét jóslatigéket:
Majd ha az ellenség Kekrops várát lesodorta,
És a Kithaironnak völgyét katonák kirabolták:[119])
Tritogeneiának majd ád Zeus gyönge fabástyát;
Gyermekidet s téged egyedül csak *ez* szabadít meg.
Ellenség lovas és gyalogos csapatát te ne várd be
Békében, se szilárd talajon. Vond félre a néped,
Fusson a lábad! Lesz még ő majd szembe tevéled.
Oh te dicső Salamis! A nők fiait te ölöd meg
Búzavetés idején, vagy tán aratás idejében.

Ez a jóslat enyhébbnek tünt föl nekik az előbbinél, a minthogy 142
úgy is volt; följegyezték tehát és eltávoztak Athénbe. Midőn a követek megérkeztek s a jóslatot a népnek kihirdették, sok min-

καὶ ἄλλαι πολλαὶ γίνονται διζημένων τὸ μαντήιον καὶ αἵδε συνεστηκυῖαι μάλιστα· τῶν πρεσβυτέρων ἔλεγον μετεξέτεροι δοκέειν σφίσι τὸν θεὸν τὴν ἀκρόπολιν χρῆσαι περιέσεσθαι. ἡ γὰρ ἀκρόπολις τὸ πάλαι τῶν Ἀθηναίων ῥηχῷ ἐπέφρακτο. οἱ μὲν δὴ [κατὰ τὸν φραγμὸν] συνεβάλλοντο τοῦτο τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι, οἱ δ' αὖ ἔλεγον τὰς νέας σημαίνειν τὸν θεόν, καὶ ταύτας παραρτέεσθαι ἐκέλευον τὰ ἄλλα ἀπέντας. τοὺς ὦν δὴ τὰς νέας λέγοντας εἶναι τὸ ξύλινον τεῖχος ἔσφαλλε ἔπεα δύο τὰ τελευταῖα ῥηθέντα ὑπὸ τῆς Πυθίης,

ὦ θείη Σαλαμίς, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν
ἤ που σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης.

κατὰ ταῦτα τὰ ἔπεα συνεχέοντο αἱ γνῶμαι τῶν φαμένων τὰς νέας τὸ ξύλινον τεῖχος εἶναι· οἱ γὰρ χρησμολόγοι ταύτῃ ταῦτα ἐλάμβανον, ὡς ἀμφὶ Σαλαμῖνα δεῖ σφεας ἐσσωθῆναι ναυμαχίην
143 παρασκευασαμένους. ἦν δὲ τῶν τις Ἀθηναίων ἀνὴρ ἐς πρώτους νεωστὶ παριών, τῷ οὔνομα μὲν ἦν Θεμιστοκλέης, παῖς δὲ Νεοκλέος ἐκαλέετο. οὗτος ὠνὴρ οὐκ ἔφη πᾶν ὀρθῶς τοὺς χρησμολόγους συμβάλλεσθαι, λέγων τοιάδε· εἰ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐόντως, οὐκ ἂν οὕτω μιν δοκέειν ἠπίως χρησθῆναι, ἀλλὰ ὧδε «ὦ σχετλίη Σαλαμίς» ἀντὶ τοῦ «ὦ θείη Σαλαμίς», εἴ πέρ γε ἔμελλον οἱ οἰκήτορες ἀμφ' αὐτῇ τελευτήσειν· ἀλλὰ γὰρ ἐς τοὺς πολεμίους τῷ θεῷ εἰρῆσθαι τὸ χρηστήριον συλλαμβάνοντι κατὰ τὸ ὀρθόν, ἀλλ' οὐκ ἐς Ἀθηναίους. παρασκευάζεσθαι ὦν αὐτοὺς ὡς ναυμαχήσοντας συνεβούλευε, ὡς τούτου ἐόντος τοῦ ξυλίνου τείχεος. ταύτῃ Θεμιστοκλέος ἀποφαινομένου Ἀθηναῖοι ταῦτα σφίσι ἔγνωσαν αἱρετώτερα εἶναι μᾶλλον ἢ τὰ τῶν χρησμολόγων, οἳ οὐκ ἔων ναυμαχίην ἀρτέεσθαι, τὸ δὲ σύμπαν εἰπεῖν οὐδὲ χεῖρας ἀνταείρεσθαι, ἀλλὰ
144 ἐκλιπόντας χώρην τὴν Ἀττικὴν ἄλλην τινὰ οἰκίζειν. ἑτέρη τε Θεμιστοκλέι γνώμη ἔμπροσθε ταύτης ἐς καιρὸν ἠρίστευσε, ὅτε Ἀθηναίοισι γενομένων χρημάτων μεγάλων ἐν τῷ κοινῷ, τὰ ἐκ τῶν μετάλλων σφι προσῆλθε τῶν ἀπὸ Λαυρείου, ἔμελλον λάξεσθαι ὀρχηδὸν ἕκαστος δέκα δραχμάς. τότε Θεμιστοκλέης ἀνέγνωσε Ἀθηναίους τῆς διαιρέσιος ταύτης παυσαμένους νέας τούτων τῶν χρημάτων ποιήσασθαι διηκοσίας ἐς τὸν πόλεμον, τὸν πρὸς Αἰγινήτας λέγων. οὗτος γὰρ ὁ πόλεμος συστὰς

denféle magyarázattal igyekeztek az emberek a jóslat értelmét kifürkészni, különösen azonban kettő állott egymással szemben. Az öregek közül néhányan úgy vélekedtek, hogy az isten jóslata szerint a várhegy fog fönmaradni, mert az athéni várfalat hajdan pillérekkel erősítették meg; azt hitték tehát, hogy a fabástya erre a kerítésre céloz. Mások viszont azt állították, hogy az isten a hajókat jelöli vele; s minden mást mellőzve, ezeknek a felszerelésére buzdították a népet. Ámde azokat, kik szerint a fabástya hajókat jelölt, megzavarta a Pythia jóslatának két utolsó verse:

> Oh te dicső Salamis! A nők fiait te ölöd meg
> Búzavetés idején, vagy tán aratás idejében.

Ezeken a szavakon akadtak föl azok, kiknek magyarázata szerint a fabástya hajókra vonatkozik. Mert a jóslatfejtők úgy értelmezték e szavakat, hogy ha tengeri csatára készülnek, Salamisnál vereséget kell szenvedniök. Élt ekkor Athénben egy ember, ki csak 143
nemrég küzdötte föl magát az elsők közé, névszerint Themistokles, Neokles fia.[120]) Ez a férfiú azt állította, hogy a jóslatfejtők nem egész helyesen értelmezik a jóslatot, s így érvelt: ha a kérdéses verssor tényleg az athéniekre vonatkoznék, akkor nem hangzott volna oly kegyesen a jóslat, hogy «óh te dicső Salamis», hanem «óh te szerencsétlen Salamis», ha ugyan a lakósoknak kellene körülötte halált szenvedniök. Ámde ha helyesen értelmezik a jóslatot, akkor az isten az ellenségre mondta ama szavakat, s nem az athéniekre. Tanácsolta tehát, készülődjenek tengeri csatára, mert erre céloz a fabástya. Themistokles e magyarázatát elfogadhatóbbnak tartották az athéniek, mint a jóslatfejtőkét, kik tiltakoztak a tengeri csata készületei ellen, mert mindaz, a mit az athéniek tehetnek, csak az, hogy nem fognak fegyvert, hanem Attikát odahagyva, valamely más földön telepednek le.[121]) Volt The- 144
mistoklesnek egy másik régibb indítványa is, mely talpraesett voltával vált ki. Midőn az athénieknek kincstárukban sok pénz gyűlt össze, mely a laureioni bányákból folyt be, fejenként tiz drachmát akartak szétosztani a polgárok között. Ekkor Themistokles rábeszélte őket, hogy álljanak el a pénzosztástól, s építsenek a pénzen kétszáz hajót az aiginaiak ellen.[122]) S valóban ez a készülődő

ἔσωσε ἐς τὸ τότε τὴν Ἑλλάδα, ἀναγκάσας θαλασσίους γενέσθαι Ἀθηναίους. αἳ δὲ ἐς τὸ μὲν ἐποιήθησαν, οὐκ ἐχρήσθησαν, ἐς δέον δὲ οὕτω τῇ Ἑλλάδι ἐγένοντο. αὗταί τε δὴ αἱ νέες τοῖσι Ἀθηναίοισι προποιηθεῖσαι ὑπῆρχον, ἑτέρας τε ἔδεε προσναυπηγέεσθαι. ἔδοξέ τέ σφι μετὰ τὸ χρηστήριον βουλευομένοισι ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον δέκεσθαι τῇσι νηυσὶ πανδημί, τῷ θεῷ πειθομένους, ἅμα Ἑλλήνων τοῖσι βουλομένοισι.

145 Τὰ μὲν δὴ χρηστήρια ταῦτα τοῖσι Ἀθηναίοισι ἐγεγόνεε. συλλεγομένων δὲ ἐς τὠυτὸ τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα Ἑλλήνων [τῶν] τὰ ἀμείνω φρονεόντων καὶ διδόντων σφίσι λόγον καὶ πίστιν, ἐνθαῦτα ἐδόκεε βουλευομένοισι αὐτοῖσι πρῶτον μὲν χρημάτων πάντων καταλλάσσεσθαι τάς τε ἔχθρας καὶ τοὺς κατ' ἀλλήλους ἐόντας πολέμους· ἦσαν δὲ πρὸς τινὰς καὶ ἄλλους ἐγκεχρημένοι, ὁ δὲ ὢν μέγιστος Ἀθηναίοισί τε καὶ Αἰγινήτῃσι. μετὰ δὲ πυνθανόμενοι Ξέρξην σὺν τῷ στρατῷ εἶναι ἐν Σάρδισι, ἐβουλεύσαντο κατασκόπους πέμπειν ἐς τὴν Ἀσίην τῶν βασιλέος πρηγμάτων, ἐς Ἄργος τε ἀγγέλους ὁμαιχμίην συνθησομένους πρὸς τὸν Πέρσην, καὶ ἐς Σικελίην ἄλλους πέμπειν παρὰ Γέλωνα τὸν Δεινομένεος ἔς τε Κέρκυραν κελεύσοντας βοηθέειν τῇ Ἑλλάδι, καὶ ἐς Κρήτην ἄλλους, φροντίσαντες εἴ κως ἕν τε γένοιτο τὸ Ἑλληνικὸν καὶ εἰ συγκύψαντες τὠυτὸ πρήσσοιεν πάντες, ὡς δεινῶν ἐπιόντων ὁμοίως πᾶσι Ἕλλησι. τὰ δὲ Γέλωνος πρήγματα μεγάλα ἐλέγετο εἶναι, οὐδαμῶν Ἑλληνικῶν τῶν οὐ πολλὸν μέζω.

146 Ὡς δὲ ταῦτά σφι ἔδοξε, καταλυσάμενοι τὰς ἔχθρας πρῶτα μὲν κατασκόπους πέμπουσι ἐς τὴν Ἀσίην ἄνδρας τρεῖς. οἳ δὲ ἀπικόμενοί τε ἐς Σάρδις καὶ καταμαθόντες τὴν βασιλέος στρατιήν, ὡς ἐπάιστοι ἐγένοντο, βασανισθέντες ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ πεζοῦ στρατοῦ ἀπήγοντο ὡς ἀπολεόμενοι. καὶ τοῖσι μὲν κατεκέκριτο θάνατος, Ξέρξης δὲ ὡς ἐπύθετο ταῦτα, μεμφθεὶς τῶν στρατηγῶν τὴν γνώμην πέμπει τῶν τινας δορυφόρων, ἐντειλάμενος, ἢν καταλάβωσι τοὺς κατασκόπους ζῶντας, ἄγειν παρ' ἑωυτόν. ὡς δὲ ἔτι περιεόντας αὐτοὺς κατέλαβον καὶ ἤγον ἐς ὄψιν τὴν βασιλέος, τὸ ἐνθεῦτεν πυθόμενος ἐπ' οἷσι ἦλθον, ἐκέλευε σφέας τοὺς δορυφόρους περιάγοντας ἐπιδείκνυσθαι πάντα τε τὸν πεζὸν στρατὸν καὶ τὴν ἵππον,

háború mentette most meg Görögországot; mert Athént arra kényszerítette, hogy tengeri hatalommá váljék. A hajókat ugyan nem arra a czélra használták, a mire építették; de így váltak javára Görögországnak. Ezek a régebben épült hajók voltak Athén birtokában; de másokat is kellett hozzájuk csinálni. A jóslat-adás után tartott gyűléseikben azt is elhatározták, hogy istenben bízva, a barbárnak támadását az egész néppel fogják fogadni hajóikon, azon görög törzsekkel egyetemben, melyek önként csatlakoznak hozzájuk.

Az athéniek tehát ezeket a jóslatokat kapták. A görög tör- 145
zsek, melyek közös ügyüket jobb indulattal magukévá tették, összegyűltek, szavukat és becsületüket lekötötték egymásnak, s elhatározták, hogy első sorban egymás közt szüntetik meg az ellenségeskedést és háborúkat. Mert többen viseltek egymás ellen hadat, a legjelentékenyebbet bizonyára az athéniek az aiginaiakkal.[123]) Ezután tudomásukra jutván, hogy Xerxes seregével együtt Sardisban táboroz, elhatározták, hogy kémeket küldenek Ázsiába a király hatalmának kifürkészése végett, szintúgy követeket Argosba, hogy szövetséget kössenek a perzsák ellen, másokat Siciliába Gelonhoz, Deinomenes fiához, és Kerkyrába, hogy Görögország támogatására szólítsák fel, másokat ismét Krétába. Mert az volt a tervük, hogy lehetőleg egyesítik a görög törzseket, s mindnyájan összetartva közösen járnak el, mivel különbség nélkül az egész görögséget fenyegette a támadás. Gelonnak pedig hir szerint nagy volt a hatalma, nagyobb, mint bármely görög törzsé.

E határozatuk után először az ellenségeskedéseket szüntették 146
meg, majd pedig három kémet küldöttek Ázsiába. Ezek Sardisba érkezvén, a királynak hadseregét megvizsgálták; de kilétük kitudódott, s a gyalog hadseregnek vezérei kihallgatták és halálra ítéltek őket. Vesztük már el volt határozva; de midőn Xerxes hirét vette a dolognak, a hadvezérek ítéletét megrótta, s néhány testőrét azzal a parancscsal küldte el, hogy ha a kémeket még életben találják, vezessék hozzá. Midőn pedig még elevenen kaparíthatták őket kézre, s a király elé vezették, ez megtudakolta tőlük, hogy kiktől jöttek, s megparancsolta a testőröknek, hogy vezessék őket körül és mutassák meg nekik az egész gyalog és lovas

ἐπεὰν δὲ ταῦτα θηεύμενοι ἔωσι πλήρεες, ἀποπέμπειν ἐς τὴν ἄν
147 αὐτοὶ ἐθέλωσι χώρην ἀσινέας. ἐπιλέγων δὲ τὸν λόγον τόνδε ταῦτα ἐνετέλλετο, ὡς εἰ μὲν ἀπώλοντο οἱ κατάσκοποι, οὔτ' ἂν τὰ ἑωυτοῦ πρήγματα προεπύθοντο οἱ Ἕλληνες ἐόντα λόγου μέζω, οὔτ' ἄν τι τοὺς πολεμίους μέγα ἐσίναντο, ἄνδρας τρεῖς ἀπολέσαντες· νοστησάντων δὲ τούτων ἐς τὴν Ἑλλάδα δοκέειν ἔφη ἀκούσαντας τοὺς Ἕλληνας τὰ ἑωυτοῦ πρήγματα πρὸ τοῦ στόλου τοῦ γινομένου παραδώσειν σφέας τὴν ἰδίην ἐλευθερίην, καὶ οὕτω οὐδὲ δεήσειν ἐπ' αὐτοὺς στρατηλατέοντας πρήγματα ἔχειν. οἶκε δὲ αὐτοῦ αὕτη ἡ γνώμη τῇδε ἄλλη. ἐὼν γὰρ ἐν Ἀβύδῳ ὁ Ξέρξης εἶδε πλοῖα ἐκ τοῦ Πόντου σιταγωγὰ διεκπλώοντα τὸν Ἑλλήσποντον, ἔς τε Αἴγιναν καὶ Πελοπόννησον κομιζόμενα. οἱ μὲν δὴ πάρεδροι αὐτοῦ ὡς ἐπύθοντο πολέμια εἶναι τὰ πλοῖα, ἕτοιμοι ἦσαν αἱρέειν αὐτά, ἐσβλέποντες ἐς τὸν βασιλέα ὁκότε παραγγελέει. ὁ δὲ Ξέρξης εἴρετο αὐτοὺς ὅκῃ πλέοιεν· οἳ δὲ εἶπαν «ἐς τοὺς πολεμίους, ὦ δέσποτα, σῖτον ἄγοντες». ὁ δὲ ὑπολαβὼν ἔφη «οὐκῶν καὶ ἡμεῖς ἐκεῖ πλέομεν ἔνθα περ οὗτοι, τοῖσί τε ἄλλοισι ἐξηρτυμένοι καὶ σίτῳ; τί δῆτα ἀδικέουσι οὗτοι ἡμῖν σιτία παρακομίζοντες;»

148 Οἱ μέν νυν κατάσκοποι οὕτω θεησάμενοί τε καὶ ἀποπεμφθέντες ἐνόστησαν ἐς τὴν Εὐρώπην, οἱ δὲ συνωμόται Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ Πέρσῃ μετὰ τὴν ἀπόπεμψιν τῶν κατασκόπων δεύτερα ἔπεμπον ἐς Ἄργος ἀγγέλους. Ἀργεῖοι δὲ λέγουσι τὰ κατ' ἑωυτοὺς γενέσθαι ὧδε. πυθέσθαι γὰρ αὐτίκα κατ' ἀρχὰς τὰ ἐκ τοῦ βαρβάρου ἐγειρόμενα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, πυθόμενοι δέ, καὶ μαθόντες ὡς σφέας οἱ Ἕλληνες πειρήσονται παραλαμβάνοντες ἐπὶ τὸν Πέρσην, πέμψαι θεοπρόπους ἐς Δελφοὺς τὸν θεὸν ἐπειρησομένους ὅ,τι σφι μέλλει ἄριστον ποιέουσι γενέσθαι· νεωστὶ γὰρ σφέων τεθνάναι ἑξαχισκιλίους ὑπὸ Λακεδαιμονίων καὶ Κλεομένεος τοῦ Ἀναξανδρίδεω· τῶν δὴ εἵνεκα πέμπειν. τὴν δὲ Πυθίην ἐπειρωτῶσι αὐτοῖσι ἀνελεῖν τάδε.

> ἐχθρὲ περικτιόνεσσι, φίλ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν,
> εἴσω τὸν προβόλαιον ἔχων πεφυλαγμένος ἦσο
> καὶ κεφαλὴν πεφύλαξο· κάρη δὲ τὸ σῶμα σαώσει.

ταῦτα μὲν τὴν Πυθίην χρῆσαι πρότερον· μετὰ δὲ ὡς ἐλθεῖν τοὺς ἀγγέλους ἐς δὴ τὸ Ἄργος, ἐπελθεῖν ἐπὶ τὸ

hadsereget; ha pedig kedvükre megtekintették, bocsássák el bántatlanul, a hová kívánkoznak. Xerxes e parancsát következőkép 147
okolta meg: ha a kémeket megölik, sem a görögöknek nem lesz előleges tudomásuk hatalmáról, mely pedig nagyobb, mint gondolnák, sem három ember megölésével az ellenségben nagy kárt nem tennének; ha pedig a kémek hazajutnak, reméli, hogy a görögök tudomást szerezvén seregének nagyságáról, még a megindítandó hadjárat előtt leteszik kezébe szabadságukat, s így nem lesz szükség hadseregének ellenük vonulni. Xerxesnek ezen okoskodásához hasonlított egy másik is. Midőn ugyanis Abydosban volt, teherhajókat látott a Pontosból [124]) a Hellespontoson át végig evezni, melyek gabonát szállítottak Aiginába és Peloponnesosba. Kisérete megtudván, hogy azok ellenséges hajók, el akarták fogni, s rá néztek a királyra, mikor ad jelt. Xerxes kérdezte tőlük, hogy hová mennek a hajók. «Oh urunk, felelék, a te ellenségeidnek szállítják a gabonát!» — «Hát nem hajózunk-e mi is oda, — mondá ő erre — a hova e hajósok, gabonával és minden egyébbel ellátva? Mi bűnt követnek el ezek, ha számunkra gabonát szállítanak?»

A kémek tehát mindent megtekintettek, és elbocsátva vissza- 148
tértek Európába. A görögök pedig, kik a perzsa ellen szövetkeztek volt, a kémek elküldése után nemsokára Argosba menesztették követeiket. Az argosiak már most eljárásukra vonatkozólag következőkép adják elő a dolgot. Ők mindjárt kezdetben értesültek a barbárnak Görögország ellen tervezett támadásáról; mivel pedig tudták, hogy a görögök őket is csatlakozásra fogják szólítani a perzsák ellen, jóslatkérőket küldtek Delphoiba, hogy kérdezzék meg az istent, miféle viselkedés lesz részükről a legczélszerűbb. Nem rég ugyanis hatezer emberük esett el a lakedaimoniak és Kleomenes, Anaxandrides fia ellen.[125]) A Pythia pedig kérdésükre így felelt:

Gyűlöl a szomszédod, kedveltje az égi lakóknak!
Vond befelé dárdád, s őrizd türelemmel a házad;
Őrizd csak fejedet, majd főd megvédi a tested.

Szavaik szerint ezt a jóslatot adta nekik a Pythia, mielőtt a követek Argosba jöttek volna. Midőn megérkeztek, bevezették őket a

βουλευτήριον καὶ λέγειν τὰ ἐντεταλμένα. τοὺς δὲ πρὸς τὰ λεγόμενα ὑποκρίνασθαι ὡς ἕτοιμοι εἰσὶ Ἀργεῖοι ποιέειν ταῦτα, τριήκοντα ἔτεα εἰρήνην σπεισάμενοι Λακεδαιμονίοισι καὶ ἡγεόμενοι κατὰ τὸ ἥμισυ πάσης τῆς συμμαχίης· καίτοι κατά γε τὸ δίκαιον γίνεσθαι τὴν [πᾶσαν] ἡγεμονίην ἑωυτῶν· ἀλλ' ὅμως σφίσι ἀποχρᾶν κατὰ τὸ
149 ἥμισυ ἡγεομένοισι. ταῦτα μὲν λέγουσι τὴν βουλὴν ὑποκρίνασθαι, καίπερ ἀπαγορεύοντός σφι τοῦ χρηστηρίου μὴ ποιέεσθαι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμαχίην· σπουδὴν δὲ ἔχειν σπονδὰς γενέσθαι τριηκοντοέτιδας [καίπερ] τὸ χρηστήριον φοβεόμενοι, ἵνα δή σφι οἱ παῖδες ἀνδρωθέωσι ἐν τούτοισι τοῖσι ἔτεσι· μὴ δὲ σπονδέων ἐουσέων ἐπιλέγεσθαι, ἢν ἄρα σφέας καταλάβῃ πρὸς τῷ γεγονότι κακῷ ἄλλο πταῖσμα πρὸς τὸν Πέρσην, μὴ τὸ λοιπὸν ἔωσι Λακεδαιμονίων ὑπήκοοι. τῶν δὲ ἀγγέλων τοὺς ἀπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τά ῥηθέντα ἐκ τῆς βουλῆς ἀμείψασθαι τοῖσιδε· περὶ μὲν σπονδέων ἀνοίσειν ἐς τοὺς πλεῦνας, περὶ δὲ ἡγεμονίης αὐτοῖσι ἐντετάλθαι ὑποκρίνασθαι, καὶ δὴ λέγειν, σφίσι μὲν εἶναι δύο βασιλέας, Ἀργείοισι δὲ ἕνα· οὔκων δυνατὸν εἶναι τῶν ἐκ Σπάρτης οὐδέτερον παῦσαι τῆς ἡγεμονίης, μετὰ δὲ δύο τῶν σφετέρων ὁμόψηφον τὸν Ἀργεῖον εἶναι κωλύειν οὐδέν. οὕτω δὴ οἱ Ἀργεῖοι φασὶ οὐκ ἀνασχέσθαι τῶν Σπαρτιητέων τὴν πλεονεξίην, ἀλλ' ἐλέσθαι μᾶλλον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἄρχεσθαι ἤ τι ὑπεῖξαι Λακεδαιμονίοισι, προειπεῖν τε τοῖσι ἀγγέλοισι πρὸ δύντος ἡλίου ἀπαλλάσσεσθαι ἐκ τῆς Ἀργείων χώρης, εἰ δὲ μή, περιέψεσθαι ὡς πολεμίους.

150 Αὗται μὲν Ἀγρεῖοι τοσαῦτα τούτων πέρι λέγουσι· ἔστι δὲ ἄλλος λόγος λεγόμενος ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὡς Ξέρξης ἔπεμψε κήρυκα ἐς Ἄργος πρότερον ἢ περ ὁρμῆσαι στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐλθόντα δὲ τοῦτον [λέγεται] εἰπεῖν «ἄνδρες Ἀργεῖοι, βασιλεὺς Ξέρξης τάδε ὑμῖν λέγει. ἡμεῖς νομίζομεν Πέρσην εἶναι ἀπ' οὗ ἡμεῖς γενόναμεν, παῖδα Περσέος τοῦ Δανάης, γεγονότα ἐκ τῆς Κηφέος θυγατρὸς Ἀνδρομέδης. οὕτω ἂν ὦν εἴημεν ὑμέτεροι ἀπόγονοι. οὔτε ὦν ἡμέας οἰκὸς ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους στρατεύεσθαι, οὔτε ὑμέας ἄλλοισι τιμωρέοντας ἡμῖν ἀντιξόους γίνεσθαι, ἀλλὰ παρ' ὑμῖν αὐτοῖσι ἡσυχίην ἔχοντας κατῆσθαι. ἢν γὰρ ἐμοὶ γένηται κατὰ νόον, οὐδαμοὺς μέζονας ὑμέων ἄξω.» ταῦτα ἀκούσαντας Ἀργείους λέγεται πρῆγμα ποιήσασθαι, καὶ

tanácsházba, s ott előadták megbizásukat. Az argosiak pedig azt felelték nekik, hogy ők szívesen megteszik a dolgot, ha a lakedaimoniak harmincz évi fegyverszünetet kötnek velük, s a szövetség vezetésében a fele részt nekik juttatják; bár jog szerint a teljes vezérszerep illetné meg őket, mindazonáltal megelégszenek a vezetés felével is.[126]) Ez volt állításuk szerint a tanács felelete, habár 149
a jóslat megtiltotta, hogy szövetséget kössenek a görögökkel. Bármennyire féltek is azonban a jóslattól, nagyon szerettek volna harmincz évi fegyverszünetet kapni, hogy ezen idő alatt gyermekeik megférfiasodjanak. Meggondolták ugyanis, hogy ha nem lesz fegyverszünet, s előbbi vereségüket egy másik, a perzsák által mérendő csapás fogja tetézni, jövőben a lakedaimoniaknak lesznek alattvalóik. A tanács e föltételeire a követség spártai tagjai következőkép válaszoltak: a fegyverszünet ügyét a nép elé fogják terjeszteni; a vezérszerepre vonatkozólag azonban már kaptak megbizást, s erre azt felelik, hogy nekik két királyuk van, az argosiaknak pedig egy; lehetetlen tehát a két spártai király közül az egyiket a vezérlettől megfosztani; azonban nincs semmi kifogásuk az ellen, hogy az argosinak egyenértékű szavazata legyen velük. Az argosiak már most azt mondják, hogy nem tűrhették volna el a lakedaimoniak fölényét, s mintsem a lakedaimoniaknak engedjenek, inkább barbár uralom alá akartak kerülni.[127]) Kijelentették a követeknek, hogy naplemente előtt hagyják el Argos területét, mert különben ellenség gyanánt fognak elbánni velük.

Igy beszélnek maguk az argosiak e dologról; de egy más 150
hír is bejárta Görögországot, hogy t. i. Xerxes még görögországi hadjárata előtt küldött volt követet Argosba, ki állítólag így szólt: «Argosi férfiak! Xerxes király izenetét hozom nektek. Mi azt hiszszük, hogy Perses, a kinek utódai vagyunk, Perseustól, a Danaë fiától származik, anyja pedig Andromeda, Kepheusnak a leánya volt.[128]) Így tehát mi a ti utódaitok lennénk, s nem volna igazságos, ha mi a saját őseink ellen viselnénk háborút, sem pedig részetekről, ha másoknak segítve ellenünk vonulnátok; maradjatok inkább békességben otthon. Mert ha kívánságom szerint dől el a dolog, senkit sem fogok többre becsülni, mint benneteket.» Szóbeszéd szerint az argosiak kedvezően fogadták Xerxesnek ajánlatát, s

παραχρῆμα μὲν οὐδὲν ἐπαγγελλομένους μεταιτέειν, ἐπεὶ δὲ σφέας παραλαμβάνειν τοὺς Ἕλληνας, οὕτω δὴ ἐπισταμένους ὅτι οὐ μεταδώσουσι τῆς ἀρχῆς Λακεδαιμόνιοι, μεταιτέειν, ἵνα ἐπὶ προφάσιος
151 ἡσυχίην ἄγωσι. συμπεσεῖν δὲ τούτοισι καὶ τόνδε τὸν λόγον λέγουσι τινὲς Ἑλλήνων, πολλοῖσι ἔτεσι ὕστερον γενόμενον τούτων. τυχεῖν ἐν Σούσοισι τοῖσι Μεμνονίοισι ἐόντας ἑτέρου πρήγματος εἵνεκα ἀγγέλους Ἀθηναίων Καλλίην τε τὸν Ἱππονίκου καὶ τοὺς μετὰ τούτου ἀναβάντας, Ἀργείους δὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον πέμψαντας καὶ τούτους ἐς Σοῦσα ἀγγέλους εἰρωτᾶν Ἀρτοξέρξεα τὸν Ξέρξεω εἴ σφι ἔτι ἐμμένει ἐθέλουσι τὴν πρὸς Ξέρξην φιλίην συνεκεράσαντο, ἣ νομιζοίατο πρὸς αὐτοῦ εἶναι πολέμιοι· βασιλέα δὲ Ἀρτοξέρξεα μάλιστα ἐμμένειν φάναι, καὶ οὐδεμίαν νομίζειν πόλιν
152 Ἄργεος φιλιωτέρην. εἰ μέν νυν Ξέρξης τε ἀπέπεμψε ταῦτα λέγοντα κήρυκα ἐς Ἄργος καὶ Ἀργείων ἄγγελοι ἀναβάντες ἐς Σοῦσα ἐπειρώτων Ἀρτοξέρξεα περὶ φιλίης, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως εἰπεῖν, οὐδέ τινα γνώμην περὶ αὐτῶν ἀποφαίνομαι ἄλλην γε ἢ τήν περ αὐτοὶ Ἀργεῖοι λέγουσι· ἐπίσταμαι δὲ τοσοῦτο, ὅτι εἰ πάντες ἄνθρωποι τὰ οἰκήια κακὰ ἐς μέσον συνενείκαιεν ἀλλάξασθαι βουλόμενοι τοῖσι πλησίοισι, ἐγκύψαντες ἂν ἐς τὰ τῶν πέλας κακὰ ἀσπασίως ἕκαστοι αὐτῶν ἀποφεροίατο ὀπίσω τὰ ἐσενεικαίατο. οὕτω δὲ οὐδ' Ἀργείοισι αἴσχιστα πεποίηται. ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γε μὲν οὐ παντάπασι ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω ἐς πάντα λόγον· ἐπεὶ καὶ ταῦτα λέγεται, ὡς ἄρα Ἀργεῖοι ἦσαν οἱ ἐπικαλεσάμενοι τὸν Πέρσην ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδή σφι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους κακῶς ἡ αἰχμὴ ἑστήκεε, πᾶν δὴ βουλόμενοι σφίσι εἶναι πρὸ τῆς παρεούσης λύπης.

153 Τὰ μὲν περὶ Ἀργείων εἴρηται· ἐς δὲ τὴν Σικελίην ἄλλοι τε ἀπίκατο ἄγγελοι ἀπὸ τῶν συμμάχων συμμείξοντες Γέλωνι καὶ δὴ καὶ ἀπὸ Λακεδαιμονίων Σύαγρος. τοῦ δὲ Γέλωνος τούτου πρόγονος, οἰκήτωρ ὁ ἐν Γέλῃ, ἦν ἐκ νήσου Τήλου τῆς ἐπὶ Τριοπίῳ κειμένης· ὃς κτιζομένης Γέλης ὑπὸ Λινδίων τε τῶν ἐκ Ῥόδου καὶ Ἀντιφήμου οὐκ ἐλείφθη. ἀνὰ χρόνον δὲ αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι γενόμενοι ἱροφάνται τῶν χθονίων θεῶν διετέλεον ἐόντες, Τηλίνεω [ἑνός τευ

azért kezdettől fogva sem segítségüket nem ajánlották fel a görögöknek, sem a vezetésből részt nem kértek; de midőn a görögök csatlakozásra hívták fel őket, abban a tudatban, hogy a lakedaimoniak nem fognak nekik a vezetésben szerepet juttatni, hangoztatták igényüket, s hogy így jó okuk legyen békében maradni. Némelyek állítása szerint teljesen összevág ezzel a dologgal, a mi 151
sok évvel később történt volna. Kallias, Hipponikosnak fia, s vele együtt mások a memnoni Susába[129]) utaztak az athéniek követei gyanánt, de valamely más ügyben: történt azonban, hogy ugyanabban az időben, mikor ezek ott voltak, az argosiak is küldöttek Susába követeket, s megkérdezték Xerxes fiától, Artaxerxestől, vajjon fönnáll-e még velük az a barátság, melyet Xerxessel kötöttek vala, avagy ellenségeinek tartja e őket; — Artaxerxes pedig azt felelte, hogy az bizonyára fönnáll, s nincsen város, melyet jobb barátjának tartana Argosnál. Vajjon már most küldött-e 152
Xerxes követet amaz izenettel Argosba, s vajjon Argosnak követei voltak-e Susában, hogy Artaxerxest a barátság felől megkérdezzék: nem tudom határozottan eldönteni; s nem is mondok a dologról más véleményt, mint a minőt maguk az argosiak hangoztatnak. De annyit tudok, hogy ha minden nemzet közös piaczra vinné saját bajait, s cserélni akarna a szomszédjával, közelről megnézve őket, szivesen vinné haza vissza, a mit magával hozott. Így azután az argosiak viselkedését sem lehet teljesen elitélni. A mi engem illet, nekem mindent föl kell jegyeznem, a mit beszélnek; mindenkinek azonban nem tartozom hinni, s e megjegyzés egész művemre vonatkozik. Mert azt is mondják némelyek, hogy az argosiak hivták be a perzsákat Görögországba, miután rosszul ütött ki háborújok a lakedaimoniak ellen, s tűrhetőbbnek tartottak mindent, mint a szenvedett gyalázatot.[130])

Ez a hagyomány az argosiakra vonatkozólag. Más követek, 153
közöttük a lakedaimoni Syagros, jöttek a szövetségesektől Siciliába Gelonnal értekezni. Ennek a Gelonnak őse, egy gelai gyarmatos, Telos szigetéről származott, mely Triopion mellett fekszik. Midőn a rhodosi lindosiak Antiphemos vezérlete alatt Gelát megalapították, ő is részt vett a vállalatban.[131]) Idő multával az utódok a földi isteneknek lettek a papjai, s e tisztséget Telines (az ősök

τῶν προγόνων] κτησαμένου τρόπῳ τοιῷδε. ἐς Μακτώριον πόλιν τὴν ὑπὲρ Γέλης οἰκημένην ἔφυγον ἄνδρες Γελῴων στάσι ἐσσωθέντες· τούτους ὧν ὁ Τηλίνης κατήγαγε ἐς Γέλην, ἔχων οὐδεμίαν ἀνδρῶν δύναμιν ἀλλὰ ἱρὰ τούτων τῶν θεῶν. ὅθεν δὲ αὐτὰ ἔλαβε ἢ [εἰ] αὐτὸς ἐκτήσατο, τοῦτο δὲ οὐκ ἔχω εἰπεῖν· τούτοισι δ' ὧν πίσυνος ἐὼν κατήγαγε, ἐπ' ᾧ τε [αὐτός τε καὶ] οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἱροφάνται τῶν θεῶν ἔσονται. θῶμά μοι ὧν καὶ τοῦτο γέγονε πρὸς τὰ πυνθάνομαι, κατεργάσασθαι Τηλίνην ἔργον τοσοῦτον· τὰ τοιαῦτα γὰρ ἔργα οὐ πρὸς τοῦ ἅπαντος ἀνδρὸς νενόμικα γίνεσθαι, ἀλλὰ πρὸς ψυχῆς τε ἀγαθῆς καὶ ῥώμης ἀνδρηίης· ὃ δὲ λέγεται πρὸς τῆς Σικελίης τῶν οἰκητόρων τὰ ὑπεναντία τούτων πεφυκέναι θηλυδρίης τε καὶ μαλα-
154 κώτερος ἀνήρ. οὗτος μέν νυν ἐκτήσατο τοῦτο τὸ γέρας· Κλεάνδρου δὲ τοῦ Παντάρεος τελευτήσαντος τὸν βίον, ὃς ἐτυράννευσε μὲν Γέλης ἑπτὰ ἔτεα, ἀπέθανε δὲ ὑπὸ Σαβύλλου ἀνδρὸς Γελῴου, ἐνθαῦτα ἀναλαμβάνει τὴν μουναρχίην Ἱπποκράτης Κλεάνδρου ἐὼν ἀδελφεός. ἔχοντος δὲ Ἱπποκράτεος τὴν τυραννίδα, ὁ Γέλων ἐὼν Τηλίνεω τοῦ ἱροφάντεω ἀπόγονος πολλῶν τε μετ' ἄλλων καὶ Αἰνησιδήμου τοῦ Παταίκου . . . ὃς ἦν δορυφόρος Ἱπποκράτεος, μετὰ δὲ οὐ πολλὸν χρόνον δι' ἀρετὴν ἀπεδέχθη πάσης τῆς ἵππου εἶναι ἵππαρχος. πολιορκέοντος γὰρ Ἱπποκράτεος Καλλιπολίτας τε καὶ Ναξίους καὶ Ζαγκλαίους τε καὶ Λεοντίνους καὶ πρὸς Συρηκοσίους τε καὶ τῶν βαρβάρων συχνούς, ἀνὴρ ἐφαίνετο ἐν τούτοισι τοῖσι πολέμοισι ἐὼν ὁ Γέλων λαμπρότατος. τῶν δὲ εἶπον πολίων τουτέων πλὴν Συρηκουσέων οὐδεμία ἀπέφυγε δουλοσύνην πρὸς Ἱπποκράτεος· Συρηκοσίους δὲ Κορίνθιοί τε καὶ Κερκυραῖοι ἐρρύσαντο μάχῃ ἐσσωθέντας ἐπὶ ποταμῷ Ἑλώρῳ, ἐρρύσαντο δὲ οὗτοι ἐπὶ τοῖσιδε καταλλάξαντες, ἐπ' ᾧ τε Ἱπποκράτεϊ Καμάριναν Συρηκοσίους παραδοῦναι.
155 Συρηκοσίων δὲ ἦν Καμάρινα τὸ ἀρχαῖον. ὡς δὲ καὶ Ἱπποκράτεα τυραννεύσαντα ἴσα ἔτεα τῷ ἀδελφεῷ Κλεάνδρῳ κατέλαβε ἀποθανεῖν πρὸς πόλι Ὕβλῃ στρατευσάμενον ἐπὶ τοὺς Σικελούς, οὕτω δὴ ὁ Γέλων τῷ λόγῳ τιμωρέων τοῖσι Ἱπποκράτεος παισὶ Εὐκλείδῃ τε καὶ Κλεάνδρῳ, οὐ βουλομένων τῶν πολιητέων κατηκόων ἔτι εἶναι, τῷ ἔργῳ, ὡς ἐπεκράτησε μάχῃ τῶν Γελῴων, ἦρχε αὐτὸς ἀποστερήσας τοὺς Ἱπποκράτεος παῖδας. μετὰ δὲ τοῦτο τὸ εὕρημα τοὺς γαμόρους καλεομένους τῶν Συρηκοσίων ἐκπεσόντας ὑπό τε τοῦ δήμου καὶ τῶν σφετέρων δούλων, καλεομένων δὲ Κυλλυρίων, ὁ Γέλων καταγαγὼν τούτους ἐκ Κασμένης πόλιος ἐς τὰς Συρηκούσας

egyike) a következő módon szerezte meg. A gelai polgárok egy része föllázadt, de legyőzetvén, a Gela fölött fekvő Maktorion városába menekült. Ezeket azután Telines minden emberi segítség nélkül, csak amaz istenek szentségeinek birtokában visszavezette Gelába. Hogy honnan kapta ő a szent tárgyakat, vagy miképen szerezte meg, nem tudom megmondani; bizonyára bennök bizva vezette vissza a polgárokat, de oly föltétellel, hogy (maga és) utódai lesznek az istenek papjai. Rendkívül csodálkozom, hogy Telines azok után, a miket róla hallottam, ilyen tettet tudott volna végrehajtani; mert meggyőződésem szerint erre nem mindenki képes, csak a kinek bátor lelke és férfias ereje van. Ő pedig a siciliai gyarmatosok állítása szerint ép ellenkezőleg gyáva és elpuhúlt ember volt. Ő tehát így jutott ehhez a tisztséghez. Midőn Kleandrost, Pantares fiát, hét évi uralko- 154
dása után egy gelai polgár, Sabyllos megölte, az uralmat Kleandros testvére, Hippokrates vette át.[132]) Ennek az uralma idejében Gelon, Telines papnak egy utóda, másokkal, többek között Ainesidemossal, Pataikos fiával együtt Hippokrates testőre lett, s vitézségével nemsokára az egész lovasság vezérévé küzdötte föl magát; mert midőn Hippokrates egymásután ostrom alá vette Kallipolist, Naxost, Zanklét, Leontinoit, továbbá Syrakusait és több barbár várost, Gelon ezen háborúkban a legfényesebben kitüntette magát.[133]) Az említett városok közül Syrakusai kivételével egyik sem kerülte ki Hippokrates uralmát. Syrakusait, mely az Eloros folyó mellett csatát vesztett, a korinthosiak és kerkyraiak csak azon föltétel alatt menthették meg, hogy a syrakusaibeliek Kamarinát engedik át Hippokratesnek; mert ez a város régente Syrakusai birtoka volt.[134]) Midőn Hippokrates, ki ép oly sokáig uralkodott, mint test- 155
vére, Kleandros, Hybla városa mellett a siciliaiak ellen vívott csatában elesett,[135]) Gelon színleg Hippokrates fiainak, Eukleidesnek és Kleandrosnak az ügyét támogatta, midőn a polgárok nem akartak alattvalóik lenni; tényleg azonban, midőn a gelaiakat leverte, Hippokrates fiait elkergetvén, magához ragadta a kormányt. Ennek sikerültével azután az ugynevezett «földbirtokos» syrakusaibelieket, kiket a köznép és rabszolgáik, az ugynevezett kyllyriusok, elkergettek vala, Kasmene városából Syrakusaiba visszavezette és

ἔσχε καὶ ταύτας· ὁ γὰρ δῆμος ὁ τῶν Συρηκοσίων ἐπιόντι Γέ-
156 λωνι παραδιδοῖ τὴν πόλιν καὶ ἑωυτόν. ὁ δὲ ἐπείτε παρέλαβε τὰς Συρηκούσας, Γέλης μὲν ἐπικρατέων λόγον ἐλάσσω ἐποιέετο, ἐπιτρέψας αὐτὴν Ἱέρωνι ἀδελφεῷ ἑωυτοῦ, ὃ δὲ τὰς Συρηκούσας ἐκράτυνε, καὶ ἦσάν οἱ πάντα αἱ Συρήκουσαι· αἳ δὲ παραυτίκα ἀνά τ' ἕδραμον καὶ ἔβλαστον. τοῦτο μὲν γὰρ Καμαριναίους ἅπαντας ἐς τὰς Συρηκούσας ἀγαγὼν πολιήτας ἐποίησε, Καμαρίνης δὲ τὸ ἄστυ κατέσκαψε, τοῦτο δὲ Γελῴων ὑπερημίσεας τῶν ἀστῶν τωὐτὸ τοῖσι Καμαριναίοισι ἐποίησε· Μεγαρέας τε τοὺς ἐν Σικελίῃ, ὡς πολιορκεόμενοι ἐς ὁμολογίην προσεχώρησαν, τοὺς μὲν αὐτῶν παχέας, ἀειραμένους τε πόλεμον αὐτῷ καὶ προσδοκῶντας ἀπολέεσθαι διὰ τοῦτο, ἀγαγὼν ἐς τὰς Συρηκούσας πολιήτας ἐποίησε, τὸν δὲ δῆμον τῶν Μεγαρέων οὐκ ἐόντα μεταίτιον τοῦ πολέμου τούτου οὐδὲ προσδεκόμενον κακὸν οὐδὲν πείσεσθαι, ἀγαγὼν καὶ τούτους ἐς τὰς Συρηκούσας ἀπέδοτο ἐπ' ἐξαγωγῇ ἐκ Σικελίης. τωὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ Εὐβοέας τοὺς ἐν Σικελίῃ ἐποίησε διακρίνας. ἐποίεε δὲ ταῦτα τούτους ἀμφοτέρους νομίσας δῆμον εἶναι συνοίκημα ἀχαριτώτατον.

157 Τοιούτῳ μὲν τρόπῳ τύραννος ἐγεγόνεε μέγας ὁ Γέλων· τότε δ' ὡς οἱ ἄγγελοι τῶν Ἑλλήνων ἀπίκατο ἐς τὰς Συρηκούσας, ἐλθόντες αὐτῷ ἐς λόγους ἔλεγον τάδε. «ἔπεμψαν ἡμέας Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ τούτων σύμμαχοι παραλαμψομένους σε πρὸς τὸν βάρβαρον· τὸν γὰρ ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πάντως κου πυνθάνεαι, ὅτι Πέρσης ἀνὴρ μέλλει, ζεύξας τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐπάγων πάντα τὸν ἠῷον στρατὸν ἐκ τῆς Ἀσίης, στρατηλατήσειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, πρόσχημα μὲν ποιεύμενος ὡς ἐπ' Ἀθήνας ἐλαύνει, ἐν νόῳ δὲ ἔχων πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὑπ' ἑωυτῷ ποιήσασθαι. σὺ δὲ δυνάμιός τε [γὰρ] ἥκεις μεγάλως, καὶ μοῖρά τοι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἐλαχίστη μέτα ἄρχοντί γε Σικελίης, βοήθεέ τε τοῖσι ἐλευθεροῦσι τὴν Ἑλλάδα καὶ συνελευθέρου. ἁλὴς μὲν γὰρ γενομένη πᾶσα ἡ Ἑλλὰς χεὶρ μεγάλη συνάγεται, καὶ ἀξιόμαχοι γινόμεθα τοῖσι ἐπιοῦσι· ἢν δὲ ἡμέων οἳ μὲν καταπροδιδῶσι οἳ δὲ μὴ θέλωσι τιμωρέειν, τὸ δὲ ὑγιαῖνον τῆς Ἑλλάδος ἢ ὀλίγον, τοῦτο δὲ ἤδη δεινὸν γίνεται μὴ πέσῃ πᾶσα ἡ Ἑλλάς. μὴ γὰρ ἐλπίσῃς, ἢν ἡμέας καταστρέψηται ὁ Πέρσης μάχῃ κρατήσας, ὡς οὐκὶ ἥξει παρὰ σέ γε, ἀλλὰ πρὸ τούτου φύλαξαι. βοηθέων γὰρ ἡμῖν σεωυτῷ τιμωρέεις. τῷ δὲ εὖ βουλευθέντι πρήγματι τελευτὴ ὡς τὸ ἐπίπαν χρηστὴ

a várost birtokába kerítette;[136]) mert Syrakusai népe meghódolt
és a várost a közeledő Gelonnak adta át. Ő azután Syrakusai ura- 156
ként keveset törődött Gelával; ezt Hieron testvérére bízván, maga
Syrakusait biztosította magának, s ez a város volt ezentúl fő-
gondja. Megnagyobbodott és felvirult csakhamar, mert egyrészt
Gelon Kamarina városát lerombolta, s lakosait Syrakusaiba vezet-
vén, polgári jogokkal ruházta föl; másrészt Gela polgárainak több
mint felével úgy tett, mint a kamarinaiakkal. Midőn pedig a
Siciliában lakó megaraiak, kiket ostrom alá vett, kiegyeztek vele,
az ellene hadat indító gazdagokat, kik e miatt halálbüntetésüket
várták, Syrakusaiba vezette és polgárokká tette; a megarai köz-
népet pedig, mely nem volt oka a háborúnak és semmiféle bünte-
téstől sem tartott, szintén Syrakusaiba vezette, s rabszolgákul
eladta külföldre. Szintúgy tett a Siciliában lakó euboiaiakkal,
hasonlókép választva szét őket; abban a meggyőződésben bánt el
a két törzszsel, hogy a köznép a legkellemetlenebb lakosság.[137])

Ilyetén módon lett Gelon hatalmas uralkodóvá. Midőn pedig a 157
görög követek Syrakusaiba érkeztek, eléje bocsátva így szóltak
hozzá: «A lakedaimoniak és szövetségeseik küldöttek bennünket
hozzád, hogy csatlakozásra hivjunk föl a barbár ellen. Kétség-
telenül hallottad már, hogy Görögország ellen vonúl, s hogy egy
perzsa ember, miután hidat vert a Hellespontoson, s az egész
keletnek hadseregét kivezette Ázsiából, Görögország ellen fog
hadat vezetni; azt állítja ugyan, hogy csak Athén ellen vonul,
szándéka azonban egész Görögországot uralma alá hajtani.
Te nagy hatalomra jutottál, s Sicilia uraként Görögországnak
nem kis része a tied. Nyujts hát kezet azoknak, kik Görögország-
got föl akarják szabadítani, és végy részt magad is a fölszabadítás-
ban! Mert ha egész Görögország egyesül, nagy hadsereg gyűl
össze, s szemébe nézhetünk az ellenségnek. De ha az egyik törzs
áruló lesz, a másik pedig nem akar segíteni, s csak kevés görög
állam gondolkozik józanul: attól lehet tartani, hogy egész Görög-
ország el fog esni. Mert ne hidd, hogy a perzsa, ha egyszer
bennünket a csatában legyőzött és meghódított, nem fog ellene-
ned is vonúlni; ép azért álld ennek útját, mert minket támo-
gatva magadon is segítsz. Okos tanácsnak pedig rendszerint jó

158 ἐθέλει ἐπιγίνεσθαι.» οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον, Γέλων δὲ πολλὸς ἐνέκειτο λέγων τοιάδε. «ἄνδρες Ἕλληνες, λόγον ἔχοντες πλεονέκτην ἐτολμήσατε ἐμὲ σύμμαχον ἐπὶ τὸν βάρβαρον παρακαλέοντες ἐλθεῖν· αὐτοὶ δὲ ἐμεῦ πρότερον δεηθέντος βαρβαρικοῦ στρατοῦ συνεπάφασθαι, ὅτε μοι πρὸς Καρχηδονίους νεῖκος συνῆπτο, ἐπισκήπτοντός τε τὸν Δωριέος τοῦ Ἀναξανδρίδεω πρὸς Ἐγεσταίων φόνον ἐκπρήξασθαι, ὑποτεινόντός τε τὰ ἐμπόρια συνελευθεροῦν ἀπ' ὧν ὑμῖν μεγάλαι ὠφελίαι τε καὶ ἐπαυρήσιες γεγόνασι, οὔτε ἐμεῦ εἵνεκα ἦλθετε βοηθήσοντες οὔτε τὸν Δωριέος φόνον ἐκπρηξόμενοι, τό τε κατ' ὑμέας τάδε ἅπαντα ὑπὸ βαρβάροισι νέμεται. ἀλλὰ εὖ γὰρ ἡμῖν καὶ ἐπὶ τὸ ἄμεινον κατέστη. νῦν δὲ ἐπειδὴ περιελήλυθε ὁ πόλεμος καὶ ἀπῖκται ἐς ὑμέας, οὕτω δὴ Γέλωνος μνῆστις γέγονε. ἀτιμίης δὲ πρὸς ὑμέων κυρήσας οὐκ ὁμοιώσομαι ὑμῖν, ἀλλ' ἕτοιμος εἰμὶ βοηθέειν παρεχόμενος δικηκοσίας τε τριήρεας καὶ δισμυρίους ὁπλίτας καὶ δισχιλίην ἵππον καὶ δισχιλίους τοξότας καὶ δισχιλίους σφενδονήτας καὶ δισχιλίους ἱπποδρόμους ψιλούς· σῖτόν τε ἁπάσῃ τῇ Ἑλλήνων στρατιῇ, ἔστ' ἂν διαπολεμήσωμεν, ὑποδέκομαι παρέξειν. ἐπὶ δὲ λόγῳ τοιῷδε τάδε ὑπίσχομαι, ἐπ' ᾧ στρατηγός τε καὶ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων ἔσομαι πρὸς τὸν βάρβαρον. ἐπ' ἄλλῳ δὲ λόγῳ οὔτ' ἂν αὐτὸς ἔλθοιμι οὔτ' ἂν ἄλλους πέμψαιμι.»

159 Ταῦτα ἀκούσας οὔτε ἠνέσχετο ὁ Σύαγρος εἶπέ τε τάδε. «ἦ κε μέγ' ὀλμώξειε ὁ Πελοπίδης Ἀγαμέμνων πυθόμενος Σπαρτιήτας τὴν ἡγεμονίην ἀπαραιρῆσθαι ὑπὸ Γέλωνός τε καὶ Συρηκοσίων. ἀλλὰ τούτου μὲν τοῦ λόγου μηκέτι μνησθῇς, ὅκως τὴν ἡγεμονίην τοι παραδώσομεν, ἀλλ' εἰ μὲν βούλεαι βοηθέειν τῇ Ἑλλάδι, ἴσθι ἀρξόμενος ὑπὸ Λακεδαιμονίων· εἰ
160 δ' ἄρα μὴ δικαιοῖς ἄρχεσθαι, σὺ δὲ μηδὲ βοήθεε.» πρὸς ταῦτα ὁ Γέλων, ἐπειδὴ ὥρα ἀπεστραμμένους τοὺς λόγους τοῦ Συάγρου, τὸν τελευταῖόν σφι τόνδε ἐξέφαινε λόγον. «ὦ ξεῖνε Σπαρτιῆτα, ὀνείδεα κατιόντα ἀνθρώπῳ φιλέει ἐπανάγειν τὸν θυμόν· σὺ μέντοι ἀποδεξάμενος ὕβρίσματα ἐν τῷ λόγῳ οὔ με πείσεις ἀσχήμονα ἐν τῇ ἀμοιβῇ γενέσθαι. ὅκου δὲ ὑμεῖς οὕτω περιέχεσθε τῆς ἡγεμονίης, οἰκὸς καὶ ἐμὲ μᾶλλον ὑμέων περιέχεσθαι, στρατιῆς τε ἐόντα πολλαπλησίης ἡγεμόνα καὶ νεῶν πολλὸν πλεύνων. ἀλλ' ἐπείτε ὑμῖν ὁ λόγος οὕτω προσάντης κατίσταται, ἡμεῖς τι ὑπείξομεν τοῦ ἀρχαίου λόγου· εἰ τοῦ μὲν πεζοῦ

sikere szokott lenni.» E szavakra Gelon hevesen rájuk förmedt, s 158
így felelt: «Fennhéjázó a ti beszédetek, görög emberek, midőn engem föl mertek hívni, hogy szövetségestek legyek a barbár ellen. Magam is kértem a ti segítségteket barbár hadsereg ellen, midőn viszálkodásom támadt a karthagóiakkal, s felszólítottalak, hogy toroljátok meg az egestaiakat Dorieusnak, Anaxandrides fiának meggyilkolásáért.[138]) Megigértem akkor, hogy támogatni foglak benneteket kikötőitek fölszabadításában, melyek nagy előnyt és hasznot nyujtanak nektek. De sem segítségemre nem jöttetek, sem Dorieus halálát meg nem bosszúltátok, s miattatok ugyan az egész sziget barbár uralom alatt lenne. Mindazonáltal mindig jobban és jobban folynak dolgaim. Most azonban, hogy sorsfordultával a háború titeket fenyeget: nemde emlékeztek Gelonra! De bár méltatlanul bántatok velem, nem fizetek nektek hasonlóval, s kész vagyok segítségtekre kétszáz háromsoros hajót, húszezer nehéz gyalogost, kétezer lovast, kétezer nyilast, kétezer parittyást és kétezer könnyű lovast felajánlani. Megigérem azt is, hogy a háború tartamára az egész görög hadsereget ellátom gabonával. Mindezt azonban csak úgy teszem meg, ha én leszek a görögök vezére és vezetője a barbár ellen. Más föltétel alatt sem magam el nem megyek, sem másokat nem küldök.»

Syagros e szavakat hallva, nem tartotta magát vissza, s fel- 159
szólalt: «Valóban hangosan nyögne fel a Pelopida Agamemnon, ha megtudná, hogy a fővezérletet a spártaiaktól Gelon és a syrakusaibeliek ragadták el. Ne is emlegesd hát e dolgot, hogy a fővezérletet neked engedjük által. Ha segíteni kívánsz Görögországnak, tudd meg, hogy a spártaiak lesznek vezéreid; ha pedig méltatlannak találod ezt magadra nézve, ne is segíts!» Midőn Gelon 160
látta, hogy szavai méltatlankodást keltettek Syargosban, végre következőkép módosította ajánlatát: «Spártai vendégem! Sértő támadásokra az embernek fel szokott forrni a vére; dölyfös szavaid azonban nem fognak arra birni, hogy illetlenül válaszoljak rájuk. Minthogy ti annyira ragaszkodtok a fővezérlethez, nekem is jogom volna ragaszkodni hozzá, annyival inkább, mert nagyobb hadsereg és sokkal több hajó van birtokomban. De mivel annyira ellenkezel ajánlatommal, kevesebbel is beérem. Tartsd magadnak

ὑμεῖς ἡγέοισθε, τοῦ δὲ ναυτικοῦ ἐγώ· εἰ δὲ ὑμῖν ἥδονὴ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονεύειν, τοῦ πεζοῦ ἐγὼ θέλω. καὶ ἢ τούτοισι ὑμέας χρεὸν ἐστὶ ἀρέσκεσθαι ἢ ἀπιέναι συμμάχων
161 τοιῶνδε ἐρήμους.» Γέλων μὲν δὴ ταῦτα προετείνετο, φθάσας δὲ ὁ Ἀθηναίων ἄγγελος τὸν Λακεδαιμονίων ἀμείβετο μιν τοῖσιδε. «ὦ βασιλεῦ Συρηκοσίων, οὐκ ἡγεμόνος δεομένη ἡ Ἑλλὰς ἀπέπεμψε ἡμέας πρὸς σέ, ἀλλὰ στρατιῆς. σὺ δὲ ὅκως μὲν στρατιὴν πέμψεις μὴ ἡγεύμενος τῆς Ἑλλάδος οὐ προφαίνεις, ὡς δὲ στρατηγήσεις αὐτῆς γλίχεαι. ὅσον μέν νυν παντὸς τοῦ Ἑλλήνων στρατοῦ ἐδέεο ἡγέεσθαι, ἐξήρκεε ἡμῖν τοῖσι Ἀθηναίοισι ἡσυχίην ἄγειν, ἐπισταμένοισι ὡς ὁ Λάκων ἱκανός τοι ἔμελλε ἔσεσθαι καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἀπολογεύμενος· ἐπείτε δὲ ἁπάσης ἀπελαυνόμενος δέεαι τῆς ναυτικῆς ἄρχειν, οὕτω ἔχει τοι· οὐδ᾽ ἢν ὁ Λάκων ἐπιῇ τοι ἄρχειν αὐτῆς, ἡμεῖς ἐπήσομεν· ἡμετέρη γάρ ἐστι αὕτη γε μὴ αὐτῶν βουλομένων Λακεδαιμονίων. τούτοισι μὲν ὦν ἡγέεσθαι βουλομένοισι οὐκ ἀντιτείνομεν, ἄλλῳ δὲ παρήσομεν οὐδενὶ ναυαρχέειν. μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἴημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίης, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μοῦνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον
162 ἀπικέσθαι τάξαι τε καὶ διακοσμῆσαι στρατόν. οὕτω οὐκ ὄνειδος οὐδὲν ἡμῖν ἐστι λέγειν ταῦτα.» ἀμείβετο Γέλων τοῖσιδε. «ξεῖνε Ἀθηναῖε, ὑμεῖς οἴκατε τοὺς ἄρχοντας ἔχειν, τοὺς δὲ ἀρξομένους οὐκ ἔξειν. ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν ὑπιέντες ἔχειν τὸ πᾶν ἐθέλετε, οὐκ ἂν φθάνοιτε τὴν ταχίστην ὀπίσω ἀπαλλασσόμενοι καὶ ἀγγέλλοντες τῇ Ἑλλάδι ὅτι ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ ἔαρ αὐτῇ ἐξαραίρηται.» οὗτος δὲ ὁ νόος τοῦ ῥήματος [τὸ ἐθέλει λέγειν]· δῆλα γὰρ ὡς ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐστὶ τὸ ἔαρ δοκιμώτατον, τῆς δὲ τῶν Ἑλλήνων στρατιῆς τὴν ἑωυτοῦ στρατιήν· στερισκομένην ὦ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἑωυτοῦ συμμαχίης εἴκαζε ὡς εἰ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξαραιρημένον εἴη.

163 Οἱ μὲν δὴ τῶν Ἑλλήνων ἄγγελοι τοιαῦτα τῷ Γέλωνι χρηματισάμενοι ἀπέπλεον· Γέλων δὲ πρὸς ταῦτα δείσας μὲν περὶ τοῖσι Ἕλλησι μὴ οὐ δύνωνται τὸν βάρβαρον ὑπερβαλέσθαι, δεινὸν δὲ καὶ

a szárazföldi sereg vezérletét, s én a hajóhadat fogom vezetni; de ha szívesebben vagy vezér a tengeren, vezetem én akár a szárazföldi sereget is. Tehát vagy elfogadjátok e föltételt, vagy ezen szövetség nélkül fogtok távozni.» Gelonnak ezen ajánlatára az 161
athéni követ előbb szólt, mint a lakedaimoni, s így felelt: «Óh Syrakusai királya! Nem vezér hiányában küldött bennünket Görögország hozzád; nekünk hadseregre van szükségünk. Te pedig nem akarsz katonákat küldeni, hanem te lészsz Görögország vezére; annyira ragaszkodol a fővezérlethez. Míg az volt a föltételed, hogy te parancsolj az egész görög hadseregnek, mi athéniek csendben maradhattunk, tudván, hogy a lakoniai követ meg fog felelni mindkettőnk nevében. Mivel azonban a teljes vezérletről lemondva, a tengeri sereget kívánod vezetni, tudd meg, hogy ha a lakoniai át engedné is a hajók vezérletét, mi nem egyeznénk bele. Mert a tengeri vezérlet, ha a lakedaimoniak nem tartanak rá számot, a miénk. Ha tehát ők akarnak vezetni, nem ellenkezünk; de másnak senkinek sem engedjük át a tengeri fővezérletet. Mert akkor hiába szereztünk volna legnagyobb hajóhadat a görögök között, ha a syrakusaibelieknek engednők a fővezérletet athéniek, kik a legrégibb törzs vagyunk, s egyedül mi nem cseréltük fel soha lakóhelyünket. Még a költő Homeros is kiemelte, hogy tőlünk ment Ilionba a legkiválóbb ember, ki rendezni és vezetni tudta a sereget.[139]) Tehát nem sértő szándék mondatja velünk e szavakat.» Gelon erre így felelt: «Athéni vendégem! Úgy látszik, nektek 162
csak vezéreitek vannak, de nincsenek katonáitok, a kiknek parancsoljatok. Minthogy tehát mit sem akartok átengedni, hanem mindent magatoknak tartotok fönn: legjobb lesz mielőbb visszatérni, s mondjátok meg Görögországnak, hogy számára az esztendő elvesztette a tavaszt.»[140]) Szavának az volt az értelme, hogy valamint a tavasz nyilvánvalólag legszebb része az évnek, úgy az ő hadserege lenne a görög haderő büszkesége; Görögország tehát az ő szövetségétől megfosztva, hasonlít az olyan évhez, mely elvesztette a tavaszt.

A görög követek befejezvén alkudozásaikat Gelonnal, elhajóz- 163
tak. De Gelont ép ezért félelem szállta meg, hogy a görögök nem lesznek képesek a barbárokat legyőzni; másrészt azonban tűrhetetlen

οὐκ ἀνασχετὸν ποιησάμενος ἐλθὼν ἐς Πελοπόννησον ἄρχεσθαι ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐὼν Σικελίης τύραννος, ταύτην μὲν τὴν ὁδὸν ἠμέλησε, ὃ δὲ ἄλλης εἶχετο. ἐπείτε γὰρ τάχιστα ἐπύθετο τὸν Πέρσην διαβεβηκότα τὸν Ἑλλήσποντον, πέμπει πεντηκοντέροισι τρισὶ Κάδμον τὸν Σκύθεω ἄνδρα Κῷον ἐς Δελφούς, ἔχοντα χρήματα πολλὰ καὶ φιλίους λόγους, καραδοκήσοντα τὴν μάχην τῇ πεσέεται, καὶ ἢν μὲν ὁ βάρβαρος νικᾷ, τά τε χρήματα αὐτῷ διδόναι καὶ τῆν τε καὶ ὕδωρ τῶν ἄρχει ὁ Γέλων,
164 ἢν δὲ οἱ Ἕλληνες, ὀπίσω ἀπάγειν. ὁ δὲ Κάδμος οὗτος πρότερον τούτων παραδεξάμενος παρὰ πατρὸς τυραννίδα Κῴων εὖ βεβηκυῖαν, ἑκών τε εἶναι καὶ δεινοῦ ἐπιόντος οὐδενὸς ἀλλὰ ὑπὸ δικαιοσύνης ἐς μέσον Κῴοισι καταθεὶς τὴν ἀρχήν, οἴχετο ἐς Σικελίην, ἔνθα παρὰ Σαμίων ἔσχε τε καὶ κατοίκησε πόλιν Ζάγκλην τήν ἐς Μεσσήνην μεταβαλοῦσαν τὸ οὔνομα. τοῦτον δὴ ὁ Γέλων τὸν Κάδμον καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ἀπικόμενον διὰ δικαιοσύνην, τὴν οἱ αὐτὸς ἄλλην συνήδεε [ἐοῦσαν], ἔπεμπε· ὃς ἐπὶ τοῖσι ἄλλοισι δικαίοισι τοῖσι ἐξ ἑωυτοῦ ἐργασμένοισι καὶ τόδε οὐκ ἐλάχιστον τούτων ἐλίπετο· κρατήσας γὰρ μεγάλων χρημάτων τῶν οἱ Γέλων ἐπετράπετο, παρεὸν κατασχέσθαι οὐκ ἠθέλησε, ἀλλ' ἐπεὶ οἱ Ἕλληνες ἐπεκράτησαν τῇ ναυμαχίῃ καὶ Ξέρξης οἰχώκεε ἀπελαύνων, καὶ δὴ καὶ ἐκεῖνος ἀπίκετο ἐς τὴν Σικελίην ἀπὸ πάντα τὰ χρήματα ἄγων.

165 Λέγεται δὲ καὶ τάδε ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Σικελίῃ οἰκημένων, ὡς ὅμως καὶ μέλλων ἄρχεσθαι ὑπὸ Λακεδαιμονίων ὁ Γέλων ἐβοήθησε ἂν τοῖσι Ἕλλησι, εἰ μὴ ὑπὸ Θήρωνος τοῦ Αἰνησιδήμου Ἀκραγαντίνων μουνάρχου ἐξελασθεὶς ἐξ Ἱμέρης Τήριλλος ὁ Κρινίππου τύραννος ἐὼν Ἱμέρης ἐπῆγε ὑπ' αὐτὸν τὸν χρόνον τοῦτον Φοινίκων καὶ Λιβύων καὶ Ἰβήρων καὶ Λιγύων καὶ Ἐλισύκων καὶ Σαρδονίων καὶ Κυρνίων τριήκοντα μυριάδας καὶ στρατηγὸν αὐτῶν Ἀμίλκαν τὸν Ἄννωνος, Καρχηδονίων ἐόντα βασιλέα, κατὰ ξεινίην τε τὴν ἑωυτοῦ ὁ Τήριλλος ἀναγνώσας καὶ μάλιστα διὰ τὴν Ἀναξίλεω τοῦ Κρητίνεω προθυμίην, ὃς Ῥηγίου ἐὼν τύραννος τὰ ἑωυτοῦ τέκνα δοὺς ὁμήρους Ἀμίλκᾳ ἐπῆγε τὴν Σικελίην τιμωρέων τῷ πενθερῷ· Τηρίλλου γὰρ εἶχε θυγατέρα Ἀναξίλεως, τῇ οὔνομα ἦν Κυδίππη. οὕτω δὴ οὐκ οἷόν τε γενόμενον βοηθέειν τὸν Γέλωνα τοῖσι Ἕλλησι ἀποπέμπειν

és rút dolognak tartotta, hogy a Peloponnesosba hajózván, Sicilia kényura létére a lakedaimoniak vezérlete alatt harczoljon; ezt az utat tehát elvetette és egy más módot választott. Mihelyt megtudta, hogy a perzsák átkeltek a Hellespontoson, a Kos szigetéről származó Kadmost, Skythesnek fiát, sok kincscsel és barátságos izenetekkel három ötvenevezősön Delphoiba küldötte, hogy várja be ott a háború eldőltét; s ha a barbár lesz a győztes, adja át neki a kincseket a földdel és vízzel együtt, melyeknek Gelon az ura; ha pedig a görögök győznek, térjen vissza. Ez a Kadmos 164
évekkel azelőtt rendezett viszonyok között vette át atyjától Kosnak uralmát; de önként s minden kényszer nélkül, csupán igazságszeretetből adta át Kos népének az uralmat, maga pedig Siciliába távozott, hol a samosiakkal együtt elfoglalta és betelepítette Zanklét, melyet Messenének neveztek el. Ezt a Kadmost tehát, ki ilyetén módon jött Siciliába, küldötte el Gelon igazságossága miatt, melyről magának is voltak tapasztalatai. Ő pedig egyéb becsületes tettét ezzel a nem legkisebbel együtt hagyta emléke gyanánt hátra: annak a nagy kincsnek birtokában, melyet Gelon rábizott vala, gazdag emberré válhatott volna, de nem volt hozzá kedve; hanem midőn a görögök a tengeri csatában győztek, s Xerxes futva elmenekült, az összes kincscsel együtt ő is visszatért Siciliába.[141])

Azt is beszélik a Siciliában lakó görögök, hogy Gelon még a 165
lakedaimoniak vezérlete alatt is támogatta volna seregével a görögöket, ha nem támadta volna meg őt ugyanazon időben Himera kényura, Terillos. Krinipposnak fia; midőn ezt ugyanis Theron, Ainesidemos fia, Akragas királya, Himerából elkergette, Terillos phoinikiaiakból, libyaiakból, iberiaiakból, ligurokból, elisykusokból, sardiniaiakból és kyrnosiakból álló háromszázezernyi sereget indított Gelon ellen Hamilkarnak, Hanno fiának vezérlete alatt, ki akkor Karthago királya vala.[142]) Ezt nyerte meg Terillos tervének, részint vendégbarátsága révén, leginkább azonban Anaxilaosnak, Kretines fiának támogatására, ki mint Rhegion kényura, gyermekeit adta túszokul Hamilkarnak, s úgy vezette Siciliába ipjának támogatására. Anaxilaos ugyanis Terillosnak Kydippe nevű leányát birta nőül. Így tehát Gelon nem segíthette a görögöket, s ezért küldötte

166 ἐς Δελφοὺς τὰ χρήματα. πρὸς δὲ καὶ τάδε λέγουσι, ὡς συνέβη τῆς αὐτῆς ἡμέρης ἔν τε τῇ Σικελίῃ Γέλωνα καὶ Θήρωνα νικᾶν Ἀμίλκαν τὸν Καρχηδόνιον καὶ ἐν Σαλαμῖνι τοὺς Ἕλληνας τὸν Πέρσην. τὸν δὲ Ἀμίλκαν Καρχηδόνιον ἐόντα πρὸς πατρός, μητρόθεν δὲ Συρηκόσιον, βασιλεύσαντά τε κατ᾽ ἀνδραγαθίην Καρχηδονίων, ὡς ἡ συμβολή τε ἐγίνετο καὶ ὡς ἐσσοῦτο τῇ μάχῃ, ἀφανισθῆναι πυνθάνομαι· οὔτε γὰρ ζῶντα οὔτε ἀποθανόντα φανῆναι οὐδαμοῦ γῆς·
167 τὸ πᾶν γὰρ ἐπεξελθεῖν διζήμενον Γέλωνα. ἔστι δὲ ὑπ᾽ αὐτῶν Καρχηδονίων ὅδε λόγος λεγόμενος, οἰκότι χρεωμένων, ὡς οἱ μὲν βάρβαροι τοῖσι Ἕλλησι ἐν τῇ Σικελίῃ ἐμάχοντο ἐξ ἠοῦς ἀρξάμενοι μέχρι δείλης ὀψίης (ἐπὶ τοσοῦτο γὰρ λέγεται ἑλκύσαι τὴν σύστασιν), ὁ δὲ Ἀμίλκας ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ μένων ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐθύετο [καὶ ἐκαλλιερέετο] ἐπὶ πυρῆς μεγάλης σώματα ὅλα καταγίζων, ἰδὼν δὲ τροπὴν τῶν ἑωυτοῦ γινομένην, ὡς ἔτυχε ἐπισπένδων τοῖσι ἱροῖσι, ὥσε ἑωυτὸν ἐς τὸ πῦρ· οὕτω δὴ κατακαυθέντα ἀφανισθῆναι. ἀφανισθέντι δὲ Ἀμίλκᾳ τρόπῳ εἴτε τοιούτῳ, ὁς Φοίνικες λέγουσι, εἴτε ἑτέρῳ, [ὡς Καρχηδόνιοι καὶ Συρηκόσιοι,] τοῦτο μέν οἱ θύουσι, τοῦτο δὲ μνήματα ἐποίησαν ἐν πάσῃσι τῇσι πόλισι τῶν ἀποικίδων, ἐν αὐτῇ τε μέγιστον Καρχηδόνι.
168 Τὰ μὲν ἀπὸ Σικελίης τοσαῦτα. Κερκυραῖοι δὲ τάδε ὑποκρινάμενοι τοῖσι ἀγγέλοισι τοιάδε ἐποίησαν· καὶ γὰρ τούτους παρελάμβανον οἱ αὐτοὶ οἵ περ ἐς Σικελίην ἀπίκοντο, λέγοντες τοὺς αὐτοὺς λόγους τοὺς καὶ πρὸς Γέλωνα ἔλεγον. οἱ δὲ παραυτίκα μὲν ὑπίσχοντο πέμψειν τε καὶ ἀμυνέειν, φράζοντες ὡς οὔ σφι περιοπτέη ἐστὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπολλυμένη· ἢν γὰρ σφαλῇ, σφεῖς γε οὐδὲν ἄλλο ἢ δουλεύσουσι τῇ πρώτῃ τῶν ἡμερέων· ἀλλὰ τιμωρητέον εἴη ἐς τὸ δυνατώτατον. ὑπεκρίναντο μὲν οὕτω εὐπρόσωπα· ἐπεὶ δὲ ἔδει βοηθέειν, ἄλλα νοέοντες ἐπλήρωσαν νέας ἑξήκοντα, μόγις δὲ ἀναχθέντες προσέμειξαν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ περὶ Πύλον καὶ Ταίναρον γῆς τῆς Λακεδαιμονίων ἀνεκώχευον τὰς νέας, καραδοκέοντες καὶ οὗτοι τὸν πόλεμον τῇ πεσέεται, ἀελπτέοντες μὲν τοὺς Ἕλληνας ὑπερβαλέεσθαι, δοκέοντες δὲ τὸν Πέρσην κατακρατήσαντα πολλὸν ἄρξειν πάσης τῆς Ἑλλάδος. ἐποίευν ὧν ἐπίτηδες, ἵνα

a kincseket Delphoiba. Azt is mondja a hagyomány, hogy ugyan- 166
azon a napon győzte le Siciliában Gelon és Theron a karthagói Hamilkart, a mikor a görögök Salamisnál diadalmaskodtak a perzsák fölött.[143]) Hamilkar, ki apja révén karthagói volt, anyja révén pedig Syrakusaiból származott, s vitézségénél fogva lett a karthagóiak királya, hallomásom szerint az összecsapás és vereség után eltünt; mert sem holtan, sem elevenen nem látták őt ezentúl sehol sem, habár Gelon szigoruan kutatott utána. A karthagóiak 167
közt e dologról a következő, s nem valószinűtlen hagyomány él: mialatt a barbárok és görögök Siciliában napkeltétől késő estig hadakoztak (mert eddig tartott állítólag a küzdelem), azalatt Hamilkar a táborban maradt, hol áldozás (és kedvező jelek kutatása) közben a nagy máglyán egész állatokat égetett el; midőn pedig seregének megfutamodását látta, az áldozatok megöntözése közben a tűzbe vetette magát; így tehát a lángban fölemésztve eltünt. Akár olyatén módon tünt el Hamilkar, miként a phoinikiaiak mondják, akár úgy, (miként a karthagóiak és a syrakusaibeliek) bizonyos, hogy a karthagóiak áldozatot mutatnak be neki, s hogy minden gyarmatközségben emlékkövet állítottak tiszteletére, a legnagyobbat magában Karthagóban.[144])

Ennyi legyen elég Siciliáról. A mi már most a kerkyraiakat 168
illeti, ugyanazok a követek keresték fel, a kik Siciliába utaztak, s ugyanolyan izenetet vittek hozzájuk, mint Gelonhoz; feleletük és viselkedésük pedig a következő volt. Rögtön megigérték, hogy segítséget fognak küldeni, s kijelentették, hogy Görögország pusztulását nem nézhetnék nyugodt lélekkel; mert ha az bukik, a következő napon kétségtelenül nekik is rabszolgáknak kell leniök; kötelességüknek tartják tehát legjobb tehetségükhez képest segítséget küldeni. Feleletük így szépen hangzott; de midőn segítséget kellett volna nyujtani, meggondolták a dolgot. Fölszereltek ugyan hatvan hajót, de alig eveztek nyilt tengerre, hogy a Peloponnesoshoz közeledjenek, már is horgonyt vetettek a lakedaimoni Pylos és Tainaron körül, s ők is azt vigyázták, hova dől el a háború. Nem biztak abban, hogy a görögök kerekedjenek fölül, s azt hitték, hogy a perzsák fényes győzelem után egész Görögországot uralmuk alá fogják hajtani. Készakarva horgonyoztak tehát, hogy

ἔχωσι πρὸς τὸν Πέρσην λέγειν τοιάδε. «ὦ βασιλεῦ, ἡμεῖς, παραλαμβανόντων τῶν Ἑλλήνων ἡμέας ἐς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἔχοντες δύναμιν οὐκ ἐλαχίστην οὐδὲ νέας ἐλαχίστας παρασχόντες ἂν ἀλλὰ πλείστας μετά γε Ἀθηναίους, οὐκ ἠθελήσαμέν τοι ἐναντιοῦσθαι οὐδέ τι ἀποθύμιον ποιῆσαι.» τοιαῦτα λέγοντες ἤλπιζον πλέον τι τῶν ἄλλων οἴσεσθαι· τά περ ἂν καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμοὶ δοκέει. πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνάς σφι σκῆψις ἐπεποίητο, τῇ περ δὴ καὶ ἐχρήσαντο. αἰτιωμένων γὰρ τῶν Ἑλλήνων ὅτι οὐκ ἐβοήθεον, ἔφασαν πληρῶσαι μὲν ἑξήκοντα τριήρεας, ὑπὸ δὲ ἐτησιέων ἀνέμων ὑπερβαλεῖν Μαλέην οὐκ οἷοί τε γενέσθαι· οὕτω οὐκ ἀπικέσθαι ἐς Σαλαμῖνα, καὶ οὐδεμιῇ κακότητι λειφθῆναι τῆς ναυμαχίης.

169 Οὗτοι μὲν οὕτω διεκρούσαντο τοὺς Ἕλληνας. Κρῆτες δέ, ἐπείτε σφέας παρελάμβανον οἱ ἐπὶ τούτοισι ταχθέντες Ἑλλήνων, ἐποίησαν τοιόνδε. πέμψαντες κοινῇ θεοπρόπους ἐς Δελφοὺς τὸν θεὸν ἐπειρώτων εἴ σφι ἄμεινον τιμωρέουσι γίνεται τῇ Ἑλλάδι. ἡ δὲ Πυθίη ὑπεκρίνατο «ὦ νήπιοι, ἐπιμέμφεσθε ὅσα ὑμῖν ἐκ τῶν Μενελάου τιμωρημάτων Μίνως ἔπεμψε μηνίων δακρύματα, ὅτι οἱ μὲν οὐ συνεξεπρήξαντο αὐτῷ τὸν ἐν Καμικῷ θάνατον γενόμενον, ὑμεῖς δὲ ἐκείνοισι τὴν ἐκ Σπάρτης ἁρπασθεῖσαν ὑπ' ἀνδρὸς βαρβάρου γυναῖκα.» ταῦτα οἱ Κρῆτες ὡς ἀπενειχθέντα ἤκουσαν, ἔσχοντο τῆς
170 τιμωρίης. λέγεται γὰρ Μίνων κατὰ ζήτησιν Δαιδάλου ἀπικόμενον ἐς Σικανίην τὴν νῦν Σικελίην καλευμένην ἀποθανεῖν βιαίῳ θανάτῳ· ἀνὰ δὲ χρόνον Κρῆτας, θεοῦ σφι ἐποτρύναντος, πάντας πλὴν Πολιχνιτέων τε καὶ Πραισίων ἀπικομένους στόλῳ μεγάλῳ ἐς Σικανίην πολιορκέειν ἐπ' ἔτεα πέντε πόλιν Καμικόν, τὴν κατ' ἐμὲ Ἀκραγαντῖνοι ἐνέμοντο· τέλος δὲ οὐ δυναμένους οὔτε ἑλεῖν οὔτε παραμένειν λιμῷ συνεστεῶτας, ἀπολιπόντας οἴχεσθαι. ὡς δὲ κατὰ Ἰηπυγίην γενέσθαι πλέοντας, ὑπολαβόντα σφέας χειμῶνα μέγαν ἐκβαλεῖν ἐς τὴν γῆν· συναραχθέντων δὲ τῶν πλοίων οὐδεμίαν γάρ σφι ἔτι κομιδὴν ἐς Κρήτην φαίνεσθαι, ἐνθαῦτα Ὑρίην πόλιν κτίσαντας καταμεῖναί τε καὶ μεταβαλόντας ἀντὶ μὲν Κρητῶν γενέσθαι Ἰήπυγας Μεσσαπίους, ἀντὶ δὲ εἶναι νησιώτας ἠπειρώτας. ἀπὸ δὲ Ὑρίης πόλιος τὰς ἄλλας οἰκίσαι, τὰς δὴ Ταραν-

azután így szólhassanak Xerxeshez: «Óh király, habár a görögök bele akartak vinni ebbe a háborúba s habár hatalmunk nem a legkisebbek közé tartozik, sőt az athéniek után a legtöbb hajót szolgáltathattuk volna, nem akartunk ellened harczolni, sem valami nem tetszőt cselekedni.» Remélték, hogy így szólva, jobban fognak járni, mint a többiek; s azt hiszem, úgy is történt volna a dolog. Viszont a görögökkel szemben azt az ürügyet találták ki, melyet annak idején felhoztak. Midőn ugyanis a görögök szemükre hányták, hogy nem segítették őket, azt felelték, hogy fölszereltek ugyan hatvan hajót, de a passatszelek miatt nem birtak áthatolni Malea hegyfokán; ezért nem juthattak el Salamishoz, s nem rossz indulat tartotta őket vissza a tengeri csatától.[145])

169 Így hárították el ezek magukról a görögök szemrehányásait. A krétaiak pedig, midőn a hozzájuk rendelt követek segítségüket kérték, következőkép cselekedtek: tanácshatározatuk értelmében követeket küldöttek Delphoiba, hogy kérdezzék meg az istent, vajjon előnyükre válnék-e a görögöknek nyujtandó segítség. A Pythia felelete ez volt: «Ostobák, panaszkodjatok inkább, hogy Minos annyi könnyet ontatott veletek a Menelaosnak nyujtott segítségtekért, haragudván, hogy azok nem segítettek benneteket megbosszúlni Kamikosban elszenvedett halálát, ti pedig együtt tartottatok velük, midőn egy barbár ember Spártából elrabolt egy asszonyt.» A krétaiak hallván ezt a jóslatot, nem adtak segítséget.

170 A monda szerint ugyanis Minos Daidalos után kutatva, a ma Sicíliának nevezett Sikániába érkezett és erőszakos halállal múlt ki.[146]) Erre a krétaiak az isten parancsából bizonyos idő mulva nagy hajóhaddal vonultak Sikaniába, s öt évig ostromolták Kamikost, melyet az én időmben akragasiak laktak. E hadmenetben Polichne és Praisos városok lakóit kivéve, az összes krétaiak résztvettek.[147]) Minthogy azonban a várost nem tudták bevenni, s éhségtől szorítva nem maradhattak tovább, végre elvonultak. Hazautaztukban Iapygiáig értek, a hol egy iszonyú vihar partra dobta őket. Minthogy hajóik darabokra törtek, s nem volt módjuk Krétába visszatérni, Hyria városát alapítva, ott maradtak, s krétaiakból iapygiai messapiusok, szigetlakókból szárazföldi lakósok lettek.[148]) Hyria városából alapították többi gyarmataikat, melyeket a taren-

τῖνοι χρόνῳ ὕστερον πολλῷ ἐξανιστάντες προσέπταισαν μεγάλως, ὥστε φόνος Ἑλληνικὸς μέγιστος οὗτος δὴ ἐγένετο πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, αὐτῶν τε Ταραντίνων καὶ Ῥηγίνων, οἳ ὑπὸ Μικύθου τοῦ Χοίρου ἀναγκαζόμενοι τῶν ἀστῶν [καὶ] ἀπικόμενοι τιμωροὶ Ταραντίνοισι ἀπέθανον τρισχίλιοι οὕτω· αὐτῶν δὲ Ταραντίνων οὐκ ἐπῆν ἀριθμός. ὁ δὲ Μίκυθος οἰκέτης ἐὼν Ἀναξίλεω ἐπίτροπος Ῥηγίου καταλέλειπτο, οὗτος ὃς περ ἐκπεσὼν ἐκ Ῥηγίου καὶ Τεγέην τὴν Ἀρκάδων οἰκήσας ἀνέθηκε ἐν Ὀλυμπίῃ τοὺς πολλοὺς ἀνδριάν-
171 τας. ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Ῥηγίνους τε καὶ Ταραντίνους τοῦ λόγου μοι παρενθήκη γέγονε· ἐς δὲ τὴν Κρήτην ἐρημωθεῖσαν, ὡς λέγουσι Πραίσιοι, ἐσοικίζεσθαι ἄλλους τε ἀνθρώπους καὶ μάλιστα Ἕλληνας, τρίτῃ δὲ γενεῇ μετὰ Μίνων τελευτήσαντα γίνεσθαι τὰ Τρωικά, ἐν τοῖσι οὐ φλαυροτάτους φαίνεσθαι ἐόντας Κρῆτας τιμωροὺς Μενέλεῳ. ἀπὸ τούτων δέ σφι ἀπονοστήσασι ἐκ Τροίης λιμόν τε καὶ λοιμὸν γενέσθαι καὶ αὐτοῖσι καὶ τοῖσι προβάτοισι, ἔστε τὸ δεύτερον ἐρημωθείσης Κρήτης μετὰ τῶν ὑπολοίπων τρίτους αὐτὴν νῦν νέμεσθαι. Κρῆτας μὲν δὴ Πυθίη ὑπομνήσασα ταῦτα ἔσχε βουλομένους τιμωρέειν τοῖσι Ἕλλησι.

172 Θεσσαλοὶ δὲ ὑπὸ ἀναγκαίης τὸ πρῶτον ἐμήδισαν, ὡς διέδεξαν, ὅτι οὔ σφι ἥνδανε τὰ οἱ Ἀλευάδαι ἐμηχανῶντο. ἐπείτε γὰρ ἐπύθοντο τάχιστα μέλλοντα διαβαίνειν τὸν Πέρσην ἐς τὴν Εὐρώπην, πέμπουσι ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἀγγέλους· ἐν δὲ τῷ Ἰσθμῷ ἦσαν ἁλισμένοι πρόβουλοι τῆς Ἑλλάδος ἀραιρημένοι ἀπὸ τῶν πολίων τῶν τὰ ἀμείνω φρονεουσέων περὶ τὴν Ἑλλάδα. ἀπικόμενοι δὲ ἐπὶ τούτους τῶν Θεσσαλῶν οἱ ἄγγελοι ἔλεγον «ἄνδρες Ἕλληνες, δεῖ φυλάσσεσθαι τὴν ἐσβολὴν τὴν Ὀλυμπικήν, ἵνα Θεσσαλίῃ τε καὶ ἡ σύμπασα ἦ Ἑλλὰς ἐν σκέπῃ τοῦ πολέμου. ἡμεῖς μέν νυν ἕτοιμοι εἰμὲν συμφυλάσσειν, πέμπειν δὲ χρὴ καὶ ὑμέας στρατιὴν πολλήν, ὡς, εἰ μὴ πέμψετε, ἐπίστασθε ἡμέας ὁμολογήσειν τῷ Πέρσῃ· οὐ γάρ τι προκατημένους τοσοῦτο πρὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος μούνους πρὸ ὑμέων δεῖ ἀπολέσθαι. βοηθέειν δὲ οὐ βουλόμενοι ἀναγκαίην ἡμῖν οὐδεμίαν οἷοί τε ἐστὲ προσφέρειν· οὐδαμὰ γὰρ ἀδυνασίης ἀνάγκη κρέσσων

tumiak jóval később el akartak foglalni, de nagy vereséget szenvedtek, úgy, hogy tudomásunk szerint, a görög mészárlások közt ez volt a legborzasztóbb, mely nemcsak a tarentumiakat, hanem Rhegion lakóit is megritkította. Ezek ugyanis Mikythos, Choirosnak fia által kényszerítve, a tarentumiaknak segítségére jöttek, s háromezer polgártársukat elvesztették; a tarentumiak számát pedig nem is lehet megmondani. Ez a Mikythos Anaxilaosnak volt a rabszolgája, kit ura kormányzó gyanánt hagyott Rhegionban; később Rhegionból elkergették, s az arkadiai Tegeában telepedett le, s ő ajánlta föl Olympiában azt a sok emlékszobrot.[149]) A Taren- 171
tumra és Rhegionra vonatkozókat csak közbeszuráskép hoztam föl történetemben. A kipusztult Krétába a praisosiak hagyománya szerint sok mindenféle ember költözött be, leginkább görögök. Minos után a harmadik nemzedék idejére esik a trójai háború, melyben a krétaiak Menelaosnak szövetségesei között nem a leghitványabbaknak bizonyultak.[150]) De Trójából visszatérvén, e miatt éhség és halálvész pusztított mind az emberek, mind az állatok között. Kréta ekkor másodszor pusztult el, úgy hogy a maradékkal együtt a harmadik telep lakja most a szigetet. Erre a dologra figyelmeztette Pythia a krétaiakat, s visszatartotta szándékuktól, hogy segítséget küldjenek a görögöknek.

A thessaliaik kezdetben akaratuk ellen lettek médpártiak, 172
mert mint elárulták, nem tetszettek nekik az Aleuadák fondorkodásai. Mihelyt ugyanis megtudták, hogy a perzsák át akarnak jönni Európába, követeket küldöttek az Isthmoshoz. Itt voltak egybegyülve Görögországnak képviselői, kiket a hazafias érzületű államok választottak ki. A thessaliai követek hozzájuk érkezvén, így szóltak: «Görög férfiak! Meg kell védnetek az Olympos bejáratát, hogy Thessalia és egész Görögország meg legyen mentve a háborútól. Mi készek vagyunk résztvenni a védelemben, de nektek is nagy sereget kell küldenetek. Figyelmeztetünk benneteket, hogy ha nem küldtök, a perzsákkal fogunk egyességre lépni. Mert mi, kik annyira kiesünk Görögország egyéb vidékeitől, csak nem fogunk tőletek cserbenhagyva elpusztulni. Ha pedig nem akartok segíteni, nem lesz hatalmatokban, hogy reánk bármiféle kényszert alkalmazzatok; mert semmiféle kényszer sem hatalmasabb a lehetetlen-

ἔφυ· ἡμεῖς δὲ πειρησόμεθα αὐτοί τινα σωτηρίην μηχανώμε-
173 νοι.» ταῦτα ἔλεγον οἱ Θεσσαλοί. οἱ δὲ Ἕλληνες πρὸς ταῦτα ἐβουλεύσαντο ἐς Θεσσαλίην πέμπειν κατὰ θάλασσαν πεζὸν στρατὸν φυλάξοντα τὴν ἐσβολήν. ὡς δὲ συνελέχθη ὁ στρατός, ἔπλεε δι' Εὐρίπου· ἀπικόμενος δὲ τῆς Ἀχαιίης ἐς Ἅλον, ἀποβὰς ἐπορεύετο ἐς Θεσσαλίην, τὰς νέας αὐτοῦ καταλιπών, καὶ ἀπίκετο ἐς τὰ Τέμπεα ἐς τὴν ἐσβολὴν ἥ περ ἀπὸ Μακεδονίης τῆς κάτω ἐς Θεσσαλίην φέρει παρὰ ποταμὸν Πηνειόν, μεταξὺ δὲ Ὀλύμπου τε ὄρεος [ἐόντα] καὶ τῆς Ὄσσης. ἐνθαῦτα ἐστρατοπεδεύοντο τῶν Ἑλλήνων κατὰ μυρίους ὁπλίτας συλλεγέντες, καί σφι προσῆν ἡ Θεσσαλῶν ἵππος· ἐστρατήγεε δὲ Λακεδαιμονίων μὲν Εὐαίνετος ὁ Καρήνου ἐκ τῶν πολεμάρχων ἀραιρημένος, γένεος μέντοι ἐὼν οὐ τοῦ βασιληίου, Ἀθηναίων δὲ Θεμιστοκλέης ὁ Νεοκλέος. ἔμειναν δὲ ὀλίγας ἡμέρας ἐνθαῦτα· ἀπικόμενοι γὰρ ἄγγελοι παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀμύντεω ἀνδρὸς Μακεδόνος συνεβούλευόν σφι ἀπαλλάσσεσθαι μηδὲ μένοντας ἐν τῇ ἐσβολῇ καταπατηθῆναι ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐπιόντος, σημαίνοντες τό τε πλῆθος τῆς στρατιῆς καὶ τὰς νέας. ὡς δὲ οὗτοί σφι ταῦτα συνεβούλευον, χρηστὰ γὰρ ἐδόκεον συμβουλεύειν καί σφι εὔνοος ἐφαίνετο ἐὼν ὁ Μακεδών, ἐπείθοντο. δοκέειν δ' ἐμοί, ἀρρωδίη ἦν τὸ πεῖθον, ὡς ἐπύθοντο καὶ ἄλλην ἐοῦσαν ἐσβολὴν ἐς Θεσσαλοὺς κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίην διὰ Περραιβῶν κατὰ Γόννον πόλιν, τῇ περ δὴ καὶ ἐσέβαλε ἡ στρατιὴ ἡ Ξέρξεω. καταβάντες δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τὰς νέας ὀπίσω ἐπορεύοντο ἐς τὸν Ἰσθμόν.

174 Αὕτη ἐγένετο ἡ ἐς Θεσσαλίην στρατηίη, βασιλέος τε μέλλοντος διαβαίνειν ἐς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς Ἀσίης καὶ ἐόντος ἤδη ἐν Ἀβύδῳ. Θεσσαλοὶ δὲ ἐρημωθέντες συμμάχων οὕτω δὴ ἐμήδισαν προθύμως οὐδ' ἔτι ἐνδοιαστῶς, ὥστε ἐν τοῖσι πρήγμασι ἐφαίνοντο βασιλέι ἄνδρες ἐόντες χρησιμώτατοι.

175 Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπείτε ἀπίκατο ἐς τὸν Ἰσθμόν, ἐβουλεύοντο πρὸς τὰ λεχθέντα ἐξ Ἀλεξάνδρου τῇ τε στήσονται τὸν πόλεμον καὶ ἐν οἵοισι χώροισι. ἡ νικῶσα δὲ γνώμη ἐγίνετο τὴν ἐν Θερμοπύλῃσι ἐσβολὴν φυλάξαι· στεινοτέρη γὰρ ἐφαίνετο ἐοῦσα τῆς ἐς Θεσσαλίην καὶ ἅμα ἀγχοτέρη τε τῆς ἑωυτῶν [χώρης καὶ μούνη]. τὴν δὲ ἀτραπόν, δι' ἣν ἥλωσαν οἱ ἁλόντες Ἑλλήνων ἐν Θερμοπύλῃσι οὐδὲ ἤδεσαν ἐοῦσαν πρότερον ἢ περ ἀπικόμενοι ἐς Θερμοπύλας ἐπύθοντο Τρηχινίων. ταύτην ὦν ἐβουλεύσαντο

ségnél. Mi azonban iparkodni fogunk, hogy megóvjuk biztonságunkat.» Ezt mondták a thessaliaiak. A görögök erre elhatároz- 173
ták, hogy Thessaliába a tengeren át gyalogsereget küldenek a bejárat védelmére. Midőn a sereget összetoborozották, hajókon átszállították az Euriposon, s a sereg az achajai Alosban[151]) kikötvén, partra szállott, a hajókat ott hagyta, s Thessaliába vonult. Itten elfoglalta a Tempe völgy bejáratát, mely alsó Makedoniából a Peneios folyó mentében s az Olympos és Ossa hegy között Thessaliába vezet. Itt ütött tábort a görögöknek körülbelül tízezer katonája, s hozzájuk csatlakozott a thessaliai lovasság is. A lakedaimoniak vezére Karenos fia, Euainetos volt, a hadvezérek egyike, habár nem származott királyi családból;[152]) az athénieket Themistokles, Neokles fia vezette. De csak néhány napig maradtak ott; mert követek érkeztek a makedon Alexandrostól, Amyntas fiától, s azt tanácsolták, hogy távozzanak a Tempe bejáratától, különben széttiporja őket az ellenséges tábor, melynek nagyságát, valamint a hajóhadét megmondották. A görögök okosnak tartották ezt a tanácsot, s minthogy makedon részről jóindulatot láttak irányukban, szót fogadtak. Azt hiszem azonban, hogy a félelem birta rá őket; mert megtudták, hogy egy másik út is vezet Thessaliába felső Makedoniából a perrhaibusok földjén át, Gonnos városa mellett; a mint hogy erre is tört be Xerxesnek hadserege.[153]) A görögök tehát hajókra szálltak és visszatértek az Isthmoshoz.

Akkor történt ez a hadmenet Thessaliába, midőn a király 174
Ázsiából Európába át akart kelni, s már Abydosban volt. A thessaliaiak szövetségeiktől elhagyva, kétkedés nélkül, szivesen átpártoltak a médekhez; s a háború alatt a legnagyobb szolgálatokat tették a királynak.

A görögök az Isthmoshoz visszatérvén, tanácskoztak Alexand- 175
rosnak szavain, hogy hol és minő területen legyen a háború szintere; s az a vélemény győzött, hogy a thermopylai szorost kell megvédeni, mert nyilvánvalólag keskenyebb a thessaliai bejárásnál,[154]) s egyszersmind közelebb esett hozzájuk. Arról a gyalogösvényről, melyen át a Thermopylainál elesett görögök hálóba kerültek, nem volt előbb tudomásuk, mig oda nem érkeztek, a mikor a trachisiak fölfedezték nekik. Ezt a szorost kellett tehát

φυλάσσοντες τὴν ἐσβολὴν μὴ παριέναι ἐς τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον, τὸν δὲ ναυτικὸν στρατὸν πλέειν γῆς τῆς Ἱστιαιώτιδος ἐπὶ Ἀρτεμίσιον. ταῦτα γὰρ ἀγχοῦ τε ἀλλήλων ἐστὶ ὥστε πυνθάνεσθαι τὰ κατὰ ἑκατέρους ἐόντα, οἵ τε χῶροι οὕτω
176 ἔχουσι. τοῦτο μὲν τὸ Ἀρτεμίσιον ἐκ τοῦ πελάγεος τοῦ Θρηικίου ἐξ εὐρέος συνάγεται ἐς στεινὸν ἐόντα τὸν πόρον τὸν μεταξὺ νήσου τε Σκιάθου καὶ ἠπείρου Μαγνησίης· ἐκ δὲ τοῦ στεινοῦ τῆς Εὐβοίης ἤδη τὸ Ἀρτεμίσιον δέκεται αἰγιαλός, ἐν δὲ Ἀρτέμιδος ἱρόν. ἡ δὲ αὖ διὰ Τρηχῖνος ἔσοδος ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐστὶ τῇ στεινοτάτη ἡμίπλεθρον. οὐ μέντοι κατὰ τοῦτό γε ἐστὶ τὸ στεινότατον τῆς χώρης τῆς ἄλλης, ἀλλ' ἔμπροσθέ τε Θερμοπυλέων καὶ ὄπισθε, κατά τε Ἀλπηνοὺς ὄπισθε ἐόντας ἐοῦσα ἁμαξιτὸς μούνη, καὶ ἔμπροσθε κατα Φοίνικα ποταμὸν ἀγχοῦ Ἀνθήλης πόλιος ἄλλη ἁμαξιτὸς μούνη. τῶν δὲ Θερμοπυλέων τὸ μὲν πρὸς ἑσπέρης ὄρος ἄβατόν τε καὶ ἀπόκρημνον, ὑψηλόν, ἀνατεῖνον ἐς τὴν Οἴτην· τὸ δὲ πρὸς τὴν ἠῶ τῆς ὁδοῦ θάλασσα ὑποδέκεται καὶ τενάγεα. ἔστι δὲ ἐν τῇ ἐσόδῳ ταύτῃ θερμὰ λουτρά, τὰ Χύτρους καλέουσι οἱ ἐπιχώριοι, καὶ βωμὸς ἵδρυται Ἡρακλέος ἐπ' αὐτοῖσι. ἐδέδμητο δὲ τεῖχος κατὰ ταύτας τὰς ἐσβολάς, καὶ τό γε παλαιὸν πύλαι ἐπῆσαν. ἔδειμαν δὲ Φωκέες τὸ τεῖχος δείσαντες, ἐπεὶ Θεσσαλοὶ ἦλθον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκήσοντες γῆν τὴν Αἰολίδα, τήν περ νῦν ἐκτέαται. ἅτε δὴ πειρωμένων τῶν Θεσσαλῶν καταστρέφεσθαι σφέας, τοῦτο προεφυλάξαντο οἱ Φωκέες, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ θερμὸν τότε ἐπῆκαν ἐπὶ τὴν ἔσοδον, ὡς ἂν χαραδρωθείη ὁ χῶρος, πᾶν μηχανώμενοι ὅκως μή σφι ἐσβάλοιεν οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ τὴν χώρην. τὸ μέν νυν τεῖχος τὸ ἀρχαῖον ἐκ παλαιοῦ τε ἐδέδμητο καὶ τὸ πλέον αὐτοῦ ἤδη ὑπὸ χρόνου ἔκειτο· τοῖσι δὲ (Ἕλλησι) αὖτις ὀρθώσασι ἔδοξε ταύτῃ ἀπαμύνειν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τὸν βάρβαρον. κώμη δὲ ἐστὶ ἀγχοτάτω τῆς ὁδοῦ Ἀλπηνοὶ οὔνομα· ἐκ ταύτης δὲ ἐπισιτιεῖσθαι ἐλογίζοντο οἱ Ἕλληνες.

177 Οἱ μέν νυν χῶροι οὗτοι τοῖσι Ἕλλησι εἶναι ἐφαίνοντο ἐπιτήδεοι· ἅπαντα γὰρ προσκεψάμενοι καὶ ἐπιλογισθέντες ὅτι οὔτε πλήθεϊ ἔξουσι χρᾶσθαι οἱ βάρβαροι οὔτε ἵππῳ, ταύτῃ σφι ἔδοξε δέκεσθαι τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. ὡς δὲ ἐπύθοντο τὸν Πέρσην ἐόντα ἐν Πιερίῃ, διαλυθέντες ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐστρατεύοντο αὐτῶν οἱ μὲν ἐς Θερμοπύλας πεζῇ, ἄλλοι δὲ κατὰ θάλασσαν ἐπ' Ἀρτεμίσιον.

határozatuk értelmében megvédeni, nehogy a barbárok Görögországba hatoljanak. Szintúgy elhatározták, hogy a hajóhaddal Artemisionig hatolnak, Histiaiotis területére;[155]) minthogy ugyanis a két hely közel esik egymáshoz, könnyü lesz egyiknek a másikról hirt kapnia. Fekvésük pedig a következő. Artemision ott 176
van, hol a széles thrák tenger szük tengerszorossá válik Skiathos szigete és Magnesia szárazföldje között; ezen euboiai tengerszoros közvetlen határában van Artemision tengerpartja Artemis szentélyével; a hol pedig a bejárás Görögországba Trachison át a legkeskenyebb, fél plethron a szélessége. De nem itt van ezen a vidéken a legszükebb szoros, hanem Thermopylai fölött és alatt; ez utóbbi helyen Alpenoi mellett csak egy szekér haladhat az úton, szintúgy keskeny a járás Thermopylai fölött, a Phoinix folyó mentében Anthele városánál. Thermopylaitól nyugatra a hegység megközelíthetetlen meredek, magas, és az Oitáig nyúlik; keletre az utat tenger és iszap borítja.[156]) Közel a szoroshoz vannak meleg források, melyeket a vidék lakossága «fazekak»-nak nevez, s Herakles oltára emelkedik mellettük.[157]) E bejárásnál hajdan falat emeltek, s kapuk is voltak rajta. A phokisiak épitették félelmükben, midőn a thessaliaiak Thesprotiából Aiolisba jöttek letelepedni, a hol most tényleg ők az urak.[158]) Minthogy tehát a thessaliaiak a phokisiakat le akarták igázni, ezek falat emeltek védelmükre, s a meleg forrásokat is a bejáráshoz vezették, hogy a talajt iszapossá tegyék; minden lehetőt elkövettek, hogy a thessaliaiak be ne törjenek területükre. Mivel a régi fal még az ősidőkben épült, nagyobb részét rommá változtatta az idő; a görögök pedig elhatározták, hogy ismét fölépítik, s itt tartják vissza a barbárokat Görögországtól. Az út közelében feküdt egy Alpenoi nevü falu, s a görögök úgy számítottak, hogy innen látják el élelemmel a katonákat.

Ezeket a helyeket tartották a görögök czéljukhoz megfelelők- 177
nek. Minthogy ugyanis mindent meghánytak vetettek, hogy itt a barbárok sem tömegük, sem lovasságuk erejét ki nem fejthetik, elhatározták, hogy itt várják be Görögország megtámadóit. Midőn pedig meghallották, hogy a perzsák Pieriában vannak, isthmosi gyülésüket feloszlatták, s egy részük gyalog a Thermopylaihoz, más részük a tengeren Artemisionhoz vonúlt.

178 Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες κατὰ τάχος ἐβοήθεον διαταχθέντες, Δελφοὶ δ' ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἐχρηστηριάζοντο τῷ θεῷ ὑπὲρ ἑωυτῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος καταρρωδηκότες, καί σφι ἐχρήσθη ἀνέμοισι εὔχεσθαι· μεγάλους γὰρ τούτους ἔσεσθαι τῇ Ἑλλάδι συμμάχους. Δελφοὶ δὲ δεξάμενοι τὸ μαντήιον πρῶτα μὲν Ἑλλήνων τοῖσι βουλομένοισι εἶναι ἐλευθέροισι ἐξήγγειλαν τὰ χρησθέντα αὐτοῖσι, καί σφι δεινῶς καταρρωδέουσι τὸν βάρβαρον ἐξαγγείλαντες χάριν ἀθάνατον κατέθεντο. μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Δελφοὶ τοῖσι ἀνέμοισι βωμόν τε ἀπέδεξαν ἐν Θυίῃ, τῇ περ τῆς Κηφισοῦ θυγατρὸς Θυίης τὸ τέμενος ἐστί, ἐπ' ἧς καὶ ὁ χῶρος οὗτος τὴν ἐπωνυμίην ἔχει, καὶ θυσίῃσι σφέας μετήισαν.

179 Δελφοὶ μὲν δὴ κατὰ τὸ χρηστήριον ἔτι καὶ νῦν τοὺς ἀνέμους ἱλάσκονται. ὁ δὲ ναυτικὸς Ξέρξεω στρατὸς ὁρμώμενος ἐκ Θέρμης πόλιος παρέβαλε νήυσὶ τῇσι ἄριστα πλεούσῃσι δέκα ἰθὺ Σκιάθου, ἔνθα ἦσαν προφυλάσσουσαι νέες τρεῖς Ἑλληνίδες, Τροιζηνίη τε καὶ Αἰγιναίη καὶ Ἀττική. προϊδόντες δὲ
180 οὗτοι τὰς νέας τῶν βαρβάρων ἐς φυγὴν ὥρμησαν. τὴν μὲν δὴ Τροιζηνίην, τῆς ἦρχε Πρηξῖνος, αὐτίκα αἱρέουσι ἐπισπόμενοι οἱ βάρβαροι, καὶ ἔπειτα τῶν ἐπιβατέων αὐτῆς τὸν καλλιστεύοντα ἀγαγόντες ἐπὶ τῆς πρώρης τῆς νεὸς ἔσφαξαν, διαδέξιον ποιεύμενοι τὸν εἶλον τῶν Ἑλλήνων πρῶτον καὶ κάλλιστον. τῷ δὲ σφαγιασθέντι τούτῳ οὔνομα ἦν Λέων· τάχα δ' ἄν τι καὶ τοῦ
181 οὐνόματος ἐπαύροιτο. ἡ δὲ Αἰγιναίη, τῆς ἐτριηράρχεε Ἀσωνίδης, καί τινά σφι θόρυβον παρέσχε, Πυθέω τοῦ Ἰσχενόου ἐπιβατεύοντος, ἀνδρὸς ἀρίστου γενομένου ταύτην τὴν ἡμέρην· ὃς ἐπειδὴ ἡ νηῦς ἡλίσκετο ἐς τοῦτο ἀντεῖχε μαχόμενος ἐς ὃ κατεκρεουργήθη ἅπας. ὡς δὲ πεσὼν οὐκ ἀπέθανε ἀλλ' ἦν ἔμπνοος, οἱ Πέρσαι, οἵ περ ἐπεβάτευον ἐπὶ τῶν νεῶν, δι' ἀρετὴν τὴν ἐκείνου περιποιῆσαί μιν περὶ πλείστου ἐποιήσαντο, σμύρνῃσί τε ἰώμενοι τὰ ἕλκεα καὶ σινδόνος βυσσίνης τελαμῶσι κατειλίσσοντες· καί μιν, ὡς ὀπίσω ἀπίκοντο ἐς τὸ ἑωυτῶν στρατόπεδον, ἐπεδείκνυσαν ἐκπαγλεόμενοι πάσῃ τῇ στρατιῇ περιέποντες εὖ. τοὺς δὲ ἄλλους τοὺς
182 ἔλαβον ἐν τῇ νηῒ ταύτῃ περιεῖπον ὡς ἀνδράποδα. αἱ μὲν δὴ δύο τῶν νεῶν οὕτω ἐχειρώθησαν· ἡ δὲ τρίτη, τῆς ἐτριηράρχεε Φόρμος ἀνὴρ Ἀθηναῖος, φεύγουσα ἐξοκέλλει ἐς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, καὶ τοῦ μὲν σκάφεος ἐκράτησαν οἱ βάρβαροι, τῶν δὲ ἀνδρῶν οὔ· ὡς γὰρ δὴ τάχιστα ἐπώκειλαν τὴν νέα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποθορόντες κατὰ Θεσσαλίην πορευόμενοι ἐκομίσθησαν ἐς Ἀθήνας.

A görögök tehát szétoszolva, gyorsan védelemre siettek; 178
Delphoi lakói azonban magukat és hazájukat féltve, jóslatot kértek az istentől, s azt kapták feleletül, hogy könyörögjenek a szelekhez, mert ezek lesznek Görögország hatalmas szövetségesei.[159]) A delphoibeliek rögtön közölték jóslatukat a szabadságért lelkesülő görögökkel, s őket a barbároktól való rettenetes félelmükben örök hálára kötelezték. Ezután Delphoi lakói oltárt emeltek a szeleknek Thyiában[160]) (a hol Kephissos leányának, Thyiának szentélye épült; innen is kapta nevét e vidék), s áldozatokat mutattak be nekik.

A jóslat értelmében a delphoibeliek még ma is áldoznak a 179
szeleknek. A hajóhad Therma városából kiindulván, Xerxes a leggyorsabb tíz hajót egyenesen Skyathosig előreküldte, a hol három görög hajó állott őrt, egy troizeni, egy aiginai és egy attikai. Midőn ezek a barbárok hajóit meglátták, futásnak eredtek. A bar- 180
bárok üldözőbe vették őket, s a troizeni hajót, melyen Prexinos parancsolt, rögtön elfogták; majd pedig a legénység közül a legdaliásabbat a hajó előrészére vezették és levágták, kedvező előjelnek tartván, hogy első görög foglyuk oly szép volt. A lemészárolt embernek Leon volt a neve, s talán ez is hozzájárult sorsának előidézéséhez. De az aiginai hajó, melynek Asonides volt a kapi- 181
tánya, nem kis bajt okozott a perzsáknak; mert a hajón szolgáló Pythes, Ischenoos fia, vitéz embernek mutatta magát e napon. Midőn a hajót elfogták, nem adta meg magát addig, míg teljesen össze nem vágták. A hajókon harczoló perzsák észrevették, hogy bár elesett, nem halt meg, hanem még van benne élet, azért vitéz voltáért mindent elkövettek élete megmentésére; myrrhával gyógyították sebeit, s byssus-vászondarabokkal kötötték be. Midőn pedig táborukba visszatértek, jól bántak vele, sőt csudakép mutogatták az egész hadseregnek. Ellenben a többiekkel, kiket a hajón elfog- tak, rabszolga módra bántak el. Két hajót tehát sikerült így 182
elfogni a perzsáknak; de a harmadik, melynek az athéni Phormos volt a kapitánya, elmenekült és a Peneios torkolatánál partot ért. Magát a hajót elfogták a barbárok, de a legénységet nem, mert az a kikötés után rögtön megfutott, és Thessalián keresztül Athénbe menekült.

183 Ταῦτα οἱ Ἕλληνες οἱ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ στρατοπεδευόμενοι πυν
θάνονται παρὰ πυρσῶν ἐκ Σκιάθου· πυθόμενοι δὲ καὶ καταρρωδή
σαντες ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου μετορμίζοντο ἐς Χαλκίδα, φυλάξοντε
μὲν τὸν Εὔριπον, λείποντες δὲ ἡμεροσκόπους περὶ τὰ ὑψηλὰ τῆ
Εὐβοίης. τῶν δὲ δέκα νεῶν τῶν βαρβάρων τρεῖς ἐπήλασαν περὶ τ
ἕρμα τὸ μεταξὺ ἐόν Σκιάθου τε καὶ Μαγνησίης καλεόμενον δὲ Μύρ
μηκα. ἐνθαῦτα οἱ βάρβαροι ἐπειδὴ στήλην λίθου ἐπέθηκαν κομί
σαντες ἐπὶ τὸ ἕρμα, ὁρμηθέντες αὐτοὶ ἐκ Θέρμης, ὡς σφι τὸ ἐμ
ποδὼν ἐγεγόνεε καθαρόν, ἐπέπλεον πάσῃσι τῇσι νηυσί, ἕνδεκα
ἡμέρας παρέντες μετὰ τὴν βασιλέος ἐξέλασιν ἐκ Θέρμης. τὸ δὲ ἕρμο
σφι κατεγήσατο ἐὸν ἐν πόρῳ μάλιστα Πάμμων Σκύριος. πανημερὸν
δὲ πλέοντες οἱ βάρβαροι ἐξανύουσι τῆς Μαγνησίης χώρης ἐπὶ Ση-
πιάδα τε καὶ τὸν αἰγιαλὸν τὸν μεταξὺ Κασθαναίης τε πόλιος ἐόντα
καὶ Σηπιάδος ἀκτῆς.

184 Μέχρι μέν νυν τούτου τοῦ χώρου καὶ Θερμοπυλέων ἀπαθής τε
κακῶν ἦν ὁ στρατὸς καὶ πλῆθος ἦν τηνικαῦτα ἔτι, ὡς ἐγὼ συμβαλ-
λόμενος εὑρίσκω, τῶν μὲν ἐκ τῶν νεῶν τῶν ἐκ τῆς Ἀσίης, ἑουσέων
ἑπτὰ καὶ διηκοσιέων καὶ χιλιέων, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑκάστων τῶν
ἐθνέων ὅμιλον ἐόντα τέσσερας χαὶ εἴκοσι μυριάδας καὶ πρὸς χιλιάδα
τε καὶ τετρακοσίους, ὡς ἀνὰ διηκοσίους ἄνδρας λογιζομένοισι ἐν
ἑκάστῃ νηΐ. ἐπεβάτευον δὲ ἐπὶ τουτέων τῶν νεῶν, χωρὶς ἑκάστων
τῶν ἐπιχωρίων ἐπιβατέων, Περσέων τε καὶ Μήδων καὶ Σακέων τριή-
κοντα ἄνδρες. οὗτος ἄλλος ὅμιλος γίνεται τρισμύριοι καὶ ἑξακισχί-
λιοι καὶ πρὸς διηκόσιοι τε καὶ δέκα. προσθήσω δ' ἔτι τούτῳ καὶ τῷ
προτέρῳ ἀριθμῷ τοὺς ἐκ τῶν πεντηκοντέρων, ποιήσας, ὅ τι πλέον
ἦν αὐτῶν ἢ ἔλασσον, ἀν' ὀγδώκοντα ἄνδρας ἐνεῖναι. συνελέχθη δὲ
ταῦτα τὰ πλοῖα, ὡς καὶ πρότερον εἰρέθη, τρισχίλια. ἦδη ὦν ἄνδρες
ἂν εἶεν ἐν αὐτοῖσι τέσσερες μυριάδες καὶ εἴκοσι. τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐκ
τῆς Ἀσίης ναυτικὸν ἦν, σύμπαν ἐὸν πεντήκοντα μυριάδες καὶ μία,
χιλιάδες δὲ ἔπεισι ἐπὶ ταύτῃσι ἑκτὰ καὶ πρὸς ἑκατοντάδες ἓξ καὶ
δεκάς. τοῦ δὲ πεζοῦ ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μυριάδες ἐγένοντο. τῶν
δὲ ἱππέων ὀκτὼ μυριάδες. προσθήσω δ' ἔτι τούτοισι τὰς καμήλους
τοὺς ἐλαύνοντας Ἀραβίους καὶ τοὺς τὰ ἅρματα Λίβυας, πλῆθος
ποιήσας δισμυρίους ἄνδρας. καὶ δὴ τό τε ἐκ τῶν νεῶν καὶ τοῦ πεζοῦ
πλῆθος συντιθέμενον γίνεται διηκόσιαί τε μυριάδες καὶ τριήκοντα καὶ
μία, παὶ πρὸς χιλιάδες ἑπτὰ καὶ ἑκατοντάδες ἓξ καὶ δεκάς. τοῦτο
μὲν τὸ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσίης στράτευμα ἐξαναχθὲν εἴρηται, ἄνευ τε
τῆς θεραπηίης τῆς ἑπομένης καὶ τῶν σιταγωγῶν πλοίων καὶ ὅσοι
185 ἐνέπλεον (ἐν) τούτοισι. τὸ δὲ δὴ ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀγόμενον στρά-
τευμα ἔτι προσλογιστέα τούτῳ παντὶ τῷ ἐξηριθμημένῳ· δόκησιν δὲ
δεῖ λέγειν. νέας μέν νυν οἱ ἀπὸ Θρηίκης Ἕλληνες καὶ (οἱ) ἐκ τῶν

Midőn ezt a görögök, kik Artemisionnál táboroztak, Skya- 183
thosból adott tűzjelek által megtudták, rémületükben Artemisionból az Euripos védelmére Chalkisba vitorláztak, s kémeket hagytak hátra az euboiai hegyek közelében. A tíz barbár hajó közül három a Skyathos és Magnesia közt levő sziklazátonyhoz hajózott, melynek Myrmex (hangya) a neve. Itt azután egy magukkal hozott kőoszlopot állítottak a sziklazátonyra; s midőn a hajózás ezen akadályát elhárították, az egész tábor elindult Thermából, tizenegyed napra, hogy a király is elhagyta a várost. A zátonyra, mely a hajóút irányában feküdt, a skyrosi Pammon figyelmeztette őket. Egy napi hajózás után a barbárok Magnesia területére, a Sepiashoz értek, meg azon partvidékhez, mely Kasthanaia városa és a Sepias hegyfoka között terül el.[161])

Ezen pontig és a Thermopylaiig nem esett kár a seregben. 184
A hadsereg nagysága akkor az én számításom szerint a következő volt. Először is az Ázsiából jövő ezerkétszázhét hajó, melyekhez eredetileg az egyes népek szolgáltatták a legénységet; s ha egy-egy hajóra kétszáz embert számítunk, 241,400 ember volt rajtuk. Ezeken a hajókon a belföldi legénységen kívül egyenként harmincz katona volt még perzsa, méd és saka nemzetségből;[162]) ezeknek összege 36,210. Ezen összeghez meg az előbbihez hozzá kell adnom az ötvenevezősöket, melyeken egyre-másra nyolczvan ember volt. Összeszámítva ezeket a hajókat, mint már egyszer mondtam, háromezret kapunk; tehát 240,000 ember vala rajtuk.[163]) Ennyiből állott az Ázsiából felvonuló hajóhad összesen 517,610 emberrel. A gyalog hadsereg 1.700,000, a lovas hadsereg 80,000 emberből állott. De hozzá kell még vennünk a tevéken lovagoló arabokat, a szekereken harczoló libyaiakat, kiknek számát húszezerre teszem. Összeadva már most a tengeri és szárazföldi hadsereget, 2.317,610 embert kapunk. S ezzel föl van sorolva az Ázsiából vezetett tábor, nem számítva bele a szolgakiséretet, az élelemszállító hajókat, meg ezeknek legénységét. Az egész összeg- 185
hez hozzá kell még számítani az Európából vezetett tábort, melynek nagyságát azonban csak hozzávetőleg mondhatom meg. A Thrákiában és a thrák part mentében fekvő szigeteken lakó görögök százhusz hajót szolgáltattak, legénységük tehát 24,000

νήσων τῶν ἐπικειμενέων τῇ Θρηίκῃ παρείχοντο εἴκοσι καὶ ἑκατόν· ἐκ μέν νυν τουτέων τῶν νεῶν ἄνδρες τετρακισχίλιοι καὶ δισμύριοι γίνονται. πεζοῦ δὲ τὸν Θρήικες παρείχοντο καὶ Παίονες καὶ Ἐορδοὶ καὶ Βοττιαῖοι καὶ τὸ Χαλκιδικὸν γένος καὶ Βρύγοι καὶ Πίερες καὶ Μακεδόνες καὶ Περραιβοὶ καὶ Ἐνιῆνες καὶ Δόλοπες καὶ Μάγνητες καὶ Ἀχαιοὶ καὶ ὅσοι τῆς Θρηίκης τὴν παραλίην νέμονται, τούτων τῶν ἐθνέων τριήκοντα μυριάδας δοκέω γενέσθαι. αὗται ὦν αἱ μυριάδες ἐκείνῃσι προστεθεῖσαι τῇσι ἐκ τῆς Ἀσίης, γίνονται αἱ πᾶσαι ἀνδρῶν αἱ μάχιμοι μυριάδες διηκόσιαι καὶ ἑξήκοντα καὶ τέσσερες,
186 ἔπεισι δὲ ταύνῃσι ἑκατοντάδες ἑκκαίδεκα καὶ δεκάς. τοῦ μαχίμου δὲ τούτου ἐόντος ἀριθμὸν τοσούτου, τὴν θεραπηίην τὴν ἐπομένην τούτοισι καὶ τοὺς ἐν τῇσι σιταγωγοῖσι ἀκάτοισι ἐόντας καὶ μάλα ἐν τοῖσι ἄλλοισι πλοίοισι τοῖσι ἅμα πλέουσι τῇ στρατιῇ, τούτους τῶν μαχίμων ἀνδρῶν οὐ δοκέω εἶναι ἐλάσσονας ἀλλὰ πλεῦνας. καὶ δὴ σφεας ποιέω ἴσους ἐκείνοισι εἶναι καὶ οὔτε πλεῦνας οὔτε ἐλάσσονας οὐδέν· ἐξισούμενοι δὲ οὗτοι τῷ μαχίμῳ ἐκπληροῦσι τὰς ἴσας μυριάδας ἐκείνοισι. οὕτω πεντακοσίας τε μυριαδας καὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ καὶ χιλιάδας τρεῖς καὶ ἑκατοντάδας δύο καὶ δεκάδας δύο ἀνδρῶν ἤγαγε Ξέρξης ὁ Δαρείου μέχρι Σηπιάδος
187 καὶ Θερμοπυλέων. οὗτος μὲν δὴ τοῦ συνάπαντος τοῦ Ξέρξεω στρατεύματος ἀριθμός, γυναικῶν δὲ σιτοποιῶν καὶ παλλακέων καὶ εὐνούχων οὐδεὶς ἂν εἴποι ἀτρεκέα ἀριθμόν· οὐδ' αὖ ὑποζυγίων τε καὶ τῶν ἄλλων κτηνέων τῶν ἀχθοφόρων καὶ κυνῶν Ἰνδικῶν τῶν ἑπομένων, οὐδ' ἂν τούτων ὑπὸ πλήθεος οὐδεὶς ἂν εἴποι ἀριθμόν. ὥστε οὐδέν μοι θῶμα [παρίσταται] προδοῦναι τὰ ῥέεθρα τῶν ποταμῶν ἔστι ὧν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅκως τὰ σιτία ἀντέχρησε θῶμά μοι μυριάσι τοσαύτῃσι. εὑρίσκω γὰρ συμβαλλόμενος, εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρης ἐλάμβανε καὶ μηδὲν πλέον, ἕνδεκα μυριάδας μεδίμνων τελεομένας ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ καὶ πρὸς τριηκοσίους τε ἄλλους μεδίμνους καὶ τεσσεράκοντα· γυναιξὶ δὲ καὶ εὐνούχοισι καὶ ὑποζυγίοισι καὶ κυσὶ . . . . οὐ λογίζομαι. ἀνδρῶν δὲ ἐουσέων τοσουτέων μυριάδων, κάλλεός τε εἵνεκα καὶ μεγάθεος οὐδεὶς αὐτῶν ἀξιονικότερος ἦν αὐτοῦ Ξέρξεω ἔχειν τοῦτο τὸ κράτος.
188 Ὁ δὲ δὴ ναυτικὸς στρατὸς ἐπείτε ὁρμηθεὶς ἔπλεε καὶ κατέσχε τῆς Μαγνησίης χώρης ἐς τὸν αἰγιαλὸν τὸν μεταξὺ Κασθαναίης τε πόλιος ἐόντα καὶ Σηπιάδος ἀκτῆς, αἱ μὲν δὴ πρῶται τῶν νεῶν ὅρμεον πρὸς γῇ, ἄλλαι δ' ἐπ' ἐκείνῃσι ἐπ' ἀγκυρέων· ἅτε γὰρ τοῦ αἰγιαλοῦ ἐόντος οὐ μεγάλου, πρόκροσσαι ὅρμεον τὸ ἐς πόντον καὶ ἐπὶ ὀκτὼ νέας. ταύτην μὲν τὴν εὐφρόνην οὕτω, ἅμα δὲ ὄρθρῳ ἐξ αἰθρίης τε καὶ νηνεμίης τῆς θαλάσσης ζεσάσης ἐπέπεσέ σφι χειμών τε μέγας καὶ πολλὸς ἄνεμος ἀπηλιώτης, τὸν δὴ Ἑλλησποντίην κα-

emberből állott. Gyalogságot szolgáltattak a thrákok, paionok, eordusok, bottiaiusok, a chalkidikéi törzs, a brygusok, pieriaiak, makedonok, perrhaibusok, enienek, dolopok, magnetek, achajaiak és a tengerparton lakó thrákok. Számításom szerint e népek hadereje 300,000 emberből állott.[164]) Hozzáadva e számot az ázsiai haderőhöz, a katonák összege 2.641,610. Ha tehát a fegyverfogha- 186
tóknak ekkora volt a száma, azt hiszem, a szolgakiséret, az élelemszállító hajók legénysége, valamint a többi hajókon tartózkodó emberek, kik a hadsereggel tartottak, voltak annyian, ha nem többen, mint a katonák; tegyük fel, hogy sem többen sem kevesebben, hanem ép annyian voltak; a kapott összeghez tehát ép oly összeget kell még hozzáadnunk. E szerint 5.283,220 embert vezetett Xerxes, a Dareios fia, a Sepiasig és Thermopylaiig.[165]) Ez tehát 187
Xerxes összes haderejének a nagysága. A kenyérsütő asszonyoknak, ágyasoknak és eunuchoknak senki sem tudja pontosan megmondani a számát. Szintúgy senkisem tudja megmondani, mennyi volt a szarvasmarha, egyéb igás állat és indiai kutya. Úgy hogy egy csöppet sem csodálkozom, hogy a folyók medrei kiapadtak; de annál nagyobb a bámulatom, hogy mikép láttak el élelemmel oly sok százezer embert. Mert hogy többet ne számítsak, ha csak egy choinix buzát kapott minden ember egy napra, akkor naponként 110,340 mérőt emésztett föl a hadsereg,[166]) nem számítva a nőket, eunuchokat, igás marhákat és kutyákat. Ekkora embertömeg között pedig senki sem volt, ki szépségénél és nagyságánál fogva méltóbb lett volna Xerxesnél ekkora hatalom birtokára.

A hajóhad tehát Thermát odahagyván, magnesiai területre 188
vonúlt, s elfoglalta a Kasthanaia városa és a Sepias hegyfoka közt elnyúló partot. Az első hajósor a szárazföldhöz volt erősítve, a többi pedig mögötte horgonyozott. Minthogy ugyanis a part nem volt hosszú, a hajók kiemelkedő orraikkal nyolcz párhuzamos sorban a tengerre néztek. Igy töltötték el az első éjszakát; de hajnalban a derült időt és szélcsendet nagy vihar és heves északkeleti szél váltotta fel, mely fölkorbácsolta a tengert. E szelet a vidék lakói hellespontosinak nevezik. A kik már most észrevették a keletkező vihart, s helyzetük megengedte, azok még idejében partra húzták a hajókat, s hajóikkal együtt maguk is megmenekültek. A melye-

λέουσι οἱ περὶ ταῦτα τὰ χωρία οἰκημένοι. ὅσοι μὲν νυν αὐτῶν αὐξόρενον ἔμαθον τὸν ἄνεμον, καὶ τοῖσι οὕτω εἶχε ὅρμου, οἱ δ' ἔφθησαν τὸν χειμῶνα ἀναπάσαντες τὰς νέας, καὶ αὐτοί τε περιῆσαν καὶ αἱ νέες αὐτῶν· ὅσας δὲ τῶν νεῶν μεταρσίας ἔλαβε, τὰς μὲν ἐξέφερε πρὸς Ἴπνους καλεομένους τοὺς ἐν Πηλίῳ, τὰς δὲ ἐς τὸν αἰγιαλόν· αἱ δὲ περὶ αὐτὴν τὴν Σηπιάδα περιέπιπτον, αἱ δὲ ἐς Μελίβοιαν πόλιν, αἱ δὲ ἐς Κασθαναίην ἐξεβράσσοντο· ἦν
189 τε τοῦ χειμῶνος χρῆμα ἀφόρητον. λέγεται δὲ λόγος ὡς Ἀθηναῖοι τὸν Βορέην ἐκ θεοπροπίου ἐπεκαλέσαντο, ἐλθόντος σφι ἄλλου χρηστηρίου τὸν γαμβρὸν ἐπίκουρον καλέσασθαι. Βορέης δὲ κατὰ τὸν Ἑλλήνων λόγον ἔχει γυναῖκα Ἀττικήν, Ὠρειθυίην τὴν Ἐρεχθέος. κατὰ δὴ τὸ κῆδος τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς φάτις ὅρμηται, συμβαλλόμενοι σφίσι τὸν Βορέην γαμβρὸν εἶναι, ναυλοχέοντες τῆς Εὐβοίης ἐν Χαλκίδι ὡς ἔμαθον αὐξόμενον τὸν χειμῶνα ἢ καὶ πρὸ τούτου, ἐθύον ὅ τε καὶ ἐπεκαλέοντο τὸν τε Βορέην καὶ τὴν Ὠρειθυίην τιμωρῆσαι σφίσι καὶ διαφθεῖραι τῶν βαρβάρων τὰς νέας, ὡς καὶ πρότερον περὶ Ἄθων. εἰ μέν νυν διὰ ταῦτα τοῖσι βαρβάροισι ὁρμέουσι Βορέης ἐπέπεσε, οὐκ ἔχω εἰπεῖν· οἱ δ' ὧν Ἀθηναῖοι σφίσι λέγουσι βοηθήσαντα τὸν Βορέην πρότερον καὶ τότε ἐκεῖνα κατεργάσασθαι, καὶ ἱρὸν ἀπελθόντες Βορέῳ ἱδρύσαντο παρὰ ποταμὸν Ἰλισόν.

190 Ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ νέας οἱ ἐλαχίστας λέγουσι διαφθαρῆναι τετρακοσιέων οὐκ ἐλάσσονας, ἄνδρας τε ἀναριθμήτους χρημάτων τε πλῆθος ἄφθονον. ὥστε Ἀμεινοκλέι τῷ Κρητίνεω ἀνδρὶ Μάγνητι γηοχέοντι περὶ Σηπιάδα μεγάλως ἡ ναυηγίη αὕτη ἐγένετο χρηστή, ὃς πολλὰ μὲν χρύσεα ποτήρια ὑστέρῳ χρόνῳ ἐκβρασσόμενα ἀνείλετο πολλὰ δὲ ἀργύρεα, θησαυρούς τε τῶν Περσέων εὗρε, ἄλλα τε [χρύσεα] ἄφατα χρήματα περιεβάλετο. ἀλλ' ὁ μὲν ταῦτα οὐκ εὐτυχέων εὑρήμασι μέγα πλούσιος ἐγένετο· ἦν γάρ τις καὶ τοῦτον ἄχαρις συμφορὴ λυπεῦσα παιδο-
191 φόνος. σιταγωγῶν δὲ ὁλκάδων καὶ τῶν ἄλλων πλοίων [διαφθειρομένων] οὐκ ἐπῆν ἀριθμός. ὥστε δείσαντες οἱ στρατηγοὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ μή σφι κεκακωμένοισι ἐπιθέωνται οἱ Θεσσαλοί, ἔρκος ὑψηλὸν ἐκ τῶν ναυηγίων περιεβάλοντο. ἡμέρας γὰρ δὴ ἐχείμαζε τρεῖς· τέλος δὲ ἔντομά τε ποιεῦντες καὶ καταείδοντες γόητες οἱ Μάγοι τῷ ἀνέμῳ, πρός τε τούτοισι καὶ τῇ Θέτι καὶ τῇσι Νηρηίσι θύοντες, ἔπαυσαν τετάρτῃ ἡμέρῃ, ἢ ἄλλως κως αὐτὸς ἐθέλων ἐκόπασε. τῇ δὲ Θέτι ἔθυον πυθόμενοι παρὰ τῶν Ἰώνων τὸν λόγον, ὡς ἐκ τοῦ χώρου

ket azonban nyilt tengeren kapott a vihar, azokat részint a Pelion alatt, az ugynevezett Ipnoihoz, részint a parthoz sodorta. Némelyek a Sepiashoz ütődtek, mások Meliboia városánál, mások pedig Kasthanaiánál pusztultak el.[167]) A vihar ereje ellenállhatatlan vala. Hagyomány szerint az athéniek segítségért könyörögtek 189
Boreashoz, mert egy új jóslatot kaptak, hogy sógoruknál keressenek támogatást. A görög mythosz szerint pedig Boreas az attikai Erechtheus leányának, Oreithyiának a férje;[168]) az athéniek tehát, mint a hagyomány beszéli, e házasságból azt következtették, hogy Boreas az ő sógoruk; s midőn az euboiai Chalkisnál horgonyoztak és észrevették, hogy vihar támad, vagy még előbb is: áldozatot mutattak be és segítségül hivták Boreast meg Oreithyiát, hogy pusztítsa el a barbárok hajóit, úgy mint azelőtt az Athosnál. Vajjon e miatt esett-e neki Boreas a horgonyozó barbároknak, nem mondhatom meg; de az athéniek azt állítják, hogy előbb is Boreas segítette őket, s hogy most is ő idézte elő e pusztulást. Midőn tehát visszatértek, Boreasnak az Ilissos folyó mellett templomot emeltek.

Azok szerint, a kik legkevésbbé sem túloznak, legalább négy- 190
száz hajó jutott tönkre e viharban, velök együtt számtalan ember és végtelen sok kincs. Mert midőn a magnesiai Ameinokles, Kretines fia, a Sepias körül fölásta a földet, nagy hasznára vált ez a hajótörés, a mennyiben később sok kihányt arany és ezüst tárgyat gyüjtött össze; megtalálta a perzsák kincseit, s végtelen sok más tárgynak jutott birtokába. Ameinokles így nagy vagyonra tett szert, bár különben nem volt szerencsés ember: másokkal együtt őt is nyomta a bánat gyermekeinek halála miatt. Az elpusztult 191
élelemszállító hajókat és egyéb csónakokat össze sem lehetett számolni; úgy hogy a hajóhad vezérei félelmükben, hogy a thessaliaiak rossz helyzetüket fölhasználva megtámadhatnák, az összetört hajókból magas bástyát emeltettek táboruk körül. A vihar három napig dühöngött; végre a negyedik napon sikerült a mágusoknak halotti áldozatukkal, szelet csitító bűvös mondásokkal, azonkivül Thetisnek és a Nereidáknak bemutatott áldozatokkal a vihart megszüntetni; vagy talán magától is megnyugodott. Thetisnek azért áldoztak, mert az iónoktól hallották a mythoszt,

τούτου ἁρπασθείη ὑπὸ Πηλέος, εἴη τε ἅπασα ἡ ἀκτὴ ἡ Σηπιὰς ἐκείνης τε καὶ τῶν ἀλλέων Νηρηίδων.

192 Ὁ μὲν δὴ τετάρτῃ ἡμέρῃ ἐπέπαυτο, τοῖσι δὲ Ἕλλησι οἱ ἡμεροσκόποι ἀπὸ τῶν ἄκρων τῶν Εὐβοϊκῶν καταδραμόντες δευτέρῃ ἡμέρῃ, ἀπ' ἧς ὁ χειμὼν ὁ πρῶτος ἐγένετο, ἐσήμαινον πάντα τὰ γενόμενα περὶ τὴν ναυηγίην. οἱ δὲ ὡς ἐπύθοντο, Ποσειδέωνι σωτῆρι εὐξάμενοι καὶ σπονδὰς προχέαντες τὴν ταχίστην ὀπίσω ἠπείγοντο ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, ἐλπίσαντες ὀλίγας τι-

193 νάς σφι ἀντιξόους ἔσεσθαι νέας. οἱ μὲν δὴ τὸ δεύτερον ἐλθόντες περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἐναυλόχεον, Ποσειδέωνος σωτῆρος ἐπωνυμίην ἀπὸ τούτου ἔτι καὶ ἐς τόδε νομίζοντες. οἱ δὲ βάρβαροι, ὡς ἐπαύσατό τε ὁ ἄνεμος καὶ τὸ κῦμα ἔστρωτο, κατασπάσαντες τὰς νέας ἔπλεον παρὰ τὴν ἤπειρον, κάμψαντες δὲ τὴν ἄκρην τῆς Μαγνησίης ἰθέαν ἔπλεον ἐς τὸν κόλπον τὸν ἐπὶ Παγασέων φέροντα. ἔστι δὲ χῶρος ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ τῆς Μαγνησίης, ἔνθα λέγεται τὸν Ἡρακλέα καταλειφθῆναι ὑπὸ Ἰήσονός τε καὶ τῶν συνεταίρων ἐκ τῆς Ἀργοῦς ἐπ' ὕδωρ πεμφθέντα, εὖτ' ἐπὶ τὸ κῶας ἔπλεον ἐς Αἶαν τὴν Κολχίδα· ἐνθεῦτεν γὰρ ἔμελλον ὑδρευσάμενοι ἐς τὸ πέλαγος ἀφήσειν. ἐπὶ τούτου δὲ τῷ χώρῳ οὔνομα γέγονε Ἀφεταί. ἐν τούτῳ ὦν ὅρμον οἱ Σέρξεω ἐποιεῦντο.

194 Πεντεκαίδεκα δὲ τῶν νεῶν τουτέων ἔτυχόν τε ὕστανται πολλὸν ἐξαναχθεῖσαι, καί κως κατεῖδον τὰς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ τῶν Ἑλλήνων νέας. ἔδοξάν τε δὴ τὰς σφετέρας εἶναι οἱ βάρβαροι καὶ πλέοντες ἐσέπεσον ἐς τοὺς πολεμίους· τῶν ἐστρατήγεε ὁ ἀπὸ Κύμης τῆς Αἰολίδος ὕπαρχος Σανδώκης ὁ Θαμασίου, τὸν δὴ πρότερον τούτων βασιλεὺς Δαρεῖος ἐπ' αἰτίῃ τοιῇδε λαβὼν ἀνεσταύρωσε· ἐὼν τῶν βασιληίων δικαστέων ὁ Σανδώκης ἐπὶ χρήμασι ἄδικον δίκην ἐδίκασε. ἀνακρεμασθέντος ὦν αὐτοῦ, λογιζόμενος ὁ Δαρεῖος εὗρέ οἱ πλέω ἀγαθὰ τῶν ἁμαρτημάτων πεποιημένα ἐς οἶκον τὸν βασιλήιον· εὑρὼν δὲ τοῦτο ὁ Δαρεῖος, καὶ γνοὺς ὡς ταχύτερα αὐτὸς ἢ σοφώτερα ἐργασμένος εἴη, ἔλυσε. βασιλέα μὲν δὴ Δαρεῖον οὕτω διαφυγὼν μὴ ἀπολέσθαι περιῆν, τότε δὲ ἐς τοὺς Ἕλληνας καταπλώσας ἔμελλε οὐ τὸ δεύτερον διαφυγὼν περιέσεσθαι· ὡς γὰρ σφέας εἶδον προσπλέοντας οἱ Ἕλληνες, μαθόντες αὐτῶν τὴν γινομένην ἁμαρτάδα, ἐπαναχθέντες εὖ-

195 πετέως σφέας εἷλον. ἐν τουτέων μιῇ Ἀρίδωλις πλέων ἦλω, τύραννος Ἀλαβάνδων τῶν ἐν Καρίῃ, ἐν ἑτέρῃ δὲ ὁ Πάφιος στρατηγὸς Πενθύλος ὁ Δημονόου, ὃς ἦγε μὲν δυώδεκα νέας ἐκ Πάφου, ἀποβαλὼν δὲ σφεων τὰς ἕνδεκα τῷ χειμῶνι τῷ γενομένῳ κατὰ

hogy erről a vidékről rabolta őt el Peleus, s hogy az egész Sepias hegyfok neki és a többi Nereidáknak van szentelve.[169])

A vihar tehát a negyedik napon elállt. A kémek az euboiai 192
magaslatokról a vihar kitörésének második napján a görögökhöz siettek és mindent megjelentettek, a mi a hajókkal történt. A görögök e hirre a megmentő Poseidonhoz imádkoztak, s áldozatuk bemutatása után rögtön visszasiettek Artemisionhoz, remélvén, hogy csak kevés hajó lesz majd velük szemben. Ők tehát másod- 193
szor jöttek Artemision vidékére és itten vetettek horgonyt; ez időtől kezdve pedig a mai napig birja Poseidon a megmentő nevet. Midőn a szél elült s a habok lecsendesedtek, a barbárok vízre bocsátva hajóikat a szárazföld mentében eveztek, s megkerülvén Magnesiának végét, egyenesen a Pagasai városáig nyúló öbölbe hajóztak. Ebben az öbölben van egy Magnesiához tartozó hely, hol a mythosz szerint Iason és Argonauta társai, midőn a gyapjúért a kolchisi Aiába hajóztak, Heraklest odahagyták, a mint vizért küldték a szárazra. Mert innen akarták magukat vizzel ellátni, hogy azután tovább hatoljanak a tengeren. Innen kapta e hely az Aphetai nevet, s itt vetettek horgonyt Xerxes emberei.[170])

Tizenöt hajó, mely az utolsó sorban állott, véletlenül meg- 194
látta Artemisionnál a görög hajókat. A barbárok abban a hitben, hogy az övéikhez tartoznak, odahajóztak, s így az ellenség kezébe kerültek. Vezérük Aeolis kormányzója, a kyméi származású Sandokes, Thamasios fia volt, kit régebben Dareios király keresztre feszíttetett, még pedig azért, mert Sandokes mint királyi biró pénzért igazságtalan itéletet mondott. A mint így a kereszten függött, Dareios meghányta-vetette, hogy Sandokes több jót tett már a királyi háznak, mint rosszat; s belátva, hogy inkább hamarosan cselekedett, mint okosan, szabadon bocsátotta. Dareios királytól tehát megmenekülve, nem halt meg, hanem életben maradt; de most a görögök közé kerülve, másodszor nem sikerült életét megmenteni. Mert midőn a görögök látták, hogy a hajók közelednek, észrevették tévedésüket, s nekik támadva, könnyű szerrel kézre kerítették őket. Ezek egyikén fogták el Aridolist, a káriai 195
Alabanda kényurát, egy másikon pedig Penthylost, Demonoos fiát, a paphosi vezért, ki tizenkét hajót vezetett Paphosból,[171])

Σηπιάδα, μιῇ τῇ περιγενομένῃ καταπλέων ἐπ' Ἀρτεμίσιον ἥλω. τούτους οἱ Ἕλληνες ἐξιστορήσαντες τὰ ἐβούλοντο πυθέσθαι ἀπὸ τῆς Ξέρξεω στρατιῆς, ἀποπέμπουσι δεδεμένους ἐς τὸν Κορινθίων ἰσθμόν.

196 Ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς ὁ τῶν βαρβάρων στρατός, πάρεξ τῶν πεντεκαίδεκα νεῶν τῶν εἶπον Σανδώκεα στρατηγέειν, ἀπίκοντο ἐς Ἀφετάς. Ξέρξης δὲ καὶ ὁ πεζὸς πορευθεὶς διὰ Θεσσαλίης καὶ Ἀχαιίης ἐσβεβληκὼς ἦν καὶ δὴ τριταῖος ἐς Μηλιέας, ἐν Θεσσαλίῃ μὲν ἅμιλλαν ποιησάμενος ἵππων, τῆς (τε) ἑωυτοῦ ἀποπειρώμενος καὶ τῆς Θεσσαλῆς ἵππου, πυθόμενος ὡς ἀρίστη εἴη τῶν ἐν Ἕλλησι· ἔνθα δὴ αἱ Ἑλληνίδες ἵπποι ἐλείποντο πολλόν. τῶν μέν νυν ἐν Θεσσαλίῃ ποταμῶν Ὀνόχωνος μοῦνος οὐκ ἀπέχρησε τῇ στρατιῇ τὸ ῥεεθρον πινόμενος· τῶν δὲ ἐν Ἀχαιίῃ ποταμῶν ῥεόντων οὐδὲ ὅστις μέγιστος αὐτῶν ἐστι Ἠπιδανός, οὐδὲ οὗτος ἀντέσχε εἰ μὴ φλαύρως.

197 Ἐς Ἅλον δὲ τῆς Ἀχαιίης ἀπικομένῳ Ξέρξῃ οἱ κατηγεμόνες τῆς ὁδοῦ βουλόμενοι τὸ πᾶν ἐξηγέεσθαι ἔλεγόν οἱ ἐπιχώριον λόγον, τὰ περὶ τὸ ἱρὸν τοῦ Λαφυστίου Διός, ὡς Ἀθάμας ὁ Αἰόλου ἐμηχανήσατο Φρίξῳ μόρον σὺν Ἰνοῖ βουλεύσας, μετέπειτα δὲ ὡς ἐκ θεοπροπίου Ἀχαιοὶ προτιθεῖσι τοῖσι ἐκείνου ἀπογόνοισι ἀέθλους τοιούσδε· ὃς ἂν ᾖ τοῦ γένεος τούτου πρεσβύτατος, τούτῳ ἐπιτάξαντες ἔργεσθαι τοῦ ληίτου αὐτοὶ φυλακὰς ἔχουσι. λήιτον δὲ καλέουσι τὸ πρυτανήιον οἱ Ἀχαιοί. ἢν δὲ ἐσέλθῃ, οὐκ ἔστι ὅκως ἔξεισι πρὶν ἢ θύσεσθαι μέλλῃ· ὡς τ' ἔτι πρὸς τούτοισι πολλοὶ ἤδη τούτων τῶν μελλόντων θύσεσθαι δείσαντες οἴχοντο ἀποδράντες ἐς ἄλλην χώρην, χρόνου δὲ προϊόντος ὀπίσω κατελθόντες ἢν ἁλίσκωνται ἐστέλλοντο ἐς τὸ πρυτανήιον· ὡς θύσταί τε [ἐξηγέοντο] στέμμασι πᾶς πυκασθεὶς καὶ ὡς σὺν πομπῇ ἐξαχθείς. ταῦτα δὲ πάσχουσι οἱ Κυτισσώρου τοῦ Φρίξου παιδὸς ἀπόγονοι, διότι παθαρμὸν τῆς χώρης ποιευμένου Ἀχαιῶν ἐκ θεοπροπίου Ἀθάμαντα τὸν Αἰόλου καὶ μελλόντων μιν θύειν ἀπικόμενος οὗτος ὁ Κυτίσσωρος ἐξ Αἴης τῆς Κολχίδος ἐρρύσατο, ποιήσας δὲ τοῦτο τοῖσι ἐπιγενομένοισι ἐξ ἑωυτοῦ μῆνιν τοῦ θεοῦ ἐνέβαλε. Ξέρξης δὲ ταῦτα ἀκούσας ὡς κατὰ τὸ ἄλσος ἐγίνετο, αὐτός τε ἔργετο αὐτοῦ καὶ τῇ στρατιῇ πάσῃ παρήγγειλε, τῶν τε Ἀθάμαντος ἀπογόνων τὴν οἰκίην ὁμοίως καὶ τὸ τέμενος ἐσέβετο.

de közülük tizenegyet a Sepias mellett kitört vihar alkalmával elvesztett, az egy megmaradton pedig, mikor Artemision felé evezett, elfogták. Miután a görögök ezeket mindenről kikérdezték, a mit Xerxes táboráról tudni akartak, lánczra verve a korinthosi földszoroshoz küldték.

A barbárok tengeri hada a tizenöt hajó kivételével, melyek- 196
nek, mint említettem, Sandokes volt a vezérük, Aphetaihoz érkezett. Ezalatt Xerxes a szárazföldi hadsereggel átvonult Thessalián meg Achaján, s három nappal előbb a malisiak földjére tört be. Thessaliában lóversenyt rendezett, szembe állítva egymással a saját lovasságát meg a thessaliait, melyről azt hallotta, hogy Görögországban a legkiválóbb; de itt a görög lovak jóval hátramaradtak. A thessaliai folyók közül csupán az Onochonos vize nem volt elégséges a hadsereg megitatására; Achajában viszont a legnagyobb folyó, az Apidanos is csak alig volt elégséges.[172])

Midőn Xerxes az achajai Alosba érkezett, úti kalauzai, kik 197
mindent meg akartak magyarázni, elbeszéltek neki a Zeus Laphistios templomára vonatkozólag egy helyi mondát; hogy miként tanácskozott Athamas, Aiolos fia, Inóval Phrixos megölése fölött, s hogy miként rótták az achajaiak isteni jóslat folytán az ő utódaira a következő küzdelmeket:[173]) a család legidősebb tagjának megtiltották, hogy a nép házába lépjen, s maguk állnak ott őrt. (Az achajaiak a tanácsházat a nép házának hivják.) De ha mégis belépett a kapun, nem távozhat el onnan, ha csak föl nem áldoztatja magát. Elbeszélték továbbá, hogy már sokan, kiket föl kellett volna áldozni, félelmükben más országba menekültek, később azonban visszatérvén, elfogattak, s úgy vitték őket a tanácsházba; mindegyiket koszorúkkal diszítik föl, s úgy viszik az áldozatra. Ez a büntetés van róva Kytissorosnak, Phrixos fiának utódaira; mert midőn az achajaiak egy jóslat következtében szertartással akarták országukat megtisztítani, és ezért Athamast, Aiolos fiát föláldozni: ez a Kytissoros, visszatérvén a kolchisi Aiából, megmentette; csakhogy e tettével az istennek haragját vonta utódaira.[174]) Xerxes e történetet hallván, maga sem lépett a berekbe, midőn odaért, sőt egész táborának is megtiltotta. Hasonló tisztelettel adózott Athamas utódai házának és szentélyének.

198 Ταῦτα μὲν τὰ ἐν Θεσσαλίῃ καὶ τὰ ἐν Ἀχαιίῃ· ἀπὸ δὲ τούτων τῶν χώρων ἤιε ἐς τὴν Μηλίδα παρὰ κόλπον θαλάσσης, ἐν τῷ ἄμπωτίς τε καὶ ῥηχίη ἀνὰ πᾶσαν ἡμέρην γίνεται. περὶ δὲ τὸν κόλπον τοῦτον ἐστὶ χῶρος πεδινός, τῇ μὲν εὐρὺς τῇ δὲ καὶ κάρτα στεινός· περὶ δὲ τὸν χῶρον ὄρεα ὑψηλὰ καὶ ἄβατα περικληίει πᾶσαν τὴν Μηλίδα γῆν, Τρηχίνιαι πέτραι καλόμεναι. πρώτη μέν νυν πόλις ἐστὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἰόντι ἀπὸ Ἀχαιίης Ἀντικύρη, παρ' ἣν Σπερχειὸς ποταμὸς ῥέων ἐξ Ἐνιήνων ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ. ἀπὸ δὲ τούτου διὰ εἴκοσί κου σταδίων ἄλλος ποταμὸς τῷ οὔνομα κεῖται Δύρας, τὸν βοηθέοντα τῷ Ἡρακλέι καιομένῳ λόγος ἐστὶ ἀναφανῆναι. ἀπὸ δὲ τούτου δι' ἄλλων εἴκοσι σταδίων ἄλλος ποταμός ἐστι ὃς καλέεται
199 Μέλας. Τρηχὶς δὲ πόλις ἀπὸ τοῦ Μέλανος τούτου ποταμοῦ πέντε στάδια ἀπέχει. ταύτῃ δὲ καὶ εὐρύτατον ἐστὶ πάσης τῆς χώρης ταύτης ἐκ τῶν ὀρέων ἐς θάλασσαν, κατ' ἃ Τρηχὶς πεπόλισται· δισχίλιά τε γὰρ καὶ δισμύρια πλέθρα τοῦ πεδίου ἐστί. τοῦ δὲ ὄρεος τὸ περικληίει τὴν γῆν τὴν Τρηχινίην ἐστὶ διασφὰξ πρὸς μεσαμβρίην Τρηχῖνος, διὰ δὲ τῆς διασφάγος Ἀσωπὸς ποταμὸς ῥέει παρὰ τὴν
200 ὑπωρέην τοῦ ὄρεος. ἔστι δὲ ἄλλος Φοῖνιξ ποταμὸς οὐ μέγας πρὸς μεσαμβρίην τοῦ Ἀσωποῦ, ὃς ἐκ τῶν ὀρέων τούτων ῥέων ἐς τὸν Ἀσωπὸν ἐκδιδοῖ. κατὰ δὲ τὸν Φοίνικα ποταμὸν στεινότατον ἐστί· ἁμαξιτὸς γὰρ μούνη δέδμηται. ἀπὸ δὲ τοῦ Φοίνικος ποταμοῦ πεντεκαίδεκα στάδια ἐστὶ ἐς Θερμοπύλας. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ Φοίνικός [τε] ποταμοῦ καὶ Θερμοπυλέων κώμη τε ἐστὶ τῇ οὔνομα Ἀνθήλη κεῖται, παρ' ἣν δὴ παραρρέων ὁ Ἀσωπὸς ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ, καὶ χῶρος περὶ αὐτὴν εὐρύς, ἐν τῷ Δήμητρός τε ἱρὸν Ἀμφικτυονίδος ἵδρυται καὶ
201 ἕδραι εἰσὶ Ἀμφικτύοσι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀμφικτύονος ἱρόν. βασιλεὺς μὲν δὴ Ξέρξης ἐστρατοπεδεύετο τῆς Μηλίδος ἐν τῇ Τρηχινίῃ, οἱ δὲ [δὴ] Ἕλληνες ἐν τῇ διόδῳ. καλέεται δὲ ὁ χῶρος οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν πλεόνων Ἑλλήνων Θερμοπύλαι, ὑπὸ δὲ τῶν ἐπιχωρίων καὶ περιοίκων Πύλαι. ἐστρατοπεδεύοντο μέν νυν ἑκάτεροι ἐν τούτοισι τοῖσι χωρίοισι, ἐπεκράτεε δὲ ὃ μὲν τῶν πρὸς βορέην ἄνεμον ἐχόντων πάντων μέχρι Τρηχῖνος, οἳ δὲ τῶν πρὸς νότον καὶ μεσαμβρίην φερόντων τὸ ἐπὶ ταύτης τῆς ἠπείρου.

202 Ἦσαν δὲ οἵδε Ἑλλήνων οἱ ὑπομένοντες τὸν Πέρσην ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ, Σπαρτιητέων τε τριηκόσιοι ὁπλῖται καὶ Τεγεητέων καὶ Μαντινέων χίλιοι, ἡμίσεες ἑκατέρων, ἐξ Ὀρχομενοῦ τε τῆς Ἀρκαδίης εἴκοσι καὶ ἑκατόν, καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίης χίλιοι· τοσοῦτοι μὲν Ἀρκάδων, ἀπὸ δὲ Κορίνθου τετρακόσιοι καὶ ἀπὸ Φλιοῦντος διηκόσιοι καὶ Μυκηναίων ὀγδώκοντα. οὗτοι μὲν ἀπὸ Πελοποννήσου παρῆσαν, ἀπὸ δὲ Βοιωτῶν Θεσπιέων τε ἑπτακόσιοι καὶ Θηβαίων

Ez történt Thessaliában és Achajában. E vidékekről Xerxes 198
Malisba ment a tengeröböl mentében, a hol naponként apály és
dagály szokott lenni.[175]) Ezen öböl körül húzódik egy sík terület,
mely az egyik oldalon széles, a másikon pedig nagyon keskeny.
Az egész malisi földet köröskörül magas és meredek hegyek, az
úgynevezett trachisi sziklák zárják el. Az öbölnek első városa
Achajából jövet Antikyra; közelében ömlik be az enienek földjén
eredő Spercheios a tengerbe. Körülbelül húsz stadiumra van tőle
egy másik folyó, névszerint Dyras, mely a mythos szerint meg-
jelent az égő Heraklesnek segítségére.[176]) Ismét húsz stadiumra
van az úgynevezett Melas (fekete) folyó. Trachis városa öt stadium- 199
nyira fekszik ezen Melas folyótól; erre van a vidéknek a hegyek-
től a tengerig a legnagyobb szélessége, s közelében épült Trachis,
hol a síkság huszonkétezer plethron széles.[177]) A trachisi területet
körülövező hegységben, Trachistól délre van egy völgyszakadék,
s ezen át folyik a hegynek aljában az Asopos folyam.[178]) Ezen he- 200
gyekből fakad délre egy másik, nem nagy folyó, a Phoinix, mely
az Asoposba ömlik. Medre mellett van a legszűkebb út, mert
csak egy szekér mehet rajta egyszerre. A Phoinixtól tizenöt sta-
dium választja el Thermopylait; közöttük fekszik egy Anthele
nevű falu, hol az Asopos a tengerbe ömlik. Van körülötte egy széles
tér, rajta épült az amphiktyoni Demeternek szentélye, valamint az
amphiktyoni követek széke és magának Amphiktyonnak temp-
loma.[179]) Xerxes király tehát Trachis területén, Malis közelében 201
ütött tábort, míg a görögök a szoroson. Ezt a helyet a görögök több-
sége Thermopylainak (Meleg kapuk), maguk az odavalók és szom-
szédjaik csak Pylainak (kapuk) hívják. Itt foglalt tehát állást a két
tábor, melyek közül az egyik északra Trachisig volt a vidék ura,
a másik pedig déli irányban a szárazföld felé.

A görögök, kik Xerxest e helyen bevárták, a következők: 202
Spártából háromszáz nehéz fegyverzetű, Tegeából és Mantineából
ezer ember, mindkettőből öt-ötszáz, Orchomenosból százhúsz,
Arkadia egyéb részeiből ezer. Ennyien voltak az arkadiaiak.
Korinthosból jöttek négyszázan, Phliusból kétszázan, Mykenéből
nyolczvanan. Ezek valának Peloponnesosból. Boiotiából meg-
jelent hétszáz thespiaibeli és négyszáz thebaibeli. Megjelentek 203

203 τετρακόσιοι. πρὸς [τε] τούτοισι ἐπίκλητοι ἐγένοντο Λοκροί τε οἱ Ὀπούντιοι πανστρατιῇ καὶ Φωκέων χίλιοι. αὐτόθεν γὰρ σφέας οἱ Ἕλληνες ἐπεκαλέσαντο, λέγοντες δι' ἀγγέλων ὡς αὐτοὶ μὲν ἥκοιεν πρόδρομοι τῶν ἄλλων, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν συμμάχων προσδόκιμοι πᾶσαν εἶεν ἡμέρην, ἡ θάλασσά τε σφι εἴη ἐν φυλακῇ ὑπ' Ἀθηναίων τε φρουρεομένη καὶ Αἰγινητέων καὶ τῶν [ἄλλων τῶν] ἐς τὸν ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντων, καί σφι εἴη δεινὸν οὐδέν· οὐ γὰρ θεὸν εἶναι τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἀλλ' ἄνθρωπον, εἶναι δὲ θνητὸν οὐδένα οὐδὲ ἔσεσθαι τῷ κακὸν ἐξ ἀρχῆς γινομένῳ οὐ συνεμείχθη, τοῖσι δὲ μεγίστοισι αὐτῶν μέγιστα· ὀφείλειν ὦν καὶ τὸν ἐπελαύνοντα, ὡς ἐόντα θνητόν, ἀπὸ τῆς δόξης πεσεῖν ἄν. οἱ δὲ ταῦτα πυνθανόμενοι ἐβοήθεον ἐς τὴν Τρηχῖνα.

204 Τούτοισι ἦσαν μέν νυν καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ κατὰ πόλιας ἑκάστων, ὁ δὲ θωμαζόμενος μάλιστα καὶ παντὸς τοῦ στρατεύματος ἡγεόμενος Λακεδαιμόνιος ἦν Λεωνίδης ὁ Ἀναξανδρίδεω τοῦ Λέοντος τοῦ Εὐρυκρατίδεω τοῦ Ἀναξάνδρου τοῦ Εὐρυκράτεος τοῦ Πολυδώρου τοῦ Ἀλκαμένεος τοῦ Τηλέκλου τοῦ Ἀρχέλεω τοῦ Ἡγησίλεω τοῦ Δορύσσου τοῦ Λεωβώτεω τοῦ Ἐχεστράτου τοῦ Ἄγιος τοῦ Εὐρυσθένεος τοῦ Ἀριστοδήμου τοῦ Ἀριστομάχου τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Ὕλλου τοῦ Ἡρακλέος, κτησάμενος
205 τὴν βασιληίην ἐν Σπάρτῃ ἐξ ἀπροσδοκήτου. διξῶν γάρ οἱ ἐόντων πρεσβυτέρων ἀδελφεῶν, Κλεομένεός τε καὶ Δωριέος, ἀπελήλατο τῆς φροντίδος περὶ τῆς βασιληίης. ἀποθανόντος δὲ Κλεομένεος ἄπαιδος ἔρσενος γόνου, Δωριέος τε οὐκέτι ἐόντος ἀλλὰ τελευτήσαντος καὶ τούτου ἐν Σικελίῃ, οὕτω δὴ ἐς Λεωνίδην ἀνέβαινε ἡ βασιληίη, καὶ διότι πρότερος ἐγεγόνεε Κλεομβρότου (οὗτος γὰρ ἦν νεώτατος Ἀναξανδρίδεω παῖς) καὶ δὴ καὶ εἶχε Κλεομένεος θυγατέρα. ὃς τότε ἧκε ἐς Θερμοπύλας ἐπιλεξάμενος ἄνδρας τε τοὺς κατεστεῶτας τριηκοσίους καὶ τοῖσι ἐτύγχανον παῖδες ἐόντες· παραλαβὼν δὲ ἀπίκετο καὶ Θηβαίων τοὺς ἐς τὸν ἀριθμὸν λογισάμενος εἶπον, τῶν ἐστρατήγεε Λεοντιάδης ὁ Εὐρυμάχου. τοῦδε δὲ εἵνεκα τούτους σπουδὴν ἐποιήσατο Λεωνίδης μούνους Ἑλλήνων παραλαβεῖν, ὅτι σφέων μεγάλως κατηγόρητο μηδίζειν· παρεκάλεε ὦν ἐς τὸν πόλεμον θέλων εἰδέναι εἴτε συμπέμψουσι εἴτε καὶ ἀπερέουσι ἐκ τοῦ ἐμφανέος τὴν Ἑλλήνων συμμαχίην. οἱ δὲ ἄλλα φρονέοντες ἔπεμπον.

206 Τούτους μὲν τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδην πρώτους ἀπέπεμψαν Σπαρτιῆται, ἵνα τούτους ὁρῶντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι στρατεύωνται

még felszólítás folytán az opusi lokrisiak teljes hadi erejükkel és ezer phokisi. Ezeket ugyanis a görög törzsek felszólították, s követeikkel azt izenték, hogy maguk csak a többiek előfutárai gyanánt jöttek, s a többi szövetségest minden napra várják; a tengert az athéniek, aiginaiak és a többi törzsek védik, melyek hajóhaddal rendelkeznek; nekik tehát nem kell félni semmitől. Mert nem isten jön Görögország ellen, hanem ember; már pedig nincsen halandó, s nem is lesz soha, kit születésétől fogva ne érne valami baj, még pedig a leghatalmasabbat a legnagyobb; lehetetlen tehát, hogy az ellenünk jövőt is ember létére el ne buktassa dicsősége. A lokrisiak és phokisiak erre az izenetre Trachisba siettek.

Minden egyes államnak meg volt a maga vezére, de a kire 204
leginkább hallgattak, s a ki az egész seregnek vezére gyanánt szerepelt, az a lakedaimoni Leonidas volt. Ősei fölfelé menő sorban a következők: Anaxandrides, Leon, Eurykratides, Anaxandros, Eurykrates, Polydoros, Alkamenes, Telekles, Archelaos, Hegesilaos, Doryssos, Leobotes, Echestratos, Agis, Eurysthenes, Aristodemos, Aristomachos, Kleodaios, Hyllos és Herakles.[180]) Leonidas váratlanul lett Spártának királya. Minthogy ugyanis két test- 205
vére, Kleomenes és Dorieus, idősebb volt, nem is gondolt arra, hogy trónra jusson. Kleomenes azonban férfi ivadék nélkül halt meg, Dorieus szintén nem volt az élők sorában, mert Siciliában meghalt; így azután Leonidas örökölte a királyságot, azért is, mert idősebb volt Kleombrotosnál (ez volt Anaxandridesnek legifjabb fia), s mert Kleomenes leányát bírta feleségül.[181]) Ő vonult most Thermopylaihoz, miután a megállapított háromszáz katonát azok közül választotta ki, a kiknek már voltak gyermekeik.[182]) Vele tartott a thebaibeli csapat is, melynek már megmondtam nagyságát, Eurymachos fiának, Leontiadesnak vezérlete alatt. Leonidas azért igyekezett csupán ezt a görög törzset vinni magával, mert nagyon gyanakodott reá, hogy méd érzületű. Hadba szólította tehát a thebaibelieket, látni akarván, vajjon küldenek-e segítséget, avagy meg merik-e nyíltan tagadni a görögök támogatását. Ezek pedig meggondolták a dolgot és elküldték katonáikat.

Ez a hadosztály indult előre Spártából Leonidassal, hogy a többi 206
szövetségesek ezeknek hadbavonulását látván, ne pártoljanak át a

μηδὲ καὶ οὗτοι μηδίσωσι, ἢν αὐτοὺς πυνθάνωνται ὑπερβαλλομένους· μετὰ δέ, Κάρνεια γάρ σφι ἦν ἐμποδών, ἔμελλον ὀρτάσαντες καὶ φυλακὰς λιπόντες ἐν τῇ Σπάρτῃ κατὰ τάχος βοηθέειν πανδημί. ὡς δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν συμμάχων ἐνένωντο καὶ αὐτοὶ ἕτερα τοιαῦτα ποιήσειν· ἦν γὰρ κατὰ τὠυτὸ Ὀλυμπιὰς τούτοισι τοῖσι πρήγμασι συμπεσοῦσα· οὕκων δοκέοντες κατὰ τάχος οὕτω διακριθήσεσθαι τὸν ἐν Θερμοπύλῃσι πόλεμον
207 ἔπεμπον τοὺς προδρόμους. οὗτοι μὲν δὴ οὕτω διενένωντο ποιήσειν. οἱ δὲ ἐν Θερμοπύλῃσι Ἕλληνες, ἐπειδὴ πέλας ἐγένετο τῆς ἐσβολῆς ὁ Πέρσης, καταρρωδέοντες ἐβουλεύοντο περὶ ἀπαλλαγῆς. τοῖσι μέν νυν ἄλλοισι Πελοποννησίοισι ἐδόκεε ἐλθοῦσι ἐς Πελοπόννησον τὸν Ἰσθμὸν ἔχειν ἐν φυλακῇ· Λεωνίδῃ δέ, Φωκέων καὶ Λοκρῶν περισπερχεόντων τῇ γνώμῃ ταύτῃ, αὐτοῦ τε μένειν ἐψηφίζετο πέμπειν τε ἀγγέλους ἐς τὰς πόλιας κελεύοντάς σφι ἐπιβοηθέειν, ὡς ἐόντων αὐτῶν ὀλίγων στρατὸν τὸν Μήδων ἀλέξασθαι.

208 Ταῦτα βουλευομένων σφέων, ἔπεμπε Ξέρξης κατάσκοπον ἱππέα ἰδέσθαι ὁκόσοι εἰσὶ καὶ ὅ τι ποιέοιεν. ἀκηκόεε δὲ ἔτι ἐὼν ἐν Θεσσαλίῃ ὡς ἁλισμένη εἴη ταύτῃ στρατιὴ ὀλίγη, καὶ τοὺς ἡγεμόνας ὡς εἶησαν Λακεδαιμόνιοί τε καὶ Λεωνίδης ἐὼν γένος Ἡρακλείδης. ὡς δὲ προσήλασε ὁ ἱππεὺς πρὸς τὸ στρατόπεδον, ἐθηείτό τε καὶ κατώρα πᾶν μὲν οὗ τὸ στρατόπεδον· τοὺς γὰρ ἔσω τεταγμένους τοῦ τείχεος, τὸ ἀνορθώσαντες εἶχον ἔν φυλακῇ, οὐκ οἵά τε ἦν κατιδέσθαι· ὃ δὲ τοὺς ἔξω ἐμάνθανε, τοῖσι πρὸ τοῦ τείχεος τὰ ὅπλα ἔκειτο· ἔτυχον δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Λακεδαιμόνιοι ἔξω τεταγμένοι. τοὺς μὲν δὴ ὥρα γυμναζομένους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς δὲ τὰς κόμας κτενιζομένους. ταῦτα δὴ θεώμενος ἐθώμαζε καὶ τὸ πλῆθος ἐμάνθανε. μαθὼν δὲ πάντα ἀτρεκέως ἀπήλαυνε ὀπίσω κατ' ἡσυχίην· οὔτε γάρ τις ἐδίωκε ἀλογίης τε ἐνεκύρησε πολλῆς· ἀπελθὼν τε ἔλεγε
209 πρὸς Ξέρξην τά περ ὀπώπεε πάντα. ἀκούων δὲ Ξέρξης οὐκ εἶχε συμβαλέσθαι τὸ ἐόν, ὅτι παρασκευάζοιντο ὡς ἀπολεόμενοί τε καὶ ἀπολέοντες κατὰ δύναμιν· ἀλλ' αὐτῷ γελοῖα γὰρ ἐφαίνοντο ποιέειν, μετεπέμψατο Δημάρητον τὸν Ἀρίστωνος ἐόντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ. ἀπικόμενον δέ μιν εἰρώτα Ξέρξης ἕκαστα τούτων, ἐθέλων μαθεῖν τὸ ποιεύμενον πρὸς τῶν Λακεδαιμονίων.

médekhez, ha meghallanák, hogy a spártaiak késedelmeskednek. Az volt a szándékuk, hogy a Karneia-ünnepnek megtartása után, mely most őket otthon tartotta, őrséget hagynak Spártában, s azután nyomban teljes erővel segítségre sietnek. Hasonló volt a terve a többi szövetségeseknek, hogy ők is így fognak cselekedni; mert ép erre az időre estek az olympiai játékok.[183]) Senkisem gondolta, hogy Thermopylainál oly gyorsan el fog dőlni a csata, s azért küldötték előre amaz embereket. Igy gondolkoztak a szövetségesek. 207
De midőn a perzsák a szoroshoz közeledtek, a Thermopylainál tartózkodó görögök ijedtükben tanácsot tartottak a visszavonulás fölött. A peloponnesosiaknak általában az volt a kívánságuk, hogy vonuljanak vissza a Peloponnesosra és őrködjenek az Isthmoson; de mivel a phokisiak és lokrisiak ellenezték ezen indítványt, Leonidas is arra szavazott, hogy helyt álljanak, s hogy követek útján szólíttassanak fel segítségre a városok, mert maguk kevesen vannak arra, hogy a médek seregét visszatartsák.

Mialatt így vitatkoztak, Xerxes lovaskémet küldött hozzájuk, 208
hogy nézze meg, hányan vannak, s mivel foglalkoznak. Mert még Thessaliában hallotta, hogy egy kis sereg gyülekezett itt össze, melynek a lakedaimoniak és a Herakleida származású Leonidas állnak az élén. Midőn a lovas a táborig lovagolt, körülnézett, de nem látta az egész sereget; mert azokig, a kik az ujonnan fölépített és gondosan őrzött falak mögé valának rendelve, nem hatolhatott tekintete. Tehát csak a kívül állókat látta, kiknek fegyverei a fal előtt hevertek. Véletlenül akkor a lakedaimoniak voltak az őrségre kirendelve, s a kém látta, hogy az emberek egy része gymnastikai gyakorlatokat végez, mások meg hajukat fésülik. Elcsodálkozott a látványon és megjegyezte számukat; miután pedig mindent pontosan megtekintett, nyugodtan visszalovagolt. Mert senki sem üldözte és senki sem törődött vele. Így tehát visszatért és Xerxesnek elmondta tapasztalatait. De Xerxes nem 209
tudta megérteni a dolgot, hogy ők a halálra és a bátor küzdelemre készülődnek; s minthogy nevetségesnek tünt föl előtte a viselkedésük, a táborában tartózkodó Demaratosért, Ariston fiáért küldött. Midőn ez megjelent, Xerxes mindenről kikérdezte; mert meg akarta tudni, hogy mi értelme van a lakedaimoniak viselkedé-

ὁ δὲ εἶπε «ἤκουσας μὲν καὶ πρότερόν μευ, εὖτε ὁρμῶμεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων· ἀκούσας δὲ γέλωτά με ἔθευ λέγοντα τῇ περ ὧρων ἐκβησόμενα [πρήγματα] ταῦτα· ἐμοὶ γὰρ τὴν ἀληθείην ἀσκέειν ἀντία σεῦ βασιλεῦ ἀγὼν μέγιστος ἐστί. ἄκουσον δὲ καὶ νῦν· οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀπίκαται μαχησόμενοι ἡμῖν περὶ τῆς ἐσόδου, καὶ ταῦτα παρασκευάζονται. νόμος γάρ σφι ἔχων οὕτω ἐστί· ἐπεὰν μέλλωσι κιδυνεύειν τῇ ψυχῇ, τότε τὰς κεφαλὰς κοσμέονται. ἐπίστασο δέ, εἰ τούτους τε καὶ τὸ ὑπομένον ἐν Σπάρτῃ καταστρέψεαι, ἔστι οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἀνθρώπων τὸ σὲ βασιλεῦ ὑπομενέει χεῖρας ἀνταειρόμενον· νῦν γὰρ πρὸς βασιληίην τε [καὶ] καλλίστην [πόλιν] τῶν ἐν Ἕλλησι προσφέρεαι καὶ ἄνδρας ἀρίστους.» κάρτα τε δὴ Ξέρξῃ ἄπιστα ἐφαίνετο τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ δεύτερα ἐπειρώτα ὄντινα τρόπον τοσοῦτοι ἐόντες τῇ ἑωυτοῦ στρατιῇ μαχήσονται. ὁ δὲ εἶπε «ὦ βασιλεῦ, ἐμοὶ χρᾶσθαι ὡς ἀνδρὶ ψεύστῃ, ἢν μὴ ταῦτά τοι ταύτῃ ἐκβῇ τῇ ἐγὼ λέγω.»

210 Ταῦτα λέγων οὐκ ἔπειθε τὸν Ξέρξην. τέσσερας μὲν δὴ παρεξῆκε ἡμέρας, ἐλπίζων αἰεί σφεας ἀποδρήσεσθαι· πέμπτῃ δέ, ὡς οὐκ ἀπαλλάσσοντο ἀλλά οἱ ἐφαίνοντο ἀναιδείῃ τε καὶ ἀβουλίῃ διαχρεώμενοι μένειν, πέμπει ἐπ᾽ αὐτοὺς Μήδους τε καὶ Κισσίους θυμωθείς, ἐντειλάμενος σφέας ζωγρήσαντας ἄγειν ἐς ὄψιν τὴν ἑωυτοῦ. ὡς δ᾽ ἐσέπεσον φερόμενοι ἐς τοὺς Ἕλληνας οἱ Μῆδοι, ἔπιπτον πολλοί, ἄλλοι δ᾽ ἐπεσήισαν, καὶ οὐκ ἀπηλαύνοντο καίπερ μεγάλως προσπταίοντες. δῆλον δ᾽ ἐποίευν παντί τεῳ καὶ οὐκ ἥκιστα αὐτῷ βασιλέι, ὅτι πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δὲ ἄνδρες. ἐγίνετο δὲ ἡ συμβολὴ δι᾽
211 ἡμέρης. ἐπείτε δὲ οἱ Μῆδοι τρηχέως περιείποντο, ἐνθαῦτα οὗτοι μὲν ὑπεξήισαν, οἱ δὲ Πέρσαι ἐκδεξάμενοι ἐπήισαν, τοὺς ἀθανάτους ἐκάλεε βασιλεύς, τῶν ἦρχε Ὑδάρνης, ὡς δὴ οὗτοί γε εὐπετέως κατεργασόμενοι. ὡς δὲ καὶ οὗτοι συνέμισγον τοῖσι Ἕλλησι, οὐδὲν πλέον ἐφέροντο τῆς στρατιῆς τῆς Μηδικῆς ἀλλὰ τὰ αὐτά, ἅτε ἐν στεινοπόρῳ τε χώρῳ μαχόμενοι καὶ δόρασι βραχυτέροισι χρεώμενοι ἢ περ οἱ Ἕλληνες, καὶ οὐκ ἔχοντες πλήθεϊ χρήσασθαι. Λακεδαιμόνιοι δὲ ἐμάχοντο ἀξίως λόγου, ἄλλα τε ἀποδεικνύμενοι ἐν οὐκ ἐπισταμένοισι μάχεσθαι ἐξεπιστάμενοι, καὶ ὅκως ἐντρέψειαν τὰ νῶτα,

sének. Demaratos pedig így felelt: «Már akkor szóltam én ezen emberekről, midőn útra keltünk Görögország ellen. Szavaimra azonban nevetésre fakadtál, habár mondtam, hogy hová fog fejlődni a dolog; mert legfőbb törekvésem, hogy a valót tárjam föl előtted. Halld meg hát most is: ezek az emberek azért jöttek oda, hogy a szorosban velünk megvívjanak, s erre tesznek előkészületeket. Az a szokás uralkodik ugyanis náluk, hogy ha koczkára teszik életüket, akkor felcziczomázzák a fejüket. De tudd meg, óh király, ha ezeket és Spártában maradt társaikat legyőzöd, nem lesz a földön más nép, mely ellened emelné kezét; mert most a legszebb görög királyság és a legbátrabb férfiak ellen vonulsz». Xerxes, kinek véleménye szerint Demaratos teljesen hihetetlen dolgokat beszélt, azt kérdezte ezután, hogy mikép fognak ily kevesen az ő hadserege ellen harczolni. Ő pedig így szólt: «Uram király, bánj el velem, mint egy hazug emberrel, ha nem úgy fog történni a dolog, a mint én mondom.»

Szavai azonban nem tudták Xerxest meggyőzni. Négy napig 210
várt, mindig abban a reményben, hogy meg fognak futni. Minthogy azonban az ötödik napon sem távoztak, hanem felfogása szerint szemtelenségükben és meggondolatlanságukban ott maradtak, megharagudott és a médeket meg a kissiaiakat küldötte ellenük azzal a parancscsal, hogy fogják el őket élve és úgy hozzák szeme elé. Erre a médek előre törve a görögökre rohantak, de sokan elhullottak; majd mások léptek helyükbe, mindazonáltal nem nyomulhattak tovább, habár sokan elestek közülük. Világos lett mindenki, de leginkább a király előtt, hogy bár sok az ember, de kevés a férfi. A küzdelem egész napon át tartott. Minthogy a 211
médek kemény vereséget szenvedtek, visszavonultak a harcztérről, s helyökbe Hydarnes vezérlete alatt azok a perzsák léptek, kiket halhatatlanoknak nevezett a király, remélvén, hogy majd könnyedén fognak elbánni a görögökkel. A mint pedig ezek összecsaptak, semmivel sem tudtak többre menni, mint a méd sereg; ugyanaz volt az eredmény, mert szük szorosban harczoltak, lándzsáik rövidebbek voltak, mint a görögökéi, s nem fejthették ki erejüket. A lakedaimoniak elismerésre méltó módon harczoltak, és sokkal ügyesebbeknek bizonyúltak ellenfeleiknél; gyakran hátat fordítottak,

ἁλέες φεύγεσκον δῆθεν, οἱ δὲ βάρβαροι ὁρῶντες φεύγοντας βοῇ τε καὶ πατάγῳ ἐπήισαν, οἳ δ' ἂν καταλαμβανόμενοι ὑπέστρεφον ἀντίοι εἶναι τοῖσι βαρβάροισι, μεταστρεφόμενοι δὲ κατέβαλλον πλήθεϊ ἀναριθμήτους τῶν Περσέων· ἔπιπτον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιητέων ἐνθαῦτα ὀλίγοι. ἐπεὶ δὲ αὐδὲν ἐδυνέατο παραλαβεῖν οἱ Πέρσαι τῆς ἐσόδου πειρώμενοι καὶ κατὰ
212 τέλεα καὶ παντοίως προσβάλλοντες, ἀπήλαυνον ὀπίσω. ἐν ταύτῃσι τῇσι προσόδοισι [τῆς μάχης] λέγεται βασιλέα θηεύμενον τρὶς ἀναδραμεῖν ἐκ τοῦ θρόνου δείσαντα περὶ τῇ στρατιῇ. τότε μὲν οὕτω ἠγωνίσαντο, τῇ δ' ὑστεραίῃ οἱ βάρβαροι οὐδὲν ἄμεινον ἀέθλεον. ἅτε γὰρ ὀλίγων ἐόντων . . . , ἐλπίσαντες σφέας κατατετρωματίσθαι τε καὶ οὐκ οἵους τε ἔσεσθαι ἔτι χεῖρας ἀρταείρεσθαι συνέβαλλον. οἱ δὲ Ἕλληνες κατὰ τάξις τε καὶ κατὰ ἔθνεα κεκοσμημένοι ἦσαν, καὶ ἐν μέρεϊ ἕκαστοι ἐμάχοντο, πλὴν Φωκέων· οὗτοι δὲ ἐς τὸ ὄρος ἐτάχθησαν φυλάξοντες τὴν ἀτραπόν. ὡς δὲ οὐδὲν [εὕρισκον] ἀλλοιότερον οἱ Πέρσαι ἢ τῇ προτεραίῃ ἐνώρων, ἀπήλαυνον.

213 Ἀπορέοντος δὲ βασιλέος ὅ τι χρήσηται τῷ παρεόντι πρήγματι, Ἐπιάλτης ὁ Εὐρυδήμου ἀνὴρ Μηλιεὺς ἦλθέ οἱ ἐς λόγους· ὃς μέγα τι παρὰ βασιλέος δοκέων οἴσεσθαι ἔφρασέ τε τὴν ἀτραπὸν τὴν διὰ τοῦ ὄρεος φέρουσαν ἐς Θερμοπύλας, καὶ διέφθειρε τοὺς ταύτῃ ὑπομείναντας Ἑλλήνων. ὕστερον δὲ δείσας Λακεδαιμονίους ἔφυγε ἐς Θεσσαλίην, καί οἱ φυγόντι ὑπὸ τῶν Πυλαγόρων τῶν [Ἀμφικτυόνων] ἐς τὴν Πυλαίην συλλεγομένων ἀργύριον ἐπεκηρύχθη. χρόνῳ δὲ ὕστερον, κατῆλθε γὰρ ἐς Ἀντικύρην, ἀπέθανε ὑπὸ Ἀθηνάδεω ἀνδρὸς Τρηχινίου. ὁ δὲ Ἀθηνάδης οὗτος ἀπέκτεινε μὲν Ἐπιάλτεα δι' ἄλλην αἰτίην, τὴν ἐγὼ ἐν τοῖσι ὄπισθε λόγοισι σημανέω, ἐτιμήθη μέντοι
214 ὑπὸ Λακεδαιμονίων οὐδὲν ἧσσον. Ἐπιάλτης μὲν οὕτω ὕστερον τούτων ἀπέθανε. ἔστι δὲ ἕτερος λεγόμενος λόγος, ὡς Ὀνήτης τε ὁ Φαναγόρεω ἀνὴρ Καρύστιος καὶ Κορυδαλλὸς Ἀντικυρεὺς εἰσὶ οἱ εἶπαντες πρὸς βασιλέα τούτους τοὺς λόγους καὶ περιηγησάμενοι τὸ ὄρος τοῖσι Πέρσῃσι, οὐδαμῶς ἔμοιγε πιστός. τοῦτο μὲν γὰρ τῷδε χρὴ σταθμώσασθαι, ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων Πυλαγόροι ἐπεκήρυξαν οὐκ ἐπὶ Ὀνήτῃ τε καὶ Κορυδαλλῷ ἀργύριον ἀλλ' ἐπὶ Ἐπιάλτῃ τῷ Τρηχινίῳ, πάντως κου

mintha mindnyájan megfutamodnának; a barbárok pedig látva, hogy futnak, zajongva és ordítva utánuk rohantak; de mikor utólérték őket, megfordúltak a görögök, nekiestek a barbároknak, s ilyen fordulatok alkalmával számtalan perzsát felkonczoltak. Maguknak a spártaiaknak is volt némi veszteségük. De mivel a perzsák minden törekvésük mellett sem foglalhatták el a szorost, akár csapatonként, akár tömegesen intézték a támadást, visszavonultak. E támadások alatt hagyomány szerint a király, a mint nézte 212
a csatát, seregét féltve, háromszor ugrott fel trónjáról. Így harczoltak e napon; de másnap sem tüntették ki magukat jobban a barbárok. Mivel ugyanis a görögök kevesen voltak, azt hitték, hogy sebeiktől el vannak csigázva, s nem lesznek képesek kezet emelni ellenük; azért támadták meg őket. De a görögök csapatok és törzsek szerint álltak csatasorban, s mindenki részt vett a küzdelemben, csak a phokisiak voltak a hegyen kirendelve a gyalogösvény őrizetére. Midőn pedig a perzsák semmi más eredményt nem láttak, mint az előtte való nap, visszavonúltak.

A király nagy zavarban volt, hogy mitevő legyen e körülmé- 213
nyek között, midőn Ephialtes, Eurydemos fia, egy malisi ember jelentkezett nála kihallgatásra. Ez azt hitte, hogy nagy jutalmat fog kapni a királytól: fölfedezte előtte a Thermopylaihoz vezető hegyi ösvényt, s ezzel végveszélybe döntötte az ottan állomásozó görögöket. Később a lakedaimoniaktól való féltében Thessaliába menekült, mire a Pylaiánál összegyült amphiktyoni Pylagorok dijat tűztek ki a szökevény fejére.[184]) Idő multával visszatért Antikyrába, hol egy bizonyos Athenades nevű trachisi ember megölte; de nem árulása miatt ölte meg, hanem valamely más okból, melyet később fogok történetem folyamában elmondani.[185]) Mindazonáltal a lakedaimoniak semmivel sem becsülték kevesebbre a tettét. Így halt meg később Ephialtes. Van egy 214
másik hagyomány is, mely szerint a karystosi Onetas, Phanagoras fia, és az antikyrai Korydallos fedték volna fel a dolgot a királynak, s hogy ők vezették volna át a perzsákat a hegyen. De én ezt valószinütlennek tartom; s ezt egyrészt onnan is lehet következtetni, hogy a görög Pylagorok nem Onetas és Korydallos fejére tűztek ki dijat, hanem a trachisi Ephialtesére; ők pedig bizonyára

τὸ ἀτρεκέστατον πυθόμενοι· τοῦτο δὲ φυγόντα Ἐπιάλτην [διὰ] ταύτην τὴν αἰτίην οἴδαμεν. εἰδείη μὲν γὰρ ἂν καὶ ἐὼν μὴ Μηλιεὺς ταύτην τὴν ἀτραπὸν Ὀνήτης, εἰ τῇ χώρῃ πολλὰ ὡμιληκὼς εἴη· ἀλλ' Ἐπιάλτης γὰρ ἐστὶ ὁ περιηγησάμενος τὸ ὄρος κατὰ τὴν ἀτραπόν, τοῦτον αἴτιον γράφω.

215 Ξέρξης δὲ, ἐπεί [οἱ] ἤρεσε τὰ ὑπέσχετο Ἐπιάλτης κατεργάσασθαι, αὐτίκα περιχαρὴς γενόμενος ἔπεμπε Ὑδάρνεα καὶ τῶν ἑστρατήγεε Ὑδάρνης· ὁρμέατο δὲ περὶ λύχνων ἁφὰς ἐκ τοῦ στρατοπέδου. τὴν δὲ ἀτραπὸν ταύτην ἐξεῦρον μὲν οἱ ἐπιχώριοι Μηλιέες, ἐξευρόντες δὲ Θεσσαλοῖσι κατηγήσαντο ἐπὶ Φωκέας, τότε ὅτε οἱ Φωκέες φράξαντες τείχεϊ τὴν ἐσβολὴν ἦσαν ἐν σκέπῃ τοῦ πολέμου. ἐκ τόσου δὴ κατεδέδεκτο ἐοῦσα οὐδὲν χρη-
216 στὴ Μηλιεῦσι. ἔχει δὲ ὧδε ἡ ἀτραπὸς αὕτη· ἄρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ τοῦ διὰ τῆς διασφάγος ῥέοντος, οὔνομα δὲ τῷ [τε] ὄρεϊ τούτῳ καὶ τῇ ἀτραπῷ τὠυτὸ κεῖται, Ἀνόπαια· τείνει δὲ ἡ Ἀνόπαια αὕτη κατὰ ῥάχιν τοῦ ὄρεος, λήγει δὲ κατά τε Ἀλπηνὸν πόλιν, πρώτην ἐοῦσαν τῶν Λοκρίδων πρὸς τῶν Μηλιέων, καὶ κατὰ Μελάμπυγόν τε καλεόμενον λίθον καὶ [κατὰ] Κερκώ-
217 πων ἕδρας, τῇ καὶ τὸ στεινότατον ἐστί. κατὰ ταύτην δὴ τὴν ἀτραπὸν καὶ οὕτω ἔχουσαν οἱ Πέρσαι, τὸν Ἀσωπὸν διαβάντες, ἐπορεύοντο πᾶσαν τὴν νύκτα, ἐν δεξιῇ μὲν ἔχοντες ὄρεα τὰ Οἰταίων, ἐν ἀριστερῇ δὲ τὰ Τρηχινίων. ἠώς τε δὴ διέφαινε καὶ οἳ ἐγένοντο ἐπ' ἀκρωτηρίῳ τοῦ ὄρεος. κατὰ δὲ τοῦτο τοῦ ὄρεος ἐφύλασσον, ὡς καὶ πρότερόν μοι δεδήλωται, Φωκέων χίλιοι ὁπλῖται, ῥυόμενοί τε τὴν σφετέρην χώρην καὶ φρουρέοντες τὴν ἀτραπόν. ἡ μὲν γὰρ κάτω ἐσβολὴ ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν εἰρημένων, τὴν δὲ διὰ τοῦ ὄρεος ἀτραπὸν ἐθελονταὶ Φωκέες ὑποδεξάμενοι Λεωνίδῃ ἐφύλασσον, ἔμαθον δὲ σφέας οἱ Φω-
218 κέες ὧδε ἀναβεβηκότας· ἀναβαίνοντες γὰρ ἐλάνθανον οἱ Πέρσαι τὸ ὄρος πᾶν ἐὸν δρυῶν ἐπίπλεον. ἦν μὲν δὴ νηνεμίη, ψόφου δὲ γινομένου πολλοῦ, ὡς οἰκὸς ἦν φύλλων ὑποκεχυμένων ὑπὸ τοῖσι ποσί, ἀνά τε ἔδραμον οἱ Φωκέες καὶ ἐνέδυνον τὰ ὅπλα. καὶ αὐτίκα οἱ βάρβαροι παρῆσαν. ὡς δὲ εἶδον ἄνδρας ἐνδυομένους ὅπλα, ἐν θώματι ἐγένοντο· ἐλπόμενοι γὰρ οὐδέν σφι φανήσεσθαι ἀντίξοον ἐνεκύρησαν στρατῷ. ἐνθαῦτα Ὑδάρνης καταρρωδήσας μὴ [οἱ Φωκέες] ἔωσι Λακεδαιμόνιοι, εἴρετο Ἐπιάλτην ὁποδαπὸς εἴη ὁ στρατός, πυθόμενος δὲ ἀτρεκέως διέτασσε τοὺς Πέρσας ὡς ἐς μάχην.

a legpontosabban tudták a dolgot; másrészt tudjuk, hogy Ephialtes árulása miatt szökött meg. Igaz ugyan, hogy Onetas, ha nem volt is malisi ember, ismerhette ezt az ösvényt, ha ugyan járatos volt a vidéken; ámde az ösvényen Ephialtes vezette át az ellenséget a hegy körül, s én neki rovom fel e bűnt.[186])

Xerxesnek tetszett a terv, melyet Ephialtes végrehajtani igért, 215
s örömében rögtön elküldte vele Hydarnest és az alatta szolgáló sereget. Az est beálltakor indúltak el a táborból. Ezt a gyalogösvényt az e vidékbeli malisiak fedezték föl, s rögtön elvezették rajta a thessaliaiakat a phokisiak ellen, midőn ezek fallal zárták el a szorost, s így akartak védekezni a háború elől.[187]) Oly hosszú idő óta azonban sohasem volt az ösvény hasznára a malisiaknak, Magának az ösvénynek iránya a következő: kezdődik a völgy- 216
szoroson át folyó Asoposnál, — ennek a hegynek és az ösvénynek egy a neve: Anopaia, — azután végighuzódik a hegyháton, s végződik Alpenos városánál (az első lokrisi helységnél, ha az ember Malisból jő), az ugynevezett Melampygos sziklánál és a Kerkopok üléseinél, a hol legszűkebb az út.[188]) Ezen az ösvényen vonúltak föl 217
a perzsák, miután az Asoposon átkeltek, egész éjjel, jobb kézről hagyva az Oitát, balról a trachisi hegységet. Virradatkor azután a hegycsúcsra értek. Ezen a hegyen, mint föntebb mondottam, ezer phokisi nehéz fegyverzetű állott őrt, hogy megvédjék saját földjüket és az ösvényre vigyázzanak. A szorosnak alsó részét ugyanis azok védték, a kikről már megemlékeztem, a hegyi ösvénynek őrizetét pedig a phokisiak Leonidasnak tett igéretük következtében önként vállalták magukra. A perzsák fölvonulását következő- 218
kép vették észre a phokisiak. A felmenet alatt a perzsákat eltakarta az egész hegyet elborító tölgyerdő. Ép szélcsend volt, de természetes, hogy a szétszórt levelek a lábak alatt nagy zajt idéztek elő; erre a phokisiak felugrottak, s felöltötték fegyvereiket. Nyomban rá megjelentek a perzsák, s midőn a fegyverkező embereket látták, nagyon elcsodálkoztak; mert azt remélték, hogy semmiféle ellenség sem állja majd útjukat, s most egy sereggel találkoztak. Ekkor Hydarnes megijedve, hogy a phokisiak talán lakedaimoniak, megkérdezte Ephialtest, hogy honnan való a sereg; de midőn megtudta a valót, a perzsákat csatasorba állí-

οἱ δὲ Φωκέες ὡς ἐβάλλοντο τοῖσι τοξεύμασι πολλοῖσί τε καὶ πυκνοῖσι, οἴχοντο φεύγοντες ἐπὶ τοῦ ὄρεος τὸν κόρυμβον, ἐπιστάμενοι ὡς ἐπὶ σφέας ὁρμηθείησαν ἀρχήν, καὶ παρεσκευάδατο ὡς ἀπολεόμενοι. οὗτοι μὲν δὴ ταῦτα ἐφρόνεον, οἱ δὲ ἀμφὶ Ἐπιάλτην καὶ Ὑδάρνεα Πέρσαι Φωκέων μὲν οὐδένα λόγον ἐποιεῦντο, οἳ δὲ κατέβαινον τὸ ὄρος κατὰ τάχος.

219 Τοῖσι δὲ ἐν Θερμοπύλῃσι ἐοῦσι Ἑλλήνων πρῶτον μὲν ὁ μάντις Μεγιστίης, ἐσιδὼν ἐς τὰ ἱρά, ἔφρασε τὸν μέλλοντα ἔσεσθαι ἅμα ἠοῖ σφι θάνατον, ἐπὶ δὲ καὶ αὐτόμολοι ἦσαν οἱ ἐξαγγείλαντες τῶν Περσέων τὴν περίοδον. οὗτοι μὲν ἔτι νυκτὸς ἐσήμηναν, τρίτοι δὲ οἱ ἡμεροσκόποι καταδραμόντες ἀπὸ τῶν ἄκρων ἤδη διαφαινούσης ἡμέρης. ἐνθαῦτα ἐβουλεύοντο οἱ Ἕλληνες, καί σφεων ἐσχίζοντο αἱ γνῶμαι· οἳ μὲν γὰρ οὐκ ἔων τὴν τάξιν ἐκλιπεῖν, οἳ δὲ ἀντέτεινον. μετὰ δὲ τοῦτο διακριθέντες οἳ μὲν ἀπαλλάσσοντο καὶ διασκεδασθέντες κατὰ πόλις ἕκαστοι ἐτράποντο, οἳ δὲ αὐτῶν ἅμα Λεωνίδῃ μένειν αὐτοῦ παρεσκευάδατο.
220 λέγεται δὲ [καὶ] ὡς αὐτός σφεας ἀπέπεμψε Λεωνίδης, μὴ ἀπόλωνται κηδόμενος· αὐτῷ δὲ καὶ Σπαρτιητέων τοῖσι παρεοῦσι οὐκ ἔχειν εὐπρεπέως ἐκλιπεῖν τὴν τάξιν ἐς τὴν ἦλθον φυλάξοντες ἀρχήν. ταύτῃ καὶ αὐτὸς τὴν γνώμην πλεῖστος εἰμί, Λεωνίδην, ἐπείτε ἤσθετο τοὺς συμμάχους ἐόντας ἀπροθύμους καὶ οὐκ ἐθέλοντας συνδιακινδυνεύειν, κελεῦσαι σφέας ἀπαλλάσσεσθαι, αὐτῷ δὲ ἀπιέναι οὐ καλῶς ἔχειν· μένοντι δὲ αὐτοῦ κλέος μέγα ἐλείπετο, καὶ ἡ Σπάρτης εὐδαιμονίη οὐκ ἐξηλείφετο. ἐκέχρηστο γὰρ ὑπὸ τῆς Πυθίης τοῖσι Σπαρτιήτῃσι χρεωμένοισι περὶ τοῦ πολέμου τούτου αὐτίκα κατ' ἀρχὰς ἐγειρομένου, ἢ Λακεδαίμονα ἀνάστατον γενέσθαι ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἢ τὸν βασιλέα σφέων ἀπολέσθαι. ταῦτα δέ σφι ἐν ἔπεσι ἑξαμέτροισι χρᾷ λέγοντα ὧδε.

ὑμῖν δ', ὦ Σπάρτης οἰκήτορες εὐρυχόροιο,
ἢ μέγα ἄστυ ἐρικυδὲς ὑπ' ἀνδράσι Περσείδῃσι
πέρθεται, ἢ τὸ μὲν οὐχί, ἀφ' Ἡρακλέους δὲ γενέθλης
πενθήσει βασιλῆ φθίμενον Λακεδαίμονος οὖρος.
οὐ γὰρ τὸν ταύρων σχήσει μένος οὐδὲ λεόντων
ἀντιβίην· Ζηνὸς γὰρ ἔχει μένος· οὐδέ ἑ φημί
σχήσεσθαι, πρὶν τῶνδ' ἕτερον διὰ πάντα δάσηται.

ταῦτά τε δὴ ἐπιλεγόμενον Λεωνίδην, καὶ βουλόμενον κλέος

totta. A phokisiak a hatalmas nyílzáportól érve, a hegycsúcsra futamodtak, mert azt hitték, hogy a perzsák ő ellenük vonúltak föl, s a végküdelemre készülődtek. De mialatt ők így gondolkoztak, az Ephialtest és Hydarnest követő perzsák nem törődtek velük, hanem gyorsan leszálltak a hegyről.

A Thermopylainál táborozó görögöknek először a jós Me- 219
gistias jövendölte meg az áldozati belekből, hogy másnap hajnalban meg fognak halni; majd pedig szökevények jöttek hozzájok azzal a hírrel, hogy a perzsák megkerülték a hegyet. Ezek még az éj folyamában jelezték a dolgot; harmadszor pedig a kémek, kik már világos nappal futottak le a hegycsúcsról. Erre a görögök tanácsot tartottak, s a vélemények kétfelé ágaztak. Egy rész tiltakozott az ellen, hogy odahagyják állomásukat; mások pedig az ellenkezőt vitatták. Erre szétváltak, s némelyek elvonulva hazájukba tértek; mások pedig azt határozták, hogy ott maradnak Leonidassal együtt. Egy másik hagyomány szerint maga Leonidas küldötte el 220
őket, mert félt, hogy elpusztulnak; magára és spártai katonáira nézve azonban nem tartotta illőnek, hogy odahagyják azt az állomást, melynek egyszer védelmére jöttek. S magam is határozottan azt hiszem, hogy Leonidas, miután észrevette, hogy szövetségesei elvesztették bátorságukat és nem akarnak osztozni a veszélyben, maga szólította fel őket a távozásra; de hogy maga is elvonuljon, nem tartotta illőnek; hogy pedig helyt állott, nagy lett a dicsősége az utókor előtt, és Sparta sem veszített hatalmából semmit. Mert midőn a spártaiak, mindjárt a háború kezdetén, jóslatot kértek a Pythiától, az azt felelte, hogy vagy a barbárok fogják feldúlni Lakedaimont, vagy pedig királyuknak kell elpusztulni. A jóslat hatméretű versekben következőleg hangzott:

Halljátok szavamat, térséges Sparta lakói!
Vagy nagy hírnevü város pusztul a Perzsa kezétől,
Vagy Hérakles hős ivadékát küldi a sirba,
S gyászba borúl a király vesztén az egész Lakedaimon.
Hős erejét nem fékezné bika, sem pedig arszlán;
Égi erő lakozik lelkében. Nyugta nem is lesz,
Míg eme két végzet közül egy nem teljesedik be.

Azt hiszem, erre gondolt Leonidas, s az a vágy, hogy a teljes

καταθέσθαι μοῦνον Σπαρτιητέων, ἀποπέμψαι τοὺς συμμάχους [δοκέω] μᾶλλον ἢ γνώμῃ διενειχθέντας οὕτω ἀκόσμως οἴχεσθαι
221 τοὺς οἰχομένους. μαρτύριον δέ μοι καὶ τόδε οὐκ ἐλάχιστον τούτου πέρι γέγονε ὅτι καὶ τὸν μάντιν ὃς εἵπετο τῇ στρατιῇ ταύτῃ, Μεγιστίην τὸν Ἀκαρνῆνα, λεγόμενον εἶναι τὰ ἀνέκαθεν ἀπὸ Μελάμποδος, τοῦτον εἵπαντα ἐκ τῶν ἱρῶν τὰ μέλλοντά σφι ἐκβαίνειν φανερός ἐστι Λεωνίδης ἀποπέμπων, ἵνα μὴ συναπόληταί σφι. ὁ δὲ ἀποπεμπόμενος αὐτὸς μὲν οὐκ ἀπέλιπε, τὸν δὲ παῖδα συστρατευόμενον, ἐόντα οἱ μουνογενέα, ἀπέπεμψε.

222 Οἱ μέν νυν σύμμαχοι οἱ ἀποπεμπόμενοι οἴχοντό τε ἀπιόντες καὶ ἐπείθοντο Λεωνίδῃ, Θεσπιέες δὲ καὶ Θηβαῖοι κατέμειναν μοῦνοι παρὰ Λακεδαιμονίοισι. τούτων δὲ Θηβαῖοι μὲν ἀέκοντες ἔμενον καὶ οὐ βουλόμενοι· κατεῖχε γὰρ σφέας Λεωνίδης ἐν ὁμήρων λόγῳ ποιεύμενος· Θεσπιέες δὲ ἑκόντες μάλιστα, οἳ οὐκ ἔφασαν ἀπολιπόντες Λεωνίδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀπαλλάξεσθαι, ἀλλὰ καταμείναντες συναπέθανον. ἐστρατήγεε δὲ αὐτῶν Δημόφιλος Διαδρόμεω.

223 Ξέρξης δὲ ἐπεὶ ἡλίου ἀνατείλαντος σπονδὰς ἐποιήσατο, ἐπισχὼν χρόνον ἐς ἀγορῆς κου μάλιστα πληθώρην πρόσοδον ἐποιέετο· καὶ γὰρ ἐπέσταλτο ἐξ Ἐπιάλτεω οὕτω· ἀπὸ γὰρ τοῦ ὄρεος ἡ κατάβασις συντομωτέρη τε ἐστὶ καὶ βραχύτερος ὁ χῶρος πολλὸν ἢ περ ἡ περίοδός τε καὶ ἀνάβασις. οἵ τε δὴ βάρβαροι οἱ ἀμφὶ Ξέρξην προσήισαν, καὶ οἱ ἀμφὶ Λεωνίδην Ἕλληνες, ὡς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἔξοδον ποιεύμενοι, ἤδη πολλῷ μᾶλλον ἢ κατ' ἀρχὰς ἐπεξήισαν ἐς τὸ εὐρύτερον τοῦ αὐχένος. τὸ μὲν γὰρ ἔρυμα τοῦ τείχεος ἐφυλάσσετο, οἳ δὲ ἀνὰ τὰς προτέρας ἡμέρας ὑπεξιόντες ἐς τὰ στεινόπορα ἐμάχοντο. τότε δὲ συμμίσγοντες ἔξω τῶν στεινῶν . . . ἔπιπτον πλήθεϊ πολλοὶ τῶν βαρβάρων· ὄπισθε γὰρ οἱ ἡγεμόνες τῶν τελέων ἔχοντες μάστιγας ἐρράπιζον πάντα ἄνδρα αἰεὶ ἐς τὸ πρόσω ἐποτρύνοντες. πολλοὶ μὲν δὴ ἐσέπιπτον αὐτῶν ἐς τὴν θάλασσαν καὶ διεφθείροντο, πολλῷ δ' ἔτι πλεῦνες κατεπατέοντο ζωοὶ ὑπ' ἀλλήλων· ἦν δὲ λόγος οὐδεὶς τοῦ ἀπολλυμένου. ἅτε γὰρ ἐπιστάμενοι τὸν μέλλοντα σφίσι ἔσεσθαι θάνατον ἐκ τῶν περιιόντων τὸ ὄρος, ἀπεδείκνυντο ῥώμης ὅσον εἶχον μέγιστον ἐς τοὺς βαρβάρους, πα-
224 ραχρεώμενοί τε καὶ ἀτέοντες. δόρατα μέν νυν τοῖσι πλέοσι αὐτῶν τηνικαῦτα ἤδη ἐτύγχανε κατεηγότα, οἳ δὲ τοῖσι ξίφεσι διεργάζοντο τοὺς Πέρσας. καὶ Λεωνίδης τε ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ πίπτει ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος καὶ ἕτεροι μετ' αὐτοῦ

dicsőséget megszerezze a spártaiak részére, bírta rá, hogy a szövetségeseket elküldje. Ez sokkal valószinűbb, mint az, hogy veszekedtek volna vele, s hogy rendetlenül vonultak volna haza. Nem a legjelentéktelenebb bizonyítéknak tartom erre vonatkozó- 221
lag azt, hogy Leonidas a jóst is, ki ezt a sereget követte: az akarnaniai Megistiast, állítólag Melampusnak ivadékát,[189]) ki az áldozat alkalmával megjósolta a jövendőt, tényleg szintén elküldötte, nehogy vele együtt elveszszen; mindazonáltal ő nem távozott el onnan, csak egyetlen fiát küldötte haza, ki szintén itt katonáskodott.

A szövetségesek tehát, midőn Leonidas elküldötte őket, szót 222
fogadtak és eltávoztak; csak Thespiai és Thebai lakói maradtak a lakedaimoniakkal.[190]) Ezek közül a thebaibeliek nem szívesen, hanem akaratuk ellenére maradtak, mert túszok gyanánt tartotta vissza őket Leonidas; de a thespiaibeliek a legnagyobb készséggel helyt-állottak s kijelentették, hogy Leonidast és társait nem fogják elhagyni. Igy hát velök maradtak és együtt is haltak meg. Vezérük Demophilos, Diadromes fia volt.

Napkeltével Xerxes megáldozott, s egy ideig várt, míg ná- 223
lunk a piacz meg szokott telni, mire tovább vonult. Igy adott ugyanis Ephialtes utasítást, mert a lemenet a hegyről rövidebb, a távolság kisebb, mint a megkerülés és a fölmenet alkalmával. A mint a barbárok Xerxessel együtt előnyomultak, Leonidas görögjei is a végső küzdelemre készültek, és sokkal tovább vonultak ki, mint előbb, a szorosnak szélesebb részére. Mert eddig a falbástya volt őrállomásuk, a honnan az előbbi napokon kivonulván, a szűkebb helyeken csatáztak. Most azonban a keskenyebb részen túl csaptak össze, s a barbárok tömegestül hullottak. A perzsa csapatvezérek ostorral verték hátul a katonákat s mindig előre tuszkolták. Sokan a tengerbe estek közülök, s így pusztultak el, de még többeket gázoltak le övéik elevenen; az elesettekkel pedig senki sem törődött. Mert a görögök belátván, hogy ők a halálnál egyebet nem várhatnak, miután az ellenség megkerűlte a hegyet: féktelen dühükben a lehető legnagyobb erőfeszítéssel küzdöttek a barbárok ellen. Minthogy e napon a legtöbbnek már csak 224
tört lándzsája volt, karddal kaszabolták a perzsákat. Ebben az ütközetben esett el hősi küzdelem után Leonidas, s vele együtt más

ὀνομαστοὶ Σπαρτιητέων, τῶν ἐγὼ ὡς ἀνδρῶν ἀξίων γενομένων ἐπυθόμην τὰ οὐνόματα, ἐπυθόμην δὲ καὶ ἁπάντων τῶν τριηκοσίων· καὶ δὴ Περσέων πίπτουσι ἐνθαῦτα ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ ὀνομαστοί, ἐν δὲ δὴ καὶ Δαρείου δύο παῖδες Ἀβροκόμης τε καὶ Ὑπεράνθης, ἐκ τῆς Ἀρτάνεω θυγατρὸς Φραταγούνης γεγονότες Δαρείῳ. ὁ δὲ Ἀρτάνης Δαρείου μὲν τοῦ βασιλέος ἦν ἀδελφεός, Ὑστάσπεος δὲ τοῦ Ἀρσάμεος παῖς· ὃς καὶ ἐκδιδοὺς τὴν θυγατέρα Δαρείῳ τὸν οἶκον πάντα τὸν ἑωυτοῦ ἐπέδωκε, ὡς μού-
225 νης οἱ ἐούσης ταύτης τέκνου. Ξέρξεώ τε δὴ δύο ἀδελφεοὶ ἐνθαῦτα πίπτουσι μαχόμενοι, . . . ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λεωνίδεω Περσέων τε καὶ Λακεδαιμονίων ὠθισμὸς ἐγίνετο πολλός, ἐς ὃ τοῦτόν τε ἀρετῇ οἱ Ἕλληνες ὑπεξείρυσαν καὶ ἐτρέψαντο τοὺς ἐναντίους τετράκις. τοῦτο δὲ συνεστήκεε μέχρι οὗ οἱ σὺν Ἐπιάλτῃ παρεγένοντο. ὡς δὲ τούτους ἤκειν ἐπύθοντο οἱ Ἕλληνες, ἐνθεῦτεν ἤδη ἑτεροιοῦτο τὸ νεῖκος· ἔς τε γὰρ τὸ στεινὸν τῆς ὁδοῦ ἀνεχώρεον ὀπίσω, καὶ παραμειψάμενοι τὸ τεῖχος ἐλθόντες ἵζοντο ἐπὶ τὸν κολωνὸν πάντες ἁλέες οἱ ἄλλοι πλὴν Θηβαίων. ὁ δὲ κολωνὸς ἐστὶ ἐν τῇ ἐσόδῳ, ὅκου νῦν ὁ λίθινος λέων ἕστηκε ἐπὶ Λεωνίδῃ. ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξομένους μαχαίρῃσι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες, οἱ μὲν ἐξ ἐναντίης ἐπισπόμενοι καὶ τὸ ἔρυμα τοῦ τείχεος συγχώσαντες, οἱ δὲ περιελθόντες πάντοθεν περισταδόν.

226 Λακεδαιμονίων δὲ καὶ Θεσπιέων τοιούτων γενομένων ὅμως λέγεται ἀνὴρ ἄριστος γενέσθαι Σπαρτιήτης Διηνέκης· τὸν τόδε φασὶ εἰπεῖν τὸ ἔπος πρὶν ἢ συμμεῖξαι σφέας τοῖσι Μήδοισι, πυθόμενον πρός του τῶν Τρηχινίων ὡς, ἐπεὰν οἱ βάρβαροι ἀπιέωσι τὰ τοξεύματα, τὸν ἥλιον ὑπὸ τοῦ πλήθεος τῶν ὀιστῶν ἀποκρύπτουσι· τοσοῦτο πλῆθος αὐτῶν εἶναι. τὸν δὲ οὐκ ἐκπλαγέντα τούτοισι εἰπεῖν ἐν ἀλογίῃ ποιεύμενον τὸ Μήδων πλῆθος, ὡς
227 πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος ἀγγέλλοι, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ. ταῦτα μὲν καὶ ἄλλα τοιουτότροπα ἔπεα φασὶ Διηνέκεα τὸν Λακεδαιμόνιον λιπέσθαι μνημόσυνα· μετὰ δὲ τοῦτον ἀριστεῦσαι λέγονται Λακεδαιμόνιοι δύο ἀδελφεοί, Ἀλφεός τε καὶ Μάρων Ὀρσιφάντου παῖδες. Θεσπιέων δὲ εὐδοκίμεε μάλιστα τῷ οὔνομα ἦν Διθύραμβος Ἁρματίδεω.

228 Θαφθεῖσι δέ σφι αὐτοῦ ταύτῃ τῇ περ ἔπεσον, καὶ τοῖσι

híres spártaiak, kiknek nevét nagy érdemük következtében meg is tudtam, még pedig az összes háromszáz vitézét.[191]) A perzsák közül is igen sok híres ember esett el, a többi között Dareiosnak két fia, Abrokomes és Hyperanthes, kiknek Artanes leánya, Phratagune volt az anyjuk. Ez az Artanes Dareios királynak testvére, Hystaspesnek fia és Arsamesnek unokája volt; leányával együtt összes vagyonát Dareiosnak adta, mert csak ez az egy gyermeke volt. Xerxesnek tehát két testvére esett el itt a csatában. Leonidasnak 225
holtteste birtokáért a perzsák és lakedaimoniak között nagy tolongás támadt; végre a görögök vitézül küzdve, magukhoz vonták, mialatt négyszer szorították vissza az ellenséget. Addig tartott e küzdelem, míg Ephialtes és kisérete meg nem érkezett. Midőn ezt a görögök megtudták, a csata más fordulatot kapott; mert a szűkebb útra vonultak vissza, s a fal mellett elhaladva, a dombon telepedtek le, hol a thebaibeliek kivételével valamennyien összegyűltek. Ez a domb a bejárásnál emelkedik, hol most a Leonidas tiszteletére fölállított kőoroszlán látható.[192]) Ezen a helyen védelmezték magukat kardjukkal, már a kinek még volt, meg kezeikkel és szájukkal, míg a barbárok lövedékei el nem borították őket; egy részük lerombolva a falbástyát, előlről támadta meg őket, mások pedig megkerülték és minden oldalról körülfogták.

Igy viselték magukat a lakedaimoniak és thespiaibeliek, kik 226
között a hagyomány szerint különösen a spártai Dienekes vált ki. Híres lőn az a megjegyzése, melyet a görögöknek a médekkel való összecsapása előtt mondott, midőn azt hallotta egy trachisi embertől,[193]) hogy ha a barbárok kilövik íjjaikat, akkor a nap a nyilak tömegétől elsötétedik. Dienekes erre a nélkül, hogy megijedt volna, a médek nagy számával nem törődve, azt mondta, hogy nagyon jó hírt beszél trachisi barátja, mert ha a médek elsötétítik a napot, akkor ők árnyékban, nem pedig napfénynél fognak harczolni. A lakedaimoni Dienekes hasonló más megjegyzései forog- 227
nak közszájon, s ezek föntartják emlékét. Utána a hagyomány szerint egy lakedaimoni testvérpár tünt ki, Alpheos és Maron, Orsiphantosnak fiai. A thespiaibeliek között különösen egy ember tüntette ki magát, névszerint Dithyrambos, Harmatidas fia.

A halottakat azon a helyen temették el, a hol elestek. Dicső- 228

πρότερον τελευτήσασι . . . ἢ ὑπὸ Λεωνίδεω ἀποπεμφθέντας οἴχεσθαι, ἐπιγέγραπται γράμματα λέγοντα τάδε.

μυριάσιν ποτὲ τῇδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐν Πελοποννάσου χιλιάδες τέτορες.

ταῦτα μὲν δὴ τοῖσι πᾶσι ἐπιγέγραπται, τοῖσι δὲ Σπαρτιήτῃσι ἰδίη

ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Λακεδαιμονίοισι μὲν δὴ τοῦτο, τῷ δὲ μάντι τόδε.

μνῆμα τόδε κλεινοῖο Μεγιστίη, ὅν ποτε Μῆδοι
Σπερχειὸν ποταμὸν κτείναν ἀμειψάμενοι,
μάντιος, ὃς τότε κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἰδώς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνα προλιπεῖν.

ἐπιγράμμασι μέν νυν καὶ στήλῃσι, ἔξω ἢ τὸ τοῦ μάντιος ἐπίγραμμα, Ἀμφικτύονες εἰσὶ σφέας οἱ ἐπικοσμήσαντες· τὸ δὲ τοῦ μάντιος Μεγιστίεω Σιμωνίδης ὁ Λεωπρέπεος ἐστὶ κατὰ ξεινίην ὁ ἐπιγράψας.

229 Δύο δὲ τούτων τῶν τριηκοσίων λέγεται Εὔρυτόν τε καὶ Ἀριστόδημον, παρεὸν αὐτοῖσι ἀμφοτέροισι κοινῷ λόγῳ χρησαμένοισι ἢ ἀποσωθῆναι ὁμοῦ ἐς Σπάρτην, ὡς μεμετιμένοι γε ἦσαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ὑπὸ Λεωνίδεω καὶ κατεκέατο ἐν Ἀλπηνοῖσι ὀφθαλμιῶντες ἐς τὸ ἔσχατον, ἢ εἴ γε μὴ ἐβούλοντο νοστῆσαι, ἀποθανεῖν ἅμα τοῖσι ἄλλοισι, παρεόν σφι τούτων τὰ ἕτερα ποιέειν, οὐκ ἐθελῆσαι ὁμοφρονέειν, ἀλλὰ γνώμῃ διενειχθέντας Εὔρυτον μέν, πυθόμενον τῶν Περσέων τὴν περίοδον, αἰτήσαντά τε τὰ ὅπλα καὶ ἐνδύντα ἄγειν ἑωυτὸν κελεῦσαι τὸν εἵλωτα ἐς τοὺς μαχομένους, ὅκως δὲ αὐτὸν ἤγαγε, τὸν μὲν [ἀγαγόντα] οἴχεσθαι φεύγοντα, τὸν δὲ ἐσπεσόντα ἐς τὸν ὅμιλον διαφθαρῆναι, Ἀριστόδημον δὲ λιποψυχέοντα λειφθῆναι. εἰ μέν νυν ἢ μοῦνον Ἀριστόδημον ἀλογήσαντα ἀπονοστῆσαι ἐς Σπάρτην, ἢ καὶ ὁμοῦ σφέων ἀμφοτέρων τὴν κομιδὴν γενέσθαι, δοκέειν ἐμοί, οὐκ ἄν σφι Σπαρτιήτας μῆνιν οὐδεμίαν προσθέσθαι· νυνὶ δὲ τοῦ μὲν αὐτῶν ἀπολομένου, τοῦ δὲ τῆς μὲν αὐτῆς ἐχομένου προφάσιος οὐκ ἐθελήσαντος δὲ ἀποθνήσκειν, ἀναγκαίως

ségüket, valamint azokét, kik hamarébb haltak meg, mintsem Leonidas a szövetségeseket haza bocsátotta, a következő felirat hirdeti:

Itt küzdött egykor három milió katonával
Pelops földjéről négyszer ezer dalia.[194])

Ez a fölirat valamennyire szól; a spártaiakra külön a következő:

Itt fekszünk, Vándor, vidd hírül a spártaiaknak:
Megcselekedtük, a mit megkövetelt a haza.[195])

Ez a fölirat a lakedaimoniakra vonatkozik, a jósra pedig a következő:

Itt nyugszik a dicső Megistias ebben a sirban,
Kit Spercheiosnál ölt meg a perzsa sereg.
Jós vala ő, s bár jól sejté a halál közeledtét,
Sparta vezéreinek hű követője maradt.

Ezekkel a feliratokkal az amphiktyonok diszítették föl az oszlopokat, kivéve a jósét. A jós Megistiasra a feliratot Simonides, Leoprepes fia, készítette barátságból.[196])

A háromszáz férfi közül kettőnek, Eurytosnak és Aristode- 229
mosnak, hagyomány szerint lehetséges lett volna Spártába menekülniök, ha egyetértettek volna; mert szemfájásuk miatt Leonidas elküldötte vala őket a táborból, és súlyos betegségükben Alpenoiban feküdtek; vagy ha nem akartak hazatérni, együtt halhattak volna meg a többiekkel. Habár tehát választhattak volna a kettő között, nem tudtak egyetérteni, s véleményük megoszolván, Eurytos arra a hírre, hogy a perzsák megkerülték az útat, előkérte fegyverét, s felöltve megparancsolta szolgájának, hogy vezesse harczba; a mint pedig odaértek, a vezető elmenekült, ő pedig a küzdelembe rohanva elpusztult. Aristodemos azonban félénkségből visszamaradt. Ha már most Aristodemos beteg állapotában egyedül tért volna vissza Spártába, vagy ha mindketten haza mentek volna, azt hiszem, egy spártai sem haragudott volna reájuk. De hogy mindkettőnek egy volt a mentsége, s míg az egyik meghalt, a másik nem akart meghalni: szükségkép

230 σφι ἔχειν μηνῖσαι μεγάλως Ἀριστοδήμῳ. οἱ μέν νυν οὕτω σωθῆναι λέγουσι Ἀριστόδημον ἐς Σπάρτην καὶ διὰ πρόφασιν τοιήνδε, οἱ δὲ ἄγγελον πεμφθέντα ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἐξεὸν αὐτῷ καταλαβεῖν τὴν μάχην γινομένην οὐκ ἐθελῆσαι, ἀλλ' ὑπομείναντα ἐν τῇ ὁδῷ περιγενέσθαι, τὸν δὲ συνάγγελον αὐτοῦ ἀπικόμενον ἐς
231 τὴν μάχην ἀποθανεῖν. ἀπονοστήσας δὲ [ὧν] ἐς Λακεδαίμονα ὁ Ἀριστόδημος εἶχε ὄνειδός τε καὶ ἀτιμίην· πάσχων δὲ τοιάδε ἠτίμωτο· οὔτε οἱ πῦρ οὐδεὶς ἔναυε Σπαρτιητέων οὔτε διελέγετο·
232 ὄνειδος δὲ εἶχε ὁ τρέσας Ἀριστόδημος καλεόμενος. ἀλλ' ὁ μὲν ἐν τῇ ἐν Πλαταιῇσι μάχῃ ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν ἐπενειχθεῖσαν [οἱ] αἰτίην· λέγεται δὲ καὶ ἄλλον ἀποπεμφθέντα ἄγγελον ἐς Θεσσαλίην τῶν τριηκοσίων τούτων περιγενέσθαι, τῷ οὔνομα εἶναι Παντίτην· νοστήσαντα δὲ τοῦτον ἐς Σπάρτην, ὡς ἠτίμωτο, ἀπάγξασθαι.

233 Οἱ δὲ Θηβαῖοι, τῶν ὁ Λεοντιάδης ἐστρατήγεε, τέως μὲν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐόντες ἐμάχοντο ὑπ' ἀναγκαίης ἐχόμενοι πρὸς τὴν βασιλέος στρατιήν· ὡς δὲ εἶδον κατυπέρτερα τῶν Περσέων γινόμενα τὰ πρήγματα, οὕτω δή, τῶν σὺν Λεωνίδῃ Ἑλλήνων ἐπειγομένων ἐπὶ τὸν κολωνόν, ἀποσχισθέντες τούτων χεῖράς τε προέτεινον καὶ ἧισαν ἄσσον τῶν βαρβάρων, λέγοντες τὸν ἀληθέστατον τῶν λόγων, ὡς καὶ μηδίζουσι καὶ γῆν τε καὶ ὕδωρ ἐν πρώτοισι ἔδοσαν βασιλέϊ, ὑπὸ δὲ ἀναγκαίης ἐχόμενοι ἐς Θερμοπύλας ἀπικοίατο καὶ ἀναίτιοι εἶεν τοῦ τρώματος τοῦ γεγονότος βασιλέϊ. ὥστε ταῦτα λέγοντες περιεγίνοντο· εἶχον γὰρ καὶ Θεσσαλοὺς τούτων τῶν λόγων μάρτυρας. οὐ μέντοι τά γε πάντα εὐτύχησαν· ὡς γὰρ αὐτοὺς ἔλαβον οἱ βάρβαροι ἐλθόντας, τοὺς μὲν τινὰς καὶ ἀπέκτειναν προσιόντας, τοὺς δὲ πλεῦνας αὐτῶν κελεύσαντος Ξέρξεω ἔστιζον στίγματα βασιλήια, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λεοντιάδεω, τοῦ τὸν παῖδα Εὐρύμαχον χρόνῳ μετέπειτα ἐφόνευσαν Πλαταιέες στρατηγήσαντα ἀνδρῶν Θηβαίων τετρακοσίων καὶ σχόντα τὸ ἄστυ τὸ Πλαταιέων.

234 Οἱ μὲν δὴ περὶ Θερμοπύλας Ἕλληνες οὕτω ἠγωνίσαντο, Ξέρξης δὲ καλέσας Δημάρητον εἰρώτα ἀρξάμενος ἐνθένδε. «Δημάρητε, ἀνὴρ εἷς ἀγαθός. τεκμαίρομαι δὲ τῇ ἀληθείῃ· ὅσα γὰρ εἶπας, ἅπαντα ἀπέβη οὕτω. νῦν δέ μοι εἰπέ, κόσοι τινὲς εἰσὶ οἱ λοιποὶ Λακεδαιμόνιοι, καὶ τούτων ὁκόσοι τοιοῦτοι τὰ πολέμια, εἴτε καὶ ἅπαντες.» ὁ δ' εἶπε «ὦ βασιλεῦ, πλῆθος μὲν πολλὸν

nagyon kellett haragudniok Aristodemosra. Némelyek szerint 230
tehát így menekült Aristodemos Spártába, s ez volt a kifogása;
mások meg úgy adják elő a dolgot, hogy követ gyanánt volt
elküldve a táborból, s visszatérhetett volna idejében a csatába;
de ő inkább késedelmeskedett az úton, s így életben maradt;
követtársa azonban visszatért és meghalt. A Lakedaimonba vissza- 231
tért Aristodemost azonban szemrehányás és gyalázat érte. A gya-
lázat az volt, hogy egy spártai sem akart neki tüzet adni, sem vele
beszélni; a szemrehányás pedig az, hogy Aristodemost gyávának
nevezték. De a Plataiánál vívott csatában jóvá tette minden hibá- 232
ját.[197]) Mondják, hogy a háromszáz közül egy másik, Thessaliába
küldött követ is életben maradt, névszerint Pantites; s midőn
Spártába visszatérve, gyalázat érte, fölakasztotta magát.

A thebaibeliek, kiknek Leontiades volt a vezérük, míg kény- 233
telenek voltak, együtt harczoltak a görögökkel a király hadserege
ellen. De midőn észrevették, hogy a győzelem a perzsák felé haj-
lik, s a Leonidassal küzdő görögök a domb felé sietnek: elszakad-
tak tőlük, kezeiket kitárva közeledtek a barbárokhoz, s fölkiáltot-
tak, a mint hogy igaz is volt, hogy ők méd pártiak, az elsőkkel
együtt adtak földet és vizet a királynak, kényszerhelyzetükben
jöttek a Thermopylaihoz, s ártatlanok a vereségben, mely a ki-
rályt érte. E szavakra, melyeknek igazságát a thessaliaiak tanu-
sították, megtartották életüket; de nem voltak mindenben sze-
rencsések. Mert a mint közeledve, a barbárok kezébe kerültek,
némelyik már ekkor halált szenvedett, legtöbbre pedig Xerxes
parancsából rásütötték a királyi bélyeget, legelőször is Leontiades
vezérre, kinek Eurymachos nevű fiát később Plataia lakói meg-
ölték, midőn Thebai négyszáz katonájának vezéreként Plataia
városát ostromolta.[198])

Így harczoltak a görögök Thermopylainál. Xerxes ezután 234
maga elé idézte Demaratost, hogy kikérdezze, s így szólt hozzá:
«Demaratos, te derék ember vagy, a mint igazmondásod is bizo-
nyítja. Mert minden úgy történt, a mint te jövendölted. De mondd
meg most nekem, hányan vannak még otthon a lakedaimoniak,
hányan oly harcziasak közöttük, avagy mindnyájan azok-e?» —
«Oh király, felelé Demaratos, az összes lakedaimonioknak nagy a

πάντων τῶν Λακεδαιμονίων καὶ πόλιες πολλαί· τὸ δὲ θέλεις ἐκμαθεῖν, εἰδήσεις. ἔστι ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτῃ πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστά κῃ· οὗτοι πάντες εἰσὶ ὅμοιοι τοῖσι ἐνθάδε μαχεσαμένοισι· οἵ γε μὲν ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι τοῦτοισι μὲν οὐκ ὅμοιοι, ἀγαθοὶ δέ.» εἶπε πρὸς ταῦτα Ξέρξης «Δημάρητε, τέῳ τρόπῳ ἀπονητότατα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐπικρατήσομεν; ἴθι ἐξηγέο· σὺ γὰρ ἔχεις αὐτῶν τὰς διεξόδους τῶν βου-
235 λευμάτων οἷα βασιλεὺς γενόμενος.» ὁ δ' ἀμείβετο «ὦ βασιλεῦ, εἰ μὲν δὴ συμβουλεύσαί μοι προθύμως, δίκαιόν με σοί ἐστι φράζειν τὸ ἄριστον· εἰ τῆς ναυτικῆς στρατιῆς νέας τριηκοσίας ἀποστείλειας ἐπὶ τὴν Λάκαιναν χώρην. ἔστι δὲ ἐπ' αὐτῇ νῆσος ἐπικειμένη τῇ οὔνομα ἐστὶ Κύθηρα, τὴν Χίλων ἀνὴρ παρ' ἡμῖν σοφώτατος γενόμενος κέρδος μέζον [ἂν] ἔφη εἶναι Σπαρτιήτῃσι κατὰ τῆς θαλάσσης καταδεδυκέναι μᾶλλον ἢ ὑπερέχειν, αἰεί τι προσδοκῶν ἀπ' αὐτῆς τοιοῦτο ἔσεσθαι οἷόν τοι ἐγὼ ἐξηγέομαι, οὔτι τὸν σὸν στόλον προειδώς, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως φοβεόμενος ἀνδρῶν στόλον. ἐκ ταύτης τῆς νήσου ὁρμώμενοι [οἱ σοὶ] φοβεόντων τοὺς Λακεδαιμονίους. παροίκου δὲ πολέμου σφι ἐόντος οἰκηίου, οὐδὲν δεινοὶ ἔσονταί τοι μὴ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἁλισκομένης ὑπὸ τοῦ πεζοῦ βοηθέωσι ταύτῃ. καταδουλωθείσης δὲ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἀσθενὲς ἤδη τὸ Λακωνικὸν μοῦνον λείπεται, ἢν δὲ ταῦτα μὴ ποιέῃς, τάδε τοι προσδόκα ἔσεσθαι. ἔστι τῆς Πελοποννήσου ἰσθμὸς στεινός· ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ πάντων Πελοποννησίων συνομοσάντων ἐπὶ σοὶ μάχας ἰσχυροτέρας ἄλλας τῶν γενομένων προσδέκεο ἔσεσθαί τοι. ἐκεῖνο δὲ ποιήσαντι ἀμαχητὶ ὅ τε ἰσθμὸς οὗτος καὶ αἱ πόλιες προσχωρήσουσι.»

236 Λέγει μετὰ τοῦτον Ἀχαιμένης, ἀδελφεός τε ἐὼν Ξέρξεω καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ στρατηγός, παρατυχών τε τῷ λόγῳ καὶ δείσας μὴ ἀναγνωσθῇ Ξέρξης ποιέειν ταῦτα. «ὦ βασιλεῦ, ὁρῶ σε ἀνδρὸς ἐνδεκόμενον λόγους ὃς φθονέει τοι εὖ πρήσσοντι ἢ καὶ προδιδοῖ πρήγματα τὰ σά. καὶ γὰρ δὴ καὶ τρόποισι τοιούτοισι χρεώμενοι Ἕλληνες χαίρουσι· τοῦ τε εὐτυχέειν φθονέουσι καὶ τὸ κρέσσον στυγέουσι. εἰ δ' ἐπὶ τῇσι παρεούσῃσι τύχῃσι, τῶν νέες νεναυηγήκασι τετρακόσιαι, ἄλλας ἐκ τοῦ στρατοπέδου τριηκοσίας ἀποπέμψεις περιπλέειν Πελοπόννησον, ἀξιόμαχοι γίνονται

számuk és sok a községük; s ha meg akarod tudni, ime halld. Van egy Spárta nevű város Lakedaimonban, melynek körülbelül nyolczezer fegyverfogható polgára van; ezek valamennyien olyanok, mint a kik itt harczoltak. A többi lakedaimoniak elütnek ugyan ezektől, de azért vitéz emberek.»[199]) Xerxes ezután így szólt: «Mondd meg hát nekem, Demaratos, mikép győzhetnők le ezeket az embereket a legkevesebb bajjal? Hiszen te ismered terveik sajátosságait, mivel királyuk voltál.» — «Oh uram, mondá Demaratos, 235
minthogy komolyan kérdezel, kötelességemnek tartom neked a legjobb tanácsot adni. Küldj el tengeri haderődből háromszáz hajót a lakoniai vidékre. Ott fekszik közelében egy sziget, névszerint Kythere, melyről egy igen okos emberünk, Chilon, azt mondotta, hogy nagyobb hasznára volna a spártaiaknak, ha besülyedne a tenger fenekére, mint hogy így kiemelkedik; mert mindig félt, hogy olyan dolog fog tőle kiindulni, a minőt én most neked tanácsolok.[200]) Pedig még semmit sem hallott a te hadjáratodról, de minden onnan kiinduló háborútól egyaránt félt. Küldd el hajóidat erre a szigetre, hogy innen ijesztgessék a lakedaimoniakat. Ha otthon fenyegeti őket a háború, nem kell félned, hogy segítik a többi görögöket, mialatt szárazföldi hadad földjüket foglalgatja. Ha pedig a többi görög törzseket leigáztad, Lakonia egymagában gyenge lesz ellened. De ha nem követed tanácsomat, akkor a következőre lehetsz elkészülve: a Peloponnesosba egy szűk földszoros vezet; ezen a helyen szövetkeztek ellened az összes peloponnesosi törzsek, s véresebb csatát fognak ellened vívni, mint a minőt eddig láttál; míg ha tervem szerint cselekszel, e földszoros és a községek kardcsapás nélkül meg fogják magukat adni.»

A beszélgetésnél jelen volt Achaimenes, Xerxesnek testvére 236
és a tengeri had feje; mivel pedig félt, hogy Demaratos rábírhatná Xerxest, hogy terve szerint cselekedjék, így szólt: «Oh király, látom, olyan ember szavára hallgatsz, ki irígyli jó sorsodat vagy elárulja ügyedet; mert ép az a jellemvonása a görög fajnak, hogy a szerencsést irígyli és a hatalmasabbat gyűlöli. Ha a jelen körülmények között, mikor négyszáz hajót elvesztettünk, más háromszáz hajót küldesz el táborodból a Peloponnesos körülhajózására, akkor ellenfeleid képesek lesznek

οἱ ἀντιπαλοι· ἁλὴς δὲ ἐὼν ὁ ναυτικὸς στρατὸς δυσμεταχείριστός τε αὐτοῖσι γίνεται, καὶ ἀρχὴν οὐκ ἀξιόμαχοι ἔσονται, καὶ πᾶς ὁ ναυτικὸς τῷ πεζῷ ἀρήξει καὶ ὁ πεζὸς τῷ ναυτικῷ ὁμοῦ πορευόμενος· εἰ δὲ διασπάσεις, οὔτε σὺ ἔσεαι ἐκείνοισι χρήσιμος οὔτε ἐκεῖνοι σοί. τὰ σεωυτοῦ δὲ τιθέμενον εὖ γνώμην ἔχω τὰ τῶν ἀντιπολέμων μὴ ἐπιλέγεσθαι πρήγματα, τῇ τε στήσονται τὸν πόλεμον τά τε ποιήσουσι ὅσοι τε πλῆθος εἰσί. ἱκανοὶ γὰρ ἐκεῖνοί γε αὐτοὶ ἑωυτῶν πέρι φροντίζειν εἰσί, ἡμεῖς δὲ ἡμέων ὡσαύτως. Λακεδαιμόνιοι δὲ ἢν ἴωσι ἀντία Πέρσῃσι ἐς μάχην,
237 οὐδὲν τὸ παρεὸν τρῶμα ἀκεῦνται.» ἀμείβεται Ξέρξης τοῖσιδε. «Ἀχαίμενες, εὖ τέ μοι δοκέεις λέγειν καὶ ποιήσω ταῦτα. Δημάρητος δὲ λέγει μὲν τὰ ἄριστα ἔλπεται εἶναι ἐμοί, γνώμῃ μέντοι ἐσσοῦται ὑπὸ σεῦ. οὐ γὰρ δὴ κεῖνό γε ἐνδέξομαι ὅκως οὐκ εὐνοέει τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι, τοῖσί τε λεγομένοισι πρότερον ἐκ τούτου σταθμώμενος καὶ τῷ ἐόντι, ὅτι πολιήτης μὲν πολιήτῃ εὖ πρήσσοντι φθονέει καὶ ἔστι δυσμενὴς τῇ σιγῇ, οὐδ' ἂν συμβουλευομένου τοῦ ἀστοῦ πολιήτης ἀνὴρ τὰ ἄριστά οἱ δοκέοντα εἶναι ὑποθέοιτο, εἰ μὴ πρόσω ἀρετῆς ἀνήκοι· σπάνιοι δὲ εἰσὶ οἱ τοιοῦτοι· ξεῖνος δὲ ξείνῳ εὖ πρήσσοντι ἐστὶ εὐμενέστατον πάντων, συμβουλευομένου τε ἂν συμβουλεύσειε τὰ ἄριστα. οὕτω ὦν [περὶ] κακολογίης τῆς ἐς Δημάρητον, ἐόντος ἐμοὶ ξείνου πέρι, ἔχεσθαι τινὰ τοῦ λοιποῦ κελεύω.»

238 Ταῦτα εἶπας Ξέρξης διεξῆιε διὰ τῶν νεκρῶν, καὶ Λεωνίδεω, ἀκηκοὼς ὅτι βασιλεύς τε ἦν καὶ στρατηγὸς Λακεδαιμονίων, ἐκέλευσε ἀποταμόντας τὴν κεφαλὴν ἀνασταυρῶσαι. δῆλά μοι πολλοῖσι μὲν καὶ ἄλλοισι τεκμηρίοισι, ἐν δὲ καὶ τῷδε οὐκ ἥκιστα γέγονε, ὅτι βασιλεὺς Ξέρξης πάντων δὴ μάλιστα ἀνδρῶν ἐθυμώθη ζῶντι Λεωνίδῃ· οὐ γὰρ ἄν κοτε ἐς τὸν νεκρὸν ταῦτα παρενόμησε, ἐπεὶ τιμᾶν μάλιστα νομίζουσι τῶν ἐγὼ οἶδα ἀνθρώπων Πέρσαι ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια. οἳ μὲν δὴ ταῦτα ἐποίευν τοῖσι ἐπετέτακτο ποιέειν.

239 [Ἄνειμι δὲ ἐκεῖσε τοῦ λόγου τῇ μοι τὸ πρότερον ἐξέλιπε.] ἐπύ-

velünk szembeszállni; míg ha együtt tartod hajóhadadat, a legvégzetesebbé válik az rájuk nézve, s nem mérkőzhetnek meg veled. Azonkívül az egész hajóhad támogatni fogja szárazföldi seregedet, ha együtt hatolnak előre, és viszont szárazföldi sereged a hajóhadat. De ha elválasztod őket, sem te nem lehetsz hajóhadadnak hasznára, sem az tenéked. Ha jól intézkedel a magad dolgában, azt hiszem, nem kell törődnöd ellenfelednek viszonyaival, hogy hol fognak harczolni, mit akarnak tenni, s hogy mennyien vannak. Mert elég eszük van nekik arra, hogy a maguk teendőit meggondolják, szintúgy azonban nekünk is; s ha a lakedaimoniak szembeszállnak a perzsákkal, a most szenvedett vereségüket sem fogják kiheverni.» Xerxes erre így felelt: «Tanácsod tetszik nekem, 237
Achaimenes, s a szerint fogok cselekedni. De Demaratos is úgy beszél, a mint azt rám nézve a legjobbnak gondolja; mindazonáltal a te indítványoddal szemben az övé háttérbe szorul. Azt azonban semmiképen sem hiszem, hogy ő ne volna jóindulattal ügyem iránt, a mint ezt régebbi szavaiból és a jelenlegi tényállásból következtetem. A polgár irigyli ugyan polgártársának jó szerencséjét, titokban gyűlöli őt, s ha tanácsot kérne tőle, nem mondaná meg, hogy mit tart rá nézve a legjobbnak, hacsak nem haladt előre szépen az erényben; az ilyen emberek pedig ritkák. Ellenben a vendégbarát legjobban örül vendégbarátja szerencséjének, s ha tanácsát kéri, a legjobb tanácsot adja. Minthogy pedig Demaratos az én vendégbarátom, jövőre mindenki óvakodjék rágalmakat szórni reá.»

E szavak után Xerxes megszemlélte az elesetteket, s meg- 238
hallván, hogy Leonidas volt a lakedaimoniak királya és vezére, fejét levágatta, törzsét pedig keresztre feszíttette. Sok más jel mutatta, de különösen ez is, hogy Xerxes király Leonidast, míg élt, legjobban gyűlölte a világon; különben nem bánt volna ily gyalázatos módon holttetemével. Mert tudomásom szerint a perzsák szokták tisztelni legjobban azokat, kik vitézül viselkedtek a háborúban. Azok pedig, kik a királytól a parancsot kapták, végrehajtották a dolgot.[201])

(De kiegészítem még elbeszélésemet azzal, a mi előbb ki- 239
került figyelmemet.) A lakedaimoniak tudták meg először, hogy

θοντο Λακεδαιμόνιοι ὅτι βασιλεὺς στέλλοιτο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πρῶτοι, καὶ οὕτω δὴ ἐς τὸ χρηστήριον τὸ ἐς Δελφοὺς ἀπέπεμψαν, ἔνθα δή σφι ἐχρήσθη τὰ ὀλίγῳ πρότερον εἶπον· ἐπύθοντο δὲ τρόπῳ θωμασίῳ. Δημάρητος γὰρ ὁ Ἀρίστωνος φυγὼν ἐς Μήδους, ὡς μὲν ἐγὼ δοκέω καὶ τὸ οἰκὸς ἐμοὶ συμμάχεται, οὐκ ἦν εὔνοος Λακεδαιμονίοισι, πάρεστι δὲ εἰκάζειν εἴτε εὐνοίῃ ταῦτα ἐποίησε εἴτε καὶ καταχαίρων. ἐπείτε γὰρ Ξέρξῃ ἔδοξε στρατηλατέειν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐὼν ἐν Σούσοισι ὁ Δημάρητος καὶ πυθόμενος ταῦτα ἠθέλησε Λακεδαιμονίοισι ἐξαγγεῖλαι. ἄλλως μὲν δὴ οὐκ εἶχε σημῆναι, ἐπικίνδυνον γὰρ ἦν μὴ λαμφθείη, ὁ δὲ μηχανᾶται τοιάδε· δελτίον δίπτυχον λαβὼν τὸν κηρὸν αὐτοῦ ἐξέκνησε, καὶ ἔπειτα ἐν τῷ ξύλῳ τοῦ δελτίου ἔγραψε τὴν βασιλέος γνώμην, ποιήσας δὲ ταῦτα ὀπίσω ἐπέτηξε τὸν κηρὸν ἐπὶ τὰ γράμματα, ἵνα φερόμενον κεινὸν τὸ δελτίον μηδὲν πρῆγμα παρέχοι πρὸς τῶν ὁδοφυλάκων. ἐπεὶ δὲ καὶ ἀπίκετο ἐς τὴν Λακεδαίμονα, οὐκ εἶχον συμβαλέσθαι οἱ Λακεδαιμόνιοι, πρίν γε δή σφι, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, Κλεομένεος μὲν θυγάτηρ Λεωνίδεω δὲ γυνὴ Γοργὼ ὑπέθετο ἐπιφρασθεῖσα αὐτή, τὸν κηρὸν ἐκκνᾶν κελεύουσα, καὶ εὑρήσειν σφέας γράμματα ἐν τῷ ξύλῳ. πειθόμενοι δὲ εὗρον καὶ ἐπελέξαντο, ἔπειτα δὲ τοῖσι ἄλλοισι Ἕλλησι ἐπέστειλαν. ταῦτα μὲν δὴ οὕτω λέγεται γενέσθαι.

a király Görögország ellen akar vonúlni; ezért küldöttek jóslatért Delphoiba, honnan azt a feleletet kapták, melyet kevéssel előbb közöltem.[202]) A hír pedig csodálatos módon jutott el hozzájuk. Demaratos, Ariston fia, a médekhez menekűlt, s felfogásom szerint, melyet a valószínűség is támogat, nem volt jóindulattal a lakedaimoniak iránt. Mindazonáltal vitatni lehet, vajjon jóindulatból, avagy kárörömből tette-e a következőt. Midőn ugyanis Xerxes elhatározta, hogy hadat indít Görögország ellen, s Demaratos, ki Susában volt, értesült a dologról, meg akarta a lakedaimoniaknak izenni. Minthogy pedig semmi más módon nem adhatott hírt, mert nagy volt a veszély, hogy kitudódik, a következőt eszelte ki: egy kétrétű tábláról levakarta a viaszt, felírta a tábla fájára a királynak tervét, azután a viaszt újra fölkente az írásra, hogy semmi feltünőt ne találjanak a táblán az út őrei. Midőn az irat Lakedaimonba jutott, senki sem tudott a titokra rájönni, míg, a mint hallom, Gorgo, Kleomenes leánya és Leonidas felesége,[203]) maga nem adta azt a tanácsot, hogy vakarják le a viaszt, s a fán fogják megtalálni az írást. A lakedaimoniak szót fogadtak, a hírt elolvasták, s azután megizenték a többi görög törzseknek is. Így történt hagyomány szerint a dolog.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΟΥΡΑΝΙΑ.

1 Οἱ δὲ Ἑλλήνων ἐς τὸν ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντες ἦσαν οἵδε, Ἀθηναῖοι μὲν νέας παρεχόμενοι ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ ἑπτά· ὑπὸ δὲ ἀρετῆς τε καὶ προθυμίης Πλαταιέες, ἄπειροι τῆς ναυτικῆς ἐόντες, συνεπλήρουν τοῖσι Ἀθηναίοισι τὰς νέας. Κορίνθιοι δὲ τεσσεράκοντα νέας παρείχοντο, Μεγαρέες δὲ εἴκοσι· καὶ Χαλκιδέες ἐπλήρουν εἴκοσι, Ἀθηναίων σφι παρεχόντων τὰς νέας, Αἰγινῆται δὲ ὀκτωκαίδεκα, Σικυώνιοι δὲ δυοκαίδεκα, Λακεδαιμόνιοι δὲ δέκα, Ἐπιδαύριοι δὲ ὀκτώ, Ἐρετριέες δὲ ἑπτά, Τροιζήνιοι δὲ πέντε, Στυρέες δὲ δύο, καὶ Κήιοι δύο τε νέας καὶ πεντηκοντέρους δύο· Λοκροὶ δέ σφι οἱ Ὀπούντιοι ἐπεβοήθεον πεντηκοντέρους ἔχοντες ἑπτά.

2 Ἦσαν μὲν ὦν οὗτοι οἱ στρατευόμενοι ἐπ' Ἀρτεμίσιον, εἴρηται δέ μοι καὶ ὡς τὸ πλῆθος ἕκαστοι τῶν νεῶν παρείχοντο. ἀριθμὸς δὲ τῶν συλλεχθεισέων νεῶν ἐπ' Ἀρτεμίσιον ἦν, πάρεξ τῶν πεντηκοντέρων, διηκόσιαι καὶ ἑβδομήκοντα καὶ μία. τὸν δὲ στρατηγὸν τὸν τὸ μέγιστον κράτος ἔχοντα παρείχοντο Σπαρτιῆται Εὐρυβιάδην Εὐρυκλείδεω· οἱ γὰρ σύμμαχοι οὐκ ἔφασαν, ἢν μὴ ὁ Λάκων ἡγεμονεύῃ, Ἀθηναίοισι ἕψεσθαι ἡγεομένοισι, ἀλλὰ λύσειν τὸ μέλλον
3 ἔσεσθαι στράτευμα. ἐγένετο γὰρ κατ' ἀρχὰς λόγος, πρὶν ἢ καὶ ἐς Σικελίην πέμπειν ἐπὶ συμμαχίην, ὡς τὸ ναυτικὸν Ἀθηναίοισι χρεὸν εἴη ἐπιτράπειν. ἀντιβάντων δὲ τῶν συμμάχων εἶκον οἱ Ἀθηναῖοι μέγα πεποιημένοι περιεῖναι τὴν Ἑλλάδα καὶ γνόντες, εἰ

NYOLCZADIK KÖNYV.

URANIA.

A tengeri hadsereghez a következő görög népek valának be- 1
osztva: az athéniek százhuszonhét hajót szolgáltattak, melyeket részben a plataiaiak láttak el legénységgel, mert bár járatlanok voltak a hajózásban, mindazonáltal vitézségük és buzgóságuk arra ösztönözte őket, hogy az athéniek társaivá szegődjenek. A korinthosiak negyven hajót szereltek föl, a megaraiak huszat. A chalkisiak is húsz hajót láttak el legénységgel, de a hajókat az athéniektől kapták. Az aiginaiak tizennyolcz hajót szereltek föl, a sikyoniak tizenkettőt, a lakedaimoniak tizet, az epidaurosiak nyolczat, az eretriaiak hetet, a troizeniek ötöt, a styraiak kettőt, a keosiak két háromsoros és két ötvenevezős hajót. Az opusi lokrisiak végre hét ötvenevezős hajóval jöttek a többiek segítségére.[1])

Ezek alkották Artemisionnál a tábort, s felsorolásom jelezte 2
azt is, hogy kiki hány hajót szolgáltatott. Az Artemision alatt összegyült hajók száma az ötvenevezős bárkák kivételével kétszázhetvenegyre rúgott. A fővezér, ki az egész hajóhad fölött rendelkezett, Eurybiades, Eurykleidesnek fia volt. Őt Spárta szolgáltatta, mert a szövetségesek kijelentették, hogy ha nem lakoniai ember lesz a fővezér, ők nem harczolnak athéni vezénylet alatt; inkább feloszlatják a gyülekező hajóhadat. Mert már kezdetben, mielőtt 3
arra gondoltak volna, hogy a szövetség ügyében követeket küldjenek Siciliába, volt róla szó, hogy a tengeri fővezérletet az athéniekre kellene bízni.[2]) Minthogy azonban a szövetségesek ellenezték e tervet, az athéniek engedtek; az volt előttük a fődolog, hogy Görögország fönnmaradjon, s tudták, hogy ha a fővezérlet

στασιάσουσι περὶ τῆς ἡγεμονίης, ὡς ἀπολέεται ἡ Ἑλλάς, ὀρθὰ νοεῦντες· στάσις γὰρ ἔμφυλος πολέμου ὁμοφρονέοντος τοσούτῳ κάκιόν ἐστι ὅσῳ πόλεμος εἰρήνης. ἐπιστάμενοι ὦν αὐτὸ τοῦτο οὐκ ἀντέτεινον ἀλλ' εἶκον, μέχρι ὅσου κάρτα ἐδέοντο αὐτῶν, ὡς διέδεξαν· ὡς γὰρ δὴ ὠσάμενοι τὸν Πέρσην περὶ τῆς ἐκείνου ἤδη τὸν ἀγῶνα ἐποιεῦντο, πρόφασιν τὴν Παυσανίεω ὕβριν προϊσχόμενοι ἀπείλοντο τὴν ἡγεμονίην τοὺς Λακεδαιμονίους. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγένετο.

4 Τότε δὲ οὗτοι οἱ καὶ ἐπ' Ἀρτεμίσιον Ἑλλήνων ἀπικόμενοι ὡς εἶδον νέας τε πολλὰς καταχθείσας ἐς τὰς Ἀφέτας καὶ στρατιῆς ἅπαντα πλέα, ἐπεὶ αὐτοῖσι παρὰ δόξαν τὰ πρήγματα τῶν βαρβάρων ἀπέβαινε ἤ ὡς αὐτοὶ κατεδόκεον, καταρρωδήσαντες δρησμὸν ἐβουλεύοντο ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου ἔσω ἐς τὴν Ἑλλάδα. γνόντες δέ σφεας οἱ Εὐβοέες ταῦτα βουλευομένους ἐδέοντο Εὐρυβιάδεω προσμεῖναι χρόνον ὀλίγον, ἔστ' ἂν αὐτοὶ τέκνα τε καὶ τοὺς οἰκέτας ὑπεκθέωνται. ὡς δ' οὐκ ἔπειθον, μεταβάντες τὸν Ἀθηναίων στρατηγὸν πείθουσι Θεμιστοκλέα ἐπὶ μισθῷ τριήκοντα ταλάντοισι, ἐπ' ᾧ τε καταμείναντες πρὸ τῆς Εὐβοίης 5 ποιήσονται τὴν ναυμαχίην. ὁ δὲ Θεμιστοκλέης τοὺς Ἕλληνας ἐπισχεῖν ὧδε ποιέει· Εὐρυβιάδῃ τούτων τῶν χρημάτων μεταδιδοῖ πέντε. τάλαντα ὡς παρ' ἑωυτοῦ δῆθεν διδούς. ὡς δέ οἱ οὗτος ἀνεπέπειστο, Ἀδείμαντος γὰρ ὁ Ὠκύτου ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς τῶν λοιπῶν ἤσπαιρε μοῦνος, φάμενος ἀποπλεύσεσθαί τε ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ οὐ παραμενέειν, πρὸς δὴ τοῦτον εἶπε ὁ Θεμιστοκλέης ἐπομόσας «οὐ σύ γε ἡμέας ἀπολείψεις, ἐπεί τοι ἐγὼ μέζω δῶρα δώσω ἢ βασιλεὺς ἄν τοι ὁ Μήδων πέμψειε ἀπολιπόντι τοὺς συμμάχους.» ταῦτά τε ἅμα ἠγόρευε καὶ πέμπει ἐπὶ τὴν νέα τὴν Ἀδειμάντου τάλαντα ἀργυρίου τρία. οὗτοί τε δὴ πάντες δώροισι ἀναπεπεισμένοι ἦσαν καὶ τοῖσι Εὐβοεῦσι ἐκεχάριστο, αὐτός τε ὁ Θεμιστοκλέης ἐκέρδηνε, ἐλάνθανε δὲ τὰ λοιπὰ ἔχων, ἀλλ' ἠπιστέατο οἱ μεταλαβόντες τούτων τῶν χρημάτων ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἐλθεῖν ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ τὰ χρήματα.

6 Οὕτω δὴ κατέμεινάν τε ἐν τῇ Εὐβοίῃ καὶ ἐναυμάχησαν, ἐγένετο δὲ ὧδε. ἐπείτε δὴ ἐς τὰς Ἀφέτας περὶ δείλην πρωίην γινομένην ἀπίκατο οἱ βάρβαροι πυθόμενοι

miatt pártokra szakadnak, Görögország tönkre jut. S ez alapos hiedelem volt; mert annál átkosabb a belső viszály egy közös akarattal indított háborúnál, a mennyivel rosszabb a háború a békénél. Ennek a tudatában tehát nem szegültek ellen, hanem engedtek, míg nagyon rá voltak szorúlva azokra, mint később kimutatták. Miután ugyanis a perzsákat elkergették, és már azoknak a birtokaiért folyt a küzdelem: Pausaniasnak dölyfösségét hozván fel okul, a lakedaimoniakat megfosztották a fővezérlettől. Ez azonban csak később történt.[3])

4 De ebben az időben, midőn az Artemisionhoz jött görögök az Aphetainál horgonyzó sok hajót látták, s hogy valamennyi telve van legénységgel, hogy tehát egészen másképen alakultak a barbárok viszonyai, mint a hogy ők számították: megijedtek s arra gondoltak, hogy Artemisiontól Görögország belsőbb részébe vonulnak vissza. Midőn az euboiaiak megtudták, hogy miről folyt a vita, kérték Eurybiadest, hogy várjon pár napig, míg gyermekeiket s háznépüket biztonságba helyezik; minthogy azonban nem értek nála czélt, otthagyták és harmincz talentum jutalomért megnyerték Themistoklesnek, az athéniek vezérének igéretét, hogy a hajóhad nem távozik, s Euboia előtt fogja vívni a tengeri csatát.[4]) 5 Themistokles pedig a következő módon tartotta vissza a görögöket: a kapott pénzből öt talentumot Eurybiadesnek adott, természetesen, mintha a saját zsebéből adta volna. Mikor pedig ez le volt kenyerezve, a többiek között csak a korinthosi Adeimantos, Okythos fia, csapott lármát, hogy ő nem marad, hanem Artemision alól elhajózik. Themistokles tehát eskü alatt tett igérettel így szólt hozzá: «De bizony nem hagysz el bennünket; mert én nagyobb ajándékot adok neked, mint a mekkorát a médek királya küldene, ha odahagynád a szövetségeseket.» Erre rögtön három ezüst talentumot küldött Adeimantos hajójára. Themistokles tehát a maga részére nyerte a két vezért, s az euboiaiak kívánságát is teljesítette; egyúttal neki is volt nyeresége, mert a többi pénzt megtartotta, ezt azonban senki sem tudta meg. A vezérek pedig, kik a pénzből kaptak vala, azt hitték, hogy ezt az athéniek szolgáltatták erre a czélra.

Így tehát Euboiánál maradtak, és itt vívták a tengeri csatát, 6 mely következőképen folyt le. A barbárok délután Aphetaihoz értek,

πυθόμενοι μὲν ἔτι καὶ πρότερον περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ναυλοχέειν νέας Ἑλληνίδας ὀλίγας, τότε δὲ αὐτοὶ ἰδόντες, πρόθυμοι ἦσαν ἐπιχειρέειν, εἴ κως ἕλοιεν αὐτάς. ἐκ μὲν δὴ τῆς ἀντίης προσπλέειν οὔ κώ σφι ἐδόκεε τῶνδε εἵνεκα, μή κως ἰδόντες οἱ Ἕλληνες προσπλέοντας ἐξ φυγὴν ὁρμήσειαν φεύγοντάς τε εὐφρόνη καταλαμβάνῃ· καὶ ἔμελλον δῆθεν ἐκφεύξεσθαι, ἔδει δὲ μηδὲ πυρφόρον τῷ ἐκείνων λόγῳ ἐκφυγόντα περιγενέ-
7 σθαι. πρὸς ταῦτα ὧν τάδε ἐμηχανέοντο· τῶν νεῶν ἁπασέων ἀποκρίναντες διηκοσίας περιέπεμπον ἔξωθεν Σκιάθου, ὡς ἂν μὴ ὀφθείησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων περιπλέουσαι Εὔβοιαν, κατά τε Καφηρέα καὶ περὶ Γεραιστὸν ἐς τὸν Εὔριπον, ἵνα δὴ περιλάβοιεν οἱ μὲν ταύτῃ ἀπικόμενοι καὶ φράξαντες αὐτῶν τὴν ὀπίσω φέρουσαν ὁδόν, σφεῖς δὲ ἐπισπόμενοι ἐξ ἐναντίης. ταῦτα βουλευσάμενοι ἀπέπεμπον τῶν νεῶν τὰς ταχθείσας, αὐτοὶ οὐκ ἐν νόῳ ἔχοντες ταύτης τῆς ἡμέρης τοῖσι Ἕλλησι ἐπιθήσεσθαι, οὐδὲ πρότερον ἢ τὶ σύνθημά σφι ἔμελλε φανήσεσθαι παρὰ τῶν περιπλεόντων ὡς ἡκόντων. ταύτας μὲν δὴ περιέπεμπον, τῶν δὲ λοιπέων νεῶν ἐν τῇσι Ἀφέτῃσι ἐποιεῦντο ἀριθμόν.

8 Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ ἐν ᾧ οὗτοι ἀριθμὸν ἐποιεῦντο τῶν νεῶν, ἦν γὰρ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τούτῳ Σκυλλίης Σκιωναῖος δύτης τῶν τότε ἀνθρώπων ἄριστος, ὃς καὶ ἐν τῇ ναυηγίῃ τῇ κατὰ Πήλιον γενομένῃ πολλὰ μὲν ἔσωσε τῶν χρημάτων τοῖσι Πέρσῃσι, πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς περιεβάλετο, οὗτος ὁ Σκυλλίης ἐν νόῳ μὲν εἶχε ἄρα καὶ πρότερον αὐτομολήσειν ἐς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐ γάρ οἱ παρέσχε ὡς τότε. ὅτεῳ μὲν δὴ τρόπῳ τὸ ἐνθεῦτεν ἔτι ἀπίκετο ἐς τοὺς Ἕλληνας, οὐκ ἔχω εἰπεῖν ἀτρεκέως, θωυμάζω δὲ εἰ τὰ λεγόμενα ἐστὶ ἀληθέα· λέγεται γὰρ ὡς ἐξ Ἀφετέων δὺς ἐς τὴν θάλασσαν οὐ πρότερὸν ἀνέσχε πρὶν ἢ ἀπίκετο ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, σταδίους μάλιστά κῃ τούτους ἐς ὀγδώκοντα διὰ τῆς θαλάσσης διεξελθών. λέγεται μέν νυν καὶ ἄλλα ψευδέσι εἰκελα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τὰ δὲ μετεξέτερα ἀληθέα· περὶ μέντοι τούτου γνώμη μοι ἀποδεδέχθω πλοίῳ μιν ἀπικέσθαι ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, ὡς δὲ ἀπίκετο, αὐτίκα ἐσήμηνε τοῖσι στρατη-
9 γοῖσι τήν τε ναυηγίην ὡς γένοιτο, καὶ τὰς περιπεμφθείσας τῶν νεῶν περὶ Εὔβοιαν. τοῦτο δὲ ἀκούσαντες οἱ Ἕλληνες λόγον

és saját szemükkel látván, — mert hallomásuk már előbb volt róla, — hogy csak kevésszámú hajóból álló görög had horgonyoz Artemision közelében, kedvük kerekedett a támadásra, hogy valamikép hatalmukba keríthessék őket. Mindazonáltal nem szándékoztak rögtön ellenük evezni, nehogy a görögök őket közeledni látva, futásnak eredjenek, s a menekültökben éj boruljon rájok; mert így bizonyára elszabadulnának, már pedig a perzsák nézete szerint még hírmondónak sem volt szabad fönnmaradni.[5]) Ezért tehát 7
a következő tervet eszelték ki: táborukból elvágtak kétszáz hajót és Skiathos szigetének másik oldalára küldték, nehogy az ellenség észrevegye, hogy Euboia megkerülésével, a Kaphareus és Geraistos irányában,[6]) az Euriposhoz igyekeznek; az ide jutott hajókkal azután körül akarták őket fogni, hogy elvágva előlük a hátra vezető utat, ők maguk szemben támadják meg. Ezzel a szándékkal bocsátották el az e czélra kirendelt hajókat; maguk pedig még nem akartak az nap a görögökre támadni, sem előbb, míg jelt nem kaptak a körülhajózóktól, hogy megérkeztek. E hajókat küldték tehát a kerülő útra, míg a többi fölött Aphetainál válogató szemlét tartottak.

Ebben az időben, mikor a hajókat kiválogatták, a skionei 8
Skyllias, korának legjelesebb buvára, a perzsa táborban tartózkodott.[7]) Ez már a Pelion alatt szenvedett hajótörés alkalmával sok kincsét mentette meg a perzsáknak, de sokat tartott meg magának is; különben régóta volt már szándéka a görögökhöz átszökni, de nem kínálkozott oly kedvező alkalom, mint most. Hogy miféle módon jutott el innen a görögökhez, nem mondhatom meg pontosan; csudálkoznám azonban, ha igaz volna a hagyomány. Mert azt beszélik, hogy Aphetainál beugrott a tengerbe, s nem bukkant föl előbb, míg Artemisionhoz nem érkezett; így körülbelül nyolczvan stadiumot úszott volna végig a tengerben. Beszélnek még erről az emberről más hasonló valótlanságokat, de egyet-mást igazat is. A szóban forgó dologról pedig azt hiszem, hogy csónakon jutott Artemisionhoz; s mikor odaért, rögtön jelentést tett a hadvezéreknek, nemcsak a hajótörés hogy miképen történt, hanem a hajókról is, melyek Euboia megkerülésére valának kiküldve. E hírre a görögök megbeszélték 9

σφίσι αὐτοῖσι ἐδίδοσαν. πολλῶν δὲ λεχθέντων ἐνίκα τὴν ἡμέρην ἐκείνην αὐτοῦ μείναντάς τε καὶ αὐλισθέντας, μετέπειτα νύκτα μέσην παρέντας πορεύεσθαι καὶ ἀπαντᾶν τῇσι περιπλεούσῃσι τῶν νεῶν. μετὰ δὲ τοῦτο, ὡς οὐδείς σφι ἐπέπλεε, δείλην ὀψίην γινομένην τῆς ἡμέρης φυλάξαντες αὐτοὶ ἐπανέπλεον ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, ἀπόπειραν αὐτῶν ποιήσασθαι βουλόμενοι τῆς τε μάχης καὶ τοῦ διεκπλόου. ὁρέοντες δέ σφεας οἵ τε ἄλλοι στρατιῶται οἱ Ξέρξεω καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐπιπλέοντας νηυσὶ ὀλίγῃσι, πάγχυ σφι μανίην ἐπενείκαντες ἀνῆγον καὶ αὐτοὶ τὰς νέας, ἐλπίσαντές σφεας εὐπετέως αἱρήσειν, οἰκότα κάρτα ἐλπίσαντες, τὰς μέν γε τῶν Ἑλλήνων ὁρέοντες ὀλίγας νέας, τὰς δὲ ἑωυτῶν πλήθεΐ τε πολλαπλησίας καὶ ἄμεινον πλεούσας. καταφρονήσαντες ταῦτα ἐκυκλοῦντο αὐτοὺς ἐς μέσον. ὅσοι μέν νυν τῶν Ἰώνων ἦσαν εὖνοοι τοῖσι Ἕλλησι, ἀέκοντές τε ἐστρατεύοντο συμφορήν τε ἐποιεῦντο μεγάλην ὁρέοντες περιεχομένους αὐτοὺς καὶ ἐπιστάμενοι ὡς οὐδεὶς αὐτῶν ἀπονοστήσει· οὕτω ἀσθενέα σφι ἐφαίνετο εἶναι τὰ τῶν Ἑλλήνων πρήγματα. ὅσοισι δὲ καὶ ἡδομένοισι ἦν τὸ γινόμενον, ἅμιλλαν ἐποιεῦντο ὅκως αὐτὸς ἕκαστος πρῶτος νέα Ἀττικὴν ἑλὼν παρὰ βασιλέος δῶρα λάμψεται· Ἀθηναίων γὰρ αὐτοῖσι λόγος ἦν πλεῖστος ἀνὰ τὰ στρατόπεδα. τοῖσι δὲ Ἕλλησι ὡς ἐσήμηνε, πρῶτα μὲν ἀντίπρωροι τοῖσι βαρβάροισι γενόμενοι ἐς τὸ μέσον τὰς πρύμνας συνήγαγον, δεύτερα δὲ σημήναντος ἔργου εἶχοντο ἐν ὀλίγῳ περ ἀπολαμφθέντες καὶ κατὰ στόμα. ἐνθαῦτα τριήκοντα νέας αἱρέουσι τῶν βαρβάρων καὶ τὸν Γόργου τοῦ Σαλαμινίων βασιλέος ἀδελφεὸν Φιλάονα τὸν Χέρσιος, λόγιμον ἐόντα ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἄνδρα. πρῶτος δὲ Ἑλλήνων νέα τῶν πολεμίων εἷλε ἀνὴρ Ἀθηναῖος Λυκομήδης Αἰσχραίου, καὶ τὸ ἀριστήιον ἔλαβε οὗτος. τοὺς δ' ἐν τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ ἑτεραλκέως ἀγωνιζομένους νὺξ ἐπελθοῦσα διέλυσε. οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἀπέπλεον, οἱ δὲ βάρβαροι ἐς τὰς Ἀφέτας, πολλὸν παρὰ δόξαν ἀγωνισάμενοι. ἐν ταύτῃ τῇ ναυμαχίῃ Ἀντίδωρος Λήμνιος μοῦνος τῶν σὺν βασιλέι Ἑλλήνων ἐόντων αὐτομολέει ἐς τοὺς Ἕλληνας, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦτο τὸ ἔργον ἔδοσαν αὐτῷ χῶρον ἐν Σαλαμῖνι.

12 Ὡς δὲ εὐφρόνη ἐγεγόνεε, ἦν μὲν τῆς ὥρης μέσον θέρος,

maguk között a dolgot, és hosszú vita után azt az indítványt fogadták el, hogy azon a napon helyben maradnak és a táborban vesztegelnek; éjfél multával azután megindulnak, hogy a körülkerülő hajókkal találkozzanak; minthogy pedig senki sem evezett ellenök, bevárták az estét, és maguk indultak a barbárok ellen, hogy harczmódjukat és az ellenséges hajók áttörését megkisértsék.[8]) A mint Xerxes vezérei és a katonák látták, hogy 10
mily kevés hajóval nyomulnak előre, bizton hitték, hogy őrültség szállotta meg őket, s maguk is szélnek eresztették hajóikat; reménlték, sőt nagyon valószinűnek tartották, hogy könnyű szerrel kézre fogják keríteni a görögök hajóit, részben csekély számuknál fogva, részben azért is, mert sokkal több hajójuk volt és jobban eveztek. Ebben a meggyőződésben körbe fogták őket. Már most azok az iónok, kik jó indulattal voltak a görögök iránt és akaratuk ellen vonultak harczba, látván, hogy honfitársaik körül vannak fogva, nagyon elszomorodtak; mert azt hitték, hogy egy sem fog közülök haza térni; annyira gyöngének látszott nekik a görögök hadserege. A kiknek pedig örömük telt az események ily alakulásában, azok versenyre keltek egymással, ki fogja el az első attikai hajót, hogy így jutalmat kapjon a királytól; mert a hajóhadban leginkább az athéniekről beszéltek. Midőn a görögök között 11
felhangzott a jel, a hajóorrokat a barbárok felé fordították, míg a hajók hátsó része a középen torlódott össze. A második jelre munkához fogtak, s bár szűk térre voltak szorítva, bátran szemébe néztek az ellenségnek. Csakhamar harmincz hajót fogtak el a barbároktól, s kezükbe került Philaon, Chersis fia, Salamis királyának, Gorgosnak testvére,[9]) kinek nagy híre volt a táborban. Az első görög, ki ellenséges hajót elfoglalt, athéni ember volt, Lykomedes, Aischraios fia; s meg is kapta a kitűzött jutalmat. A tengeri csatának mindazonáltal kétes eredménye volt, s a leszálló éj félbeszakította. A görögök Artemisionhoz, a barbárok pedig, kik nagyon csalatkoztak a küzdelem sikerében, Aphetaihoz hajóztak. Ebben a csatában a királynak görög kiséretéből csak a lemnosi Antidoros szökött át a görögökhöz, miért az athéniek földbirtokkal ajándékozták meg Salamis szigetén.

Az éj beálltával — ~~habár~~ a nyári időszak közepe volt[10]) — a 12

ἐγίνετο δὲ ὕδωρ τε ἄπλετον διὰ πάσης τῆς νυκτὸς καὶ σκληραὶ βρονταὶ ἀπὸ τοῦ Πηλίου· οἱ δὲ νεκροὶ καὶ τὰ ναυήγια ἐξεφέροντο ἐς τὰς Ἀφέτας, καὶ περί τε τὰς πρώρας τῶν νεῶν εἱλέοντο καὶ ἐτάρασσον τοὺς ταρσοὺς τῶν κωπέων. οἱ δὲ στρατιῶται οἱ ταύτῃ ἀκούοντες ταῦτα ἐς φόβον κατιστέατο, ἐλπίζοντες πάγχυ ἀπολέεσθαι ἐς οἷα κακὰ ἥκον· πρὶν γὰρ ἢ καὶ ἀναπνεῦσαί σφεας ἔκ τε τῆς ναυηγίης καὶ τοῦ χειμῶνος τοῦ γενομένου κατὰ Πήλιον, ὑπέλαβε ναυμαχίη καρτερή, ἐκ δὲ τῆς ναυμαχίης ὄμβρος τε λάβρος καὶ ῥεύματα
13 ἰσχυρὰ ἐς θάλασσαν ὁρμημένα βρονταί τε σκληραί. καὶ τούτοισι μὲν τοιαύτη νὺξ ἐγίνετο, τοῖσι δὲ ταχθεῖσι αὐτῶν περιπλέειν Εὔβοιαν ἡ αὐτὴ περ ἐοῦσα νὺξ πολλὸν ἦν ἔτι ἀγριωτέρη, τοσούτῳ ὅσῳ ἐν πελάγεϊ φερομένοισι ἐπέπιπτε, καὶ τὸ τέλος σφι ἐγίνετο ἄχαρι· ὡς γὰρ δὴ πλέουσι αὐτοῖσι χειμών τε καὶ τὸ ὕδωρ ἐπεγίνετο ἐοῦσι κατὰ τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίης, φερόμενοι τῷ πνεύματι καὶ οὐκ εἰδότες τῇ ἐφέροντο ἐξέπιπτον πρὸς τὰς πέτρας. ἐποιέετο τε πᾶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὅκως ἂν ἐξισωθείη τῷ Ἑλληνικῷ τὸ Περσικὸν μηδὲ
14 πολλῷ πλέον εἴη. οὗτοι μέν νυν περὶ τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίης διεφθείροντο· οἱ δ' ἐν Ἀφέτῃσι βάρβαροι, ὡς σφι ἀσμένοισι ἡμέρη ἐπέλαμψε, ἀτρέμας τε εἶχον τὰς νέας καί σφι ἀπεχρᾶτο κακῶς πρήσσουσι ἡσυχίην ἄγειν ἐν τῷ παρεόντι· τοῖσι δὲ Ἕλλησι ἐπεβοήθεον νέες τρεῖς καὶ πεντήκοντα Ἀττικαί. αὗταί τε δὴ σφεας ἐπέρρωσαν ἀπικόμεναι καὶ ἅμα ἀγγελίη ἐλθοῦσα, ὡς τῶν βαρβάρων οἱ περιπλέοντες τὴν Εὔβοιαν πάντες εἴησαν διεφθαρμένοι ὑπὸ τοῦ γενομένου χειμῶνος. φυλάξαντες δὴ τὴν αὐτὴν ὥρην, πλέοντες ἐπέπεσον νηυσὶ Κιλίσσῃσι· ταύτας δὲ διαφθείραντες, ὡς εὐφρόνη ἐγίνετο, ἀπέπλεον ὀπίσω ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον.

15 Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ δεινόν τι ποιησάμενοι οἱ στρατηγοὶ τῶν βαρβάρων νέας οὕτω σφι ὀλίγας λυμαίνεσθαι, καὶ τὸ ἀπὸ Ξέρξεω δειμαίνοντες, οὐκ ἀνέμειναν ἔτι τοὺς Ἕλληνας μάχης ἄρξαι, ἀλλὰ παρακελευσάμενοι κατὰ μέσον ἡμέρης ἀνῆγον τὰς νέας. συνέπιπτε δὲ ὥστε τὰς αὐτὰς ἡμέρας τάς τε ναυμαχίας γίνεσθαι ταύτας καὶ τὰς πεζομαχίας τὰς ἐν Θερμοπύλῃσι. ἦν δὲ πᾶς ὁ ἀγὼν τοῖσι κατὰ θάλασσαν περὶ τοῦ Εὐρίπου, ὥσπερ τοῖσι ἀμφὶ Λεωνίδην τὴν ἐσβολὴν φυλάσσειν. οἱ μὲν δὴ παρεκελεύοντο ὅκως μὴ παρήσουσι ἐς τὴν Ἑλλάδα

Pelion tájékáról rettenetes dörgéssel kapcsolatos iszonyú felhőszakadás támadt, mely egész éjen át tartott. A halottakat és hajótördelékeket a vihar Aphetai irányába sodorta, s ezek a hajóorrok körül összetorlódván, az evezők mozgását akadályozták. A legénységet itt a vihar ordítása rémületbe ejtette, s a mint e bajba estek, bizton hitték, hogy elvesznek. Mert még össze sem szedhették magukat a Pelion alatt kitört vihar és hajótörés csapásaitól, máris heves tengeri csatát kellett vívniok, mely után vad zápor, tengerbe rohanó erős áradás és rettenetes mennydörgés érte őket. Így telt el nekik az éj, mely az Euboia megkerülésére 13
kiküldött hajókra nézve még sokkal borzasztóbb vala, a mennyiben nyilt tengeren érte őket, és siralmasan végződött. Mert akkor zúgott le rájuk a zivatar és zápor, midőn Euboia «üregei» mentében hajóztak, s a szélvihartól elsodorva, nem tudták, hogy hol vannak, s a sziklákhoz csapódtak.[11]) Mindez istennek a műve volt, hogy a perzsa hajóhad ne legyen sokkal nagyobb a görögnél, s a különbség kiegyenlítődjék. E hajók tehát Euboia «üregei»-nél elpusztultak. 14
Az Aphetainál horgonyzó barbárok, a mint örömükre megvirradt, békét hagytak hajóiknak, s meg voltak elégedve, hogy a szenvedett csapás után és a jelen körülmények között nyugton maradhatnak. A görögöknek azonban ötvenhárom attikai hajó jött segítségükre.[12]) Ezeknek megérkezése, valamint az egyidejű tudósítás, hogy az Euboiát megkerülő hajók a vihar következtében valamennyien elpusztultak, felbátorította őket. Újra bevárták tehát az estét, s tengerre szállva, a kilikiai hajókra törtek; ezeket azután elsülyesztették s az éj beálltával visszahajóztak Artemisionhoz.

A harmadik napon a barbár vezérek nagyon elrösteltek a 15
dolgot, hogy oly kevés hajó csúffá tette őket; s Xerxes haragjától is félve, nem várták be, míg a görögök kezdenek csatát, hanem déltájban egymást bátorítva, megindították hajóikat. Véletlenül ugyanazokon a napokon vívták a tengeri csatát, melyeken a szárazföldi sereg küzdött Thermopylai mellett. A küzdelem czélja a tengeaz Euripos védelme volt, Leonidas és katonái pedig a hegyszorost védelmezték; s mialatt a görögök egymást buzdították, hogy ne engedjék be a perzsákat hazájukba, addig a barbárok a görög

τοὺς βαρβάρους, οἱ δ' ὅκως τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα διαφθείραντες τοῦ πόρου κρατήσουσι. ὡς δὲ ταξάμενοι οἱ Ξέρξεω ἐπέπλεον, οἱ Ἕλληνες ἀτρέμας εἶχον πρὸς τῷ Ἀρτεμισίῳ. οἱ δὲ βάρβαροι μηνοειδὲς ποιήσαντες τῶν νεῶν ἐκυκλεῦντο, ὡς περιλάβοιεν αὐτούς. ἐνθεῦτεν οἱ Ἕλληνες ἐπανέπλεόν τε καὶ συνέμισγον. ἐν ταύτῃ τῇ ναυμαχίῃ παραπλήσιοι ἀλλήλοισι ἐγίνοντο. ὁ γὰρ Ξέρξεω στρατὸς ὑπὸ μεγάθεός τε καὶ πλήθεος αὐτὸς ὑπ' ἑωυτοῦ ἔπιπτε, ταρασσομένεών τε τῶν νεῶν καὶ περιπιπτουσέων περὶ ἀλλήλας· ὅμως μέντοι ἀντεῖχε καὶ οὐκ εἶκε· δεινὸν γὰρ χρῆμα ἐποιεῦντο ὑπὸ νεῶν ὀλιγέων ἐς φυγὴν τράπεσθαι. πολλαὶ μὲν δὴ τῶν Ἑλλήνων νέες διεφθείροντο πολλοὶ δὲ ἄνδρες, πολλῷ δ' ἔτι πλεῦνες νέες τε τῶν βαρβάρων καὶ ἄνδρες. οὕτω δὲ ἀγωνιζόμενοι διέστησαν χωρὶς ἑκάτεροι. ἐν ταύτῃ τῇ ναυμαχίῃ Αἰγύπτιοι μὲν τῶν Ξέρξεω στρατιωτέων ἠρίστευσαν, οἳ ἄλλα τε μεγάλα ἔργα ἀπεδέξαντο καὶ νέας αὐτοῖσι ἀνδράσι εἷλον Ἑλληνίδας πέντε. τῶν δὲ Ἑλλήνων κατὰ ταύτην τὴν ἡμέρην ἠρίστευσαν Ἀθηναῖοι καὶ Ἀθηναίων Κλεινίης ὁ Ἀλκιβιάδεω, ὃς δαπάνην οἰκηίην παρεχόμενος ἐστρατεύετο ἀνδράσι τε διηκοσίοισι καὶ οἰκηίῃ νηί.

Ὡς δὲ διέστησαν, ἄσμενοι ἑκάτεροι ἐς ὅρμον ἠπείγοντο. οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς διακριθέντες ἐκ τῆς ναυμαχίης ἀπηλλάχθησαν, τῶν μὲν νεκρῶν καὶ τῶν ναυηγίων ἐπεκράτεον, τρηχέως δὲ περιεφθέντες, καὶ οὐκ ἥκιστα Ἀθηναῖοι τῶν αἱ ἡμίσεαι τῶν νεῶν τετρωμέναι ἦσαν, δρησμὸν δὴ ἐβούλευον ἔσω ἐς τὴν Ἑλλάδα. νόῳ δὲ λαβὼν ὁ Θεμιστοκλέης ὡς εἰ ἀπορραγείη ἀπὸ τοῦ βαρβάρου τό τε Ἰωνικὸν φῦλον καὶ τὸ Καρικόν, οἷοί τε ἂν εἴησαν τῶν λοιπῶν κατύπερθε γίνεσθαι, ἐλαυνόντων τῶν Εὐβοέων πρόβατα ἐπὶ τὴν θάλασσαν ταύτην, συλλέξας τοὺς στρατηγοὺς ἔλεγέ σφι ὡς δοκέοι ἔχειν τινὰ παλάμην, τῇ ἐλπίζοι τῶν βασιλέος συμμάχων ἀποστήσειν τοὺς ἀρίστους. ταῦτα μέν νυν ἐς τοσοῦτο παρεγύμνου, ἐπὶ δὲ τοῖσι κατήκουσι πρήγμασι τάδε ποιητέα σφι εἶναι ἔλεγε, τῶν τε προβάτων τῶν Εὐβοϊκῶν καταθύειν ὅσα τις ἐθέλοι· κρέσσον γὰρ εἶναι τὴν στρατιὴν ἔχειν ἢ τοὺς πολεμίους· παραινέσ τε προειπεῖν τοῖσι ἑωυτῶν ἑκάστους πῦρ ἀνακαίειν· κομιδῆς δὲ πέρι τὴν ὥρην αὐτῷ μελήσειν, ὥστε ἀσινέας ἀπικέσθαι ἐς τὴν Ἑλλάδα. ταῦτα ἤρεσέ σφι ποιέειν, καὶ αὐτίκα πῦρ ἀνακαυσάμενοι

haderőt akarták megsemmisíteni, hogy hatalmukba kerítsék az átjáró utat. Midőn Xerxes hajóhada fölvonult, a görögök mozdu- 16
latlanul állottak Artemisionnál. A barbárok félhold-állásban iparkodtak körbe fogni és kézrekeríteni a hajókat; erre a görögök nekik rontottak, és megkezdődött a csata, melyben mindkét fél egyenlő eredménynyel küzdött. Mert Xerxes táborában saját nagyságuk és tömegük tett sok kárt; a hajók rendetlenségbe jutottak és gyakran egymás ellen törtek. Mindazonáltal ellenszegültek és nem hátráltak; mert nagy csúfságnak tartották volna, ha oly kevés hajó megszalasztaná őket. A görögöknek tehát hajóban is, emberekben is nagy volt a veszteségük, de még több hajót és embert vesztettek el a barbárok; a küzdelem után pedig elváltak egymástól. Xerxes katonái közt ebben a csatában az 17
egyiptomiak tüntették ki magukat; mert sok más vitéz tett végrehajtásán kívül öt görög hajót fogtak el legénységével együtt. A görögök közt pedig az athéniek váltak ki e napon, különösen Kleinias, Alkibiades fia, ki saját költségén szerelt föl kétszáz katonát és saját hajóján vezette őket a csatába.[13])

A két hajóhad egymástól elválva, örömest sietett kikötőbe. 18
Midőn a görögök a tengeri csatából eltávoztak, hatalmukba kerítették ugyan halottaikat és hajótöredékeiket, mindazonáltal oly jelentékeny veszteséget szenvedtek, különösen az athéniek, kiknek fél hajóhada megsérült, hogy végre a Görögország belső részébe való visszavonulást határozták el. Themistokles azonban meggon- 19
dolta, hogy ha az Ión és káriai nép elszakadna a barbár hajóhadtól, a többit képesek lennének leverni, azért ép mikor az euboiai pásztorok a tengerpart felé hajtották nyájaikat, összegyüjtötte a vezéreket, és közölte velük, hogy ő tudna módot, miképen lehetne a királynak legkiválóbb szövetségeseit elpártolásra bírni. Most csak ennyit árult el tervéből, míg a beállott viszonyokkal szemben a következő eljárást ajánlotta: kiki vágjon le az euboiai nyájakból annyit, a mennyi tetszik; jobb lesz, ha katonáik eszik meg, s nem az ellenség; buzdította őket, hogy nógassák társaikat, rakjanak tüzet; a mi pedig a visszatérést illeti, maga fogja megfigyelni az időt, mikor juthatnak sértetlenül Görögországba. Tanácsa tetszett a vezéreknek; rögtön tüzet gyujtottak és le kez-

20 ἐτράποντο πρὸς τὰ πρόβατα. οἱ γὰρ Εὐβοέες, παραχρησάμενοι τὸν Βάκιδος χρησμὸν ὡς οὐδὲν λέγοντα, οὔτε τι ἐξεκομίσαντο οὐδὲν οὔτε προσεσάξαντο ὡς παρεσομένου σφι πολέμου, περιπετέα τε ἐποιήσαντο σφίσι αὐτοῖσι τὰ πρήγματα. Βάκιδι γὰρ ὧδε ἔχει περὶ τούτων ὁ χρησμός.

φράζεο, βαρβαρόφωνος ὅταν ζυγὸν εἰς ἅλα βάλλῃ
βύβλινον, Εὐβοίης ἀπέχειν πολυμηκάδας αἶγας.

τούτοισι δὲ οὐδὲν τοῖσι ἔπεσι χρησαμένοισι ἐν τοῖσι τότε παρεοῦσί τε καὶ προσδοκίμοισι κακοῖσι παρῆν σφι συμφορῇ χρᾶσθαι πρὸς τὰ μέγιστα.

21 Οἱ μὲν δὴ ταῦτα ἔπρησσον, παρῆν δὲ ὁ ἐκ Τρηχῖνος κατάσκοπος. ἦν μὲν γὰρ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ κατάσκοπος Πολύας, γένος Ἀντικυρεύς, τῷ προσετέτακτο, καὶ εἶχε πλοῖον κατῆρες ἕτοιμον, εἰ παλήσειε ὁ ναυτικὸς στρατὸς, σημαίνειν τοῖσι ἐν Θερμοπύλῃσι ἐοῦσι· ὡς δ' αὖτως ἦν Ἀβρώνιχος ὁ Λυσικλέος Ἀθηναῖος καὶ παρὰ Λεωνίδῃ ἕτοιμος τοῖσι ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ἐοῦσι ἀγγέλλειν τριηκοντέρῳ, ἤν τι καταλαμβάνῃ νεώτερον τὸν πεζόν. οὗτος ὢν ὁ Ἀβρώνιχος ἀπικόμενός σφι ἐσήμαινε τὰ γεγονότα περὶ Λεωνίδην καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. οἱ δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, οὐκέτι ἐς ἀναβολὰς ἐποιεῦντο τὴν ἀποχώρησιν, ἐκομίζοντό δὲ ὡς ἕκαστοι ἐτάχθησαν, Κορίνθιοι πρῶτοι, ὕστατοι
22 δὲ Ἀθηναῖοι. Ἀθηναίων δὲ νέας τὰς ἄριστα πλεούσας ἐπιλεξάμενος Θεμιστοκλέης ἐπορεύετο περὶ τὰ πότιμα ὕδατα, ἐντάμενων ἐν τοῖσι λίθοισι γράμματα, τὰ Ἴωνες ἐπελθόντες τῇ ὑστεραίῃ ἡμέρῃ ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἐπελέξαντο. τὰ δὲ γράμματα τάδε ἔλεγε. «ἄνδρες Ἴωνες, οὐ ποιέετε δίκαια ἐπὶ τοὺς πατέρας στρατευόμενοι καὶ τὴν Ἑλλάδα καταδουλούμενοι. ἀλλὰ μάλιστα μὲν πρὸς ἡμέων γίνεσθε· εἰ δὲ ὑμῖν ἐστι τοῦτο μὴ δυνατὸν ποιῆσαι, ὑμεῖς δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐκ τοῦ μέσου ἡμῖν ἕζεσθε καὶ αὐτοὶ καὶ τῶν Καρῶν δέεσθε τὰ αὐτὰ ὑμῖν ποιέειν. εἰ δὲ μηδέτερον τούτων οἷόν τε γίνεσθαι, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης μέζονος κατέζευχθε ἢ ὥστε ἀπίστασθαι, ὑμεῖς δὲ ἐν τῷ ἔρχῳ, ἐπεὰν συμμίσγωμεν, ἐθελοκακέετε, μεμνημένοι ὅτι ἀπ' ἡμέων γεγόνατε καὶ ὅτι ἀρχῆθεν

dék vágni a nyájakat. Az euboiaiak ugyanis kevésre becsülték Ba- 20
kis jóslatát, mintha semmi jelentősége sem volna, és semmit sem helyeztek biztonságba, sőt a bekövetkező háborúra sem tettek előkészületeket. Így tehát maguk voltak az okai, hogy a legnagyobb veszedelembe jutottak. Bakis jóslata ugyanis rájuk vonatkozólag következőkép hangzott:

Majd ha a barbár nép kötelét tengerbe sülyeszti,
Euboiát mekegő nyájaddal messze kerüljed.

Minthogy ezen szavaknak semmi fontosságot nem tulajdonítottak, módjukban volt a bajok közeledtekor és beálltakor a csapásokból a legbusásabb részt kivenniök.

Mialatt a görögök így voltak elfoglalva, megjött Trachisból a 21
kém. Mert ők két kémet rendeltek ki; Artemisionnál az antikyrai származású Polyast, kinek az volt a teendője, s e célból egy evezőkkel fölszerelt kis hajó állott készen rendelkezésére, hogy ha a hajóhad megütközött, jelentse meg a Termopylainál táborozó seregnek. Szintúgy ki volt rendelve Leonidas mellé egy harminczevezős hajóval az athéni Abronichos, Lysikles fia, hogy jelentse meg az Artemisionnál horgonyzóknak, ha valami baj érné a szárazföldi sereget. Ez az Abronichos tehát megérkezett s megjelentette nekik, hogy mi történt Leonidassal és seregével. E hir után nem halogatták továbbra a visszavonulást, hanem abban a rendben, a miként táboroztak vala, elhajóztak, elől a korinthosiak, legutoljára az athéniek. Themistokles most kiválasztá a leggyorsab- 22
ban evező athéni hajókat, a partmenti édes vizekhez hajózott s a sziklákra egy feliratot vésetett be, hogy a másnap Artemision felé hajózó iónok elolvassák. A felirat következőkép hangzott: «Ión férfiak! Nem cselekesztek igazságosan, hogy atyáitok ellen harczoltok és Görögországot le akarjátok igázni; tartsatok inkább velünk. Ámde ha ezt nem tehetitek, járjatok el úgy, mint az imént: ne vegyetek részt az ellenünk való harczban, s kérjétek meg a káriaiakat is, hogy úgy tegyenek, mint ti. Ha pedig ez sem lehetséges, s nagyobb kényszer nyom benneteket, semhogy elpártolhatnátok: legyetek legalább gyávák, ha majd összecsapunk, s emlékezzetek meg, hogy tőlünk származtatok, s hogy eredetileg

ἡ ἔχθρη πρὸς τὸν βάρβαρον ἀπ' ὑμέων ἡμῖν γέγονε.» Θεμιστοκλέης δὲ ταῦτα ἔγραφε, δοκέειν ἐμοί, ἐπ' ἀμφότερα νοέων, ἵνα ἢ λαθόντα τὰ γράμματα βασιλέα Ἴωνας ποιήσῃ μεταβαλεῖν καὶ γενέσθαι πρὸς ἑωυτῶν, ἢ ἐπείτε ἀνενειχθῇ καὶ διαβληθῇ πρὸς Ξέρξην, ἀπίστους ποιήσῃ τοὺς Ἴωνας καὶ τῶν ναυμαχιέων αὐτοὺς ἀπόσχῃ.

23 Θεμιστοκλέης μὲν ταῦτα ἐνέγραψε, τοῖσι δὲ βαρβάροισι αὐτίκα μετὰ ταῦτα πλοίῳ ἦλθε ἀνὴρ Ἱστιαιεὺς ἀγγέλλων τὸν ὄρνιθα τὸν ἀπ' Ἀρτεμισίου τῶν Ἑλλήνων. οἱ δ' ὑπ' ἀπιστίης τὸν μὲν ἀγγέλλοντα εἶχον ἐν φυλακῇ, νέας δὲ ταχέας ἀπέστειλαν προκατοψομένας· ἀπαγγειλάντων δὲ τούτων τὰ ἦν, οὕτω δὴ ἅμα ἡλίῳ σκιδναμένῳ πᾶσα ἡ στρατιὴ ἐπέπλεε ἁλὸς ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον. ἐπισχόντες δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ μέσου ἡμέρης, τὸ ἀπὸ τούτου ἔπλεον ἐς Ἱστιαίην· ἀπικόμενοι δὲ τὴν πόλιν ἔσχον τῶν Ἱστιαιέων, καὶ τῆς Ἑλλοπίης μοίρης γῆς δὲ τῆς Ἱστιαιώτιδος τὰς παραθαλασσίας κώμας πάσας ἐπέδραμον.

24 Ἐνθαῦτα δὲ τούτων ἐόντων, Ξέρξης ἑτοιμασάμενος τὰ περὶ τοὺς νεκροὺς ἔπεμπε ἐς τὸν ναυτικὸν στρατὸν κήρυκα· προετοιμάσατο δὲ τάδε. ὅσοι τοῦ στρατοῦ τοῦ ἑωυτοῦ ἦσαν νεκροὶ ἐν Θερμοπύλῃσι (ἦσαν δὲ καὶ δύο μυριάδες), ὑπολιπόμενος τούτων ὡς χιλίους, τοὺς λοιποὺς τάφρους ὀρυξάμενος ἔθαψε, φυλλάδα τε ἐπιβαλὼν καὶ γῆν ἐπαμησάμενος, ἵνα μὴ ὀφθείησαν ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. ὡς δὲ διέβη ἐς τὴν Ἱστιαίην ὁ κῆρυξ, σύλλογον ποιησάμενος παντὸς τοῦ στρατοπέδου ἔλεγε τάδε. «ἄνδρες σύμμαχοι, βασιλεὺς Ξέρξης τῷ βουλομένῳ ὑμέων παραδίδωσι ἐκλιπόντα τὴν τάξιν καὶ ἐλθόντα θεήσασθαι ὅκως μάχεται πρὸς τοὺς ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων, 25 οἳ ἤλπισαν τὴν βασιλέος δύναμιν ὑπερβαλέεσθαι.» ταῦτα ἐπαγγειλαμένου, μετὰ ταῦτα οὐδὲν ἐγίνετο πλοίων σπανιώτερον· οὕτω πολλοὶ ἤθελον θεήσασθαι. διαπεραιωθέντες δὲ ἐθηεῦντο διεξιόντες τοὺς νεκρούς· πάντες δὲ ἠπιστέατο τοὺς κειμένους εἶναι πάντας Λακεδαμονίους καὶ Θεσπιέας, ὁρέοντες καὶ τοὺς εἵλωτας. οὐ μὲν οὐδ' ἐλάνθανε τοὺς διαβεβηκότας Ξέρξης ταῦτα πρήξας περὶ τοὺς νεκροὺς τοὺς ἑωυτοῦ· καὶ γὰρ δὴ καὶ γελοῖον ἦν· τῶν μὲν χίλιοι ἐφαίνοντο νεκροὶ κείμενοι, οἱ δὲ πάντες ἐκέατο ἁλέες συγκεκομισμένοι ἐς τὠυτὸ χωρίον, τέσσερες χιλιάδες. ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην πρὸς θέην ἐτρά-

ti miattatok vontuk magunkra a barbárok gyűlöletét.»[14]) Themistokles e felirat fölvésése által véleményem szerint két eshetőségre gondolt: vagy kikerüli a fölirat a király figyelmét, s az iónok elpártolva, részükre állnak; vagy pedig fölfedik előtte, s a fölirat bevádolja az iónokat, gyanúsakká teszi Xerxes előtt, úgy, hogy nem bocsátja őket tengeri csatákba.

Alig készítette el Themistokles a föliratot, nyomban rá egy 23
histiaiai ember érkezett egy csónakon a barbárokhoz s megjelentette, hogy a görögök Artemision alól elszöktek. A perzsák a hirmondót gyanúból őrizet alatt tartották és gyorshajókat küldöttek ki kémszemlére. Mikor ezek is hirül hozták, hogy mi történt, napkeltével az egész hajóhad egy tömegben Artemision felé vitorlázott. Délig ezen a tájon maradtak, azután pedig Histiaiába hajóztak. Ide érve, a histiaiaiak városát elfoglalták; szintúgy megrohanták Histiaiotis Ellopia nevű részének összes tengermelléki falvait.[15])

Mialatt itt tartózkodtak a hajók, egy követ érkezett hozzá 24
juk Xerxestől, ki halottjaira vonatkozólag következőleg intézkedett: a hány katonája Thermopylainál elesett (lehettek vagy húszezren), azokat ezer holttest kivételével egy árokba temettette, földet szóratott rájuk és levelekkel takartatta be, hogy a tengeri hadseregnek sejtelme se legyen róluk. Midőn azután a követ Histiaiába jött, összegyüjtötte az egész tábort és így szólt: «Bajtársak! Xerxes király megengedi mindegyiteknek, a kinek tetszik, hogy hagyja oda helyét és nézze meg, mikép harczol ő az eszeveszett emberek ellen, kik azt remélték, hogy hatalmát megtörik.» E kijelentés után mi sem lett ritkább, mint egy csónak, oly sokan 25
akarták a halottakat megnézni; miután átkeltek, végig mentek és szemlét tartottak közöttük. Sok helota feküdt a halottak közt, de a perzsák azt hitték, hogy azok valamennyien lakedaimoni és thespiaibeli emberek voltak. Ámde nem maradt titokban az átkelt katonák között, a mit Xerxes a saját halottaival csinált; mert az valóban nevetséges volt, hogy a perzsák közül csak ezer ember feküdt a földön, míg az összes négyezer görög ugyanazon a helyen egy rakáson hevert.[16]) Ezt a napot a katonák a halottak szemléle-

ποντο, τῇ δ' ὑστεραίῃ οἱ μὲν ἀπέπλεον ἐς Ἱστιαίην ἐπὶ τὰς νέας, οἱ δὲ ἀμφὶ Ξέρξην ἐς ὁδὸν ὁρμέατο.

26 Ἦκον δέ σφι αὐτόμολοι ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίης ὀλίγοι τινές, βίου τε δεόμενοι καὶ ἐνεργοὶ βουλόμενοι εἶναι. ἄγοντες δὲ τούτους ἐς ὄψιν τὴν βασιλέος ἐπυνθάνοντο οἱ Πέρσαι περὶ τῶν Ἑλλήνων τί ποιέοιεν· εἷς δέ τις πρὸ πάντων ἦν ὁ εἰρωτέων αὐτοὺς ταῦτα. οἱ δέ σφι ἔλεγον ὡς Ὀλύμπια ἄγουσι καὶ θεωρέοιεν ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἱππικόν. ὁ δὲ ἐπείρετο ὅ τι τὸ ἄεθλον εἴη σφι κείμενον, περὶ ὅτευ ἀγωνίζονται· οἱ δ' εἶπον τῆς ἐλαίης τὸν διδόμενον στέφανον. ἐνθαῦτα εἶπας γνώμην γενναιοτάτην Τιγράνης ὁ Ἀρταβάνου δειλίην ὤφλε πρὸς βασιλέος. πυνθανόμενος γὰρ τὸ ἄεθλον ἐὸν στέφανον ἀλλ' οὐ χρήματα, οὔτε ἠνέσχετο σιγῶν εἶπέ τε ἐς πάντας τάδε· «παπαὶ Μαρδόνιε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἤγαγες μαχησομένους ἡμέας, οἳ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνται ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς.» τούτῳ μὲν δὴ ταῦτα εἴρητο.

27 Ἐν δὲ τῷ διὰ μέσου χρόνῳ, ἐπείτε τὸ ἐν Θερμοπύλῃσι τρῶμα ἐγεγόνεε, αὐτίκα Θεσσαλοὶ πέμπουσι κήρυκα ἐς Φωκέας, ἅτε σφι ἔχοντες αἰεὶ χόλον, ἀπὸ δὲ τοῦ ὑστάτου τρώματος καὶ τὸ κάρτα. ἐσβαλόντες γὰρ πανστρατιῇ αὐτοί τε οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἐς τοὺς Φωκέας, οὐ πολλοῖσι ἔτεσι πρότερον ταύτης τῆς βασιλέος στρατηλασίης, ἐσσώθησαν ὑπὸ τῶν Φωκέων καὶ περιέφθησαν τρηχέως. ἐπείτε γὰρ κατειλήθησαν ἐς τὸν Παρνησὸν οἱ Φωκέες ἔχοντες μάντιν Τελλίην τὸν Ἠλεῖον, ἐνθαῦτα ὁ Τελλίης οὗτος σοφίζεται αὐτοισι τοιόνδε. γυψώσας ἄνδρας ἑξακοσίους τῶν Φωκέων τοὺς ἀριστους, αὐτούς τε τούτους καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν, νυκτὸς ἐπεθήκατο τοῖσι Θεσσαλοῖσι, προείπας αὐτοῖσι, τὸν ἂν μὴ λευκανθίζοντα ἴδωνται, τοῦτον κτείνειν. τούτους ὦν αἵ τε φυλακαὶ τῶν Θεσσαλῶν πρῶται ἰδοῦσαι ἐφοβήθησαν, δόξασαι ἄλλο τε εἶναι τέρας, καὶ μετὰ τὰς φυλακὰς αὐτὴ ἡ στρατιὴ οὕτω ὥστε τετρακισχιλίων κρατῆσαι νεκρῶν καὶ ἀσπίδων Φωκέας, τῶν τὰς μὲν ἡμισέας ἐς Ἄβας ἀνέθεσαν τὰς δὲ ἐς Δελφούς· ἡ δὲ δεκάτη ἐγένετο τῶν χρημάτων ἐκ ταύτης τῆς μάχης οἱ μεγάλοι ἀνδριάντες οἱ περὶ τὸν τρίποδα συνεστεῶτες ἔμπροσθε τοῦ νηοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖσι, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι ἐν Ἄβῃσι
28 ἀνακέαται. ταῦτα μέν νυν τὸν πεζὸν ἐργάσαντο τῶν Θεσσαλῶν

tére fordították, a következőn visszatértek hajóikhoz Histiaiába; Xerxes és hadserege pedig tovább folytatta az utat.

Érkezett hozzájuk néhány szökevény is Arkadiából,[17]) kiknek 26
nem volt kenyerük, és foglalkozást kerestek. A király színe elé kerülvén, a perzsák kikérdezték őket a görögökről, hogy mit csinálnak. Különösen egy vala közöttük, ki a többiek nevében intézte hozzájuk kérdéseit. Ők pedig azt felelték, hogy az olympiai ünnepeket tartják, s hogy az athletikai és kocsiversenyeket nézik. Erre a perzsa azt kérdezte, hogy mi szokott náluk a versenydíj lenni, a melyért küzdenek; ők pedig azt mondták, hogy olajfakoszorút adnak a győztesnek. E szavakra Tigranes, Artabanos fia, megtudván, hogy a versenydíj nem pénz, hanem koszorú, nem tartóztathatta magát, s mindenki előtt felkiáltott: «Oh jaj, Mardonios, minő emberek ellen vezetsz te bennünket harczba, mikor azok nem pénzért, hanem a derékség jutalmáért harczolnak!» Így szólt ő ekkor, s bizonyára igen nemes felfogással; a király azonban gyávaságnak tudta be.[18])

Valamivel előbb, mindjárt a thermopylaii vereség után a 27
thessaliaiak követeket küldöttek a phokisiakhoz, kikkel mindig rossz viszonyban voltak, különösen utolsó vereségük óta. Néhány évvel a királynak ezen hadjárata előtt ugyanis a thessaliaiak és szövetségeseik teljes erővel a phokisiakra rontottak, de csatát vesztvén, a phokisiaktól kemény vereséget szenvedtek. A phokisiak ugyanis Telliassal, az elisi jóssal együtt a Parnassoson be voltak szorítva, s ez a következő ügyes tervet gondolta ki számukra: hatszáz kiváló embert fegyverestül bekent krétával, meghagyta nekik, hogy mindenkit öljenek le, a kit nem látnak fehérleni, s éjjeli rohamra vezényelte a thessaliaiak ellen. Először a thessaliai előőrsök látták meg őket, és megrémültek, mert valami másnak, még pedig csodának tartották a látványt; utánuk pedig a hadsereg is annyira megijedt, hogy a phokisiak négyezer embert konczoltak le és ugyanannyi pajzsnak jutottak birtokába. Ezeknek felét Abaiban, másik felét Delphoiban ajánlották föl; viszont e csata zsákmányának tizedéből kerültek ki azok a szobrok, mely a delphoibeli szentély bejárata előtt felállított tripuszt környezik. Hasonló szobrokat állítottak föl Abaiban is. Így bántak el a phokisiak az 28

οἱ Φωκέες πολιορκέοντας ἑωυτούς· ἐσβαλοῦσαν δὲ ἐς τὴν χώρην τὴν ἵππον αὐτῶν ἐλυμήναντο ἀνηκέστως. ἐν γὰρ τῇ ἐσβολῇ ἥ ἐστι κατὰ Ὑάμπολιν, ἐν ταύτῃ τάφρον μεγάλην ὀρύξαντες ἀμφορέας κενεοὺς ἐς αὐτὴν κατέθηκαν, χοῦν δὲ ἐπιφορήσαντες καὶ ὁμοιώσαντες τῷ ἄλλῳ χώρῳ ἐδέκοντο τοὺς Θεσσαλοὺς ἐσβάλλοντας. οἱ δέ, ὡς ἀναρπασόμενοι τοὺς Φωκέας, φερόμενοι ἐσέπεσον ἐς τοὺς ἀμφορέας. ἐνθαῦτα οἱ ἵπποι
29 τὰ σκέλεα διεφθάρησαν. τούτων δή σφι ἀμφοτέρων ἔχοντες ἔγκοτον οἱ Θεσσαλοὶ πέμψαντες κήρυκα ἠγόρευον τάδε. «ὦ Φωκέες, ἤδη τι μᾶλλον γνωσιμαχέετε μὴ εἶναι ὅμοιοι ἡμῖν. πρόσθε τε γὰρ ἐν τοῖσι Ἕλλησι, ὅσον χρόνον ἐκεῖνα ἡμῖν ἤνδανε, πλέον αἰεί κοτε ὑμέων ἐφερόμεθα· νῦν τε παρὰ τῷ βαρβάρῳ τοσοῦτο δυνάμεθα ὥστε ἐπ' ἡμῖν ἐστι τῆς γῆς ἐστερῆσθαι καὶ πρὸς ἠνδραποδίσθαι ὑμέας. ἡμεῖς μέντοι τὸ πᾶν ἔχοντες οὐ μνησικακέομεν, ἀλλ' ἡμῖν γενέσθω ἀντ' αὐτῶν πεντήκοντα τάλαντα ἀργυρίου, καὶ ὑμῖν ὑποδεκόμεθα τὰ ἐπιόντα ἐπὶ τὴν
30 χώρην ἀποτρέψειν.» ταῦτά σφι ἐπαγγέλλοντο οἱ Θεσσαλοί. οἱ γὰρ Φωκέες μοῦνοι τῶν ταύτῃ ἀνθρώπων οὐκ ἐμήδιζον, κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὡς ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω, κατὰ δὲ τὸ ἔχθος τὸ Θεσσαλῶν· εἰ δὲ Θεσσαλοὶ τὰ Ἑλλήνων ηὔξον, ὡς ἐμοὶ δοκέειν, ἐμήδιζον ἂν οἱ Φωκέες. ταῦτα ἐπαγγελλομένων Θεσσαλῶν, οὔτε δώσειν ἔφασαν χρήματα, παρέχειν τέ σφι Θεσσαλοῖσι ὁμοίως μηδίζειν, εἰ ἄλλως βουλοίατο· ἀλλ' οὐκ ἔσεσθαι ἑκόντες εἶναι προδόται τῆς Ἑλλάδος.

31 Ἐπειδὴ δὲ ἀνηνείχθησαν οὗτοι οἱ λόγοι, οὕτω δὴ οἱ Θεσσαλοὶ κεχολωμένοι τοῖσι Φωκεῦσι ἐγένοντο ἡγεμόνες τῷ βαρβάρῳ τῆς ὁδοῦ. ἐκ μὲν δὴ τῆς Τρηχινίης ἐς τὴν Δωρίδα ἐσέβαλον· τῆς γὰρ Δωρίδος χώρης ποδεὼν στεινὸς ταύτῃ κατατείνει, ὡς τριήκοντα σταδίων μάλιστά κῃ εὖρος, κείμενος μεταξὺ τῆς τε Μηλίδος καὶ Φωκίδος χώρης, ἥ περ ἦν τὸ παλαιὸν Δρυοπίς· ἡ δὲ χώρη αὕτη ἐστὶ μητρόπολις Δωριέων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ. ταύτην ὦν τὴν Δωρίδα γῆν οὐκ ἐσίναντο ἐσβαλόντες οἱ βάρ-
32 βαροι· ἐμήδιζόν τε γὰρ καὶ οὐκ ἐδόκεε Θεσσαλοῖσι. ὡς δὲ ἐκ τῆς Δωρίδος ἐς τὴν Φωκίδα ἐσέβαλον, αὐτοὺς μὲν τοὺς Φωκέας οὐκ αἱρέουσι. οἱ μὲν γὰρ τῶν Φωκέων ἐς τὰ ἄκρα τοῦ Παρνησσοῦ ἀνέβησαν· ἔστι δὲ καὶ ἐπιτηδέη δέξασθαι ὅμιλον τοῦ Παρνησσοῦ

őket ostromló thessaliai gyalogsággal; az országukba betört lovasságot pedig pótolhatatlanul tönkre tették. A hágón ugyanis Hyampolis városa mellett,[20]) nagy árkot ástak és üres agyagdézsákat tettek beléjük; ezután földet szórtak az árokba, úgy, hogy a talaj egyenletesnek látszott, s így várták a thessaliaiak betörését. Ezek pedig abban a reményben, hogy egy csapásra meghódítják Phokist, a dézsákba estek, s lovaik lábai megsérültek. Ez a két ok 29
idézte tehát elő a thessaliaiak haragját, kik a következő izenettel küldötték hozzájuk követüket: «Phokisiak! Lássátok be végre, hogy nem vagytok velünk egyrangúak. Már a régi időben is, valahányszor kedvünk volt a görögökkel tartani, mindig nagyobb volt előttük becsületünk a tiéteknél. Most pedig oly nagy befolyásunk van a barbárokra, hogy csak tőlünk függ, hogy benneteket hazátoktól megfoszszunk és azonkívül rabszolgaságba vessünk. Habár mindent megtehetnénk, nem akarunk szenvedett sérelmeinkről megemlékezni; de járjon érte nekünk ötven ezüst talentum, s mi magunkra vállaljuk a hazátokat fenyegető veszedelem elhárítását.» Ez volt a thes- 30
saliaiak izenete. A phokisiak voltak az egyetlen nép e vidéken, mely nem vala méd párton; s azt hiszem, semmi más indíték nem vitte rá őket, mint a thessaliaiak gyűlölete. Mert ha a thessaliaiak a görögöket támogatják, akkor a phokisiak állanak a médek pártjára. A thessaliaiak izenetére pedig azt felelték, hogy sem pénzt nem adnak, — épúgy állván szabadságukban, mint a thessaliaiaknak, hogy a médek pártjára álljanak, — sem szabad akaratból Görögország árulói nem lesznek.

E válasz vételekor a thessaliaiak annyira megharagudtak a 31
phokisiakra, hogy kalauzai lettek a barbároknak, s őket Trachisból Dorisba vezették; mert Doris határában itt egy keskeny szoros huzódik, Malis és Phokis között mintegy harmincz stadium szélességben, s ezt a területet régente Dryopisnak hívták. Maga a tartomány a Peloponnesosban lakó dóroknak a szülőföldje.[21]) Ezt a dorisi területet tehát a betörő barbárok nem pusztították el, mert lakósai a méd párthoz szegődtek, s a thessaliaiak is kíméletüket követelték. Dorisból azután Phokisba törtek be, de a lakósokat 32
magukat nem kerithették kézre, mert egy részük a Parnassos magaslataira menekült. A Parnassosnak van egy csúcsa, név-

ἡ κορυφή, κατὰ Νέωνα πόλιν κειμένη ἐπ' ἑωυτῆς· Τιθορέα οὔνομα αὐτῇ· ἐς τὴν δὴ ἀνηνείκαντο καὶ αὐτοὶ ἀνέβησαν· οἱ δὲ πλεῦνες αὐτῶν ἐς τοὺς Ὀζόλας Λοκροὺς ἐξεκομίσαντο, ἐς Ἄμφισσαν πόλιν τὴν ὑπὲρ τοῦ Κρισαίου πεδίου οἰκεομένην. οἱ δὲ βάρβαροι τὴν χώρην πᾶσαν ἐπέδραμον τὴν Φωκίδα· Θεσσαλοὶ γὰρ οὕτω ἦγον τὸν στρατόν· ὁκόσα δὲ ἐπέσχον, πάντα ἐπέφλεγον καὶ ἔκειρον, καὶ ἐς τὰς πόλις ἐνιέντες πῦρ καὶ ἐς
33 τὰ ἱρά. πορευόμενοι γὰρ ταύτῃ παρὰ τὸν Κηφισὸν ποταμὸν ἐδηίουν πάντα, καὶ κατὰ μὲν ἔκαυσαν Δρυμὸν πόλιν κατὰ δὲ Χαράδραν καὶ Ἔρωχον καὶ Τεθρώνιον καὶ Ἀμφίκαιαν καὶ Νέωνα καὶ Πεδιέας καὶ Τριτέας καὶ Ἐλάτειαν καὶ Ὑάμπολιν καὶ Παραποταμίους καὶ Ἄβας, ἔνθα ἦν ἱρὸν Ἀπόλλωνος πλούσιον, θησαυροῖσί τε καὶ ἀναθήμασι πολλοῖσι κατεσκευασμένον· ἦν δὲ καὶ τότε καὶ νῦν ἔτι χρηστήριον αὐτόθι· καὶ τοῦτο τὸ ἱρὸν συλήσαντες ἐνέπρησαν. καί τινας διώκοντες εἷλον τῶν Φωκέων πρὸς τοῖσι ὄρεσι, καὶ γυναῖκάς τινας διέφθειραν μισγόμενοι ὑπὸ πλήθεος.

34 Παραποταμίους δὲ παραμειβόμενοι οἱ βάρβαροι ἀπίκοντο ἐς Πανοπέας. ἐνθεῦτεν δὲ ἤδη διακρινομένη ἡ στρατιὴ αὐτῶν ἐσχίζετο. τὸ μὲν πλεῖστον καὶ δυνατώτατον τοῦ στρατοῦ ἅμα αὐτῷ Ξέρξῃ πορευόμενον ἐπ' Ἀθήνας ἐσέβαλε ἐς Βοιωτούς, ἐς γῆν τὴν Ὀρχομενίων. Βοιωτῶν δὲ πᾶν τὸ πλῆθος ἐμήδιζε, τὰς δὲ πόλις αὐτῶν ἄνδρες Μακεδόνες διατεταγμένοι ἔσωζον, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀποπεμφθέντες· ἔσωζον δὲ τῇδε, δῆλον βουλόμενοι
35 ποιέειν Ξέρξῃ ὅτι τὰ Μήδων Βοιωτοὶ φρονέοιεν. οὗτοι μὲν δὴ τῶν βαρβάρων ταύτῃ ἐτράποντο, ἄλλοι δὲ αὐτῶν ἡγεμόνας ἔχοντες ὁρμέατο ἐπὶ τὸ ἱρὸν τὸ ἐν Δελφοῖσι, ἐν δεξιῇ τὸν Παρνησὸν ἀπέργοντες. ὅσα δὲ καὶ οὗτοι ἐπέσχον τῆς Φωκίδος, πάντα ἐσυναμώρεον· καὶ γὰρ τῶν Πανοπέων τὴν πόλιν ἐνέπρησαν καὶ Δαυλίων καὶ Αἰολιδέων. ἐπορεύοντο δὲ ταύτῃ ἀποσχισθέντες τῆς ἄλλης στρατιῆς τῶνδε εἵνεκα, ὅκως συλήσαντες τὸ ἱρὸν τὸ ἐν Δελφοῖσι βασιλέι Ξέρξῃ ἀποδέξαιεν τὰ χρήματα. πάντα δ' ἠπίστατο τὰ ἐν τῷ ἱρῷ ὅσα λόγου ἦ ἄξια Ξέρξης, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, ἄμεινον ἢ τὰ ἐν τοῖσι οἰκίοισι ἔλεπε, πολλῶν αἰεὶ λεγόντων, καὶ μάλιστα τὰ Κροίσου τοῦ Ἀλυάττεω ἀναθήματα.
36 οἱ Δελφοὶ δὲ πυνθανόμενοι ταῦτα ἐς πάσαν ἀρρωδίην ἀπίκατο, ἐν δείματι δὲ μεγάλῳ κατεστεῶτες ἐμαντεύοντο περὶ τῶν ἱρῶν

szerint Tithorea, mely Neon városánál egymagában emelkedik ki, s alkalmas hely nagyobb néptömeg fölvételére. Ide vitték föl vagyonukat, s maguk is felköltöztek. De még többen vándoroltak az ozolai Lokrisba, még pedig Amphissa városába, mely a krissai síkságon túl fekszik.[22]) A barbárok egész Phokist elözönlötték, mert a thessaliaiak végig vezették rajta a hadsereget. A hol pedig átvonultak, tűzzel-vassal dultak mindent; városokat és templomokat egyaránt fölperzseltek. A hadsereg ugyanis a Kephissos folyó men- 33
tében vonult pusztítva előre, s a következő városokat perzselték fel útjukban: Drymos, Charadra, Erochos, Tethronion, Amphikaia, Neon, Pedieis, Triteis, Elateia, Hyampolis, Parapotamioi, Abai.[23]) Ez utóbbi városban van Apollon gazdag szentélye, földiszítve kincsesházakkal és tömérdek fogadalmi ajándékkal. Volt itt abban az időben egy jóshely, mely most is fönnáll. Ezt a szentélyt a perzsák kirabolták és felgyujtották. Több phokisi embert fogtak itt el üldözés közben a hegyek alatt, valamint asszonyokat is, kiket a sokaság erőszaktétele halálra gyötört.

A barbárok Parapotamioi mellett elhaladván, Panopeisbe ér- 34
keztek, s innentől fogva a sereg két részre oszlott.[24]) A nagyobb és hatalmasabb hadosztály magával Xerxessel Athén ellen indulván, Boiotiába, még pedig Orchomenos területére tört be. Boiotia összes lakósai méd érzületűek valának, s városaikat Alexandros által küldött makedon őrség óvta a pusztulástól; így akarták jelezni Xerxesnek, hogy a boiotiaiak méd pártiak. Ez a barbár hadosz- 35
tály tehát erre tartott, mások pedig jobb kézről hagyván a Parnassost, külön vezérek alatt a delphoibeli szentély ellen vonultak. Ezek is mindent elpusztítottak Phokisnak azon részében, a mely útjukba esett. Fölperzselték Panopeis városát, a daulisiak és aiolidák községeit.[25]) E hadosztály a sereg zömétől elválva, azért vonult erre, hogy a szentélyt Delphoiban kirabolja, s Xerxes királynak ajánlja föl kincseit. Mert tudomásom szerint jobban tudta Xerxes, hogy milyen értékes kincsek valának a szentélyben, mint azt, hogy milyeneket hagyott otthon; oly sokan emlegették előtte azokat, különösen pedig Kroisosnak, Alyattes fiának ajándékait. Midőn a 36
delphoibeliek meghallották a hírt, a legnagyobb aggodalom fogta el őket, s félelmükben jóslatot kértek a szentélyben fölhalmozott

χρημάτων, εἴτε σφέα κατὰ γῆς κατορύξωσι εἴτε ἐκκομίσωσι ἐς ἄλλην χώρην. ὁ δὲ θεὸς σφεας οὐκ ἔα κινέειν, φὰς αὐτὸς ἱκανὸς εἶναι τῶν ἑωυτοῦ προκατῆσθαι. Δελφοὶ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες σφέων αὐτῶν περι ἐφρόντιζον. τέκνα μέν νυν καὶ γυναῖκας πέρην ἐς τὴν Ἀχαιίην διέπεμψαν, αὐτῶν δὲ οἱ μὲν πλεῖστοι ἀνέβησαν ἐς τοῦ Παρνησοῦ τὰς κορυφὰς καὶ ἐς τὸ Κωρύκιον ἄντρον ἀνηνείκαντο, οἱ δὲ ἐς Ἄμφισσαν τὴν Λοκρίδα ὑπεξῆλθον. πάντες δὲ ὧν οἱ Δελφοὶ ἐξέλιπον τὴν πόλιν, πλὴν ἑξήκοντα
37 ἀνδρῶν καὶ τοῦ προφήτεω. ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ ἦσαν οἱ βάρβαροι ἐπιόντες καὶ ἀπώρων τὸ ἱρόν, ἐν τούτῳ ὁ προφήτης, τῷ οὔνομα ἦν Ἀκήρατος, ὁρᾷ πρὸ τοῦ νηοῦ ὅπλα προκείμενα ἔσωθεν ἐκ τοῦ μεγάρου ἐξενηνειγμένα ἱρά, τῶν οὐκ ὅσιον ἦν ἅπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί. ὁ μὲν δὴ ἦιε Δελφῶν τοῖσι παρεοῦσι σημανέων τὸ τέρας· οἱ δὲ βάρβαροι ἐπειδὴ ἐγίνοντο ἐπειγόμενοι κατὰ τὸ ἱρὸν τῆς Προναίης Ἀθηναίης, ἐπιγίνεταί σφι τέρεα ἔτι μέζονα τοῦ πρὶν γενομένου τέρεος. θῶυμα μὲν γὰρ καὶ τοῦτο κάρτα ἐστί, ὅπλα ἀρήια αὐτόματα φανῆναι ἔξω προκείμενα τοῦ νηοῦ· τὰ δὲ δὴ ἐπὶ τούτῳ δεύτερα ἐπιγινόμενα καὶ διὰ πάντων φασμάτων ἄξια θωυμάσαι μάλιστα. ἐπεὶ γὰρ δὴ ἦσαν ἐπιόντες οἱ βάρβαροι κατὰ τὸ ἱρὸν τῆς Προναίης Ἀθηναίης, ἐν τούτῳ ἐκ μὲν τοῦ οὐρανοῦ κεραυνοὶ αὐτοῖσι ἐνέπιπτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Παρνησοῦ ἀπορραγεῖσαι δύο κορυφαὶ ἐφέροντο πολλῷ πατάγῳ ἐς αὐτοὺς καὶ κατέλαβον συχνούς σφεων, ἐκ δὲ τοῦ ἱροῦ τῆς
38 Προναίης βοή τε καὶ ἀλαλαγμὸς ἐγίνετο. συμμιγέντων δὲ τούτων πάντων φόβος τοῖσι βαρβάροισι ἐνεπεπτώκεε. μαθόντες δὲ οἱ Δελφοὶ φεύγοντάς σφεας, ἐπικαταβάντες ἀπέκτειναν πλῆθός τι αὐτῶν. οἱ δὲ περιεόντες ἰθὺ Βοιωτῶν ἔφευγον. ἔλεγον δὲ οἱ ἀπονοστήσαντες οὗτοι τῶν βαρβάρων, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, ὡς πρὸς τούτοισι καὶ ἄλλα ὥρων θεῖα· δύο γὰρ ὁπλίτας μέζονας ἢ κατ' ἀνθρώπων φύσιν [ἔχοντας]
39 ἕπεσθαί σφι κτείνοντας καὶ διώκοντας. τούτους δὲ τοὺς δύο Δελφοὶ λέγουσι εἶναι ἐπιχωρίους ἥρωας Φύλακόν τε καὶ Αὐτόνοον, τῶν τὰ τεμένεα ἐστὶ περὶ τὸ ἱρόν, Φυλάκου μὲν παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν κατύπερθε τοῦ ἱροῦ τῆς Προναίης, Αὐτονόου δὲ πέλας τῆς Κασταλίης ὑπὸ τῇ Ὑαμπείῃ κορυφῇ. οἱ δὲ πεσόντες ἀπὸ τοῦ Παρνησοῦ λίθοι ἔτι καὶ ἐς ἡμέας ἦσαν σόοι, ἐν τῷ τεμένεϊ τῆς Προναίης Ἀθηναίης κείμενοι, ἐς τὸ ἐνέσκηψαν διὰ τῶν βαρβάρων φερόμενοι.

kincsekre vonatkozólag, vajjon a földbe ássák-e, avagy más vidékre szállítsák. De az isten megtiltotta, hogy hozzájuk nyuljanak, kijelentve, hogy maga is képes lesz azokat megvédeni. A delphoibeliek e szavakra a maguk megmentéséről gondolkoztak; gyermekeiket és feleségeiket átküldték achajai területre; maguk pedig nagyobbrészt a Parnassos csúcsaira másztak, s vagyonukat a Korykion barlangba rejtették; mások a lokrisi Amphissába[26]) mentek át; úgy hogy a delphoibeliek hatvan ember és a jóspap kivételével mindnyájan odahagyták városukat. Midőn az 37
előretörő barbárok már közeledtek és messziről meglátták a szentélyt: a jóspap, kinek Akeratos volt a neve, észrevette, hogy a templom előtt a szent fülkéből kihordott fegyverek hevernek, melyekhez egy halandónak sem volt szabad nyulni. Ő tehát elment a városba, és elbeszélte az ottmaradottaknak a csodát. Mialatt a barbárok gyors menetben Athene Pronaia templomához közeledtek, egy az előbbinél még nagyobb csoda történt. Mert már az is nagy csoda, hogy harczi fegyverek hevertek a templom előtt, pedig minden emberi segítség nélkül kerültek oda; de a mi ezután következett, az minden eddig látott csodánál bámulatosabb volt. Mert mikor az előtörő barbárok Athene Pronaia templomához értek, villámok csaptak rájuk az égből, a Parnassosról két leszakadt szikla nagy robajjal közéjük esett, s közülük többeket agyonütött; a Pronaia szentélyéből pedig zaj- és csatakiáltás hangzott ki.[27]) Mindezen tünemények következtében a barbárokat félelem 38
szállotta meg, s midőn a delphoibeliek észrevették, hogy megfutnak, a magaslatokról leszállván, meglehetős tömeget lekaszaboltak. Az életben maradtak egyenesen Boiotiába futottak. Ezek az emberek tudomásom szerint visszatérésük alkalmával azt beszélték, hogy még más csodadolgokat is láttak; azt mondták, hogy két emberfölötti nagyságú katona üldözte és öldöste őket. Ez a 39
két ember a delphoibeliek szerint két belföldi héroszuk volt, Phylakos és Autonoos, kiknek sírja a szentély közelében van; Phylakosé mindjárt az út mellett, mely Pronaia temploma fölött vezet el, Autonoosé pedig a Kastalia forrás közelében, a Hyampeia hegycsúcs alatt.[28]) A Parnassosról leesett sziklák még ma is láthatók Athene Pronaia szentélyében; idáig gurultak azok a barbárokon

τούτων μέν νυν τῶν ἀνδρῶν αὕτη ἀπὸ τοῦ ἱροῦ ἀπαλλαγὴ γίνεται.

40 Ὁ δὲ Ἑλλήνων ναυτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου Ἀθηναίων δεηθέντων ἐς Σαλαμῖνα κατίσχει τὰς νέας. τῶνδε δὲ εἵνεκα προσεδεήθησαν αὐτῶν σχεῖν πρὸς Σαλαμῖνα Ἀθηναῖοι, ἵνα αὐτοὶ παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ὑπεξαγάγωνται ἐκ τῆς Ἀττικῆς, πρὸς δὲ καὶ βουλεύσωνται τὸ ποιητέον αὐτοῖσι ἔσται. ἐπὶ γὰρ τοῖσι κατήκουσι πρήγμασι βουλὴν ἔμελλον ποιήσασθαι ὡς ἐψευσμένοι γνώμης. δοκέοντες γὰρ εὑρήσειν Πελοποννησίους παρδημεὶ ἐν τῇ Βοιωτίῃ ὑποκατημένους τὸν βάρβαρον, τῶν μὲν εὑρον οὐδὲν ἐόν, οἱ δὲ ἐπυνθάνοντο τὸν Ἰσθμὸν αὐτοὺς τειχέοντας, τὴν Πελοπόννησον περὶ πλείστου τέ ποιευμένους περιεῖναι καὶ ταύτην ἔχοντας ἐν φυλακῇ, τὰ ἄλλα δὲ ἀπιέναι. ταῦτα πυνθανόμενοι οὕτω δὴ προσεδεήθησάν σφεων
41 σχεῖν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα. οἱ μὲν δὴ ἄλλοι κατέσχον ἐς τὴν Σαλαμῖνα, Ἀθηναῖοι δὲ ἐς τὴν ἑωυτῶν. μετὰ δὲ τὴν ἄπιξιν κήρυγμα ἐποιήσαντο, Ἀθηναίων τῇ τις δύναται σώζειν τέκνα τε καὶ τοὺς οἰκέτας. ἐνθαῦτα οἱ μὲν πλεῖστοι ἐς Τροίζηνα ἀπέστειλαν, οἱ δὲ ἐς Αἴγιναν, οἱ δὲ ἐς Σαλαμῖνα. ἔσπευσαν δὲ ταῦτα ὑπεκθέσθαι τῷ χρηστηρίῳ τε βουλόμενοι ὑπηρετέειν καὶ δὴ καὶ τοῦδε εἵνεκα οὐκ ἧκιστα·/ λέγουσι Ἀθηναῖοι ὄφιν μέγαν φύλακα τῆς ἀκροπόλιος ἐνδιαιτᾶσθαι ἐν τῷ ἱρῷ. λέγουσί τε ταῦτα καὶ δὴ ὡς ἐόντι ἐπιμήνια ἐπιτελέουσι προτιθέντες· τὰ δ' ἐπιμήνια μελιτόεσσα ἐστί. αὕτη δ' ἡ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθε αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη τότε ἦν ἄψαυστος. σημηνάσης δὲ ταῦτα τῆς ἱρείης, μᾶλλόν τι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προθυμότερον ἐξέλιπον τὴν πόλιν ὡς καὶ τῆς θεοῦ ἀπολελοιπυίης τὴν ἀκρόπολιν./ὡς δέ σφι πάντα ὑπεξέκειτο, ἔπλεον ἐς τὸ στρατόπεδον.

42 Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπ' Ἀρτεμισίου ἐς Σαλαμῖνα κατέσχον τὰς νέας, συνέρρεε καὶ ὁ λοιπὸς πυνθανόμενος ὁ τῶν Ἑλλήνων ναυτικὸς στρατὸς ἐκ Τροίζηνος· ἐς γὰρ Πώγωνα τὸν Τροιζηνίων λιμένα προείρητο συλλέγεσθαι· συνελέχθησάν τε δὴ πολλῷ πλεῦνες νέες ἢ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ἐναυμάχεον, καὶ ἀπὸ πολίων πλεύνων. ναύαρχος μέν νυν ἐπῆν ὠυτὸς ὅσπερ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, Εὐρυβιάδης ὁ Εὐρυκλείδεω ἀνὴρ Σπαρτιήτης, οὐ μέντοι γένεος τοῦ

át. Ilyen volt ezeknek az embereknek visszavonulása a szentélytől.

A görögök hajóhada az athéniek kérelmére Artemisiontól 40
Salamishoz evezett; azért kérték pedig a horgonyzást Salamis szigete mellett, hogy gyermekeiket és feleségeiket Attikából titkon elhozhassák, s a fölött is tanácskozzanak, hogy mi a teendő. A jelen körülmények között ugyanis tanácsot kellett tartaniok, minthogy reményeikben csalatkoztak. Mert azt hitték, hogy a peloponnesosiak teljes erejükkel fogják a barbárokat Boiotiában bevárni; de tényleg semmi sem történt; sőt azt hallották, hogy az Isthmoson építenek falakat, s azt tartják a legfontosabbnak, hogy a Peloponnesost megmentsék; ezt őrzik tehát, a többivel pedig nem törődnek. Erre a hirre adták tehát elő kérelmüket, hogy a hajókkal Salamis mellett horgonyozzanak. Így a többiek Salamis- 41
nál, az athéniek pedig hazájukban kötöttek ki. Megérkezésük után kihirdették, hogy minden egyes athéni polgár tehetségéhez képest vigye biztos helyre gyermekeit és háza népét. Ekkor a legtöbben Troizenbe vitték családjukat, némelyek Aiginába, mások meg Salamisba. A költözködés nagy gyorsasággal történt, részben azért, hogy a jóslatnak engedelmeskedjenek, leginkább azonban a következő okból: Az athéniek állítása szerint egy nagy kigyó őrzi a várhegyet, s a szentélyben tartózkodik; sőt megtoldják állításukat azzal is, hogy havonként ételt tesznek oda neki, mintha valóban ott lenne, még pedig mézes süteményt.[29]) Ez a mézes sütemény azelőtt mindig elfogyott a határidőre, most azonban érintetlen maradt. Midőn ezt a papnő kihirdette, az athéniek sokkal nagyobb sietséggel hagyták oda a várost, mert hitük szerint az istennő is eltávozott a várhegyről. Mihelyt pedig mindent biztos helyre vittek, visszaeveztek a táborba.

Midőn a görög hajóhad kiegészítő része meghallotta, hogy a 42
hajók Artemisiontól Salamishoz vonultak, maga is hozzájuk csatlakozott Troizenből; mert előző rendelet szerint Pogonban, a troizeniek kikötőjében kellett összegyülekezniök. Sokkal több hajó gyült tehát össze, mint a mennyi Artemisionnál harczolt, és több államból is.[30]) A hajóhad vezére most is, mint Artemisionnál, a spártai Eurybiades, Eurykleides fia volt, ki azonban nem származott ki-

βασιληίου ἐών· νέας δὲ πολλῷ πλείστας τε καὶ ἄριστα πλεού-
43 σας παρείχοντο Ἀθηναῖοι. ἐστρατεύοντο δὲ οἵδε· ἐκ μὲν
Πελοποννήσου Λακεδαιμόνιοι ἑκκαίδεκα νέας παρεχόμενοι,
Κορίνθιοι δὲ τὸ αὐτὸ πλήρωμα παρεχόμενοι καὶ ἐπ' Ἀρτε-
μισίῳ· Σικυώνιοι δὲ πεντεκαίδεκα παρείχοντο νέας, Ἐπιδαύ-
ριοι δὲ δέκα, Τροιζήνιοι δὲ πέντε, Ἑρμιονέες δὲ τρεῖς, ἐόντες
οὗτοι πλὴν Ἑρμιονέων Δωρικόν τε καὶ Μακεδνὸν ἔθνος, ἐξ
Ἐρινεοῦ τε καὶ Πίνδου καὶ τῆς Δρυοπίδος ὕστατα ὁρμηθέν-
τες. οἱ δὲ Ἑρμιονέες εἰσὶ Δρύοπες, ὑπὸ Ἡρακλέος τε καὶ
Μηλιέων ἐκ τῆς νῦν Δωρίδος καλεομένης χώρης ἐξαναστάν-
44 τες. οὗτοι μέν νυν Πελοποννησίων ἐστρατεύοντο, οἱ δὲ ἐκ
τῆς ἔξω ἠπείρου, Ἀθηναῖοι μὲν πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους
παρεχόμενοι νέας ὀγδώκοντα καὶ ἑκατόν, μοῦνοι· ἐν Σαλα-
μῖνι γὰρ οὐ συνεναυμάχησαν Πλαταιέες Ἀθηναίοισι διὰ τοιόνδε
τι πρῆγμα· ἀπαλλασσομένων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἀρτε-
μισίου, ὡς ἐγίνοντο κατὰ Χαλκίδα, οἱ Πλαταιέες ἀποβάντες
ἐς τὴν περαίην τῆς Βοιωτίης χώρης πρὸς ἐκκομιδὴν ἐτρά-
ποντο τῶν οἰκετέων. οὗτοι μέν νυν τούτους σώζοντες ἐλείφθη-
σαν, Ἀθηναῖοι δὲ ἐπὶ μὲν Πελασγῶν ἐχόντων τὴν νῦν Ἑλλάδα
καλεομένην ἦσαν Πελασγοί, ὀνομαζόμενοι Κραναοί, ἐπὶ δὲ
Κέκροπος βασιλέος ἐκλήθησαν Κεκροπίδαι, ἐκδεξαμένου δὲ
Ἐρεχθέος τὴν ἀρχὴν Ἀθηναῖοι μετωνομάσθησαν, Ἴωνος δὲ
τοῦ Ξούθου στρατάρχεω γενομένου Ἀθηναίοισι ἐκλήθησαν
45 ἀπὸ τούτου Ἴωνες. Μεγαρέες δὲ τὠυτὸ πλήρωμα παρείχοντο
καὶ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, Ἀμπρακιῶται δὲ ἑπτὰ νέας ἔχοντες ἐπε-
βοήθησαν, Λευκάδιοι δὲ τρεῖς, ἔθνος ἐόντες οὗτοι Δωρικὸν
46 ἀπὸ Κορίνθου. νησιωτέων δὲ Αἰγινῆται τριήκοντα παρεί-
χοντο. ἦσαν μέν σφι καὶ ἄλλαι πεπληρωμέναι νέες, ἀλλὰ τῇσι
μὲν τὴν ἑωυτῶν ἐφύλασσον, τριήκοντα δὲ τῇσι ἄριστα πλεού-
σῃσι ἐν Σαλαμῖνι ἐναυμάχησαν. Αἰγινῆται δὲ εἰσὶ Δωριέες
ἀπὸ Ἐπιδαύρου· τῇ δὲ νήσῳ πρότερον οὔνομα ἦν Οἰνώνη.
μετὰ δὲ Αἰγινήτας Χαλκιδέες τὰς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ εἴκοσι παρε-
χόμενοι καὶ Ἐρετριέες τὰς ἑπτά· οὗτοι δὲ Ἴωνές εἰσι. μετὰ
δὲ Κήιοι τὰς αὐτὰς παρεχόμενοι, ἔθνος ἐὸν Ἰωνικὸν ἀπὸ
Ἀθηνέων. Νάξιοι δὲ παρείχοντο τέσσερας, ἀποπεμφθέντες μὲν
ἐς τοὺς Μήδους ὑπὸ τῶν πολιητέων κατά περ οἱ ἄλλοι νησιώ-
ται, ἀλογήσαντες δὲ τῶν ἐντολέων ἀπίκατο ἐς τοὺς Ἕλληνας
Δημοκρίτου σπεύσαντος, ἀνδρὸς τῶν ἀστῶν δοκίμου καὶ τότε

rályi családból. A legeslegtöbb és legjobban evező hajót pedig az athéniek szolgáltatták. A hajótábort a következő népek alkották: 43
Peloponnesosból a lakedaimoniak tizenhat hajót szereltek föl, a korinthosiak ugyanannyit, mint Artemisionnál, a sikyoniak tizenötöt, az epidaurosiak tizet, a troizeniek ötöt, a hermioneiek hármat. Mindezek a hermioneiek kivételével a dór és makedon törzshöz tartoznak, melyek nemrég Erineosból, Pindosból és Dryopisból költöztek át. A hermioneiek Dryopisból valók, kiket Herakles és a malisiak kergettek volt ki a most Dorisnak nevezett tartományból.[31]) Ezek a népek jöttek a Peloponnesosból, a szárazföld egyéb 44
részeiből pedig az athéniek száznyolczvan hajót szereltek föl, tehát többet, mint a mennyit a többiek mindannyian; s maguk látták el legénységgel is. Plataia lakósai ugyanis a következő okból nem támogatták az athénieket a salamisi csatában: midőn a görögök Artemisiontól visszatérve, Chalkishoz érkeztek, a plataiaiak Boiotiának átellenben fekvő partján kiszálltak, és házuk népének biztonságba helyezéséhez láttak; ezen foglalkozásuk közben maradtak vissza. Midőn a ma Görögország nevét viselő földnek a pelasgok voltak az urai, az athénieket kranausoknak hivták; Kekrops király idejében Kekropidáknak nevezték őket; midőn Erechtheus örökölte a trónt, az athéni nevet vették föl; midőn pedig Xuthosnak fia, Ion lett az uruk, róla iónoknak nevezték el őket.[32]) A megaraiak ugyanannyi hajót küldtek Salamishoz, mint 45
Artemisionhoz; az ambrakiaiak hét hajóval jöttek, a leukasiak hárommal.[33]) Ezek Korinthosból származó dórok valának. A szigetlakók közül az aiginaiak csak harmincz hajót szolgáltattak, habár több más hajójuk is vala fölszerelve; de ezekkel saját partjaikon állottak őrt, míg harmincz legjobb hajójukkal a salamisi csatában vettek részt. Az aiginaiak Epidaurosból származó dórok, s szigetüknek hajdan Oinone volt a neve. A aiginaiak után a chalkisiak már Artemisionnál ismert húsz hajójukkal jelentek meg, az eretriaiak héttel. Ezek iónok voltak. A keosiak régi hajóikat küldték a táborba, ők maguk Athénből származó iónok. A naxosiak négy hajóval jelentek meg, melyeket polgártársaik a többi szigetlakók módjára a médek táborába küldöttek, azonban Demokritos sürgetésére, kinek polgártársai előtt nagy tekintélye volt, s ekkor hajós- 46

τριηραρχέοντος· Νάξιοι δὲ εἰσὶ Ἴωνες ἀπὸ Ἀθηνέων γεγονότες. Στυρέες δὲ τὰς αὐτὰς παρείχοντο νέας τάς περ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, Κύθνιοι δὲ μίαν καὶ πεντηκόντερον, ἐόντες συναμφότεροι οὗτοι Δρύοπες. καὶ Σερίφιοί τε καὶ Σίφνιοι καὶ Μήλιοι ἐστρατεύοντο· οὗτοι γὰρ οὐκ ἔδοσαν μοῦνοι νησιω-
47 τέων τῷ βαρβάρῳ γῆν τε καὶ ὕδωρ. οὗτοι μὲν ἅπαντες ἐντὸς οἰκημένοι Θεσπρωτῶν καὶ Ἀχέροντος ποταμοῦ ἐστρατεύοντο· Θεσπρωτοὶ γὰρ εἰσὶ ὁμουρέοντες Ἀμπρακιώτῃσι καὶ Λευκαδίοισι, οἳ ἐξ ἐσχατέων χωρέων ἐστρατεύοντο. τῶν δὲ ἐκτὸς τούτων οἰκημένων Κροτωνιῆται μοῦνοι ἦσαν οἳ ἐβοήθησαν τῇ Ἑλλάδι κινδυνευούσῃ μιῇ νηί, τῆς ἦρχε ἀνὴρ τρὶς
48 πυθιονίκης Φάυλλος· Κροτωνιῆται δὲ γένος εἰσὶ Ἀχαιοί. οἱ μέν νυν ἄλλοι τριήρεας παρεχόμενοι ἐστρατεύοντο, Μήλιοι δὲ καὶ Σίφνιοι καὶ Σερίφιοι πεντηκοντέρους. Μήλιοι μὲν γένος ἐόντες ἀπὸ Λακεδαίμονος δύο παρείχοντο, Σίφνιοι δὲ καὶ Σερίφιοι Ἴωνες ἐόντες ἀπ' Ἀθηνέων μίαν ἑκάτεροι. ἀριθμὸς δὲ ἐγένετο ὁ πᾶς τῶν νεῶν, πάρεξ τῶν πεντηκοντέρων, τριηκόσιαι καὶ ἑβδομήκοντα καὶ ὀκτώ.

49 Ὡς δὲ ἐς τὴν Σαλαμῖνα συνῆλθον οἱ στρατηγοὶ ἀπὸ τῶν εἰρημενέων πολίων, ἐβουλεύοντο, προθέντος Εὐρυβιάδεω γνώμην ἀποφαίνεσθαι τὸν βουλόμενον, ὅκου δοκέοι ἐπιτηδεότατον εἶναι ναυμαχίην ποιέεσθαι τῶν αὐτοὶ χωρέων ἐγκρατέες εἰσί· ἡ γὰρ Ἀττικὴ ἀπεῖτο ἤδη, τῶν δὲ λοιπέων πέρι προετίθεε. αἱ γνῶμαι δὲ τῶν λεγόντων αἱ πλεῖσται συνεξέπιπτον πρὸς τὸν Ἰσθμὸν πλώσαντας ναυμαχέειν πρὸ τῆς Πελοποννήσου, ἐπιλέγοντες τὸν λόγον τόνδε, ὡς, εἰ νικηθέωσι τῇ ναυμαχίῃ, ἐν Σαλαμῖνι μὲν ἐόντες πολιορκήσονται ἐν νήσῳ, ἵνα σφι τιμωρίη οὐδεμία ἐπιφανήσεται, πρὸς δὲ τῷ Ἰσθμῷ
50 ἐς τοὺς ἑωυτῶν ἐξοίσονται. ταῦτα τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου στρατηγῶν ἐπιλεγομένων, ἐλπλύθεε ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἀγγέλλων ἥκειν τὸν βάρβαρον ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ πᾶσαν αὐτὴν πυρπολέεσθαι. ὁ γὰρ διὰ Βοιωτῶν τραπόμενος στρατὸς ἅμα Ξέρξῃ, ἐμπρήσας Θεσπιέων τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκλελοιπότων ἐς Πελοπόννησον, καὶ τὴν Πλαταιέων ὡσαύτως, ἥκέ τε ἐς τὰς Ἀθήνας καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐδῄου. ἐνέπρησε δὲ Θέσπειάν τε καὶ Πλάταιαν
51 πυθόμενος Θηβαίων ὅτι οὐκ ἐμήδιζον. ἀπὸ δὲ τῆς διαβάσιος

kapitány vala,[34]) nem törődtek a rendelettel és a görög táborba jöttek. A naxosiak Athénből származó iónok. A styraiak ugyanannyi hajót szolgáltattak, mint Artemisionhoz; a kythnosiak egy háromsoros és egy ötvenevezős hajót. Ezek mindketten dryopisiak. Seriphos, Siphnos és Melos lakói szintén résztvettek a csatában.[35]) Csupán ezek a szigetlakók tagadták meg a barbároknak a földet és vizet. Mindezek a népek Thesprotián és az Acheron folyón innen 47
laknak. A thesprotiaiak ugyanis az ambrakiaiak és leukasiak szomszédjai, s ők a legszélső földről valók, kik táborba szálltak. Rajtuk túl csupán a krotoniak jöttek még egy hajóval a veszedelemben forgó Görögország segítségére; hajóskapitányuk pedig a három pythiai játékon megkoszorúzott Phayllos vala.[36]) A krotoniak eredetükre nézve achajaiak. A legtöbb nép háromsoros hajókon jelent 48
meg, a melosiak, siphnosiak és seriphosiak ötvenevezősökön; és pedig a Lakedaimonból származó melosiak két hajón, a siphnosiak és seriphosiak, kik Athénből származó iónok, egyen-egyen. Az összes hajók száma, az ötvenevezős hajókat nem számítva, háromszázhetvennyolcz vala.[37])

Midőn a felsorolt népek vezérei Salamisban összegyültek, 49
Eurybiades indítványára tanácsot tartottak, hogy mindenki tetszése szerint fejtse ki nézetét, vajjon melyik hely volna legalkalmasabb a birtokukban levő területek közül a tengeri ütközet megtartására. Attikára a fővezér már nem is gondolt; de a többi vidékekről megemlékezett előterjesztésében. A legtöbb szónok véleménye abban központosúlt, hogy hajózzanak az Isthmoshoz és vívják meg a csatát a Peloponnesos védelmére; hivatkoztak arra, hogy ha Salamisnál vereséget szenvednének, az ellenség ostrom alá venné a szigetet, hová számukra semmiféle segítség sem érkezhetnék; míg az Isthmosnál övéikhez juthatnának. A peloponnesosi vezérek 50
tanácskozása közben egy athéni ember érkezett meg azzal a hírrel, hogy a barbárok Attikában vannak, s hogy azt egészen tűzzel árasztják el. A Xerxessel Boiotián át vonuló sereg ugyanis fölperzselte Thespiai és Plataia városokat, melyeknek lakósai a Peloponnesosba menekültek; majd pedig Athénbe jött és azt végkép elpusztította. Thespiai és Plataia azért égtek le, mert a thebaibeliek elárulták, hogy nem voltak méd érzületűek. A Hellesponto- 51

τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔνθεν πορεύεσθαι ἤρξαντο οἱ βάρβαροι, ἕνα αὐτοῦ διατρίψαντες μῆνα ἐν τῷ διέβαινον ἐς τὴν Εὐρώπην, ἐν τρισὶ ἑτέροισι μησὶ ἐγένοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ, Καλλιάδεω ἄρχοντος Ἀθηναίοισι. καὶ αἱρέουσι ἔρημον τὸ ἄστυ, καί τινας ὀλίγους εὑρίσκουσι τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ ἱρῷ ἐόντας, ταμίας τε τοῦ ἱροῦ καὶ πένητας ἀνθρώπους, οἳ φραξάμενοι τὴν ἀκρόπολιν θύρῃσί τε καὶ ξύλοισι ἠμύνοντο τοὺς ἐπιόντας, ἅμα μὲν ὑπ' ἀσθενείης βίου οὐκ ἐκχωρήσαντες ἐς Σαλαμῖνα, πρὸς δὲ αὐτοὶ δοκέοντες ἐξευρηκέναι τὸ μαντήιον τὸ ἡ Πυθίη σφι ἔχρησε, τὸ ξύλινον τεῖχος ἀνάλωτον ἔσεσθαι· αὐτὸ δὴ τοῦτο
52 εἶναι τὸ κρησφύγετον κατὰ τὸ μαντήιον καὶ οὐ τὰς νέας. οἱ δὲ Πέρσαι ἱζόμενοι ἐπὶ τὸν καταντίον τῆς ἀκροπόλιος ὄχθον, τὸν Ἀθηναῖοι καλέουσι Ἄρήιον πάγον, ἐπολιόρκεον τρόπον τοιόνδε· ὅκως στυππεῖον περὶ τοὺς ὀιστοὺς περιθέντες ἅψειαν, ἐτόξευον ἐς τὸ φράγμα. ἐνθαῦτα Ἀθηναίων οἱ πολιορκεόμενοι ὅμως ἠμύνοντο, καίπερ ἐς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀπιγμένοι καὶ τοῦ φράγματος προδεδωκότος· οὐδὲ λόγους τῶν Πεισιστρατιδέων προσφερόντων περὶ ὁμολογίης ἐνεδέκοντο, ἀμυνόμενοι δὲ ἄλλα τε ἀντεμηχανέοντο καὶ δὴ καὶ προσιόντων τῶν βαρβάρων πρὸς τὰς πύλας ὀλοιτρόχους ἀπίεσαν, ὥστε Ξέρξην ἐπὶ χρόνον
53 συχνὸν ἀπορίῃσι ἐνέχεσθαι οὐ δυνάμενόν σφεας ἑλεῖν. χρόνῳ δ' ἐκ τῶν ἀπόρων ἐφάνη δή τις ἔσοδος τοῖσι βαρβάροισι· ἔδεε γὰρ κατὰ τὸ θεοπρόπιον πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ γενέσθαι ὑπὸ Πέρσῃσι. ἔμπροσθε ὦν πρὸ τῆς ἀκροπόλιος, ὄπισθε δὲ τῶν πυλέων καὶ τῆς ἀνόδου, τῇ δὴ οὔτε τις ἐφύλασσε οὔτ' ἂν ἤλπισε μή κοτέ τις κατὰ ταῦτα ἀναβαίη ἀνθρώπων, ταύτῃ ἀνέβησάν τινες κατὰ τὸ ἱρὸν τῆς Κέκροπος θυγατρὸς Ἀγλαύρου, καίτοι περ ἀποκεκλημένου ἐόντος τοῦ χώρου. ὡς δὲ εἶδον αὐτοὺς ἀναβεβηκότας οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, οἱ μὲν ἐρρίπτεον ἑωυτοὺς κατὰ τοῦ τείχεος κάτω καὶ διεφθείροντο, οἱ δὲ ἐς τὸ μέγαρον κατέφευγον. τῶν δὲ Περσέων οἱ ἀναβεβηκότες πρῶτον μὲν ἐτράποντο πρὸς τὰς πύλας, ταύτας δὲ ἀνοίξαντες τοὺς ἱκέτας ἐφόνευον· ἐπεὶ δέ σφι πάντες κατέστρωντο, τὸ ἱρὸν συλήσαντες ἐνέπρησαν πᾶσαν τὴν ἀκρόπολιν.

54 Σχὼν δὲ παντελέως τὰς Ἀθήνας Ξέρξης ἀπέπεμψε ἐς Σοῦσα ἄγγελον ἱππέα Ἀρταβάνῳ ἀγγελέοντα τὴν παρεοῦσάν σφι εὐπρηξίην. ἀπὸ δὲ τῆς πέμψιος τοὺ κήρυκος δευτέρῃ ἡμέρῃ συγκαλέσας Ἀθηναίων τοὺς φυγάδας, ἑωυτῷ

son való átkeléstől kezdve, a honnan a barbárok hadmenete megindúlt, s a hol egy hónapot töltöttek el a hadseregnek Európába szállításával, három hónap telt el, míg Attikába értek, a mikor Kalliades volt Athénben az archon. A várost üresen találták, csak néhány athéni ember maradt vissza a szentélyben,[38]) templomgondozók és szegény emberek, kik a várhegyet deszkákkal és szálfákkal eltorlaszolva, védekeztek az ellenség ellen; voltak, kik szegénységük miatt nem kelhettek át Salamisba; meg azok, kik azt hitték, hogy ők találták ki a Pythia jóslatának értelmét, mely szerint a fabástya lesz bevehetetlen, s így ez a hely az ő menedékük, nem pedig a hajók.[39]) A perzsák a várhegygyel szemben 52
emelkedő halmon telepedtek le, melyet az athéniek Areiopagosnak neveznek; innen kezdték meg az ostromot, és pedig úgy, hogy csepűt tettek nyilaikra, melyeket meggyújtva lövöldöztek a torlasz felé. Habár az athénieket végveszély fenyegette és a torlasz is fölmondta a szolgálatot, mégis védekeztek az ostrom ellen, és visszautasították a Peisistratidáknak indítványát a meghódolásra vonatkozólag. Védekezés közben többféle fogást alkalmaztak, a többi között azt is, hogy a kapuk felé nyomuló perzsákra köveket hengerítettek; úgy hogy Xerxes sokáig zavarban volt és nem tudta őket kézre keríteni. De a zavar közepette a barbárok egy 53
bejárásra akadtak; mert a jóslat értelmében Attika szárazföldjét el kellett foglalniok a perzsáknak. A várhegynek homlokzati részén, de a kapuk és a rendes feljárás mögött, a hol egy őr sem állott, mert senki sem hitte, hogy erre másznék föl valaki, néhányan fölhatoltak, még pedig Kekrops leányának, Aglaurosnak szentélye mellett, bár a hely itt meredek vala.[40]) Midőn az athéniek látták, hogy az ellenség behatolt a várba, némelyek ledobták magukat a bástyákról és szörnyet haltak, mások a szentély kamrájába menekültek. A feljutott perzsák először a kapukhoz siettek és felnyitották, azután az esdeklőket megölték. Mikor már mindenkit megfosztottak életétől, kirabolták a szentélyt, és az egész várat lángba borították.

Midőn Xerxes végkép elfoglalta Athént, lovas hirnököt kül- 54
dött Susába Artabanoshoz, hogy tegyen neki jelentést sikeres működéséről. A hirnök elküldése után másnap összehivta a szöke-

δὲ ἑπομένους, ἐκέλευε τρόπῳ τῷ σφετέρῳ θῦσαι τὰ ἱρὰ ἀναβάντας ἐς τὴν ἀκρόπολιν, εἴτε δὴ ὧν ὄψιν τινὰ ἰδὼν ἐνυπνίου ἐνετέλλετο ταῦτα, εἴτε καὶ ἐνθύμιόν οἱ ἐγένετο ἐμπρήσαντι τὸ ἱρόν. οἱ δὲ φυγάδες τῶν Ἀθηναίων ἐποίησαν τὰ ἐντεταλμένα.
55 τοῦ δὲ εἵνεκεν τούτων ἐπεμνήσθην, φράσω. ἔστι ἐν τῇ ἀκροπόλι ταύτῃ Ἐρεχθέος τοῦ γηγενέος λεγομένου εἶναι νηός, ἐν τῷ ἐλαίη τε καὶ θάλασσα ἔνι, τὰ λόγος παρὰ Ἀθηναίων Ποσειδέωνά τε καὶ Ἀθηναίην ἐρίσαντας περὶ τῆς χώρης μαρτύρια θέσθαι. ταύτην ὦν τὴν ἐλαίην ἅμα τῷ ἄλλῳ ἱρῷ κατέλαβε ἐμπρησθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων· δευτέρῃ δὲ ἡμέρῃ ἀπὸ τῆς ἐμπρήσιος Ἀθηναίων οἱ θύειν ὑπὸ βασιλέος κελευόμενοι ὡς ἀνέβησαν ἐς τὸ ἱρόν, ὥρων βλαστὸν ἐκ τοῦ στελέχεος ὅσον τε πηχυαῖον ἀναδεδραμηκότα. οὗτοι μέν νυν ταῦτα ἔφρασαν.

56 Οἱ δὲ ἐν Σαλαμῖνι Ἕλληνες, ὡς σφι ἐξηγγέλθη ὡς ἔσχε τὰ περὶ τὴν Ἀθηναίων ἀκρόπολιν, ἐς τοσοῦτον θόρυβον ἀπίκοντο ὡς ἔνιοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ κυρωθῆναι ἔμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα, ἀλλ' ἔς τε τὰς νέας ἐσέπιπτον καὶ ἱστία ἀείροντο ὡς ἀποθευσόμενοι· τοῖσι τε ὑπολειπομένοισι αὐτῶν ἐκυρώθη πρὸ τοῦ Ἰσθμοῦ ναυμαχέειν. νύξ τε ἐγίνετο καὶ οἱ
57 διαλυθέντες ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐσέβαινον ἐς τὰς νέας. ἐνθαῦτα δὴ Θεμιστοκλέα ἀπικόμενον ἐπὶ τὴν νέα εἴρετο Μνησίφιλος ἀνὴρ Ἀθηναῖος ὅ τι σφι εἴη βεβουλευμένον. πυθόμενος δὲ πρὸς αὐτοῦ ὡς εἴη δεδογμένον ἀνάγειν τὰς νέας πρὸς τὸν Ἰσθμὸν καὶ πρὸ τῆς Πελοποννήσου ναυμαχέειν, εἶπε «οὔτ' ἄρα, ἢν ἀπαείρωσι τὰς νέας ἀπὸ Σαλαμῖνος, περὶ οὐδεμιῆς ἔτι πατρίδος ναυμαχήσεις· κατὰ γὰρ πόλις ἕκαστοι τρέψονται, καὶ οὔτε σφέας Εὐρυβιάδης κατέχειν δυνήσεται οὔτε τις ἀνθρώπων ἄλλος ὥστε μὴ οὐ διασκεδασθῆναι τὴν στρατιήν. ἀπολέεταί τε ἡ Ἑλλὰς ἀβουλίῃσι. ἀλλ' εἴ τις ἐστὶ μηχανή, ἴθι καὶ πειρῶ διαχέαι τὰ βεβουλευμένα, ἤν κως δύνῃ ἀναγνῶσαι Εὐρυβιάδην
58 μεταβουλεύσασθαι ὥστε αὐτοῦ μένειν.» κάρτα τε τῷ Θεμιστοκλέι ἤρεσε ἡ ὑποθήκη, καὶ οὐδὲν πρὸς ταῦτα ἀμειψάμενος ἤιε ἐπὶ τὴν νέα τὴν Εὐρυβιάδεω. ἀπικόμενος δὲ ἔφη θέλειν οἱ κοινόν τι πρῆγμα συμμῖξαι· ὁ δ' αὐτὸν ἐς τὴν νέα ἐκέλευε ἐσβάντα λέγειν, εἴ τι θέλει. ἐνθαῦτα ὁ Θεμιστοκλέης παριζόμενός οἱ καταλέγει ἐκεῖνά τε πάντα τὰ ἤκουσε Μνησιφίλου,

vény athénieket, kik kiséretében voltak, s meghagyta nekik, hogy menjenek föl a várba és a saját szokásaik szerint mutassanak be áldozatot. Vagy valamely álomlátása után adta ki ezt a parancsot, vagy a szentély fölperzselése furdalta lelkiismeretét. Az athéni szökevények pedig végrehajtották rendeletét. Megmondom az 55
okát, hogy miért említem ezt meg. Van ezen a várhegyen az ugynevezett földszülött Erechtheusnak egy temploma; ebben van az olajfa és a sós forrás (tenger), melyek az athéniek mythosza szerint tanuságot tesznek Poseidonnak és Athenének a föld birtokáért való versenyéről.[41]) Már most ezt az olajfát a barbárok az egész templommal együtt fölégették. Azonban a tűzvészt követő napon, mikor az athéniek a király parancsára áldozás végett a szentélybe fölmentek, egy új hajtást láttak, mely körülbelül egy rőfnyire volt kinőve a törzsből. Legalább ők így beszélték el a dolgot.

Midőn a görögök Salamisban meghallották, hogy mi történt 56
az athéniek várával, oly nagy zavarba jutottak, hogy némelyik hadvezér be sem várva a tanácskozás eredményét, a hajókhoz sietett és felvonatta a vitorlákat, hogy gyorsan elmenekülhessen; a többiek pedig, kik a tanácsban maradtak, elhatározták, hogy az Isthmoshoz fognak hajózni. Az éj beállt, s a tanács eloszolván, kiki hajójába tért. Mikor Themistokles a maga hajójához érkezett, 57
az athéni Mnesiphilos[42]) megkérdezte tőle, hogy mi a tanács határozata. Mikor megtudta a döntést, hogy az Isthmoshoz hajóznak és a Peloponnesosnál lesz a tengeri ütközet, így szólt: «Már bizony, ha elviszik a hajókat Salamistól, nem fogsz te többé harczolni a hazáért; mert kiki saját szülőföldjére fog távozni, és sem Eurybiadesnek nem lesz ereje megakadályozni, sem senki másnak, hogy a hajóhad el ne széledjen. Esztelenség fogja tönkretenni Görögországot. De ha van még valami mód, rajta, kisértsd meg visszavonatni a határozatot, s ha teheted, vedd rá Eurybiadest, hogy változtassa meg szándékát s maradjon itt.» Themistoklesnek na- 58
gyon tetszett a tanács, s a nélkül, hogy egy szóval is válaszolt volna, Eurybiades hajójához ment. Odaérve megizente neki, hogy közös ügyben akar vele valamit közölni. Eurybiades felszólította, hogy lépjen a hajóra, úgy mondja meg, hogy mit akar. Erre Themistokles melléje ült, és mindazt saját terveként adta elő, a mit

ἑωυτοῦ ποιεύμενος, καὶ ἄλλα πολλὰ προστιθείς, ἐς ὃ ἀνέγνωσε χρηίζων ἔκ τε τῆς νεὸς ἐκβῆναι συλλέξαι τε τοὺς στρατηγοὺς ἐς τὸ
59 συνέδριον. ὡς δὲ ἄρα συνελέχθησαν, πρὶν ἢ τὸν Εὐρυβιάδην προθεῖναι τὸν λόγον τῶν εἵνεκα συνήγαγε τοὺς στρατηγούς, πολλὸς ἦν ὁ Θεμιστοκλέης ἐν τοῖσι λόγοισι οἷα κάρτα δεόμενος· λέγοντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς Ἀδείμαντος ὁ Ὠκύτου εἶπε «ὦ Θεμιστόκλεες, ἐν τοῖσι ἀγῶσι οἱ προεξανιστάμενοι ῥαπίζονται.» ὁ δὲ ἀπολυόμενος ἔφη «οἱ δέ γε ἐγκαταλειπόμενοι οὐ στεφανοῦν-
60 ται». τότε μὲν ἠπίως πρὸς τὸν Κορίνθιον ἀμείψατο, πρὸς δὲ τὸν Εὐρυβιάδην ἔλεγε ἐκείνων μὲν ἔτι οὐδὲν τῶν πρότερον λεχθέντων, ὡς ἐπεὰν ἀπαείρωσι ἀπὸ Σαλαμῖνος διαδρήσονται· παρεόντων γὰρ τῶν συμμάχων οὐκ ἔφερέ οἱ κόσμον οὐδένα κατηγορέειν· ὁ δὲ ἄλλου λόγου εἴχετο, λέγων τάδε. «ἐν σοὶ νῦν ἐστὶ σῶσαι τὴν Ἑλλάδα, ἢν ἐμοὶ πείθῃ ναυμαχίην αὐτοῦ μένων ποιέεσθαι, μηδὲ πειθόμενος τούτων τοῖσι λέγουσι ἀναζεύξῃς πρὸς τὸν Ἰσθμὸν τὰς νέας. ἀντίθες γὰρ ἑκάτερον ἀκούσας. πρὸς μὲν τῷ Ἰσθμῷ συμβάλλων ἐν πελάγεϊ ἀναπεπταμένῳ ναυμαχήσεις, ἐς τὸ ἥκιστα ἡμῖν σύμφορόν ἐστι νέας ἔχουσι βαρυτέρας καὶ ἀριθμὸν ἐλάσσονας· τοῦτο δὲ ἀπολέεις Σαλαμῖνά τε καὶ Μέγαρα καὶ Αἴγιναν, ἢν περ καὶ τὰ ἄλλα εὐτυχήσωμεν. ἅμα γὰρ τῷ ναυτικῷ αὐτῶν ἕψεται καὶ ὁ πεζὸς στρατός, καὶ οὕτω σφέας αὐτὸς ἄξεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, κινδυνεύσεις τε ἁπάσῃ τῇ Ἑλλάδι. ἢν δὲ τὰ ἐγὼ λέγω ποιήσῃς, τοσάδε ἐν αὐτοῖσι χρηστὰ εὑρήσεις. πρῶτα μὲν ἐν στεινῷ συμβάλλοντες νηυσὶ ὀλίγῃσι πρὸς πολλάς, ἢν τὰ οἰκότα ἐκ τοῦ πολέμου ἐκβαίνῃ, πολλὸν κρατήσομεν· τὸ γὰρ ἐν στεινῷ ναυμαχέειν πρὸς ἡμέων ἐστί, ἐν εὐρυχωρίῃ δὲ πρὸς ἐκείνων. αὖτις δὲ Σαλαμὶς περιγίνεται, ἐς τὴν ἡμῖν ὑπεκκέεται τέκνα τε καὶ γυναῖκες. καὶ μὴν καὶ τόδε ἐν αὐτοῖσι ἔνεστι, τοῦ καὶ περιέχεσθε μάλιστα· ὁμοίως αὐτοῦ τε μένων προναυμαχήσεις Πελοποννήσου καὶ πρὸς τῷ Ἰσθμῷ, οὐδέ σφεας, εἴ περ εὖ φρονέεις, ἄξεις ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον. ἢν δέ γε καὶ τὰ ἐγὼ ἐλπίζω γένηται καὶ νικήσωμεν τῇσι νηυσί, οὔτε ὑμῖν ἐς τὸν Ἰσθμὸν παρέσονται οἱ βάρβαροι οὔτε προβήσονται ἑκαστέρω τῆς

Mnesiphilostól hallott, azonkivül sok mást is tett hozzá; végre sürgetéseivel rábírta, hogy hagyja el hajóját és hivja tanácsba a vezéreket. Ezek össze is jöttek, s mielőtt Eurybiades előadta 59
volna, hogy miért hívta egybe a vezéreket, Themistokles, minthogy nagy érdek forgott koczkán, hévvel kezdett szónokolni. Beszéde közben Adeimantos, Okytos fia, a korinthosi vezér megjegyezte: «A versenyekben, Themistokles, meg szokták azt ütni, ki idő előtt indul el.» — «Oh igen, felelé mentségére Themistokles, de a ki hátramarad, azt meg nem koszorúzzák meg.»[43]) Ekkor még nyugodtan válaszolt a korinthosinak, s Eurybiadeshez 60
intézett beszédében sem szólott semmit arról, a mit azelőtt mondott volt neki, hogy ha t. i. eltávoznak Salamistól, szét fognak futni. A szövetségesek jelenlétében ugyanis nem tartotta illőnek bárkit is váddal illetni. Más érveket hozott fel és így szólt: «Te tőled függ most Görögország megmentése, ha nekem szót fogadsz, s itt vivod a tengeri csatát, s nem hallgatsz azokra, kik azt mondják, hogy a hajókkal az Isthmoshoz evezz. Hallgasd meg és vesd össze a két eshetőséget! Ha az Isthmosnál ütközöl meg, nyilt tengeren fogsz harczolni, s ez a legkevésbbé sem lesz előnyös ránk nézve, kiknek kevesebb és nehezebb hajó áll rendelkezésünkre; azonkivül elveszted Salamist, Megarát és Aiginát, még ha különben nekünk kedvezne is a szerencse. Mert az ellenség hajóhadát nyomban fogja követni a szárazföldi sereg is, s így magad vezeted őt a Peloponnesosra, s veszedelembe sodrod egész Görögországot. Mig ha azt teszed, a mit én tanácsolok, a következő előnyöket biztosítod magadnak általa. Először is tengerszorosban fogunk harczolni kis számú hajóinkkal a nagy erő ellen, s ha a csatának rendes lefolyása lesz, könnyen fogunk győzni. Mert a tengerszorosban vivandó csata nekünk biztosít előnyt, a nyilt tenger pedig ellenfelünknek. Azonkivül Salamis is megmarad, a hová gyermekeinket és feleségeinket hoztuk. Sőt még azt is elérjük vele, a mihez ti leginkább ragaszkodtok; mert ha itt maradsz, ép úgy fogsz harczolni a Peloponnesos érdekében, mint az Isthmosnál; s ha józanul gondolkodol, nem fogod a hajóhadat a Peloponnesoshoz vezetni. Ha azután reményem szerint fejlődnek a dolgok: sem a barbárok nem jelennek meg az Isthmoson, sem Attikánál tovább nem men-

Ἀττικῆς, ἀπίασί τε οὐδενὶ κόσμῳ, Μεγάροισί τε κερδανέομεν περιεοῦσι καὶ Αἰγίνῃ καὶ Σαλαμῖνι, ἐν τῇ ἡμῖν καὶ λόγιόν ἐστι τῶν ἐχθρῶν κατύπερθε γενέσθαι. οἰκότα μέν νυν βουλευομένοισι ἀνθρώποισι ὡς τὸ ἐπίπαν ἐθέλει γίνεσθαι· μὴ δὲ οἰκότα βουλευομένοισι οὐκ ἐθέλει οὐδὲ ὁ θεὸς προσχωρέειν πρὸς τὰς
61 ἀνθρωπηίας γνώμας.» ταῦτα λέγοντος Θεμιστοκλέος αὖτις ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος ἐπεφέρετο, σιγᾶν τε κελεύων τῷ μή ἐστι πατρὶς καὶ Εὐρυβιάδην οὐκ ἐῶν ἐπιψηφίζειν ἀπόλι ἀνδρί· πόλιν γὰρ τὸν Θεμιστοκλέα παρεχόμενον οὕτω ἐκέλευε γνώμας συμβάλλεσθαι. ταῦτα δέ οἱ προέφερε, ὅτι ἡλώκεσάν τε καὶ κατείχοντο αἱ Ἀθῆναι. τότε δὴ ὁ Θεμιστοκλέης ἐκεῖνόν τε καὶ τοὺς Κορινθίους πολλά τε καὶ κακὰ ἔλεγε, ἑωυτοῖσι το ἐδήλου λόγῳ ὡς εἴη καὶ πόλις καὶ χῆ μέζων ἤ περ ἐκείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσιαι νέες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμοὺς γὰρ Ἑλλή-
62 νων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι. σημαίνων δὲ ταῦτα τῷ λόγῳ διέβαινε ἐς Εὐρυβιάδην, λέγων μᾶλλον ἐπεστραμμένα. «σὺ εἰ μενέεις αὐτοῦ καὶ μένων ἔσεαι ἀνὴρ ἀγαθός· εἰ δὲ μή, ἀνατρέψεις τὴν Ἑλλάδα· τὸ πᾶν γὰρ ἡμῖν τοῦ πολέμου φέρουσι αἱ νέες. ἀλλ' ἐμοὶ πείθεο. εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσῃς, ἡμεῖς μὲν ὡς ἔχομεν ἀναλαβόντες τοὺς οἰκέτας κομιεύμεθα ἐς Σῖριν τὴν ἐν Ἰταλίῃ, ἥ περ ἡμετέρη τε ἐστὶ ἐκ παλαιοῦ ἔτι, καὶ τὰ λόγια λέγει ὑπ' ἡμέων αὐτὴν δέειν κτισθῆναι· ὑμεῖς δὲ συμμάχων
63 τοιῶνδε μνησθέντες μεμνήσεσθε τῶν ἐμῶν λόγων.» ταῦτα δὲ Θεμιστοκλέος λέγοντος ἀνεδιδάσκετο Εὐρυβιάδης· δοκέειν δέ μοι, ἀρρωδήσας μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους ἀνεδιδάσκετο, μή σφεας ἀπολίπωσι, ἢν πρὸς τὸν Ἰσθμὸν ἀγάγῃ τὰς νέας· ἀπολιπόντων γὰρ Ἀθηναίων οὐκέτι ἐγίνοντο ἀξιόμαχοι οἱ λοιποί. ταύτην δὲ αἱρέεται τὴν γνώμην, αὐτοῦ μένοντας διαναυμαχέειν.

64 Οὕτω μὲν οἱ περὶ Σαλαμῖνα ἔπεσι ἀκροβολισάμενοι, ἐπείτε Εὐρυβιάδῃ ἔδοξε, αὐτοῦ παρεσκευάζοντο ὡς ναυμαχήσοντες. ἡμέρῃ τε ἐγίνετο καὶ ἅμα τῷ ἡλίῳ ἀνιόντι σεισμὸς ἐγένετο ἔν τε τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ. ἔδοξε δέ σφι εὔξασθαι τοῖσι θεοῖσι καὶ ἐπικαλέσασθαι τοὺς Αἰακίδας συμμάχους. ὡς δέ σφι ἔδοξε, καὶ ἐποίευν ταῦτα· εὐξάμενοι γὰρ πᾶσι τοῖσι θεοῖσι, αὐτόθεν μὲν ἐκ Σαλαμῖνος Αἴαντά

nek, hanem minden rend nélkül visszavonúlnak; megmentjük azonkivül Megarát, Aiginát és Salamist, hol a jóslat értelmében is győznünk kell ellenségeink fölött. Ha az emberek okosan tanácskoznak, tervük rendszerint sikerülni is szokott; de ha a tanácskozás visszalöki az okosságot, akkor az isten sem hajlandó helyeselni az emberek szándékát.» Themistoklest e beszéde után ismét 61
megtámadta a korinthosi Adeimantos; felszólította, hogy hallgasson, mint a kinek nincsen hazája, s azt követelte Eurybiadestől, ne engedje, hogy hontalan embernek indítványa fölött szavazzanak; ha majd Themistokles kimutatja, hogy neki is van hazája: csak akkor lesz szabad neki is résztvenni a tanácsban. Azért vetette ezt szemére, mert Athént az ellenség elfoglalta és megszállva tartotta. Erre Themistokles hevesen kikelt Adeimantos és a korinthosiak ellen; kimutatta, hogy míg kétszáz fölszerelt hajóval rendelkeznek, nagyobb hazájuk és földbirtokuk van, mint nekik; mert egy görög állam sem verhetné vissza támadásukat. E kijelentése után Eury- 62
biadeshez fordult, s még nagyobb nyomatékkal folytatá: «Ha itt maradsz, derék ember vagy; ha nem: tönkre teszed Görögországot; mert a csata sorsa hajóinktól függ. Kövesd hát tanácsomat; ha nem teszed: mi, a mint vagyunk, házunk népével együtt elmegyünk az itáliai Sirisbe, mely már régóta a miénk, s hol a jóslat szerint is gyarmatot kell alapítanunk.[44]) Ha azután elvesztettetek bennünket, mint szövetségeseiteket, eszetekbe fognak még jutni szavaim.» Themistokles e kijelentésére Eurybiades megváltoztatta 63
szándékát; azt hiszem, leginkább azért, mert attól tartott, hogy az athéniek cserbenhagyják, ha az Isthmoshoz vezetné a hajóhadat; már pedig az athéniek eltávoztával a többiek nem szállhatnának síkra. Elhatározta tehát, hogy marad és Salamis mellett várja be a tengeri csatát.

Midőn a Salamisra vonatkozó ezen szóharcz után Eurybia- 64
des a döntő határozatot kimondotta, előkészületeket tettek az ütközetre. Megvirradt, s midőn a nap felkelt, rengés rázta meg a földet és a tengert. Erre a görögök elhatározták, hogy az istenekhez fognak fohászkodni, és az Aiakidákat hivják segítségül. Határozatukat nyomban végrehajtották. Mert imával járultak az összes istenek elé, fohászszal keresték föl Salamis szigetéről Aiast és

τε καὶ Τελαμῶνα ἐπεκαλέοντο, ἐπὶ δὲ Αἰακὸν καὶ τοὺς ἄλλους Αἰακίδας νέα ἀπέστελλον ἐς Αἴγιναν.

65 Ἦφη δὲ Δίκαιος ὁ Θεοκύδεος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος φυγάς τε καὶ παρὰ Μήδοισι λόγιμος γενόμενος τοῦτον τὸν χρόνον, ἐπείτε ἐκείρετο ἡ Ἀττικὴ χώρη ὑπὸ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξεω ἐοῦσα ἔρημος Ἀθηναίων, τυχεῖν τότε ἐὼν ἅμα Δημαρήτῳ τῷ Λακεδαιμονίῳ ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ, ἰδεῖν δὲ κονιορτὸν χωρέοντα ἀπ' Ἐλευσῖνος ὡς ἀνδρῶν μάλιστά κη τρισμυρίων, ἀποθωυμάζειν τε σφέας τὸν κονιορτὸν ὅτεών κοτε εἴη ἀνθρώπων, καὶ πρόκατε φωνῆς ἀκούειν, καί οἱ φαίνεσθαι τὴν φωνὴν εἶναι τὸν μυστικὸν Ἴακχον. εἶναι δ' ἀδαήμονα τῶν ἱρῶν τῶν ἐν Ἐλευσῖνι γινομένων τὸν Δημάρητον, εἴρεσθαί τε αὐτὸν ὅ τι τὸ φθεγγόμενον εἴη τοῦτο. αὐτὸς δὲ εἰπεῖν «Δημάρητε, οὐκ ἔστι ὅκως οὐ μέγα τι σίνος ἔσται τῇ βασιλέος στρατιῇ· τάδε γὰρ ἀρίδηλα, ἐρήμου ἐούσης τῆς Ἀττικῆς, ὅτι θεῖον τὸ φθεγγόμενον, ἀπ' Ἐλευσῖνος ἰὸν ἐς τιμωρίην Ἀθηναίοισί τε καὶ τοῖσι συμμάχοισι. καὶ ἢν μέν γε κατασκήψῃ ἐς τὴν Πελοπόννησον, κίνδυνος αὐτῷ τε βασιλέι καὶ τῇ στρατιῇ τῇ ἐν τῇ ἠπείρῳ ἔσται, ἢν δὲ ἐπὶ τὰς νέας τράπηται τὰς ἐν Σαλαμῖνι, τὸν ναυτικὸν στρατὸν κινδυνεύσει βασιλεὺς ἀποβαλεῖν. τὴν δὲ ὁρτὴν ταύτην ἄγουσι Ἀθηναῖοι ἀνὰ πάντα ἔτεα τῇ μητρὶ καὶ τῇ κούρῃ, καὶ αὐτῶν τε ὁ βουλόμενος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μυέεται· καὶ τὴν φωνὴν τῆς ἀκούεις ἐν ταύτῃ τῇ ὁρτῇ ἰακχάζουσι.» πρὸς ταῦτα εἰπεῖν Δημάρητον «σίγα τε καὶ μηδενὶ ἄλλῳ τὸν λόγον τοῦτον εἴπῃς· ἢν γάρ τοι ἐς βασιλέα ἀνενειχθῇ τὰ ἔπεα ταῦτα, ἀποβαλέεις τὴν κεφαλήν, καί σε οὔτε ἐγὼ δυνήσομαι ῥύσασθαι οὔτ' ἄλλος ἀνθρώπων οὐδὲ εἷς. ἀλλ' ἔχ' ἥσυχος, περὶ δὲ στρατιῆς τῆσδε θεοῖσι μελήσει.» τὸν μὲν δὴ ταῦτα παραινέειν, ἐκ δὲ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς φωνῆς γενέσθαι νέφος καὶ μεταρσιωθὲν φέρεσθαι ἐπὶ Σαλαμῖνος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τὸ τῶν Ἑλλήνων. οὕτω δὲ αὐτοὺς μαθεῖν ὅτι τὸ ναυτικὸν τὸ Ξέρξεω ἀπολέεσθαι μέλλοι. ταῦτα μὲν Δίκαιος ὁ Θεοκύδεος ἔλεγε, Δημαρήτου τε καὶ ἄλλων μαρτύρων καταπτόμενος.

66 Οἱ δὲ ἐς τὸν Ξέρξεω ναυτικὸν στρατὸν ταχθέντες, ἐπειδὴ ἐκ Τρηχῖνος θεησάμενοι τὸ τρῶμα τὸ Λακωνικὸν διέβησαν ἐς τὴν Ἱστιαίην, ἐπισχόντες ἡμέρας τρεῖς ἔπλεον δι' Εὐρίπου, καὶ ἐν ἑτέρῃσι τρισὶ ἡμέρῃσι ἐγένοντο ἐν Φαλήρῳ. ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, οὐκ ἐλάσσονες

Telamont; Aiakosért és a többi Aiakidáért pedig hajót küldöttek Aiginába.[45])

Egy athéni száműzött, névszerint Dikaios, Theokydes fia, 65
kinek ezen időben a médeknél nagy tekintélye volt, beszélte, hogy midőn az athéniek távollétében Xerxesnek szárazföldi hadserege elpusztította Attikát, véletlenül együtt állott a lakedaimoni Demaratossal a thriai sikságon,[46]) s Eleusis felől egy porfelleget láttak közeledni, a minőt körülbelül harminczezer ember szokott fölverni. Mialatt elcsodálkoztak, hogy miféle emberektől eredhet a por, a távolból hangot is hallottak, mely olyannak tünt fel nekik, mint a mysteriumi Iakchos-kiáltás. Demaratos, minthogy az eleusisi szertartásokat nem ismerte, megkérdezte tőle, hogy mit jelent a hang, s ő így felelt: «Oh Demaratos! Lehetetlen, hogy a királynak hadseregét ne érje valamely nagy csapás; mert világos, hogy mivel Attika el van hagyatva, a hang isteni eredetű, s Eleusisból jő az athéniek és szövetségeseik segítségére. Ha már most a király Peloponnesosba vonul, a veszedelem őt magát és szárazföldi hadseregét fenyegeti; ha pedig a Salamisnál horgonyozó hajók felé fordul, akkor tengeri hadseregét veszíti el. Ezt az ünnepet évenként megülik az athéniek a Földanya és Leánya tiszteletére, a melyen minden athénit vagy másvidéki görög embert fölavatnak, ha kívánja; s azt az Iakchos-hangot, a melyet hallasz, ezen az ünnepen hangoztatják.»[47]) Demaratos erre így szólt: «Tartsd ezt a dolgot titokban, s ne mondd meg senkinek; mert ha szavaid a király fülébe jutnának, fejedet vesztenéd, és sem én, sem más senki meg nem menthetne. Maradj hát nyugodtan; majd gondoskodnak az istenek seregünkről.» Ezt a tanácsot adta neki Demaratos; majd pedig látták, hogy a por, honnan a hang eredt, felhővé válik, s hogy a magasban Salamis irányában a görögök tábora felé vonul. Igy tehát megtudták, hogy Xerxesnek hajóhada fog elpusztúlni. Ezt a a dolgot beszélte Dikaios, Theokydesnek fia, s Demaratoson kivül más tanúkra is hivatkozott.

Miután Xerxes hajóhadának legénysége a lakedaimoniak 66
halottait megtekintette, Trachisból átkelt Histiaiába; három napi tartózkodás után átevezett az Euriposon, és ujabb három nap múlva Phaleron alá ért. Számításom szerint az Attikát tengeren

ἐόντες ἀριθμὸν ἐσέβαλον ἐς τὰς Ἀθήνας, κατά τε ἤπειρον καὶ τῇσι νηυσὶ ἀπικόμενοι, ἥ τε ἐπί τε Σηπιάδα ἀπίκοντο καὶ ἐς Θερμοπύλας· ἀντιθήσω γὰρ τοῖσί τε ὑπὸ τοῦ χειμῶνος αὐτῶν ἀπολομένοισι καὶ τοῖσι ἐν Θερμοπύλῃσι καὶ τῇσι ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίῃσι τούσδε τοὺς τότε οὔκω ἑπομένους βασιλέι, Μηλιέας καὶ Δωριέας καὶ Λοκροὺς καὶ Βοιωτοὺς πανστρατιῇ ἑπομένους πλὴν Θεσπιέων καὶ Πλαταιέων, καὶ μάλα Καρυστίους τε καὶ Ἀνδρίους καὶ Τηνίους τε καὶ τοὺς λοιποὺς νησιώτας πάντας, πλὴν τῶν πέντε πολίων τῶν ἐπεμνήσθην πρότερον τὰ οὐνόματα. ὅσῳ γὰρ δὴ προέβαινε ἐσωτέρω τῆς Ἑλλάδος ὁ Πέρσης, τοσούτῳ πλέω ἔθνεά οἱ εἵπετο.

67 Ἐπεὶ ὦν ἀπίκατο ἐς τὰς Ἀθήνας πάντες οὗτοι πλὴν Παρίων (Πάριοι δὲ ὑπολειφθέντες ἐν Κύθνῳ ἐκαραδόκεον τὸν πόλεμον κῇ ἀποβήσεται), οἱ δὲ λοιποὶ ὡς ἀπίκοντο ἐς τὸ Φάληρον, ἐνθαῦτα κατέβη αὐτὸς Ξέρξης ἐπὶ τὰς νέας, ἐθέλων σφι συμμῖξαί τε καὶ πυθέσθαι τῶν ἐπιπλεόντων τὰς γνώμας. ἐπεὶ δὲ ἀπικόμενος προΐζετο, παρῆσαν μετάπεμπτοι οἱ τῶν ἐθνέων τῶν σφετέρων τύραννοι καὶ ταξίαρχοι ἀπὸ τῶν νεῶν, καὶ ἵζοντο ὥς σφι βασιλεὺς ἑκάστῳ τιμὴν ἐδεδώκεε, πρῶτος μὲν ὁ Σιδώνιος βασιλεύς, μετὰ δὲ ὁ Τύριος, ἐπὶ δὲ ὦλλοι. ὡς δὲ κόσμῳ ἐπεξῆς ἵζοντο, πέμψας Ξέρξης Μαρδόνιον εἰρώτα ἀποπειρώμενος
68 ἑκάστου, εἰ ναυμαχίην ποιέοιτο. ἐπεὶ δὲ περιιὼν εἰρώτα ὁ Μαρδόνιος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Σιδωνίου, οἱ μὲν ἄλλοι κατὰ τὠυτὸ γνώμην ἐξεφέροντο κελεύοντες ναυμαχίην ποιέεσθαι, Ἀρτε-
α) μισίη δὲ τάδε ἔφη. «εἰπεῖν μοι πρὸς βασιλέα, Μαρδόνιε, ὡς ἐγὼ τάδε λέγω, οὔτε κακίστη γενομένη ἐν τῇσι ναυμαχίῃσι τῇσι πρὸς Εὐβοίῃ οὔτε ἐλάχιστα ἀποδεξαμένη. δέσποτα, τὴν δὲ ἐοῦσαν γνώμην μὲ δίκαιόν ἐστι ἀποδείκνυσθαι, τὰ τυγχάνω φρονέουσα ἄριστα ἐς πρήγματα τὰ σά. καί τοι τάδε λέγω, φείδεο τῶν νεῶν μηδὲ ναυμαχίην ποιέο· οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτό εἰσι κατὰ θάλασσαν ὅσον ἄνδρες γυναικῶν. τί δὲ πάντως δέει σε ναυμαχίῃσι ἀνακινδυνεύειν; οὐκ ἔχεις μὲν τὰς Ἀθήνας, τῶν περ εἵνεκα ὡρμήθης στρατεύεσθαι, ἔχεις δὲ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα; ἐμποδὼν δέ τοι ἵσταται οὐδείς· οἱ δέ τοι ἀντέστησαν, ἀπήλλαξαν οὕτω ὡς
β) κείνους ἔπρεπε. τῇ δὲ ἐγὼ δοκέω ἀποβήσεσθαι τὰ τῶν

és szárazon megtámadó perzsa hadsereg száma nem volt kisebb, mint mikor a Sepiashoz és Thermopylaihoz érkezett. Mert azon veszteség ellenében, mely a perzsákat a vihar alkalmával, továbbá Thermopylainál és az artemisioni tengeri ütközetben érte, azokat veszem hozzá, kik még nem voltak akkor a király kiséretében: a malisiakat, dorisiakat, lokrisiakat, Boiotia teljes hadi erejét (Thespiai és Plataia kivételével); továbbá Karystos, Andros, Tenos és a többi szigetek katonáit, azon öt állam kivételével, melyekről föntebb megemlékeztem. Mert minél előbbre hatolt Görögországban a perzsa, annál több nép csatlakozott hozzá.[48])

Mikor tehát ezek a parosiak kivételével (kik Kythnosnál vissza- 67
maradtak, s itt várták be a csatát, hogy kinek a javára dől el) mindnyájan Athén alá, a phaleroni kikötőbe értek, maga Xerxes is leszállt a hajókhoz, mert beszélni akart a hajósokkal, hogy meghallgassa nézetüket. A mint pedig megérkezett és díszülését elfoglalta, megjelentek az egyes népeknek uralkodói és a hajók vezérei, s abban a sorrendben foglaltak helyet, a mint a király őket megtisztelte: legelől a sidoni, azután a tyrosi király, s így tovább. Midőn így sorban rang szerint valának, Xerxes hozzájuk küldötte Mardoniost, és próbaképp megkérdeztette tőlük, vajjon bocsátkozzék-e tengeri csatába. Mardonios körüljárta a gyüleke- 68
zetet, s először a sidoni királyt kérdezte meg. Ez meg a többiek egyértelmű feleletet adtak, azt tanácsolva, hogy ütközzék meg a tengeren; csak Artemisia nyilatkozott ekkép: «Mondd meg Mar- *a*)
donios a királynak, hogy ezek az én szavaim hozzá. Nem voltam én a leghitványabb az Euboiánál vívott tengeri csatában, s nem is voltak az én tetteim a legcsekélyebbek; jogom van tehát, óh Uram, hogy őszintén megmondjam, mit gondolok körülményeidhez képest a legtanácsosabbnak. Én pedig azt mondom, hogy kiméld hajóidat és ne vívj csatát a tengeren; mert ezek a görögök annyival kiválóbbak a tengeren a te katonáidnál, a mennyivel a férfiak jelesebbek a nőknél. Mi szükséged is van egyáltalán arra, hogy tengeri csatát koczkáztass? Nincs-e hatalmadban Athén, mely miatt a háborút megindítottad; nem igáztad-e le Görögországnak többi részét? Senki sem áll már utadban; a kik pedig ellened támadtak, úgy jártak, a mint megérdemelték. Halld meg azt is, hogy mikép fog- *b*)

ἀντιπολέμων πρήγματα, τοῦτο φράσω. ἢν μὲν μὴ ἐπειχθῇς ναυμαχίην ποιεύμενος, ἀλλὰ τὰς νέας αὐτοῦ ἔχῃς πρὸς γῇ μένων ἢ καὶ προβαίνων ἐς τὴν Πελοπόννησον, εὐπετέως τοι δέσποτα χωρήσει τὰ νοέων ἐλήλυθας. οὐ γὰρ οἷοί τε πολλὸν χρόνον εἰσί τοι ἀντέχειν οἱ Ἕλληνες, ἀλλά σφεας διασκεδᾷς, κατὰ πόλις δὲ ἕκαστοι φεύξονται. οὔτε γὰρ σῖτος πάρα σφι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, οὔτε αὐτοὺς οἰκός, ἢν σὺ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον ἐλαύνῃς τὸν πεζὸν στρατόν, ἀτρεμιεῖν τοὺς ἐκεῖθεν αὐτῶν ἥκοντας, οὐδέ σφι γ) μελήσει πρὸ τῶν Ἀθηνέων ναυμαχέειν. ἢν δὲ αὐτίκα ἐπειχθῇς ναυμαχῆσαι, δειμαίνω μὴ ὁ ναυτικὸς στρατὸς κακωθεὶς τὸν πεζὸν προσδηλήσηται. πρὸς δὲ ὦ βασιλεῦ καὶ τόδε ἐς θυμὸν βάλευ, ὡς τοῖσι μὲν χρηστοῖσι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ δοῦλοι φιλέουσι γίνεσθαι, τοῖσι δὲ κακοῖσι χρηστοί. σοὶ δὲ ἐόντι ἀρίστῳ ἀνδρῶν πάντων κακοὶ δοῦλοί εἰσι, οἳ ἐν συμμάχων λόγῳ λέγονται εἶναι ἐόντες Αἰγύπτιοί τε καὶ Κύπριοι καὶ Κίλικες καὶ Πάμφυλοι, τῶν ὄφελός 69 ἐστι οὐδέν.» ταῦτα λεγούσης πρὸς Μαρδόνιον, ὅσοι μὲν ἦσαν εὔνοοι τῇ Ἀρτεμισίῃ, συμφορὴν ἐποιεῦντο τοὺς λόγους ὡς κακόν τι πεισομένης πρὸς βασιλέος, ὅτι οὐκ ἐᾷ ναυμαχίην ποιέεσθαι· οἱ δὲ ἀγεόμενοί τε καὶ φθονέοντες αὐτῇ, ἅτε ἐν πρώτοισι τετιμημένης διὰ πάντων τῶν συμμάχων, ἐτέρποντο τῇ ἀνακρίσι ὡς ἀπολεομένης αὐτῆς. ἐπεὶ δὲ ἀνηνείχθησαν αἱ γνῶμαι ἐς Ξέρξην, κάρτα τε ἥσθη τῇ γνώμῃ τῇ Ἀρτεμισίης, καὶ νομίζων ἔτι πρότερον σπουδαίην εἶναι τότε πολλῷ μᾶλλον αἴνεε. ὅμως δὲ τοῖσι πλέοσι πείθεσθαι ἐκέλευε, τάδε καταδόξας, πρὸς μὲν Εὐβοίῃ σφέας ἐθελοκακέειν ὡς οὐ παρεόντος αὐτοῦ, τότε δὲ αὐτὸς παρεσκεύαστο θεήσασθαι ναυμαχέοντας.

70 Ἐπεὶ δὲ παρήγγελλον ἀναπλέειν, ἀνῆγον τὰς νέας ἐπὶ τὴν Σαλαμῖνα καὶ παρεκρίθησαν διαταχθέντες κατ' ἡσυχίην. τότε μέν νυν οὐκ ἐξέχρησέ σφι ἡ ἡμέρη ναυμαχίην ποιήσασθαι· νὺξ γὰρ ἐπεγένετο· οἱ δὲ παρεσκευάζοντο ἐς τὴν ὑστεραίην. τοὺς δὲ Ἕλληνας εἶχε δέος τε καὶ ἀρρωδίη, οὐκ ἥκιστα δὲ τοὺς ἀπὸ Πελοποννήσου· ἀρρώδεον δέ, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐν Σαλαμῖνι κατήμενοι ὑπὲρ γῆς τῆς Ἀθηναίων ναυμαχέειν

nak véleményem szerint ellenségeid viszonyai alakulni. Ha nem bocsátkozol elhamarkodva tengeri csatába, hanem hajóidat itt tartod, s magad vagy ezen a földön maradsz, vagy tovább hatolsz a Peloponnesosba: könnyedén fogod elérni, a miért ide jöttél. Mert a görögök nem lesznek képesek neked sokáig ellenállni; így szétvered őket, s ki-ki saját hazájába fog menekülni. Tudomásom szerint ugyanis élelmiszerük nincsen e szigeten; ha pedig a Peloponnesosba vezeted szárazföldi seregedet, valószínűtlennek tartom, hogy meg ne ijedjenek azok, a kik arról a vidékről valók; s nem is lesz kedvük az athéniek érdekében harczolni. Ha elhamar- c)
kodva bocsátkozol tengeri csatába, félek, hogy hajóhadad pusztulása szárazföldi seregedre is vészhozó lesz. Azonkívül, óh király, gondold meg azt is, hogy kiváló embereknek hitványak szoktak lenni a szolgái. Neked pedig, ki a legderekabb ember vagy a világon, gyáva alattvalóid vannak. Az egyiptomiak, kyprosiak, kilikiaiak és pamphiliaiak, a kik szövetségeseid gyanánt szerepelnek, semmiféle hasznodra sincsenek.» Miután Artemisia így beszélt 69
Mardonioshoz, jóakarói megijedtek, hogy szavai miatt, meg azért, hogy nem ajánlotta a tengeri csatát, valamely büntetést fog ráróni a király. Annál inkább örültek ellenvetésének, mint a mely veszedelembe fogja őt sodorni, azok, a kik kajánságból irigyelték, hogy a szövetségesek közül ő irányában viselkedik a király a legmegtisztelőbb módon. De midőn a különböző feleletek Xerxes elé terjesztettek, nagyon megörült Artemisia tanácsának; s míg ezelőtt is elismeréssel adózott buzgóságának, most még sokkal magasztalóbban nyilatkozott róla. Mindazonáltal elrendelte, hogy a többség ajánlatát kövessék; úgy vélekedett, hogy azért viselkedtek gyáván katonái Euboiánál, mert maga nem volt jelen; most azonban személyesen szándékozott megtekinteni a tengeri csatát.

Midőn kiadatott a parancs, hogy húzzák fel a vitorlákat, a ha- 70
jók Salamis felé indúltak, s a vezényszó szerint háborgatás nélkül csatasorba állottak.[49]) Azonban nem volt elég az idő, hogy még aznap megütközzenek, mert beállt az éj; tehát másnapra készülének. A görögöket, de különösen a peloponnesosiakat félelem és aggodalom szállotta meg; oka pedig az volt, hogy míg ők maguk Salamisnál tartózkodva, az athéniek hazájáért tengeri csa-

μέλλοιεν, νικηθέντες τε ἐν νήσῳ ἀπολαμφθέντες πολιορκήσονται, ἀπέντες τὴν ἑωυτῶν ἀφύλακτον. τῶν δὲ βαρβάρων ὁ πεζὸς ὑπὸ τὴν παρεοῦσαν νύκτα ἐπορεύετο ἐπὶ τὴν Πελοπόν-
71 νησον. καίτοι τὰ δυνατὰ πάντα ἐμεμηχάνητο ὅκως κατ' ἤπειρον μὴ ἐσβάλοιεν οἱ βάρβαροι. ὡς γὰρ ἐπύθοντο τάχιστα Πελοποννήσιοι τοὺς ἀμφὶ Λεωνίδην ἐν Θερμοπύλῃσι τετελευτηκέναι, συνδραμόντες ἐκ τῶν πολίων ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἵζοντο, καί σφι ἐπῆν στρατηγὸς Κλεόμβροτος ὁ Ἀναξανδρίδεω, Λεωνίδεω, δὲ ἀδελφεός. ἱζόμενοι δὲ ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ συγχώσαντες τὴν Σκιρωνίδα ὁδόν, μετὰ τοῦτο ὥς σφι ἔδοξε βουλευομένοισι, οἰκοδόμεον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τεῖχος. ἅτε δὲ ἐουσέων μυριάδων πολλέων καὶ παντὸς ἀνδρὸς ἐργαζομένου, ἤνετο τὸ ἔργον· καὶ γὰρ λίθοι καὶ πλίνθοι καὶ ξύλα καὶ φορμοὶ ψάμμου πλήρεες ἐσεφέροντο, καὶ ἐλίνυον οὐδένα χρόνον οἱ βοηθήσαντες ἐργαζόμενοι, οὔτε νυκτὸς
72 οὔτε ἡμέρης. οἱ δὲ βοηθήσαντες ἐς τὸν Ἰσθμὸν πανδημεὶ οἵδε ἦσαν Ἑλλήνων, Λακεδαιμόνιοί τε καὶ Ἀρκάδες πάντες καὶ Ἠλεῖοι καὶ Κορίνθιοι καὶ Σικυώνιοι καὶ Ἐπιδαύριοι καὶ Φλιάσιοι καὶ Τροιζήνιοι καὶ Ἑρμιονέες. οὗτοι μὲν ἦσαν οἱ βοηθήσαντες καὶ ὑπεραρρωδέοντες τῇ Ἑλλάδι κινδυνευούσῃ· τοῖσι δὲ ἄλλοισι Πελοποννησίοισι ἔμελε οὐδέν. Ὀλύμπια δὲ καὶ
73 Κάρνεια παροιχώκεε ἤδη. οἰκέει δὲ τὴν Πελοπόννησον ἔθνεα ἑπτά, τούτων δὲ τὰ μὲν δύο αὐτόχθονα ἐόντα κατὰ χώρην ἵδρυται νῦν τε καὶ τὸ πάλαι [οἴκεον], Ἀρκάδες τε καὶ Κυνούριοι· ἓν δὲ ἔθνος τὸ Ἀχαικὸν ἐκ μὲν Πελοποννήσου οὐκ ἐξεχώρησε, ἐκ μέντοι τῆς ἑωυτῶν, οἰκέει δὲ τὴν ἀλλοτρίην. τὰ δὲ λοιπὰ ἔθνεα τῶν ἑπτὰ τέσσερα ἐπήλυδά ἐστι, Δωριέες τε καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Δρύοπες καὶ Λήμνιοι· Δωριέων μὲν πολλαί τε καὶ δόκιμοι πόλιες, Αἰτωλῶν δὲ Ἦλις μούνη, Δρυόπων δὲ Ἑρμιών τε καὶ Ἀσίνη ἡ πρὸς Καρδαμύλῃ τῇ Λακωνικῇ, Λημνίων δὲ Παρωρεῆται πάντες. οἱ δὲ Κυνούριοι αὐτόχθονες ἐόντες δοκέουσι μοῦνοι εἶναι Ἴωνες, ἐκδεδωρίευνται δὲ ὑπό τε Ἀργείων ἀρχόμενοι καὶ τοῦ χρόνου, ἐόντες Ὀρνεῆται καὶ οἱ περίοικοι. τούτων ὦν τῶν ἑπτὰ ἐθνέων αἱ λοιπαὶ πόλιες, πάρεξ τῶν κατέλεξα, ἐκ τοῦ μέσου κατέατο· εἰ δὲ ἐλευθέρως ἔξεστι εἰπεῖν, ἐκ τοῦ μέσου κατήμενοι ἐμήδιζον.

74 Οἱ μὲν δὴ ἐν τῷ Ἰσθμῷ τοιούτῳ πόνῳ συνέστασαν, ἅτε περὶ τοῦ παντὸς ἤδη [δρόμου] θέοντες καὶ τῇσι νησὶ οὐκ

tát vívnak, s vereség esetén a szigeten bekerítve, ostrom alá kerűlnek: addig a saját hazájukat védtelenül hagyják. Ugyanezen 71
éjjel indult a barbárok szárazföldi hadserege a Peloponnesos felé; bár a peloponnesosiak minden lehetőt elkövettek, hogy a barbárok be ne törhessenek a szárazon. Mert mihelyt meghallották, hogy Leonidas katonái Thermopylainál elestek, a különböző városokból összeseregelve, az Isthmoson foglaltak állást; vezérük pedig Kleombrotos, Anaxandrides fia, a Leonidas testvére volt. Táborozásuk alatt a Skironi utat járhatatlanná tették, azután pedig egy tanácsülésben elhatározták, hogy az Isthmos szélességében falbástyát építenek. Minthogy sok ezer ember volt ott és mindenki dolgozott, a munkát be is fejezték.[50]) Mert követ, téglát, fát és homokkal megrakott kosarakat vittek oda, és sem éjjel, sem nappal nem mulasztottak időt, hogy vállvetve ne dolgozzanak. Azok a népek, melyek teljes erejükkel segíteni jöttek az Isthmos- 72
hoz, a következők: a lakedaimoniak, az összes arkadiaiak, az elisiek, a korinthosiak, sikyoniak, epidaurosiak, phliusiak, troizeniek és hermioneiek. Ezek adtak segítséget félelmükben, hogy Görögország veszedelemben forog. A Peloponnesos többi lakói semmivel sem törődtek; pedig az olympiai játékoknak és a Karneia ünnepnek ideje már elmult.[51] Hét nép lakik a Peloponnesoson; kettejük, az 73
arkadiaiak és kynuriaiak, minthogy ma is azon a területen laknak, a hol régente letelepedtek vala, őslakók. Egy nép, az achajai, nem költözött ugyan ki a Peloponnesosból, de azért a maga földjéről idegen területre vándorolt. A többi négy nép, azaz a dórok, aitoliaiak, dryopisiak és lemnosiak bevándorlottak. A dóroknak sok nevezetes városuk van, az aitoliaiaknak az egy Elis, a dryopisiak városai Hermione és a lakoniai Kardamyle mellett Asine; a tengermellék egészen a lemnosiak birtoka. A kynuriaiak, úgy látszik, iónok, és e törzsből az egyedüli őslakók; de az argosiak uralma alatt idővel dórokká váltak, Orneai városában laknak, (meg körűllakók). Ezen hét népnek egyéb városai, a felsoroltakat kivéve, nem vettek részt a harczban; s ha szabad nyíltan beszélni, a semlegesség örve alatt méd érzületűek valának.[52])

A görögök tehát ezzel a munkával bajlódtak az Isthmoson, 74
mert már mindenük koczkán forgott, s nem hitték, hogy a hajók-

ἐλπίζοντες ἐλλάμψεσθαι· οἱ δὲ ἐν Σαλαμῖνι ὅμως ταῦτα πυνθανόμενοι ἀρρώδεον, οὐκ οὕτω περὶ σφίσι αὐτοῖσι δειμαίνοντες ὡς περὶ τῇ Πελοποννήσῳ. τέως μὲν δὴ αὐτῶν ἀνὴρ ἀνδρὶ παραστὰς σιγῇ λόγον ἐποιέετο, θῶυμα ποιεύμενοι τὴν Εὐρυβιάδεω ἀβουλίην· τέλος δὲ ἐξερράγη ἐς τὸ μέσον. σύλλογός τε δὴ ἐγίνετο, καὶ πολλὰ ἐλέγετο περὶ τῶν αὐτῶν, οἱ μὲν ὡς ἐς τὴν Πελοπόννησον χρεὸν εἴη ἀποπλέειν καὶ περὶ ἐκείνης κινδυνεύειν μηδὲ πρὸ χώρης δοριαλώτου μένοντας μάχεσθαι, Ἀθηναῖοι δὲ καὶ Αἰγινῆται καὶ Μεγαρέες αὐτοῦ μένοντας ἀμύνεσθαι. 75 ἐνθαῦτα Θεμιστοκλέης ὡς ἐσσοῦτο τῇ γνώμῃ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, λαθὼν ἐξέρχεται ἐκ τοῦ συνεδρίου, ἐξελθὼν δὲ πέμπει ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ Μήδων ἄνδρα πλοίῳ ἐντειλάμενος τὰ λέγειν χρεόν, τῷ οὔνομα μὲν ἦν Σίκιννος, οἰκέτης δὲ καὶ παιδαγωγὸς ἦν τῶν Θεμιστοκλέος παίδων· τὸν δὴ ὕστερον τούτων τῶν πρηγμάτων Θεμιστοκλέης Θεσπιέα τε ἐποίησε, ὡς ἐπεδέκοντο οἱ Θεσπιέες πολιήτας, καὶ χρήμασι ὄλβιον. ὃς τότε πλοίῳ ἀπικόμενος ἔλεγε πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν βαρβάρων τάδε. «ἔπεμψέ με στρατηγοὺς ὁ Ἀθηναίων λάθρῃ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων (τυγχάνει γὰρ φρονέων τὰ βασιλέος καὶ βουλόμενος μᾶλλον τὰ ὑμέτερα κατύπερθε γίνεσθαι ἢ τὰ τῶν Ἑλλήνων πρήγματα) φράσοντα ὅτι οἱ Ἕλληνες δρησμὸν βουλεύονται καταρρωδηκότες, καὶ νῦν παρέχει κάλλιστον ὑμέας ἔργων ἁπάντων ἐξεργάσασθαι, ἢν μὴ περιίδητε διαδράντας αὐτούς. οὔτε γὰρ ἀλλήλοισι ὁμοφρονέουσι οὔτε ἀντιστήσονται ὑμῖν, πρὸς ἑωυτούς τε σφέας ὄψεσθε ναυμαχέοντας τοὺς τὰ ὑμέτερα φρονέοντας καὶ 76 τοὺς μή.» ὁ μὲν ταῦτά σφι σημήνας ἐκποδὼν ἀπαλλάσσετο· τοῖσι δὲ ὡς πιστὰ ἐγίνετο τὰ ἀγγελθέντα, τοῦτο μὲν ἐς τὴν νησῖδα τὴν Ψυττάλειαν, μεταξὺ Σαλαμῖνός τε κειμένην καὶ τῆς ἠπείρου, πολλοὺς τῶν Περσέων ἀπεβιβάσαντο. τοῦτο δέ, ἐπειδὴ ἐγίνοντο μέσαι νύκτες, ἀνῆγον μὲν τὸ ἄπ' ἑσπέρης κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἀνῆγον δὲ οἱ ἀμφὶ τὴν Κέον τε καὶ τὴν Κυνόσουραν τεταγμένοι, κατεῖχόν τε μέχρι Μουνυχίης πάντα τὸν πορθμὸν τῇσι νηυσί. τῶνδε δὲ εἵνεκα ἀνῆγον τὰς νέας, ἵνα δὴ τοῖσι Ἕλλησι μηδὲ φυγεῖν ἐξῇ, ἀλλ' ἀπολαμφθέντες ἐν τῇ Σαλαμῖνι δοῖεν τίσιν τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ἀγωνισμάτων. ἐς δὲ τὴν νησῖδα τὴν Ψυττάλειαν καλεομένην ἀπεβίβαζον τῶν Περσέων τῶνδε εἵνεκεν, ὡς ἐπεὰν γίνεται ναυμαχίη, ἐνθαῦτα μάλιστα ἐξοισομένων τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν ναυηγίων

kal diadalt fognak aratni. Salamisnál is nagy volt az emberek ijedtsége e hirre, de nem annyira magukat féltették, mint a Peloponnesost. Egy ideig csak a jó ismerősök álltak össze és halkan beszéltek a dologról, csodálkozva Eurybiades meggondolatlanságán; végre nyíltan kitört az elégületlenség, s gyűlést tartottak, melyben sokat vitatkoztak a régi kérdésről. Egy részük azt mondta, hogy el kell hajózni a Peloponnesoshoz, érte koczáztassák a csatát, s ne maradjanak itt azért a földért harczolni, mely már az ellenség birtokában van. Viszont az athéniek, aiginaiak és megaraiak azt vitatták, hogy maradjanak helyben. Erre Themis- 75
tokles, midőn látta, hogy indítványát a peloponnesosiak elvetik, titkon eltávozott a gyűlésből, s egy sajkán a médek táborába küldött egy embert, megtanítván arra, hogy mi a mondani valója. Ezt az embert Sikinnosnak hívták, különben Themistokles szolgája és gyermekeinek nevelője volt. Később, mikor Thespiai városa polgárokat toborzott, Themistokles e tettéért thespiaibelivé tette és sok pénzt ajándékozott neki.[53]) Ez most sajkáján a perzsa táborhoz érkezvén, így szólt a barbárok vezéreihez: «Az athéniek vezére, ki jót akar a királylyal, s inkább óhajtja, hogy ti legyetek a győztesek, mint a görögök, a többiek tudta nélkül, titokban küldött engem hozzátok; azt izeni, hogy a görögök félelmükben futást terveznek, s most van alkalmatok a legdicsőbb tettnek végrehajtására, ha nem akarjátok engedni, hogy megszökjenek. Mert nincsen közöttük egyetértés, nem is fognak veletek szembe szállni; sőt látni fogjátok, hogy ép úgy fognak egymás ellen harczolni, kik a ti pártotokon vannak, mint a kik nincsenek.» A követ e jelentés után rögtön távozott. A perzsák, minthogy hitelt adtak a hírnek, először is sok 76
katonát tettek ki Psyttaleia szigetére, mely Salamis és a szárazföld között fekszik; azután éjfél tájban a nyugati szárnynyal Salamis felé eveztek, hogy az ellenséget körbe fogják. Ugyanekkor nyomultak előre a Keos és Kynosura mellé kirendelt hajók, melyek Munichiáig elzárták az öblöt.[54]) A hajók azért nyomultak előre, hogy a görögök szökését megakadályozzák, s hogy Salamis mellett bekerítve, lakoljanak az artemisioni csatáért. Psyttaleia szigetén pedig azért szálltak partra a perzsák, mert úgy számítottak, a csata folyama alatt leginkább ide fognak vetődni emberek és hajótöredékek

(ἐν γὰρ δὴ πόρῳ τῆς ναυμαχίης τῆς μελλούσης ἔσεσθαι ἔκειτο ἡ νῆσος), ἵνα τοὺς μὲν περιποιέωσι τοὺς δὲ διαφθείρωσι. ἐποίευν δὲ σιγῇ ταῦτα, ὡς μὴ πυνθανοίατο οἱ ἐναντίοι.

77 Οἱ μὲν δὴ ταῦτα τῆς νυκτὸς οὐδὲν ἀποκοιμηθέντες παραρτέοντο. χρησμοῖσι δὲ οὐκ ἔχω ἀντιλέγειν ὡς οὐκ εἰσὶ ἀληθέες, οὐ βουλόμενος ἐναργέως λέγοντας πειρᾶσθαι καταβάλλειν, ἐς τοιάδε πρήγματα ἐσβλέψας.

> ἀλλ' ὅταν Ἀρτέμιδος χρυσαόρου ἱερὸν ἀκτὴν
> νήσοι γεφυρώσωσι καὶ εἰναλίην Κυνόσουραν
> ἐλπίδι μαινομένῃ, λιπαρὰς πέρσαντες Ἀθήνας,
> δῖα δίκη σβέσσει κρατερὸν κότον, ὕβριος υἱόν,
> δεινὸν μαιμώοντα, δοκεῦντ' ἀνὰ πάντα πίεσθαι.
> χαλκὸς γὰρ χαλκῷ συμμίξεται, αἵματι δ' Ἄρης
> πόντον φοινίξει. τότ' ἐλεύθερον Ἑλλάδος ἦμαρ
> εὐρύοπα Κρονίδης ἐπάγει καὶ πότνια Νίκη.

ἐς τοιαῦτα μὲν . . . καὶ οὕτω ἐναργέως λέγοντι Βάκιδι ἀντίλογίης χρησμῶν πέρι οὔτε αὐτὸς λέγειν τολμέω οὔτε παρ' ἄλλων ἐνδέκομαι.

78 Τῶν δὲ ἐν Σαλαμῖνι στρατηγῶν ἐγίνετο ὠθισμὸς λόγων πολλός· ἤδεσαν δὲ οὔκω ὅτι σφέας περιεκυκλεῦντο τῇσι νηυσὶ οἱ βάρβαροι, ἀλλ' ὥσπερ τῆς ἠμέρης ὥρων αὐτοὺς τεταγμέ-
79 νους, ἐδόκεον κατὰ χώρην εἶναι. συνεστηκότων δὲ τῶν στρατηγῶν ἐξ Αἰγίνης διέβη Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, ἀνὴρ Ἀθηναῖος μὲν ἐξωστρακισμένος δὲ ὑπὸ τοῦ δήμου· τὸν ἐγὼ νενόμικα, πυνθανόμενος αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἄριστον ἄνδρα γενέσθαι ἐν Ἀθήνῃσι καὶ δικαιότατον. οὗτος ὢνὴρ στὰς ἐπὶ τὸ συνέδριον ἐξεκαλέετο Θεμιστοκλέα, ἐόντα μὲν ἑωυτῷ οὐ φίλον ἐχθρὸν δὲ τὰ μάλιστα· ὑπὸ δὲ μεγάθεος τῶν παρεόντων κακῶν λήθην ἐκείνων ποιεύμενος ἐξεκαλέετο, θέλων εὐτῷ συμμῖξαι. προακηκόεε δὲ ὅτι σπεύδοιεν οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου ἀνάγειν τὰς νέας πρὸς τὸν Ἰσθμόν. ὡς δὲ ἐξῆλθέ οἱ Θεμιστοκλέης, ἔλεγε Ἀριστείδης τάδε. «ἡμέας στασιάζειν χρεόν ἐστι ἐν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ ὁκότερος ἡμέων πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται. λέγω δέ τοι ὅτι ἴσον ἐστὶ πολλά τε καὶ ὀλίγα

(a sziget ugyanis a készülő tengeri csatának ép útjába esett), s így azután övéiket megmenthetik, az ellenség embereit pedig megölhetik. Mindezt csendben hajtották végre, nehogy az ellenség tudomására jusson.

Ők tehát egész éjjel el voltak foglalva az előkészületekkel, s 77
le sem feküdtek. A jóslatokról nem mondhatom, hogy nem igazak, s nem is akarom azokat, melyek oly világosan szólnak, megczáfolni, ha a következőre gondolok:

Majd ha a szent partot, melyen Artemis őrzi az oltárt,
Meg Kynosurának földjét a hajók bekerítik,
Őrjöngő dühhel pusztítva Athént, a hatalmast:
Akkor az égi Boszú letiporja a Dölyf ivadékát,
Kit hite elkapatott, hogy minden övé a világon.
Kardok mérkőznek majd, s tenger habja piros lesz;
Hellas egén ekkor fénylőn kiderül a szabadság
Napja, melyet Kronides hoz fel, meg a mennyei Niké.

Ha erre gondolok, akkor ily nyilvánvalólag találó jóslattal szemben nincs bátorságom Bakisnak jóslatai ellen sem magamnak kifogást tenni, sem másoknak ezt a jogot megadni.[54])

A hadvezérek közt Salamisban sokáig tartott a szóvita; még 78
nem tudták, hogy a barbárok hajóikkal körülfogták őket; azt hitték, hogy azon a helyen állanak, a hol őket nappal kirendelve látták. A hadvezérek viszálykodása közben jött át Aiginából az athéni 79
Aristeides, Lysimachos fia, kit a nép cserépszavazat útján számkivetéssel sujtott; pedig abból, a mit jelleméről hallottam, azt a meggyőződést szereztem, hogy ő volt Athénnek legkiválóbb és legigazságosabb fia.[56]) Ez az ember a tanácsház elé állott és Themistoklest kihivatta; pedig nem volt barátja, sőt legelkeseredettebb ellensége. A jelen veszedelem nagysága miatt azonban fátyolt borítván e dologra, kihívatta, mert beszélni akart vele. Már előbb hallotta ugyanis, hogy a peloponnesosiak sürgősen akarnak hajóikkal az Isthmoshoz evezni. Midőn Themistokles kijött, Aristeides így szólt hozzá: «Ha más alkalommal, úgy jelenleg is vetélkednünk kell egymással, hogy melyikünk tesz a hazának nagyobb szolgálatot. Azt mondom neked, hogy mindegy, akár sokat,

λέγειν περὶ ἀποπλόου τοῦ ἐνθεῦτεν Πελοποννησίοισι. ἐγὼ γὰρ αὐτόπτης τοι λέγω γενόμενος ὅτι νῦν οὐδ' ἢν θέλωσι Κορίνθιοί τε καὶ αὐτὸς Εὐρυβιάδης οἷοί τε ἔσονται ἐκπλῶσαι· περιεχόμεθα γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων κύκλῳ. ἀλλ' ἐσελθὼν σφι ταῦτα
80 σήμηνον.» ὁ δ' ἀμείβετο τοῖσιδε. «κάρτα τε χρηστὰ διακελεύεαι καὶ εὖ ἤγγειλας. τὰ γὰρ ἐγὼ ἐδεόμην γενέσθαι, αὐτὸς αὐτόπτης γενόμενος ἥκεις. ἴσθι γὰρ ἐξ ἐμέο τὰ ποιεύμενα ὑπὸ Μήδων· ἔδεε γάρ, ὅτε οὐκ ἑκόντες ἤθελον ἐς μάχην κατίστασθαι οἱ Ἕλληνες, ἀέκοντας παραστήσασθαι. σὺ δὲ ἐπεί περ ἥκεις χρηστὰ ἀπαγγέλλων, αὐτός σφι ἄγγειλον. ἢν γὰρ ἐγὼ αὐτὰ λέγω, δόξω πλάσας λέγειν καὶ οὐ πείσω ὡς οὐ ποιεύντων τῶν βαρβάρων ταῦτα· ἀλλά σφι σήμηνον αὐτὸς παρελθὼν ὡς ἔχει. ἐπεὰν δὲ σημήνῃς, ἢν μὲν πείθωνται, ταῦτα δὴ τὰ κάλλιστα, ἢν δὲ αὐτοῖσι μὴ πιστὰ γένηται, ὅμοιον ἡμῖν ἔσται· οὐ γὰρ ἔτι διαβρήσονται, εἴ περ περιεχόμεθα
81 πανταχόθεν, ὡς σὺ λέγεις.» ταῦτα ἔλεγε παρελθὼν ὁ Ἀριστείδης, φάμενος ἐξ Αἰγίνης τε ἥκειν καὶ μόγις ἐκπλῶσαι λαθὼν τοὺς ἐπορμέοντας· περιέχεσθαι γὰρ πᾶν τὸ στρατόπεδον τὸ Ἑλληνικὸν ὑπὸ τῶν νεῶν τῶν Ξέρξεω· παραρτέεσθαί τε συνεβούλευε ὡς ἀλεξησομένους. καὶ ὁ μὲν ταῦτα εἴπας μετεστήκεε, τῶν δὲ αὖτις ἐγίνετο λόγων ἀμφισβασίη· οἱ γὰρ πλεῦνες τῶν στρατηγῶν οὐκ ἐπείθοντο
82 τὰ ἐσαγγελθέντα. ἀπιστεόντων δὲ τούτων ἦκε τριήρης ἀνδρῶν Τηνίων αὐτομολέουσα, τῆς ἦρχε ἀνὴρ Παναίτιος ὁ Σωσιμένεος, ἥ περ δὴ ἔφερε τὴν ἀληθείην πᾶσαν. διὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον ἐνεγράψησαν Τήνιοι ἐν Δελφοῖσι ἐς τὸν τρίποδα ἐν τοῖσι τὸν βάρβαρον κατελοῦσι. σὺν δὲ ὧν ταύτῃ τῇ νηῒ τῇ αὐτομολησάσῃ ἐς Σαλαμῖνα καὶ τῇ πρότερον ἐπ' Ἀρτεμίσιον τῇ Λημνίῃ ἐξεπληροῦτο τὸ ναυτικὸν τοῖσι Ἕλλησι ἐς τὰς ὀγδώκοντα καὶ τριηκοσίας νέας· δύο γὰρ δὴ νεῶν τότε κατέδεε ἐς τὸν ἀριθμόν.

83 Τοῖσι δὲ Ἕλλησι ὡς πιστὰ δὴ τὰ λεγόμενα ἦν τῶν Τηνίων [ῥήματα], παρεσκευάζοντο ὡς ναυμαχήσοντες. ἠώς τε διέφαινε καὶ οἱ σύλλογον τῶν ἐπιβατέων ποισάμενοι, προηγόρευε εὖ ἔχοντα μὲν ἐκ πάντων Θεμιστοκλέης, τὰ δὲ ἔπεα ἦν πάντα κρέσσω τοῖσι ἥσσοσι ἀντιτιθέμενα, ὅσα δὴ ἐν ἀνθρώπου φύσι καὶ καταστάσ-

akár keveset vitatkoztok a peloponnesosiaknak innen való eltávozásáról. Mert mint szemtanú állíthatom, hogy a korinthosiak és maga Eurybiades, még ha akarnának, sem hajózhatnának most el; az ellenség ugyanis körös-körül bekerített bennünket. Menj be hát, és jelentsd meg nekik e hírt.» — «Tanácsod kitünő, válaszolt 80
Themistokles, és jó hírt hoztál. Mert a minek bekövetkeztét kívántam, azt magad mint szemtanú jösz jelenteni. Tudd meg, hogy az én buzdításomra történt, a mit a médek tesznek. Minthogy ugyanis szabad akaratból nem akartak a görögök harczba bocsátkozni, szükség volt, hogy akaratuk ellenére rászorítsam őket. Minthogy pedig jó hírrel jöttél, add nekik ezt tudtukra magad; mert ha én mondom meg, azt hiszik majd, hogy hazudom, s nem győzöm meg őket, hogy így intézkednek a barbárok. Jer be hát, s jelentsd meg nekik magad, hogy milyen a helyzetük. Ha azután meggyőzöd őket, nagyon jó lesz; ha pedig nem hiszik el, ránk nézve mindegy. Mert ha, mint mondod, csakugyan minden oldalról körül vagyunk véve, nem fognak többé megszökni.» Erre 81
Aristeides belépett; elmondta, hogy Aiginából jő, s hogy alig juthatott észrevétlenül az előre nyomuló ellenségen keresztül; mert az egész görög tábort bekerítették Xerxesnek hajói. Tanácsolta tehát, hogy készüljenek a védelemre. Szavai után eltávozott, a vezérek között pedig újra veszekedés támadt, mert a többség nem adott hitelt a hírnek. Kételkedésük közepette érkezett meg egy 82
szökevény tenosi háromsoros hajó, melynek Panaitios, Sosimenes fia, volt a kapitánya, s ez elmondta a teljes valót. Ezen tette miatt vésték be Delphoiban a tripusra a tenosiak nevét is azok közé, kik a barbárokon győzelmet arattak.[57]) Ezzel a Salamishoz szökött hajóval meg az előbb Artemisionnál átjött lemnosival a görögök tábora háromszáznyolczvan hajóra szaporodott; mert két hajó hiányzott még ekkor e számból.

A görögök most már nem kételkedtek abban, a mit a teno- 83
siak beszéltek, és előkészületeket tettek a tengeri csatára. Hajnal hasadtakor összegyüjtötték a hajók legénységét, és Themistokles mindenekelőtt egy kiváló beszédet mondott, melyben szembe állította a nemes tulajdonságokat a hitványakkal, s arra buzdította honfitársait, hogy a mennyire az ember természete és helyzete meg-

ἐγγίνεται· παραινέσας δὲ τούτων τὰ κρέσσω αἱρέεσθαι καὶ καταπλέξας τὴν ῥῆσιν, ἐσβαίνειν ἐκέλευε ἐς τὰς νέας. καὶ οὗτοι μὲν δὴ ἐσέβαινον, καὶ ἦκε ἡ ἀπ' Αἰγίνης τριήρης, ἣ
84 κατὰ τοὺς Αἰακίδας ἀπεδήμησε. ἐνθαῦτα ἀνῆγον τὰς νέας ἁπάσας Ἕλληνες, ἀναγομένοισι δέ σφι αὐτίκα ἐπεκέατο οἱ βάρβαροι. οἱ μὲν δὴ ἄλλοι Ἕλληνες ἐπὶ πρύμνην ἀνεκρούοντο καὶ ὤκελλον τὰς νέας, Ἀμεινίης δὲ Παλληνεὺς ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἐξαναχθεὶς νηῒ ἐμβάλλει· συμπλακείσης δὲ τῆς νεὸς καὶ οὐ δυναμένων ἀπαλλαγῆναι, οὕτω δὴ οἱ ἄλλοι Ἀμεινίῃ βοηθέοντες συνέμισγον. Ἀθηναῖοι μὲν οὕτω λέγουσι τῆς ναυμαχίης γενέσθαι τὴν ἀρχήν, Αἰγινῆται δὲ τὴν κατὰ τοὺς Αἰακίδας ἀποδημήσασαν ἐς Αἴγιναν, ταύτην εἶναι τὴν ἄρξασαν. λέγεται δὲ καὶ τάδε, ὡς φάσμα σφι γυναικὸς ἐφάνη, φανεῖσαν δὲ διακελεύσασθαι ὥστε καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ὀνειδίσασαν πρότερον τάδε, «ὦ δαιμόνιοι, μέχρι κόσου ἔτι πρύμνην ἀνακρούεσθε;»

85 Κατὰ μὲν δὴ Ἀθηναίους ἐτετάχατο Φοίνικες (οὗτοι γὰρ εἶχον τὸ πρὸς Ἐλευσῖνός τε καὶ ἑσπέρης κέρας), κατὰ δὲ Λακεδαιμονίους Ἴωνες· οὗτοι δ' εἶχον τὸ πρὸς τὴν ἠῶ τε καὶ τὸν Πειραιέα. ἐθελοκάκεον μέντοι αὐτῶν κατὰ τὰς Θεμιστοκλέος ἐντολὰς ὀλίγοι, οἱ δὲ πλεῦνες οὔ. ἔχω μέν νυν συχνῶν οὐνόματα τριηράρχων καταλέξαι τῶν νέας Ἑλληνίδας ἑλόντων, χρήσομαι δὲ αὐτοῖσι οὐδὲν πλὴν Θεομήστορος τε τοῦ Ἀνδροδάμαντος καὶ Φυλάκου τοῦ Ἰστιαίου, Σαμίων ἀμφοτέρων. τοῦδε δὲ εἵνεκα μέμνημαι τούτων μούνων, ὅτι Θεομήστωρ μὲν διὰ τοῦτο τὸ ἔργον Σάμου ἐτυράννευσε καταστησάντων τῶν Περσέων, Φύλακος δὲ εὐεργέτης βασιλέος ἀνεγράφη καὶ χώρῃ ἐδωρήθη πολλῇ. οἱ δ' εὐεργέται βασι-
86 λέος ὀροσάγγαι καλέονται περσιστί. περὶ μέν νυν τούτους οὕτω εἶχε· τὸ δὲ πλῆθος τῶν νεῶν ἐν τῇ Σαλαμῖνι ἐκεραΐζετο, αἱ μὲν ὑπ' Ἀθηναίων διαφθειρόμεναι αἱ δὲ ὑπ' Αἰγινητέων. ἅτε γὰρ τῶν μὲν Ἑλλήνων σὺν κόσμῳ ναυμαχεόντων κατὰ τάξιν, τῶν δὲ βαρβάρων οὔτε τεταγμένων ἔτι οὔτε σὺν νόῳ ποιεόντων οὐδέν, ἔμελλε τοιοῦτό σφι συνοίσεσθαι οἷόν περ ἀπέβη. καίτοι ἦσάν γε καὶ ἐγένοντο ταύτην τὴν ἡμέρην μακρῷ ἀμείνονες αὐτοὶ ἑωυτῶν ἢ πρὸς Εὐβοίῃ, πᾶς τις προθυμεόμενος

engedi, válaszszák a nemes utat. Beszéde befejezésekor felszólította őket, hogy szálljanak be a hajókba. A legénység tehát a hajókra vonúlt, s ekkor jött meg Aiginából a háromsoros hajó, mely az Aiakidákért vitorlázott vala el.[58]) Erre az egész görög hajóhad megindult, 84
s alig hagyta el a partot, rögtön megtámadták a barbárok. A többi görögök már vissza akartak evezni és a hajókat a part felé vonni, midőn a Pallene községhez tartozó Ameinias, egy athéni polgár, kitört a sorból, s egy hajót megtámadott.[59]) Minthogy a két hajó összebonyolódott és nem válhatott el egymástól, a többiek is odarohantak Ameinias segítségére. Így kezdődött az athéniek állítása szerint a tengeri csata; viszont az aiginaiak szerint az Aiakidákért Aiginába vitorlázott hajó volt a kezdeményező. Azt is beszéli a hagyomány, hogy egy asszonyi alak jelent meg, és fennhangon, hogy az egész görög tábor meghallotta, ösztönözte őket a csatára, először is így szidalmazván őket: «Oh szerencsétlenek! Meddig fogtok még visszafelé evezni?»

Az athéniekkel szemben a phoinikiaiak állottak hajóikkal 85
(mert ők foglalták el az Eleusisra néző nyugati szárnyat), a lakedaimoniakkal szemben az iónok, kik a keleti oldalon a Peiraieus felé eső szárnyat alkották. Az iónok közül csak kevesen viselkedtek gyáván Themistokles felszólítása értelmében, a többség vitézül harczolt a csatában; s felsorolhatnám itt sok kapitánynak a nevét, kik görög hajókat elfogtak; de nem használom fel adataimat, csak Theomestort említem meg, Androdamas fiát, meg Phylakost, Histiaios fiát, kik mindketten samosiak valának. E kettőt pedig csak azért jegyzem föl, mert Theomestort ezen szolgálatáért tették a perzsák Samos kényurává; Phylakos pedig a király jótevői közé soroztatott, és sok földet kapott ajándékba. A király jótevőit perzsául orosangáknak hivják.[60]) Ezekre vonatkozólag tehát így áll a dolog. Azonban a perzsa hajóknak nagy része elpusztúlt a salamisi 86
csatában; részben az athéniek tették tönkre, részben az aiginaiak. Minthogy ugyanis a görögök szabályosan és rendben harczoltak, a barbárok küzdelmében pedig sem rend, sem tervszerüség nem mutatkozott: szükségkép olyannak kellett rájuk nézve az eredménynek lenni, a milyen volt. Pedig ezen a napon sokkal vitézebbül viselték magukat, mint Euboiánál. Xerxestől való félelmük-

καὶ δειμαίνων Ξέρξην, ἐδόκεέ τε ἕκαστος ἑωυτὸν θεήσασθαι βασιλέα.

87 Κατὰ μὲν δὴ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔχω [μετεξετέρους] εἰπεῖν ἀτρεκέως ὡς ἕκαστοι τῶν βαρβάρων ἢ τῶν Ἑλλήνων ἠγωνίζοντο· κατὰ δὲ Ἀρτεμισίην τάδε ἐγένετο, ἀπ᾽ ὧν εὐδοκίμησε μᾶλλον ἔτι παρὰ βασιλέι. ἐπειδὴ γὰρ ἐς θόρυβον πολλὸν ἀπίκετο τὰ βασιλέος πρήγματα, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἡ νηῦς ἡ Ἀρτεμισίης ἐδιώκετο ὑπὸ νεὸς Ἀττικῆς· καὶ ἣ οὐκ ἔχουσα διαφυγεῖν, ἔμπροσθε γὰρ αὐτῆς ἦσαν ἄλλαι νέες φίλιαι, ἡ δὲ αὐτῆς πρὸς τῶν πολεμίων μάλιστα ἐτύγχανε ἐοῦσα, ἔδοξέ οἱ τόδε ποιῆσαι, τὸ καὶ συνήνεικε ποιησάσῃ· διωκομένη γὰρ ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς φέρουσα ἐνέβαλε νηὶ φιλίῃ ἀνδρῶν τε Καλυνδέων καὶ αὐτοῦ ἐπιπλέοντος τοῦ Καλυνδέων βασιλέος Δαμασιθύμου. εἰ μὲν καί τι νεῖκος πρὸς αὐτὸν ἐγεγόνεε ἔτι περὶ Ἑλλήσποντον ἐόντων, οὐ μέντοι ἔχω γε εἰπεῖν οὔτε εἰ ἐκ προνοίης αὐτὰ ἐποίησε, οὔτε εἰ συνεκύρησε ἡ τῶν Καλυνδέων κατὰ τύχην παραπεσοῦσα νηῦς. ὡς δὲ ἐνέβαλέ τε καὶ κατέδυσε, εὐτυχίῃ χρησαμένη διπλᾶ ἑωυτὴν ἀγαθὰ ἐργάσατο. ὅ τε γὰρ τῆς Ἀττικῆς νεὸς τριήραρχος ὡς εἶδέ μιν ἐμβάλλουσαν νηὶ ἀνδρῶν βαρβάρων, νομίσας τὴν νέα τὴν Ἀρτεμισίης ἢ Ἑλληνίδα εἶναι ἢ αὐτομολέειν ἐκ τῶν βαρβάρων καὶ αὐτοῖσι ἀμύνειν, ἀποστρέψας πρὸς ἄλλας ἐτρα-

88 πετο. τοῦτο μὲν τοιοῦτο αὐτῇ συνήνεικε γενέσθαι διαφυγεῖν τε καὶ μὴ ἀπολέσθαι, τοῦτο δὲ συνέβη ὥστε κακὸν ἐργασαμένην ἀπὸ τούτων αὐτὴν μάλιστα εὐδοκιμῆσαι παρὰ Ξέρξῃ. λέγεται γὰρ βασιλέα θηεύμενον μαθεῖν τὴν νέα ἐμβαλοῦσαν, καὶ δή τινα εἰπεῖν τῶν παρεόντων «δέσποτα, ὁρᾷς Ἀρτεμισίην ὡς εὖ ἀγωνίζεται καὶ νέα τῶν πολεμίων κατέδυσε;» καὶ τὸν ἐπείρεσθαι εἰ ἀληθέως ἐστὶ Ἀρτεμισίης τὸ ἔργον, καὶ τοὺς φάναι, σαφέως τὸ ἐπίσημον τῆς νεὸς ἐπισταμένους· τὴν δὲ διαφθαρεῖσαν ἠπιστέατο εἶναι πολεμίην· τά τε γὰρ ἄλλα, ὡς εἴρηται, αὐτῇ συνήνεικε ἐς εὐτυχίην γενόμενα, καὶ τὸ τῶν ἐκ τῆς Καλυνδικῆς νεὸς μηδένα ἀποσωθέντα κατήγορον γενέσθαι. Ξέρξην δὲ εἰπεῖν λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα «οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασί

ben mindnyájan buzgók valának; mert mindegyik azt hitte, hogy őt nézi a király.

Hogy mikép harczoltak az egyes különböző népek a barbárok 87
vagy a görögök részén, azt nem beszélhetem el határozott biztossággal; Artemisia azonban annyira kitüntette magát, hogy ezután még nagyobb tiszteletben állott a király előtt. Midőn ugyanis a király hajóhadában nagy zürzavar támadt, ugyanakkor Artemisia hajóját egy athéni hajó vette üldözőbe; ő azonban nem tudván menekülni, minthogy előtte más szövetséges hajók állottak, s ő esett legközelebb az ellenséghez: olyanra határozta el magát, a mit sikerült is véghezvinnie. Az athéniektől üldözve ugyanis a kalyndaiaknak egyik szövetséges hajóját támadta meg, melyen maga a kalyndaiak királya, Damasithymos is ott volt. Vajjon már akkor volt-e valami viszálykodás közöttük, mikor még a Hellespontosnál valának, nem tudom megmondani, sem azt, vajjon előre föltett szándékból cselekedett-e így, avagy puszta véletlenségből csapott-e össze a kalyndaiak hajójával. A mint pedig megtámadta és elmerítette, szerencséjéből kettős hasznot húzott. Mert az attikai hajó kapitánya látván, hogy Artemisia barbár emberek hajóját támadja meg: azt hitte, hogy vagy görög a hajója, vagy pedig a barbároktól elpártolva, a görögök részén harczol; ő tehát üldözésével fölhagyott, s más hajók ellen fordult.[61]) Ilyetén módon sike- 88
rült neki első sorban, hogy megmenekült és nem veszett oda a csatában, másod sorban pedig avval, hogy övéit bajba döntötte, még nagyobb lett a tisztelete Xerxes előtt. Mondják ugyanis, hogy a csatát szemlélő király észrevette a támadó hajót, s ekkor kiséretének egyik tagja így szólt: «Látod-e, Uram, mily bátran küzd ott Artemisia, s hogy az ellenség hajóját elmerítette?» A király pedig megkérdezte, hogy igazán Artemisia műve-e az; mire a kiséret abban a hiszemben, hogy ellenséges hajó pusztult el, azt felelte, hogy bizonyára, mert ismeri a hajónak jelvényét. Minden körülmény hozzájárult a hagyomány szerint szerencséjéhez, leginkább pedig az, hogy a kalyndai hajó legénységéből senki sem menekült meg, hogy vádlója lehessen. Xerxes pedig, mint mondják, azt jegyezte meg feleletükre: «Embereim asszo-

μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες.» ταῦτα μὲν Ξέρξην φασὶ εἰπεῖν.

89 Ἐν δὲ τῷ πόνῳ τούτῳ ἀπὸ μὲν ἔθανε ὁ στρατηγὸς Ἀριαβίγνης ὁ Δαρείου, Ξέρξεω ἐὼν ἀδελφεός, ἀπὸ δὲ ἄλλοι πολλοί τε καὶ ὀνομαστοὶ Περσέων καὶ Μήδων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, ὀλίγοι δέ τινες καὶ Ἑλλήνων· ἅτε γὰρ νέειν ἐπιστάμενοι, τοῖσι αἱ νέες διεφθείροντο, καὶ μὴ ἐν χειρῶν νόμῳ ἀπολλύμενοι, ἐς τὴν Σαλαμῖνα διένεον. τῶν δὲ βαρβάρων οἱ πολλοὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ διεφθάρησαν, νέειν οὐκ ἐπιστάμενοι. ἐπεὶ δὲ αἱ πρῶται ἐς φυγὴν ἐτράποντο, ἐνθαῦτα αἱ πλεῖσται διεφθείροντο· οἱ γὰρ ὄπισθε τεταγμένοι, ἐς τὸ πρόσθε τῇσι νηυσὶ παριέναι πειρώμενοι ὡς ἀποδεξόμενοί τι καὶ αὐτοὶ ἔργον βασιλέι, τῇσι σφετέρῃσι νηυσὶ φευγούσῃσι περιέπιπτον.

90 Ἐγένετο δὲ καὶ τόδε ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ. τῶν τινες Φοινίκων, τῶν αἱ νέες διεφθάρατο, ἐλθόντες παρὰ βασιλέα διέβαλλον τοὺς Ἴωνας, ὡς δι' ἐκείνους ἀπολοίατο αἱ νέες, ὡς προδόντων. συνήνεικε ὦν οὕτω ὥστε Ἰώνων τε τοὺς στρατηγοὺς μὴ ἀπολέσθαι Φοινίκων τε τοὺς διαβάλλοντας λαβεῖν τοιόνδε μισθόν. ἔτι τούτων ταῦτα λεγόντων ἐνέβαλε νηὶ Ἀττικῇ Σαμοθρηικίη νηῦς. ἥ τε δὴ Ἀττικὴ κατεδύετο καὶ ἐπιφερομένη Αἰγιναίη νηῦς κατέδυσε τῶν Σαμοθρηίκων τὴν νέα. ἅτε δὴ ἐόντες ἀκοντισταὶ οἱ Σαμοθρήικες τοὺς ἐπιβάτας ἀπὸ τῆς καταδυσάσης νεὸς βάλλοντες ἀπήραξαν καὶ ἐπέβησάν τε καὶ ἔσχον αὐτήν. ταῦτα γενόμενα τοὺς Ἴωνας ἐρρύσατο· ὡς γὰρ εἶδέ σφεας Ξέρξης ἔργον μέγα ἐργασαμένους, ἐτράπετο πρὸς τοὺς Φοίνικας οἷα ὑπερλυπεόμενός τε καὶ πάντας αἰτιώμενος, καί σφεων ἐκέλευσε τὰς κεφαλὰς ἀποταμεῖν, ἵνα μὴ αὐτοὶ κακοὶ γενόμενοι τοὺς ἀμείνονας διαβάλλωσι. ὅκως γάρ τινα ἴδοι Ξέρξης τῶν ἑωυτοῦ ἔργον τι ἀποδεικνύμενον ἐν τῇ ναυμαχίῃ, κατήμενος ὑπὸ τῷ ὄρεϊ τῷ ἀντίον Σαλαμῖνος τὸ καλέεται Αἰγάλεως, ἀνεπυνθάνετο τὸν ποιήσαντα, καὶ οἱ γραμματισταὶ ἀνέγραφον πατρόθεν τὸν τριήραρχον καὶ τὴν πόλιν. πρὸς δέ τι καὶ προσεβάλετο φίλος ἐὼν Ἀριαράμνης ἀνὴρ Πέρσης παρεὼν τούτου τοῦ Φοινικηίου πάθεος. οἱ μὲν δὴ πρὸς τοὺς Φοίνικας ἐτράποντο.

91 Τῶν δὲ βαρβάρων ἐς φυγὴν τραπομένων καὶ ἐκπλεόντων πρὸς τὸ Φάληρον, Αἰγινῆται ὑποστάπτες ἐν τῷ πορθμῷ

nyokká lettek, az asszonyok meg férfiakká.» Így nyilatkozott volna Xerxes a hagyomány szerint.

89 Ebben a küzdelemben veszett el Ariabignes, a hajóhad egyik vezére, ki Dareiosnek fia és Xerxesnek testvére volt; vele együtt esett el a perzsáknak, médeknek és a többi szövetségeseknek sok más, nevezetes vezére.[62]) A görögök közül azonban kevesen hullottak el; mert azok, kiknek hajói elpusztultak ugyan, de életüket nem oltotta ki emberkéz csapása, úszva Salamis partjaihoz vergődtek. A barbárok közül sokan a tengerbe fultak, mivel nem tudtak úszni; s mikor az első hajók megfutamodtak, a legtöbb víz alá merült; mert a hátsó sorban fölállított hajók előre igyekeztek, hogy ők is hajtsanak végre valami tettet a király előtt, s így menekülő társaikkal összeütődtek.

90 Szintúgy ebben a zürzavarban történt a következő eset. Némelyek a phoinikiaiak közül, kiknek hajói elpusztultak, a király elé járultak s bevádolták az iónokat, hogy árulók voltak, s miattuk vesztek el hajóik. Azonban úgy esett, hogy nem az iónok vezérei bünhődtek életükkel, hanem a vádló phoinikiaiak szenvedtek ilyen büntetést. Mialatt ugyanis ezek még beszélének, egy samothrakéi hajó egy attikaira csapott és elsülyesztette; viszont egy előre rohanó aiginai hajó elsülyesztette a samothrakéiek hajóját. Már most a samothrakéiek mint jó dárdavetők a sülyesztő hajónak legénységét dobásaikkal leterítették, és hajójukra ugorván, hatalmukba kerítették. Ez az esemény mentette meg az iónokat; mert a mint Xerxes látta, hogy mily nagy tettet visznek véghez, nagy mérgesen a phoinikiaiak ellen fordult, s valamennyiüket vádolva elrendelte, hogy vágják le fejöket, nehogy a maguk hitványságában jelesebb emberek ellen vádakat szórjanak. Xerxes a tengeri csata alatt Salamis átellenében, az Aigaleos nevű hegynek az aljában ült, s valahányszor látta, hogy valamelyik kapitánya érdemesebb tettet vitt véghez, kérdezősködött utána, s irnokai följegyezték családjának és szülőhelyének nevét. Előmozdította a phoinikiaiak büntetését az is, hogy ott volt a perzsa Ariaramnes, az iónok barátja. A büntetés végrehajtói tehát a phoinikiaiak ellen fordultak.

91 Midőn a barbárok futásnak eredtek és Phaleron felé irányították hajóikat, az aiginaiak a tengerszorosban lesbe állva, emlé-

ἔργα ἀπεδέξαντο λόγου ἄξια. οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ θορύβῳ ἐκεράιζον τάς τε ἀντισταμένας καὶ τὰς φευγούσας τῶν νεῶν, οἱ δὲ Αἰγινῆται τὰς ἐκπλεούσας· ὅκως δέ τινες τοὺς Ἀθηναίους διαφύγοιεν, φερόμενοι ἐσέπιπτον ἐς τοὺς Αἰγινήτας.

92 ἐνθαῦτα συνεκύρεον νέες ἥ τε Θεμιστοκλέος διώκουσα νέα καὶ ἡ Πολυκρίτου τοῦ Κριοῦ ἀνδρὸς Αἰγινήτεω νηὶ ἐμβαλοῦσα Σιδωνίῃ, ἥ περ εἶλε τὴν προφυλάσσουσαν ἐπὶ Σκιάθῳ τὴν Αἰγιναίην, ἐπ' ἧς ἔπλεε Πυθέης ὁ Ἰσχενόου, τὸν οἱ Πέρσαι κατακοπέντα ἀρετῆς εἵνεκα εἶχον ἐν τῇ νηὶ ἐκπαγλεόμενοι· τὸν δὴ περιάγουσα ἅμα τοῖσι Πέρσῃσι ἦλω νηῦς ἡ Σιδωνίη, ὥστε Πυθέην οὕτω σωθῆναι ἐς Αἴγιναν. ὡς δὲ ἐσεῖδε τὴν νέα τὴν Ἀττικὴν ὁ Πολύκριτος, ἔγνω τὸ σημήιον ἰδὼν τῆς στρατηγίδος, καὶ βώσας τὸν Θεμιστοκλέα ἐπεκερτόμησε ἐς τῶν Αἰγινητέων τὸν μηδισμὸν ὀνειδίζων. ταῦτα μέν νυν νηὶ ἐμβαλὼν ὁ Πολύκριτος ἀπέρριψε ἐς Θεμιστοκλέα· οἱ δὲ βάρβαροι τῶν αἱ νέες περιεγένοντο, φεύγοντες ἀπίκοντο ἐς Φάληρον ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατόν.

93 Ἐν δὲ τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ ἤκουσαν Ἑλλήνων ἄριστα Αἰγινῆται, ἐπὶ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀνδρῶν δὲ Πολύκριτός τε ὁ Αἰγινήτης καὶ Ἀθηναῖοι Εὐμένης τε ὁ Ἀναγυράσιος καὶ Ἀμεινίης Παλληνεύς, ὃς καὶ Ἀρτεμισίην ἐπεδίωξε. εἰ μέν νυν ἔμαθε ὅτι ἐν ταύτῃ πλέοι Ἀρτεμισίη, οὐκ ἂν ἐπαύσατο πρότερον ἢ εἶλέ μιν ἢ καὶ αὐτὸς ἥλω. τοῖσι γὰρ Ἀθηναίων τριηράρχοισι παρεκεκέλευστο, πρὸς δὲ καὶ ἆεθλον ἔκειτο μύριαι δραχμαί, ὃς ἄν μιν ζωὴν ἕλῃ· δεινὸν γάρ τι ἐποιεῦντο γυναῖκα ἐπὶ τὰς Ἀθήνας στρατεύεσθαι. αὕτη μὲν δή, ὡς πρότερον εἴρηται, διέφυγε· ἦσαν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι, τῶν αἱ νέες περιεγεγόνεσαν, ἐν τῷ Φαλήρῳ.

94 Ἀδείμαντον δὲ τὸν Κορίνθιον στρατηγὸν λέγουσι Ἀθηναῖοι αὐτίκα κατ' ἀρχάς, ὡς συνέμισγον αἱ νέες, ἐκπλαγέντα τε καὶ ὑπερδείσαντα, τὰ ἱστία ἀειράμενον οἴχεσθαι φεύγοντα, ἰδόντας δὲ τοὺς Κορινθίους τὴν στρατηγίδα φεύγουσαν ὡσαύτως οἴχεσθαι. ὡς δὲ ἄρα φεύγοντας γίνεσθαι τῆς Σαλαμινίης

kezetes tetteket vittek véghez. Míg ugyanis az athéniek a zürzavarban az ellenálló és menekülő hajókat tették tönkre, addig az aiginaiak az elvitorlázni szándékozókat sülyesztették el. Valahányszor egyik-másik hajó az athéniek elől elmenekült, menten az aiginaiak keze ügyébe esett. Történt ekkor, hogy Themistoklesnek 92
ellenséget üldöző hajója összetalálkozott az aiginai Polykritosnak, Krios fiának hajójával, a mint ez ép azt a sidoni hajót támadta meg, mely a Skiathosnál őrködő aiginai hajót elfogta volt. Ezen a hajón küzdött vala Pytheas, Ischenoos fia, kit a perzsák összeszabdalván, vitézsége miatt nagy tiszteletben részesítették és hajójukon tartották. Ezt a sidoni hajót tehát, a melynek fedélzetén Pytheas is ott vala, Polykritos a perzsákkal együtt elfogta, úgy hogy Pytheas szabadon visszatért Aiginába. A mint Polykritos az attikai hajót észrevette, felismerte a fővezéri hajónak jelvényét, s gúnyosan rákiáltva Themistoklesre, szemrehányó kérdést intézett hozzá, vajjon csakugyan méd érzelmüek-e az aiginaiak. A sidoni hajónak elfogása közben Polykritos ezt lobbantotta szemére Themistoklesnek.[63]) A barbárok pedig, kiknek hajói megmaradtak, futva érkeztek Phaleronba a szárazföldi sereg oltalma alá.

Ezen tengeri csatában az aiginaiak aratták a legnagyobb di- 93
csőséget, utánuk pedig az athéniek. Az egyes férfiak között kitüntek: az aiginai Polykritos meg két athéni: u. m. az anagyrusi Eumenes meg a pallenei Ameinias, a ki Artemisiát üldözte vala.[64]) Bezzeg ha észrevette volna, hogy abban a hajóban Artemisia evez, nem nyugodott volna előbb, mig el nem fogja a királynőt, vagy pedig őt magát el nem fogják. Mert az athéniek kapitányainak ki volt adva parancsban, azonkivül tizezer drachma vala kitüzve jutalmul annak, ki Artemisiát élve kézrekeríti; oly annyira zokon vették, hogy asszony is harczol Athén ellen. Ámde ő, mint föntebb elbeszéltem, megmenekült; s a többiek is, kiknek hajói megmaradtak, Phaleronba jöttek.

Az athéniek beszélik, hogy Adeimantos, a korinthosi vezér, 94
mindjárt kezdetben, mikor a hajók összecsaptak, megijedt, s nagy félelmében kifeszítvén vitorláit, elmenekült; mikor pedig a korinthosiak látták, hogy vezérük futásnak ered, szintén eltávoztak. A mint igy menekülve Salamisnak azon partvidéke tájához

κατά ἱρὸν Ἀθηναίης Σκιράδος, περιπίπτειν σφι κέλητα θείη πομπῇ, τὸν οὔτε πέμψαντα φανῆναι οὐδένα, οὔτε τι τῶν ἀπὸ τῆς στρατιῆς εἰδόσι προσφέρεσθαι τοῖσι Κορινθίοισι· τῇδε δὲ συμβάλλονται εἶναι θεῖον τὸ πρῆγμα. ὡς γὰρ ἀγχοῦ γενέσθαι τῶν νεῶν, τοὺς ἀπὸ τοῦ κέλητος λέγειν τάδε. «Ἀδείμαντε, σὺ μὲν ἀποστρέψας τὰς νέας ἐς φυγὴν ὥρμησαι καταπροδοὺς τοὺς Ἕλληνας· οἱ δὲ καὶ δὴ νικῶσι ὅσον αὐτοὶ ἠρῶντο ἐπικρατῆσαι τῶν ἐχθρῶν.» ταῦτα λεγόντων ἀπιστέειν γὰρ τὸν Ἀδείμαντον, αὖτις τάδε λέγειν, ὡς αὐτοὶ οἷοί τε εἶεν ἀγόμενοι ὁμηροι ἀποθνήσκειν, ἢν μὴ νικῶντες φαίνωνται οἱ Ἕλληνες. οὕτω δὴ ἀποστρέψαντα τὴν νέα αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπ' ἐξεργασμένοισι ἐλθεῖν ἐς τὸ στρατόπεδον. τούτους μὲν τοιαύτη φάτις ἔχει ὑπὸ Ἀθηναίων, οὐ μέντοι αὐτοί γε Κορίνθιοι ὁμολογέουσι, ἀλλ' ἐν πρώτοισι σφέας αὐτοὺς τῆς ναυμαχίης νομίζουσι γενέσθαι· μαρτυρέει δέ σφι καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς.

95 Ἀριστείδης δὲ ὁ Λυσιμάχου ἀνὴρ Ἀθηναῖος, τοῦ καὶ ὀλίγῳ τι πρότερον τούτων ἐπεμνήσθην ὡς ἀνδρὸς ἀρίστου, οὗτος ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ τῷ περὶ Σαλαμῖνα γενομένῳ τάδε ἐποίεε. παραλαβὼν πολλοὺς τῶν ὁπλιτέων οἳ παρατετάχατο παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Σαλαμινίης χώρης, γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι, ἐς τὴν Ψυττάλειαν νῆσον ἀπέβησε ἄγων, οἳ τοὺς Πέρσας τοὺς ἐν τῇ νησῖδι ταύτῃ κατεφόνευσαν πάντας.

96 Ὡς δὲ ἡ ναυμαχίη διελέλυτο, κατειρύσαντες ἐς τὴν Σαλαμῖνα οἱ Ἕλληνες τῶν ναυηγίων ὅσα ταύτῃ ἐτύγχανε ἔτι ἐόντα, ἕτοιμοι ἦσαν ἐς ἄλλην ναυμαχίην, ἐλπίζοντες τῇσι περιεούσῃσι νηυσὶ ἔτι χρήσεσθαι βασιλέα. τῶν δὲ ναυηγίων πολλὰ ὑπολαβὼν ἄνεμος ζέφυρος ἔφερε τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ τὴν ἠιόνα τὴν καλεομένην Κωλιάδα· ὥστε ἀποπλησθῆναι τὸν χρησμὸν τόν τε ἄλλον πάντα τὸν περὶ τῆς ναυμαχίης ταύτης εἰρημένον Βάκιδι καὶ Μουσαίῳ, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὰ ναυήγια τὰ ταύτῃ ἐξενειχθέντα τὸ εἰρημένον πολλοῖσι ἔτεσι πρότερον τούτων ἐν χρησμῷ Λυσιστράτῳ Ἀθηναίῳ ἀνδρὶ χρησμολόγῳ, τὸ ἐλελήθεε πάντας τοὺς Ἕλληνας,

Κωλιάδες δὲ γυναῖκες ἐρετμοῖσι φρύξουσι.

τοῦτο δὲ ἔμελλε ἀπελάσαντος βασιλέος ἔσεσθαι.

97 Ξέρξης δὲ ὡς ἔμαθε τὸ γεγονὸς πάθος, δείσας μή τις τῶν Ἰώνων ὑποθῆται τοῖσι Ἕλλησι ἢ αὐτοὶ νοήσωσι πλέειν ἐς τὸν

értek, hol Athene Skiras[65]) szentélye áll: isteni végzet szerint egy gyorshajóval találkoztak. Nem derült ki soha, hogy ki volt a küldője, s azt sem tudták, mikép foly a csata, mikor hozzájuk közeledett. A gyorshajó isteni jellegét onnan következtették, hogy mikor közel jutott hajóikhoz, a következő szózat hangzott belőle: «Adeimantos! Míg te a görögök árulójaként visszavonod hajóidat és futva elmenekülsz, addig ők maguk fényes diadalt aratnak ellenségeiken, a mint imáikban óhajtották.» Adeimantos nem hitte el az emberek szavait, mire ők kijelentették, hogy nem bánják, hurczolja őket túszok gyanánt halálra, ha nem a görögöket találja győzteseknek. Így azután hajóival együtt visszafordult, de már csak a csata végére jutott a táborba. Ez a hagyomány él róluk az athéniek között; de maguk a korinthosiak tagadják hitelességét; ellenkezőleg azt mondják, hogy kiváló vitézséggel vettek részt a tengeri csatában, s Görögország egyéb lakóssága mellettük tanuskodik.[66])

95 Az athéni Aristeides, Lysimachos fia, kiről nem rég mint igen derék emberről emlékeztem meg, a Salamis körül uralkodó zürzavarban következőkép cselekedett: magához vett egy csapat nehéz fegyverzetű athéni katonát, kik Salamis partja mentén voltak kirendelve, és Psyttaleia szigetére vezette át. Ezek a kis szigeten levő perzsákat egy szálig lekonczolták.

96 A mint a tengeri csatának vége volt, a görögök Salamishoz vonták mindazon hajóroncsokat, melyeket ott találtak, és új csatára készültek. Azt hitték, hogy a király fel fogja használni megmaradt hajóit. Sok hajótöredéket a nyugati szél Attikának Kolias nevű partvidékén dobott ki: úgy hogy nem csupán Bakisnak és Musaiosnak jóslatai teljesedtek, melyeket ezen tengeri csatára vonatkozólag adtak, hanem az a jóslat is, melyet Lysistratos, egy athéni jós, több évvel ezelőtt az e helyen kivetett hajótöredékekre vonatkozólag mondott, s melyet az összes görögök elfelejtettek. A jóslat így szólt:

Kolias asszonyi majd evezőkkel főzik az árpát.

A király eltávozása után ennek is be kellett teljesednie.[67])

97 Midőn Xerxes a csapás nagyságáról értesült, megijedt, hogy valamely ión ember azt fogja tanácsolni a görögöknek, vagy ők ma-

Ἑλλήσποντον λύσοντες τὰς γεφύρας, καὶ ἀπολαμφθεὶς ἐν τῇ Εὐρώπῃ κινδυνεύσῃ ἀπολέσθαι, δρησμὸν ἐβούλευε. θέλων δὲ μὴ ἐπίδηλος εἶναι μήτε τοῖσι Ἕλλησι μήτε τοῖσι ἑωυτοῦ, ἐς τὴν Σαλαμῖνα χῶμα ἐπειρᾶτο διαχοῦν, γαύλους τε Φοινικηίους συνέδεε, ἵνα ἀντί τε σχεδίης ἔωσι καὶ τείχεος, ἀρτέετό τε ἐς πόλεμον ὡς ναυμαχίην ἄλλην ποιησόμενος. ὁρέοντες δέ μιν πάντες οἱ ἄλλοι ταῦτα πρήσσοντα εὖ ἠπιστέατο ὡς ἐκ παντὸς νόου παρεσκεύασται μένων πολεμήσειν· Μαρδόνιον δ' οὐδὲν τούτων ἐλάνθανε ὡς μάλιστα ἔμπειρον ἐόντα τῆς ἐκείνου διανοίης.)

98 Ταῦτά τε ἅμα Ξέρξης ἐποίεε καὶ ἔπεμπε ἐς Πέρσας ἀγγελέοντα τὴν παρεοῦσάν σφι συμφορήν. τούτων δὲ τῶν ἀγγέλων ἐστὶ οὐδὲν ὅ τι θᾶσσον παραγίνεται θνητὸν ἐόν· οὕτω τοῖσι Πέρσῃσι ἐξεύρηται τοῦτο. λέγουσι γὰρ ὡς ὁσέων ἂν ἡμερέων ἡ ἡ πᾶσα ὁδός, τοσοῦτοι ἵπποι τε καὶ ἄνδρες διεστᾶσι, κατὰ ἡμερησίην ὁδὸν ἑκάστην ἵππος τε καὶ ἀνὴρ τεταγμένος· τοὺς οὔτε νιφετός, οὐκ ὄμβρος, οὐ καῦμα, οὐ νὺξ ἔργει μὴ οὐ κατανύσαι τὸν προκείμενον αὐτῷ δρόμον τὴν ταχίστην. ὁ μὲν δὴ πρῶτος δραμὼν παραδιδοῖ τὰ ἐντεταλμένα τῷ δευτέρῳ, ὁ δὲ δεύτερος τῷ τρίτῳ· τὸ δὲ ἐνθεῦτεν ἤδη κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον διεξέρχεται παραδιδόμενα, κατά περ Ἕλλησι ἡ λαμπαδηφορίη τὴν τῷ Ἡφαίστῳ ἐπιτελέουσι. τοῦτο τὸ δράμημα τῶν ἵππων
99 καλέουσι Πέρσαι ἀγγαρήιον. ἡ μὲν δὴ πρώτη ἐς Σοῦσα ἀγγελίη ἀπικομένη, ὡς ἔχοι Ἀθήνας Ξέρξης, ἕτερψε οὕτω δή τι Περσέων τοὺς ὑπολειφθέντας ὡς τάς τε ὁδοὺς μυρσίνῃ πάσας ἐστόρεσαν καὶ ἐθυμίων θυμιήματα καὶ αὐτοὶ ἦσαν ἐν θυσίῃσι τε παὶ εὐπαθείῃσι· ἡ δὲ δευτέρη σφι ἀγγελίη ἐπεξελθοῦσα συνέχεε οὕτω ὥστε τοὺς κιθῶνας κατερρήξαντο πάντες, βοῇ τε καὶ οἰμωγῇ ἐχρέωντο ἁπλέτῳ, Μαρδόνιον ἐν αἰτίῃ τιθέντες· οὐκ οὕτω δὲ περὶ τῶν νεῶν ἀχθόμενοι ταῦτα οἱ Πέρσαι ἐποίευν ὡς περὶ αὐτῷ Ξέρξῃ δειμαίνοντες.

100 Καὶ περὶ Πέρσας μὲν ἦν ταῦτα τὸν πάντα μεταξὺ χρόνον γενόμενον, μέχρι οὗ Ξέρξης αὐτός σφεας ἀπικόμενος ἔπαυσε. Μαρδόνιος δὲ ὁρέων μὲν Ξέρξην συμφορὴν μεγάλην ἐκ τῆς ναυμαχίης ποιεύμενον, ὑποπτεύων δὲ αὐτὸν δρησμὸν βουλεύειν ἐκ τῶν Ἀθηνέων, φροντίσας πρὸς ἑωυτὸν ὡς δώσει δίκην ἀναγνώσας βασιλέα στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καί οἱ κρέσσον εἴη

guk gondolnak majd arra, hogy a Hellespontoshoz evezve szétrombolják a hidakat, s így ő Európába zárva életét koczkáztatná; tehát futásra határozta el magát. Minthogy azonban sem a görögöknek, sem övéinek nem akarta elárulni szándékát, egy töltést próbált emelni Salamisig, s phoinikiai teherhajókat kapcsolt össze, hogy híd és bástya gyanánt szolgáljanak.[68]) Szintúgy előkészületeket tett a háborúra is, mintha új csatát akarna vívni. E munkálatok láttára valamennyien azon erős meggyőződésben valának, hogy komoly szándéka van maradni s megütközni. Mardoniost azonban nem tévesztette meg, mert az igen jól ismerte a király gondolkozásmódját.

Mialatt Xerxes ily intézkedéseket tett, egyúttal követet kül- 98
dött Perzsiába, hogy az otthon levőket a szenvedett vereségről értesítse. Senki sem teszi meg gyorsabban az utat, halandó lény legalább nem, mint ezek a követek, oly ügyes találmány a perzsák ezen intézménye. Úgy mondják, hogy annyi ember és ló van kirendelve, a hány napi járás az út, minden napi járás után egy ló és egy férfi. Ezeket sem hózivatar, sem zápor, sem hőség, sem éjszaka nem tartja vissza, hogy a leggyorsabban be ne járják a kitűzött utat. Az első futár e szerint átadja az izenetet a másodiknak, a második a harmadiknak, s így megy az izenet végig egyiktől a másikhoz, mint a görögöknél a fáklyafutás, melyet Hephaistos tiszteletére rendeznek. A lovak ezen futtatását a perzsák angareionnak hivják.[69]) A Susába érkezett első hir, hogy Xerxes Athént 99
elfoglalta, annyira megörvendeztette az otthon maradt perzsákat, hogy az összes utakat mirtussal hintették be, tömjént gyujtottak, s maguk is ünnepeket és lakomákat ültek. A második hír azonban annyira lesujtotta őket, hogy mindnyájan leszaggatták ruháikat, folytonosan sírtak és jajgattak, s Mardoniost okozták. Nem is annyira a hajóknak pusztulása miatt búsultak a perzsák, mint inkább magának Xerxesnek életéért remegtek.

S ez a hangulat a perzsáknál mindaddig tartott, míg maga 100
Xerxes véget nem vetett neki megérkezésével. Mardonios látván, hogy Xerxes nagyon búsul a tengeri csata elvesztése miatt, s gyanakodván, hogy futni szándékozik Athénből: valószinünek tartotta, hogy bűnhődni fog, mert ő tanácsolta a királynak a görögországi hadjáratot. Tanácsosabbnak tartotta magára nézve, ha to-

ἀνακινδυνεῦσαι ἢ κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα ἢ αὐτὸν καλῶς τελευτῆσαι τὸν βίον ὑπὲρ μεγάλων αἰωρηθέντα· πλέον μέντοι ἔφερέ οἱ ἡ γνώμη κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα· λογισάμενος ὦν ταῦτα προσέφερε τὸν λόγον τόνδε. «δέσποτα, μήτε λυπέο μήτε συμφορὴν μηδεμίαν μεγάλην ποιεῦ τοῦδε τοῦ γεγονότος εἵνεκα πρήγματος· οὐ γὰρ ξύλων ἀγὼν ὁ τὸ πᾶν φέρων ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων. σοὶ δὲ οὔτε τις τούτων τῶν τὸ πᾶν σφίσι ἤδη δοκεόντων κατεργάσθαι ἀποβὰς ἀπὸ τῶν νεῶν πειρήσεται ἀντιωθῆναι οὔτ' ἐκ τῆς ἠπείρου τῆσδε, οἵ τε ἡμῖν ἠντιώθησαν, ἔδοσαν δίκας. εἰ μέν νυν δοκέει, αὐτίκα πειρώμεθα τῆς Πελοποννήσου· εἰ δὲ καὶ δοκέει ἐπισχεῖν, παρέχει ποιέειν ταῦτα. μηδὲ δυσθύμεε· οὐ γὰρ ἔστι Ἕλλησι οὐδεμία ἔκδυσις μὴ οὐ δόντας λόγον τῶν ἐποίησαν νῦν τε καὶ πρότερον εἶναι σοὺς δούλους. μάλιστα μέν νυν ταῦτα ποίεε· εἰ δ' ἄρα τοι βεβούλευται αὐτὸν ἀπελαύνοντα ἀπάγειν τὴν στρατιήν, ἄλλην ἔχω καὶ ἐκ τῶνδε βουλήν. σὺ Πέρσας, βασιλεῦ, μὴ ποιήσῃς καταγελάστους γενέσθαι Ἕλλησι· οὐδὲν γὰρ ἐν Πέρσῃσί τοι δεδήληται τῶν πρηγμάτων, οὐδ' ἐρέεις ὅκου ἐγενόμεθα ἄνδρες κακοί. εἰ δὲ Φοίνικές τε καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Κύπριοί τε καὶ Κίλικες κακοὶ ἐγένοντο, οὐδὲν πρὸς Πέρσας τοῦτο προσήκει τὸ πάθος. ἤδη ὦν, ἐπειδὴ οὐ Πέρσαι τοι αἴτιοί εἰσι, ἐμοὶ πείθεο· εἴ τοι δέδοκται μὴ παραμένειν, σὺ μὲν ἐς ἤθεα τὰ σεωυτοῦ ἀπέλαυνε τῆς στρατιῆς ἀπάγων τὸ πολλόν, ἐμὲ δὲ σοὶ χρὴ τὴν Ἑλλάδα παρασχεῖν δεδουλωμένην, τριήκοντα μυριάδας τοῦ στρα-
101 τοῦ ἀπολεξάμενον.» ταῦτα ἀκούσας Ξέρξης ὡς ἐκ κακῶν ἐχάρη τε καὶ ἥσθη, πρὸς Μαρδόνιόν τε βουλευσάμενος ἔφη ὑποκρινέεσθαι ὁκότερον ποιήσει τούτων. ὡς δὲ ἐβουλεύετο ἅμα Περσέων τοῖσι ἐπικλήτοισι, ἔδοξέ οἱ καὶ Ἀρτεμισίην ἐς συμβουλίην μεταπέμψασθαι, ὅτι πρότερον ἐφαίνετο μούνη νοέουσα τὰ ποιητέα ἦν. ὡς δὲ ἀπίκετο ἡ Ἀρτεμισίη, μεταστησάμενος τοὺς ἄλλους τούς τε συμβούλους Περσέων καὶ τοὺς δορυφόρους, ἔλεξε Ξέρξης τάδε. «κελεύει με Μαρδόνιος μένοντα αὐτοῦ πειρᾶσθαι τῆς Πελοποννήσου, λέγων ὡς μοι Πέρσαί τε καὶ ὁ πεζὸς στρατὸς οὐδενὸς μεταίτιοι πάθεός εἰσι, ἀλλὰ βουλο-

vább is kiteszi magát a veszedelemnek, s vagy leigázza Görögországot, vagy pedig nagy vállalatba fogva dicsőn fejezi be életét; de inkább biztatta a remény, hogy meg fogja hódítani Görögországot. Ezzel a gondolattal tehát így szólt a királyhoz: «Ne busulj, Uram, s ne vedd annyira szivedre a szenvedett csapást; mert nem fadeszkák döntik el a csatát, hanem emberek és lovak. Azok közül, kik azt hiszik, hogy már teljes győzelmet arattak rajtunk, senki sem merészel a hajókról partra szállva velünk megmérkőzni, szintúgy a szárazföld lakói sem; a kik pedig ellenszegültek, megkapták büntetésüket. Ha már most úgy tetszik, rögtön megtámadhatjuk a Peloponnesost; ha pedig inkább akarsz egy ideig várni, azt is megteheted. Csak bátorságod ne hagyjon el! Mert lehetetlen, hogy a görögök ne adjanak számot azon csapásokért, melyeket most és azelőtt okozának, sem azt nem kerülhetik ki, hogy rabszolgáid ne legyenek. Cselekedjél tehát úgy, a mint mondom. De ha azt határoztad, hogy visszavonúlsz és haza vezeted a hadsereget, van nekem erre vonatkozólag is tanácsom. No tedd, óh király, a perzsákat nevetségesekké a görögök előtt! Mert nem a perzsákon múlt, hogy vereséget szenvedtél, sem azt nem mondhatod, hogy gyáván viseltük volna magunkat. Ha pedig a phoinikiaiak, egyiptomiak, kyprosiak és kilikiaiak hitványak valának, ez a vád semmikép sem illeti a perzsákat. Minthogy tehát a perzsák nem bűnösök, fogadd meg tanácsomat. Ha jónak látod, hogy ne maradj, menj haza, s vidd el magaddal a hadsereg zömét; én pedig hadd válaszszak ki a seregből háromszázezer embert, s legyen kötelességem Görögországot hatalmad alá hajtani.» Xerxes e szavakra 101
felvidúlt és olyan örömet érzett, mintha valamely bajtól szabadúlt volna; Mardoniosnak pedig azt mondta, hogy majd meggondolja a dolgot, s úgy ad majd választ, hogy mit lészen teendő. Miután pedig a perzsa előkelőkkel tanácskozott, jónak látta, hogy Artemisia tanácsát is kikérje; mert kiderült, hogy a multkor is egyedül ő találta el, hogy mit kellett volna tenni. Mihelyt Artemisia megérkezett, Xerxes a többieket eltávolította, úgy a tanácsosokat, mint testőreit, s így szólt: «Mardonios kívánja, hogy maradjak itt és támadjam meg a Peloponnesost. Azt állítja, hogy nem a perzsák és a szárazföldi hadsereg az okai a jelen vereségnek, s nagyon

μένοισί σφι γένοιτ' ἂν ἀπόδεξις. ἐμὲ ὦν ἢ ταῦτα κελεύει ποιέειν, ἢ αὐτὸς ἐθέλει τριήκοντα μυριάδας ἀπολεξάμενος τοῦ στρατοῦ παρασχεῖν μοι τὴν Ἑλλάδα δεδουλωμένην, αὐτὸν δέ με κελεύει ἀπελαύνειν σὺν τῷ λοιπῷ στρατῷ ἐς ἤθεα τὰ ἐμά. σὺ ὦν ἐμοί, καὶ γὰρ περὶ τῆς ναυμαχίης εὖ συνεβούλευσας τῆς γενομένης οὐκ ἐῶσα ποιέεσθαι, νῦν τε συμβούλευσον ὁκότερα ποιέων ἐπιτύχω εὖ
102 βουλευσάμενος.» ὁ μὲν ταῦτα συνεβουλεύετο, ἡ δὲ λέγει τάδε. «βασιλεῦ, χαλεπὸν μὲν ἐστὶ συμβουλευομένῳ τυχεῖν τὰ ἄριστα εἴπασαν, ἐπὶ μέντοι τοῖσι κατήκουσι πρήγμασι δοκέει μοι αὐτὸν μέν σε ἀπελαύνειν ὀπίσω, Μαρδόνιον δέ, εἰ ἐθέλει τε καὶ ὑποδέκεται ταῦτα ποιήσειν, αὐτοῦ καταλιπεῖν σὺν τοῖσι ἐθέλει. τοῦτο μὲν γὰρ ἢν καταστρέψηται τὰ φησὶ θέλειν καί οἱ προχωρήσῃ τὰ νοέων λέγει, σὸν τὸ ἔργον ὦ δέσποτα γίνεται· οἱ γὰρ σοὶ δοῦλοι κατεργάσαντο. τοῦτο δὲ ἢν τὰ ἐναντία τῆς Μαρδονίου γνώμης γένηται, οὐδεμία συμφορὴ μεγάλη ἔσται σέο τε παριεόντος καὶ ἐκείνων τῶν πρηγμάτων περὶ οἶκον τὸν σόν· ἢν γὰρ σύ τε περιῇς καὶ οἶκος ὁ σός, πολλοὺς πολλάκις ἀγῶνας δραμέονται περὶ σφέων αὐτῶν οἱ Ἕλληνες. Μαρδονίου δέ, ἤν τι πάθῃ, λόγος οὐδεὶς γίνεται· οὐδὲ τι νικῶντες οἱ Ἕλληνες νικῶσι, δοῦλον σὸν ἀπολέσαντες· σὺ δέ, τῶν εἵνεκα τὸν στόλον ἐποιήσαο, πυρώσας τὰς Ἀθήνας ἀπελᾷς.»
103 Ἥσθη τε δὴ τῇ συμβουλίῃ Ξέρξης· λέγουσα γὰρ ἐπετύγχανε τά περ αὐτὸς ἐνόεε. οὐδὲ γὰρ εἰ πάντες καὶ πᾶσαι συνεβούλευον αὐτῷ μένειν, ἔμενε ἂν δοκέειν ἐμοί· οὕτω καταρρωδήκεε. ἐπαινέσας δὲ τὴν Ἀρτεμισίην, ταύτην μὲν ἀποστέλλει ἄγουσαν αὐτοῦ
104 τοὺς παῖδας ἐς Ἔφεσον· νόθοι γάρ τινες παῖδές οἱ συνείποντο. συνέπεμπε δὲ τοῖσί παισὶ φύλακον Ἑρμότιμον, γένος μὲν ἐόντα Πηδασέα, φερόμενον δὲ οὐ τὰ δεύτερα τῶν εὐνούχων παρὰ βασιλέι· [οἱ δὲ Πηδασέες οἰκέουσι ὑπὲρ Ἁλικαρνησσοῦ· ἐν δὲ τοῖσι Πηδάσοισι τουτέοισι τοιόνδε συμφέρεται πρῆγμα γίνεσθαι· ἐπεὰν τοῖσι ἀμφικτυόσι πᾶσι τοῖσι ἀμφὶ ταύτης οἰκέουσι τῆς πόλιος μέλλῃ τι ἐντὸς χρόνου ἔσεσθαι χαλεπόν, τότε ἡ ἱερείη αὐτόθι τῆς Ἀθηναίης
105 φύει πώγωνα μέγαν. τοῦτο δέ σφι δὶς ἤδη ἐγένετο. ἐκ τούτων δὴ τῶν Πηδασέων ὁ Ἑρμότιμος ἦν] τῷ μεγίστῃ τίσις ἤδη ἀδικηθέντι

szeretnék, ha alkalmuk volna ezt be is bizonyítani. Azt kívánja tehát, hogy vagy én vezéreljem a hadsereget, vagy pedig ő akar a hadseregből háromszázezer embert kiválasztani és Görögországot leigázva hatalmam alá hajtani; magam pedig a hadsereg maradékával vonuljak haza. Minthogy pedig te helyes tanácsot adtál, hogy kerüljem a tengeri csatát, adj hát most is tanácsot, hogy a két mód közül melyikkel boldogulhatnék legjobban.» Igy kért 102
tanácsot a király, mire Artemisia imígyen felelt: «Nehéz, óh király, a tanácskérőnek a legjobb tanácsot adnunk; de a jelen körülmények között azt ajánlanám, hogy vonulj haza; a mi pedig Mardoniost illeti, ha ő úgy akarja és magára vállalja igéretének végrehajtását, hagyd itt azokkal, a kiket ő ki akar választani. Gondoljuk meg egyrészt, ha terve sikerül és leigázza azokat, a kiket leigázni hajlandónak nyilatkozott: az a te érdemed lesz, Uram, mert a te szolgáid hajtották végre. Másrészt pedig, ha Mardonios terve meghiusul, semmi nagy veszteség sem éri házadat, mert te életben maradsz, s ázsiai hatalmad is fönn fog állani. Mert a mig te élsz és a te házad virágzik, addig sokszor fognak a görögök szabadságukért harczolni; míg ha Mardonios elesik, az nem lesz fontos esemény. S ha a görögök győznének is, nem tekinthetnők azt győzelemnek, mert csak a szolgádat tennék tönkre. Athént pedig, mely miatt a hadjáratot megindítottad, úgyis fölperzselted; tehát hazatérhetsz.»

E tanács nagyon tetszett Xerxesnek, mert ép azt találta mon- 103
dani, a mire ő maga is gondolt; s azt hiszem, akkor sem maradt volna, ha az egész világ, férfiak és nők rá akarták volna bírni; annyira meg volt ijedve. Megdicséré tehát Artemisiát, s rábízta gyermekeit, hogy Ephesosba vigye; néhány törvénytelen fia ugyanis kiséretében tartózkodott. Fiaival együtt fölvigyázó gyanánt Her- 104
motimost is elküldötte, ki Pedasos városából származott s első volt a király eunuchjai között. [A pedasosiak Halikarnassos fölött laknak, s a szóbeszéd szerint a következő dolog történik meg náluk: ha őket és szomszédaikat bizonyos idő tartama alatt veszedelem fenyegeti, akkor ott Athene papnőjének hosszú szakálla nő; s ez már kétszer megesett náluk.[70]) Ezen Pedasosból származott Her- 105
motimos], ki a rajta elkövetett jogtalanságért tudomásunk szerint

ἐγένετο πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν. ἁλόντα γὰρ αὐτὸν ὑπὸ πολεμίων καὶ πωλεόμενον ὠνέεται Πανιώνιος ἀνὴρ Χῖος, ὃς τὴν ζόην κατεστήσατο ἀπ' ἔργων ἀνοσιωτάτων. ὅκως γὰρ κτήσαιτο παῖδας εἴδεος ἐπαμμένους, ἐκτάμνων ἀγινέων ἐπώλεε ἐς Σάρδις τε καὶ Ἔφεσον χρημάτων μεγάλων· παρὰ γὰρ τοῖσι βαρβάροισι τιμιώτεροί εἰσι οἱ εὐνοῦχοι πίστιος εἵνεκα τῆς πάσης τῶν ἐνορχίων. ἄλλους τε δὴ ὁ Πανιώνιος ἐξέταμε πολλούς, ἅτε ποιεύμενος ἐκ τούτου τὴν ζόην, καὶ δὴ καὶ τοῦτον. καὶ οὐ γὰρ τὰ πάντα ἐδυστύχεε ὁ Ἑρμοτίμος, ἀπικνέεται ἐκ τῶν Σαρδίων παρὰ βασιλέα μετ' ἄλλων δώρων, χρόνου δὲ προϊόν-
106 τος πάντων τῶν εὐνούχων ἐτιμήθη μάλιστα παρὰ Ξέρξῃ. ὡς δὲ τὸ στράτευμα τὸ Περσικὸν ὥρμα βασιλεὺς ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἐὼν ἐν Σάρδισι, ἐνθαῦτα καταβὰς κατὰ δή τι πρῆγμα ὁ Ἑρμότιμος ἐς γῆν τὴν Μυσίην, τὴν Χῖοι μὲν νέμονται Ἀταρνεὺς δὲ καλέεται, εὑρίσκει τὸν Πανιώνιον ἐνθαῦτα. ἐπιγνοὺς δὲ ἔλεγε πρὸς αὐτὸν πολλοὺς καὶ φιλίους λόγους, πρῶτα μὲν οἱ καταλέγων ὅσα αὐτὸς δι' ἐκεῖνον ἔχοι ἀγαθά, δεύτερα δέ οἱ ὑπισχνεύμενος ἀντὶ τούτων ὅσα μιν ἀγαθὰ ποιήσει, ἢν κομίσας τοὺς οἰκέτας οἰκέῃ ἐκείνῃ, ὥστε ὑποδεξάμενον ἄσμενον τοὺς λόγους τὸν Πανιώνιον κομίσαι τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα. ὡς δὲ ἄρα πανοικίῃ μιν περιέλαβε, ἔλεγε ὁ Ἑρμότιμος τάδε. «ὦ πάντων ἀνδρῶν ἤδη μάλιστα ἀπ' ἔργων ἀνοσιωτάτων τὸν βίον κτησάμενε, τί σε ἐγὼ κακὸν ἢ αὐτὸς ἢ τῶν ἐμῶν τίς σε προγόνων ἐργάσατο, ἢ σὲ ἢ τῶν σῶν τινα, ὅτι με ἀντ' ἀνδρὸς ἐποίησας τὸ μηδὲν εἶναι; ἐδόκεές τε θεοὺς λήσειν οἷα ἐμηχανῶ τότε· οἵ σε ποιήσαντα ἀνόσια, νόμῳ δικαίῳ χρεώμενοι, ὑπήγαγον ἐς χεῖρας τὰς ἐμάς, ὥστε σε μὴ μέμψασθαι τὴν ἀπ' ἐμέο τοι ἐσομένην δίκην.» ὡς δέ οἱ ταῦτα ὠνείδισε, ἀχθέντων τῶν παίδων ἐς ὄψιν ἠναγκάζετο ὁ Πανιώνιος τῶν ἑωυτοῦ παίδων τεσσέρων ἐόντων τὰ αἰδοῖα ἀποτάμνειν, ἀναγκαζόμενος δὲ ἐποίεε ταῦτα· αὐτοῦ τε, ὡς ταῦτα ἐργάσατο, οἱ παῖδες ἀναγκαζόμενοι ἀπέταμνον. Πανιώνιον μέν νυν οὕτω περιῆλθε ἥ τε τίσις καὶ Ἑρμότιμος.

107 Ξέρξης δὲ ὡς τοὺς παῖδας ἐπέτρεψε Ἀρτεμισίῃ ἀπάγειν ἐς Ἔφεσον, καλέσας Μαρδόνιον ἐκέλευσέ μιν τῆς στρατιῆς διαλέγειν τοὺς βούλεται, καὶ ποιέειν τοῖσι λόγοισι τὰ ἔργα πειρώμενον ὅμοια. ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην ἐς τοσοῦτο ἐγίνετο, τῆς δὲ νυκτὸς κελεύσαντος βασιλέος τὰς νέας οἱ στρατηγοὶ ἐκ τοῦ Φαλήρου ἀπῆγον ὀπίσω

olyan kegyetlen bosszút állott, a minőt talán senki. Ugyanis hadi fogolyként rabszolgául adatott el, s Panionios, egy chiosi ember, vette meg, ki a legistentelenebb mesterségből kereste kenyerét. Mert ha csinos termetű fiúkat kerített birtokába, kiherélte, azután elvitte Sardisba vagy Ephesosba és nagy pénzért adta el őket. A barbárok ugyanis az eunuchokat hüségük miatt minden tekintetben többre becsülik, mint a heréletlen szolgákat.[71]) Sok más fiút herélt ki tehát Panionios, mert ez volt a keresete, a többi között pedig Hermotimost is. Ez azonban nem volt mindenkép szerencsétlen; Sardisból más ajándékokkal együtt a királyhoz került, s idő folytan az eunuchok között őt becsülte Xerxes a legtöbbre. Midőn a 106
király perzsa seregével Athén ellen indulván, Sardisba ért, Hermotimos valamely ügyben Mysiába ment, s itt az úgynevezett atarneusi területen, melyet chiosiak laknak,[72]) Paniononiossal találkozott. A mint fölismerte, hosszú és barátságos beszédbe bocsátkozott vele, s először felsorolta, hogy mennyi boldogsághoz jutott általa; azután pedig megigérte, hogy meghálálja, a mi jót vele tett, ha háza népével oda jő és ott letelepedik; úgy hogy Panionios örömest elfogadta ajánlatát, s gyermekeit meg feleségét oda vitte. Midőn Hermotimos őt egész háznépével együtt hatalmába kerítette, így szólt hozzá: «Óh ember, ki a világon a legistentelenebb mesterséggel keresed kenyeredet, mit vétettem én vagy valamely ősöm ellened vagy valamely rokonod ellen, hogy belőlem férfiból egy semmit csináltál? Azt hitted, ugy-e, hogy az istenek előtt rejtve maradnak bűneid; de az ő igazságosságuk téged istentelen tetteid miatt kezeimbe szolgáltattak, úgy hogy nem fogsz panaszkodni a büntetés ellen, melyet reád szabok.» A mint így legyalázta, előhozatta Panionios fiait, s az apát arra kényszerítette, hogy mind a négyet herélje ki. Panionios kényszerből engedelmeskedett, s mikor a műtétnek vége volt, kényszer következtében őt magát herélték ki fiai. Így érte utól Panioniost Hermotimos keze által a bosszú.

Miután Xerxes Artemisiára bízta fiait, hogy Ephesosba vigye, 107
előhivta Mardoniost és meghagyta neki, hogy válogasson kedve szerint a hadseregből, és igyekezzék szavainak megfelelő tetteket végrehajtani. Így mult el ez a nap; éjjel pedig a hajóhad vezérei a király parancsára odahagyták Phaleront, s valamennyien a lehető

ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ὡς τάχεος εἶχε ἕκαστος, διαφυλαξούσας τὰς σχεδίας πορευθῆναι βασιλέι. ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ ἦσαν Ζωστῆρος πλέοντες οἱ βάρβαροι, ἀνατείνουσι γὰρ ἄκραι λεπταὶ τῆς ἠπείρου ταύτης, ἔδοξαν τε νέας εἶναι καὶ ἔφευγον ἐπὶ πολλὸν· χρόνῳ δὲ μαθόντες ὅτι οὐ νέες εἶεν ἀλλ᾽ ἄκραι, συλλεχθέντες ἐκομίζοντο.

108 Ὡς δὲ ἡμέρη ἐγίνετο, ὁρέοντες οἱ Ἕλληνες κατὰ χώρην μένοντα τὸν στρατὸν τὸν πεζὸν ἤλπιζον καὶ τὰς νέας εἶναι περὶ Φάληρον, ἐδόκεόν τε ναυμαχήσειν σφέας παραρτέοντό τε ὡς ἀλεξησόμενοι. ἐπεὶ δὲ ἐπύθοντο τὰς νέας οἰχωκυίας, αὐτίκα μετὰ ταῦτα ἐδόκεε ἐπιδιώκειν. τὸν μέν νυν ναυτικὸν τὸν Ξέρξεω στρατὸν οὐκ ἐπείδον διώξαντες μέχρι Ἄνδρου, ἐς δὲ τὴν Ἄνδρον ἀπικόμενοι ἐβουλεύοντο. Θεμιστοκλέης μέν νυν γνώμην ἀπεδείκνυτο διὰ νήσων τραπομένους καὶ ἐπιδιώξαντας τὰς νέας πλέειν ἰθέως ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον λύσοντας τὰς γεφύρας· Εὐρυβιάδης δὲ τὴν ἐναντίην ταύτῃ γνώμην ἐτίθετο, λέγων ὡς εἰ λύσουσι τὰς σχεδίας, τοῦτ᾽ ἂν μέγιστον πάντων σφι κακῶν τὴν Ἑλλάδα ἐργάσαιτο. εἰ γὰρ ἀναγκασθείη ἀπολαμφθεὶς ὁ Πέρσης μένειν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, πειρῶτο ἂν ἡσυχίην μὴ ἄγειν, ὡς ἄγοντι μέν οἱ ἡσυχίην οὔτε τι προχωρέειν οἷόν τε ἔσται τῶν πρηγμάτων οὔτε τις κομιδὴ τὸ ὀπίσω φανήσεται, λιμῷ τέ οἱ ἡ στρατιὴ διαφθερέεται, ἐπιχειρέοντι δὲ αὐτῷ καὶ ἔργου ἐχομένῳ πάντα τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην οἷά τε ἔσται προσχωρῆσαι κατά τε πόλιάς τε καὶ κατὰ ἔθνεα, ἤτοι ἁλισκομένων γε ἢ πρὸ τούτου ὁμολογεόντων· τροφήν τε ἕξειν σφέας τὸν ἐπέτειον αἰεὶ τῶν Ἑλλήνων καρπόν. ἀλλὰ δοκέειν γὰρ νικηθέντα τῇ ναυμαχίῃ οὐ μενέειν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τὸν Πέρσην· ἐατέον ὦν εἶναι φεύγειν, ἐς ὃ ἔλθῃ φεύγων ἐς τὴν ἑωυτοῦ· τὸ ἐνθεῦτεν δὲ περὶ τῆς ἐκείνου ποιέεσθαι ἤδη τὸν ἀγῶνα ἐκέλευε. ταύτῃς δὲ εἴχοντο
109 τῆς γνώμης καὶ Πελοποννησίων τῶν ἄλλων οἱ στρατηγοί. ὡς δὲ ἔμαθε ὅτι οὐ πείσει τούς γε πολλοὺς πλέειν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ὁ Θεμιστοκλέης, μεταβαλὼν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (οὗτοι γὰρ μάλιστα ἐκπεφευγότων περιημέκτεον, ὁρμέατό τε ἐς τὸν Ἑλλήσποντον πλέειν καὶ ἐπὶ σφέων αὐτῶν βαλόμενοι, εἰ οἱ ἄλλοι μὴ βουλοίατο) ἔλεγέ σφι τάδε. «καὶ αὐτὸς ἤδη πολλοῖσι παρεγενόμην καὶ πολλῷ πλέω ἀκήκοα τοιάδε γενέσθαι, ἄνδρας ἐς ἀναγκαίην ἀπειληθέντας νενικημένους

legnagyobb gyorsasággal visszahajóztak a Hellespontoshoz, hogy a király átkelése érdekében a hidakra vigyázzanak. Midőn a barbárok a Zoster közelébe jutottak, a szárazföldből kinyúló kis sziklákat hajóknak tartották és messzire elfutottak.[73]) Később azonban észrevették, hogy a sziklákat nézték tévedésből hajóknak, s összegyülve, ujra tovább eveztek.

Mikor megvirradt és a görögök látták, hogy a szárazföldi 108
hadsereg helyén maradt, azt hitték, hogy a hajók is Phaleron körül tanyáznak; minthogy tehát úgy számítottak, hogy ujra megtámadják őket, védelemre készülének. Megtudván azonban, hogy a hajók már eltávoztak, rögtön elhatározták, hogy üldözőbe veszik. Kergető rohamukban Androsig értek; minthogy azonban sehol sem látták Xerxes hajóhadát, tanácsot tartottak. Themistokles azt indítványozta, hogy a szigetek közt tovább nyomulva s a hajókat üldözve, evezzenek egyenesen a Hellespontoshoz, s ott bontsák le a hidakat. De Eurybiades az ellenkező nézetet fejtette ki; azt mondta, hogy ha a hidakat lebontanák, talán a legnagyobb kárt okoznák Görögországnak; ha ugyanis a perzsának elvágnák az utját, s Európában kényszerítenék őket maradni, bizonyára nem maradna békével; mert ha nyugodtan maradna, lehetetlenség volna rá nézve ilyen viszonyok között tovább hatolni, vagy visszatérni, mert hadserege éhen pusztulna el; ha azonban támadólag lépne föl és megfeszítené erejét, lehet, hogy minden város és minden nép meghajolna előtte Európában, akár hódítás, akár előleges szerződés következtében; élelmét pedig mindig a görögök évenkénti terméséből fedezhetné; azt hiszi azonban, hogy a perzsák csatátvesztve nem fognak Európában maradni; hadd fussanak tehát, míg hazájukba nem érnek, azután majd az ő területükre kell áttenni a csata szinhelyét. A peloponnesosiak többi hadvezérei is ehhez a véleményhez csatlakoztak. Midőn Themistok- 109
les látta, hogy a többséget nem birja rá arra, hogy a Hellespontoshoz hajózzanak, meggondolva a dolgot, az athéniekhez fordult, (mert leginkább ezek mérgelődtek a szökés miatt, s maguk akartak elhajózni a Hellespontoshoz, ha a többiek nem tartanak is velük) s így szólt: «Már magam is sokszor tapasztaltam, de még többször hallottam, hogy legyőzött emberek a végszükségtől szo-

ἀναμάχεσθαί τε καὶ ἀναλαμβάνειν τὴν προτέρην κακότητα. ἡμεῖς δέ, εὕρημα γὰρ εὑρήκαμεν ἡμέας τε αὐτοὺς καὶ τὴν Ἑλλάδα, νέφος τοσοῦτο ἀνθρώπων ἀνωσάμενοι, μὴ διώκωμεν ἄνδρας φεύγοντας. τάδε γὰρ οὐκ ἡμεῖς κατεργασάμεθα, ἀλλὰ θεοί τε καὶ ἥρωες, οἳ ἐφθόνησαν ἄνδρα ἕνα τῆς τε Ἀσίης καὶ τῆς Εὐρώπης βασιλεῦσαι ἐόντα ἀνόσιόν τε καὶ ἀτάσθαλον· ὃς τά τε ἱρὰ καὶ τὰ ἴδια ἐν ὁμοίῳ ἐποιέετο, ἐμπιπράς τε καὶ καταβάλλων τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα· ὃς καὶ τὴν θάλασσαν ἀπεμαστίγωσε πέδας τε κατῆκε. ἀλλ' εὖ γὰρ ἔχει ἐς τὸ παρεὸν ἡμῖν νῦν μὲν ἐν τῇ Ἑλλάδι καταμείναντας ἡμέων τε αὐτῶν ἐπιμεληθῆναι καὶ τῶν οἰκετέων, καί τις οἰκίην τε ἀναπλασάσθω καὶ σπόρου ἀνακῶς ἐχέτω, παντελέως ἀπελάσας τὸν βάρβαρον· ἅμα δὲ τῷ ἔαρι καταπλέωμεν ἐπὶ Ἑλλησπόντου καὶ Ἰωνίης.» ταῦτα ἔλεγε ἀποθήκην μέλλων ποιήσεσθαι ἐς τὸν Πέρσην, ἵνα, ἢν ἄρα τί μιν καταλαμβάνῃ πρὸς Ἀθηναίων πάθος, ἔχῃ ἀποστροφήν· τά περ ὦν καὶ ἐγένετο.

110 Θεμιστοκλέης μὲν ταῦτα λέγων διέβαλλε, Ἀθηναῖοι δὲ ἐπείθοντο· ἐπειδὴ γὰρ καὶ πρότερον δεδογμένος εἶναι σοφὸς ἐφάνη ἐὼν ἀληθέως σοφός τε καὶ εὔβουλος, πάντως ἕτοιμοι ἦσαν λέγοντι πείθεσθαι. ὡς δὲ οὗτοί οἱ ἀνεγνωσμένοι ἦσαν, αὐτίκα μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλέης ἄνδρας ἀπέπεμπε ἔχοντας πλοῖον, τοῖσι ἐπίστευε σιγᾶν ἐς πᾶσαν βάσανον ἀπικνεομένοισι τὰ αὐτὸς ἐνετείλατο βασιλέι φράσαι· τῶν καὶ Σίκιννος ὁ οἰκέτης αὖτις ἐγένετο· οἳ ἐπείτε ἀπίκοντο πρὸς τὴν Ἀττικήν, οἱ μὲν κατέμενον ἐπὶ τῷ πλοίῳ, Σίκιννος δὲ ἀναβὰς παρὰ Ξέρξην ἔλεγε τάδε. «ἔπεμψέ με Θεμιστοκλέης ὁ Νεοκλέος, στρατηγὸς μὲν Ἀθηναίων ἀνὴρ δὲ τῶν συμμάχων πάντων ἄριστος καὶ σοφώτατος, φράσοντά τοι ὅτι Θεμιστοκλέης ὁ Ἀθηναῖος, σοὶ βουλόμενος ὑπουργέειν, ἔσχε τοὺς Ἕλληνας τὰς νέας βουλομένους διώκειν καὶ τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ γεφύρας λύειν. καὶ νῦν κατ' ἡσυχίην πολλὴν κομίζεο.» οἱ μὲν ταῦτα σημήναντες ἀπέπλεον ὀπίσω.

111 Οἱ δὲ Ἕλληνες, ἐπείτε σφι ἀπέδοξε μήτ' ἐπιδιώκειν ἔτι προσωτέρω τῶν βαρβάρων τὰς νέας μήτε πλέειν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον λύσοντας τὸν πόρον, τὴν Ἄνδρον περικατέατο ἐξελεῖν ἐθέλοντες.

rítva, ujra csatát kezdenek, s helyre ütik az előbbi csorbát. Hogy mi magunkat és Görögországot megmentettük, azt a szerencse különös kedvezésének köszönjük, s ha oly nagy emberáradatot elkergettünk, ne üldözzük őket futásukban. Mert nem mi vittük ezt véghez, hanem az istenek és héroszok, kik féltékenységből nem engedték meg, hogy egy ember legyen Ázsia és Európa királya, a ki még istentelen és bűnös is, ki nem tett különbséget vallási és világi dolgok közt, felgyujtotta és ledöntötte az istenek szobrait, megkorbácsolta és lánczra verte a tengert.[74]) Jelenleg jól folynak dolgaink, maradjunk hát most Görögországban, s legyen gondunk magunkra meg családunkra. Kiki építse föl ujra a házát és mívelje szorgalmasan a földjét, miután teljesen elűztük a barbárokat. Tavaszszal azután a Hellespontoshoz és Jóniába fogunk hajózni.» E szavaival a királyt akarta lekötelezni, hogy menedéket találjon nála, ha netalán valami baj érné az athéniek részéről; s ez később nem is maradt el.[75])

Themistokles e beszéde elámította az athénieket, s elfogadták 110
tanácsát. Minthogy ugyanis már előbb okos embernek tartották, a mint valóban okosnak és jó tanácsadónak bizonyult, most is készek voltak akármilyen szavára hallgatni. Indítványát tehát elfogadták, Themistokles pedig rögtön embereket küldött egy hajón, a kikben megbízott, hogy a legnagyobb kínvallatásra sem beszélnek; s meghagyta nekik, hogy mit mondjanak, ha a királyhoz érnek. Köztük volt ismét Sikinnos is, az ő szolgája. Midőn ezek Attikához értek, a többiek a fedélzeten maradtak, Sikinnos pedig partra lépve, így szólt a királyhoz: «Themistokles, Neokles fia, az athéniek vezére, az összes szövetségesek között a legkiválóbb és legokosabb ember, küldött engem hozzád, hogy elmondjam ezt az izenetet. Az athéni Themistokles neked szolgálatot akarván tenni, visszatartotta a görög hajókat, melyek téged üldözni és a Hellespontoson a hidakat lerombolni szándékoztak. Most hát távozzál teljes nyugalommal.» A követek az izenet átadása után visszahajóztak.

Midőn a görögök elhatározták, hogy nem üldözik tovább a 111
barbárok hajóit, s nem vitorláznak a Hellespontoshoz a hídátjárás lebontása végett, Androst vették körül, és el akarták foglalni.

πρῶτοι γὰρ Ἄνδριοι νησιωτέων αἰτηθέντες πρὸς Θεμιστοκλέος χρήματα οὐκ ἔδοσαν, ἀλλὰ προϊσχομένου Θεμιστοκλέος λόγον τόνδε, ὡς ἥκοιεν Ἀθηναῖοι περὶ ἑωυτοὺς ἔχοντες δύο θεοὺς μεγάλους, πειθώ τε καὶ ἀναγκαίην, οὕτω τέ σφι κάρτα δοτέα εἶναι χρήματα, ὑπεκρίναντο πρὸς ταῦτα λέγοντες ὡς κατὰ λόγον ἦσαν ἄρα αἱ Ἀθῆναι μεγάλαι τε καὶ εὐδαίμονες καὶ θεῶν χρηστῶν ἥκοιεν εὖ, ἐπεὶ Ἀνδρίους γε εἶναι γεωπείνας ἐς τὰ μέγιστα ἀνήκοντας, καὶ θεοὺς δύο ἀχρήστους οὐκ ἐκλείπειν σφέων τὴν νῆσον ἀλλ' αἰεὶ φιλοχωρέειν, πενίην τε καὶ ἀμηχανίην, καὶ τούτων τῶν θεῶν ἐπηβόλους ἐόντας Ἀνδρίους οὐ δώσειν χρήματα· οὐδέκοτε γὰρ τῆς ἑωυτῶν ἀδυναμίης
112 τὴν Ἀθηναίων δύναμιν εἶναι κρέσσω. οὗτοι μὲν δὴ ταῦτα ὑποκρινάμενοι καὶ οὐ δόντες τὰ χρήματα ἐπολιορκέοντο. Θεμιστοκλέης δέ, οὐ γὰρ ἐπαύετο πλεονεκτέων, ἐσπέμπων ἐς τὰς ἄλλας νήσους ἀπειλητηρίους λόγους αἴτεε χρήματα διὰ τῶν αὐτῶν ἀγγέλων, χρεώμενος τοῖσι καὶ πρὸς βασιλέα ἐχρήσατο, λέγων ὡς εἰ μὴ δώσουσι τὸ αἰτεόμενον, ἐπάξει τὴν στρατιὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ πολιορκέων ἐξαιρήσει. λέγων ταῦτα συνέλεγε χρήματα μεγάλα παρὰ Καρυστίων τε καὶ Παρίων, οἳ πυνθανόμενοι τήν τε Ἄνδρον ὡς πολιορκέοιτο διότι ἐμήδισε, καὶ Θεμιστοκλέα ὡς εἴη ἐν αἴνῃ μεγίστῃ τῶν στρατηγῶν, δείσαντες ταῦτα ἔπεμπον χρήματα. εἰ δὲ δή τινες καὶ ἄλλοι ἔδοσαν νησιωτέων, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, δοκέω δέ τινας καὶ ἄλλους δοῦναι καὶ οὐ τούτους μούνους. καίτοι Καρυστίοισί γε οὐδὲν τούτου εἵνεκα τοῦ κακοῦ ὑπερβολὴ ἐγένετο· Πάριοι δὲ Θεμιστοκλέα χρήμασι ἱλασάμενοι διέφυγον τὸ στράτευμα. Θεμιστοκλέης μέν νυν ἐξ Ἄνδρου ὁρμεόμενος χρήματα παρὰ νησιωτέων ἐκτᾶτο λάθρῃ τῶν ἄλλων στρατηγῶν.

113 Οἱ δ' ἀμφὶ Ξέρξην ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ναυμαχίην ἐξήλαυνον ἐς Βοιωτοὺς τὴν αὐτὴν ὁδόν. ἔδοξε γὰρ Μαρδονίῳ ἅμα μὲν προπέμψαι βασιλέα, ἅμα δὲ ἀνωρίη εἶναι τοῦ ἔτεος πολεμέειν· χειμερίσαι τε ἄμεινον εἶναι ἐν Θεσσαλίῃ, καὶ ἔπειτα ἅμα τῷ ἔαρι πειρᾶσθαι τῆς Πελοποννήσου. ὡς δὲ ἀπίκατο ἐς τὴν Θεσσαλίην, ἐνθαῦτα Μαρδόνιος ἐξελέγετο πρώτους μὲν τοὺς Πέρσας πάντας τοὺς ἀθανάτους καλεομένους, πλὴν Ὑδάρνεος τοῦ στρατηγοῦ (οὗτος γὰρ οὐκ ἔφη λείψεσθαι

Mert a szigetlakók közül először az androsiak tagadták meg a Themistokles által kirótt hadi adót; s midőn Themistokles kijelentette, hogy az athéniek két hatalmas istenséggel, a Rábeszéléssel és a Kényszerrel jönnek, úgy hogy nekik okvetetlenül ki kell fizetni a pénzt: azt felelték, hogy Athén bizonyára nagy és gazdag állam, ha oly jóságos istenek áldásában részesül; mert a mi az androsiakat illeti, ők oly földhöz ragadt szegények, hogy e tekintetben ők az elsők; azután két áldatlan istenség, a Szegénység és a Szükség, soha sem hagyja el a szigetet, hanem mindig velök lakik; s az androsiak az ilyen istenek alattvalóiként nem adhatnak pénzt; mert az athéniek ereje semmi esetre sem hatalmasabb az ő tehetetlenségüknél. Így feleltek ezek s mivel pénzt 112
nem adtak, ostromot kellett szenvedniök. Ezalatt Themistokles telhetetlen pénzvágyában a többi szigetekre is fenyegető izeneteket küldött, még pedig ugyanazon követekkel, a kiket a királyhoz küldött vala, s kijelentette, hogy ha nem fizetik meg a rájuk rótt adót, ellenük fogja vezetni a görögök hajóhadát, s ostrommal veszi be városaikat. Ilyetén módon nagy pénzösszeget harácsolt össze a karystosiaktól és a parosiaktól, kik arra a hirre, hogy Andros méd érzülete miatt ostrom alá került, s hogy Themistokles a hadvezérek közül a legnagyobb tiszteletben részesül, félelmükben elküldték a pénzt. Vajjon más szigetlakók is megfizették-e az adót, nem tudom; de azt hiszem, hogy egyik-másik szintén fizetett, nem csupán azok, melyeket felsoroltam. Mindennek daczára a karystosiak még sem kerülhették ki a csapást; de a parosiak Themistoklest pénzzel megkérlelvén, kikerülték az ostromot. Themistokles tehát androsi tartózkodása alatt a többi vezérnek tudta nélkül szerzett magának pénzt a szigetlakóktól.

Xerxes és hadserege a tengeri csata után néhány nap mulva 113
ugyanazon az úton, a melyen jött, Boiotiába vonult vissza. Mardonios jónak látta a királyt egy darabig elkiséri; s minthogy az évszak nem volt már alkalmas a hadakozásra, tanácsosabbnak vélte a telet Thessaliában tölteni, s csak a tavaszszal támadni meg a Peloponnesost. Midőn Thessaliába értek, Mardonios kiválasztotta hadseregét, első sorban az úgynevezett perzsa halhatatlanokat, Hydarnes vezér kivételével valamennyit (ez ugyanis kijelentette, hogy nem

βασιλέος), μετὰ δὲ τῶν ἄλλων Περσέων τοὺς θωρηκοφόρους καὶ τὴν ἵππον τὴν χιλίην, καὶ Μήδους τε καὶ Σάκας καὶ Βακτρίους τε καὶ Ἰνδούς, καὶ τὸν πεζὸν καὶ τὴν ἄλλην ἵππον. ταῦτα μὲν ἔθνεα ὅλα εἵλετο, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων συμμάχων ἐξελέγετο κατ' ὀλίγους, τοῖσι εἴδεά τε ὑπῆρχε διαλέγων καὶ εἰ τέοισί τι χρηστὸν συνήδεε πεποιημένον· ἦν δὲ πλεῖστον ἔθνος Πέρσας αἱρέετο, ἄνδρας στρεπτοφόρους τε καὶ ψελιοφόρους, ἐπὶ δὲ Μήδους· οὗτοι δὲ τὸ πλῆθος μὲν οὐκ ἐλάσσονες ἦσαν τῶν Περσέων, ῥώμῃ δὲ ἧσσονες. ὥστε σύμπαντας τριήκοντα μυριάδας γενέσθαι σὺν ἱππεῦσι.

114 Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ, ἐν τῷ Μαρδόνιός τε τὴν στρατιὴν διέκρινε καὶ Ξέρξης ἦν περὶ Θεσσαλίην, χρηστήριον ἐλήλυθεε ἐκ Δελφῶν Λακεδαιμονίοισι, Ξέρξῃ αἰτέειν δίκας τοῦ Λεωνίδεω φόνου καὶ τὸ διδόμενον ἐξ ἐκείνου δέκεσθαι. πέμπουσι δὴ κήρυκα τὴν ταχίστην Σπαρτιῆται, ὃς ἐπειδὴ κατέλαβε ἐοῦσαν ἔτι πᾶσαν τὴν στρατιὴν ἐν Θεσσαλίῃ, ἐλθὼν ἐς ὄψιν τὴν Ξέρξεω ἔλεγε τάδε. «ὦ βασιλεῦ Μήδων, Λακεδαιμόνιοί τέ σε καὶ Ἡρακλεῖδαι οἱ ἀπὸ Σπάρτης αἰτέουσι φόνου δίκας, ὅτι σφέων τὸν βασιλέα ἀπέκτεινας ῥυόμενον τὴν Ἑλλάδα.» ὁ δὲ γελάσας τε καὶ κατασχὼν πολλὸν χρόνον, ὡς οἱ ἐτύγχανε παρεστεὼς Μαρδόνιος, δεικνὺς ἐς τοῦτον εἶπε «τοιγάρ σφι Μαρδόνιος ὅδε
115 δίκας δώσει τοιαύτας οἵας ἐκείνοισι πρέπει.» ὁ μὲν δὴ δεξάμενος τὸ ῥηθὲν ἀπαλλάσσετο, Ξέρξης δὲ Μαρδόνιον ἐν Θεσσαλίῃ καταλιπὼν αὐτὸς ἐπορεύετο κατὰ τάχος ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἀπικνέεται ἐς τὸν πόρον τῆς διαβάσιος ἐν πέντε καὶ τεσσεράκοντα ἡμέρῃσι, ἀπάγων τῆς στρατιῆς οὐδὲν μέρος ὡς εἰπεῖν. ὅκου δὲ πορευόμενοι γινοίατο καὶ κατ' οὕστινας ἀνθρώπους, τὸν τούτων καρπὸν ἁρπάζοντες ἐσιτέοντο· εἰ δὲ καρπὸν μηδένα εὕροιεν, οἱ δὲ τὴν ποίην τὴν ἐκ τῆς γῆς ἀναφυομένην καὶ τῶν δενδρέων τὸν φλοιὸν περιλέποντες καὶ τὰ φύλλα καταδρέποντες κατήσθιον, ὁμοίως τῶν τε ἡμέρων καὶ τῶν ἀγρίων, καὶ ἔλειπον οὐδέν· ταῦτα δ' ἐποίεον ὑπὸ λιμοῦ. ἐπιλαβὼν δὲ λοιμόν τε τὸν στρατὸν καὶ δυσεντερίη κατ' ὁδὸν ἔφθειρε. τοὺς δὲ καὶ νοσέοντας αὐτῶν κατέλειπε, ἐπιτάσσων τῇσι πόλισι, ἵνα ἑκάστοτε γίνοιτο ἐλαύνων, μελεδαίνειν τε καὶ τρέφειν, ἐν Θεσσαλίῃ τε τινὰς καὶ ἐν Σίρι τῆς Παιονίης καὶ ἐν Μακεδονίῃ· ἔνθα καὶ τὸ ἱρὸν ἅρμα καταλιπὼν τοῦ Διός,

hagyja el a királyt); azután a perzsák közül a pánczélosokat[76]) és ezer lovast; továbbá médeket, sakákát, baktriaiakat és indusokat, úgy gyalogosokat, mint lovasokat. Ezeket a népeket választotta ki egyetemesen; a többi szövetségesekből csak keveseket vett föl hadseregébe, akár alakjuknál fogva tüntek ki, akár pedig valamely vitéz tettükről volt neki tudomása. Az egyes népek közül a perzsák szolgáltatták neki a legnagyobb számot, nyaklánczot és karpereczet viselő embereket, utánuk a médek, kik számra nézve nem voltak kevesebben a perzsáknál, de erőre nézve hátrább állottak.[77]) Az egész hadsereg a lovasokkal együtt háromszázezer emberből állott.

Ebben az időben, midőn Mardonios kiválogatta hadseregét, 114
és Xerxes Thessaliában tartózkodott, a lakedaimoniak Delphoiból jóslatot kaptak, hogy kérjenek elégtételt Xerxestől Leonidas haláláért, s a mit ő fölajánl, fogadják el. A spártaiak tehát rögtön elküldték követüket, ki még akkor utólérte Thessaliában a hadsereget, mikor még együtt volt; s Xerxes színe elé járulva, így szólt: «Médek királya! A lakedaimoniak és a spártai Herakleidák elégtételt követelnek tőled a gyilkosságért, hogy megölted királyukat, midőn Görögországot védelmezte.» Xerxes elmosolyodott és sok ideig hallgatott; majd pedig a véletlenül mellette álló Mardoniosra mutatván, így szólt: «Ez a Mardonios majd olyan elégtételt ád nekik, a minőt megérdemelnek.» A követ elfogadta 115
a választ és eltávozott; Xerxes pedig Thessaliában hagyván Mardoniost, maga sietve a Hellespontoshoz utazott. Negyvenöt nap alatt érte el az átkelés helyét seregének azon részével, melyet úgy szólván semminek nevezhetünk.[78]) Bárhol és bármely népek közt vonultak át a katonák, mindenütt elrabolták és föletették az élelmi szereket; ha pedig ezt nem leltek, levágták a földből kinőtt füvet, lehántották a fák kérgét, leszedték az ápolt vagy vadon termett fák leveleit, úgy táplálkoztak; semmi sem maradt utánuk, annyira gyötörte őket az éhség. Nagy pusztítást okozott a hadseregben az útközben kitört halálvész és hasmenés. Xerxes a betegeket hátrahagyta s a városokra, melyeken átvonult, mindenütt ráparancsolt, hogy gyógyítsák és ápolják őket. Ezek egy része Thessaliában maradt, mások a paioniai Sirisben és Makedoniában. Sirisben[79]) hagyta volt Xerxes Zeusnak szent kocsiját is,

ὅτε ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἤλαυνε, ἀπιὼν οὐκ ἀπέλαβε, ἀλλὰ δόντες οἱ Παίονες τοῖσι Θρήιξι ἀπαιτέοντος Ξέρξεω ἔφασαν νεμομένας ἁρπασθῆναι ὑπὸ τῶν ἄνω Θρηίκων τῶν περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Στρυ-
116 μόνος οἰκημένων. ἔνθα καὶ ὁ τῶν Βισαλτέων βασιλεὺς γῆς τε τῆς Κρηστωνικῆς Θρῆιξ ἔργον ὑπερφυὲς ἐργάσατο· ὃς οὔτε αὐτὸς ἔφη τῷ Ξέρξῃ ἑκὼν εἶναι δουλεύσειν, ἀλλ' οἴχετο ἄνω ἐς τὸ ὄρος τὴν Ῥοδόπην, τοῖσί τε παισὶ ἀπηγόρευε μὴ στρατεύεσθαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. οἱ δὲ ἀλογήσαντες, ἢ ἄλλως σφι θυμὸς ἐγένετο θεήσασθαι τὸν πόλεμον, ἐστρατεύοντο ἅμα τῷ Πέρσῃ. ἐπεὶ δὲ ἀνεχώρησαν ἀσινέες πάντες ἐξ ἐόντες, ἐξώρυξε αὐτῶν ὁ πατὴρ τοὺς ὀφθαλμοὺς
117 διὰ τὴν αἰτίην ταύτην. καὶ οὗτοι μὲν τοῦτον τὸν μισθὸν ἔλαβον, οἱ δὲ Πέρσαι ὡς ἐκ τῆς Θρηίκης πορευόμενοι ἀπίκοντο ἐπὶ τὸν πόρον, ἐπειγόμενοι τὸν Ἑλλήσποντον τῇσι νηυσὶ διέβησαν ἐς Ἄβυδον· τὰς γὰρ σχεδίας οὐκ εὗρον ἔτι ἐντεταμένας ἀλλ' ὑπὸ χειμῶνος διαλελυμένας. ἐνθαῦτα δὲ κατεχόμενοι σιτία τε πλέω ἢ κατ' ὁδὸν ἐλάγχανον, οὐδένα τε κόσμον ἐμπιπλάμενοι καὶ ὕδατα μεταβάλλοντες ἀπέθνησκον τοῦ στρατοῦ τοῦ περιεόντος πολλοί. οἱ δὲ λοιποὶ ἅμα Ξέρξῃ ἀπικνέονται ἐς Σάρδις.

118 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος ὅδε λόγος λεγόμενος, ὡς ἐπειδὴ Ξέρξης ἀπελαύνων ἐξ Ἀθηνέων ἀπίκετο ἐπ' Ἠιόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι, ἐνθεῦτεν οὐκέτι ὁδοιπορίῃσι διεχρᾶτο, ἀλλὰ τὴν μὲν στρατιὴν Ὑδάρνεϊ ἐπιτράπει ἀπάγειν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, αὐτὸς δ' ἐπὶ νεὸς Φοινίσσης ἐπιβὰς ἐκομίζετο ἐς τὴν Ἀσίην. πλέοντα δέ μιν ἄνεμον Στρυμονίην ὑπολαβεῖν μέγαν καὶ κυματίην. καὶ δὴ μᾶλλον γάρ τι χειμαίνεσθαι γεμούσης τῆς νεός, ὥστε ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἐπεόντων συχνῶν Περσέων τῶν σὺν Ξέρξῃ κομιζομένων, ἐνθαῦτα ἐς δεῖμα πεσόντα τὸν βασιλέα εἴρεσθαι βώσαντα τὸν κυβερνήτην εἴ τίς ἐστί σφι σωτηρίη, καὶ τὸν εἶπαι «δέσποτα, οὐκ ἔστι οὐδεμία, εἰ μὴ τούτων ἀπαλλαγή τις γένηται τῶν πολλῶν ἐπιβατέων.» καὶ Ξέρξην λέγεται ἀκούσαντα ταῦτα εἰπεῖν «ἄνδρες Πέρσαι, νῦν τις διαδεξάτω ὑμέων βασιλέος κηδόμενος· ἐν ὑμῖν γὰρ οἶκε εἶναι ἐμοὶ ἡ σωτηρίη.» τὸν μὲν ταῦτα λέγειν, τοὺς δὲ προσκυνέοντας ἐκπηδᾶν ἐς τὴν θάλασσαν, καὶ τὴν νέα ἐπικουφισθεῖσαν οὕτω δὴ ἀποσω-

midőn Görögország ellen vonult; de visszatérő útjában nem kapta vissza, mert a paionok a thrákokra bízták, s midőn Xerxes visszakérte, azt felelték, hogy a fogatot a Strymon forrásain túl lakó thrák törzsek elrabolták, a mint a réten legelt. Bisaltia és Krestonia[80]) királya, egy thrák ember, itt borzasztó tettet követett el. 116
Ő ugyanis kijelentette, hogy nem lesz jó szántából Xerxesnek szolgája, s fölmenekült a Rhodope hegyre; fiainak pedig megtiltotta, hogy Görögország ellen hadba vonuljanak. Ők azonban nem törődtek a tilalommal, vagy különben is vágyuk támadt megnézni a háborút, s a perzsa hadseregbe léptek. Midőn azonban mind a hatan sértetlenül visszatértek, e bűnük miatt atyjuk kiszúratta a szemüket. Ez a büntetés érte őket. Midőn a perzsák Thrákián 117
átvonulván, a tengerszoroshoz érkeztek, sietve hajókra szálltak és a Hellespontoson át Abydosba eveztek; mert a hidakat már nem találták épen, időközben szétrombolta őket a vihar. Abydosban a sereg megállott, s több élelmi szerhez jutván, mint az úton, mértéktelenül tele tömte a gyomrát; ettől, meg az ivóvíz változásától a megmaradt sereg jó része meghalt. A többiek Xerxessel együtt Sardisba érkeztek.

Beszélnek még egy másik hagyományt is, mely szerint Xer- 118
xes Athénből visszavonulva, a Strymon folyónál elterülő Eion városáig hatolt; innen azonban már nem a szárazföldön utazott tovább, hanem Hydarnesre bízta seregét, hogy ő vezesse le a Hellespontoshoz; maga pedig egy phoinikiai hajóra szállt és Ázsiába vitorlázott. Útközben azonban a Strymon felől egy hatalmas és a tengert felkavaró szélvész érte. Minthogy a vihar mindinkább növekedett, a hajó pedig súlyos teher alatt nyögött, lévén igen nagy perzsa kisérete a fedélzeten: félelem fogta el a királyt, és hangosan kérdezte a kormányostól, vajjon lesz-e menekvés a veszedelemből; mire az így felelt: «Uram, menthetetlenül el vagy veszve, ha nem szabadulunk meg valamikép ezen tömérdek hajósnéptől». Xerxes erre a hagyomány szerint így szólt: «Perzsa férfiak! Most mutassátok meg, mennyire szeretitek királytokat; mert úgy látszik, hogy menekvésem tőletek függ.» Így szólt volna a király; kisérete erre leborult s a tengerbe ugrott; a hajó pedig megkönnyebbülvén, a király ép egészségben szállott

θῆναι ἐς τὴν Ἀσίην. ὡς δὲ ἐκβῆναι τάχιστα ἐς γῆν τὸν Ξέρξην, ποιῆσαι τοιόνδε· ὅτι μὲν ἔσωσε βασιλέος τὴν ψυχήν, δωρήσασθαι χρυσέῃ στεφάνῃ τὸν κυβερνήτην, ὅτι δὲ Περσέων πολλοὺς ἀπώλεσε,
119 ἀποταμεῖν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. οὗτος δὲ ἄλλος λέγεται λόγος περὶ τοῦ Ξέρξεω νόστου, οὐδαμῶς ἔμοιγε πιστὸς οὔτε ἄλλως οὔτε τὸ Περσέων τοῦτο πάθος. εἰ γὰρ δὴ ταῦτα οὕτω εἰρέθη ἐκ τοῦ κυβερνήτεω πρὸς Ξέρξην, ἐν μυρίῃσι γνώμῃσι μίαν οὐκ ἔχω ἀντίξοον, μὴ οὐκ ἂν ποιῆσαι βασιλέα τοιόνδε, τοὺς μὲν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καταβιβάσαι ἐς κοίλην νέα ἐόντας Πέρσας καὶ Περσέων τοὺς πρώτους, τῶν δ' ἐρετέων ἐόντων Φοινίκων ὅκως οὐκ ἂν ἴσον πλῆθος τοῖσι Πέρσῃσι ἐξέβαλε ἐς τὴν θάλασσαν. ἀλλ' ὁ μέν, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται, ὁδῷ χρεώμενος ἅμα τῷ ἄλλῳ στρατῷ ἀπενόστησε ἐς
120 τὴν Ἀσίην. μέγα δὲ καὶ τόδε μαρτύριον· φαίνεται γὰρ Ξέρξης ἐν τῇ ὀπίσω κομιδῇ ἀπικόμενος ἐς Ἄβδηρα καὶ ξεινίην τέ σφι συνθέμενος καὶ δωρησάμενος αὐτοὺς ἀκινάκῃ τε χρυσέῳ καὶ τιήρῃ χρυσοπάστῳ. καὶ ὡς αὐτοὶ λέγουσι Ἀβδηρῖται, λέγοντες ἔμοιγε οὐδαμῶς πιστά, πρῶτον ἐλύσατο τὴν ζώνην φεύγων ἐξ Ἀθηνέων ὀπίσω, ὡς ἐν ἀδείῃ ἐών. τὰ δὲ Ἄβδηρα ἵδρυται πρὸς τοῦ Ἑλλησπόντου μᾶλλον ἢ τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ἠιόνος, ὅθεν δή μιν φασὶ ἐπιβῆναι ἐπὶ τὴν νέα.

121 Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπείτε οὐκ οἷοί τε ἐγίνοντο ἐξελεῖν τὴν Ἄνδρον, τραπόμενοι ἐς Κάρυστον καὶ δηιώσαντες αὐτῶν τὴν χώρην ἀπαλλάσσοντο ἐς Σαλαμῖνα. πρῶτα μέν νυν τοῖσι θεοῖσι ἐξεῖλον ἀκροθίνια ἄλλα τε καὶ τριήρεας τρεῖς Φοινίσσας, τὴν μὲν ἐς Ἰσθμὸν ἀναθεῖναι, ἣ περ ἔτι καὶ ἐς ἐμὲ ἦν, τὴν δὲ ἐπὶ Σούνιον, τὴν δὲ τῷ Αἴαντι αὐτοῦ ἐς Σαλαμῖνα. μετὰ δὲ τοῦτο διεδάσαντο τὴν λείην καὶ τὰ ἀκροθίνια ἀπέπεμψαν ἐς Δελφούς, ἐκ τῶν ἐγένετο ἀνδριὰς ἔχων ἐν τῇ χειρὶ ἀκρωτήριον νεός, ἐὼν μέγαθος δυώδεκα πηχέων· ἑστήκεε
122 δὲ οὗτος τῇ περ ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος ὁ χρύσεος. πέμψαντες δὲ ἀκροθίνια οἱ Ἕλληνες ἐς Δελφοὺς ἐπειρώτεον τὸν θεὸν κοινῇ εἰ λελάβηκε πλήρεα καὶ ἀρεστὰ τὰ ἀκροθίνια. ὁ δὲ παρ' Ἑλλήνων μὲν τῶν ἄλλων ἔφησε ἔχειν, παρὰ Αἰγινητέων δὲ οὔ, ἀλλὰ ἀπαίτεε αὐτοὺς τὰ ἀριστήια τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίης. Αἰγινῆται δὲ πυθό-

ki Ázsiában. De mihelyt partot ért, következőkép cselekedett: a kormányosnak azért, hogy életét megmentette, egy arany koszorút ajándékozott, de mert sok perzsa halálát okozta, levágatta a fejét. Ezt a másik hagyományt, melyet Xerxes hazaérkezéséről 119
beszélnek, egyáltalában nem tartom hitelesnek, különösen azt, a mi a perzsák halálára vonatkozik. Mert ha csakugyan úgy szólt a kormányos Xerxeshez, akkor tízezer ember közül egy sem tagadná, hogy úgy cselekedett a király, a mint én gondolom; hogy t. i. a fedélzeten levő perzsákat, a kik előkelő emberek valának, leparancsolta volna a hajó belsejébe, a phoinikiai evezősöket pedig a perzsáknak megfelelő számban tengerbe dobatta volna. Xerxes azonban, mint már föntebb mondottam, tényleg a szárazföldi utat választotta, és seregének maradványával együtt tért vissza Ázsiába. Nagy bizonyítéka ennek a következő is: úgy látszik, hogy Xerxes 120
haza felé tartva, Abderában is volt, hol a várossal vendégbarátságot kötött s arany karddal és aranyos hímzésű tiarával ajándékozta meg; mint maguk az abderaiak mondják, minek azonban teljességgel nem adok hitelt, Athénből menekülve, itt vetette le először övét, mert itt már biztonságban volt. Abdera azonban közelebb esik a Hellespontoshoz, mint a Strymon vagy Eion városa, a hol Xerxes állítólag hajóra szállott.

Midőn a görögök Androst nem tudták bevenni, Karystos 121
ellen fordultak, és a karystosiak földjeit feldulván, visszahajóztak Salamisba. Itt az isteneknek először különféle áldozati ajándékokat választottak ki, a többi között három phoinikiai háromsoros hajót; egyet az Isthmoson ajánlottak föl, s ez még ma is ott áll, a másodikat Sunion hegyén, a harmadikat magában Salamisban Aias tiszteletére.'[1]) Erre felosztották a zsákmányt, s az áldozati ajándékokat Delphoiba küldték; belőlük került ki az a tizenkét rőf magas szobor, mely egy hajóorrot tart a kezében, s ugyanott áll, hol a makedon Alexandros aranyszobra. Midőn a görögök Del- 122
phoiba küldték az ajándékokat, megkérdezték az egész nép nevében az istent, vajjon elég ajándékot kapott-e, s tetszenek-e neki. Ő pedig azt felelte, hogy a többi görög népektől eleget kapott, de az aiginaiaktól nem, s részt követelt a salamisi csata győzelmi dijából is. Az aiginiaiak ezt megtudván, három arany csillagot

μενοι ἀνέθεσαν ἀστέρας χρυσέους, οἳ ἐπὶ ἱστοῦ χαλκέου ἑστᾶσι
123 τρεῖς ἐπὶ τῆς γωνίης, ἀγχοτάτω τοῦ Κροίσου κρητῆρος. μετὰ δὲ
τὴν διαίρεσιν τῆς λείης ἔπλεον οἱ Ἕλληνες ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἀρι-
στήια δώσοντες τῷ ἀξιωτάτῳ γενομένῳ Ἑλλήνων ἀνὰ τὸν πόλεμον
τοῦτον. ὡς δὲ ἀπικόμενοι οἱ στρατηγοὶ διένεμον τὰς ψήφους ἐπὶ τοῦ
Ποσειδέωνος τῷ βωμῷ, τὸν πρῶτον καὶ τὸν δεύτερον κρίνοντες ἐκ
πάντων, ἐνθαῦτα πᾶς τις αὐτῶν ἑωυτῷ ἐτίθετο τὴν ψῆφον, αὐτὸς
ἕκαστος δοκέων ἄριστος γενέσθαι, δεύτερα δὲ οἱ πολλοὶ συνεξέ-
πιπτον Θεμιστοκλέα κρίνοντες. οἱ μὲν δὴ ἐμουνοῦντο, Θεμιστοκλέης
124 δὲ δευτερείοισι ὑπερεβάλλετο πολλόν. οὐ βουλομένων δὲ ταῦτα
κρίνειν τῶν Ἑλλήνων φθόνῳ, ἀλλ' ἀποπλεόντων ἑκάστων ἐς τὴν
ἑωυτῶν ἀκρίτων, ὅμως Θεμιστοκλέης ἐβώσθη τε καὶ ἐδοξώθη
εἶναι ἀνὴρ πολλὸν Ἑλλήνων σοφώτατος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλ-
λάδα. ὅτι δὲ νικῶν οὐκ ἐτιμήθη πρὸς τῶν ἐν Σαλαμῖνι ναυ-
μαχησάντων, αὐτίκα μετὰ ταῦτα ἐς Λακεδαίμονα ἀπίκετο θέλων
τιμηθῆναι· καί μιν Λακεδαιμόνιοι καλῶς μὲν ὑπεδέξαντο, με-
γάλως δὲ ἐτίμησαν. ἀριστήια μέν νυν ἔδοσαν . . . Εὐρυβιάδῃ
ἐλαίης στέφανον, σοφίης δὲ καὶ δεξιότητος Θεμιστοκλέι καὶ
τούτῳ στέφανον ἐλαίης· ἐδωρήσαντό τέ μιν ὄχῳ τῷ ἐν Σπάρτῃ
καλλιστεύσαντι. αἰνέσαντες δὲ πολλά, προέπεμψαν ἀπιόντα τριη-
κόσιοι Σπαρτιητέων λογάδες, οὗτοι οἳ περ ἱππέες καλέονται,
μέχρι οὔρων τῶν Τεγεητικῶν. μοῦνον δὴ τοῦτον πάντων ἀνθρώ-
125 πων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Σπαρτιῆται προέπεμψαν. ὡς δὲ ἐκ τῆς Λακε-
δαίμονος ἀπίκετο ἐς τὰς Ἀθήνας, ἐνθαῦτα Τιμόδημος Ἀφιδναῖος
τῶν ἐχθρῶν μὲν τῶν Θεμιστοκλέος ἐών, ἄλλως δὲ οὐ τῶν
ἐπιφανέων ἀνδρῶν, φθόνῳ καταμαργέων ἐνείκεε τὸν Θεμι-
στοκλέα, τὴν ἐς Λακεδαίμονα ἄπιξιν προφέρων, ὡς διὰ τὰς Ἀθή-
νας ἔχοι τὰ γέρεα τὰ παρὰ Λακεδαιμονίων, ἀλλ' οὐ δι' ἑωυ-
τόν. ὁ δέ, ἐπείτε οὐκ ἐπαύετο λέγων ταῦτα ὁ Τιμόδημος, εἶπε
«οὔτω ἔχει τοι· οὔτ' ἂν ἐγὼ ἐὼν Βελβινίτης ἐτιμήθην οὕτω
πρὸς Σπαρτιητέων, οὔτ' ἂν σὺ ὤνθρωπε ἐὼν Ἀθηναῖος.» ταῦτα
μέν νυν ἐς τοσοῦτο ἐγένετο.

126 Ἀρτάβαζος δὲ ὁ Φαρνάκεος ἀνὴρ ἐν Πέρσῃσι λόγιμος καὶ πρόσθε

ajánlottak föl, melyek egy érczből vert árboczon állanak a szegletben, Kroisos vegyítő edényének közvetlen szomszédságában.[82]) A zsákmány elosztása után a görögök az Isthmoshoz hajóztak, hogy 123
győzelmi díjat adjanak annak a görög férfiúnak, ki ebben a háborúban a legérdemesebbnek bizonyult. Megérkezésük után a vezérek szétosztották egymás közt Poseidon oltáránál a szavazó köveket, hogy ezekkel az első és második díjra érdemeseket kijelöljék. Ekkor kiki magára adta az első szavazatot, mert mindenki meg volt győződve, hogy ő volt a legkiválóbb; de a második szavazat többek részéről Themistoklesre esett. Míg tehát a többiek csak egy-egy szavazatot kaptak, Themistokles túlnyomó többséggel nyerte el a második díjat. Habár a görögök irigységből nem 124
akartak dönteni e kérdésben, s eredmény nélkül tértek vissza hazájukba, mégis Themistokles neve volt mindenki ajkán, mint a ki egész Görögországban a legokosabb embernek bizonyult. Minthogy pedig győzelme daczára nem kapta meg a tiszteletet azoktól, kik a salamisi csatában résztvettek, ünnepeltetni akarván magát, rögtön Lakedaimonba utazott. S a lakedaimoniak valóban szépen fogadták, és nagyon megtisztelték. Az első díjat, egy olajfakoszorút, Eurybiadesnek adták ugyan, de az okosság és ügyesség díjat, szintén olajfa-koszorút, Themistoklesnek; megajándékozták azonkívül egy kocsival, mely Spártában a legszebb vala. A sok ünnepség után háromszáz válogatott spártai, kiket lovagoknak hívnak, kisérte el a távozó Themistoklest Tegea határáig; s tudomásunk szerint ő volt az egyedüli ember, kinek a spártaiak kiséretet adtak.[83]) Midőn Themistokles Lakedaimonból visszatért 125
Athénbe, az aphidnaibeli Timodemos, ellenségeinek egyike, de különben jelentéktelen ember, bősz irigységében gyalázó szavakat szórt Themistoklesre lakedaimoni útja miatt, hogy nem a saját érdemeinek, hanem Athén dicsőségének köszönheti a lakedaimoniaktól kapott tiszteletet. Erre Themistokles látván, hogy Timodemos nem hagy fel szitkozódásaival, így szólt: «Igazad van; mert ha belbinai vagyok, bizonyára nem tisztelnek meg a spártaiak; ámde téged athéni létedre sem tiszteltek volna meg, barátom!»[84])

Artabazos, Pharnakes fia, ki már azelőtt is tekintélyes ember 126

ἐών, ἐκ δὲ τῶν Πλαταιικῶν καὶ μᾶλλον ἔτι γενόμενος, ἔχων ἓξ μυριάδας στρατοῦ τοῦ Μαρδόνιος ἐξελέξατο, προέπεμπε βασιλέα μέχρι τοῦ πόρου. ὡς δὲ ὁ μὲν ἦν ἐν τῇ Ἀσίῃ, ὁ δὲ ὀπίσω πορευόμενος κατὰ τὴν Παλλήνην ἐγίνετο, ἅτε Μαρδονίου τε χειμερίζοντος περὶ Θεσσαλίην τε καὶ Μακεδονίην καὶ οὐδέν κω κατεπείγοντος ἥκειν ἐς τὸ ἄλλο στρατόπεδον, οὐκ ἐδικαίου ἐντυχὼν ἀπεστεῶσι Ποτιδαιήτῃσι μὴ οὐκ ἐξανδραποδίσασθαί σφεας. οἱ γὰρ Ποτιδαιῆται ὡς βασιλεὺς παρεξεληλάκεε καὶ ὁ ναυτικὸς τοῖσι Πέρσῃσι οἰχώκεε φεύγων ἐκ Σαλαμῖνος, ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀπέστασαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων·
127 ὡς δὲ καὶ οἱ ἄλλοι οἱ τὴν Παλλήνην ἔχοντες. ἐνθαῦτα δὴ Ἀρτάβαζος ἐπολιόρκεε τὴν Ποτίδαιαν. ὑποπτεύσας δὲ καὶ τοὺς Ὀλυνθίους ἀπίστασθαι ἀπὸ βασιλέος, καὶ ταύτην ἐπολιόρκεε· εἶχον δὲ αὐτὴν Βοττιαῖοι ἐκ τοῦ Θερμαίου κόλπου ἐξαναστάντες ὑπὸ Μακεδόνων. ἐπεὶ δὲ σφέας εἶλε πολιορκέων, κατέσφαξε ἐξαγαγὼν ἐς λίμνην, τὴν δὲ πόλιν παραδιδοῖ Κριτοβούλῳ Τορωναίῳ ἐπιτροπεύειν
128 καὶ τῷ Χαλκιδικῷ γένεϊ, καὶ οὕτω Ὄλυνθον Χαλκιδέες ἔσχον. ἐξελὼν δὲ ταύτην ὁ Ἀρτάβαζος τῇ Ποτιδαίῃ ἐντεταμένως προσεῖχε· προσέχοντι δέ οἱ προθύμως συντίθεται προδοσίην Τιμόξεινος ὁ τῶν Σκιωναίων στρατηγός, ὄντινα μὲν τρόπον ἀρχήν, ἔγωγε οὐκ ἔχω εἰπεῖν (οὐ γὰρ ὧν λέγεται), τέλος μέντοι τοιάδε ἐγίνετο. ὅκως βυβλίον γράψειε ἢ Τιμόξεινος ἐθέλων παρὰ Ἀρτάβαζον πέμψαι ἢ Ἀρτάβαζος παρὰ Τιμόξεινον, τοξεύματος παρὰ τὰς γλυφίδας περιειλίξαντες καὶ πτερώσαντες τὸ βυβλίον ἐτόξευον ἐς συγκείμενον χωρίον. ἐπάιστος δὲ ἐγένετο ὁ Τιμόξεινος προδιδοὺς τὴν Ποτίδαιαν· τοξεύων γὰρ ὁ Ἀρτάβαζος ἐς τὸ συγκείμενον, ἁμαρτὼν τοῦ χωρίου τούτου βάλλει ἀνδρὸς Ποτιδαιήτεω τὸν ὦμον, τὸν δὲ βληθέντα περιέδραμε ὅμιλος, οἷα φιλέει γίνεσθαι ἐν πολέμῳ, οἱ αὐτίκα τὸ τόξευμα λαβόντες ὡς ἔμαθον τὸ βυβλίον, ἔφερον ἐπὶ τοὺς στρατηγούς· παρῆν δὲ καὶ τῶν ἄλλων Παλληναίων συμμαχίη. τοῖσι δὲ στρατηγοῖσι ἐπιλεξαμένοισι τὸ βυβλίον καὶ μαθοῦσι τὸν αἴτιον τῆς προδοσίης ἔδοξε μὴ καταπλῆξαι Τιμόξεινον προδοσίῃ τῆς Σκιωναίων πόλιος εἵνεκα, μὴ νομιζοίατο εἶναι Σκιωναῖοι ἐς τὸν μετέπειτα χρόνον αἰεὶ προδόται.
129 ὁ μὲν δὴ τοιούτῳ τρόπῳ ἐπάιστος ἐγεγόνεε· Ἀρταβάζῳ δὲ ἐπειδὴ

volt a perzsák között, de a plataiai csata után még nevezetesebb lőn,[85]) Mardonios kiválasztott hadseregéből hatvanezer emberrel kisérte a királyt a tengerszorosig. Midőn Xerxes már Ázsiában volt, ő visszafelé tartva, Pallene tájékára érkezett; minthogy pedig Mardonios Thessalia és Makedonia vidékén telelt s nem sürgette, hogy táborához csatlakozzék, kötelességének tartotta, hogy az elpártolt Potidaiát, mely ép útjába esett, ismét leigázza. A potidaiaiak ugyanis, midőn a király már átvonult területükön, s a perzsa hajóhad Salamistól elmenekült, nyiltan elpártoltak a barbároktól. Ugyanígy cselekedtek a többiek is, kik Pallene félszigetén laknak. Artabazos tehát ostrom alá fogta Potidaiát. Gya- 127
nakodván azonban, hogy az olynthosiak is hűtlenek lettek a királyhoz, őket is ostrommal zárta körül. A város ekkor a bottiaiusok birtoka volt, kiket a makedonok elkergettek vala a thermai öböltől. Artabazos bevette a várost, lakósait egy tóhoz kivezetvén, lekonczolta; helyökbe azután chalkidikéi gyarmatosokat telepített le, s a város kormányát a toronéi Kritobulosra bízta. Így lettek a chalkidikéiek Olynthos urai.[86]) Ennek bevétele után Artabazos meg- 128
feszített erővel támadott Potidaiára. Buzgó működése közben megegyezett Timoxeinossal, a skionéiek vezérével, hogy ez kezére fogja játszani a várost. Hogy mikép kezdett vele alkudozni, nem tudom (mert erről mit sem hallani); végre azonban a következő történt: valahányszor Timoxeinos levelet akart küldeni Artabazosnak, vagy Artabazos Timoxeinosnak, a levelet a nyil-aljra tekerve, tollal burkolták és a nyilat egy megállapított helyre lőtték. De kiderült Timoxeinos terve, hogy Potidaiát el akarja árulni. Mert Artabazos a megbeszélt területre nyilazván, elhibázta a lövést, és egy potidaiai embernek a vállát sebezte meg. A sebesült köré, a mint az háborúban történni szokott, nagy embertömeg csődült, kihúzták a nyilat, s megpillantván a levelet, a vezérekhez vitték; mert Pallene egyéb népei is ott voltak szövetségesek gyanánt.[87]) Midőn a vezérek elolvasták a levelet, s megtudták, hogy ki az árulás szerzője, megegyeztek, hogy Skione város iránti tekintetből nem indítanak árulási pert Timoxeinos ellen, nehogy a skionéieket később mindig árulóknak tartsa a világ. Ilyetén módon derült ki az áruló terve. Miután Artabazos három 129

πολιορκέοντι ἐγεγόμεσαν τρεῖς μῆνες, γίνεται ἄμπωτις τῆς θαλάσσης μεγάλη καὶ χρόνον ἐπὶ πολλόν. ἰδόντες δὲ οἱ βάρβαροι τέναγος γενόμενον παρήισαν ἐς τὴν Παλλήνην. ὡς δὲ τὰς δύο μὲν μοίρας διοδοιπορήκεσαν, ἔτι δὲ τρεῖς ὑπόλοιποι ἦσαν, τὰς διελθόντας χρῆν εἶναι ἔσω ἐν τῇ Παλλήνῃ, ἐπῆλθε πλημμυρὶς τῆς θαλάσσης μεγάλη, ὅση οὐδαμά κω, ὡς οἱ ἐπιχώριοι λέγουσι, πολλάκις γινομένη. οἱ μὲν δὴ νέειν αὐτῶν οὐκ ἐπιστάμενοι διεφθείροντο, τοὺς δὲ ἐπισταμένους οἱ Ποτιδαιῆται ἐπιπλώσαντες πλοίοισι ἀπώλεσαν. αἴτιον δὲ λέγουσι Ποτιδαιῆται τῆς τε ῥηχίης καὶ τῆς πλημμυρίδος καὶ τοῦ Περσικοῦ πάθεος γενέσθαι τόδε, ὅτι τοῦ Ποσειδέωνος ἐς τὸν νηὸν καὶ τὸ ἄγαλμα τὸ ἐν τῷ προαστείῳ ἠσέβησαν οὗτοι τῶν Περσέων οἳ περ καὶ διεφθάρησαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης. αἴτιον δὲ τοῦτο λέγοντες εὖ λέγειν ἔμοιγε δοκέουσι. τοὺς δὲ περιγενομένους ἀπῆγε Ἀρτάβαζος ἐς Θεσσαλίην παρὰ Μαρδόνιον. οὗτοι μὲν οἱ προπέμψαντες βασιλέα οὕτω ἔπρηξαν.

130 Ὁ δὲ ναυτικὸς ὁ Ξέρξεω περιγενόμενος ὡς προσέμιξε τῇ Ἀσίῃ φεύγων ἐκ Σαλαμῖνος καὶ βασιλέα τε καὶ τὴν στρατιὴν ἐκ Χερσονήσου διεπόρθμευσε ἐς Ἄβυδον, ἐχειμέριζε ἐν Κύμῃ. ἔαρος δὲ ἐπιλάμψαντος πρώιος συνελέγετο ἐς Σάμον· αἱ δὲ τῶν νεῶν καὶ ἐχειμέρισαν αὐτοῦ· Περσέων δὲ καὶ Μήδων οἱ πλεῦνες ἐπεβάτευον. στρατηγοὶ δέ σφι ἐπῆλθον Μαρδόντης τε ὁ Βαγαίου καὶ Ἀρταΰντης ὁ Ἀρταχαίεω· συνῆρχε δὲ τούτοισι καὶ ἀδελφιδέος αὐτοῦ Ἀρταΰντεω προσελομένου Ἰθαμίτρης. ἅτε δὲ μεγάλως πληγέντες, οὐ προήισαν ἀνωτέρω τὸ πρὸς ἑσπέρης, οὐδ' ἐπηνάγκαζε οὐδείς, ἀλλ' ἐν τῇ Σάμῳ κατήμενοι ἐφύλασσον τὴν Ἰωνίην μὴ ἀποστῇ, νέας ἔχοντες σὺν τῇσι Ἰάσι τριηκοσίας. οὐ μὲν οὐδὲ προσεδέκοντο τοὺς Ἕλληνας ἐλεύσεσθαι ἐς τὴν Ἰωνίην ἀλλ' ἀποχρήσειν σφι τὴν ἑωυτῶν φυλάσσειν, σταθμεύμενοι ὅτι σφέας οὐκ ἐπεδίωξαν φεύγοντας ἐκ Σαλαμῖνος ἀλλ' ἄσμενοι ἀπαλλάσσοντο. κατὰ μέν νυν τήν θάλασσαν ἐσσωμένοι ἦσαν τῷ θυμῷ, πεζῇ δὲ ἐδόκεον πολλῷ κρατήσειν τὸν Μαρδόνιον. ἐόντες δὲ ἐν Σάμῳ ἅμα μὲν ἐβουλεύοντο εἴ τι δυναίατο κακὸν τοὺς πολεμίους ποιέειν, ἅμα δὲ καὶ ὠτακούστεον ὅκῃ πεσέεται τὰ Μαρδονίου πρήγματα.

131 Τοὺς δὲ Ἕλληνας τό τε ἔαρ γινόμενον ἤγειρε καὶ Μαρδόνιος

hónapon át ostromolta a várost, szokatlan nagy apadás állt be a tengeren, mely sok ideig tartott; s a barbárok látván a gázlót, át akartak menni Pallenébe. Már az útnak két ötödrészét megtették, s csak három ötödrész vala hátra, hogy azon átkelve, szárazföldi úton jussanak Pallenéhez, midőn beállt a dagály, mely bár gyakran nagy az idevaló lakósok állítása szerint, de még sohasem volt akkora. Már most a kik nem tudtak úszni, befuladtak a vízbe, a kik pedig tudtak, azokat a hajókon odasiető potidaiaiak ütötték agyon. A potidaiaiak állítása szerint ezen áradásnak, dagálynak és a perzsák vereségének oka az volt, hogy ép azok a perzsák, kik a tengerbe fultak, szentségtelenítették meg a külvárosban Poseidon templomát és szobrát. S azt hiszem, hogy az okra vonatkozólag helyesen beszélnek. Artabazos életben maradt katonáit visszavezette Thessaliába Mardonioshoz. Ez vala azoknak sorsa, kik a királyt útjában elkisérték.

Xerxes hajóhadának maradéka, miután Salamistól menekülve 130
Ázsiához közeledett, s a királyt seregével együtt a Chersonesostól Abydosba átvitte, Kymében telelt. Kora tavaszszal a hajók Samoshoz gyülekeztek, mert egy részük itt töltötte a telet. A legénység nagyobbára perzsákból és médekből állott; vezéreikül pedig Mardontes, Bagaios fia, és Artaÿntes, Artachaios fia, érkeztek hozzájuk. Vezértársuk volt még Ithamitres, kit nagybátyja, Artaÿntes vett volt maga mellé. Minthogy nagy veszteséget szenvedtek és senki sem kényszerítette őket, nem nyomultak előre nyugat felé; inkább Samosban maradtak, vigyázva Ióniára, hogy föl ne lázadjon. A hajók száma az iónokéival együtt háromszáz vala. Nem hitték, hogy a görögök Ióniába jönnek; sőt úgy számítottak, hogy beérik azzal, ha a saját hazájukat megőrzik; mert nem vették üldözőbe a perzsákat, midőn Salamistól megfutottak, hanem szivevesen hazatértek. Érezték ugyan, hogy a tengeren le vannak győzve; de biztatta őket a remény, hogy Mardonios a szárazföldi sereggel fényes győzelmet fog aratni. Samosban maradtak tehát, és míg arról tanácskoztak, lehetne-e az ellenségnek valahogyan ártani, addig figyelemmel lesték, milyen eredménynyel fog hadakozni Mardonios.

A közeledő tavasz és az a tudat, hogy Mardonios Thessaliában 131

ἐν Θεσσαλίῃ ἐών. ὁ μὲν δὴ πεζὸς οὔκω συνελέγετο, ὁ δὲ ναυτικὸς ἀπίκετο ἐς Αἴγιναν, νέες ἀριθμὸν δέκα καὶ ἑκατόν. στρατηγὸς δὲ καὶ ναύαρχος ἦν Λευτυχίδης ὁ Μενάρεος τοῦ Ἡγησίλεω τοῦ Ἱπποκρατίδεω τοῦ Λευτυχίδεω τοῦ Ἀναξίλεω τοῦ Ἀρχιδήμου τοῦ Ἀναξανδρίδεω τοῦ Θεοπόμπου τοῦ Νικάνδρου τοῦ Χαρίλεω τοῦ Εὐνόμου τοῦ Πολυδέκτεω τοῦ Πρυτάνιος τοῦ Εὐρυφῶντος τοῦ Προκλέος τοῦ Ἀριστοδήμου τοῦ Ἀριστομάχου τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Ὕλλου τοῦ Ἡρακλέος, ἐὼν τῆς ἑτέρης οἰκίης τῶν βασιλέων. οὗτοι πάντες, πλὴν τῶν ἑπτὰ τῶν μετὰ Λευτυχίδεα πρώτων καταλεχθέντων, οἱ ἄλλοι βασιλέες ἐγένοντο Σπάρτης. Ἀθηναίων δὲ ἐστρατήγεε Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρονος.

132 ὡς δὲ παρεγένοντο ἐς τὴν Αἴγιναν πᾶσαι αἱ νέες, ἀπίκοντο Ἰώνων ἄγγελοι ἐς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, οἳ καὶ ἐς Σπάρτην ὀλίγῳ πρότερον τούτων ἀπικόμενοι ἐδέοντο Λακεδαιμονίων ἐλευθεροῦν τὴν Ἰωνίην· τῶν καὶ Ἡρόδοτος ὁ Βασιλείδεω ἦν· οἳ στασιῶται σφίσι γενόμενοι ἐπεβούλευον θάνατον Στράττι τῷ Χίου τυράννῳ, ἐόντες ἀρχὴν ἑπτά· ἐπιβουλεύοντες δὲ ὡς φανεροὶ ἐγένοντο ἐξενείκαντος τὴν ἐπιχείρησιν ἑνὸς τῶν μετεχόντων, οὕτω δὴ οἱ λοιποὶ ἕξ ἐόντες ὑπεξέσχον ἐκ τῆς Χίου καὶ ἐς Σπάρτην τε ἀπίκοντο καὶ δὴ καὶ τότε ἐς τὴν Αἴγιναν, τῶν Ἑλλήνων δεόμενοι καταπλῶσαι ἐς τὴν Ἰωνίην· οἳ προήγαγον αὐτοὺς μόγις μέχρι Δήλου. τὸ γὰρ προσωτέρω πᾶν δεινὸν ἦν τοῖσι Ἕλλησι οὔτε τῶν χώρων ἐοῦσι ἐμπείροισι, στρατιῆς τε πάντα πλέα ἐδόκεε εἶναι, τῇ δὲ Σάμον ἐπιστέατο δόξῃ καὶ Ἡρακλέας στήλας ἴσον ἀπέχειν. συνέπιπτε δὲ τοιοῦτο ὥστε τοὺς μὲν βαρβάρους τὸ πρὸς ἑσπέρης ἀνωτέρω Σάμου μὴ τολμᾶν καταπλῶσαι καταρρωδηκότας, τοὺς δὲ Ἕλληνας, χρηιζόντων Χίων, τὸ πρὸς τὴν ἠῶ κατωτέρω Δήλου. οὕτω δέος τὸ μέσον ἐφύλασσέ σφεων.

133 Οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες ἔπλεον ἐς τὴν Δῆλον, Μαρδόνιος δὲ περὶ τὴν Θεσσαλίην ἐχείμαζε. ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμεόμενος ἔπεμπε κατὰ τὰ χρηστήρια ἄνδρα Εὐρωπέα γένος, τῷ οὔνομα ἦν Μῦς, ἐντειλάμενος πανταχῇ μιν χρησάμενον ἐλθεῖν, τῶν οἷά τε ἦν σφι ἀποπειρήσασθαι. ὅ τι μὲν βουλόμενος ἐκμαθεῖν πρὸς τῶν χρηστηρίων ταῦτα ἐνετέλλετο, οὐκ ἔχω φράσαι· οὐ γὰρ ὧν λέγεται· δοκέω δ' ἔγωγε περὶ τῶν παρεόντων

134 πρηγμάτων καὶ οὐκ ἄλλων πέρι πέμψαι. οὗτος ὁ Μῦς ἐς τε

van, a görögöket is tevékenységre serkentette. A szárazföldi hadsereg még nem gyült össze, de a tengeri haderő, szám szerint száztíz hajó, Aiginába érkezett. Fővezér és tengernagy Leutychides vala, kinek ősei fölfelé menő sorban a következők: Menares, Hegesilaos, Hippokratides, Leutychides, Anaxilaos, Archidemos, Anaxandrides, Theopompos, Nikandros, Charilaos, Eunymos, Polydektes, Prytanis, Euryphon, Prokles, Aristodemos, Aristomachos, Kleodaios, Hyllos és Herakles. Leutychides tehát a királyi háznak ifjabb ágához tartozott. Mindezek, kiket felsoroltam, a Leutychides után felsorolt kettő kivételével valamennyien királyai voltak Spártának.[88]) Az athéni hajóknak Xanthippos, Ariphron fia, volt a vezérük. Midőn már az összes hajók Aiginában voltak, ión embe- 132
rek jöttek a görög táborba, kik kevéssel előbb Spártában is voltak, és kérték a lakedaimoniakat, hogy szabadítsák föl Iónián. Köztük volt Herodotos is, Basileides fia. Eredetileg heten valának, és összeesküdtek, hogy Chiosnak kényurát, Strattist megölik.[89]) Cselszövényük azonban kiderült, mert az összeesküvők egyike elárulta tervüket; a többi hat már most Chiosból megszökött, majd Spártába utaztak, most pedig Aiginába mentek, kérvén a görögöket, hogy hajózzanak Iónián. Nagy nehezen vezették őket Delosig, mert a görögök nem ismervén a vidéket, tovább mindent veszedelmesnek tartottak; azt hitték továbbá, hogy minden sziget tele van perzsa katonasággal, s hogy Samos oly távol fekszik, mint a Herakles oszlopai.[90]) Véletlenül a barbárok sem mertek félelmükben nyugatra evezni Samoson túl, meg a görögöket sem birták a chiosiak kérelmei Delosnál tovább vinni keletre. Így a félelem megvédte tőlük a közbenső tért.

A görögök tehát Delosig hajóztak, Mardonios pedig Thessaliá- 133
ban töltötte a telet. Midőn innen tovább akart vonúlni, egy Europos városából származó embert,[91]) kinek Mys volt a neve, a jósló helyekhez küldött, s meghagyta, hogy mindenütt kérdezze meg az isteneket, a hol neki szabad volt jóslatot kérni. Hogy mit akart megtudni a jósló helyektől, midőn Mysnek ezt a parancsot adta, nem mondhatom meg, mert a hagyomány nem szól róla semmit. Azt hiszem azonban, hogy a viszonyok kifürkészése végett küldötte el emberét, semmi másért. Annyi bizonyos, hogy ez a 134

Λεβάδειαν φαίνεται ἀπικόμενος καὶ μισθῷ πείσας τῶν ἐπιχωρίων ἄνδρα καταβῆναι παρὰ Τροφώνιον, καὶ ἐς Ἄβας τὰς Φωκέων ἀπικόμενος ἐπὶ τὸ χρηστήριον· καὶ δὴ καὶ ἐς Θήβας πρῶτα ὡς ἀπίκετο, τοῦτο μὲν τῷ Ἰσμηνίῳ Ἀπόλλωνι ἐχρήσατο· ἔστι δὲ κατά περ ἐν Ὀλυμπίῃ ἱροῖσι αὐτόθι χρηστηριάζεσθαι· τοῦτο δὲ ξεῖνόν τινα καὶ οὐ Θηβαῖον χρήμασι πείσας κατεκοίμησε ἐς Ἀμφιάρεω. Θηβαίων δὲ οὐδενὶ ἔξεστι μαντεύεσθαι αὐτόθι διὰ τόδε. ἐκέλευσέ σφεας ὁ Ἀμφιάρεως διὰ χρηστηρίων ποιεύμενος ὁκότερα βούλονται ἑλέσθαι τούτων, ἑωυτῷ ἢ ἅτε μάντι χρᾶσθαι ἢ ἅτε συμμάχῳ, τοῦ ἑτέρου ἀπεχομένους· οἱ δὲ σύμμαχόν μιν εἵλοντο εἶναι. διὰ τοῦτο μὲν
135 οὐκ ἔξεστι Θηβαίων οὐδενὶ αὐτόθι ἐγκατακοιμηθῆναι. τότε δὲ θῶυμά μοι μέγιστον γενέσθαι λέγεται ὑπὸ Θηβαίων. ἐλθεῖν ἄρα τὸν Εὐρωπέα Μῶν, περιστρωφώμενον πάντα τὰ χρηστήρια, καὶ ἐς τοῦ Πτῴου Ἀπόλλωνος τὸ τέμενος. τοῦτο δὲ τὸ ἱρὸν καλέεται μὲν Πτῷον, ἔστι δὲ Θηβαίων, κέεται δὲ ὑπὲρ τῆς Κωπαΐδος λίμνης πρὸς ὄρεϊ ἀγχοτάτω Ἀκραιφίης πόλιος· ἐς τοῦτο τὸ ἱρὸν ἐπείτε παρελθεῖν τὸν καλεόμενον τοῦτον Μῶν, ἕπεσθαι δέ οἱ τῶν ἀστῶν αἱρετοὺς ἄνδρας τρεῖς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ὡς ἀπογραφομένους τὰ θεσπιεῖν ἔμελλε, καὶ πρόκατε τὸν πρόμαντιν βαρβάρῳ γλώσσῃ χρᾶν. καὶ τοὺς μὲν ἑπομένους τῶν Θηβαίων ἐν θώυματι ἔχεσθαι ἀκούοντας βαρβάρου γλώσσης ἀντὶ Ἑλλάδος, οὐδὲ ἔχειν ὅ τι χρήσωνται τῷ παρεόντι πρήγματι· τὸν δὲ Εὐρωπέα Μῶν ἐξαρπάσαντα παρ' αὐτῶν τὴν ἐφέροντο δέλτον, τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ προφήτεω γράφειν ἐς αὐτήν, φάναι δὲ Καρίῃ μιν γλώσσῃ χρᾶν, συγγραφάμενον δὲ οἴχεσθαι ἀπιόντα ἐς Θεσσαλίην.

136 Μαρδόνιος δὲ ἐπιλεξάμενος ὅ τι δὴ λέγοντα ἦν τὰ χρηστήρια, μετὰ ταῦτα ἔπεμψε ἄγγελον ἐς Ἀθήνας Ἀλέξανδρον τὸν Ἀμύντεω ἄνδρα Μακεδόνα, ἅμα μὲν ὅτι οἱ προσκηδέες οἱ Πέρσαι ἦσαν· Ἀλεξάνδρου γὰρ ἀδελφεὴν Γυγαίην, Ἀμύντεω δὲ θυγατέρα, Βουβάρης ἀνὴρ Πέρσης ἔσχε, ἐκ τῆς οἱ ἐγεγόνεε Ἀμύντης ὁ ἐν τῇ Ἀσίῃ, ἔχων τὸ οὔνομα τοῦ μητροπάτορος, τῷ δὴ ἐκ βασιλέος τῆς Φρυγίης ἐδόθη Ἀλάβανδα πόλις μεγάλη νέμεσθαι· ἅμα τε ὁ Μαρδόνιος πυθόμενος ὅτι πρόξεινός τε εἴη καὶ εὐεργέτης ὁ Ἀλέξανδρος ἔπεμπε. τοὺς γὰρ Ἀθηναίους οὕτω ἐδόκεε μάλιστα προσκτήσεσθαι, λεών τε πολλὸν ἄρα ἀκούων εἶναι καὶ ἄλκιμον, τά τε κατὰ τὴν

Mys Lebadeiába érkezett, és megvesztegetvén egy odavaló embert, leszállt a Trophonios barlangjába;[92]) volt továbbá jóslatért a phokisi Abaiban is. Midőn Thebaiba érkezett, először Apollon Ismeniostól kért jóslatot; — valamint Olympiában, úgy itt is égő áldozatokból mondanak jövendőt, — azután pedig egyidegent, és nem thebaibeli embert vesztegetett meg, s Amphiaraos templomában is lefeküdt.[93]) Itt a következő okból nem szabad jóslatot kérni egy thebaibeli embernek sem: Amphiaraos egy jóslatával választására bizta a thebaibelieknek, vajjon jósuknak akarják-e, avagy szövetségesüknek; mert e két szerep közül az egyikről le kell mondaniok vele szemben; ők tehát szövetségesüknek választották. Ezért nem szabad itt egy thebaibelinek sem lefeküdni. Egy dolog, mely a thebai- 135
beliek állítása szerint náluk történt, különös csodának tünik föl nekem. Azt mondják, hogy az europosi Mys, miután az összes jósló helyeket bejárta, Apollon Ptoosnak szentélyét is fölkereste; magát a szentélyt Ptoonnak hívják, Thebai határában épült, és egy hegyen áll a Kopais taván túl, Akraiphia városa közelében.[94]) A mint ez a Mys a szentélybe lépett, nyomában a három polgárral, kiket az állam rendel ki arra, hogy az istennek jósszavait följegyezzék, a pap rögtön idegen nyelven adott jóslatot. Erre az őt kisérő thebaibeliek elcsodálkoztak, hogy görög helyett barbár nyelvet hallanak, s nem tudták, hogy most mit tegyenek; de az europosi Mys kirántotta kezükből a táblát, rájegyezte a jóspapnak szavait, mondván, hogy káriai nyelven szólt a jóslat. Erre azután eltávozott és visszatért Thessaliába.

Midőn Mardonios elolvasta a jóslatokat, hogy mit tanácsol- 136
nak, a makedon Alexandrost, Amyntas fiát küldte Athénbe követül; részint azért, mert rokonságban állott a perzsákkal, a mennyiben Gygaia, Amyntas leánya és Alexandrosnak nőtestvére, felesége volt a perzsa Bubaresnek, s tőle született Ázsiában a nagyatyja után elnevezett Amyntas, kinek a király a phrygiai Alabanda város nagy jövedelmét ajándékozta; — részint pedig azért küldötte Alexandrost, mert megtudta, hogy ő az athéniek vendégbarátja és jótevője.[95]) Mardonios azt hitte, hogy ilyetén módon nyeri meg leginkább az athénieket a maga részére. Hallotta róluk, hogy nagy és hatalmas nép, s tudta, hogy leginkább az

θάλασσαν συντυχόντα σφι παθήματα κατεργασαμένους μάλιστα Ἀθηναίους ἐπίστατο. τούτων δὲ προσγενομένων κατήλπιζε εὐπετέως τῆς θαλάσσης κρατήσειν, τά περ ἂν καὶ ἦν, πεζῇ τε ἐδόκεε πολλῷ εἶναι κρέσσων, οὕτω τε ἐλογίζετο κατύπερθέ οἱ τὰ πρήγματα ἔσεσθαι τῶν Ἑλληνικῶν. τάχα δ' ἂν καὶ τὰ χρηστήρια ταῦτά οἱ προλέγοι, συμβουλεύοντα σύμμαχον τὸν Ἀθηναῖον ποιέεσθαι· τοῖσι δὴ πειθόμενος ἔπεμπε.

137 Τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου τούτου ἕβδομος γενέτωρ Περδίκκης ἐστὶ ὁ κτησάμενος τῶν Μακεδόνων τὴν τυραννίδα τρόπῳ τοιῷδε. ἐξ Ἄργεος ἔφυγον ἐς Ἰλλυριοὺς τῶν Τημένου ἀπογόνων τρεῖς ἀδελφεοί. Γαυάνης τε καὶ Ἀέροπος καὶ Περδίκκης, ἐκ δὲ Ἰλλυριῶν ὑπερβαλόντες ἐς τὴν ἄνω Μακεδονίην ἀπίκοντο ἐς Λεβαίην πόλιν. ἐνθαῦτα δὲ ἐθήτευον ἐπὶ μισθῷ παρὰ τῷ βασιλέι, ὁ μὲν ἵππους νέμων, ὁ δὲ βοῦς, ὁ δὲ νεώτατος αὐτῶν Περδίκκης τὰ λεπτὰ τῶν προβάτων. ἡ δὲ γυνὴ τοῦ βασιλέος αὐτὴ τὰ σιτία σφι ἔπεσσε· ἦσαν γὰρ τὸ πάλαι καὶ αἱ τυραννίδες τῶν ἀνθρώπων ἀσθενέες χρήμασι, οὐ μοῦνον ὁ δῆμος. ὅκως δὲ ὀπτήσῃ, ὁ ἄρτος τοῦ παιδὸς τοῦ θητὸς Περδίκκεω διπλήσιος ἐγίνετο αὐτὸς ἑωυτοῦ. ἐπεὶ δὲ αἰεὶ τὠυτὸ τοῦτο ἐγίνετο, εἶπε πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἑωυτῆς· τὸν δὲ ἀκούσαντα ἐσῆλθε αὐτίκα ὡς εἴη τέρας καὶ φέροι μέγα τι. καλέσας δὲ τοὺς θῆτας προηγόρευέ σφι ἀπαλλάσσεσθαι ἐκ γῆς τῆς ἑωυτοῦ. οἱ δὲ τὸν μισθὸν ἔφασαν δίκαιοι εἶναι ἀπολαβόντες οὕτω ἐξιέναι. ἐνθαῦτα ὁ βασιλεὺς τοῦ μισθοῦ πέρι ἀκούσας, ἦν γὰρ κατὰ τὴν καπνοδόκην ἐς τὸν οἶκον ἐσέχων ὁ ἥλιος, εἶπε θεοβλαβὴς γενόμενος «μισθὸν δὲ ὑμῖν ἐγὼ ὑμέων ἄξιον τόνδε ἀποδίδωμι,» δείξας τὸν ἥλιον. ὁ μὲν δὴ Γαυάνης τε καὶ ὁ Ἀέροπος οἱ πρεσβύτεροι ἔστασαν ἐκπεπληγμένοι, ὡς ἤκουσαν ταῦτα· ὁ δὲ παῖς, ἐτύγχανε γὰρ ἔχων μάχαιραν, εἶπας τάδε «δεκόμεθα ὦ βασιλεῦ τὰ δίδοις», περιγράφει τῇ μαχαίρῃ ἐς τὸ ἔδαφος τοῦ οἴκου τὸν ἥλιον, περιγράψας δέ, ἐς τὸν κόλπον τρὶς ἀρυσάμενος τοῦ ἡλίου, ἀπαλλάσσετο αὐτός τε καὶ
138 οἱ μετ' ἐκείνου. οἱ μὲν δὴ ἀπήισαν, τῷ δὲ βασιλέι σημαίνει τις τῶν παρέδρων οἷόν τι χρῆμα ποιήσειε ὁ παῖς καὶ ὡς σὺν νόῳ κείνων ὁ νεώτατος λάβοι τὰ διδόμενα. ὁ δὲ ταῦτα ἀκούσας καὶ ὀξυνθεὶς πέμπει ἐπ' αὐτοὺς ἱππέας ἀπολέοντας. ποταμὸς δὲ ἐστὶ ἐν τῇ χώρῃ ταύτῃ, τῷ θύουσι οἱ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἀπ' Ἄργεος ἀπόγονοι σωτῆρι· οὗτος, ἐπείτε

athéniek idézték elő a tengeren a perzsák vereségét. Ha őket megnyeri, azt remélte, hogy könnyen fog győzni a tengeren, a minthogy úgy is lett volna, szárazföldi seregével pedig bizonyára fényes diadalt fog aratni. Így számított ő hogy így fog a görögök fölé kerekedni. Lehetséges, hogy a jóslatok is azt ajánlották neki, hogy az athéni népet nyerje meg szövetségeséül, úgy hogy irántuk való engedelmességből küldte el követét.

Ennek az Alexandrosnak hetedik őse volt Perdikkas, ki a 137
következő módon szerezte meg Makedonia uralmát. Temenos ivadékai közül három testvér, Gauanes, Aeropos és Perdikkas, Argosból Illyriába szökött; Illyriából pedig átkeltek Felső-Makedoniába és Lebaia városába érkeztek.[96]) Itt azután bérért elszegődtek a királyhoz, s az egyik a lovakat legeltette, a másik a teheneket, a legifjabb Perdikkas pedig az apró marhát. Maga a királynak felesége főzte nekik az ételt; mert a régi időben a királyok is szegények valának, nemcsak a nép. Valahányszor pedig a királyné kenyeret sütött, Perdikkasnak, a szolgagyereknek kenyere mindig kétszer akkorára dagadt. Minthogy pedig ez mindig ismétlődött, megmondta férjének, ki rögtön megértette, hogy ez csoda, s hogy valami nagyot jelent. Előhívta tehát a három szolgát és megparancsolta nekik, hogy távozzanak az országból. De ők azt felelték, hogy jog szerint előbb bérüket kell megkapniok, s csak azután fognak elmenni. Midőn a király a bért hallotta emlegetni (a nap ép akkor sütött a kéményen át a házba), eszelős módon így szólt: «Itt van a bér, a melyet megérdemeltek, ezt adom nektek», s a napra mutatott. Gauanes és Aeropos, az idősebbek, ijedten állottak ott, midőn a feleletet hallották; de a fiú, kinek véletlenül kés volt a kezében, így szólt: «Elfogadjuk, óh király, a mit adsz», s késével a szoba padozatára rajzolta a napot; azután háromszor merítvén keblébe a napból, testvéreivel együtt eltávozott.[97]) Elme- 138
netelük után az egyik tanácsos megmagyarázta a királynak, hogy mit tett a gyermek, s hogy milyen értelemben vette közülük a legifjabbik az adományt. A király e szavakra felfortyanva, lovasokat küldött utánuk, hogy öljék meg őket. De van ezen a vidéken egy folyó, melynek ezen Argosból származó emberek utódai áldozatot mutatnak be, mint megmentőjüknek. Ez pedig, miután a

διέβησαν οἱ Τημενίδαι, μέγας οὕτω ἐρρύη ὥστε τοὺς ἱππέας μὴ οἵους τε γενέσθαι διαβῆναι. οἱ δὲ ἀπικόμενοι ἐς ἄλλην γῆν τῆς Μακεδονίης οἴκησαν πέλας τῶν κήπων τῶν λεγομένων εἶναι Μίδεω τοῦ Γορδίεω, ἐν τοῖσι φύεται αὐτόματα ῥόδα, ἓν ἕκαστον ἔχον ἑξήκοντα φύλλα, ὀδμῇ τε ὑπερφέροντα τῶν ἄλλων. ἐν τούτοισι καὶ ὁ Σιληνὸς τοῖσι κήποισι ἥλω, ὡς λέγεται ὑπὸ Μακεδόνων. ὑπὲρ δὲ τῶν κήπων ὄρος κέεται Βέρμιον οὔνομα, ἄβατον ὑπὸ χειμῶνος. ἐνθεῦτεν δὲ ὁρμεώμενοι ὡς ταύτην ἔσχον, κατεστρέφοντο καὶ τὴν ἄλ-
139 λην Μακεδονίην. ἀπὸ τούτου δὴ τοῦ Περδίκκεω Ἀλέξανδρος ὧδε ἐγένετο· Ἀμύντεω παῖς ἦν Ἀλέξανδρος, Ἀμύντης δὲ Ἀλκέτεω, Ἀλκέτεω δὲ πατὴρ ἦν Ἀέροπος, τοῦ δὲ Φίλιππος, Φιλίππου δὲ Ἀργαῖος, τοῦ δὲ Περδίκκης ὁ κτησάμενος τὴν ἀρχήν.

140 Ἐγεγόνεε μὲν δὴ ὧδε ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντεω· ὡς δὲ ἀπίκετο ἐς τὰς Ἀθήνας ἀποπεμφθεὶς ὑπὸ Μαρδονίου, ἔλεγε τάδε.
α) «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Μαρδόνιος τάδε λέγει· ἐμοὶ ἀγγελίη ἥκει παρὰ βασιλέος λέγουσα οὕτω. ‘Ἀθηναίοισι τὰς ἁμαρτάδας τὰς ἐς ἐμὲ ἐξ ἐκείνων γενομένας πάσας μετίημι· σὺ νῦν τε ὧδε Μαρδόνιε ποίεε. τοῦτο μὲν τὴν γῆν σφι ἀπόδος, τοῦτο δὲ ἄλλην πρὸς ταύτῃ ἐλέσθων αὐτοί, ἥντινα ἂν ἐθέλωσι, ἐόντες αὐτόνομοι· ἱρά τε πάντα σφι, ἢν δὴ βούλωνταί γε ἐμοὶ ὁμολογέειν, ἀνόρθωσον, ὅσα ἐγὼ ἐνέπρησα.’ τούτων δὲ ἀπιγμένων ἀναγκαίως ἔχει μοι ποιέειν ταῦτα, ἢν μὴ τὸ ὑμέτερον αἴτιον γένηται. λέγω δὲ ὑμῖν τάδε. νῦν τί μαίνεσθε πόλεμον βασιλέι ἀειρόμενοι; οὔτε γὰρ ἂν ὑπερβάλοισθε οὔτε οἷοί τε ἐστὲ ἀντέχειν τὸν πάντα χρόνον. εἴδετε μὲν γὰρ τῆς Ξέρξεω στρατηλασίης τὸ πλῆθος καὶ τὰ ἔργα, πυνθάνεσθε δὲ καὶ τὴν νῦν παρ’ ἐμοὶ ἐοῦσαν δύναμιν· ὥστε καὶ ἢν ἡμέας ὑπερβάλησθε καὶ νικήσητε, τοῦ περ ὑμῖν οὐδεμία ἐλπὶς εἴ περ εὖ φρονέετε, ἄλλη παρέσται πολλαπλησίη. μὴ ὦν βούλεσθε παρισούμενοι βασιλέι στέρεσθαι μὲν τῆς χώρης, θέειν δὲ αἰεὶ περὶ ὑμέων αὐτῶν, ἀλλὰ καταλύσασθε. παρέχει δὲ ὑμῖν κάλλιστα καταλύσασθαι, βασιλέος ταύτῃ ὁρμημένου· ἔστε ἐλεύθεροι, ἡμῖν
β) ὁμαιχμίην συνθέμενοι ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης. Μαρδόνιος μὲν

Temenidák rajta átkelének, annyira megáradt, hogy a lovasok nem juthattak rajta keresztül. Az ifjak erre Makedoniának más részébe költözvén, azon kertek közelében telepedtek le, melyek a monda szerint Midasnak, Gordias fiának voltak birtokában. Ezekben vadon olyan rózsák teremnek, melyek mindegyike hatvan levelű, s illatuk valamennyiét fölülmúlja. A makedoniai monda szerint ezekben a kertekben fogták el Silenost. A kerteken túl terül el a Bermion nevű hegy, melyet az ott uralkodó hideg miatt nem lehet megmászni.[98]) Ez a vidék lett a testvérek birtoka, s innen foglalták el egész Makedoniát. Ettől a Perdikkastól származott tehát 139
Alexandros, és pedig úgy, hogy Alexandros Amyntasnak a fia, Amyntas Alketasé, Alketas apja volt Aëropos, ezé Philippos, Philipposé Argaios, ezé végre Perdikkas, a királyságnak megalapítója.

Ilyen tehát Alexandrosnak, Amyntas fiának a származása. 140
Midőn pedig Mardonios követeként Athénbe érkezett, így szólt: «Athéni férfiak! Mardonios ezt izeni nektek: ‚Követség érkezett *a*)
hozzám a királytól, mely így hangzik: «Mindazon sérelmeket, melyeket az athéniek ellenem elkövettek, megbocsátom; te pedig, Mardonios, cselekedjél a következőképen: add vissza országukat s azonfölül válaszszanak ki ők maguk egy másikat is, a melyiket akarják és legyenek függetlenek. Szentélyeiket, melyeket fölperzseltem, ha valóban megegyezésre akarnak velem jutni, építsd fel újra mind.» Minthogy ez a parancs érkezett hozzám, szükségkép e szerint is kell intézkednem, ha csak ti nem gátoltok meg benne. Én pedig azt mondom nektek, miért viseltek háborút ész nélkül a királylyal? Hisz sem nem győzhettek, sem örökre ellen nem állhattok. Mert láttátok Xerxes hadseregének nagyságát és tetteit, s azt is tudjátok, mekkora hatalom áll mostan rendelkezésemre. Föltéve tehát, hogy ti fogtok győzni, s ti kerekedtek fölül, pedig ezt józan észszel nem remélhetitek, azonnal itt teremne egy másik, sokkal nagyobb sereg. Ne akarjátok tehát a királylyal vetekedve hazátokat elveszteni, s ne akarjatok mindig veszedelemben forogni, hanem béküljetek ki vele; most van rá a legszebb alkalom, midőn a király nyujtja felétek békejobbját. Legyetek szabadok, s kössünk békét csel és csalárdság nélkül.‘ Ezt az izenetet *b*)

ταῦτα ὦ Ἀθηναῖοι ἐνετείλατο μοι εἰπεῖν πρὸς ὑμέας· ἐγὼ δὲ περὶ μὲν εὐνοίης τῆς πρὸς ὑμέας ἐούσης ἐξ ἐμεῦ οὐδὲν λέξω, οὐ γὰρ ἂν νῦν πρῶτον ἐκμάθοιτε, προσχρηίζω δὲ ὑμέων πείθεσθαι Μαρδονίῳ. ἐνορέω γὰρ ὑμῖν οὐκ οἵοισί τε ἐσομένοισι τὸν πάντα χρόνον πολεμέειν Ξέρξῃ· εἰ γὰρ ἐνώρων τοῦτο ἐν ὑμῖν, οὐκ ἄν κοτε ἐς ὑμέας ἦλθον ἔχων λόγους τούσδε· καὶ γὰρ δύναμις ὑπὲρ ἄνθρωπον ἡ βασιλέος ἐστὶ καὶ χεὶρ ὑπερμήκης. ἢν ὦν μὴ αὐτίκα ὁμολογήσητε, μεγάλα προτεινόντων ἐπ' οἷσι ὁμολογέειν ἐθέλουσι, δειμαίνω ὑπὲρ ὑμέων ἐν τρίβῳ τε μάλιστα οἰκημένων τῶν συμμάχων πάντων αἰεί τε φθειρομένων μούνων, ἐξαίρετον μεταίχμιόν τε τὴν γῆν ἐκτημένων. ἀλλὰ πείθεσθε· πολλοῦ γὰρ ὑμῖν ἄξια ταῦτα, εἰ βασιλεύς γε ὁ μέγας μούνοισι ὑμῖν Ἑλλήνων τὰς ἁμαρτάδας ἀπιεὶς ἐθέλει φίλος γενέσθαι.»

141 Ἀλέξανδρος μὲν ταῦτα ἔλεξε. Λακεδαιμόνιοι δὲ πυθόμενοι ἥκειν Ἀλέξανδρον ἐς Ἀθήνας ἐς ὁμολογίην ἄξοντα τῷ βαρβάρῳ Ἀθηναίους, ἀναμνηθέντες τῶν λογίων ὡς σφεας χρεὸν ἐστὶ ἅμα τοῖσι ἄλλοισι Δωριεῦσι ἐκπίπτειν ἐκ Πελοποννήσου ὑπὸ Μήδων τε καὶ Ἀθηναίων, κάρτα τε ἔδεισαν μὴ ὁμολογήσωσι τῷ Πέρσῃ Ἀθηναῖοι, αὐτίκα τέ σφι ἔδοξε πέμπειν ἀγγέλους. καὶ δὴ συνέπιπτε ὥστε ὁμοῦ σφεων γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· ἐπανέμειναν γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι διατρίβοντες, εὖ ἐπιστάμενοι ὅτι ἔμελλον Λακεδαιμόνιοι πεύσεσθαι ἥκοντα παρὰ τοῦ βαρβάρου ἄγγελον ἐπ' ὁμολογίῃ, πυθόμενοί τε πέμψειν κατὰ τάχος ἀγγέλους. ἐπίτηδες ὦν ἐποίευν, ἐνδεικνύμενοι τοῖσι Λακεδαιμο-
142 νίοισι τὴν ἑωυτῶν γνώμην. ὡς δὲ ἐπαύσατο λέγων Ἀλέξανδρος, διαδεξάμενοι ἔλεγον οἱ ἀπὸ Σπάρτης ἄγγελοι «ἡμέας δὲ ἔπεμψαν Λακεδαιμόνιοι δεησομένους ὑμέων μήτε νεώτερον ποιέειν μηδὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα μήτε λόγους ἐνδέκεσθαι παρὰ τοῦ βαρβάρου. οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδαμῶς οὔτε κόσμον φέρον οὔτε γε ἄλλοισι Ἑλλήνων οὐδαμοῖσι, ὑμῖν δὲ δὴ καὶ διὰ πάντων ἥκιστα πολλῶν εἵνεκα. ἠγείρατε γὰρ τόνδε τὸν πόλεμον ὑμεῖς οὐδὲν ἡμέων βουλομένων, καὶ περὶ τῆς ὑμετέρης ἀρχῆς ὁ ἀγὼν ἐγένετο, νῦν δὲ

küldi Mardonios általam hozzátok, athéniek. Én pedig nem fogok beszélni iránttatok érzett jó indulatomról, mert nem először tapasztalnátok azt; de arra kérlek, hogy engedelmeskedjetek Mardoniosnak. Belátom, hogy nem lesz elég erőtök örökké háborút viselni Xerxessel; mert ha ezt rátok nézve lehetségesnek tartanám, sohasem jöttem volna hozzátok ezzel az izenettel. A királynak emberfölötti hatalma van, s keze igen messzire ér. Ha tehát nem kötitek meg rögtön a békét, midőn oly kedvező föltételekkel akarnak veletek szövetségre lépni, féltelek benneteket; mert összes szövetségeseitek közül ti laktok leginkább a harczvonal útjában, s egyedül nektek kell mindig szenvednetek, azon földnek lévén a birtokosai, mely elkülönítettnek és két küzdő fél között elterülőnek látszik. Engedelmeskedjetek tehát; mert sokat ér az nektek, ha a nagy király fátyolt vetve vétségeitekre, a görögök közül csak veletek akar barátságba élni».

141 Ezt az izenetet hozta Alexandros. Midőn a lakedaimoniak megtudták, hogy Alexandros Athénbe jött és egyességet akar létesíteni a barbárok és az athéniak között: megemlékeztek arról a jóslatról, melynek értelmében a médek és az athéniek fogják őket az összes dórokkal együtt kikergetni a Peloponnesosból,[99]) s nagyon megijedtek, hogy az athéniek a perzsákkal szövetségre fognak lépni. Elhatározták tehát, hogy rögtön követeket küldenek hozzájuk. Úgy esett, hogy mind a két követséget egyszerre bocsátották a tanács elé. Az athéniek ugyanis vártak és halasztgatták a dolgot, meg lévén győződve, hogy a lakedaimoniak meg fogják hallani, hogy a barbároktól követ jött hozzájuk egyezkedés végett, s hogy a hír vétele után ők is rögtön elküldik követeiket. Készakarva cselekedtek így tehát, hogy kimutassák a lakedaimoniak előtt érzületüket. Midőn Alexandros beszédét befejezte, Spártának kö- 142
vetei vették át a szót, s mondák: «Minket pedig azért küldtek ide a lakedaimoniak, hogy kérjünk benneteket, ne hozzatok be reformokat Görögországba, s ne fogadjátok el a barbárok ajánlatait; mert az nem igazságos, s ha egy más görög néphez sem illik, annál kevésbbé illik első sorban hozzátok, még pedig sok oknál fogva. Hiszen ti indítottátok ezt a háborút, melyet mi nem akartunk, s a küzdelem a ti uralmatokért kezdődött, most azonban

φέρει καὶ ἐς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· ἄλλως τε τούτων ἁπάντων αἰτίους γενέσθαι δουλοσύνης τοῖσι Ἕλλησι Ἀθηναίους οὐδαμῶς ἀνασχετόν, οἵτινες αἰεὶ καὶ τὸ πάλαι φαίνεσθε πολλοὺς ἐλευθερώσαντες ἀνθρώπων. πιεζευμένοισι μέντοι ὑμῖν συναχθόμεθα, καὶ ὅτι καρπῶν ἐστερήθητε δι᾽ ὧν ἤδη καὶ ὅτι οἰκοφθόρησθε χρόνον ἤδη πολλόν. ἀντὶ τούτων δὲ ὑμῖν Λακεδαιμόνιοί τε καὶ οἱ σύμμαχοι ἐπαγγέλλονται γυναῖκάς τε καὶ τὰ ἐς πόλεμον ἄχρηστα οἰκετέων ἐχόμενα πάντα ἐπιθρέψειν, ἔστ᾽ ἂν ὁ πόλεμος ὅδε συνεστήκῃ. μηδὲ ὑμέας Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἀναγνώσῃ, λεήνας τὸν Μαρδονίου λόγον. τούτῳ μὲν γὰρ ταῦτα ποιητέα ἐστί· τύραννος γὰρ ἐὼν τυράννῳ συγκατεργάζεται· ὑμῖν δὲ οὐ ποιητέα, εἴ περ εὖ τυγχάνετε φρονέοντες, ἐπισταμένοισι ὡς βαρβάροισι ἐστὶ οὔτε πιστὸν οὔτε ἀληθὲς οὐδέν.» ταῦτα ἔλεξαν οἱ ἄγγελοι.

143 Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον ὑπεκρίναντο τάδε. «καὶ αὐτοὶ τοῦτό γε ἐπιστάμεθα ὅτι πολλαπλησίη ἐστὶ τῷ Μήδῳ δύναμις ἢ περ ἡμῖν, ὥστε οὐδὲν δέει τοῦτό γε ὀνειδίζειν. ἀλλ᾽ ὅμως ἐλευθερίης ζηλιχόμενοι ἀμυνεύμεθα οὕτω ὅκως ἂν καὶ δυνώμεθα. ὁμολογῆσαι δὲ τῷ βαρβάρῳ μήτε σὺ ἡμέας πειρῶ ἀναπείθειν οὔτε ἡμεῖς πεισόμεθα. νῦν τε ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ᾽ ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ τῇ περ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξῃ· ἀλλὰ θεοῖσί τε συμμάχοισι πίσυνοί μιν ἐπέξιμεν ἀμυνόμενοι καὶ τοῖσι ἥρωσι, τῶν ἐκεῖνος οὐδεμίαν ὄπιν ἔχων ἐνέπρησε τοὺς τε οἴκους καὶ τὰ ἀγάλματα. σύ τε τοῦ λοιποῦ λόγους ἔχων τοιούσδε μὴ ἐπιφαίνεο Ἀθηναίοισι, μηδὲ δοκέων χρηστὰ ὑπουργέειν ἀθέμιστα ἔρδειν παραίνεε· οὐ γάρ σε βουλόμεθα οὐδὲν ἄχαρι πρὸς
144 Ἀθηναίων παθεῖν ἐόντα πρόξεινόν τε καὶ φίλον.» πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον ταῦτα ὑπεκρίναντο, πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ Σπάρτης ἀγγέλους τάδε. «τὸ μὲν δεῖσαι Λακεδαιμονίους μὴ ὁμολογήσωμεν τῷ βαρβάρῳ, κάρτα ἀνθρωπήιον ἦν· ἀτὰρ αἰσχρῶς γε οἴκατε ἐξεπιστάμενοι τὸ Ἀθηναίων φρόνημα ἀρρωδῆσαι, ὅτι οὔτε χρυσός ἐστι γῆς οὐδαμόθι τοσοῦτος οὔτε χώρη κάλλεϊ καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρουσα, τὰ ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλοιμεν

egész Görögországot érdekli; az pedig épen hallatlan dolog volna, hogy mindezeken kivül Görögország rabszolgaságának is ti, athéniek, legyetek az okai, kiknek már a régi időben is sok ember köszönhette szabadságát. Mindazonáltal részvéttel vagyunk szorongatott állapototok iránt, hogy már két évi aratástok odaveszett, s hogy házaitok már régóta romokban hevernek. Ezért hát megigérik nektek a lakedaimoniak és a szövetséges népek, hogy feleségeiteket és családjaitok azon tagjait, kik alkalmatlanok a hadi szolgálatra, mindaddig élelemmel fogják ellátni, míg ez a háború tart. Ne csábítson el benneteket a makedon Alexandros, midőn Mardonios izenetét simán adja elő. Neki így kell cselekedni, mert uralkodó létére más uralkodónak is előmozdítja ügyét. De nektek nem szabad így cselekednetek, ha ugyan józan az eszetek, mivel tudjátok, hogy a barbárokban sem becsület, sem őszinteség nincsen.» Így szóltak a követek.

Az athéniek a következő feleletet adták Alexandrosnak:[100]) 143
«Magunk is tudjuk, hogy a médeknek sokkal nagyobb hatalmuk van, mint nekünk; ezt tehát nem kell szemünkre hánynod. Mindazonáltal a szabadságért lelkesülünk, s úgy védjük magunkat, a mint erőnktől telik. Ne erőlködjél rávenni bennünket, hogy egyességre lépjünk a barbárokkal, mert mi nem fogunk szavadra hallgatni. Most tehát jelentsd meg Mardoniosnak az athéniek izenetét: míg a nap azon a pályán mozog, a melyen mostan, addig mi nem fogunk szövetségre lépni Xerxessel; védelmünk végett síkra szállunk ellene, bízva isteneink és héroszaink támogatásában, kiknek templomait és szobrait ő minden kimélet nélkül fölperzselte. Te pedig jövőre ne jöjj ilyen ajánlatokkal az athéniekhez, s ne hidd, hogy jót teszel velünk, ha istentelen tettek elkövetésére buzdítasz. Mert nem akarjuk, hogy rosszul bánjanak veled az athéniek, kiknek te vendége és barátja vagy.» Ezt a választ adták 144
Alexandrosnak; a spártai követekhez pedig így szóltak: «A lakedaimoniak félelme, hogy mi szövetséget köthetnénk a barbárokkal, bizonyára megmagyarázható; mindazonáltal rút dolog volt félni, minthogy ismeritek az athéniek érzületét. Mert nincs a világ kerekségén akkora kincs, sem szépsége és termékenysége által oly kiváló ország, melynek birtoka megvesztegethetne, hogy

ἂν μηδίσαντες καταδουλῶσαι τὴν Ἑλλάδα. πολλά τε γὰρ καὶ μεγάλα ἐστὶ τὰ διακωλύοντα ταῦτα μὴ ποιέειν μηδ' ἢν ἐθέλωμεν, πρῶτα μὲν καὶ μέγιστα τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ οἰκήματα ἐμπεπρησμένα τε καὶ συγκεχωσμένα, τοῖσι ἡμέας ἀναγκαίως ἔχει τιμωρέειν ἐς τὰ μέγιστα μᾶλλον ἢ περ ὁμολογέειν τῷ ταῦτα ἐργασαμένῳ, αὖτις δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἐὸν ὅμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἱδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεά τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι. ἐπίστασθέ τε οὕτω, εἰ μὴ πρότερον ἐτυγχάνετε ἐπιστάμενοι, ἔστ' ἂν καὶ εἷς περιῇ Ἀθηναίων, μηδαμὰ ὁμολογήσοντας ἡμέας Ξέρξῃ. ὑμέων μέντοι ἀγάμεθα τὴν προνοίην τὴν πρὸς ἡμέας ἐοῦσαν, ὅτι προείδετε ἡμέων οἰκοφθορημένων οὕτω ὥστε ἐπιθρέψαι ἐθέλειν ἡμέων τοὺς οἰκέτας. καὶ ὑμῖν μὲν ἡ χάρις ἐκπεπλήρωται, ἡμεῖς μέντοι λιπαρήσομεν οὕτω ὅκως ἄν ἔχωμεν, οὐδὲν λυπέοντες ὑμέας. νῦν δέ, ὡς οὕτω ἐχόντων, στρατιὴν ὡς τάχιστα ἐκπέμπετε. ὡς γὰρ ἡμεῖς εἰκάζομεν, οὐκ ἐκὰς χρόνου παρέσται ὁ βάρβαρος ἐσβαλὼν ἐς τὴν ἡμετέρην, ἀλλ' ἐπειδὰν τάχιστα πύθηται τὴν ἀγγελίην ὅτι οὐδὲν ποιήσομεν τῶν ἐκεῖνος ἡμέων προσεδέετο. πρὶν ὧν παρεῖναι ἐκεῖνον ἐς τὴν Ἀττικήν, ἡμέας καιρός ἐστι προβοηθῆσαι ἐς τὴν Βοιωτίην.» οἱ μὲν ταῦτα ὑποκριναμένων Ἀθηναίων ἀπαλλάσσοντο ἐς Σπάρτην.

a médekhez álljunk és Görögországot rabszolgaságba vessük. Mert még ha kedvünk volna is reá, sok és fontos ok tart vissza bennünket attól, hogy ilyet tegyünk. Első és legfontosabb az, hogy isteneink szobrai és templomai leégtek és romba dőltek, miért nekünk okvetetlenül inkább legvégső erőnket megfeszítve is bosszút kell állanunk, semmint szövetségre lépjünk azzal, a ki ilyet elkövetett. Továbbá vér és nyelv köt össze bennünket a görög fajjal, isteneink templomai és áldozatai közösek, szokásaink egyenlők; nem illenék tehát, hogy az athéniek ezeknek árulói legyenek. Tudjátok meg, ha ugyan eddig még nem tudtátok volna: míg egy athéni ember él a földön, addig nem fogunk Xerxessel szövetségre lépni. Különben fogadjátok köszönetünket, hogy gondoskodni akartok rólunk, kiknek házai romban hevernek, s élelemmel akarjátok ellátni családjainkat. Már ezzel is a legnagyobb hálára kötelezteték bennünket; mindazonáltal kitartók leszünk abban az állapotban, a melyben vagyunk, s nem akarunk terhetekre lenni. Most pedig, minthogy így áll a dolog, küldjetek minél előbb hadsereget. Mert úgy gyanítjuk, nincs messze az idő, hogy a barbárok betörnek országunkba, mihelyt meghallották az izenetet, hogy mi egy ajánlatukat sem fogadjuk el. Mielőtt tehát Attikában megjelennének, idejében kell őket várnunk Boiotiában.» Az athéniek e válasza után a követek visszatértek Spártába.

ΗΡΟΔΟΤΟΥ

ΚΑΛΛΙΟΠΗ.

1 Μαρδόνιος δέ, ὡς οἱ ἀπονοσήσας Ἀλέξανδρος τὰ παρὰ
Ἀθηναίων ἐσήμηνε, ὁρμηθεὶς ἐκ Θεσσαλίης ἦγε τὴν στρατιὴν
σπουδῇ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. ὅκου δὲ ἑκάστοτε γίνοιτο, τούτους
παρελάμβανε. τοῖσι δὲ Θεσσαλίης ἡγεομένοισι οὔτε τὰ πρὸ τοῦ
πεπρηγμένα μετέμελε οὐδὲν πολλῷ τε μᾶλλον ἐπῆγον τὸν Πέρ-
σην, καὶ συμπροέπεμψέ τε Θώρηξ ὁ Λαρισαῖος Ξέρξῃ φεύ-
γοντα, καὶ τότε ἐκ τοῦ φανεροῦ παρῆκε Μαρδόνιον ἐπὶ τὴν
2 Ἑλλάδα. ἐπεὶ δὲ πορευόμενος γίνεται ὁ στρατὸς ἐν Βοιωτοῖσι,
οἱ Θηβαῖοι κατελάμβανον τὸν Μαρδόνιον καὶ συνεβούλευον αὐτῷ
λέγοντες ὡς οὐκ εἴη χῶρος ἐπιτηδεότερος ἐντρατοπεδεύεσθαι
ἐκείνου, οὐδὲ ἕων ἰέναι ἑκαστέρω, ἀλλ' αὐτοῦ ἱζόμενον ποιέειν
ὅκως ἀμαχητὶ τὴν πᾶσαν Ἑλλάδα καταστρέψεται. κατὰ μὲν
γὰρ τὸ ἰσχυρὸν Ἕλληνας ὁμοφρονέοντας, οἵ περ καὶ πάρος
ταὐτὰ ἐγίνωσκον, χαλεπὰ εἶναι περιγίνεσθαι καὶ ἅπασι ἀνθρώ-
ποισι· «εἰ δὲ ποιήσεις τὰ ἡμεῖς παραινέομεν», ἔφασαν λέγον-
τες, «ἕξεις ἀπόνως ἅπαντα τὰ ἐκείνων ἰσχυρὰ βουλεύματα.
πέμπε χρήματα ἐς τοὺς δυναστεύοντας ἄνδρας ἐν τῇσι πό-
λισι, πέμπων δὲ τὴν Ἑλλάδα διαστήσεις· ἐνθεῦτεν δὲ τοὺς
μὴ τὰ σὰ φρονέοντας ῥηιδίως μετὰ τῶν στασιωτέων κατα-
3 στρέψεαι.» οἱ μὲν ταῦτα συνεβούλευον, ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο,
ἀλλά οἱ δεινὸς ἐνέστακτο ἵμερος τὰς Ἀθήνας δεύτερα ἑλεῖν,
ἅμα μὲν ὑπ' ἀγνωμοσύνης, ἅμα δὲ πυρσοῖσι διὰ νήσων
ἐδόκεε βασιλέι δηλώσειν ἐόντι ἐν Σάρδισι ὅτι ἔχοι Ἀθήνας· ὃς οὐδὲ τότε ἀπικόμενος ἐς τὴν Ἀττικὴν εὗρε τοὺς Ἀθη-
ναίους, ἀλλ' ἔν τε Σαλαμῖνι τοὺς πλείστους ἐπυνθάνετο εἶναι
ἔν τε τῇσι νησί, αἱρέει τε ἔρημον τὸ ἄστυ. ἡ δὲ βασιλέος

KILENCZEDIK KÖNYV.

KALLIOPE.

Midőn Alexandros visszatért s az athéniek izenetét el- 1
mondta, Mardonios Thessaliából útnak indúlván, seregét sietve
Athén felé vezette; s a hol csak átvonúlt, minden népet magával
vonszolt.[1]) Thessalia előkelő emberei nemcsak nem bánták meg, a
mit eddig tettek, hanem még inkább biztatták a perzsákat; így a
larissai Thorax Xerxest elkísérte futásában, most pedig nyiltan
biztatta Mardoniost a görögországi hadjáratra.[2]) A mint a sereg 2
útjában Boiotiába ért, a thebaibeliek Mardoniost vissza igyekeztek
tartani; azt mondták neki, hogy nincs másutt alkalmasabb hely a
táborozásra, mint náluk. Nem is akarták tovább engedni, hanem
azt tanácsolták, hogy állapodjék meg helyben és úgy intézze a dol-
got, hogy Görögországot kardcsapás nélkül elfoglalja; mert ha a
görögök összetartanak, akkor, mint azt tapasztalhatta, az egész
világ haderejével is nehéz rajtuk győzelmet aratni. «De ha taná-
csunk szerint jársz el — mondák — könnyü szerrel meghiú-
síthatod összes terveiket. Küldj pénzt a városokban befolyásos
férfiaknak, s ezáltal Görögországot pártokra fogod szakítani;
innen azután könnyen leigázod pártfeleiddel azokat, a kik nincse-
nek a te részeden.» Ez volt a thebaibeliek tanácsa, Mardonios 3
azonban nem fogadta el; egyrészt hiúsága sarkalta erősen, hogy
másodszor is elfoglalja Athént, másrészt pedig a remény, hogy a
szigeteken át tűzjelek által fogja tudósítani a Sardisban tartózkodó
királyt Athén elfoglalásáról.[3]) Csakhogy Attikába érve, most sem
találta otthon az athénieket, mert ezek nagyrészt Salamisban és
hajóikon valának; tehát üresen foglalta el a várost. Azon időtől

αἵρεσις ἐς τὴν ὑστέρην τὴν Μαρδονίου ἐπιστρατηίην δεκάμηνος ἐγένετο.

4 Ἐπεὶ δὲ ἐν Ἀθήνῃσι ἐγένετο ὁ Μαρδόνιος, πέμπει ἐς Σαλαμῖνα Μουρυχίδην ἄνδρα Ἑλλησπόντιον φέροντα τοὺς αὐτοὺς λόγους τοὺς καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν τοῖσι Ἀθηναίοισι διεπόρθμευσε. ταῦτα δὲ τὸ δεύτερον ἀπέστελλε προέχων μὲν τῶν Ἀθηναίων οὐ φιλίας γνώμας, ἐλπίζων δὲ σφέας ὑπήσειν τῆς ἀγνωμοσύνης ὡς δοριαλώτου ἐούσης τῆς Ἀττικῆς 5 χώρης καὶ ἐούσης ὑπ' ἑωυτῷ. τούτων μὲν εἵνεκα ἀπέπεμψε Μουρυχίδην ἐς Σαλαμῖνα, ὁ δὲ ἀπικόμενος ἐπὶ τὴν βουλὴν ἔλεγε τὰ παρὰ Μαρδονίου. τῶν δὲ βουλευτέων Λυκίδης εἶπε γνώμην ὡς ἐδόκεε ἄμεινον εἶναι δεξαμένους τὸν λόγον, τόν σφι Μουρυχίδης προφέρει, ἐξενεῖκαι ἐς τὸν δῆμον, ὁ μὲν δὴ ταύτην τὴν γνώμην ἀπεφαίνετο, εἴτε δὴ δεδεγμένος χρήματα παρὰ Μαρδονίου, εἴτε καὶ ταῦτά οἱ ἐάνδανε· Ἀθηναῖοι δὲ αὐτίκα δεινὸν ποιησάμενοι οἵ τε ἐκ τῆς βουλῆς καὶ οἱ ἔξωθεν ὡς ἐπύθοντο, περιστάντες Λυκίδην κατέλευσαν βάλλοντες, τὸν δὲ Ἑλλησπόντιον Μουρυχίδην ἀπέπεμψαν ἀσινέα. γενομένου δὲ θορύβου ἐν τῇ Σαλαμῖνι περὶ τὸν Λυκίδην, πυνθάνονται τὸ γινόμενον αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων, διακελευσαμένη δὲ γυνὴ γυναικὶ καὶ παραλαβοῦσα ἐπὶ τὴν Λυκίδεω οἰκίην ἦισαν αὐτοκελεές, καὶ κατὰ μὲν ἔλευσαν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα κατὰ δὲ τὰ τέκνα.

6 Ἐς δὲ τὴν Σαλαμῖνα διέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὧδε. ἕως μὲν προσεδέκοντο ἐκ τῆς Πελοποννήσου στρατὸν ἥξειν τιμωρήσαντά σφι, οἱ δὲ ἔμενον ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν μακρότερα καὶ σχολαίτερα ἐποίεον, ὁ δὲ ἐπιὼν καὶ δὴ ἐν τῇ Βοιωτίῃ ἐλέγετο εἶναι, οὕτω δὴ ὑπεξεκομίσαντό τε πάντα καὶ αὐτοὶ διέβησαν ἐς Σαλαμῖνα, ἐς Λακεδαίμονά τε ἐπεμπον ἀγγέλους ἅμα μὲν μεμψομένους τοῖσι Λακεδαιμονίοισι ὅτι περιεῖδον ἐμβαλόντα τὸν βάρβαρον ἐς τὴν Ἀττικὴν ἀλλ' οὐ μετὰ σφέων ἠντίασαν ἐς τὴν Βοιωτίην, ἅμα δὲ ὑπομνήσοντας ὅσα σφι ὑπέσχετο ὁ Πέρσης μεταβαλοῦσι δώσειν, προεῖπαί τε ὅτι εἰ μὴ ἀμυνεῦσι Ἀθηναίοισι, ὡς καὶ αὐτοί τινα ἀλεω- 7 ρὴν εὑρήσονται. οἱ γὰρ δὴ Λακεδαιμόνιοι ὄρταζόν τε τοῦτον τὸν χρόνον καὶ σφι ἦν Ὑακίνθια, περὶ πλείστου δ' ἦγον

fogva, hogy a király Athént bevette vala, tíz hónap telt el Mardonios második hadjáratáig.[4])

4 Midőn Mardonios Athénben táborozott, Salamisba küldte a hellespontosi Murychidest, s ugyanolyan ajánlatokat tétetett általa az athénieknek, mint a makedon Alexandros által. E második követség oka az volt, hogy bár ismerte az athéniek ellenséges érzületét, mindazonáltal remélte, hogy fölhagynak megátalkodottságukkal, miután egész Attika földjét elfoglalta és birtokában tartja. Ezért küldötte tehát Murychidest Salamis szi-
5 getére; midőn az megérkezett s Mardonios izenetét a tanács elé terjesztette, a tanácsosok egyike, névszerint Lykidas, oda nyilatkozott, hogy legjobb lenne az ajánlatot, melyet Murychides hozott, elfogadni és a népgyűlés szavazata alá bocsátani. Ez volt az ő indítványa, akár azért, mert pénzt kapott Mardoniostól, akár azért, mert tényleg ezt a módot tartotta legjobbnak. De az athéniek — nemcsak a tanácsbeliek, hanem a kivülállók is, mihelyt megtudták — nagy haragra lobbantak, és Lykidast körbefogva megkövezték;[5]) a hellespontosi Murychidest pedig sértetlenül visszaküldötték. Midőn Salamisban Lykidas miatt e zürzavar támadt, s az athéniek feleségei megtudták az okát, egyik asszony biztatva vitte magával a másikat, és saját elhatározásukból Lykidas lakása ellen törve, feleségét gyermekeivel együtt megkövezték.

6 Salamisba a következő körülmények között keltek át az athéniek. A míg azt hitték, hogy a Peloponnesosból hadsereg fog segítségükre jönni, Attikában maradtak; de mivel a szövetségesek mindig húzták-halasztották a dolgot, Mardoniosról pedig az a hír terjedt el, hogy közeledik és már Boiotiában van: minden vagyonukat biztos helyre tették, maguk pedig Salamisba keltek által. Egyúttal követeket küldöttek Lakedaimonba,[6]) a kik szemére hányták a lakedaimoniaknak, hogy nem törődtek a barbároknak Attikába való betörésével, s nem egyesültek velök, hogy Boiotiában az ellenséggel megmérkőzzenek. Szintúgy emlékeztették őket, hogy mit igért a perzsa az athénieknek, ha átpártolnak, s figyelmeztették, hogy ha nem kelnek védelmére az athénieknek, maguk is fognak valami szabadulásra lelni. A lakedaimoniak ebben az időben tényleg a 7
Hyakinthia ünnepét ülték, s első kötelességüknek tartották az

τὰ τοῦ θεοῦ πορσύνειν· ἅμα δὲ τὸ τεῖχός σφι, τὸ ἐν τῷ Ἰσθμῷ ἐτείχεον, καὶ ἤδη ἐπάλξεις ἐλάμβανε. ὡς δὲ ἀπίκοντο ἐς τὴν Λακεδαίμονα οἱ ἄγγελοι οἱ ἀπ' Ἀθηναίων, ἅμα ἀγόμενοι ἔκ τε Μεγάρων ἀγγέλους καὶ ἐκ Πλαταιέων, ἔλεγον τάδε ἐπελθόντες ἐπὶ τοὺς ἐφόρους. »ἔπεμψαν ἡμέας Ἀθηναῖοι λέγοντες ὅτι ἡμῖν βασιλεὺς ὁ Μήδων τοῦτο μὲν τὴν χώρην ἀποδιδοῖ, τοῦτο δὲ συμμάχους ἐθέλει ἐπ' ἴσῃ τε καὶ ὁμοίῃ ποιήσασθαι [ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης], ἐθέλει δὲ καὶ ἄλλην χώρην πρὸς τῇ ἡμετέρῃ διδόναι, τὴν ἂν αὐτοὶ ἑλώμεθα. ἡμεῖς δὲ Δία τε Ἑλλήνιον αἰδεσθέντες καὶ τὴν Ἑλλάδα δεινὸν ποιεύμενοι προδοῦναι οὐ καταινέσαμεν ἀλλ' ἀπειπάμεθα, καίπερ ἀδικεόμενοι ὑπ' Ἑλλήνων καὶ καταπροδιδόμενοι, ἐπιστάμενοί τε ὅτι κερδαλεώτερόν ἐστι ὁμολογέειν τῷ Πέρσῃ μᾶλλον ἢ περ πολεμέειν· οὐ μὲν οὐδὲ ὁμολογήσομεν ἑκόντες εἶναι. καὶ τὸ μὲν ἀπ' ἡμέων οὕτω ἀκίβδηλον νέμεται ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας· ὑμεῖς δὲ ἐς πᾶσαν ἀρρωδίην τότε ἀπικόμενοι μὴ ὁμολογήσωμεν τῷ Πέρσῃ, ἐπείτε ἐξεμάθετε τὸ ἡμέτερον φρόνημα σαφέως, ὅτι οὐδαμὰ προδώσομεν τὴν Ἑλλάδα, καὶ διότι τεῖχος ὑμῖν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐλαυνόμενον ἐν τέλεΐ ἐστι, καὶ δὴ λόγον οὐδένα τῶν Ἀθηναίων ποιέεσθε, συνθέμενοί τε ἡμῖν τὸν Πέρσην ἀντιώσεσθαι ἐς τὴν Βοιωτίην προδεδώκατε, περιείδετέ τε ἐσβαλόντα ἐς τὴν Ἀττικὴν τὸν βάρβαρον. ἐς μέν νυν τὸ παρεὸν Ἀθηναῖοι ὑμῖν μηνίουσι· οὐ γὰρ ἐποιήσατε ἐπιτηδέως. νῦν δὲ ὅ τι τάχος στρατιὴν ἅμα ἡμῖν ἐκέλευσαν ὑμέας ἐκπέμπειν, ὡς ἂν τὸν βάρβαρον δεκώμεθα ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἐπειδὴ γὰρ ἡμάρτομεν τῆς Βοιωτίης, τῆς γε ἡμετέρης ἐπιτηδεότατόν ἐστι μαχέσασθαι τὸ Θριάσιον πε-
8 δίον.» ὡς δὲ ἄρα ἤκουσαν οἱ ἔφοροι ταῦτα, ἀνεβάλλοντο ἐς τὴν ὑστεραίην ὑποκρίνασθαι, τῇ δὲ ὑστεραίῃ ἐς τὴν ἑτέρην· ταῦτο καὶ ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐποίεον, ἐξ ἡμέρης ἐς ἡμέρην ἀναβαλλόμενοι. ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὸν Ἰσθμὸν ἐτείχεον σπουδὴν ἔχοντες πολλὴν πάντες Πελοποννήσιοι, καί σφι ἦν πρὸς τέλεΐ. οὐδ' ἔχω εἰπεῖν τὸ αἴτιον διότι ἀπικομένου μὲν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἐς Ἀθήνας σπουδὴν μεγάλην ἐποιήσαντο μὴ μηδίσαι Ἀθηναίους, τότε δὲ ὥρην ἐποιήσαντο οὐδεμίαν, ἄλλο γε ἢ ὅτι ὁ Ἰσθμός σφι ἐτετείχιστο καὶ ἐδόκεον Ἀθηναίων ἔτι δέεσθαι οὐδέν· ὅτε δὲ Ἀλέξανδρος ἀπίκετο ἐς τὴν Ἀττικήν, οὔκω ἀπετετείχιστο, ἐργάζοντο δὲ

isteni szertartást elvégezni;[7]) ugyanekkor raktak az Isthmoson épített bástyákra védőtornyokat is. Midőn az athéni követek Megara és Plataia követeinek kíséretében[8]) Lakedaimonba értek, az ephorosok elé lépve így szóltak: «Az athéniek minket azzal az izenettel küldöttek ide, hogy a médek királya vissza adja országunkat, sőt egyenlő és méltányos feltételek alatt (minden csel és csalárdság nélkül) szövetségeseivé akar tenni, adván nekünk a magunk országán kivül egy másikat is, a melyiket választjuk. De mi tiszteljük Zeus Helleniost, s gyalázatosnak tartván Görögország elárulását, nem fogadtuk el ajánlatait, hanem visszautasítottuk; pedig a görögök méltatlanul bánnak velünk és cserbenhagynak, s mi tudjuk, hogy előnyösebb volna a perzsákkal egyességre lépni, mint tovább hadakozni. Mindazonáltal önszántunkból nem fogunk békét kötni. Ilyen őszintén járunk mi el a görögökkel szemben. Viszont ti, kik a multkor úgy megijedtetek, hogy mi szövetségre lépünk a perzsákkal, miután alaposan meggyőződtetek érzületünkről, hogy sohasem fogjuk Görögországot elárulni, s miután befejeztétek az Isthmoson húzott védőbástyát, nem is gondoltok velünk, athéniekkel; s habár megigértétek, hogy velünk együtt jöttök Boiotiába a perzsák ellen, most cserben hagytatok és nem törődtök a barbároknak Attikába való betörésével. Ilyen viszonyok között az athéniek haragusznak reátok, mert nem jártatok el becsületesen. Felszólítunk tehát a nevükben, küldjetek rögtön sereget a barbároknak Attikában való fogadására; mert hogy Boiotiát elvesztettük, legalkalmasabb harcztérünk lesz országunkban a thriai síkság.»[9]) Midőn az ephorosok meghallották az izene- 8
tet, másnapra halasztották a választ, másnap pedig a következőre; s teljes tíz napig halogatták a feleletet napról-napra. Ezen idő alatt az összes peloponnesosiak nagy buzgalommal építették az Isthmoson a bástyafalat, s a munkának így végére jutottak. Nem is magyarázhatom meg másképen a makedon Alexandros Attikába jövetelekor a lakedaimoniak nagy buzgalmát, hogy az athéniek valamikép ne álljanak a méd párthoz, mert most mitsem törődtek velök, mint hogy az Isthmos védőbástyája elkészült, s azt gondolták, hogy most már nem szorúltak az athéniekre. Midőn Alexandros Attikába jött, a bástyafal még nem volt készen, de a perzsák-

9 μεγάλως καταρρωδηκότες τοὺς Πέρσας. τέλος δὲ τῆς τε ὑποκρίσιος καὶ ἐξόδου τῶν Σπαρτιητέων ἐγένετο τρόπος τοιόσδε. τῇ προτεραίῃ τῆς ὑστάτης καταστάσιος μελλούσης ἔσεσθαι Χίλεος ἀνὴρ Τεγεήτης, δυνάμενος ἐν Λακεδαίμονι μέγιστον ξείνων, τῶν ἐφόρων ἐπύθετο πάντα λόγον τὸν δὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἔλεγον· ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Χίλεος ἔλεγε ἄρα σφι τάδε. «οὕτω ἔχει, ἄνδρες ἔφοροι· Ἀθηναίων ἡμῖν ἐόντων μὴ ἀρθμίων τῷ δὲ βαρβάρῳ συμμάχων, καίπερ τείχεος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐληλαμένου καρτεροῦ, μεγάλαι κλισιάδες ἀναπεπτέαται ἐς τὴν Πελοπόννησον τῷ Πέρσῃ. ἀλλ' ἐσακούσατε, πρίν τι ἄλλο Ἀθηναίοισι δόξαι σφάλμα φέρον 10 τῇ Ἑλλάδι.» ὁ μὲν σφι ταῦτα συνεβούλευε· οἱ δὲ φρενὶ λαβόντες τὸν λόγον αὐτίκα, φράσαντες οὐδὲν τοῖσι ἀγγέλοισι τοῖσι ἀπιγμένοισι ἀπὸ τῶν πολίων, νυκτὸς ἔτι ἐκπέμπουσι πεντακισχιλίους Σπαρτιητέων καὶ ἑπτὰ περὶ ἕκαστον τάξαντες τῶν εἱλώτων, Παυσανίῃ τῷ Κλεομβρότου ἐπιτάξαντες ἐξάγειν. ἐγίνετο μὲν ἡ ἡγεμονίη Πλειστάρχου τοῦ Λεωνίδεω· ἀλλ' ὁ μὲν ἦν ἔτι παῖς, ὁ δὲ τούτου ἐπίτροπός τε καὶ ἀνεψιός. Κλεόμβροτος γὰρ ὁ Παυσανίεω μὲν πατὴρ Ἀναξανδρίδεω δὲ παῖς οὐκέτι περιῆν, ἀλλ' ἀπαγαγὼν ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν στρατιὴν τὴν τὸ τεῖχος δείμασαν μετὰ ταῦτα οὐ πολλὸν χρόνον τινὰ βιοὺς ἀπέθανε· ἀπῆγε δὲ τὴν στρατιὴν ὁ Κλεόμβροτος ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ τόδε· θυομένῳ οἱ ἐπὶ τῷ Πέρσῃ ὁ ἥλιος ἀμαυρώθη ἐν τῷ οὐρανῷ. προσαιρέεται δὲ ἑωυτῷ Παυσανίης Εὐρυάνακτα τὸν Δωριέος, ἄνδρα οἰκίης ἐόντα 11 τῆς αὐτῆς. οἱ μὲν δὴ σὺν Παυσανίῃ ἐξεληλύθεσαν ἔξω Σπάρτης· οἱ δὲ ἄγγελοι, ὡς ἡμέρη ἐγεγόνεε, οὐδὲν εἰδότες περὶ τῆς ἐξόδου ἐπῆλθον ἐπὶ τοὺς ἐφόρους, ἐν νόῳ δὴ ἔχοντες ἀπαλλάσσεσθαι καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τὴν ἑωυτοῦ ἕκαστος· ἐπελθόντες δὲ ἔλεγον τάδε. «ὑμεῖς μὲν ὦ Λακεδαιμόνιοι αὐτοῦ τῇδε μένοντες Γακίνθιά τε ἄγετε καὶ παίζετε, καταπροδόντες τοὺς συμμάχους· Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἀδικεόμενοι ὑπὸ ὑμέων χήτεΐ τε συμμάχων καταλύσονται τῷ Πέρσῃ οὕτω ὅκως ἂν δύνωνται· καταλυσάμενοι δέ, δῆλα γὰρ ὅτι σύμμαχοι βασιλέος γινόμεθα, συστρατευσόμεθα ἐπ' ἣν ἂν ἐκεῖνοι ἐξηγέωνται. ὑμεῖς δὲ τὸ ἐνθεῦτεν μαθήσεσθε ὁκοῖον ἄν τι ὑμῖν ἐξ αὐτοῦ ἐκβαίνῃ.» ταῦτα λεγόντων τῶν ἀγγέλων, οἱ ἔφοροι εἶπαν ἐπ' ὄρκου καὶ δὴ δοκέειν εἶναι ἐν Ὀρεσθείῳ

tól való nagy félelem kitartó munkára ösztönözte őket. Végre a kö- 9
vetek választ kaptak és a spártai sereg is elindult; még pedig azért,
mert az utolsó kihallgatást megelőző napon a tegeai Chileos, kinek
az idegenek között a legnagyobb befolyása volt Lakedaimonban,
megtudta az ephorosoktól mindazt, a mit az athéniek mondtak;
mire ő így szólt hozzájuk: «Nem lehet tagadni, Ephorosok: ha az
athéniek nem lesznek barátaink, hanem a barbárok szövetségesei,
akkor az Isthmoson végigvont erős bástyafal daczára tág kapu
nyílik a perzsáknak a Peloponnesosba. Teljesítsétek tehát kérel-
müket, mielőtt az athéniek más valamit határoznának, mi Görög-
országot bukásba sodorhatná.» Ez volt Chileos tanácsa; az 10
ephorosok pedig rögtön meggondolták a dolgot, s a nélkül, hogy
a három város követeinek valamit szóltak volna, még azon éjjel öt-
ezer spártait, s azonkívül hétszer annyi helotát indítottak útnak
Kleombrotos fiának, Pausaniasnak vezérlete alatt. A vezérlet
ugyan Pleistarchost, Leonidas fiát illette volna; de mivel ő még
gyermek vala, Pausanias, az unokatestvére, volt a gyámja.[10])
Kleombrotos ugyanis, a Pausanias atyja és Anaxandrides fia, már
nem volt életben; miután a védőbástya építésénél dolgozó sereget
az Isthmostól hazavezette, nemsokára meghalt. A sereget pedig
azért vezette vissza az Isthmostól, mert midőn áldozati jóslatot kért,
vajjon fog-e ő a perzsák ellen vonulni, a nap az égboltozaton
elsötétedett. Pausanias Euryanaxot, Dorieus fiát, családjának egyik
tagját vette vezértársul maga mellé.[11]) Ez a sereg tehát Pausa- 11
niassal kivonúlt Spártából. Virradatkor a követek, mit sem tud-
ván a kivonulásról, az ephorosok elé léptek, s el voltak tökélve,
hogy ők is eltávoznak, még pedig kiki saját hazájába. Igy szólítot-
ták meg tehát az ephorosokat: «Minthogy ti, lakedaimoniak, itthon
maradtok a Hyakinthiát ünnepelni és mulatni, szövetségeseiteket
pedig cserben hagyjátok, az athéniek általatok megsértve és szö-
vetségesek hiányában olyan egyességet fognak kötni a perzsákkal,
a minőt birnak. Ha pedig kiegyeztünk, s az bizonyos, hogy szövet-
ségesei leszünk a királynak: azok ellen fogunk harczolni, a kik
ellen vezet; s akkor majd megtudjátok, hogy minő következ-
ménye lesz ennek rátok nézve.» A követek e szavaira az ephoro-
sok esküvel erősítették, hogy szá mításuk szerint már Orestheion tá-

στείχοντας ἐπὶ τοὺς ξείνους· ξείνους γὰρ ἐκάλεον τοὺς βαρβάρους. οἱ δὲ ὡς οὐκ εἰδότες ἐπειρώτεον τὸ λεγόμενον, ἐπειρόμενοι δὲ ἐξέμαθον πᾶν τὸ ἐόν, ὥστε ἐν θώυματι γενόμενοι ἐπορεύοντο τὴν ταχίστην διώκοντες· σὺν δέ σφι τῶν περιοίκων Λακεδαιμονίων λογάδες πεντακισχίλιοι ὁπλῖται τὠυτὸ τοῦτο ἐποίεον.

12 Οἱ μὲν δὴ ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἠπείγοντο· Ἀργεῖοι δὲ ἐπείτε τάχιστα ἐπύθοντο τοὺς μετὰ Παυσανίεω ἐξεληλυθότας ἐκ Σπάρτης, πέμπουσι κήρυκα τῶν ἡμεροδρόμων ἀνευρόντες τὸν ἄριστον ἐς τὴν Ἀττικήν, πρότερον αὐτοὶ Μαρδονίῳ ὑποδεξάμενοι σχήσειν τὸν Σπαρτιήτην μὴ ἐξιέναι· ὃς ἐπείτε ἀπίκετο ἐς τὰς Ἀθήνας ἔλεγε τάδε. «Μαρδόνιε, ἔπεμψάν με Ἀργεῖοι φράσοντά τοι ὅτι ἐκ Λακεδαίμονος ἐξελήλυθε ἡ νεότης, καὶ ὡς οὐ δυνατοί αὐτὴν ἔχειν εἰσὶ Ἀργεῖοι μὴ οὐκ ἐξιέναι. πρὸς
13 ταῦτα τύγχανε εὖ βουλευόμενος.» ὁ μὲν δὴ εἶπας ταῦτα ἀπαλλάσσετο ὀπίσω, Μαρδόνιος δὲ οὐδαμῶς ἔτι πρόθυμος ἦν μένειν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς ἤκουσε ταῦτα. πρὶν μέν νυν ἢ πυθέσθαι ἀνεκώχευε, θέλων εἰδέναι τὸ παρ' Ἀθηναίων, ὁκοῖόν τι ποιήσουσι, καὶ οὔτε ἐπήμαινε οὔτε ἐσίνετο γῆν τὴν Ἀττικήν, ἐλπίζων διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ὁμολογήσειν σφέας· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπειθε, πυθόμενος τὸν πάντα λόγον, πρὶν ἢ τοὺς μετὰ Παυσανίεω ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἐμβαλεῖν, ὑπεξεχώρεε ἐμπρήσας τε τὰς Ἀθήνας, καὶ εἴ κού τι ὀρθὸν ἦν τῶν τειχέων ἢ τῶν οἰκημάτων ἢ τῶν ἱρῶν, πάντα καταβαλὼν καὶ συγχώσας. ἐξήλαυνε δὲ τῶνδε εἵνεκεν, ὅτι οὔτε ἱππασίμη ἡ χώρη ἦν ἡ Ἀττική, εἴ τε νικῷτο συμβαλών, ἀπάλλαξις οὐκ ἦν ὅτι μὴ κατὰ στεινόν, ὥστε ὀλίγους σφέας ἀνθρώπους ἴσχειν. ἐβουλεύετο ὧν ἐπαναχωρήσας ἐς τὰς Θήβας συμβαλεῖν πρὸς πόλι τε φιλίῃ καὶ χώρῃ ἱππασίμῳ.

14 Μαρδόνιος μὲν δὴ ὑπεξεχώρεε, ἤδη δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἐόντι αὐτῷ ἦλθε ἀγγελίη πρόδρομον ἄλλην στρατιὴν ἥκειν ἐς Μέγαρα Λακεδαιμονίων χιλίους· πυθόμενος δὲ ταῦτα ἐβουλεύετο θέλων εἴ κως τούτους πρῶτον ἕλοι. ὑποστρέψας δὴ τὴν στρατιὴν ἦγε ἐπὶ τὰ Μέγαρα· ἡ δὲ ἵππος προελθοῦσα κατιππάσατο χώρην τὴν Μεγαρίδα. ἐς ταύτην δὴ ἑκαστάτω τῆς Εὐρώπης τὸ πρὸς ἡλίου δύνοντος ἡ Περσικὴ αὕτη στρατιὴ

jékán haladnak katonáik az idegenek ellen.[12]) (A spártaiak ugyanis a barbárokat idegeneknek hívják.) Erre a követek, kik mitsem tudtak a történtekről, megkérdezték szavaik értelmét; s midőn tudakozódásukra mindent meghallottak, annyira meg voltak lepve, hogy rögtön eltávoztak. Velök együtt vonult el ugyanekkor a lakedaimoni körüllakók közül is ötezer válogatott nehézfegyverzetü katona.

Ezek a csapatok tehát az Isthmoshoz siettek. De az argosiak, 12
kik régebben önként megigérték Mardoniosnak, hogy visszatartják a spártaiakat és nem engedik át határaikon, mihelyt megtudták, hogy Pausanias hadseregével Spártából elindúlt, a leggyorsabb futárt, a kit csak találhattak, Attikába menesztették. Midőn ez Athénbe ért, így szólt: «Mardonios! Az argosiak követeként jövök hozzád megmondani, hogy az ifjúság kivonúlt Lakedaimonból; s az argosiaknak nincs elég erejük, hogy azt visszatartsák. Légy tehát résen.» A követ az izenet átadása után eltávozott; Mardo- 13
niosnak pedig e hírre semmi kedve sem volt tovább Attikában maradni. Eddig sem mozdúlt helyéből, mert meg akarta figyelni, mi tévők lesznek az athéniek; sem nem pusztított, sem nem rabolt Attika területén, s mind ez ideig azt remélte, hogy az athéniek egyességre fognak vele lépni. Minthogy azonban nem birta rá őket, és az összes körülményekről tudomást szerzett, Athén városát fölperzselte, minden falat, házat vagy templomot, mely ép vala, feldúlt és szétrombolt; s mielőtt Pausanias serege az Isthmoshoz ért, kitakarodott. Különösen azért vonult vissza, mert Attika földje nem volt alkalmas a lovasság kifejtésére, s ha a csatában vereséget szenvedne, nem volna másfelé menekülése, mint szük szorosokon át, a hol kis csapat is föltarthatná útjában.[13]) Elhatározta tehát, hogy Thebaiig vonul vissza, s egy barátságos város mellett ütközik meg, hol a hely a lovasság kifejtésére is kedvező lesz.

A mint Mardonios hátrált, már útközben érte a hir, hogy egy 14
másik, ezer főből álló lakedaimoni előcsapat érkezett Megarába. E hír hallatára azon tanakodék, mikép keríthetné előbb kézre a csapatot; ezért visszafordult és hadseregét Megara ellen vezette; az előre portyázó lovasság pedig egész Megarát letapodta. Ez volt Európában a legtávolabbi pont nyugatra, a meddig a perzsa sereg

15 ἀπίκετο. μετὰ δὲ ταῦτα Μαρδονίῳ ἦλθε ἀγγελίη ὡς ἀλέες εἴησαν οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ Ἰσθμῷ. οὕτω δὴ ὀπίσω ἐπορεύετο διὰ Δεκελέης· οἱ γὰρ βοιωτάρχαι μετεπέμψαντο τοὺς προσχώρους τῶν Ἀσωπίων, οὗτοι δὲ αὐτῷ τὴν ὁδὸν ἡγέοντο ἐς Σφενδαλέας, ἐνθεῦτεν δὲ ἐς Τάναγραν· ἐν Τανάγρῃ δὲ νύκτα ἐναυλισάμενος, καὶ τραπόμενος τῇ ὑστεραίῃ ἐς Σκῶλον, ἐκ γῆς τῆς Θηβαίων ἦν. ἐνθαῦτα δὲ τῶν Θηβαίων καί περ μηδιζόντων ἔκειρε τοὺς χώρους, οὔτι κατὰ ἔχθος αὐτῶν ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης μεγάλης ἐχόμενος ἔρυμά τε τῷ στρατοπέδῳ ποιήσασθαι, καὶ ἢν συμβαλόντι οἱ μὴ ἐκβαίνῃ ὁκοῖόν τι ἐθέλοι, κρησφύγετον τοῦτο ἐποιέετο. παρῆκε δὲ αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον ἀρξάμενον ἀπὸ Ἐρυθρέων παρὰ Ὑσιάς, κατέτεινε δὲ ἐς τὴν Πλαταιίδα γῆν, παρὰ τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν τεταγμένον· οὐ μέντοι τό γε τεῖχος τοσοῦτο ἐποιέετο, ἀλλ' ὡς ἐπὶ δέκα σταδίους μάλιστά κῃ μέτωπον ἕκαστον.

16 Ἐχόντων δὲ τὸν πόνον τοῦτον τῶν βαρβάρων, Ἀτταγῖνος ὁ Φρύνωνος ἀνὴρ Θηβαῖος παρασκευασάμενος μεγάλως ἐκάλεε ἐπὶ ξείνια αὐτόν τε Μαρδόνιον καὶ πεντήκοντα Περσέων τοὺς λογιμωτάτους, κληθέντες δὲ οὗτοι εἵποντο· ἦν δὲ τὸ δεῖπνον ποιεύμενον ἐν Θήβῃσι. τάδε δὲ ἤδη τὰ ἐπίλοιπα ἤκουον Θερσάνδρου ἀνδρὸς μὲν Ὀρχομενίου, λογίμου δὲ ἐς τὰ πρῶτα ἐν Ὀρχομενῷ. ἔφη δὲ ὁ Θέρσανδρος κληθῆναι καὶ αὐτὸς ὑπὸ Ἀτταγίνου ἐπὶ τὸ δεῖπνον τοῦτο, κληθῆναι δὲ καὶ Θηβαίων ἄνδρας πεντήκοντα, καί σφεων οὐ χωρὶς ἑκατέρους κλῖναι, ἀλλὰ Πέρσῃν τε καὶ Θηβαῖον ἐν κλίνῃ ἑκάστῃ. ὡς δὲ ἀπὸ δείπνου ἦσαν, διαπινόντων τὸν Πέρσῃν τὸν ὁμόκλινον Ἑλλάδα γλῶσσαν ἱέντα εἴρεσθαι αὐτὸν ὁποδαπός ἐστι, αὐτὸς δὲ ὑποκρίνασθαι ὡς εἴη Ὀρχομένιος. τὸν δὲ εἰπεῖν «ἐπεὶ νῦν ὁμοτράπεζός τέ μοι καὶ ὁμόσπονδος ἐγένεο, μνημόσυνά τοι γνώμης τῆς ἐμῆς καταλιπέσθαι θέλω, ἵνα καὶ προειδὼς αὐτὸς περὶ σεωυτοῦ βουλεύεσθαι ἔχῃς τὰ συμφέροντα. ὁρᾷς τούτους τοὺς δαινυμένους Πέρσας καὶ τὸν στρατὸν τὸν ἐλίπομεν ἐπὶ τῷ ποταμῷ στρατοπεδευόμενον; τούτων πάντων ὄψεαι ὀλίγου τινὸς χρόνου διελθόντος ὀλίγους τινὰς τοὺς περιγενομένους.» ταῦτα ἅμα τε τὸν Πέρσην λέγειν καὶ μετιέναι πολλὰ τῶν δακρύων. αὐτὸς δὲ θωυμάσας τὸν λόγον εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν «οὐκῶν Μαρδονίῳ τε ταῦτα χρεὸν ἐστι λέγειν καὶ τοῖσι μετ' ἐκεῖνον ἐν αἴνῃ ἐοῦσι Περσέων;» τὸν δὲ μετὰ ταῦτα εἰπεῖν «ξεῖνε, ὅ τε δεῖ γενέ-

elhatolt. Nemsokára egy másik hír jutott Mardoniosho- 15
görög haderő össze van gyűlve az Isthmoson; ekkor a dekeleiai uton visszavonult.[14]) A boiotiai kormányzó bizottság ugyanis néhány asoposi embert hivatott, azok kalauzolták a hadsereget, s először Sphendaléig vezették, majd Tanagrába, a hol Mardonios egy éjet töltött; reggel azután Skolosnak fordultak, mely már Thebai területéhez tartozott.[15]) De itt, a thebaibeliek földjén, habár a lakósok méd érzelműek valának, nem ugyan gyülöletből, hanem a kényszer nyomása alatt Mardonios kivágatta a fákat, hogy védősánczot emeljen táborának, mely egyszersmind menedékül is szolgáljon, ha várakozása ellenére dőlne el a csata. Tábora az Asopos folyó mentében Erythraitól kezdve Hysiai irányában terült el, s benyúlt Plataia határába. De nem nagyon hosszú sánczfalat épített, csak körülbelül tíz stadiumnyi kiterjedésben mind a két oldalon.

Mialatt a barbárok ezzel a munkával voltak elfoglalva, a the- 16
baibeli Attaginos, Phrynon fia,[16]) nagyszabású előkészületek után lakomára hívta magát Mardoniost és a legelőkelőbb ötven perzsát, kik a meghivást elfogadták. A lakoma Thebaiban tartatott. A mit most a következőkben mondok, azt már az orchomenosi Thersandrostól, egy igen tekintélyes orchomenosi polgártól hallottam, ki azt mondta, hogy ötven thebaibeli polgárral együtt őt is meghívta Attaginos erre a lakomára; s nem külön kereveteken voltak elhelyezve, hanem minden kereveten egy perzsa és egy thebaibeli. Midőn az ebéd végével elhordták az ételeket és megkezdődött az ivás, a vele egy kereveten nyugvó perzsa ember azt kérdezte tőle görögül, hogy hová való, s ő azt felelte, hogy orchomenosi. Mire az így szólt: «Minthogy most asztaltársam vagy, s egy serlegből mutatjuk be az italáldozatot, érzületem emlékét kívánom nálad hagyni, hogy előrelátólag gondoskodhassál magadról a jövőre nézve. Látod ezeket a lakomázó perzsákat és a sereget, melyet a folyónál hagytunk a táborban? Mindezek közül rövid idő mulva csak keveseket fogsz életben látni.» Minthogy a perzsa ember beszéd közben sok könnyet hullatott, Thersandros elcsodálkozva szavain, így válaszolt: «Nem volna jó ezt Mardoniosnak is megmondani, meg azoknak, kiket utána legjobban tisztelnek a perzsák?» De a másik így szólt: «Barátom! A minek isten határozata

σθαι ἐκ τοῦ θεοῦ ἀμήχανον ἀποτρέψαι ἀνθρώπῳ· οὐδὲ γὰρ πιστὰ λέγουσι ἐθέλει πείθεσθαι οὐδείς. ταῦτα δὲ Περσέων συχνοὶ ἐπιστάμενοι ἐπόμεθα ἀναγκαίῃ ἐνδεδεμένοι. ἐχθίστη δὲ ὀδύνη ἐστὶ τῶν ἐν ἀνθρώποισι αὕτη, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν.» ταῦτα μὲν Ὀρχομενίου Θερσάνδρου ἤκουον, καὶ τάδε πρὸς τούτοισι, ὡς αὐτὸς αὐτίκα λέγοι ταῦτα πρὸς ἀνθρώπους πρότερον ἢ γενέσθαι ἐν Πλαταιῇσι τὴν μάχην.

17 Μαρδονίου δὲ ἐν τῇ Βοιωτίῃ στρατοπεδευομένου οἱ μὲν ἄλλοι παρείχοντο ἅπαντες στρατιὴν καὶ συνεσέβαλον ἐς Ἀθήνας ὅσοι περ ἐμήδιζον Ἑλλήνων τῶν ταύτῃ οἰκημένων, μοῦνοι δὲ Φωκέες οὐ συνεσέβαλον· ἐμήδιζον γὰρ δὴ σφόδρα καὶ οὗτοι, οὐκ ἑκόντες ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης. ἡμέρῃσι δὲ οὐ πολλῇσι μετὰ τὴν ἄπιξιν τὴν ἐς Θήβας ὕστερον ἦλθον αὐτῶν ὁπλῖται χίλιοι, ἦγε δὲ αὐτοὺς Ἁρμοκύδης ἀνὴρ τῶν ἀστῶν δοκιμώτατος. ἐπεὶ δὲ ἀπίκατο καὶ οὗτοι ἐς Θήβας, πέμψας ὁ Μαρδόνιος ἱππέας ἐκέλευσέ σφεας ἐπ' ἑωυτῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἵζεσθαι. ἐπεὶ δὲ ἐποίησαν ταῦτα, αὐτίκα παρῆν ἵππος ἡ ἅπασα. μετὰ δὲ ταῦτα διεξῆλθε μὲν διὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἑλληνικοῦ τοῦ μετὰ Μήδων ἐόντος φήμη ὡς κατακοντιεῖ σφεας, διεξῆλθε δὲ δι' αὐτῶν Φωκέων τὠυτὸ τοῦτο. ἔνθα δὴ σφι ὁ στρατηγὸς Ἁρμοκύδης παραίνεε λέγων τοιάδε. «ὦ Φωκέες, πρόδηλα γὰρ ὅτι ἡμέας οὗτοι οἱ ἄνθρωποι μέλλουσι προόπτῳ θανάτῳ δώσειν, διαβεβλημένους ὑπὸ Θεσσαλῶν, ὡς ἐγὼ εἰκάζω· νῦν ἄνδρα πάντα τινὰ ὑμέων χρεόν ἐστι γενέσθαι ἀγαθόν· κρέσσον γὰρ ποιεῦντάς τι καὶ ἀμυνομένους τελευτῆσαι τὸν αἰῶνα ἢ περ παρέχοντας διαφθαρῆναι αἰσχίστῳ μόρῳ. ἀλλὰ μαθέτω τις αὐτῶν ὅτι ἐόντες βάρβαροι ἐπ' Ἕλλησι ἀνδράσι
18 φόνον ἔρραψαν.» ὁ μὲν ταῦτα παραίνεε· οἱ δὲ ἱππέες ἐπεὶ σφεας ἐκυκλώσαντο ἐπήλαυνον ὡς ἀπολέοντες, καὶ δὴ διετείνοντο τὰ βέλεα ὡς ἀπήσοντες, καί κού τις καὶ ἀπῆκε. καὶ οἳ ἀντίοι ἔστησαν πάντῃ συστρέψαντες ἑωυτοὺς καὶ πυκνώσαντες ὡς μάλιστα. ἐνθαῦτα οἱ ἵπποται ὑπέστρεφον καὶ ἀπήλαυνον ὀπίσω. οὐκ ἔχω δ' ἀτρεκέως εἰπεῖν οὔτε εἰ ἦλθον μὲν ἀπολέοντες τοὺς Φωκέας δεηθέντων Θεσσαλῶν, ἐπεὶ δὲ ὥρων

szerint meg kell történni, azt ember nem akadályozhatja meg; de meg senki sem szeret annak hinni, a ki igazat szól. Sokan tudjuk ezt mi perzsák, de kénytelenségből megadjuk magunkat sorsunknak. Az emberiségnek az a legszomorúbb baja, hogy sokat belát ugyan, de semminek sem ura.» Mindezt magam hallottam az orchomenosi Thersandostól, meg azt is, hogy a perzsa ember e szavait rögtön elmondta társainak, még mielőtt a plataiai csata történt.

Midőn Mardonios Boiotiában tábort ütött, a vidéknek min- 17
den görög népe, mely méd érzelmű vala, hozzá csatlakozott seregével, és együtt törtek be Attikába; csak a phokisiak nem vettek részt a betörésben, pedig ők is határozottan médpártiak voltak, ámde nem önként, hanem a kényszer nyomása alatt.[17]) Néhány nappal később, hogy a perzsák Thebaihoz érkeztek, ők is oda mentek ezer nehéz fegyverzetűvel legtekintélyesebb emberük, Harmokydes vezérlete alatt. Midőn a phokisiak Thebai alá értek, Mardonios néhány lovast küldött hozzájuk és megparancsolta, hogy külön csoportban telepedjenek le a síkságon; s mihelyt ezt megtették, rögtön ott termett az egész lovasság. Erre az a hír terjedt el a médekkel együtt táborozó görögök közt, hogy a phokisiakat a perzsák fel fogják konczolni dárdáikkal; ugyanez a hír járt maguk a phokisiak közt is, s Harmokydes, a vezérük, ilyen bátorító szavakat intézett hozzájuk: «Phokisiak! Minthogy világos, hogy ezek az emberek előre föltették magukban legyilkolásunkat, s úgy hiszem, a thessaliaiak vádaskodása alapján: most mindegyikünknek bátran kell magát viselnie. Mert szebb dolog küzdelem és védekezés közben fejezni be az életet, mint eltűrni, hogy a leggyalázatosabb módon pusztuljunk el. Tudják meg közülük többen, hogy barbárok, s hogy görög emberek ellen szőtték a gyilkolás cselét!» Ezek voltak buzdító szavai; a perzsa lovasság pedig körűlvette 18
a phokisiakat s nekik rohant, mintha fel akarná őket konczolni; már lövésre feszítették íjaikat, sőt talán egyik-másik el is lőtte. De a phokisiak erősen állást foglaltak velök szemben, mindenütt zárt sorban és lehetőleg összetömörűlve. Erre a perzsa lovasság megfordult és visszavágtatott. Biztosan meg nem mondhatom, vajjon a thessaliaiak kérésére akarták-e a phokisiakat megölni; de midőn látták,

πρὸς ἀλέξησιν τραπομένους, δείσαντες μὴ καὶ σφίσι γένηται τρώματα, οὕτω δὴ ἀπήλαυνον ὀπίσω· ὡς γάρ σφι ἐνετείλατο Μαρδόνιος· οὔτ' εἰ αὐτῶν πειρηθῆναι ἠθέλησε εἴ τι ἀλκῆς μετέχουσι. ὡς δὲ ὀπίσω ἀπήλασαν οἱ ἵπποται, πέμψας Μαρδόνιος κήρυκα ἔλεγε τάδε. «Θαρσέετε ὦ Φωκέες· ἄνδρες γὰρ ἐφάνητε ἐόντες ἀγαθοί, οὐκ ὡς ἐγὼ ἐπυνθανόμην. καὶ νῦν προθύμως φέρετε τὸν πόλεμον τοῦτον· εὐεργεσίῃσι γὰρ οὐ νικήσετε οὔτ' ὧν ἐμὲ οὔτε βασιλέα.» τὰ περὶ Φωκέων μὲν ἐς τοσοῦτο ἐγένετο.

19 Λακεδαιμόνιοι δὲ ὡς ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἦλθον, ἐν τούτῳ ἐστρατοπεδεύοντο. πυνθανόμενοι δὲ ταῦτα οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι τοῖσι τὰ ἀμείνω ἑάνδανε, οἱ δὲ καὶ ὁρέοντες ἐξιόντας Σπαρτιήτας, οὐκ ἐδικαίευν λείπεσθαι τῆς ἐξόδου Λακεδαιμονίων. ἐκ δὴ ὧν τοῦ Ἰσθμοῦ καλλιερησάντων τῶν ἱρῶν ἐπορεύοντο πάντες καὶ ἀπικνέονται ἐς Ἐλευσῖνα· ποιήσαντες δὲ καὶ ἐνθαῦτα ἱρά, ὥς σφι ἐκαλλιέρεε, τὸ πρόσω ἐπορεύοντο, Ἀθηναῖοι δὲ ἅμα αὐτοῖσι. διαβάντες μὲν ἐκ Σαλαμῖνος, συμμιγέντες δὲ ἐν Ἐλευσῖνι. ὡς δὲ ἄρα ἀπίκοντο τῆς Βοιωτίης ἐς Ἐρυθράς, ἔμαθόν τε δὴ τοὺς βαρβάρους ἐπὶ τῷ Ἀσωπῷ στρατοπεδευομένους, φρασθέντες δὲ τοῦτο ἀντετάσσοντο ἐπὶ 20 τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρῶνος. Μαρδόνιος δέ, ὡς οὐ κατέβαινον οἱ Ἕλληνες ἐς τὸ πεδίον, πέμπει ἐς αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἵππον, τῆς ἱππάρχεε Μασίστιος εὐδοκιμέων παρὰ Πέρσῃσι, τὸν Ἕλληνες Μακίστιον καλέουσι, ἵππον ἔχων Νησαῖον χρυσοχάλινον καὶ ἄλλως κεκοσμημένον καλῶς. ἐνθαῦτα ὡς προσήλασαν οἱ ἵπποται πρὸς τοὺς Ἕλληνας, προσέβαλλον κατὰ τέλεα, προσβάλλοντες δὲ κακὰ μεγάλα ἐργάζοντο καὶ γυναικὰς σφεας 21 ἀπεκάλεον. κατὰ συντυχίην δὲ Μεγαρέες ἔτυχον ταχθέντες τῇ τε ἐπιμαχώτατον ἦν τοῦ χωρίου παντός, καὶ πρόσοδος μάλιστα ταύτῃ ἐγίνετο τῇ ἵππῳ. προσβαλλούσης ὦν τῆς ἵππου οἱ Μεγαρέες πιεζόμενοι ἔπεμπον ἐπὶ τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων κήρυκα, ἀπικόμενος δὲ ὁ κῆρυξ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγε τάδε. «Μεγαρέες λέγουσι· ἡμεῖς, ἄνδρες σύμμαχοι, οὐ δυνατοί εἰμεν τὴν Περσέων ἵππον δέκεσθαι μοῦνοι, ἔχοντες στάσιν ταύτην ἐς τὴν ἔστημεν ἀρχήν· ἀλλὰ καὶ ἐς τόδε λιπαρίῃ τε καὶ ἀρετῇ ἀντέχομεν καί περ πιεζόμενοι. νῦν τε εἰ μή τινας ἄλλους πέμψετε διαδόχους τῆς τάξιος, ἴστε ἡμέας ἐκλείψοντας

hogy védelemhez fognak, s féltek, hogy majd őket is veszteség éri, visszavonúltak; mert így adta ki Mardonios a rendeletet. Vagy talán próbára akarta őket tenni, hogy van-e bennök bátorság. Midőn a lovasság visszatért, Mardonios egy hirnököt küldött hozzájuk, s ezt izente: «Ne féljetek, phokisiak! Bátor embereknek bizonyultatok, nem pedig olyanoknak, mint híretek költötte. Most tehát vitézűl küzdjetek e csatában, mert senki sem fog engem vagy a királyt jótetteivel fölülmúlni.» Így végződött a dolog a phokisiakkal.

A lakedaimoniak az Isthmoshoz érve, tábort ütöttek. A mint 19
ezt a többi peloponnesosiak, a kik hazafias érzületűek valának, meghallották, vagy látták, hogy a spártaiak kivonultak, nem tartották illőnek, hogy míg a lakedaimoniak harczba mennek, ők otthon maradjanak. Az Isthmostól azután kedvező áldozati jelek után valamennyien tovább vonultak és megérkeztek Eleusisba. Midőn itt is áldoztak s kedvező jeleket kaptak, tovább vonultak az athéniekkel együtt, kik Salamisból átkelve, Eleusisban hozzájuk szegődtek. A mint pedig a boiotiai Erythraiba értek, s észrevették az Asopos mentében táborozó barbárokat, tanácskozás után az ellenkező oldalon, a Kithairon tövében állottak föl.[18]) Minthogy a görögök nem jöttek le a síkságra, 20
Mardonios az egész lovasságot ellenük indította. A lovas vezér Masistios volt, a perzsák közt nagy tekintélyben álló férfiú, kit a görögök Makistiosnak hívnak.[19]) Nisai lovának aranyfék volt a szájában, s különben is fényesen vala fölszerszámozva. Midőn a lovasok a görögökre rohantak, csapatonként támadták meg őket, s a küzdelemben nagy pusztítást tevén bennük, asszonyoknak csúfolták őket. Véletlenül a megaraiak azon a ponton helyezkedtek el, mely 21
leginkább ki volt téve a támadásnak, s a lovasság rohama főleg ide irányult. A lovas támadás nyomása alatt tehát a megaraiak hirnököt küldöttek a görög vezérekhez, ki hozzájuk érve, így szólt: «Ezt izenik nektek a megaraiak: nekünk nincs elég erőnk, szövetséges férfiak, egyedül helytállani a perzsa lovassággal szemben azon a helyen, melyet kezdetben elfoglaltunk; eddig erélyesen és bátran ellenállottunk, habár szorongatott a helyzetünk. De ha most nem küldtök helyünkbe másokat, tudjátok meg, hogy helyünket

τὴν τάξιν.» ὁ μὲν δὴ σφι ταῦτα ἀπήγγελλε, Παυσανίης δὲ ἀπεπειρᾶτο τῶν Ἑλλήνων εἴ τινες ἐθέλοιεν ἄλλοι ἐθελονταὶ ἰέναι τε ἐς τὸν χῶρον τοῦτον καὶ τάσσεσθαι διάδοχοι Μεγαρεῦσι. οὐ βουλομένων δὲ τῶν ἄλλων Ἀθηναῖοι ὑπεδέξαντο καὶ Ἀθηναίων οἱ τριηκόσιοι λογάδες, τῶν ἐλοχήγεε Ὀλυμ-
22 πιόδωρος ὁ Λάμπωνος. οὗτοι ἦσαν οἵ τε ὑποδεξάμενοι καὶ οἱ πρὸ τῶν ἄλλων τῶν παρεόντων Ἑλλήνων ἐς Ἐρυθρὰς ταχθέντες, τοὺς τοξότας προσελόμενοι. μαχομένων δὲ σφέων ἐπὶ χρόνον τέλος τοιόνδε ἐγένετο τῆς μάχης. προσβαλλούσης τῆς ἵππου κατὰ τέλεα, ὁ Μασιστίου προέχων τῶν ἄλλων ἵππος βάλλεται τοξεύματι τὰ πλευρά, ἀλγήσας δὲ ἵσταταί τε ὀρθὸς καὶ ἀποσείεται τὸν Μασίστιον· πεσόντι δὲ αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι αὐτίκα ἐπεκέατο. τὸν δὴ ἵππον αὐτοῦ λαμβάνουσι καὶ αὐτὸν ἀμυνόμενον κτείνουσι, κατ' ἀρχὰς οὐ δυνάμενοι. ἐνεσκεύαστο γὰρ οὕτω· ἐντὸς θώρηκα εἶχε χρύσεον λεπιδωτόν, κατύπερθε δὲ τοῦ θώρηκος κιθῶνα φοινίκεον ἐνεδεδύκεε. τύπτοντες δὲ ἐς τὸν θώρηκα ἐποίευν οὐδέν, πρίν γε δὴ μαθών τις τό ποιεύμενον παίει μιν ἐς τὸν ὀφθαλμόν. οὕτω δὴ ἔπεσέ τε καὶ ἀπέθανε. ταῦτα δέ κως γινόμενα ἐλελήθεε τοὺς ἄλλους ἱππέας· οὔτε γὰρ πεσόντα μιν εἶδον ἀπὸ τοῦ ἵππου οὔτε ἀποθνήσκοντα, ἀναχωρήσιός τε γινομένης καὶ ὑποστροφῆς οὐκ ἔμαθον τὸ γινόμενον. ἐπείτε δὲ ἔστησαν, αὐτίκα ἐπόθεσαν, ὡς σφεας οὐδεὶς ἦν ὁ τάσσων· μαθόντες δὲ τὸ γεγονός, διακελευσάμενοι ἤλαυνον τοὺς ἵππους πάντες,
23 ὡς ἂν τὸν νεκρὸν ἀνελοίατο. ἰδόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι οὐκέτι κατὰ τέλεα προσελαύνοντας τοὺς ἱππέας ἀλλὰ πάντας, τὴν ἄλλην στρατιὴν ἐπεβώσαντο. ἐν ᾧ δὲ ὁ πεζὸς ἅπας ἐβοήθεε, ἐν τούτῳ μάχη ὀξέα περὶ τοῦ νεκροῦ γίνεται. ἕως μέν νυν μοῦνοι ἦσαν οἱ τριηκόσιοι, ἐσσοῦντό τε πολλὸν καὶ τὸν νεκρὸν ἀπέλειπον· ὡς δέ σφι τὸ πλῆθος ἐπεβοήθησε, οὕτω δὴ οὐκέτι οἱ ἱππόται ὑπέμενον οὐδέ σφι ἐξεγένετο τὸν νεκρὸν ἀνελέσθαι, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνῳ ἄλλους προσαπώλεσαν τῶν ἱππέων. ἀποστήσαντες ὧν ὅσον τε δύο στράδια ἐβουλεύοντο ὅ τι χρεὸν εἴη ποιέειν, ἐδόκεε δέ σφι ἀναρχίης ἐούσης ἀπε-
24 λαύνειν παρὰ Μαρδόνιον. ἀπικομένης δὲ τῆς ἵππου ἐς τὸ στρατόπεδον πένθος ἐποιήσαντο Μασιστίου πᾶσά τε ἡ στρατιὴ καὶ Μαρδόνιος μέγιστον, σφέας τε αὐτοὺς κείροντες καὶ

odahagyjuk.» A hirnök e szavaira Pausanias kérdést intézett a görög csapatokhoz, vajjon melyiknek volna kedve önként menni arra a helyre és a megaraiakat fölváltani. Minthogy a többiek nem voltak hajlandók, az athéniek ajánlkoztak, még pedig az a háromszáz válogatott ember, kiknek Olympiodoros, Lampon fia, volt a vezérük.[20]) Ezek a katonák magukhoz vevén az íjászokat, vállalkoztak arra a feladatra, melytől az Erythrainál megjelent többi görögök visszariadtak.[21]) Miután egy ideig hadakoztak, a csatának ilyen lett a vége: mialatt a lovasság csapatonként tört előre, Masistiosnak lova, mely a többiek előtt állott, egy nyíltól sebet kapott az oldalában, s fájdalmában fölágaskodva, ledobta Masistiost. Midőn leesett, az athéniek rögtön rárohantak; lovát elfogták, s őt magát védekezése közben megölték. De ez kezdetben nem sikerült mindjárt. Mert öltözéke a következő volt: ruhája alatt aranypikkelyes pánczélt viselt, a pánczél fölé pedig biborruhát öltött. A pánczélra intézett ütéseknek tehát semmi eredményük sem volt, mígnem egy valaki észrevette a dolgot s a szemébe vágott; így azután elesett és meghalt.[22]) Mindez úgy történt, hogy a többi lovasok észre sem vették; sem azt nem látták, hogy vezérük leesett a lóról, sem azt, hogy meghalt; a visszafordulás és hátrálás közben nem figyeltek rá, hogy mi történt. De midőn megállottak, rögtön érezték hiányát, mert senki sem vezényelte őket. Mikor megtudták, hogy mi érte őket, egymást bátorítva valamennyien megsarkantyúzták lovaikat, hogy legalább a halottat visszaszerezzék. 22
Midőn az athéniek látták, hogy nem csapatonként, hanem teljes 23
erővel támad rájuk a lovasság, a többi sereget is segítségül hívták. De míg az egész gyalogság megérkezett, addig a halott körül kemény küzdelem folyt; míg tehát csak a háromszáz katona volt ott, sokkal gyöngébbek valának, s a halottat odahagyták; de a mint a teljes gyalogság segítségükre rohant, a perzsa lovasok már nem tudtak helyt állni, sem a halottat nem szerezték vissza, sőt azon kívül több lovas elesett. Ezért tehát vagy két stadiumnyira visszavonultak s tanácskoztak, hogy mitévők legyenek; vezér hiányában pedig elhatározták, hogy visszalovagolnak Mardonioshoz. Midőn a lovasság a táborba érkezett, az egész hadsereg gyászolta 24
Masistiost, legkivált pedig Mardonios. Lenyírták hajukat, vala-

τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὑποζύγια οἰμωγῇ τε χρεώμενοι ἀπλέτῳ· ἅπασαν γὰρ τὴν Βοιωτίην κατεῖχε ἠχὼ ὡς ἀνδρὸς ἀπολομένου μετά γε Μαρδόνιον λογιμωτάτου παρά τε Πέρσῃσι καὶ
25 βασιλέι. οἱ μέν νυν βάρβαροι τρόπῳ τῷ σφετέρῳ ἀποθανόντα ἐτίμων Μασίστιον· οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς τὴν ἵππον ἐδέξαντο προσβάλλουσαν καὶ δεξάμενοι ὥσαντο, ἐθάρσησάν τε πολλῷ μᾶλλον καὶ πρῶτα μὲν ἐς ἅμαξαν ἐσθέντες τὸν νεκρὸν παρὰ τὰς τάξις ἐκόμιζον· ὁ δὲ νεκρὸς ἦν θέης ἄξιος μεγάθεος εἵνεκα καὶ κάλλεος· τῶν δὴ εἵνεκα καὶ ταῦτα ἐποίευν· ἐκλείποντες τὰς τάξις ἐφοίτεον θεησόμενοι Μασίστιον. μετὰ δὲ ἔδοξέ σφι ἐπικαταβῆναι ἐς Πλαταιάς· ὁ γὰρ χῶρος ἐφαίνετο πολλῷ ἐὼν ἐπιτηδεότερός σφι ἐνστρατοπεδεύεσθαι ὁ Πλαταιικὸς τοῦ Ἐρυθραίου τά τε ἄλλα καὶ εὐυδρότερος. ἐς τοῦτον δὴ τὸν χῶρον καὶ ἐπὶ τὴν κρήνην τὴν Γαργαφίην τὴν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐοῦσαν ἔδοξέ σφι χρεὸν εἶναι ἀπικέσθαι καὶ διαταχθέντας στρατοπεδεύεσθαι. ἀναλαβόντες δὲ τὰ ὅπλα ἤισαν διὰ τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρῶνος παρὰ Ὑσιὰς ἐς τὴν Πλαταιίδα γῆν, ἀπικόμενοι δὲ ἐτάσσοντο κατὰ ἔθνεα πλησίον τῆς τε κρήνης τῆς Γαργαφίης καὶ τοῦ τεμένεος τοῦ Ἀνδροκράτεος τοῦ ἥρωος, διὰ ὄχθων τε οὐκ ὑψηλῶν καὶ ἀπέδου χώρου.

26 Ἐνδαῦτα ἐν τῇ διατάξι ἐγένετο λόγων πολλῶν ὠδισμὸς Τεγεητέων τε καὶ Ἀθηναίων· ἐδικαίευν γὰρ αὐτοὶ ἑκάτεροι ἔχειν τὸ ἕτερον κέρας, καὶ καινὰ καὶ παλαιὰ παραφέροντες ἔργα. τοῦτο μὲν οἱ Τεγεῆται ἔλεγον τάδε. «ἡμεῖς αἰεί κοτε ἀξιεύμεθα ταύτης τῆς τάξιος ἐκ τῶν συμμάχων ἁπάντων, ὅσαι ἦδη ἔξοδοι κοιναὶ ἐγένοντο Πελοποννησίοισι καὶ τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νέον, ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπείτε Ἡρακλεῖδαι ἐπειρῶντο μετὰ τὸν Εὐρυσθέος θάνατον κατιόντες ἐς Πελοπόννησον· τότε εὑρόμεθα τοῦτο διὰ πρῆγμα τοιόνδε, ἐπεὶ μετὰ Ἀχαιῶν καὶ Ἰώνων τῶν τότε ἐόντων ἐν Πελοποννήσῳ ἐκβοηθήσαντες ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἱζόμεθα ἀντίοι τοῖσι κατιοῦσι, τότε ὧν λόγος Ὕλλον ἀγορεύσασθαι ὡς χρεὸν εἴη τὸν μὲν στρατὸν τῷ στρατῷ μὴ ἀνακινδυνεύειν συμβάλλοντα, ἐκ δὲ τοῦ Πελοποννησίου στρατοπέδου τὸν ἂν σφέων αὐτῶν κρίνωσι εἶναι ἄριστον, τοῦτόν οἱ μουνομαχῆσαι ἐπὶ διακειμένοισι. ἔδοξέ τε τοῖσι Πελοποννησίοισι ταῦτα εἶναι ποιητέα καὶ ἔταμον ὅρκιον ἐπὶ λόγῳ

mint a lovaknak és igás marháknak a szőrét, s végtelen jajveszéklésre fakadtak. Mert egész Boiotia visszhangzott a zajtól, hogy odaveszett azon férfiú, kit Mardonios után a perzsák és a király a legtöbbre becsültek. A barbárok így a maguk szokása szerint le- 25
rórták a tiszteletet a meghalt Masistios iránt. A görögök azonban, miután a lovasság támadásának ellenálltak, sőt a támadást visszaverték, még inkább fölbátorodtak, s először is szekérre tették a halottat, úgy vitték végig a csatarendeken. A holttestet érdemes volt megnézni szépsége és nagysága miatt, ezért is rendezték így a dolgot; a katonák pedig a csatarendet megbontva, Masistios megtekintésére siettek. Azután elhatározták, hogy leszállnak a plataiai síkságra. Mert ezt a helyet több okból alkalmasabbnak tartották a táborozásra Erythrainál, különösen jó vize miatt. Tehát erre a vidékre, még pedig az e helytt csörgedező Gargaphia forrása mellé kellett határozatuk értelmében vonulni és rendes tábort ütni. Fölszedték fegyvereiket s a Kithairon alja mentén Hysiaion át a plataiai síkságra mentek; megérkezésük után pedig népek szerint rendezkedtek a Gargaphia forrása és a hős Androkrates szentélye közelében, részben alacsony dombokon, részben sík területen.[23])

A rendezkedés alkalmával itten kemény szóvita támadt a 26
tegeaiak és athéniek között. Mindkét nép a maga számára követelte az egyik szárnyat, miközben tetteikre hivatkoztak a régi meg az új időből. Először a tegeaiak szóltak, még pedig a következőleg: «Mindig bennünket tiszteltek meg szövetségeseink ezzel a helylyel, valahányszor a régi meg az újabb időben közösen vonultunk harczba peloponnesosiak. Mikoron a Herakleidák Eurystheus halála után megkísérelték, hogy betörjenek a Peloponnesosba, akkor nyertük meg ezt a jogot, és pedig a következő tettel: Peloponnesos akkori lakosságának, az achajaiaknak és iónoknak segítséget nyújtva, az Isthmoshoz vonultunk a betörők ellen, s ekkor a mythos szerint Hyllos azt izente, hogy nem szükséges két hadsereg sorsát koczkáztatni ütközet által; válaszszanak ki a peloponnesosiak a maguk soraiból egyet, kit a legvitézebbnek tartanak, s ő meg fog vele küzdeni a megállapítandó feltételek alatt. A peloponnesosiaknak tetszett az izenet, és eskü alatt a következő

τοιῷδε, ἢν μὲν Ὕλλος νικήσῃ τὸν Πελοποννησίων ἡγεμόνα, κατιέναι Ἡρακλείδας ἐπὶ τὰ πατρώια, ἢν δὲ νικηθῇ, τὰ ἔμπαλιν Ἡρακλείδας ἀπαλλάσσεσθαι καὶ ἀπάγειν τὴν στρατιὴν ἑκατόν τε ἐτέων μὴ ζητῆσαι κάτοδον ἐς Πελοπόννησον. προεκρίθη τε δὴ ἐκ πάντων τῶν συμμάχων ἐθελοντὴς Ἔχεμος ὁ Ἠρόπου τοῦ Φηγέος στρατηγός τε ἐὼν καὶ βασιλεὺς ἡμέτερος, καὶ ἐμουνομάχησέ τε καὶ ἀπέκτεινε Ὕλλον. ἐκ τούτου τοῦ ἔργου εὐρόμεθα ἐν Πελοποννησίοισί γε τοῖσι τότε καὶ ἄλλα γέρεα μεγάλα, τὰ διατελέομεν ἔχοντες, καὶ τοῦ κέρεος τοῦ ἑτέρου αἰεὶ ἡγεμονεύειν κοινῆς ἐξόδου γινομένης. ὑμῖν μέν νυν ὦ Λακεδαιμόνιοι οὐκ ἀντιεύμεθα, ἀλλὰ διδόντες αἵρεσιν ὁκοτέρου βούλεσθε κέρεος ἄρχειν παρίεμεν· τοῦ δὲ ἑτέρου φαμὲν ἡμέας ἱκνέεσθαι ἡγεμονεύειν κατά περ ἐν τῷ πρόσθε χρόνῳ. χωρίς τε τούτου τοῦ ἀπηγημένου ἔργου ἀξιονικότεροί εἰμεν Ἀθηναίων ταύτην τὴν τάξιν ἔχειν. πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ εὖ ἔχοντες πρὸς ὑμέας ἡμῖν, ἄνδρες Σπαρτιῆται, ἀγῶνες ἀγωνίδαται, πολλοὶ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους. οὕτω ὦν δίκαιον ἡμέας ἔχειν τὸ ἕτερον κέρας ἤ περ Ἀθηναίους· οὐ γάρ σφι ἐστὶ ἔργα οἷά περ ἡμῖν κατεργασμένα, οὔτ' ὦν καινὰ οὔτε παλαιά.» οἱ μὲν ταῦτα ἔλεγον, Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς 27 ταῦτα ὑπεκρίναντο τάδε. «ἐπιστάμεθα μὲν σύνοδον τήνδε μάχης εἵνεκα συλλεγῆναι πρὸς τὸν βάρβαρον, ἀλλ' οὐ λόγων· ἐπεὶ δὲ ὁ Τεγεήτης προέθηκε παλαιὰ καὶ καινὰ λέγειν τὰ ἑκατέροισι ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ κατέργασται χρηστά, ἀναγκαίως ἡμῖν ἔχει δηλῶσαι πρὸς ὑμέας ὅθεν ἡμῖν πατρώιόν ἐστι ἐοῦσι χρηστοῖσι αἰεὶ πρώτοισι εἶναι μᾶλλον ἢ Ἀρκάσι. Ἡρακλείδας, τῶν οὗτοι φασὶ ἀποκτεῖναι τὸν ἡγεμόνα ἐν Ἰσθμῷ, τοῦτο μὲν τούτους, πρότερον ἐξελαυνομένους ὑπὸ πάντων Ἑλλήνων ἐς τοὺς ἀπικοίατο φεύγοντες δουλοσύνην πρὸς Μυκηναίων, μοῦνοί ὑποδεξάμενοι τὴν Εὐρυσθέος ὕβριν κατείλομεν, σὺν ἐκείνοισι μάχῃ νικήσαντες τοὺς τότε ἔχοντας Πελοπόννησον. τοῦτο δὲ Ἀργείους τοὺς μετὰ Πολυνείκεος ἐπὶ Θήβας ἐλάσαντας, τελευτήσαντας τὸν αἰῶνα καὶ ἀτάφους κειμένους, στρατευσάμενοι ἐπὶ τοὺς Καδμείους ἀνελέσθαι τε τοὺς νεκροὺς φαμεν καὶ θάψαι τῆς ἡμετέρης ἐν Ἐλευσῖνι. ἔστι δὲ ἡμῖν ἔργον εὖ ἔχον καὶ ἐς Ἀμαζονίδας τὰς ἀπὸ Θερμώδοντος ποταμοῦ ἐσβαλούσας κοτὲ ἐς γῆν τὴν Ἀττικήν, καὶ

szerződésre léptek: ha Hyllos győzi le a peloponnesosi vezért, a Herakleidák visszakapják ősi birtokaikat; ellenben ha ő győzetik le, a Herakleidák visszavonulnak, seregüket elvezetik és száz évig meg sem kisérlik a betörést hazájukba. Erre Echemos, Aëropos fia és Phegeus unokája, ki vezérünk és királyunk volt, önként ajánlkozott, az összes szövetségesek közül ő jelöltetett ki, s a párviadalban megölte Hyllost.[24]) Ezen hőstett miatt az akkori peloponnesosiak sok mindenféle joggal ruháztak föl, melyeket most is élvezünk, a többi között azzal is, hogy közös háborúban mindig mi vezetünk az egyik szárnyon. Veletek, lakedaimoniak, nem ellenkezünk; szabad választástokra bízzuk, hogy melyik szárnyon akartok vezetni. De fenntartjuk a jogot, hogy a másik szárny élére mi jussunk, mint azelőtt is; s ha a most elbeszélt hőstettől eltekintünk, akkor is méltóbbak vagyunk e helyre, mint az athéniek. Mert sok és dicső csatát vívtunk ellenetek, spártai férfiak, meg mások ellen is. Inkább megillet tehát bennünket az egyik szárny, mint az athénieket; mert ők nem vittek véghez a mienkhez hasonló tetteket, sem most, sem a régi időben.» A tegeaiak ezen szavaira 27
következőleg feleltek az athéniek: «Tudomásunk szerint azért gyűltünk mi össze, hogy a barbárok ellen harczoljunk, nem pedig szónokolás végett. Minthogy azonban a tegeaiak régi és új dolgokat vontak a vitába, hogy miféle hőstetteket vittünk mindketten véghez az idők folyamában: kénytelenek vagyunk nektek kimutatni, hogy a vitézség ősi erényünk, s így mindig jobban megillet bennünket az elsőbbség, mint az arkadiaiakat. Először is tehát a Herakleidáknak, kiknek vezérét mythoszuk szerint ők ölték meg az Isthmoson, egyedül mi adtunk menedéket, midőn a mykeneiek rabigája elől menekülve, hasztalan kértek segítséget az összes görögöktől, a kikhez folyamodtak; mi azonban megtörtük Eurystheus dölyfét, s velök együtt diadalt arattunk Peloponnesos akkori urai fölött.[25]) Midőn továbbá az argosiak Polyneikessel együtt Thebai ellen vonultak, s életüket vesztve temetetlenül hevertek a földön: büszkén mondhatjuk, hogy akkor mi vonultunk Kadmeia lakói ellen, a halottakat elragadtuk és saját területünkön, Eleusisban eltemettük.[26]) Hősileg harczoltunk az amazonok ellen is, kik egykor a Thermodon folyó mellől fölkerekedvén, Attikába törtek;

ἐν τοῖσι Τρωικοῖσι πόνοισι οὐδαμῶν ἐλειπόμεθα. ἀλλ' οὐ γάρ τι προέχει τούτων ἐπιμεμνῆσθαι· καὶ γὰρ ἂν χρηστοὶ τότε ἐόντες ὦυτοὶ νῦν ἂν εἶεν φλαυρότεροι, καὶ τότε ἐόντες φλαῦροι νῦν ἂν εἶεν ἀμείνονες. παλαιῶν μέν νυν ἔργων ἅλις ἔστω· ἡμῖν δὲ εἰ μηδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀποδεδεγμένον, ὥσπερ ἐστὶ πολλά τε καὶ εὖ ἔχοντα εἰ τέοισι καὶ ἄλλοισι Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἔργου ἄξιοί εἰμεν τοῦτο τὸ γέρας ἔχειν καὶ ἄλλα πρὸς τούτῳ, οἵτινες μοῦνοι Ἑλλήνων δὴ μουνομαχήσαντες τῷ Πέρσῃ καὶ ἔργῳ τοσούτῳ ἐπιχειρήσαντες περιεγενόμεθα καὶ ἐνικήσαμεν ἔθνεα ἓξ τε καὶ τεσσεράκοντα. ἆρ' οὐ δίκαιοί εἰμεν ἔχειν ταύτην τὴν τάξιν ἀπὸ τούτου μούνου τοῦ ἔργου; ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν τῷ τοιῷδε τάξιος εἵνεκα στασιάζειν πρέπει, ἄρτιοί εἰμεν πείθεσθαι ὑμῖν ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἵνα δοκέει ἐπιτηδεότατον ἡμέας εἶναι ἑστάναι καὶ κατ' οὐστινας· πάντῃ γὰρ τεταγμένοι πειρησόμεθα εἶναι χρηστοί. ἐξηγέεσθε δὲ ὡς πεισομένων.» οἱ μὲν ταῦτα ἀμείβοντο, Λακεδαιμονίων δὲ ἀνέβωσε ἅπαν τὸ στρατόπεδον Ἀθηναίους ἀξιονικοτέρους εἶναι ἔχειν τὸ κέρας ἢ περ Ἀρκάδας. οὕτω δὴ ἔσχον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὑπερεβάλοντο τοὺς Τεγεήτας.

28 Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτάσσοντο ὧδε οἱ ἐπιφοιτέοντές τε καὶ οἱ ἀρχὴν ἐλθόντες Ἑλλήνων. τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι· τούτων δὲ τοὺς πεντακισχιλίους ἐόντας Σπαρτιήτας ἐφύλασσον ψιλοὶ τῶν εἱλώτων πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι, περὶ ἄνδρα ἕκαστον ἑπτὰ τεταγμένοι. προσεχέας δὲ σφίσι εἵλοντο ἑστάναι οἱ Σπαρτιῆται τοὺς Τεγεήτας καὶ τιμῆς εἵνεκα καὶ ἀρετῆς· τούτων δ' ἦσαν ὁπλῖται χίλιοι καὶ πεντακόσιοι. μετὰ δὲ τούτους ἵσταντο Κορινθίων πεντακισχίλιοι, παρὰ δὲ σφίσι εὕροντο παρὰ Παυσανίεω ἑστάναι Ποτιδαιητέων τῶν ἐκ Παλλήνης τοὺς παρεόντας τριηκοσίους. τούτων δὲ ἐχόμενοι ἵσταντο Ἀρκάδες Ὀρχομένιοι ἑξακόσιοι, τούτων δὲ Σικυώνιοι τρισχίλιοι. τούτων δὲ εἶχοντο Ἐπιδαυρίων ὀκτακόσιοι. παρὰ δὲ τούτους Τροιζηνίων ἐτάσσοντο χίλιοι, Τροιζηνίων δὲ ἐχόμενοι Λεπρεητέων διηκόσιοι, τούτων δὲ Μυκηναίων καὶ Τιρυνθίων τετρακόσιοι, τούτων δὲ ἐχόμενοι Φλιάσιοι χίλιοι. παρὰ δὲ τούτους ἔστησαν Ἑρμιονέες τριηκόσιοι. Ἑρμιονέων δὲ ἐχόμενοι ἵσταντο Ἐρετριέων τε καὶ Στυρέων ἑξακόσιοι, τούτων δὲ Χαλκιδέες

a trójai küzdelmek alkalmával sem maradtunk hátra senki mögött.[27]) Ámde régi tettekre való hivatkozásoknak nincs semmi hasznuk; mert a kik hajdan vitézek valának, azok most hitványabbak lehetnek; a kik pedig régente voltak hitványak, azok most bátrabbak lehetnek. Legyen tehát ez elég a régi dolgokról. Ha nem hivatkozhatnánk is más hőstettre, mint a melyet Marathonnál hajtottunk végre, — pedig ép oly sok és nemes dologra mutathatunk, mint bármely más görög nép, — akkor is méltók volnánk e tiszteletre, sőt még egyébre is. Mert akkor egyedül mi harczoltunk a perzsák ellen, s oly merész vállalatba fogva, győztesen kerültünk ki a harczból, s negyvenhat nép fölött arattunk diadalt.[28]) Nem illet-e meg tehát méltán bennünket ez a hely csupán ezen egyetlen tettünkért is? De mivel a jelen körülmények között nem illik czivódni a helykérdés fölött, hajlandók vagyunk a ti parancsotoknak engedelmeskedni, lakedaimoniak. Oda állunk s azon néppel szemben, a hogyan ti azt a legczélszerűbbnek gondoljátok. Akárhol lesz is a helyünk, az lesz a törekvésünk, hogy vitézül harczoljunk.» Az athéniek e feleletére a lakedaimoniak tábora egyhangúlag felkiáltott, hogy méltóbbak az athéniek a szárnyvezetésre, mint az arkadiaiak. Így győzedelmeskedtek az athéniek a tegeaiakon, s a balszárnyon foglaltak állást.

Ezután a görögök, azok is, a kik kezdettől fogva voltak jelen, 28
valamint a kik később csatlakoztak a táborhoz, a következő rendben állottak föl. A jobb szárnyon tízezer lakedaimoni, kik közül ötezren spártaiak valának, s harminczötezer könnyű fegyverzetű helota fedezte hátukat, úgy hogy egy spártaira hét helota jutott. A szomszéd helyet a spártaiak a tegeaiaknak adták, vitézségük iránti tiszteletből; ezeknek csapatja ezerötszáz nehéz fegyverzetűből állott. Utánuk következett ötezer korinthosi; s mellettük juttatott helyet Pausanias a Palleneből való háromszáz potidaiainak. Ezeknek szomszédságában állott Arkadiából hatszáz orchomenosi, mellettük háromezer sikyoni. Utánuk következett nyolczszáz epidaurosi, mellettük ezer troizeni; a troizeniek szomszédságában kétszáz lepreoni, utánuk négyszáz mykenei és tirynsi, majd pedig ezer phliusi. Mellettük állott háromszáz hermionéi, ezeknek szomszédságában hatszáz eretriai és styrai, ezek mellett négyszáz

τετρακόσιοι, τούτων δὲ Ἀμπρακιητέων πεντακόσιοι. μετὰ δὲ τούτους Λευκαδίων καὶ Ἀνακτορίων ὀκτακόσιοι ἔστησαν, τούτων δὲ ἐχόμενοι Παλέες οἱ ἐκ Κεφαλληνίης διηκόσιοι. μετὰ δὲ τούτους Αἰγινητέων πεντακόσιοι ἐτάχθησαν. παρὰ δὲ τούτους ἐτάσσοντο Μεγαρέων τρισχίλιοι. εἴχοντο δὲ τούτων Πλαταιέες ἑξακόσιοι. τελευταῖοι δὲ καὶ πρῶτοι Ἀθηναῖοι ἐτάσσοντο, κέρας ἔχοντες τὰ εὐώνυμον, ὀκτακισχίλιοι· ἐστρατήγεε δ' αὐτῶν Ἀριστείδης ὁ Λυ-
29 σιμάχου. οὗτοι, πλὴν τῶν ἑπτὰ περὶ ἕκαστον τεταγμένων Σπαρτιήτῃσι, ἦσαν ὁπλῖται, σύμπαντες ἐόντες ἀριθμὸν τρεῖς τε μυριάδες καὶ ὀκτὼ χιλιάδες καὶ ἑκατοντάδες ἑπτά. ὁπλῖται μὲν οἱ πάντες συλλεγέντες ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἦσαν τοσοῦτοι, ψιλῶν δὲ πλῆθος ἦν τόδε, τῆς μὲν Σπαρτιητικῆς τάξιος πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι ἄνδρες ὡς ἐόντων ἑπτὰ περὶ ἕκαστον ἄνδρα, καὶ τούτων πᾶς τις παρήρτητο ὡς ἐς πόλεμον· οἱ δὲ τῶν λοιπῶν Λακεδαιμονίων καὶ Ἑλλήνων ψιλοί, ὡς εἷς περὶ ἕκαστον ἐὼν ἄνδρα,
30 πεντακόσιοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι ἦσαν. ψιλῶν μὲν δὴ τῶν ἁπάντων τῶν μαχίμων ἦν τὸ πλῆθος ἓξ τε μυριάδες καὶ ἐννέα χιλιάδες καὶ ἑκατοντάδες πέντε, τοῦ δὲ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ τοῦ συνελθόντος ἐς Πλαταιὰς σύν τε ὁπλίτῃσι καὶ ψιλοῖσι τοῖσι μαχίμοισι ἕνδεκα μυριάδες ἦσαν, μιῆς χιλιάδος, πρὸς δὲ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν καταδέουσαι. σὺν δὲ Θεσπιέων τοῖσι παρεοῦσι ἐξεπληροῦντο αἱ ἕνδεκα μυριάδες· παρῆσαν γὰρ καὶ Θεσπιέων ἐν τῷ στρατοπέδῳ οἱ περιεόντες, ἀριθμὸν ἐς ὀκτακοσίους καὶ χιλίους· ὅπλα δὲ οὐδ' οὗτοι εἶχον. οὗτοι μέν νυν ταχθέντες ἐπὶ τῷ Ἀσωπῷ ἐστρατοπεδεύοντο.

31 Οἱ δὲ ἀμφὶ Μαρδόνιον βάρβαροι ὡς ἀπεκήδευσαν Μασίστιον, παρῆσαν, πυθόμενοι τοὺς Ἕλληνας εἶναι ἐν Πλαταιῇσι, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τὸν Ἀσωπὸν τὸν ταύτῃ ῥέοντα. ἀπικόμενοι δὲ ἀντετάσσοντο ὧδε ὑπὸ Μαρδονίου. κατὰ μὲν Λακεδαιμονίους ἔστησε Πέρσας. καὶ δὴ πολλὸν γὰρ περιῆσαν πλήθεϊ οἱ Πέρσαι, ἐπί τε τάξις πλεῦνας ἐκεκοσμέατο καὶ ἐπεῖχον τοὺς Τεγεήτας. ἔταξε δὲ οὕτω· ὅ τι μὲν ἦν αὐτοῦ δυνατώτατον πᾶν ἀπολέξας ἔστησε ἀντίον Λακεδαιμονίων, τὸ ἀσθενέστερον παρέταξε κατὰ τοὺς Τεγεήτας. ταῦτα δ' ἐποίεε φραζόντων τε καὶ διδασκόντων Θηβαίων. Περσέων δὲ ἐχομένους ἔταξε Μήδους· οὗτοι δὲ ἐπέσχον Κορινθίους τε καὶ Ποτιδαιήτας καὶ Ὀρχομενίους τε καὶ Σικυωνίους. Μήδων δὲ ἐχομένους ἔταξε Βακτρίους· οὗτοι δὲ ἐπέσχον Ἐπιδαυρίους τε καὶ Τροιζηνίους καὶ Λεπρεήτας τε καὶ Τιρυνθίους καὶ Μυκηναίους τε καὶ Φλιασίους. μετὰ δὲ Βακτρίους ἔστησε Ἰνδούς· οὗτοι δὲ ἐπέσχον Ἑρμιονέας τε καὶ Ἐρετριέας καὶ

chalkisi, majd pedig ötszáz amprakiai. Utánuk következett nyolczszáz leukasi és anaktorioni, mellettük kétszáz paléi Kephallenia szigetéről. Utánuk sorakozott ötszáz aiginai, melléjük háromezer megarai, ezek után hatszáz plataiai; s végül, de egyszersmind elől állottak a balszárnyon az athéniek, szám szerint nyolczezren.[29]) Vezérük Aristeides volt, Lysimachos fia. E katonák, a 29
minden egyes spártaira eső hét helotán kívül, nehéz fegyverzetűek valának, összesen harmincznyolczezerhétszázan. Ennyien voltak a barbárok ellen összegyűlt nehéz fegyverzetűek. Könnyű fegyverzettel volt ellátva a spártaiak sorába beosztott harminczötezer ember, kik közül hét esett egy spártaira, s valamennyien föl voltak szerelve a háborúra; azonkívül a lakedaimoniakhoz és a többi görögökhöz tartozó könnyű fegyverzetűek, a mennyiben egy nehéz fegyverzetűre átlag egy könnyű fegyverzetű esett, harmincznégyezerötszázan valának.[30]) Az összes könnyű fegyverzetűek száma 30
tehát hatvankilenczezerötszáz volt; viszont a Plataiába gyűlt összes nehéz és könnyű fegyverzetű katonák összege ezernyolczszáz híján száztízezer, mely összeg a megjelent thespiaibeliekkel kiegészült; mert ezek ép ezernyolczszázan jelentek meg a táborban, de nehéz fegyverzettel ők sem voltak ellátva. Így rendezkedett el a görög tábor az Asopos mentében.

Miután Mardonios és a barbárok eléggé meggyászolták Ma- 31
sistiost, s meghallották, hogy a görögök a plataiai síkon vannak, maguk is az ott folyó Asoposhoz vonultak, s Mardonios a görögökkel szemben következőkép helyezte el őket. A lakedaimoniak átellenében állította föl a perzsákat. De mivel ezek sokkal többen voltak, több csapatba osztotta be őket, úgy hogy a tegeaiak vonalát is fedték. A csapatok pedig így oszoltak meg: a seregből kiválasztotta a legerősebb férfiakat és a lakedaimoniakkal szemben állította föl, a gyöngébbeket pedig a tegeaiak átellenében. Ezt a thebaibeliek sugalmazása és tanácsa szerint tette. A perzsák mellé állította a médeket, s ezek fedték a korinthosiak, potidaiaiak, orchomenosiak és sikyoniak vonalát. Utánuk következtek a baktriaiak, s ezek fedték az epidaurosiak, troizeniek, lepreoniak, tirynsiek, mykeneiek és phliusiak vonalát. A baktriaiak után jöttek az indusok, s ezek fedték a hermionéiek, eretriaiak, styraiak és

Στυρέας τε καὶ Χαλκιδέας. Ἰνδῶν δὲ ἐχομένους Σάκας ἔταξε, οἳ ἐπέσχον Ἀμπρακιήτας τε καὶ Ἀνακτορίους καὶ Λευκαδίους καὶ Παλέας καὶ Αἰγινήτας. Σακέων δὲ ἐχομένους ἔταξε ἀντία Ἀθηναίων τε καὶ Πλαταιέων καὶ Μεγαρέων Βοιωτούς τε καὶ Λοκροὺς καὶ Μηλιέας τε καὶ Θεσσαλοὺς καὶ Φωκέων τοὺς χιλίους· οὐ γὰρ ὦν ἅπαντες οἱ Φωκέες ἐμήδισαν, ἀλλά τινες αὐτῶν καὶ τὰ Ἑλλήνων ἤυξον περὶ τὸν Παρνησσὸν κατειλημένοι, καὶ ἐνθεῦτεν ὁρμεόμενοι ἔφερόν τε καὶ ἦγον τήν τε Μαρδονίου στρατιὴν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐόντας Ἑλλήνων. ἔταξε δὲ καὶ Μακεδόνας τε καὶ τοὺς περὶ Θεσσαλίην οἰκημένους κατὰ τοὺς
32 Ἀθηναίους. ταῦτα μὲν τῶν ἐθνέων τὰ μέγιστα ὠνόμασται τῶν ὑπὸ Μαρδονίου ταχθέντων, τά περ ἐπιφανέστατά τε ἦν καὶ λόγου πλείστου· ἐνῆσαν δὲ καὶ ἄλλων ἐθνέων ἄνδρες ἀναμεμιγμένοι, Φρυγῶν τε καὶ Θρηίκων καὶ Μυσῶν τε καὶ Παιόνων καὶ τῶν ἄλλων, ἐν δὲ καὶ Αἰθιόπων τε καὶ Αἰγυπτίων οἵ τε Ἑρμοτύβιες καὶ οἱ Καλασίριες καλεόμενοι μαχαιροφόροι, οἵ περ εἰσὶ Αἰγυπτίων μοῦνοι μάχιμοι. τούτους δὲ ἔτι ἐν Φαλήρῳ ἐὼν ἀπὸ τῶν νεῶν ἀπεβιβάσατο ἐόντας ἐπιβάτας· οὐ γὰρ ἐτάχθησαν ἐς τὸν πεζὸν τὸν ἅμα Ξέρξῃ ἀπικόμενον ἐς Ἀθήνας Αἰγύπτιοι. τῶν μὲν δὴ βαρβάρων ἦσαν τριήκοντα μυριάδες, ὡς καὶ πρότερον δεδήλωται· τῶν δὲ Ἑλλήνων τῶν Μαρδονίου συμμάχων οἷδε μὲν οὐδεὶς ἀριθμόν· οὐ γὰρ ὦν ἠριθμήθησαν· ὡς δὲ ἐπεικάσαι, ἐς πέντε μυριάδας συλλεγῆναι εἰκάζω. οὗτοι οἱ παραταχθέντες πεζοὶ ἦσαν, ἡ δὲ ἵππος χωρὶς ἐτέτακτο.

33 Ὡς δὲ ἄρα πάντες οἱ ἐτετάχατο κατὰ ἔθνεα καὶ κατὰ τέλεα, ἐνθαῦτα τῇ δευτέρῃ ἡμέρῃ ἐθύοντο καὶ ἀμφότεροι. Ἔλλησι μὲν Τισαμενὸς Ἀντιόχου ἦν ὁ θυόμενος· οὗτος γὰρ δὴ εἵπετο τῷ στρατεύματι τούτῳ μάντις· τὸν ἐόντα Ἠλεῖον καὶ γένεος τοῦ Ἰαμιδέων [Κλυτιάδην] Λακεδαιμόνιοι ἐποιήσαντο λεωσφέτερον. Τισαμενῷ γὰρ μαντευομένῳ ἐν Λελφοῖσι περὶ γόνου ἀνεῖλε ἡ Πυθίη ἀγῶνας τοὺς μεγίστους ἀναιρήσεσθαι πέντε. ὁ μὲν δὴ ἁμαρτὼν τοῦ χρηστηρίου προσεῖχε γυμνασίοισι ὡς ἀναιρησόμενος γυμνικοὺς ἀγῶνας, ἀσκέων δὲ πεντάεθλον παρὰ ἓν πάλαισμα ἔδραμε νικᾶν Ὀλυμπιάδα, Ἱερωνύμῳ τῷ Ἀνδρίῳ ἐλθὼν ἐς ἔριν. Λακεδαιμόνιοι δὲ μαθόντες οὐκ ἐς

chalkisiak vonalát. Az indusok szomszédjai voltak a sakák, s ezek fedték az amprakiaiak, anaktorioniak, leukasiak, paléiek és aiginaiak vonalát. Azután következtek az athéniekkel, plataiaiakkal és megaraiakkal szemben a boiotiaiak, lokrisiak, malisiak, thessaliaiak és az ezer phokisi katona. De az egész phokisi nép nem volt méd párti, sőt többen közülük a görögök ügyét támogatták, a mennyiben a Parnassos köré tömörűlve rohanták meg és zsákmányolták Mardonios seregét meg a görögöket, a kik vele tartottak. Mardonios az említett népeken kívül a makedonokat és a thessaliaiak szomszédait is az athéniek átellenében állította föl. A Mardonios vezérlete alatt álló népek közűl ezek voltak a leg- 32
nagyobbak, egyszersmind a leghíresebbek és legnevezetesebbek; de voltak közöttük más nemzetiségű emberek is elszórtan, mint phrygiaiak, thrákok, mysiaiak, paionok, szintúgy az aithiopiaiak és egyiptomiak közűl az úgynevezett hermotybisiek és kalasirisiek, kik kardot viselnek, s egyedül ők teljesítenek hadi szolgálatot az egyiptomiak közűl. Eredetileg a hajókon szolgáltak, de Mardonios még Phaleronnál rendelte ki őket a szárazra; a Xerxessel Athén ellen vonuló hadseregbe ugyanis nem voltak beosztva egyiptomiak. A barbárok, mint föntebb kifejtettem, háromszázezren voltak; Mardonios görög szövetségeseinek számát azonban senki sem tudja, mert nem számlálták meg őket. De ha szabad hozzávetőleg beszélni, ötvenezren gyűlhettek össze. Az így csatarendbe állított katonák a gyalogsághoz tartoztak; a lovasság pedig külön állott.

Miután a tábor népek és csapatok szerint elrendezkedett, 33
másnap mind a két hadsereg áldozatot mutatott be. A görögöknek Tisamenos, Antiochos fia, volt a papjuk; mert ez kisérte e tábort a jósnak szerepében. Elisből származott az Iamidáknak egyik (Klytiada) ágából, de a lakedaimoniak polgártársukká avatták.[31]) Midőn ugyanis Tisamenos utódaira vonatkozólag jóslatot kért Delphoiban, a Pythia azt felelte, hogy öt igen fényes győzelmet fog aratni. Ő azonban félreértve a jóslatot, gymnastikai gyakorlatokra vetette magát, hogy majd gymnastikai versenyekben arasson győzelmet, s az ötös küzdelemben olympiai győztes is lett az egy birkózás kivételével, melyben az androsi Hieronymos volt a versenytársa.[32]) A lakedaimoniak ekkor megértették, hogy nem gym-

γυμνικοὺς ἀλλ' ἐς ἀρηίους ἀγῶνας φέρον τὸ Τισαμενοῦ μαντήιον, μισθῷ ἐπειρῶντο πείσαντες Τισαμενὸν ποιέεσθαι ἅμα Ἡρακλειδέων τοῖσι βασιλεῦσι ἡγεμόνα τῶν πολέμων. ὁ δὲ ὁρέων περὶ πολλοῦ ποιευμένους Σπαρτιήτας φίλον αὐτὸν προσθέσθαι, μαθὼν τοῦτο ἀνετίμα, σημαίνων σφι ὡς ἢν μιν πολιήτην σφέτερον ποιήσωνται τῶν πάντων μεταδιδόντες, ποιήσει ταῦτα, ἐπ' ἄλλῳ μισθῷ δ' οὔ. Σπαρτιῆται δὲ πρῶτα μὲν ἀκούσαντες δεινὰ ἐποίευν τε καὶ μετίεσαν τῆς χρησμοσύνης τὸ παράπαν, τέλος δὲ δείματος μεγάλου ἐπικρεμαμένου τοῦ Περσικοῦ τούτου στρατεύματος καταίνεον μετιέντες. ὁ δὲ γνοὺς τετραμμένους σφέας οὐδ' οὕτω ἔτι ἔφη ἀρκέεσθαι τούτοισι μούνοισι, ἀλλὰ δεῖν ἔτι τὸν ἀδελφεὸν ἑωυτοῦ Ἡγίην γίνεσθαι Σπαρτιήτην ἐπὶ τοῖσι
34 αὐτοῖσι λόγοισι τοῖσι καὶ αὐτὸς γίνεται. ταῦτα δὲ λέγων οὗτος ἐμιμέετο Μελάμποδα, ὡς εἰκάσαι βασιληίην τε καὶ πολιτηίην αἰτεομένους. καὶ γὰρ δὴ καὶ Μελάμπους τῶν ἐν Ἄργεϊ γυναικῶν μανεισέων, ὥς μιν οἱ Ἀργεῖοι ἐμισθοῦντο ἐκ Πύλου παῦσαι τὰς σφετέρας γυναῖκας τῆς νόσου, μισθὸν προετείνατο τῆς βασιληίης τὸ ἥμισυ. οὐκ ἀνασχομένων δὲ τῶν Ἀργείων ἀλλ' ἀπιόντων, ὡς ἐμαίνοντο πλεῦνες τῶν γυναικῶν, οὕτω δὴ ὑποστάντες τὰ ὁ Μελάμπους προετείνατο ἤισαν δώσοντές οἱ ταῦτα. ὁ δὲ ἐνθαῦτα δὴ ἐπορέγεται ὁρέων αὐτοὺς τετραμμένους, φάς, ἢν μὴ καὶ τῷ ἀδελφεῷ Βίαντι μεταδῶσι τὸ τριτημόριον τῆς βασιληίης, οὐ ποιήσειν τα βούλονται. οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἀπειλη-
35 θέντες ἐς στεινὸν καταινέουσι καὶ ταῦτα. ὡς δὲ καὶ Σπαρτιῆται, ἐδέοντο γὰρ δεινῶς τοῦ Τισαμενοῦ, πάντως συνεχώρεόν οἱ. συγχωρησάντων δὲ καὶ ταῦτα τῶν Σπαρτιητέων, οὕτω δὴ πέντε σφι μαντευόμενος ἀγῶνας τοὺς μεγίστους Τισαμενὸς ὁ Ἠλεῖος, γενόμενος Σπαρτιήτης, συγκαταιρέει. μοῦνοι δὲ δὴ πάντων ἀνθρώπων ἐγένοντο οὗτοι Σπαρτιήτησι πολιῆται. οἱ δὲ πέντε ἀγῶνες οἵδε ἐγένοντο, εἷς μὲν καὶ πρῶτος οὗτος ὁ ἐν Πλαταιῇσι, ἐπὶ δὲ ὁ ἐν Τεγέῃ πρὸς Τεγεήτας τε καὶ Ἀργείους γενόμενος, μετὰ δὲ ὁ ἐν Διπαιεῦσι πρὸς Ἀρκάδας πάντας πλὴν Μαντινέων, ἐπὶ δὲ ὁ Μεσσηνίων ὁ πρὸς Ἰθώμῃ, ὕστατος δὲ ὁ ἐν Τανάγρῃ πρὸς Ἀθηναίους τε καὶ Ἀργείους γενόμενος· οὗτος δὲ ὕστατος κατεργάσθη τῶν πέντε ἀγώνων.

36 Οὗτος δὴ τότε τοῖσι Ἕλλησι ὁ Τισαμενός, ἀγόντων τῶν Σπαρτιητέων, ἐμαντεύετο ἐν τῇ Πλαταιίδι. τοῖσι μέν νυν Ἕλλησι καλὰ

nastikai, hanem harczi győzelmekre vonatkozik Tisamenos jóslata, s szolgálatukba iparkodtak őt fogadni, hogy Herakleida királyaikkal együtt vezérük legyen háborúikban. Mikor ő látta, hogy a spártaiak sokért nem adnák, ha megszerezhetnék barátságát, felcsigázta követeléseit, s kijelentette, ha polgártársukká fogadják összes jogaikkal, megteszi kívánságukat, különben nem. A spártaiak először elszörnyűködtek e szavakra, s teljesen elejtették ajánlatukat; végre azonban, minthogy e perzsa hadjárat nagy félelemmel töltötte el szívöket, elfogadták föltételeit és beleegyeztek. De midőn Tisamenos látta, hogy nézetüket megváltoztatták, kijelentette, hogy ezzel sincs megelégedve, hanem testvérét, Hagiast is ép oly feltételek alatt kell még spártai polgárrá avatniok, mint őt magát.[33]) Ezzel az eljárásával Melampus példáját követte, ha 34
ugyan szabad a királyi rangot a polgári jogokkal összehasonlítani. Mert midőn Argosnak asszonyait őrület szállotta meg, s az argosiak Melampust át akarták hozni Pylosból, hogy szabadítsa meg az asszonyokat a betegségtől, ő a királyság felét követelte jutalmul. Midőn az argosiak nem egyeztek bele, s eltávoztak, meg több asszonyon kitört az őrjöngés; az argosiak tehát elfogadták Melampus föltételeit, s be is akarták váltani. De midőn Melampus észrevette, hogy megváltoztatták nézetüket, még többet kívánt, s kijelentette, hogy ha testvérének, Biasnak nem adják át a királyság harmadrészét, nem fogja teljesíteni kívánságukat. Az argosiak pedig szorongatott helyzetükben ebbe is beleegyeztek.[34]) Hasonló- 35
kép a spártaiak is, minthogy nagy szükségük volt Tisamenosra, mindenben engedtek neki; s így az elisi Tisamenos, miután spártaivá lett, jóspapjuk gyanánt öt fényes győzelmet vívott ki velük. Ő és testvére voltak valóban az egyedüli emberek, kiket a spártaiak polgártársaikká fogadtak. Az öt győzelem pedig a következő: az első ez a plataiai csata, a második Tegea mellett a tegeaiak és az argosiak ellen, a harmadik Dipaieis városánál az összes arkadiaiak ellen Mantinea lakósait kivéve, a negyedik az Isthmoson a messeneiek ellen, az ötödik pedig Tanagra mellett az athéniek és argosiak ellen. Ez volt az öt győzelem között az utolsó.[35])

Ezt a Tisamenost hozták tehát most a spártaiak Plataiához, 36
hol a görögök nevében jósáldozatot mutatott be. Az áldozat pedig

ἐγίνετο τὰ ἱρὰ ἀμυνομένοισι, διαβᾶσι δὲ τὸν Ἀσωπὸν καὶ μάχης
37 ἄρχουσι οὔ. Μαρδονίῳ δὲ προθυμεομένῳ μάχης ἄρχειν οὐκ ἐπιτήδεα ἐγίνετο τὰ ἱρά, ἀμυνομένῳ δὲ καὶ τοῦτο καλά. καὶ γὰρ οὗτος Ἑλληνικοῖσι ἱροῖσι ἐχρᾶτο, μάντιν ἔχων Ἡγησίστρατον ἄνδρα Ἠλεῖόν τε καὶ τῶν Τελλιαδέων ἐόντα λογιμώτατον, τὸν δὴ πρότερον τούτων Σπαρτιῆται λαβόντες ἔδησαν ἐπὶ θανάτῳ ὡς πεπονθότες πολλά τε καὶ ἀνάρσια ὑπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ ἐν τούτῳ τῷ κακῷ ἐχόμενος, ὥστε τρέχων περὶ τῆς ψυχῆς πρό τε τοῦ θανάτου πεισόμενος πολλά τε καὶ λυγρά, ἔργον ἐργάσατο μέζον λόγου. ὡς γὰρ δὴ ἐδέδετο ἐν ξύλῳ σιδηροδέτῳ, ἐσενειχθέντος κως σιδηρίου ἐκράτησε, αὐτίκα δὲ ἐμηχανᾶτο ἀνδρηιότατον ἔργον πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν· σταθμησάμενος γὰρ ὅκως ἐξελεύσεταί οἱ τὸ λοιπὸν τοῦ ποδός, ἀπέταμε τὸν ταρσὸν ἑωυτοῦ. ταῦτα δὲ ποιήσας, ὡς φυλασσόμενος ὑπὸ φυλάκων, διορύξας τὸν τοῖχον ἀπέδρη ἐς Τεγέην, τὰς μὲν νύκτας πορευόμενος, τὰς δὲ ἡμέρας καταδύνων ἐς ὕλην καὶ αὐλιζόμενος, οὕτω ὥστε Λακεδαιμονίων πανδημεὶ διζημένων τρίτῃ εὐφρόνῃ γενέσθαι ἐν Τεγέῃ, τοὺς δὲ ἐν θώυματι μεγάλῳ ἐνέχεσθαι τῆς τε τόλμης, ὁρέοντας τὸ ἡμίτομον τοῦ ποδὸς κείμενον, κἀκεῖνον οὐ δυναμένους εὑρεῖν. τότε μὲν οὕτω διαφυγὼν Λακεδαιμονίους καταφεύγει ἐς Τεγέην ἐοῦσαν οὐκ ἀρθμίην Λακεδαιμονίοισι τοῦτον τὸν χρόνον· ὑγιὴς δὲ γενόμενος καὶ προσποιησάμενος ξύλινον πόδα κατεστήκεε ἐκ τῆς ἰθέης Λακεδαιμονίοισι πολέμιος. οὐ μέντοι ἔς γε τέλος οἱ συνήνεικε τὸ ἔχθος τὸ ἐς Λακεδαιμονίους συγκεκυρημένον· ἥλω γὰρ μαντευόμενος ἐν Ζακύνθῳ ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀπέθανε.

38 Ὁ μέντοι θάνατος ὁ Ἡγησιστράτου ὕστερον ἐγένετο τῶν Πλαταιικῶν, τότε δὲ ἐπὶ τῷ Ἀσωπῷ Μαρδονίῳ μεμισθωμένος οὐκ ὀλίγου ἐθύετό τε καὶ προεθυμέετο κατά τε τὸ ἔχθος τὸν Λακεδαιμονίων καὶ κατὰ τὸ κέρδος. ὡς δὲ οὐκ ἐκαλλιέρεε ὥστε μάχεσθαι οὔτε αὐτοῖσι Πέρσῃσι οὔτε τοῖσι μετ' ἐκείνων ἐοῦσι Ἑλλήνων (εἶχον γὰρ καὶ οὗτοι ἐπ' ἑωυτῶν μάντιν Ἱππόμαχον Λευκάδιον ἄνδρα), ἐπιρρεόντων δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ γινομένων πλεύνων, Τιμηγενίδης ὁ Ἔρπυος ἀνὴρ Θηβαῖος συνεβούλευσε Μαρδονίῳ

csak úgy kedvezett a görögöknek, ha védelmi állásban maradnak, míg ha az Asoposon átkelnek és ők kezdik a csatát, akkor nem. Mardoniosnak, ki meg akarta kezdeni a csatát, szintén nem kedveztek az áldozati jelek, míg védelmi állásban rá nézve is kedvezők valának. Mert ő is görög szertartás szerint áldozott, jóspapja pedig az elisi Hegesistratos, egy igen előkelő Telliada volt. Ezt régebben a spártaiak, mert sok jogtalanságot szenvedtek vala tőle, elfogták, s megkötözve halálra szánták. Hegesistratos ebben a bajos helyzetében, minthogy nem csak élete forgott veszedelemben, hanem sok mindenféle kínokat kellett volna halála előtt szenvednie, hihetetlen dolgot követett el. Egyik lába ugyanis megvasalt fakalodába volt zárva, s midőn véletlenül egy vaseszköz birtokába jutott, nyomban rá oly tettet vitt véghez, melynél elszántabbat még nem hallottam. Kiszámítván ugyanis, hogy lábaszárának mekkora részét húzhatja ki a kalodából, lába fejét levágta; s mivel őrizet alatt állott, aláásta a falat és Tegeába szökött. Csak éjenként haladt az úton, nappal elbújt az erdőségbe és ott tartózkodott; s habár mindenütt kutatták nyomát a lakedaimoniak, harmadik éjjel mégis Tegeába jutott. A spártaiak, kik levágott lábát a földön találták, nem győzték csodálni merészségét, s hogy nem tudják kézre keríteni. Így menekült meg ekkor Hegesistratos, s Tegeába szökött, mely ekkor rossz viszonyban volt Lakedaimonnal. Később meggyógyult, és falábat szerezvén, nyiltan ellensége lett a spártaiaknak; csakhogy ennek az ellenségeskedésnek nem lett jó vége, mert egy alkalommal, midőn Zakynthosban jósszertartást végzett, a spártaiak elfogták és megölték. 37

Hegesistratos halála azonban a plataiai csatánál csak később következett be; jelenleg az Asopos mellett tekintélyes jutalomdíjért mutatott be Mardonios számára áldozatot, s nagy buzgalmat fejtett ki részben a lakedaimoniak iránt való gyülöletből, részben nyereségvágyból. Minthogy az áldozati jelek sem a perzsáknál, sem a hozzájuk tartozó görögöknél nem voltak csatakezdés esetére kedvezők (mert a médpárti görögöknek is megvolt a maguk külön jóspapjuk a leukasi Hippomachos személyében), a görög tábor pedig ujabb jövevények által folyton gyarapodott: a thebaibeli Timagenidas, Herpys fia, azt a tanácsot adta Mardo- 38

τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαιρῶνος φυλάξαι, λέγων ὡς ἐπιρρέουσι οἱ Ἕλληνες αἰεὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέρην καὶ ὡς ἀπολάμψοιτο συχνούς. 39 ἡμέραι δέ σφι ἀντικατημένοισι ἤδη ἐγεγόνεσαν ὀκτώ, ὅτε ταῦτα ἐκεῖνος συνεβούλευε Μαρδονίῳ. ὁ δὲ μαθὼν τὴν παραίνεσιν εὖ ἔχουσαν, ὡς εὐφρόνη ἐγένετο, πέμπει τὴν ἵππον ἐς τὰς ἐκβολὰς τὰς Κιθαιρωνίδας αἳ ἐπὶ Πλαταιέων φέρουσι, τὰς Βοιωτοὶ μὲν Τρεῖς κεφαλὰς καλέουσι, Ἀθηναῖοι δὲ Δρυὸς κεφαλάς. πεμφθέντες δὲ οἱ ἱππόται οὐ μάτην ἀπίκοντο· ἐσβάλλοντα γὰρ ἐς τὸ πεδίον λαμβάνουσι ὑποζύγιά τε πεντακόσια, σιτία ἄγοντα ἀπὸ Πελοποννήσου ἐς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀνδρώπους οἳ εἵποντο τοῖσι ζεύγεσι· ἐλόντες δὲ ταύτην τὴν ἄγρην οἱ Πέρσαι ἀφειδέως ἐφόνευον, οὐ φειδόμενοι οὔτε ὑποζυγίου οὐδενὸς οὔτε ἀνθρώπου. ὡς δὲ ἄδην εἶχον κτείνοντες, τὰ λοιπὰ αὐτῶν ἤλαυνον περιβαλόμενοι παρά τε Μαρδόνιον καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον.

40 Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον ἑτέρας δύο ἡμέρας διέτριψαν, οὐδέτεροι βουλόμενοι μάχης ἄρξαι· μέχρι μὲν γὰρ τοῦ Ἀσωποῦ ἐπήισαν οἱ βάρβαροι πειρώμενοι τῶν Ἑλλήνων, διέβαινον δὲ οὐδέτεροι. ἡ μέντοι ἵππος ἡ Μαρδονίου αἰεὶ προσέκειτό τε καὶ ἐλύπεε τοὺς Ἕλληνας· οἱ γὰρ Θηβαῖοι, ἅτε μηδίζοντες μεγάλως, προθύμως ἔφερον τὸν πόλεμον καὶ αἰεὶ κατηγέοντο μέχρι μάχης, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου παραδεκόμενοι Πέρσαι τε καὶ Μῆδοι μάλα ἔσκον οἳ ἀπεδείκνυντο ἀρετάς.

41 Μέχρι μέν νυν τῶν δέκα ἡμερέων οὐδὲν ἐπὶ πλεῦν ἐγίνετο τούτων· ὡς δὲ ἑνδεκάτη ἐγεγόνεε ἡμέρη ἀντικατημένοισι ἐν Πλαταιῇσι, οἵ τε δὴ Ἕλληνες πολλῷ πλεῦνες ἐγεγόνεσαν καὶ Μαρδόνιος περιημέκτεε τῇ ἕδρῃ, ἐνθαῦτα ἐς λόγους ἦλθον Μαρδονίός τε ὁ Γοβρύεω καὶ Ἀρτάβαζος ὁ Φαρνάκεος, ὃς ἐν ὀλίγοισι Περσέων ἦν ἀνὴρ δόκιμος παρὰ Ξέρξῃ. βουλευομένων δὲ αἵδε ἦσαν αἱ γνῶμαι, ἡ μὲν Ἀρταβάζου ὡς χρεὸν εἴη ἀναζεύξαντας τὴν ταχίστην πάντα τὸν στρατὸν ἰέναι ἐς τὸ τεῖχος τὸ Θηβαίων, ἔνθα σῖτόν τέ σφι ἐσενηνεῖχθαι πολλὸν καὶ χόρτον τοῖσι ὑποζυγίοισι, κατ' ἡσυχίην τε ἰζομένους διαπρήσσεσθαι ποιεῦντας τάδε· ἔχειν γὰρ χρυσὸν πολλὸν μὲν ἐπίσημον πολλὸν δὲ καὶ ἄσημον, πολλὸν δὲ ἄργυρόν τε καὶ ἐκπώματα· τούτων φειδομένους μηδενὸς διαπέμπειν ἐς τοὺς Ἕλληνας, Ἑλλήνων δὲ μάλιστα ἐς τοὺς προεστεῶτας ἐν τῇσι πόλισι, καὶ ταχέως σφέας παραδώσειν τὴν

niosnak, hogy rendeljen ki őrizetet a Kithairon szorosaihoz, mert folytonosan özönlenek onnan a görögök, s így ő sokakat elfoghatna. Már nyolcz napja állott egymással szemben a két tábor, 39
midőn Timagenidas ezt a tanácsot adta Mardoniosnak, ki belátta, hogy az intelemnek alapja van, s az éj beálltával a lovasságot a Kithaironnak Plataia felé vezető szorosához küldte. Ezt a boiotiaiak «Három orom»-nak, az athéniek «tölgyormok»-nak hivják.[36]) S a kirendelt lovasság nem hiába vonult oda, mert ötszáz igás marhát fogott el, a mint a síkságra leszállottak és eleséget szállítottak a Peloponnesosból a táborba, szintúgy a szekereket hajtó embereket is kézre kerítették. A perzsák e zsákmány birtokában kiméletlen mészárlást vittek véghez igás marhákban és emberekben egyaránt. Mikor pedig belefáradtak az öldöklésbe, a maradékot körbefogva Mardonioshoz hajtották a táborba.

Ez esemény után két napot töltöttek veszteg, s egyik rész 40
sem akarta megkezdeni a csatát. A barbárok ugyan az Asoposig hatoltak le, hogy belekössenek a görögökbe, de egyik nép sem kelt át a folyón. Mardonios lovassága azonban mindig izgatta és bántalmazta a görögöket; mert a thebaibeliek, kik heves médpártiak valának, buzgón vezették a csatát és gyakran vitték ütközetig a dolgot; azután pedig a perzsák és médek foglalták el helyüket és vitéz tetteket vittek véghez.

Tiz napon át tehát semmi egyéb nem történt; de midőn a 41
tizenegyedik nap is fölvirradt, hogy a két tábor Plataiánál farkasszemet nézett, s a görögök folyton szaporodtak, Mardonios pedig bosszankodott a tétlenség miatt: tanácsot tartott Mardonios, a Gobryas fia, és Artabazos, a Pharnakes fia, ki Xerxesnél olyan tiszteletben állott, mint kevés más perzsa.[37]) Tanácskozásuk közben a következő nézeteket fejtették ki. Artabazos szerint rögtön el kellene vezetni a tábort, és Thebai falai közé vonulni; itt sok eleség van összehordva számukra, szintúgy takarmány az igás marhák számára; és csendes táborozás közben következőkép érhetnék el a czéljukat: sok vert és veretlen aranynak vannak birtokában, azonkívül sok ezüstnek és ivóeszközöknek is; ezekből bőven kellene juttatni a görögöknek, különösen a befolyásos városi polgároknak, a kik azután rövid idő mulva áruba bocsátanák szabad-

ἐλευθερίην· μηδὲ ἀνακινδυνεύειν συμβάλλοντας. τούτου μὲν ἡ αὐτὴ ἐγίνετο καὶ Θηβαίων γνώμη, ὡς προειδότος πλεῦν τι καὶ τούτου, Μαρδονίου δὲ ἰσχυροτέρη τε καὶ ἀγνωμονεστέρη καὶ οὐδαμῶς συγγινωσκομένη· δοκέειν τε γὰρ πολλῷ κρέσσονα εἶναι τὴν σφετέρην στρατιὴν τῆς Ἑλληνικῆς, συμβάλλειν τε τὴν ταχίστην μηδὲ περιορᾶν συλλεγομένους ἔτι πλεῦνας τῶν συλλελεγμένων, τά τε σφάγια τὰ Ἡγησιστράτου ἐὰν χαίρειν μηδὲ βιάζεσθαι, ἀλλὰ νόμῳ τῷ Περσέων χρεωμένους συμβάλ-
42 λειν. τούτου δὲ οὕτω δικαιεῦντος ἀντέλεγε οὐδείς, ὥστε ἐκράτεε τῇ γνώμῃ· τὸ γὰρ κράτος εἶχε τῆς στρατιῆς οὗτος ἐκ βασιλέος, ἀλλ᾽ οὐκ Ἀρτάβαζος. μεταπεμψάμενος ὦν τοὺς ταξιάρχους τῶν τελέων καὶ τῶν μετ᾽ ἑωυτοῦ ἐόντων Ἑλλήνων τοὺς στρατηγοὺς εἰρώτα εἴ τι εἰδεῖεν λόγιον περὶ Περσέων ὡς διαφθερέονται ἐν τῇ Ἑλλάδι. σιγώντων δὲ τῶν ἐπικλήτων, τῶν μὲν οὐκ εἰδότων τοὺς χρησμούς, τῶν δὲ εἰδότων μὲν ἐν ἀδείῃ δὲ οὐ ποιευμένων τὸ λέγειν, αὐτὸς Μαρδόνιος ἔλεγε «ἐπεὶ τοίνυν ὑμεῖς ἢ ἴστε οὐδὲν ἢ οὐ τολμᾶτε λέγειν, ἀλλ᾽ ἐγὼ ἐρέω ὡς εὖ ἐπιστάμενος. ἔστι λόγιον ὡς χρεόν ἐστι Πέρσας ἀπικομένους ἐς τὴν Ἑλλάδα διαρπάσαι τὸ ἱρὸν τὸ ἐν Δελφοῖσι, μετὰ δὲ τὴν διαρπαγὴν ἀπολέσθαι πάντας. ἡμεῖς τοίνυν αὐτὸ τοῦτο ἐπιστάμενοι οὔτε ἴμεν ἐπὶ τὸ ἱρὸν τοῦτο οὔτε ἐπιχειρήσομεν διαρπάζειν, ταύτης τε εἵνεκα τῆς αἰτίης οὐκ ἀπολεόμεθα. ὥστε ὑμέων ὅσοι τυγχάνουσι εὖνοοι ἐόντες Πέρσῃσι, ἤδεσθε τοῦδε εἵνεκα ὡς περιεσομένους ἡμέας Ἑλλήνων.» ταῦτά σφι εἶπας δεύτερα ἐσήμαινε παραρτέεσθαί τε πάντα καὶ εὐκρινέα ποιέεσθαι ὡς ἅμα ἡμέρῃ τῇ ἐπιούσῃ συμβολῆς ἐσομένης.

43 Τοῦτον δ᾽ ἔγωγε τὸν χρησμόν, τὸν Μαρδόνιος εἶπε ἐς Πέρσας ἔχειν, ἐς Ἰλλυριούς τε καὶ τὸν Ἐγχελέων στρατὸν οἶδα πεποιημένον, ἀλλ᾽ οὐκ ἐς Πέρσας. ἀλλὰ τὰ μὲν Βάκιδι ἐς ταύτην τὴν μάχην ἐστὶ πεποιημένα,

> τὴν δ᾽ ἐπὶ Θερμώδοντι καὶ Ἀσωπῷ λεχεποίῃ
> Ἑλλήνων σύνοδον καὶ βαρβαρόφωνον ἰυγήν,
> τῇ πολλοὶ πεσέονται ὑπὲρ λάχεσίν τε μόρον τε
> τοξοφόρων Μήδων, ὅταν αἴσιμον ἦμαρ ἐπέλθῃ, —

ταῦτα μὲν καὶ παραπλήσια τούτοισι ἄλλα Μουσαίῳ ἔχοντα

ságukat; csatát e szerint szükségtelen volna koczkáztatni. Nézete tehát megegyezett a thebaibeliekével, mert ő jobban ismerte a viszonyokat. Mardonios felfogása azonban hevesebb és makacsabb volt, és semmiképp sem akart engedni; véleménye szerint az ő hadserege sokkal erősebb, mint a görög, össze kell tehát csapni mielőbb, s nem tűrni, hogy még többen összegyűljenek; Hegesistratos jóslatát hagyják békével, ne erőszakoljanak ki kedvező jeleket, hanem perzsa szokás szerint vonuljanak csatába. Mardonios e nézete ellen senki sem szólt, s így az ő indítványa 42
győzött; mert ő rá bízta a király a hadsereg vezérletét, nem pedig Artabazosra. Összehívván tehát a csapatvezéreket és görög szövetségeseinek fejeit, megkérdezte tőlük, van-e tudomások a perzsákra vonatkozólag olyan jóslatról, mely szerint Görögországban fognak elpusztulni. Az egybehivottak azonban hallgattak, mert vagy nem ismerték a jóslatokat, vagy pedig nem tartották tanácsosnak beszélni; mire maga Mardonios így szólt: «Minthogy ti vagy nem tudtok semmit, vagy pedig nem mertek beszélni, hát majd én fogom megmondani, a ki tudom a dolgot. Van egy jóslat, mely úgy szól, hogy a perzsák eljönnek Görögországba és ki fogják rabolni a szentélyt Delphoiban, de a rablás után valamennyien elvesznek. Mi tehát, kik ismerjük e jóslatot, sem ezen szentély ellen nem megyünk, sem kirabolni meg nem kíséreljük, s ép ezért nem fogunk elveszni. Örvendjetek tehát, a hányan csak jóakarói vagytok a perzsáknak, hogy le fogjuk győzni a görögöket.» Szavai után megparancsolta, hogy készülődjenek és hogy minden a legszebb rendben legyen, mert másnap meg fognak ütközni.

Tudomásom szerint az a jóslat, melyet Mardonios a perzsákra 43
vonatkoztatott, az illyriaiak és az encheleusok háborújára, nem pedig a perzsákra volt mondva.[38]) Van azonban Bakisnak egy jóslata erre a csatára:

Thermodon mellett s a füves nagy asoposi völgyben
Hallszik majd a görög meg a barbár harczi kiáltás.
Itten hullanak el csapatostul végzetük ellen
Perzsa ijászkatonák, a mikor felvirrad a vésznap.

Ezek a versek és más hasonló, Musaiostól származó mondások

οἶδα ἐς Πέρσας. ὁ δὲ Θερμώδων ποταμὸς ῥέει μεταξὺ Τανάγρης τε καὶ Γλίσαντος.

44 Μετὰ δὲ τὴν ἐπειρώτησιν τῶν χρησμῶν καὶ παραίνεσιν τὴν ἐκ Μαρδονίου νύξ τε ἐγίνετο καὶ ἐς φυλακὰς ἐτάσσοντο. ὡς δὲ πρόσω τῆς νυκτὸς προελήλατο καὶ ἡσυχίη ἐδόκεε εἶναι ἀνὰ τὰ στρατόπεδα καὶ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐν ὕπνῳ, τηνικαῦτα προσελάσας ἵππῳ πρὸς τὰς φυλακὰς τὰς Ἀθηναίων Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντεω, στρατηγός τε ἐὼν καὶ βασιλεὺς Μακεδόνων, ἐδίζητο τοῖσι στρατηγοῖσι ἐς λόγους ἐλθεῖν. τῶν δὲ φυλάκων οἱ μὲν πλεῦνες παρέμενον, οἱ δ' ἔθεον ἐπὶ τοὺς στρατηγούς, ἐλθόντες δὲ ἔλεγον ὡς ἄνθρωπος ἥκοι ἐπ' ἵππου ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μήδων, ὃς ἄλλο μὲν οὐδὲν παραγυμνοῖ ἔπος, στρατηγοὺς δὲ ὀνομάζων ἐθέλειν φησὶ ἐς λόγους ἐλθεῖν.
45 οἱ δὲ ἐπεὶ ταῦτα ἤκουσαν, αὐτίκα εἵποντο ἐς τὰς φυλακάς· ἀπικομένοισι δὲ ἔλεγε Ἀλέξανδρος τάδε. «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, παραθήκην ὑμῖν τὰ ἔπεα τάδε τίθεμαι, ἀπόρρητα ποιεύμενος πρὸς μηδένα λέγειν ὑμέας ἄλλον ἢ Παυσανίην, μή με καὶ διαφθείρητε· οὐ γὰρ ἂν ἔλεγον, εἰ μὴ μεγάλως ἐκηδόμην συναπάσης τῆς Ἑλλάδος· αὐτός τε γὰρ Ἕλλην γένος εἰμὶ τὼρχαῖον καὶ ἀντ' ἐλευθέρης δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλοιμι ὁρᾶν τὴν Ἑλλάδα. λέγω δὲ ὧν ὅτι Μαρδονίῳ τε καὶ τῇ στρατιῇ τὰ σφάγια οὐ δύναται καταθύμια γενέσθαι· πάλαι γὰρ ἂν ἐμάχεσθε. νῦν δέ οἱ δέδοκται τὰ μὲν σφάγια ἐὰν χαίρειν, ἅμ' ἡμέρῃ δὲ διαφωσκούσῃ συμβολὴν ποιέεσθαι· καταρρώδηκε γὰρ μὴ πλεῦνες συλλεχθῆτε, ὡς ἐγὼ εἰκάζω. πρὸς ταῦτα ἑτοιμάζεσθε. ἢν δὲ ἄρα ὑπερβάληται τὴν συμβολὴν Μαρδόνιος καὶ μὴ ποιέηται, λιπαρέετε μένοντες· ὀλιγέων γάρ σφι ἡμερέων λείπεται σιτία. ἢν δὲ ὑμῖν ὁ πόλεμος ὅδε κατὰ νόον τελευτήσῃ, μνησθῆναί τινα χρὴ καὶ ἐμεῦ ἐλευθερώσιος πέρι, ὃς Ἑλλήνων εἵνεκα οὕτω ἔργον παράβολον ἔργασμαι ὑπὸ προθυμίης, ἐθέλων ὑμῖν δηλῶσαι τὴν διάνοιαν τὴν Μαρδονίου, ἵνα μὴ ἐπιπέσωσι ὑμῖν ἐξαίφνης οἱ βάρβαροι μὴ προσδεκομένοισί κω. εἰμὶ δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών.» ὁ μὲν ταῦτα εἴπας ἀπήλαυνε ὀπίσω ἐς τὸ στρατόπεδον καὶ τὴν ἑωυτοῦ τάξιν.

46 Οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἐλθόντες ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας ἔλεγον Παυσανίῃ τά περ ἤκουσαν Ἀλεξάνδρου. ὁ δὲ τούτῳ τῷ λόγῳ καταρρωδήσας τοὺς Πέρσας ἔλεγε τάδε. «ἐπεὶ τοίνυν ἐς ἠῶ ἡ

vonatkoztak tudomásom szerint a perzsákra. A Thermodon folyó pedig Tanagra és Glisas között folyik.[39])

Mardoniosnak a jóslatokra vonatkozó kérdezősködése és buz- 44
dító szavai után beállt az éj és kirendeltettek az őrök. Már öreg éjszaka volt, s úgy látszott, hogy az egész tábor elcsendesedett és az emberek mély álomba merültek, midőn Alexandros, Amyntas fia, a makedonok vezére és királya, az athéniek őreihez lovagolt és a vezérekkel kivánt beszélni. Az őrök nagyobb része helyén maradt, de némelyek a vezérekhez siettek és megjelentették, hogy egy ember jött lovon a médek táborából, ki nem szólt más semmit, csak a vezéreket nevezte meg, hogy szeretne velök beszélni. Ezek pedig e szavakra rögtön az őrállomáshoz követték az embe- 45
reket, s midőn odaértek, Alexandros így szólt hozzájuk: «Athéni férfiak. Becsületetekre bízom azon szavakat, melyeket most mondok, s elvárom, hogy Pausaniast kivéve, senkivel sem fogjátok közölni, különben romlásomat idézitek elő. Mert nem mondanám el, ha nem aggódnám nagyon egész Görögország miatt; hisz én is görög vérből származom eredetileg, s nem látnám szivesen, ha Görögország szolgasággal cserélné föl szabadságát. Megmondom tehát, hogy Mardonios és hadserege nem tudott kedvező jeleket kapni az áldozatokból, mert különben már régen összeütköztetek volna. Most azonban elhatározta, hogy a jósjelekkel nem törődik, s napkelt ével megtámad benneteket; mert úgy gyanítom, megijedt, hogy még többen gyülekeztek össze. E szerint intézkedjetek tehát; s ha talán Mardonios elodázná is a támadást, ne tágítsatok; mert csak kevés napra való elesége maradt. Ha pedig kivánságtok szerint végződik ez a háború, emlékezzék meg valamelyitek rólam is megszabadításomat illetőleg, ki a görögök érdekében rokonszenvből ily vakmerő tettet követtem el és feltártam előttetek Mardonios szándékát, nehogy hirtelenében, mikor még nem várjátok, támadjanak meg benneteket a barbárok. Én a makedon Alexandros vagyok.» Így szólván, visszalovagolt a táborba és visszatért hadosztályához.

Az athéni vezérek a jobb szárnyhoz siettek, és elbeszélték Pau- 46
saniasnak, a mit Alexandros mondott. Ő azonban e hirre megijedt a perzsák szándékától és így szólt: «Minthogy a csata már hajnal-

συμβολὴ γίνεται, ὑμέας μὲν χρεόν ἐστι τοὺς Ἀθηναίους στῆναι κατὰ τοὺς Πέρσας, ἡμέας δὲ κατὰ τοὺς Βοιωτούς τε καὶ τοὺς κατ' ὑμέας τεταγμένους Ἕλλήνων, τῶνδε εἵνεκα· ὑμεῖς ἐπίστασθε τοὺς Μήδους καὶ τὴν μάχην αὐτῶν ἐν Μαραθῶνι μαχεσάμενοι, ἡμεῖς δὲ ἄπειροί τε εἰμὲν καὶ ἀδαέες τούτων τῶν ἀνδρῶν· Σπαρτιητέων γὰρ οὐδεὶς πεπείρηται Μήδων, ἡμεῖς δὲ Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν ἔμπειροί εἰμεν. ἀλλ' ἀναλαβόντας τὰ ὅπλα χρεόν ἐστι ἰέναι ὑμέας μὲν ἐς τόδε τὸ κέρας, ἡμέας δὲ ἐς τὸ εὐώνυμον.» πρὸς δὲ ταῦτα εἶπαν οἱ Ἀθηναῖοι τάδε. «καὶ αὐτοῖσι ἡμῖν πάλαι ἀπ' ἀρχῆς, ἐπείτε εἴδομεν κατ' ὑμέας τασσομένους τοὺς Πέρσας, ἐν νόῳ ἐγένετο εἰπεῖν ταῦτα τά περ ὑμεῖς φθάντες προφέρετε· ἀλλὰ ἀρρωδέομεν μὴ ὑμῖν οὐκ ἡδέες γένωνται οἱ λόγοι. ἐπεὶ δ' ὧν οὗτοι ἐμνήσθητε, καὶ ἡδομένοισι ἡμῖν οἱ λόγοι γεγόνασι καὶ ἕτοιμοί εἰμεν
47 ποιέειν ταῦτα.» ὡς δ' ἤρεσκε ἀμφοτέροισι ταῦτα, ἠώς τε διέφαινε καὶ διαλλάσσοντο τὰς τάξις. γνόντες δὲ οἱ Βοιωτοὶ τὸ ποιεύμενον ἐξαγορεύουσι Μαρδονίῳ. ὁ δ' ἐπείτε ἤκουσε, αὐτίκα μετιστάναι καὶ αὐτὸς ἐπειρᾶτο, παράγων τοὺς Πέρσας κατὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. ὡς δὲ ἔμαθε τοῦτο τοιοῦτο γινόμενον ὁ Παυσανίης, γνοὺς ὅτι οὐ λανθάνει, ὀπίσω ἦγε τοὺς Σπαρτιήτας ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας· ὣς δὲ αὖτως καὶ ὁ Μαρδόνιος ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου.

48 Ἐπεὶ δὲ κατέστησαν ἐς τὰς ἀρχαίας τάξις, πέμψας ὁ Μαρδόνιος κήρυκα ἐς τοὺς Σπαρτιήτας ἔλεγε τάδε. «ὦ Λακεδαιμόνιοι, ὑμεῖς δὴ λέγεσθε εἶναι ἄνδρες ἄριστοι ὑπὸ τῶν τῇδε ἀνθρώπων, ἐκπαγλεομένων ὡς οὔτε φεύγετε ἐκ πολέμου οὔτε τάξιν ἐκλείπετε, μένοντές τε ἢ ἀπόλλυτε τοὺς ἐναντίους ἢ αὐτοὶ ἀπόλλυσθε. τῶν δ', ἄρ' ἦν οὐδὲν ἀληθές· πρὶν γὰρ ἢ συμμῖξαι ἡμέας ἐς χειρῶν τε νόμον ἀπικέσθαι, καὶ δὴ φεύγοντας καὶ στάσιν ἐκλείποντας ὑμέας εἴδομεν, ἐν Ἀθηναίοισί τε τὴν πρόπειραν ποιευμένους αὐτούς τε ἀντία δούλων τῶν ἡμετέρων τασσομένους. ταῦτα οὐδαμῶς ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργα, ἀλλὰ πλεῖστον δὴ ἐν ὑμῖν ἐψεύσθημεν· προσδεκόμενοι γὰρ κατὰ κλέος ὡς δὴ πέμψετε ἐς ἡμέας κήρυκα προκαλεύμενοι καὶ βουλόμενοι μούνοισι Πέρσῃσι μάχεσθαι, ἄρτιοι ἐόντες ποιέειν ταῦτα οὐδὲν τοιοῦτο λέγοντας ὑμέας

ban megkezdődik, szükségesnek tartom, hogy ti athéniek legyetek a perzsákkal szemben, mi pedig a boiotiaiak és a veletek szemben kirendelt görögök átellenében foglaljunk állást, még pedig azért, mert ti ismeritek már a médeket és harczmódjukat a marathoni csatából, mi azonban nem ismerjük, s nincsenek tapasztalataink ez emberekkel szemben. Mert még egy spártai sem mérkőzött meg a médekkel, de mi ismerjük a boiotiaiakat és a thessaliaiakat. Szedjétek föl tehát fegyvereiteket és jőjjetek át erre a szárnyra; mi pedig majd a balszárnyra vonulunk.» Szavaira az athéniek így feleltek: «Nekünk is mindjárt kezdetben, mikor láttuk, hogy veletek szemben vannak kirendelve a perzsák, eszünkben volt azt mondani, a mit ti minket megelőzve tanácsoltok; de féltünk, hogy az indítvány nem fog nektek tetszeni. Minthogy azonban magatok említettétek föl, mi szivesen beléegyezünk, s készek vagyunk e szerint cselekedni.» Minthogy mindkettejüknek 47
tetszett a dolog, hajnal hasadtakor helyüket fölcserélték. De a boiotiaiak észrevették a változást és megjelentették Mardoniosnak, ki e hirre rögtön megváltoztatta csapatainak rendjét és a perzsákat a lakedaimoniak átellenében állította föl. Midőn Pausanias ezen intézkedésből látta, hogy terve kiderült, a spártaiakat visszavezette a jobb szárnyra; mire Mardonios a perzsákat szintén visszarendelte a bal szárnyra.

Midőn a csapatok régi helyükön állottak, Mardonios ezzel az 48
izenettel küldött követet a spártaiakhoz: «Lakedaimoniak! Az idevaló emberek azt állítják rólatok, hogy ti vagytok a legvitézebb katonák, s megbámulnak, hogy sem meg nem szaladtok a csatából, sem nem tágíttok helyetekről, hanem helyt állva vagy megölitek ellenfeleiteket, vagy magatok pusztultok el. Mindebből azonban semmi sem igaz. Mert mielőtt összeütköznénk és kezeinkkel osztanánk csapásokat, már is látjuk, hogy megfutamodtok és odahagyjátok állástokat, s az athéniekre bízván velünk szemben az első kisérletet, magatok a mi szolgáink ellen sorakoztok. Ez bizonyára nem vitéz emberekhez méltó eljárás, s mi nagyon csalódtunk bennetek. Mert híretekhez képestazt vártuk, hogy ti majd követet küldtök hozzánk, azzal a felhivással, hogy egyedül akartok kiállani velünk perzsákkal. Mi hajlandók lennénk ily föltétel elfogadására, de ti nem izentek

εὕρομεν ἀλλὰ πτώσσοντας μᾶλλον. νῦν ὦν ἐπειδὴ οὐκ ὑμεῖς ἤρξατε τούτου τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡμεῖς ἄρχομεν. τί δὴ οὐ πρὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὑμεῖς, ἐπείτε δεδόξωσθε εἶναι ἄριστοι, πρὸ δὲ τῶν βαρβάρων ἡμεῖς, ἴσοι πρὸς ἴσους ἀριθμὸν ἐμαχεσάμεθα; καὶ ἦν μὲν δοκέῃ καὶ τοὺς ἄλλους μάχεσθαι, οἱ δ' ὦν μετέπειτα μαχέσθων ὕστεροι· εἰ δὲ καὶ μὴ δοκέοι ἀλλ' ἡμέας μούνους ἀποχρᾶν, ἡμεῖς δὲ διαμαχεσώμεθα· ὁκότεροι δ' ἂν ἡμέων
49 νικήσωσι, τούτους τῷ ἅπαντι στρατοπέδῳ νικᾶν.» ὁ μὲν ταῦτα εἶπας τε καὶ ἐπισχὼν χρόνον, ὡς οἱ οὐδεὶς οὐδὲν ὑπεκρίνατο, ἀπαλλάσσετο ὀπίσω, ἀπελθὼν δὲ ἐσήμαινε Μαρδονίῳ τὰ καταλαβόντα. ὁ δὲ περιχαρὴς γενόμενος καὶ ἐπαερθεὶς ψυχρῇ νίκῃ ἐπῆκε τὴν ἵππον ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. ὡς δὲ ἐπήλασαν οἱ ἱππόται, ἐσίνοντο πᾶσαν τὴν στρατιὴν τὴν Ἑλληνικὴν ἐσακοντίζοντές τε καὶ τοξεύοντες ὥστε ἱπποτοξόται τε ἐόντες καὶ προσφέρεσθαι ἄποροι· τήν τε κρήνην τὴν Γαργαφίην, ἀπ' ἧς ὑδρεύετο πᾶν τὸ στράτευμα τὸ Ἑλληνικόν, συνετάραξαν καὶ συνέχωσαν. ἦσαν μὲν ὦν κατὰ τὴν κρήνην Λακεδαιμόνιοι τεταγμένοι μοῦνοι, τοῖσι δὲ ἄλλοισι Ἕλλησι ἡ μὲν κρήνη πρόσω ἐγίνετο, ὡς ἕκαστοι ἔτυχον τεταγμένοι, ὁ δὲ Ἀσωπὸς ἀγχοῦ· ἐρυκόμενοι δὲ τοῦ Ἀσωποῦ οὕτω δὴ ἐπὶ τὴν κρήνην ἐφοίτεον· ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ γάρ σφι οὐκ ἐξῆν ὕδωρ φορέεσθαι ὑπό τε τῶν ἱππέων καὶ
50 τοξευμάτων. τούτου δὲ τοιούτου γινομένου οἱ τῶν Ἑλλήνων στρατηγοί, ἅτε τοῦ τε ὕδατος στερηθείσης τῆς στρατιῆς καὶ ὑπὸ τῆς ἵππου ταρασσομένης, συνελέχθησαν περὶ αὐτῶν τε τούτων καὶ ἄλλων, ἐλθόντες παρὰ Παυσανίην ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας. ἄλλα γὰρ τούτων τοιούτων ἐόντων μᾶλλόν σφεας ἐλύπεε· οὔτε γὰρ σιτία εἶχον ἔτι, οἵ τε σφέων ὀπέωνες ἀποπεμφθέντες ἐς Πελοπόννησον ὡς ἐπισιτιεύμενοι ἀπεκεκλήιατο ὑπὸ τῆς ἵππου, οὐ δυνάμενοι ἀπικέσθαι ἐς τὸ στρατόπεδον.
51 βουλευομένοισι δὲ τοῖσι στρατηγοῖσι ἔδοξε, ἢν ὑπερβάλωνται ἐκείνην τὴν ἡμέρην οἱ Πέρσαι συμβολὴν ποιεύμενοι, ἐς τὴν νῆσον ἰέναι. ἡ δὲ ἐστὶ ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ κα τῆς κρήνης τῆς Γαργαφίης, ἐπ' ἧ ἐστρατοπεδεύοντο τότε, δέκα σταδίους ἀπέχουσα, πρὸ τῆς Πλαταιέων πόλιος. νῆσος δὲ οὕτω ἂν εἴη ἐν ἠπείρῳ· σχιζόμενος ὁ ποταμὸς ἄνωθεν ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος ῥέει κάτω

hozzánk semmi ilyest; sőt úgy találjuk, hogy inkább elbujtok. Minthogy tehát nem jön tőletek ilyen izenet, ime most mi izenünk hozzátok. Miért ne küzdenénk meg egymással mi ketten, ti a görögök részéről, minthogy a legvitézebbeknek tartjátok magatok, mi a barbárok részéről, még pedig mindkét oldalon egyenlő számban? Ha azután jónak látszanék, hogy a többiek is harczoljanak, hadd ütközzenek meg később ők is; ha pedig azt hiszitek, hogy magunk is elegendők volnánk, döntsük el az ütközetet magunk. A melyikünk azután győz, az lesz győzedelmes majd egész táborával együtt.» Midőn a követ elmondta izene- 49
tét, egy ideig várakozott; minthogy azonban senkitől sem kapott feleletet, elment, s Mardonioshoz érkezvén, jelentést tett, hogy mi történt vele. Mardonios nagyon megörült, s oly büszke lőn üres győzelmére, hogy a lovasságot a görögök ellen indította, s midőn a lovasok rájuk rohantak, dárdáikkal és nyilaikkal az egész görög táborban nagy pusztítást vittek véghez, mert mint nyilazó lovasokhoz nehezen lehetett hozzájuk férni. Gargaphia forrását, honnan az egész görög tábor merítette a vizét, zavarossá tették és betömték. A forrás közelében csupán a lakedaimoniaknak volt a táborozó helyük; a többi görögök állomásuk szerint többékevésbbé távol voltak tőle, ellenben közel az Asoposhoz; minthogy azonban az ellenség miatt az Asoposhoz nem férkőzhettek, kénytelenek voltak a forráshoz járni. A folyóból ugyanis a lovasok
és lövegeik miatt nem hordhattak vizet maguknak. Ily körül- 50
mények között a görög vezérek, minthogy a hadseregnek nem volt vize, és a lovasság is zaklatta őket: ezen és más dologról értekezni Pausaniashoz mentek át a jobb szárnyra. Mert az előbb felsorolt körülményeken kívül, más dolgok még inkább aggasztották őket. Ugyanis nem volt már eleségök; szolgáikat pedig, kiket élelemszállítás végett a Peloponnesosba küldtek vala, a lovasság elvágta, s így nem juthattak vissza a táborba. A vezérek a tanács- 51
ban elhatározták, hogy ha a perzsák azon a napon is vonakodnának támadni, átmennek a szigetre, melyet Plataia városa előtt tiz stadium távolság választ el az Asopostól és Gargaphia forrásától, a hadsereg jelenlegi táborhelyétől. Így tehát az szárazföldi sziget volna, a mennyiben egy folyó megoszolva jő le a Kithaironról a

ἐς τὸ πεδίον, διέχων ἀπ' ἀλλήλων τὰ ῥέεθρα ὅσον περ τρία στάδια, καὶ ἔπειτα συμμίσγει ἐς τὠυτό. οὔνομα δέ οἱ Ὠρεύη· θυγατέρα δὲ ταύτην λέγουσι εἶναι Ἀσωποῦ οἱ ἐπιχώριοι. ἐς τοῦτον δὴ τὸν χῶρον ἐβουλεύσαντο μεταναστῆναι, ἵνα καὶ ὕδατι ἔχωσι χρᾶσθαι ἀφθόνῳ καὶ οἱ ἵππέες σφέας μὴ σινοίατο, ὥσπερ κατιθὺ ἐόντων· μετακινέεσθαί τε ἐδόκεε τότε ἐπεὰν τῆς νυκτὸς ἡ δευτέρη φυλακή, ὡς ἂν μὴ ἰδοίατο οἱ Πέρσαι ἐξορμεομένους καί σφεας ἑπόμενοι ταράσσοιεν οἱ ἱππόται. ἀπικομένων δὲ ἐς τὸν χῶρον τοῦτον, τὸν δὴ ἡ Ἀσωπὶς Ὠρεύη περισχίζεται ῥέουσα ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος, ὑπὸ τὴν νύκτα ταύτην ἐδόκεε τοὺς ἡμίσεας ἀποστέλλειν τοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὡς ἀναλάβοιεν τοὺς ὀπέωνας τοὺς ἐπὶ τὰ σιτία οἰχομένους· ἦσαν γὰρ ἐν τῷ Κιθαιρῶνι ἀπολελαμμένοι.

52 Ταῦτα βουλευσάμενοι κείνην μὲν τὴν ἡμέρην πᾶσαν προσκειμένης τῆς ἵππου εἶχον πόνον ἄτρυτον· ὡς δὲ ἥ τε ἡμέρη ἔλιγε καὶ οἱ ἱππέες ἐπέπαυντο, νυκτὸς δὴ γινομένης καὶ εὐούσης τῆς ὥρης ἐς τὴν συνέκειτό σφι ἀπαλλάσσεσθαι, ἐνθαῦτα ἀερθέντες οἱ πολλοὶ ἀπαλλάσσοντο, ἐς μὲν τὸν χῶρον ἐς τὸν συνέκειτο οὐκ ἐν νόῳ ἔχοντες, οἱ δὲ ὡς ἐκινήθησαν ἔφευγον ἄσμενοι τὴν ἵππον πρὸς τὴν Πλαταιέων πόλιν, φεύγοντες δὲ ἀπικνέονται ἐπὶ τὸ Ἥραιον· τὸ δὲ πρὸ τῆς πόλιός ἐστι τῆς Πλαταιέων, εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τῆς κρήνης τῆς Γαργαφίης
53 ἀπέχον· ἀπικόμενοι δὲ ἔθεντο πρὸ τοῦ ἱροῦ τὰ ὅπλα. καὶ οἱ μὲν περὶ τὸ Ἥραιον ἐστρατοπεδεύοντο, Παυσανίης δὲ ὀρέων σφέας ἀπαλλασσομένους ἐκ τοῦ στρατοπέδου παρήγγελλε καὶ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι ἀναλαβόντας τὰ ὅπλα ἰέναι κατὰ τοὺς ἄλλους τοὺς προϊόντας, νομίσας αὐτοὺς ἐς τὸν χῶρον ἰέναι ἐς τὸν συνεθήκαντο. ἐνθαῦτα οἱ μὲν ἄλλοι ἄρτιοι ἦσαν τῶν ταξιάρχων πείθεσθαι Παυσανίῃ, Ἀμομφάρετος δὲ ὁ Πολιάδεω λοχηγέων τοῦ Πιτανητέων λόχου οὐκ ἔφη τοὺς ξείνους φεύξεσθαι οὐδὲ ἑκὼν εἶναι αἰσχυνέειν τὴν Σπάρτην, ἐθώυμαζέ τε ὁρέων τὸ ποιεύμενον ἅτε οὐ παραγενόμενος τῷ προτέρῳ λόγῳ. ὁ δὲ Παυσανίης τε καὶ ὁ Εὐρυάναξ δεινὸν μὲν ἐποιεῦντο τὸ μὴ πείθεσθαι ἐκείνον σφίσι, δεινότερον δὲ ἔτι, κείνου ταῦτ' ἀναινομένου, ἀπολιπεῖν τὸν λόχον τὸν Πιτανήτην, μὴ ἢν ἀπολίπωσι ποιεῦντες τὰ συνεθήκαντο τοῖσι ἄλλοισι Ἕλλησι, ἀπόληται ὑπολειφθεὶς αὐτός τε Ἀμομφάρετος καὶ οἱ μετ'

síkságra, s az ágak, miután körülbelül három stadiumnyi hosszúságban távolodnak egymástól, később egy mederben egyesülnek.[40]) A folyónak Oëroë a neve, s az odavaló emberek mythosza szerint Asoposnak volt a leánya. Erre a helyre akartak tehát vonúlni, hogy bőségesen el legyenek látva vízzel, s hogy a lovasság ne zaklassa őket, mint itt, a hol ép szemben állottak. Elhatározták, hogy második őrváltáskor indulnak, hogy a perzsák észre ne vegyék elvonulásukat, s a lovasság ne üldözze őket. Azt is elhatározták, hogy ha már elérkeztek erre a helyre, melyet a Kithaironról lefolyó Oëroë, Asopos leánya övez, ezen éj folyamában elküldik a hadsereg felét a Kithaironhoz, hogy oltalmuk alá vegyék a szolgákat, kik eleségért mentek; mert azok a Kithaironnál el voltak vágva.

Ezen határozatokat hozva, minthogy az egész napon át zak- 52
latta őket a lovasság, folytonos veszedelem környezte őket. Midőn végre leáldozott a nap s a lovasok megpihentek, a nagyobb rész az éjnek azon órájában, a mikorra az elvonulást kitűzték, felszedelőzködött s elvonult; nem azzal a szándékkal ugyan, hogy a kijelölt helyre jussanak, hanem szivesen menekültek a lovasság elől Plataia városa felé, és Hera temploma mellett állottak meg, mely Gargaphia forrásától húsz stadiumnyi távolságban a város előtt épült.[41]) Ezen szentély előtt rakták le fegyvereiket. Ezek 53
tehát a Heraion körül pihentek meg; Pausanias pedig látván, hogy a sereg nagyobb része elvonult a táborból, a lakedaimoniaknak is megparancsolta, hogy szedjék föl fegyvereiket, és vonuljanak el a többiek nyomában. Úgy számított, hogy ezek a közösen megállapított helyre mentek. Már most az összes csapatvezérek készek voltak Pausaniasnak engedelmeskedni, csak Amompharetos, Polyades fia, a pitanéi csapatnak feje[42]) jelentette ki, hogy nem fog futni az idegenek elől, s nem fog önként szégyent hozni Spártára; csodálkozott is, mikor látta a történteket, mert az előbbi tanácskozásnál nem volt jelen. Pausanias és Euryanax nagyon bosszankodtak, hogy Amompharetos nem akar szavukra hallgatni; de még bosszantóbbnak tartották, hogy az ő csökönyössége miatt magára hagyják a pitanéi csapatot; mert ha otthagynák és úgy cselekesznek, a mint a többi görög népekkel megegyeztek, akkor Amompharetos és kato-

αὐτοῦ. ταῦτα λογιζόμενοι ἀτρέμας εἶχον τὸ στρατόπεδον τὸ Λακωνικόν, καὶ ἐπειρῶντο πείθοντές μιν ὡς οὐ χρεὸν εἴη ταῦτα
54 ποιέειν. καὶ οἱ μὲν παρηγόρεον Ἀμομφάρετον μοῦνον Λακεδαιμονίων τε καὶ Τεγεητέων λελειμμένον, Ἀθηναῖοι δὲ ἐποίευν τοιάδε. εἶχον ἀτρέμας σφέας αὐτοὺς ἵνα ἐτάχθησαν, ἐπιστάμενοι τὰ Λακεδαιμονίων φρονήματα ὡς ἄλλα φρονεόντων καὶ ἄλλα λεγόντων. ὡς δὲ ἐκινήθη τὸ στρατόπεδον, ἔπεμπον σφέων ἱππέα ὀψόμενόν τε εἰ πορεύεσθαι ἐπιχειρέοιεν οἱ Σπαρτιῆται, εἴτε καὶ τὸ παράπαν μὴ διανοεῦνται ἀπαλλάσσεσθαι, ἐπείρεσθαί τε Παυσανίην τὸ χρεὸν
55 εἴη ποιέειν. ὡς δὲ ἀπίκετο ὁ κῆρυξ ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὥρα τε σφέας κατὰ χώρην τεταγμένους καὶ ἐς νείκεα ἀπιγμένους αὐτῶν τοὺς πρώτους. ὡς γὰρ δὴ παρηγορέοντο τὸν Ἀμομφάρετον ὅ τε Εὐρυάναξ καὶ ὁ Παυσανίης μὴ κινδυνεύειν μένοντας μούνους Λακεδαιμονίους, οὔ κως ἔπειθον, ἐς ὃ ἐς νείκεά τε συμπεσόντες ἀπίκατο καὶ ὁ κῆρυξ τῶν Ἀθηναίων παρίστατό σφι ἀπιγμένος· νεικέων δὲ ὁ Ἀμομφάρετος λαμβάνει πέτρον ἀμφοτέρῃσι τῇσι χερσὶ καὶ τιθεὶς πρὸ ποδῶν τῶν Παυσανίεω ταύτῃ τῇ ψήφῳ ψηφίζεσθαι ἔφη μὴ φεύγειν τοὺς ξείνους, λέγων τοὺς βαρβάρους. ὁ δὲ μαινόμενον καὶ οὐ φρενήρεα καλέων ἐκεῖνον, πρός τε τὸν Ἀθηναίων κήρυκα ἐπειρωτέοντα τὰ ἐντεταλμένα λέγειν ὁ Παυσανίης ἐκέλευε τὰ παρεόντα σφι πρήγματα, ἐχρήιζέ τε τῶν Ἀθηναίων προσχωρῆσαί τε πρὸς ἑωυτοὺς καὶ ποιέειν
56 περὶ τῆς ἀπόδου τά περ ἂν καὶ σφεῖς. καὶ ὁ μὲν ἀπαλλάσσετο ἐς τοὺς Ἀθηναίους· τοὺς δὲ ἐπεὶ ἀνακρινομένους πρὸς ἑωυτοὺς ἠὼς κατελάμβανε, ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κατήμενος ὁ Παυσανίης, οὐ δοκέων τὸν Ἀμομφάρετον λείψεσθαι τῶν ἄλλων Λακεδαιμονίων ἀποστειχόντων, τὰ δὴ καὶ ἐγένετο, σημήνας ἀπῆγε διὰ τῶν κολωνῶν τοὺς λοιποὺς πάντας· εἵποντο δὲ καὶ Τεγεῆται. Ἀθηναῖοι δὲ ταχθέντες ἦισαν τὰ ἔμπαλιν ἢ Λακεδαιμόνιοι· οἱ μὲν γὰρ τῶν ὄχθων ἀντείχοντο καὶ τῆς ὑπωρέης τοῦ Κιθαιρῶνος φοβεόμενοι τὴν ἵππον, Ἀθηναῖοι δὲ κάτω τραφθέντες ἐς τὸ πεδίον. Ἀμομφάρετος δὲ ἀρχήν γε οὐδαμὰ δοκέων Παυσανίην τολμήσειν σφέας ἀπολιπεῖν, περιείχετο αὐτοῦ

nasága egymagában elpusztulna. Megfontolva e dolgot, nem indí-
tották meg a lakoniai tábort, s igyekeztek Amompharetost meg-
győzni, hogy semmi szükség sincs arra, hogy ilyeténkép viselkedjék.
Mialatt ezek Amompharetost, ki egyedül maradt hátra a lakedai- 54
moniak és tegeaiak közül, rábeszélni törekedtek, addig az athéniek
a következőt tevék: mozdulatlanul maradtak kirendelt helyükön,
mert ismerték a lakedaimoniak eszejárását, hogy máskép beszél-
nek és máskép cselekesznek;[43]) mikor pedig megindult a tábor,
egy lovast küldtek, hogy nézze meg, vajjon készülnek-e a spár-
taiak elindulni, avagy egyáltalán nincs-e szándékukban elvonulni;
s kérdezze meg Pausaniastól, hogy mi az ő teendőjük. Midőn a 55
követ a lakedaimoniakhoz érkezett, látta, hogy régi helyükön álla-
nak, s hogy vezéreik czivódnak egymással. Euryanax és Pausanias
ugyanis rá akarták venni Amompharetost, hogy ne koczkáztassa tár-
sainak életét avval, hogy egyedül marad itt a lakedaimoniak közül;
minthogy azonban nem győzték meg, végre veszekedni kezdettek,
s ekkor ért hozzájuk az athéniek követe. Amompharetos czivódás
közben mindkét kezével fölvett egy követ, és Pausanias lábai elé
tévén, kijelentette, hogy ezzel a szavazó kővel azokkal szavaz, a
kik azt akarták, hogy ne fussanak az idegenek elől, értvén alattok
a barbárokat. Pausanias erre eszelősnek és őrjöngőnek nevezte,
az athéni követnek pedig, ki a megbizás szerint kérdéseket inté-
zett hozzá, meghagyta, hogy tudassa az athéniekkel jelenlegi álla-
potát; egyszersmind fölkérte őket, hogy jőjjenek közelebb és intéz-
kedjenek az elvonulásra vonatkozólag úgy, mint a spártaiak.
A követ tehát visszatért az athéniekhez; a spártaiakat pedig felese- 56
lésük közben meglepte a hajnal. Ekkor Pausanias, ki eddig veszteg
maradt, jelt adott az elvonulásra; nem hitte, hogy Amompharetos
ott marad, ha a többi lakedaimoniak eltávoztak, a mint hogy
ez így is történt, s a dombokon át elvezette az összes had-
osztályokat. A tegeaiak nyomon követték, az athéniek is engedel-
meskedtek a rendeletnek, de más úton vonultak, mint a lakedai-
moniak. Mert míg ezek a lovasságtól tartva, a dombok és a Kithai-
ron tövében haladtak, addig az athéniek a síkságra kanyarodtak.
Amompharetos kezdetben azt hitte, hogy Pausanias nem 57
meri cserben hagyni, s makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy ka-

μένοντας μὴ ἐκλιπεῖν τὴν τάξιν· προτερεόντων δὲ τῶν σὺν Παυσανίῃ, καταδόξας αὐτοὺς ἰθέῃ τέχνῃ ἀπολιπεῖν αὐτόν, ἀναλαβόντα τὸν λόχον τὰ ὅπλα ἦγε βάδην πρὸς τὸ ἄλλο στῖφος· τὸ δὲ ἀπελθὸν ὅσον τε δέκα στάδια ἀνέμενε τὸν Ἀμομφαρέτου λόχον, περὶ ποταμὸν Μολόεντα ἱδρυμένον Ἀργιόπιόν τε χῶρον καλεόμενον, τῇ καὶ Δήμητρος Ἐλευσινίης ἱρὸν ἧσται. ἀνέμενε δὲ τοῦδε εἵνεκα, ἵνα ἢν μὴ ἀπολείπῃ τὸν χῶρον ἐν τῷ ἐτετάχατο ὁ Ἀμομφάρετός τε καὶ ὁ λόχος, ἀλλ' αὐτοῦ μένωσι, βοηθέοι ὀπίσω παρ' ἐκείνους. καὶ οἵ τε ἀμφὶ τὸν Ἀμομφάρετον παρεγίνοντό σφι καὶ ἡ ἵππος ἡ τῶν βαρβάρων προσέκειτο πᾶσα. οἱ γὰρ ἱππόται ἐποίευν οἷον καὶ ἐώθεσαν ποιέειν αἰεί, ἰδόντες δὲ τὸν χῶρον κεινὸν ἐν τῷ ἐτετάχατο οἱ Ἕλληνες τῇσι προτέρῃσι ἡμέρῃσι, ἤλαυνον τοὺς ἵππους αἰεὶ τὸ πρόσω καὶ ἅμα καταλαβόντες προσεκέατό σφι.

58 Μαρδόνιος δὲ ὡς ἐπύθετο τοὺς Ἕλληνας ἀποιχομένους ὑπὸ νύκτα εἰδέ τε τὸν χῶρον ἔρημον, καλέσας τὸν Ληρισαῖον Θώρηκα καὶ τοὺς ἀδελφεοὺς αὐτοῦ Εὐρύπυλον καὶ Θρασυδήιον ἔλεγε «ὦ παῖδες Ἀλεύεω, ἔτι τί λέξετε τάδε ὁρέοντες ἔρημα; ὑμεῖς γὰρ οἱ πλησιόχωροι ἐλέγετε Λακεδαιμονίους οὐ φεύγειν ἐκ μάχης, ἀλλὰ ἄνδρας εἶναι τὰ πολέμια πρώτους· τοὺς πρότερόν τε μετισταμένους ἐκ τῆς τάξιος εἴδετε, νῦν τε ὑπὸ τὴν παροιχομένην νύκτα καὶ οἱ πάντες ὁρέομεν διαδράντας· διέδεξάν τε, ἐπεί σφεας ἔδεε πρὸς τοὺς ἀψευδέως ἀρίστους ἀνθρώπων μάχῃ διακριθῆναι, ὅτι οὐδένες ἄρα ἐόντες ἐν οὐδαμοῖσι ἐοῦσι Ἕλλησι ἐναπεδεικνύατο. καὶ ὑμῖν μὲν ἐοῦσι Περσέων ἀπείροισι πολλὴ ἔκ γε ἐμεῦ ἐγίνετο συγγνώμη, ἐπαινεόντων τούτους τοῖσί τι καὶ συνηδέατε· Ἀρταβάζου δὲ θῶυμα καὶ μᾶλλον ἐποιεύμην τὸ καὶ καταρρωδῆσαι Λακεδαιμονίους καταρρωδήσαντά τε ἀποδέξασθαι γνώμην δειλοτάτην, ὡς χρεὸν εἴη ἀκαζεύξαντας τὸ στρατόπεδον ἰέναι ἐς τὸ Θηβαίων ἄστυ πολιορκησομένους· τὴν ἔτι πρὸς ἐμεῦ βασιλεὺς πεύσεται. καὶ τούτων μὲν ἑτέρωθι ἔσται λόγος· νῦν δὲ ἐκείνοισι ταῦτα ποιεῦσι οὐκ ἐπιτρεπτέα ἐστί, ἀλλὰ διωκτέοι εἰσὶ ἐς ὃ καταλαμφθέντες
59 δώσουσι ἡμῖν τῶν δὴ ἐποίησαν Πέρσας πάντων δίκας.» ταῦτα

tonái helyükön maradjanak, s ne hagyják el a csatarendet. Midőn azonban Pausanias és katonái elvonultak, azon hiszemben, hogy azok őt komolyan cserben hagyták, megparancsolta csapatának, hogy szedje föl fegyvereit, s lépésben a többi csapat után indult. A már körülbelül tiz stadiumra előrehaladó sereg bevárta Amompharetos csapatát, még pedig a Moloeis folyó mellett, az Argiopios nevü területen, hol az eleusisi Demeter szentélye áll.[44]) Azért állottak meg itt, hogy ha esetleg Amompharetos és csapata nem hagynák el a nekik kijelölt helyet, hanem ott maradnának, visszasiethessenek segítségükre. Alig értek azonban hozzájuk Amompharetos emberei, máris teljes erővel rajtok ütött a barbárok lovassága. Mert a lovasok szokott harczmódjuk szerint jártak el, s midőn üresnek látták a helyet, hol az előbbi napokon a görögök csatarendje állott, előre vágtattak, s mihelyt az ellenséget utólérték, rajtuk ütöttek.

Midőn Mardonis meghallotta, hogy a görögök az éj folyamán 58
visszavonultak és üresen látta a tért, maga elé idézte a larissai Thoraxot testvéreivel, Eurypylossal és Thrasydeiossal együtt, s így szólt hozzájuk: «Aleuas fiai! Van-e még mondani valótok, midőn elhagyva látjátok e tért? Hiszen ti mint szomszédok azt állítottátok a lakedaimoniakról, hogy sohasem futnak a csatából, hanem a legvitézebb emberek a harczban. A minap is láttátok, mikép cserélték föl a helyüket, s ime most valamennyien elfutottak a múlt éjjel. Ezzel pedig kimutatták, hogy ha valóban vitéz férfiakkal kell megmérkőzniök, akkor mit sem érnek, s csak a görögök között tüntették ki magukat, kik szintén semmi emberek. De hát nektek, kik nem ismeritek a perzsákat, szivesen megbocsátok, ha dicséritek ezeket az embereket, a kikről legalább tudtatok valamit. Annál inkább csodálkoztam azonban Artabazoson, hogy megijedt a lakedaimoniaktól, s félelmében a leghitványabb indítványnyal állott elő, mely szerint szedjük föl a tábort és vonuljunk vissza Thebaiba, hogy azután ostrommal vegyenek körül bennünket. Ezt még majd megtudja tőlem a király; de erről majd máskor lesz szó. Ámde nem hagyjuk őket elmenekülni s mindaddig üldöznünk kell, míg kézre nem kerítjük őket s bosszút nem állunk rajtuk mindazért, a mit a perzsákon elkövettek.» E sza- 59

εἶπας ἦγε τοὺς Πέρσας δρόμῳ διαβάντας τὸν Ἀσωπὸν κατὰ στίβον τῶν Ἑλλήνων ὡς δὴ ἀποδιδρησκόντων, ἐπεῖχέ τε ἐπὶ Λακεδαιμονίους τε καὶ Τεγεήτας μούνους· Ἀθηναίους γὰρ τραπομένους ἐς τὸ πεδίον ὑπὸ τῶν ὄχθων οὐ κατώρα. Πέρσας δὲ ὁρέοντες ὁρμημένους διώκειν τοὺς Ἕλληνας οἱ λοιποὶ τῶν βαρβαρικῶν τελέων ἄρχοντες αὐτίκα πάντες ἤειραν τὰ σημήια, καὶ ἐδίωκον ὡς ποδῶν
60 ἕκαστοι εἶχον, οὔτε κόσμῳ οὐδενὶ κοσμηθέντες οὔτε τάξι. καὶ οὗτοι μὲν βοῇ τε καὶ ὁμίλῳ ἐπήισαν ὡς ἀναρπασόμενοι τοὺς Ἕλληνας· Παυσανίης δέ, ὡς προσέκειτο ἡ ἵππος, πέμψας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἱππέα λέγει τάδε. «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀγῶνος μεγίστου προκειμένου ἐλευθέρην εἶναι ἢ δεδουλωμένην τὴν Ἑλλάδα, προδεδόμεθα ὑπὸ τῶν συμμάχων ἡμεῖς τε οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὑμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν παροιχομένην νύκτα διαδράντων. νῦν ὦν δέδοκται τὸ ἐνθεῦτεν τὸ ποιητέον ἡμῖν· ἀμυνομένους γὰρ τῇ δυνάμεθα ἄριστα περιστέλλειν ἀλλήλους. εἰ μὲν νῦν ἐς ὑμέας ὥρμησε ἀρχὴν ἡ ἵππος, χρῆν δὴ ἡμέας τε καὶ τοὺς μετ' ἡμέων τὴν Ἑλλάδα οὐ προδιδόντας Τεγεήτας βοηθέειν ὑμῖν· νῦν δέ, ἐς ἡμέας γὰρ ἅπασα κεχώρηκε, δίκαιοί ἐστε ὑμεῖς πρὸς τὴν πιεζομένην μάλιστα τῶν μοιρέων ἀμυνέοντες ἰέναι. εἰ δ' ἄρα αὐτοὺς ὑμέας καταλελάβηκε ἀδύνατόν τι βοηθέειν, ὑμεῖς δ' ἡμῖν τοὺς τοξότας ἀποπέμψαντες χάριν θέσθε. συνοίδαμεν δὲ ὑμῖν ὑπὸ τὸν παρεόντα τόνδε πόλεμον ἐοῦσι πολλὸν προθυμοτάτοισι,
61 ὥστε καὶ ταῦτα ἐσακούειν.» ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ὡς ἐπύθοντο, ὁρμέατο βοηθέειν καὶ τὰ μάλιστα ἐπαμύνειν· καί σφι ἤδη στείχουσι ἐπιτίθενται οἱ ἀντιταχθέντες Ἑλλήνων τῶν μετὰ βασιλέος γενομένων, ὥστε μηκέτι δύνασθαι βοηθῆσαι· τὸ γὰρ προσκείμενόν σφεας ἐλύπεε. οὕτω δὴ μουνωθέντες Λακεδαιμόνιοι καὶ Τεγεῆται, ἐόντες σὺν ψιλοῖσι ἀριθμὸν οἱ μὲν πεντακισμύριοι Τεγεῆται δὲ τρισχίλιοι (οὗτοι γὰρ οὐδαμὰ ἀπεσχίζοντο ἀπὸ Λακεδαιμονίων), ἐσφαγιάζοντο ὡς συμβαλέοντες Μαρδονίῳ καὶ τῇ στρατιῇ τῇ παρεούσῃ. καὶ οὐ γάρ σφι ἐγίνετο τὰ σφάγια χρηστά, ἔπιπτον δὲ αὐτῶν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ πολλοὶ καὶ πολλῷ πλεῦνες ἐτρωματίζοντο· φράξαντες γὰρ τὰ γέρρα οἱ Πέρσαι

vai után a perzsákat rohamban átvezette az Asoposon a görögök nyomában, mintha azok megszöktek volna; de csak a lakedaimoniak és tegeaiak ellen vezette seregét, mert a síkságra kanyarodó athénieket a dombok miatt nem látta. Midőn a barbárok többi csapatvezérei látták, hogy a perzsák a görögök üldözésére indúltak, rögtön jelt adtak valamennyien, s a mennyire birta a lábuk, minden rend és fegyelem nélkül utánuk rohantak. Ezek 60
így zajongva és lármázva törtek előre, mintha rögtön tönkre tennék a görögöket. De Pausanias, midőn a lovasság rátámadt, ezzel az izenettel küldött az athéniekhez egy futárt: «Athéni férfiak! Most, midőn a legnagyobb küzdelem vár ránk, mely dönteni fog Görögország szabadsága vagy szolgasága fölött, minket lakedaimoniakat és athénieket cserben hagytak összes szövetségeseink, kik a múlt éjjel elillantak. Mindazonáltal el vagyunk határozva, hogy mit tegyünk. Minden erőnkből védeni fogjuk magunkat és segíteni fogunk egymáson. Ha tehát titeket támad meg először a lovasság, nekünk és a tegeaiaknak kell benneteket segítenünk, kik sohasem voltunk hűtlenek a görög ügyhöz. Minthogy azonban egész erejével ránk csapott, legyetek igazságosak s jöjjetek védelmére annak a hadosztálynak, mely a legnagyobb veszedelembe jutott. De ha magatokat is valamely kényszerhelyzet tartana vissza, hogy segítségünkre siessetek, küldjétek el legalább ijászaitokat; így is hálára köteleztek bennünket. Elismerjük, hogy a jelen háború alatt ti voltatok a legeslegbuzgóbbak; reméljük tehát, hogy ezt a kérésünket is meg fogjátok hallgatni.» A mint az athéniek ezt az izenetet meghallották, segítségükre 61
akartak menni, hogy a mennyire csak lehet, védelmezzék őket; de alig indúltak el, rájuk törtek a király ügye mellett harczoló görögök, a kik ellenök voltak fölállítva; s annyira szorongatták őket, hogy nem nyújthattak segítséget. Így hát a lakedaimoniak és a tegeiak (kik sohasem szakadtak el a lakedaimoniaktól) egyedül maradtak; s beleszámítva a könnyű fegyverzetűeket, az előbbiek ötvenezren valának, tegeaiak pedig háromezren.[45]) Midőn Mardoniossal és seregével össze akartak csapni, áldozatot mutattak be; azonban a jelek nem voltak kedvezők, s egy ideig sok görög esett el, de még többen kaptak sebet. Mert a perzsák bástyát raktak

ἀπίεσαν τῶν τοξευμάτων πολλὰ ἀφειδέως, οὕτω ὥστε πιεζομένων τῶν Σπαρτιητέων καὶ τῶν σφαγίων οὐ γινομένων ἀποβλέψαντα τὸν Παυσανίην πρὸς τὸ Ἥραιον τὸ Πλαταιέων ἐπικαλέσασθαι τὴν θεόν, χρηίζοντα μηδαμῶς σφέας ψευ-
62 σθῆναι τῆς ἐλπίδος. ταῦτα δ' ἔτι τούτου ἐπικαλεομένου προεξαναστάντες πρότεροι οἱ Τεγεῆται ἐχώρεον ἐς τοὺς βαρβάρους, καὶ τοῖσι Λακεδαιμονίοισι αὐτίκα μετὰ τὴν εὐχὴν τὴν Παυσανίεω ἐγίνετο θυομένοισι τὰ σφάγια χρηστά· ὡς δὲ χρόνῳ κοτὲ ἐγίνετο, ἐχώρεον καὶ οὗτοι ἐπὶ τοὺς Πέρσας, καὶ οἱ Πέρσαι ἀντίοι τὰ τόξα μετέντες. ἐγίνετο δὲ πρῶτον περὶ τὰ γέρρα μάχη. ὡς δὲ ταῦτα ἐπεπτώκεε, ἤδη ἐγίνετο ἡ μάχη ἰσχυρὴ παρ' αὐτὸ τὸ Δημήτριον καὶ χρόνον ἐπὶ πολλόν, ἐς ὃ ἀπίκοντο ἐς ὠθισμόν· τὰ γὰρ δόρατα ἐπιλαμβανόμενοι κατέκλων οἱ βάρβαροι. λήματι μέν νυν καὶ ῥώμῃ οὐκ ἧσσονες ἦσαν οἱ Πέρσαι, ἄνοπλοι δὲ ἐόντες καὶ πρὸς ἀνεπιστήμονες ἦσαν καὶ οὐκ ὅμοιοι τοῖσι ἐναντίοισι σοφίην, προεξαΐσσοντες δὲ κατ' ἕνα καὶ δέκα, καὶ πλεῦνές τε καὶ ἐλάσσονες συστρεφόμενοι, ἐσέπιπτον ἐς
63 τοὺς Σπαρτιήτας καὶ διεφθείροντο. τῇ δὲ ἐτύγχανε αὐτὸς ἐὼν Μαρδόνιος, ἀπ' ἵππου τε μαχόμενος λευκοῦ ἔχων τε περὶ ἑωυτὸν λογάδας Περσέων τοὺς ἀρίστους χιλίους, ταύτῃ δὲ καὶ μάλιστα τοὺς ἐναντίους ἐπίεσαν. ὅσον μέν νυν χρόνον Μαρδόνιος περιῆν, οἱ δὲ ἀντεῖχον καὶ ἀμυνόμενοι κατέβαλλον πολλοὺς τῶν Λακεδαιμονίων· ὡς δὲ Μαρδόνιος ἀπέθανε καὶ τὸ περὶ ἐκεῖνον τεταγμένον ἐὸν ἰσχυρότατον ἔπεσε, οὕτω δὴ καὶ οἱ ἄλλοι ἐτράποντο καὶ εἶξαν τοῖσι Λακεδαιμονίοισι. πλεῖστον γάρ σφεας ἐδηλέετο ἡ ἐσθὴς ἔρημος ἐοῦσα ὅπλων· πρὸς γὰρ ὁπλίτας ἐόντες γυμνῆτες ἀγῶνα
64 ἐποιεῦντο. ἐνθαῦτα ἥ τε δίκη τοῦ φόνου τοῦ Λεωνίδεω κατὰ τὸ χρηστήριον τοῖσι Σπαρτιήτῃσι ἐκ Μαρδονίου ἐπετελέετο, καὶ νίκην ἀναιρέεται καλλίστην ἁπασέων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν Παυσανίης ὁ Κλεομβρότου τοῦ Ἀναξανδρίδεω· τῶν δὲ κατύπερθε οἱ προγόνων τὰ οὐνόματα εἴρηται ἐς Λεωνίδην· οὗτοι γάρ σφι τυγχάνουσι ἐόντες. ἀποθνήσκει δὲ Μαρδόνιος ὑπὸ Ἀειμνήστου ἀνδρὸς ἐν Σπάρτῃ λογίμου, ὃς χρόνῳ ὕστερον μετὰ τὰ Μηδικὰ ἔχων ἄνδρας τριηκοσίους συνέβαλε ἐν Στενυκλήρῳ πολέμου ἐόντες Μεσσηνίοισι πᾶσι, καὶ αὐτός τε
65 ἀπέθανε καὶ οἱ τριηκόσιοι. ἐν δὲ Πλαταιῇσι οἱ Πέρσαι ὡς ἐτρα-

össze pajzsaikból, s oly nagy nyílzáporral árasztották el a spártaiakat, hogy azok szorongatott helyzetbe jutottak.[46]) Az áldozati jelek folyton kedvezőtlenek voltak, végre Pausanias föltekintett Herának plataiai szentélyére, s könyörgött hozzá, hogy ne hiusuljanak meg reményeik. Még mialatt ő így imádkozott, a tegeaiak a 62
többieket megelőzve előre rohantak és a barbárokra törtek; a lakedaimoniaknak is mindjárt Pausanias imája után kedvező jeleket mutatott áldozatuk. Midőn ez végre megtörtént, maguk is a perzsák ellen vonultak; viszont a perzsák abbahagyván a nyilazást, támadólag közeledtek. A csata először a pajzsbástya körül folyt, s midőn ez betört, erős viadal támadt Demeter szentélye körül, mely sokáig tartott; míg végre birokra került a dolog. Mert a barbárok kicsavarták a dárdákat a görögök kezéből és összetörték. A perzsák nem állottak ugyan hátrább erőre és bátorságra nézve, de védtelenek és tapasztalatlanok voltak, s ügyesség tekintetében sem vetélkedhettek ellenségeikkel.[47]) Majd egyenként, majd tizenként rohantak előre, néha többen, néha kevesebben tömörültek össze, úgy támadtak a spártaiakra s elvesztek. Ott rohantak leg- 63
ádázabb hévvel az ellenségre, a hol maga Mardonios harczolt fehér lován, kit a legvitézebb perzsa csapat, ezer kiválasztott katona környezett. A míg már most Mardonios életben volt, ezek is ellenállottak és védekezés közben sok lakedaimoni embert felkonczoltak; de midőn Mardonios elesett, s a melléje kirendelt legerősebb csapat is elhullott, akkor a többiek is hátráltak a lakedaimoniak elől és megszaladtak. Leginkább ártott nekik vértezetlen ruházatuk, mert nehéz fegyverzetűek ellen harczoltak, maguk pedig nem voltak ilyen fegyverrel ellátva. Ekkor teljesedett be 64
a jóslat, a mennyiben Leonidas haláláért Mardonios lakolt meg.[48]) Pausanias pedig, a Kleombrotos fia és Anaxandrides unokája, a legszebb győzelmet vívta ki mindazok közül, a melyekről csak tudunk. Egyéb őseit már megemlítettem, mikor Leonidasról volt szó, mert törzsfájuk közös. Mardoniost egy tekintélyes spártai ember, Aeimnestos ölte meg, ki a méd háborúk után Stenykleros mellett háromszáz főnyi csapatával vívott csatát a messeneiek összes haderejével szemben, mikoron háromszáz katonájával együtt maga is elesett.[49]) Midőn a lakedaimoniak Plataia mellett megszalasz- 65

ποντο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἔφευγον οὐδένα κόσμον ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ ἑωυτῶν καὶ ἐς τὸ τεῖχος τὸ ξύλινον τὸ ἐποιήσαντο ἐν μοίρῃ τῇ Θηβαΐδι. θῶυμα δέ μοι ὅκως παρὰ τῆς Δήμητρος τὸ ἄλσος μαχομένων οὐδὲ εἷς ἐφάνη τῶν Περσέων οὔτε ἐσελθὼν ἐς τὸ τέμενος οὔτε ἐναποθανών, περί τε τὸ ἱρὸν οἱ πλεῖστοι ἐν τῷ βεβήλῳ ἔπεσον. δοκέω δέ, εἴ τι περὶ τῶν θείων πρηγμάτων δοκέειν δεῖ, ἡ θεὸς αὐτὴ σφεας οὐκ ἐδέκετο ἐμπρήσαντας τὸ ἱρὸν τὸ ἐν Ἐλευσῖνι ἀνάκτορον.

66 Αὕτη μέν νυν ἡ μάχη ἐπὶ τοσοῦτο ἐγένετο. Ἀρτάβαζος δὲ ὁ Φαρνάκεος αὐτίκα τε οὐκ ἠρέσκετο κατ' ἀρχὰς λειπομένου Μαρδονίου ἀπὸ βασιλέος, καὶ τότε πολλὰ ἀπαγορεύων οὐδὲν ἤνυε, συμβάλλειν οὐκ ἐῶν· ἐποίησέ τε αὐτὸς τοιάδε ὡς οὐκ ἀρεσκόμενος τοῖσι πρήγμασι τοῖσι ἐκ Μαρδονίου ποιευμένοισι· τῶν ἐστρατήγεε ὁ Ἀρτάβαζος (εἶχε δὲ δύναμιν οὐκ ὀλίγην ἀλλὰ καὶ ἐς τέσσερας μυριάδας ἀνθρώπων περὶ ἑωυτόν), τούτους, ὅκως ἡ συμβολὴ ἐγίνετο, εὖ ἐξεπιστάμενος τὰ ἔμελλε ἀποβήσεσθαι ἀπὸ τῆς μάχης, ἦγε κατηρτημένως, παραγγείλας κατὰ τὠυτὸ ἰέναι πάντας τῇ ἂν αὐτὸς ἐξηγέηται, ὅκως ἂν αὐτὸν ὁρέωσι σπουδῆς ἔχοντα· ταῦτα παραγγείλας ὡς ἐς μάχην ἦγε δῆθεν τὸν στρατόν. προτερέων δὲ τῆς ὁδοῦ ὥρα καὶ δὴ φεύγοντας τοὺς Πέρσας· οὕτω δὴ οὐκέτι τὸν αὐτὸν κόσμον κατηγέετο, ἀλλὰ τὴν ταχίστην ἐτρόχαζε φεύγων οὔτε ἐς τὸ ξύλινον οὔτε ἐς τὸ Θηβαίων τεῖχος ἀλλ' ἐς Φωκέας,
67 ἐθέλων ὡς τάχιστα ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἀπικέσθαι. καὶ δὴ οὗτοι μὲν ταύτῃ ἐτράποντο· τῶν δὲ ἄλλων Ἑλλήνων τῶν μετὰ βασιλέος ἐθελοκακεόντων, Βοιωτοὶ Ἀθηναίοισι ἐμαχέσαντο χρόνον ἐπὶ συχνόν· οἱ γὰρ μηδίζοντες τῶν Θηβαίων, οὗτοι εἶχον προθυμίην οὐκ ὀλίγην μαχόμενοί τε καὶ οὐκ ἐθελοκακέοντες, οὕτω ὥστε τριηκόσιοι αὐτῶν οἱ πρῶτοι καὶ ἄριστοι ἐνθαῦτα ἔπεσον ὑπὸ Ἀθηναίων· ὡς δὲ ἐτράποντο καὶ οὗτοι, ἔφευγον ἐς τὰς Θήβας, οὐ τῇ περ οἱ Πέρσαι καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ὁ πᾶς ὅμιλος, οὔτε διαμαχεσάμενος οὐδενὶ οὔτε τι ἀποδεξάμενος,
68 ἔφευγον. δηλοῖ τέ μοι ὅτι πάντα τὰ πρήγματα τῶν βαρβάρων ἤρτητο ἐκ Περσέων, εἰ καὶ τότε οὗτοι πρὶν ἢ καὶ συμμῖξαι τοῖσι πολεμίοισι ἔφευγον, ὅτι καὶ τοὺς Πέρσας ὥρων. οὕτω τε

tották a perzsákat, azok rendetlen futással táborukba és falbástyáik mögé menekültek, melyeket Thebai határában emeltek vala. Csodaszerűnek tartom, hogy bár a csata Demeter berke mellett történt, egyetlen egy perzsa sem hatolt a szentélybe, s nem itt veszett el, míg a legtöbben a templom körül, föl nem szentelt földön estek el. S ha szabad valamit gyanítani az isteni dolgokat illetőleg, azt hiszem, hogy maga az istennő nem fogadta be őket, mert Eleusisban szent templomát felgyujtották.

Így végződött tehát ez a csata. Artabazos, Pharnakes fia, ki 66
mindjárt kezdetben hibáztatta, hogy a király Görögországban hagyta Mardoniost, most is, bár hiába, iparkodott Mardoniost lebeszélni a csatáról; minthogy pedig intézkedéseivel nem tudott megbarátkozni, a következőkép cselekedett. Mivel jól tudta hogy mikép fog végződni a csata, összecsapás után a vezetése alatt álló hadsereget (mely nem volt megvetendő, mert körülbelül negyvenezer emberből állott) rendezett sorokban elvezette; megparancsolta, oda kövessék, a hová vezetni fogja őket, s ép oly gyors menetben, a mint őt haladni látják. E rendelete után úgy tett, mintha csatára vezetné seregét; de midőn az úton előre haladva látta, hogy a perzsák már megfutnak, többé nem a régi rendben vezette katonáit, hanem a leggyorsabb futásnak eredt, s nem a fabástya, sem Thebai falai mögé, hanem Phokisba sietett, mert innen akart mielőbb a Hellespontoshoz jutni. Katonái tehát szintén arra fordultak. A görögök, kik a király zászlója alatt har- 67
czoltak, valamennyien szándékosan gyáván viselték magukat, csak a boiotiaiak harczoltak sokáig az athéniekkel. Mert a kik a thebaibeliek közül méd érzületűek valának,[50]) azok nem csekély buzgalmat fejtettek ki, s föltett szándékból nem harczoltak gyáván; úgy hogy háromszáz legelőkelőbb és legvitézebb emberük esett el a csatatéren az athéniekkel szemben. Végre ők is megfutottak és Thebaiba menekültek, de nem abban az irányban, merre a perzsák meg a többi szövetséges csapatok, melyek részt sem vettek a csatában és semmi vitéz dolgot sem hajtottak végre. Ebből pedig 68
világos előttem, hogy a barbárok ügye teljesen a perzsáktól függött; mert amazok megfutottak a nélkül, hogy beleelegyedtek volna a csatába, s csak azért, mert a perzsákat is futni látták. Igy tehát

πάντες ἔφευγον πλὴν τῆς ἵππου τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς Βοιωτίης· αὕτη δὲ τοσαῦτα προσωφέλεε τοὺς φεύγοντας, αἰεί τε πρὸς τῶν πολεμίων ἄγχιστα ἑοῦσα ἀπέργουσά τε τοὺς φιλίους
69 φεύγοντας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. οἱ μὲν δὴ νικῶντες εἵποντο τοὺς Ξέρξεω διώκοντές τε καὶ φονεύοντες. ἐν δὲ τούτῳ τῷ γινομένῳ φόβῳ ἀγγέλλεται τοῖσι ἄλλοισι Ἕλλησι τοῖσι τεταγμένοισι περὶ τὸ Ἥραιον καὶ ἀπογενομένοισι τῆς μάχης, ὅτι μάχη τε γέγονε καὶ νικῶεν οἱ μετὰ Παυσανίεω· οἱ δὲ ἀκούσαντες ταῦτα, οὐδένα κόσμον ταχθέντες, οἱ μὲν ἀμφὶ Κορινθίους ἐτράποντο διὰ τῆς ὑπωρέης καὶ τῶν κολωνῶν τὴν φέρουσαν ἄνω ἰθὺ τοῦ ἱροῦ τῆς Δήμητρος, οἱ δὲ ἀμφὶ Μεγαρέας τε καὶ Φλιασίους διὰ τοῦ πεδίου τὴν λειοτάτην τῶν ὁδῶν. ἐπείτε δὲ ἀγχοῦ τῶν πολεμίων ἐγίνοντο οἱ Μεγαρέες καὶ Φλιάσιοι, ἀπιδόντες σφέας οἱ τῶν Θηβαίων ἱππόται ἐπειγομένους οὐδένα κόσμον ἤλαυνον ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἵππους, τῶν ἱππάρχεε Ἀσωπόδωρος ὁ Τιμάνδρου, ἐσπεσόντες δὲ κατεστόρεσαν αὐτῶν ἑξακοσίους, τοὺς δὲ λοιποὺς κατήραξαν διώκοντες ἐς τὸν Κιθαιρῶνα.

70 Οὗτοι μὲν δὴ ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο· οἱ δὲ Πέρσαι καὶ ὁ ἄλλος ὅμιλος, ὡς κατέφυγον ἐς τὸ ξύλινον τεῖχος, ἐφθησαν ἐπὶ τοὺς πύργους ἀναβάντες πρὶν ἢ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπικέσθαι, ἀναβάντες δὲ ἐφράξαντο ὡς ἠδυνέατο ἄριστα τὸ τεῖχος· προσελθόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων κατεστήκεέ σφι τειχομαχίη ἐρρωμενεστέρη. ἕως μὲν γὰρ ἀπῆσαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἠμύνοντο καὶ πολλῷ πλέον εἶχον τῶν Λακεδαιμονίων ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχέειν· ὡς δέ σφι Ἀθηναῖοι προσῆλθον, οὕτω δὴ ἰσχυρὴ ἐγίνετο τειχομαχίη καὶ χρόνον ἐπὶ πολλόν. τέλος δὲ ἀρετῇ τε καὶ λιπαρίῃ ἐπέβησαν Ἀθηναῖοι τοῦ τείχεος καὶ ἤριπον· τῇ δὴ ἐσεχέοντο οἱ Ἕλληνες· πρῶτοι δὲ ἐσῆλθον Τεγεῆται ἐς τὸ τεῖχος, καὶ τὴν σκηνὴν τὴν Μαρδονίου οὗτοι ἦσαν οἱ διαρπάσαντες, τά τε ἄλλα ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν φάτνην τῶν ἵππων ἑοῦσαν χαλκέην πᾶσαν καὶ θέης ἀξίην. τὴν μέν νυν φάτνην ταύτην τὴν Μαρδονίου ἀνέθεσαν ἐς τὸν νηὸν τῆς Ἀλέης Ἀθηναίης Τεγεῆται, τὰ δὲ ἄλλα ἐς ὠυτό, ὅσα περ ἔλαβον, ἐσήνεικαν τοῖσι Ἕλλησι. οἱ δὲ βάρβαροι οὐδὲν ἔτι στῖφος ἐποιήσαντο πεσόντος τοῦ τείχεος, οὐδέ τις αὐτῶν ἀλκῆς ἐμέμνητο, ἀλύκταζόν τε οἷα ἐν ὀλίγῳ χώρῳ πεφοβημένοι τε καὶ πολλαὶ μυριάδες κατειλημέναι ἀνθρώπων. παρῆν τε τοῖσι Ἕλλησι

az egész hadsereg megfutott, csak a perzsa és boiotiai lovasság nem, mely annyiban volt hasznára a menekülőknek, hogy mindig az ellenség közelében volt, s így a szaladó barátságos csapatoktól elzárta a görögöket. A győzők tehát Xerxes katonáinak nyomában 69
voltak és kaszabolták őket. Ép midőn a futás kezdődött, jutott el a hír a többi görög csapatokhoz, melyek Hera temploma mellett álltak és távol voltak a csatától, hogy a harcznak vége van és Pausanias katonái győztek. E hírre azok rendetlen futásban rohantak előre; a korinthosiak a hegy aljában azon útra vágtak be, mely a dombokon át egyenesen Demeter szentélyéhez vezet; míg a megaraiak és phliusiak a lapályon a legegyenesebb utat választották. Midőn ez utóbbiak közel értek az ellenséghez, s a thebaibeli lovascsapat, melynek Asopodoros állt az élén, észrevette, hogy minden rend nélkül törnek előre, rájuk csapott és hatszáz emberüket terítette le a síkon, a többieket pedig üldözve kergette föl a Kithaironra.

Ezek tehát dicsőség nélkül hullottak el. A perzsák és a többi 70
csapatok, melyek a fabástya mögé menekültek, hamarébb fölmásztak a tornyokba, mintsem a spártaiak megérkeztek; s itt elhelyezkedvén, teljes erőfeszítéssel eltorlaszolták a bástyát. Midőn a lakedaimoniak odaértek, erős küzdelem keletkezett a falak körül; de míg az athéniek távol valának, a barbárok védelmezték magukat és sokban fölülmulták a lakedaimoniakat, minthogy ezek nem értettek a falak ostromlásához. De midőn az athéniek is odaérkeztek, a bástyáknak heves ostromlására került a dolog, s ez sokáig tartott. Végre az athéniek vitézségük és kitartásuk következtében megmászták a falat, rést ütöttek rajta s így a görögök beözönlöttek. A falak közé a tegeaiak rontottak be először; ők kerítették kézre Mardonios sátrát s egyéb kincseken kivül a lovak jászolát, mely teljesen érczből készült és érdemes megnézni. Mardoniosnak ezt a jászolát a tegeaiak az aleai Athene templomában[51]) ajánlották föl, míg a többi zsákmányt a görögök közös szerzeményéhez rakták. A barbárok a bástya lerombolása után nem maradtak tovább csatarendben, senki sem gondolt már védelemre; eszüket vesztve futásnak eredtek azon a szűk téren, a hol annyi sok ezer ember volt beszorítva. A görögöknek olyan ritka

φονεύειν οὕτω ὥστε τριήκοντα μυριάδων στρατοῦ, καταδεουσέων τεσσέρων τὰς ἔχων Ἀρτάβαζος ἔφευγε, τῶν λοιπέων μηδὲ τρεῖς χιλιάδας περιγενέσθαι. Λακεδαιμονίων δὲ τῶν ἐκ Σπάρτης ἀπέθανον οἱ πάντες ἐν τῇ συμβολῇ εἷς καὶ ἐνενήκοντα, Τεγεητέων δὲ ἑκκαίδεκα, Ἀθηναίων δὲ δύο καὶ πεντήκοντα.

71 Ἠρίστευσε δὲ τῶν βαρβάρων πεζὸς μὲν ὁ Περσέων, ἵππος δὲ ἡ Σακέων, ἀνὴρ δὲ λέγεται Μαρδόνιος· Ἑλλήνων δέ, ἀγαθῶν γενομένων καὶ Τεγεητέων καὶ Ἀθηναίων, ὑπερεβάλοντο ἀρετῇ Λακεδαιμόνιοι. ἄλλῳ μὲν οὐδενὶ ἔχω ἀποσημήνασθαι (ἅπαντες γὰρ οὗτοι τοὺς κατ' ἑωυτοὺς ἐνίκων), ὅτι δὲ κατὰ τὸ ἰσχυρότερον προσηνείχθησαν καὶ τούτων ἐκράτησαν. καὶ ἄριστος ἐγένετο μακρῷ Ἀριστόδημος κατὰ γνώμας τὰς ἡμετέρας, ὃς ἐκ Θερμοπυλέων μοῦνος τῶν τριηκοσίων σωθεὶς εἶχε ὄνειδος καὶ ἀτιμίην. μετὰ δὲ τοῦτον ἠρίστευσαν Ποσειδώνιός τε καὶ Φιλοκύων καὶ Ἀμομφάρετος ὁ Σπαρτιήτης. καίτοι, γενομένης λέσχης ὃς γένοιτο αὐτῶν ἄριστος, ἔγνωσαν οἱ παραγενόμενοι Σπαρτιητέων Ἀριστόδημον μὲν βουλόμενον φανερῶς ἀποθανεῖν ἐκ τῆς παρεούσης οἱ αἰτίης, λυσσῶντά τε καὶ ἐκλείποντα τὴν τάξιν ἔργα ἀποδέξασθαι μεγάλα, Ποσειδώνιον δὲ οὐ βουλόμενον ἀποθνήσκειν ἄνδρα γενέσθαι ἀγαθόν· τοσούτῳ τοῦτον εἶναι ἀμείνω. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ φθόνῳ ἄν εἴποιεν· οὗτοι δὲ τοὺς κατέλεξα πάντες, πλὴν Ἀριστοδήμου, τῶν ἀποθανόντων ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ τίμιοι ἐγένοντο· Ἀριστόδημος δὲ βουλόμενος ἀποθανεῖν διὰ τὴν προειρημένην αἰτίην οὐκ ἐτιμήθη.

72 Οὗτοι μὲν τῶν ἐν Πλαταιῇσι ὀνομαστότατοι ἐγένοντο. Καλλικράτης γὰρ ἔξω τῆς μάχης ἀπέθανε, ἐλθὼν ἀνὴρ κάλλιστος ἐς τὸ στρατόπεδον τῶν τότε Ἑλλήνων, οὐ μοῦνον αὐτῶν Λακεδαιμονίων ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· ὃς, ἐπειδὴ ἐσφαγιάζετο Παυσανίης, κατήμενος ἐν τῇ τάξι ἐτρωματίσθη τοξεύματι τὰ πλευρά. καὶ δὴ οἱ μὲν ἐμάχοντο, ὁ δ' ἐξενηνειγμένος ἐδυσθανάτεέ τε καὶ ἔλεγε πρὸς Ἀρίμνηστον ἄνδρα Πλαταιέα οὐ μέλειν οἱ ὅτι πρὸ τῆς Ἑλλάδος ἀποθνήσκει, ἀλλ' ὅτι οὐκ

alkalmuk kínálkozott az öldöklésre, hogy alig háromezer ember élte túl a csatát a háromszázezer közűl, leszámítva azt a negyvenezer embert, a kikkel Artabazos elmenekült. A spártai lakedaimoniak közül összesen kilenczvenegy ember esett el a csatában, a tegeaiak közül tizenhat, az athéniek közül ötvenkettő.[52])

A barbárok részéről legnagyobb bátorságot tanúsítottak a 71
gyaloghadban a perzsák, a lovas seregben a sakák; míg egyes férfiak között Mardonios vált ki. A görögök között a tegeaiak és athéniek vitézül harczoltak, de mindannyiukat felülmulták a lakedaimoniak. Ezt pedig semmi más tényből nem következtethetem (mert a görögök mindnyájan legyőzték a velök szemben állott csapatokat), mint abból, hogy a lakedaimoniak támadták meg és győzték le az ellenség legerősebb részét. S ekkor nézetem szerint Aristodemos vált ki leginkább bátorságával, ugyanaz, a ki egyedül menekült vala meg háromszáz társa közül Thermopylaiból, s kit ezért gyalázat és közmegvetés sujtott. Utána következett Poseidonios, Philokyon és a spártai Amompharetos.[53]) Egy alkalommal azonban, midőn a csatában résztvett spártaiak azon vitatkoztak, hogy ki volt közöttük a legvitézebb, úgy itéltek, hogy Aristodemos a rajta száradt gyalázat miatt szemlátomást kereste a halált, s őrjöngő ember módjára a csatarendből kitörve hajtott végre nagy tetteket; Poseidonios azonban nem akart meghalni, s mégis vitéz embernek bizonyult; ennyivel kiválóbb tehát, mint amaz. Ámde talán az irigység mondatta ezt velök. Mindezek, a kiket e csata halottjaiként fölsoroltam, Aristodemos kivételével valamennyien nagy halotti tisztességben részesültek. Aristodemostól azonban, ki készakarva halt meg, az előbb kifejtett okból megvonták a tiszteletet.

Ezek tüntették ki magukat leginkább a plataiai csatában. 72
Mert Kallikrates, nemcsak a spártaiak között, hanem az egész-görög táborban legszebb görög ember, a csatán kivül halt meg. Mialatt Pausanias áldozatot mutatott be, ő a csatarendben ült, s ekkor egy nyíl megsebezte az oldalát. Míg tehát társai a csatába indultak, őt félre kellett vinni, s nyomorult módon lehelte ki lelkét; a mint ő maga is mondta a plataiai Arimnestosnak,[54]) hogy nem azért búsul, mert hazájáért hal meg, hanem azért, mert nem

ἐχρήσατο τῇ χειρὶ καὶ ὅτι οὐδὲν ἐστί οἱ ἀποδεδεγμένον ἔργον ἑωυτοῦ ἄξιον προθυμευμένου ἀποδέξασθαι.

73 Ἀθηναίων δὲ λέγεται εὐδοκιμῆσαι Σωφάνης ὁ Εὐτυχίδεω, ἐκ δήμου Δεκελεῆθεν, Δεκελέων δὲ τῶν κοτε ἐργασαμένων ἔργον χρήσιμον ἐς τὸν πάντα χρόνον, ὡς αὐτοὶ Ἀθηναῖοι λέγουσι. ὡς γὰρ δὴ τὸ πάλαι κατὰ Ἑλένης κομιδὴν Τυνδαρίδαι ἐσέβαλον ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν σὺν στρατοῦ πλήθεϊ καὶ ἀνίστασαν τοὺς δήμους, οὐκ εἰδότες ἵνα ὑπεξέκειτο ἡ Ἑλένη, τότε λέγουσι τοὺς Δεκελέας, οἱ δὲ αὐτὸν Δέκελον ἀχθόμενόν τε τῇ Θησέος ὕβρι καὶ δειμαίνοντα περὶ πάσῃ τῇ Ἀθηναίων χώρῃ, ἐξηγησάμενον σφι τὸ πᾶν πρῆγμα κατηγήσασθαι ἐπὶ τὰς Ἀφίδνας, τὰς δὴ Τιτακὸς ἐὼν αὐτόχθων καταπροδιδοῖ Τυνδαρίδῃσι. τοῖσι δὲ Δεκελεῦσι ἐν Σπάρτῃ ἀπὸ τούτου τοῦ ἔργου ἀτελείη τε καὶ προεδρίη διατελέει ἐς τόδε αἰεὶ ἔτι ἐοῦσα, οὕτω ὥστε καὶ ἐς τὸν πόλεμον τὸν ὕστερον πολλοῖσι ἔτεσι τούτων γενόμενον Ἀθηναίοισί τε καὶ Πελοποννησίοισι, σινομένων
74 τὴν ἄλλην Ἀττικὴν Λακεδαιμονίων, Δεκελέης ἀπέχεσθαι. τούτου τοῦ δήμου ἐὼν ὁ Σωφάνης καὶ ἀριστεύσας τότε Ἀθηναίων διξοὺς λόγους λεγομένους ἔχει, τὸν μὲν ὡς ἐκ τοῦ ζωστῆρος τοῦ θώρηκος ἐφόρεε χαλκέῃ ἁλύσι δεδεμένην ἄγκυραν σιδηρέην, τὴν ὅκως πελάσειε ἀπικνεόμενος τοῖσι πολεμίοισι βαλέσκετο, ἵνα δή μιν οἱ πολέμιοι ἐκπίπτοντες ἐκ τῆς τάξιος μετακινῆσαι μὴ δυναίατο· γινομένης δὲ φυγῆς τῶν ἐναντίων δέδοκτο τὴν ἄγκυραν ἀναλαβόντα οὕτω διώκειν. οὗτος μὲν οὕτω λέγεται, ὁ δ' ἕτερος τῶν λόγων τῷ πρότερον λεχθέντι ἀμφισβατέων λέγεται, ὡς ἐπ' ἀσπίδος αἰεὶ περιθεούσης καὶ οὐδαμὰ ἀτρεμιζούσης ἐφόρεε ἄγκυραν, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ θώ-
75 ρηκος δεδεμένην σιδηρέην. ἔστι δὲ καὶ ἕτερον Σωφάνεϊ λαμπρὸν ἔργον ἐξεργασμένον, ὅτι περικατημένων Ἀθηναίων Αἴγιναν Εὐρυβάτην τὸν Ἀργεῖον ἄνδρα πεντάεθλον ἐκ προκλήσιος ἐφόνευσε. αὐτὸν δὲ Σωφάνεα χρόνῳ ὕστερον τούτων κατέλαβε ἄνδρα γενόμενον ἀγαθόν, Ἀθηναίων στρατηγέοντα ἅμα Λεάγρῳ τῷ Γλαύκωνος, ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἠδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσέων μαχόμενον.

76 Ὡς δὲ τοῖσι Ἕλλησι ἐν Πλαταιῇσι κατέστρωντο οἱ βάρβα-

használhatta kezét s nem hajthatott végre hírnevéhez méltó tettet, a mire annyira vágyott.

Az athéniek közül hagyomány szerint Sophanes, Eurytychi- 73
des fia, egy Dekeleia-községbeli ember tünt ki. Dekeleiának polgárai, mint maguk az athéniek beszélik, olyan tettet vittek egyszer végbe, mely minden időkre hasznot hajtott nekik. Midőn ugyanis hajdanában a Tyndaridák Helene fölkeresése végett hatalmas sereggel Attikába törtek, s nem tudván, hogy hova rejtették el Helenét, a községeket feldulták: akkor a hagyomány szerint a dekeleiaiak, vagy mint némelyek mondják, maga Dekelos, föl levén bőszülve Theseus gőgje miatt, s egész Attikát féltvén, föltárta a spártaiak előtt az egész dolgot, s elvezette őket Aphidnaiba, melyet az odavaló Titakos a Tyndaridák kezére játszott. A dekeleiaiak e tettükért adómentességet kaptak Spártától, meg első sorbeli széket játékai alkalmával, s ezt a jogot még ma is élvezik; úgy hogy abban a háborúban, mely sok évvel később tört ki az athéniek és a peloponnesosiak között, a lakedaimoniak Attikának egyéb részeit elpusztították, Dekeleiát azonban megkímélték.[55])

Ebből a községből származott Sophanes, ki leginkább kitüntette 74
magát az athéniek között. Róla különben kétféle hagyomány kering; az egyik szerint pánczélövéről egy érczlánczczal odaerősített vashorgony lógott le, melyet az ellenséghez közeledve mindig ki szokott vetni, hogy így az ellenség, ha a csatarendből kitör, ki ne mozdíthassa helyéből; ha pedig az ellenség megfutott, a horgonyt rendesen fölvette és így vett részt az üldözésben. Ez az egyik hagyomány; a másik azonban ellentmond az előbbinek, s e szerint a horgony nem volt pánczéljához erősítve, csak kiverve pajzsán, melyet szüntelenül forgatott és sohasem hevertetett. Ugyanez a Sophanes egy másik vitéz tettet is hajtott végre; 75
midőn ugyanis az athéniekAiginát ostromolták, az ötös küzdelemben győztes argosi Eurybatest viadalra hivta és megölte. Magát Sophanest később érte utól a balvégzet; mint vitéz ember Leagrossal, Glaukon fiával volt vezére az athénieknek a Datos mellett levő aranybányákért vivott csatában, s ekkor az edonok megölték.[56])

Miután a görögök Plataia mellett legyőzték a barbárokat, egy 76

ροι, ἐνθαῦτα σφι ἐπῆλθε γυνὴ αὐτόμολος, ἡ ἐπειδὴ ἔμαθε ἀπολωλότας τοὺς Πέρσας καὶ νικῶντας τοὺς Ἕλληνας, ἐοῦσα παλλακὴ Φαρανδάτεος τοῦ Τεάσπιος ἀνδρὸς Πέρσεω, κοσμησαμένη χρυσῷ πολλῷ καὶ αὐτὴ καὶ ἀμφίπολοι καὶ ἐσθῆτι τῇ καλλίστῃ τῶν παρεουσέων, καταβᾶσα ἐκ τῆς ἁρμαμάξης ἐχώρεε ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔτι ἐν τῇσι φονῇσι ἐόντας, ὁρέουσα δὲ πάντα ἐκεῖνα διέποντα Παυσανίην, πρότερόν τε τὸ οὔνομα ἐξεπισταμένη καὶ τὴν πάτρην ὥστε πολλάκις ἀκούσασα, ἔγνω τε τὸν Παυσανίην καὶ λαβομένη τῶν γουνάτων ἔλεγε τάδε. «ὦ βασιλεῦ Σπάρτης, λῦσαί με τὴν ἱκέτιν αἰχμαλώτου δουλοσύνης. σὺ γὰρ καὶ ἐς τόδε ὤνησας, τούσδε ἀπολέσας τοὺς οὔτε δαιμόνων οὔτε θεῶν ὄπιν ἔχοντας. εἰμὶ δὲ γένος μὲν Κῴη, θυγάτηρ δὲ Ἡγητορίδεω τοῦ Ἀνταγόρεω. βίῃ δέ με λαβὼν ἐν Κῷ εἶχε ὁ Πέρσης.» ὁ δὲ ἀμείβεται τοῖσιδε. «γύναι, θάρσεε καὶ ὡς ἱκέτις καὶ εἰ δὴ πρὸς τούτῳ τυγχάνεις ἀληθέα λέγουσα καὶ εἰς θυγάτηρ Ἡγητορίδεω τοῦ Κῴου, ὃς ἐμοὶ ξεῖνος μάλιστα τυγχάνει ἐὼν τῶν περὶ ἐκείνους τοὺς χώρους οἰκημένων.» ταῦτα δὲ εἶπας τότε μὲν ἐπέτρεψε τῶν ἐφόρων τοῖσι παρεοῦσι, ὕστερον δὲ ἀπέπεμψε ἐς Αἴγιναν, ἐς τὴν αὐτὴ ἤθελε ἀπικέσθαι.

77 Μετὰ δὲ τὴν ἄπιξιν τῆς γυναικός, αὐτίκα μετὰ ταῦτα ἀπίκοντο Μαντινέες ἐπ᾽ ἐξεργασμένοισι· μαθόντες δὲ ὅτι ὕστερον ἥκουσι τῆς συμβολῆς, συμφορὴν ἐποιεῦντο μεγάλην, ἄξιοί τε ἔφασαν εἶναι σφέας ζημιῶσαι. πυνθανόμενοι δὲ τοὺς Μήδους τοὺς μετὰ Ἀρταβάζου φεύγοντας, τούτους ἐδίωκον μέχρι Θεσσαλίης· Λακεδαιμόνιοι δὲ οὐκ ἐῶν φεύγοντας διώκειν. οἱ δὲ ἀναχωρήσαντες ἐς τὴν ἑωυτῶν τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιῆς ἐδίωξαν ἐκ τῆς γῆς. μετὰ δὲ Μαντινέας ἦκον Ἠλεῖοι, καὶ ὡσαύτως οἱ Ἠλεῖοι τοῖσι Μαντινεῦσι συμφορὴν ποιησάμενοι ἀπαλλάσσοντο· ἀπελθόντες δὲ καὶ οὗτοι τοὺς ἡγεμόνας ἐδίωξαν. τὰ κατὰ Μαντινέας μὲν καὶ Ἠλείους τοσαῦτα.

78 Ἐν δὲ Πλαταιῇσι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Αἰγινητέων ἦν Λάμπων Πυθέω, Αἰγινητέων ἐὼν τὰ πρῶτα, ὃς ἀνοσιώτατον ἔχων λόγον ἴετο πρὸς Παυσανίην, ἀπικόμενος δὲ σπουδῇ ἔλεγε τάδε. «ὦ παῖ Κλεομβρότου, ἔργον ἔργασταί τοι ὑπερφυὲς μέγαθός τε καὶ κάλλος, καί τοι θεὸς παρέδωκε ῥυσάμενον

asszony szökött át hozzájuk az ellenségtől. A perzsa Pharandatesnek, Teaspis fiának az ágyasa [57]) volt, s midőn meghallotta, hogy a perzsák elpusztultak, s a görögök győztek, magát és szolganőit sok arany ékszerrel, meg a magával hozott legszebb ruhával fölpiperézte, leszállott kocsijáról és átment a lakedaimoniakhoz, kik még az öldökléssel valának elfoglalva. Midőn a mindenben intézkedő Pausaniast meglátta, kinek nevét és hazáját régebben sokszor hallotta emlegetni, s fölismerte, hogy neki Pausaniasnak kell lenni, térdét átfogva, így szólt: «Oh Spárta királya, szabadíts meg engem oltalomkeresőt a hadi fogságból. Már eddig is szolgálatot tettél nekem, hogy tönkre tetted ezeket az embereket, kiknek sem a szellemek, sem az istenek nem szentek. Én Kos szigetéről származom, s Hegetoridesnek, Antagoras fiának vagyok a leánya. A perzsa Kos szigetén elfogott, s erőszakkal magával hurczolt.» — «Asszony, felelé Pausanias, bizzál bennem; már mint oltalomkereső is szabad vagy, annál inkább azonban, ha igazat beszélsz és a kosi Hegetorides az atyád, ki azon a tájon legkedvesebb vendég-barátom.» Így szólván, az akkor ép jelenlevő ephorosok gondjára bizta, később pedig Aiginába küldte, a hova az maga is kivánkozott.[58])

Mindjárt az asszonynak megérkezése után jelentek meg a 77
mantineaiak, de már mindennek vége volt. Mikor látták, hogy későn jöttek s nem vehetnek részt a csatában, nagyon röstelték a dolgot, s méltóknak jelentették ki magukat a büntetésre; meghallván pedig, hogy a médek egy része Artabazos vezérlete alatt elmenekült, Thessaliáig akarták őket üldözni, de a lakedaimoniak nem engedték meg a menekülők üldözését. Visszatértek tehát hazájukba, vezéreiket azonban száműzték. A mantineaiak után az elisiek is megérkeztek, s szintén elröstelték magukat; majd pedig haza térvén, ők is száműzték vezéreiket. Ennyit a mantineaiakra és az elisiekre vonatkozólag.

Plataiánál, az aiginaiak táborában, volt egy igen előkelő aiginai 78
ember, Lampon, Pytheas fia,[59]) ki nagy hévvel Pausaniashoz ment és a legnyomorúltabb ajánlattal állott eléje, így szólván: «Kleombrotos fia! Olyan tettet vittél véghez, mely minden nagyságot és szépséget fölülmul. Az isten kegye megengedte, hogy Görögország-

τὴν Ἑλλάδα κλέος καταθέσθαι μέγιστον Ἑλλήνων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν. σὺ δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐπὶ τούτοισι ποίησον, ὅκως λόγος τέ σε ἔχῃ ἔτι μέζων καί τις ὕστερον φυλάσσηται τῶν βαρβάρων μὴ ὑπάρχειν ἔργα ἀτάσθαλα ποιέων ἐς τοὺς Ἕλληνας. Λεωνίδεω γὰρ ἀποθανόντος ἐν Θερμοπύλῃσι Μαρδόνιός τε καὶ Ξέρξης ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν ἀνεσταύρωσαν· τῷ σὺ τὴν ὁμοίην ἀποδιδοὺς ἔπαινον ἕξεις πρῶτα μὲν ὑπὸ πάντων Σπαρτιητέων, αὖτις δὲ καὶ πρὸς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· Μαρδόνιον γὰρ ἀνασκολοπίσας τετιμωρήσεαι ἐς πάτρων τὸν σὸν
79 Λεωνίδην.» ὁ μὲν δοκέων χαρίζεσθαι ἔλεγε τάδε, ὁ δ' ἀντεμείβετο τοῖσιδε. «ὦ ξεῖνε Αἰγινῆτα, τὸ μὲν εὐνοέειν τε καὶ προορᾶν ἄγαμαί σευ, γνώμης μέντοι ἡμάρτηκας χρηστῆς· ἐξαείρας γὰρ με ὑψοῦ καὶ τὴν πάτρην καὶ τὸ ἔργον, ἐς τὸ μηδὲν κατέβαλες παραινέων νεκρῷ λυμαίνεσθαι, καὶ ἢν ταῦτα ποιέω, φὰς ἄμεινόν με ἀκούσεσθαι· τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροισι ποιέειν ἢ περ Ἕλλησι· καὶ ἐκείνοισι δὲ ἐπιφθονέομεν. ἐγὼ δ' ὧν τούτου εἵνεκα μήτε Αἰγινήτῃσι ἄδοιμι μήτε τοῖσι ταῦτα ἀρέσκεται, ἀποχρᾷ τέ μοι Σπαρτιήτῃσι ἀρεσκόμενον ὅσια μὲν ποιέειν, ὅσια δὲ καὶ λέγειν. Λεωνίδῃ δέ, τῷ με κελεύεις τιμωρῆσαι, φημὶ μεγάλως τετιμωρῆσθαι, ψυχῇσί τε τῇσι τῶνδε ἀναριθμήτοισι τετίμηται αὐτός τε καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν Θερμοπύλῃσι τελευτήσαντες. σὺ μέντοι ἔτι ἔχων λόγον τοιόνδε μήτε προσέλθῃς ἔμοιγε μήτε συμβουλεύσῃς, χάριν τε ἴσθι ἐὼν ἀπαθής.»

80 Ὁ μὲν ταῦτα ἀκούσας ἀπαλλάσσετο. Παυσανίης δὲ κήρυγμα ποιησάμενος μηδένα ἅπτεσθαι τῆς λείης, συγκομίζειν ἐκέλευε τοὺς εἵλωτας τὰ χρήματα. οἱ δὲ ἀνὰ τὸ στρατόπεδον σκιδνάμενοι εὗρισκον σκηνὰς κατεσκευασμένας χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, κλίνας τε ἐπιχρύσους καὶ ἐπαργύρους, κρητῆράς τε χρυσέους καὶ φιάλας τε καὶ ἄλλα ἐκπώματα· σάκκους τε ἐπ' ἁμαξέων εὗρισκον, ἐν τοῖσι λέβητες ἐφαίνοντο ἐνεόντες χρύσεοί τε καὶ ἀργύρεοι· ἀπό τε τῶν νεκρῶν ἐσκύλευον φέλιά τε καὶ στρεπτοὺς παὶ τοὺς ἀκινάκας ἐόντας χρυσέους, ἐπεὶ ἐσθῆτός γε ποικίλης λόγος ἐγίνετο οὐδείς. ἐνθαῦτα πολλὰ μὲν κλέπτοντες ἐπώλεον πρὸς τοὺς Αἰγινήτας οἱ εἵλωτες, πολλὰ δὲ καὶ ἀπεδείκνυσαν, ὅσα αὐτῶν οὐκ οἷά τε ἦν κρύψαι· ὥστε Αἰγινήτῃσι οἱ μεγάλοι πλοῦτοι ἀρχὴν ἐνθεῦτεν ἐγένοντο, οἳ τὸν χρυσὸν

got megmentsd, s a legnagyobb dicsőség jusson osztályrészedül, melyet mi görögök csak ismerünk. Fejezd be művedet, hogy még nagyobb legyen a híred, s hogy ezentúl minden barbár nép óvakodjék tőlünk, s ne fogjon a görögök ellen istenkáromló dologba. Midőn Leonidas Thermopylainál meghalt, Mardonios és Xerxes rendeletéből lefejezték és keresztre feszítették. Torold meg hasonlóval, s fennen fognak magasztalni a spártaiak, szintúgy a többi görögök is. Mert ha Mardoniost keresztre feszítteted, nagybátyádért, Leonidasért is bosszút állsz.» Abban a hiszemben 79
szólt így Lampon, hogy lekötelezi Pausaniast; de ez így válaszolt: «Aiginai barátom! Dicsérem jóindulatodat és gondoskodásodat, tanácsodat azonban nem helyeslem; mert míg egyrészt engem, hazámat és tettemet az égig magasztaltad, másrészt azonban a földig tiportál buzdításoddal, hogy gyalázzam meg a halottat, meg szavaiddal, hogy így nagyobb lesz még a hírem. Ilyen tett inkább a barbárokhoz illik, mint a görögökhöz; pedig még őket is megrójjuk érte. Ilyetén módon nem kívánok én tetszeni az aiginaiaknak, sem azoknak, kik az ilyen tettet dicsérik. Megelégszem én azzal, ha a lakedaimoniaknak tetszem, mikor becsületeset cselekszem és becsületeset beszélek. Midőn pedig arra buzdítasz, hogy álljak bosszút Leonidasért: hidd el, fényesen bosszút álltam e halottak végtelen száma által ő érte is, azokért is, a kik Thermopylainál elestek. Te pedig ilyen beszéddel és javaslattal ne jöjj többé hozzám, s köszönd meg, hogy büntetlenül elbocsátlak.»

Lampon e válaszra eltakarodott. Pausanias ezután kihirdette, 80
hogy senki se nyúljon a zsákmányhoz, s a helotáknak megparancsolta, hogy a kincseket hordják egy helyre. Ezek tehát elszéledtek a táborban, s aranynyal meg ezüsttel földiszített sátrakat találtak, szintúgy aranyozott és ezüstözött ágyakat, arany edényeket, csészéket és egyéb ivóeszközöket. Zsákokat is leltek a szekereken, melyekben arany és ezüst üstök valának. A földön heverő halottakról leszedték a karpereczeket, nyaklánczokat és aranynyal diszített kardokat, mert a tarka ruházattal senki sem törődött. A heloták ekkor sokat elorzottak és eladtak az aiginaiaknak, azonban sokat is beszolgáltattak, különösen a mit nem lehetett elrejteni. Innen eredt az aiginaiak nagy gazdagsága, kik az aranyat

81 ἅτε ἐόντα χαλκὸν δῆθεν παρὰ τῶν εἰλώτων ὠνέοντο. συμφορήσαντες δὲ τὰ χρήματα καὶ δεκάτην ἐξελόντες τῷ ἐν Δελφοῖσι θεῷ, ἀπ' ἧς ὁ τρίπους ὁ χρύσεος ἀνετέθη ὁ ἐπὶ τοῦ τρικαρήνου ὄφιος τοῦ χαλκέου ἐπεστεὼς ἄγχιστα τοῦ βωμοῦ, καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπίῃ θεῷ ἐξελόντες, ἀπ' ἧς δεκάπηχυν χάλκεον Δία ἀνέθηκαν, καὶ τῷ ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἀπ' ἧς ἑπτάπηχυς χάλκεος Ποσειδέων ἐξεγένετο, ταῦτα ἐξελόντες τὰ λοιπὰ διαιρέοντο, καὶ ἔλαβον ἕκαστοι τῶν ἄξιοι ἦσαν, καὶ τὰς παλλακὰς τῶν Περσέων καὶ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὰ ἄλλα χρήματά τε καὶ ὑποζύγια. ὅσα μέν νυν ἐξαίρετα τοῖσι ἀριστεύσασι αὐτῶν ἐν Πλαταιῇσι ἐδόθη, οὐ λέγεται πρὸς οὐδαμῶν, δοκέω δ' ἔγωγε καὶ τούτοισι δοθῆναι· Παυσανίῃ δὲ πάντα δέκα ἐξαιρέθη τε καὶ ἐδόθη, γυναῖκες ἵπποι τάλαντα κάμηλοι, ὡς δὲ αὖτως καὶ τἆλλα χρήματα.

82 Λέγεται δὲ καὶ τάδε γενέσθαι, ὡς Ξέρξης φεύγων ἐκ τῆς Ἑλλάδος Μαρδονίῳ τὴν κατασκευὴν καταλίποι τὴν ἑωυτοῦ· Παυσανίην ὦν ὁρέοντα τὴν Μαρδονίου κατασκευὴν χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ καὶ παραπετάσμασι ποικίλοισι κατεσκευασμένην, κελεῦσαι τούς τε ἀρτοκόπους καὶ τοὺς ὀψοποιοὺς κατὰ ταὐτὰ καθὼς Μαρδονίῳ δεῖπνον παρασκευάζειν. ὡς δὲ κελευόμενοι οὗτοι ἐποίευν ταῦτα, ἐνθαῦτα τὸν Παυσανίην ἰδόντα κλίνας τε χρυσέας καὶ ἀργυρέας εὖ ἐστρωμένας καὶ τραπέζας τε χρυσέας καὶ ἀργυρέας καὶ παρασκευὴν μεγαλόπρεπέα τοῦ δείπνου, ἐκπλαγέντα τὰ προκείμενα ἀγαθὰ κελεῦσαι ἐπὶ γέλωτι τοὺς ἑωυτοῦ διηκόνους παρασκευάσαι Λακωνικὸν δεῖπνον. ὡς δὲ τῆς θοίνης ποιηθείσης ἦν πολλὸν τὸ μέσον, τὸν Παυσανίην γελάσαντα μεταπέμψασθαι τῶν Ἑλλήνων τοὺς στρατηγούς, συνελθόντων δὲ τούτων εἰπεῖν τὸν Παυσανίην, δεικνύντα ἐς ἑκατέρην τοῦ δείπνου παρασκευήν, «ἄνδρες Ἕλληνες, τῶνδε εἵνεκα ἐγὼ ὑμέας συνήγαγον, βουλόμενος ὑμῖν τοῦδε τοῦ Μήδων ἡγεμόνος τὴν ἀφροσύνην δέξαι, ὃς τοιήνδε δίαιταν ἔχων ἦλθε ἐς ἡμέας οὕτω διζυρὴν ἔχοντας ἀπαιρησόμενος.» ταῦτα μὲν Παυσανίην λέγεται εἰπεῖν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων.

83 Ὑστέρῳ μέντοι χρόνῳ μετὰ ταῦτα καὶ τῶν Πλαταιέων εὗρον συχνοὶ θήκας χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων. ἐφάνη δὲ καὶ τόδε ὕστερον ἐπὶ τούτων τῶν νεκρῶν

úgy vették meg a helotáktól, mint ha ércz lett volna.[60]) Midőn a 81
zsákmányt összegyűjtötték, egy tizedet a delphoibeli istennek tettek félre, s ebből készült az arany tripusz, mely mindjárt az oltár mellett a háromfejű érczkigyó fölött áll.[61]) Az olympiai istennek fölajánlott tizedből készült Zeusnak tíz rőf magas érczszobra, az isthmosi istennek fölajánlott tizedből pedig Poseidonnak hét rőf magas érczszobra.[62]) Ennyit tettek félre, a többit pedig szétosztották, s mindegyik annyit kapott, a mennyit megérdemelt. Ily módon osztották szét a perzsák ágyasait, aranyat, ezüstöt, egyéb kincseket és az igás állatokat. Hogy miféle külön jutalomban részesültek azok, a kik magukat a plataiai csatában kitüntették, arról semmiféle hagyomány sem emlékezik meg; de azt hiszem, hogy kaptak. Pausaniasnak mindenből kiválasztottak és odaajándékoztak egy tizedet, asszonyokat, lovakat, pénzt, tevéket, szintúgy más kincseket is.

A szóbeli hagyomány a következő adomát is megőrizte. Midőn 82
Xerxes Görögországból elmenekült, Mardoniossal együtt hadi sátrát is odahagyta; Pausanias pedig meglátván Mardoniosnak aranynyal, ezüsttel és tarka szőnyegekkel földiszített sátrát, megparancsolta a sütőknek és szakácsoknak, hogy olyan ebédet készítsenek, a minőt Mardoniosnak szoktak. Ők tehát a parancs értelmében jártak el, s midőn Pausanias az aranynyal, ezüsttel díszített, jól fölpárnázott és drága szőnyegekkel betakart kereveteket, az aranynyal és ezüsttel kivert asztalokat, valamint az ebédnek ragyogó készletét meglátta: elámult az előtte heverő kincseken, s jó kedvében meghagyta a saját szolgáinak, hogy készítsenek neki egy spártai ebédet. A mint a két ebéd felszolgálása közben kitünt a nagy különbség, Pausanias nevetett és előhivatta a görögök vezéreit. Összejövetelük után a kétféle asztalkészletre mutatva, így szólt: «Görög emberek! Azért hivattalak egybe, hogy kimutassam a méd vezérnek ostobaságát, ki ilyen asztal birtokában hozzánk jött kirabolni nyomorúságunkat.» Így szólt a hagyomány szerint Pausanias a görög vezérekhez.

A csata után még később is sok plataiai ember talált arany- 83
nyal, ezüsttel és egyéb kincsekkel teli ládákat. Nemrég pedig a következő különös dolgokra akadtak. Midőn a halottak húsa a

περιψιλωθέντων τὰς σάρκας· συνεφόρεον γὰρ τὰ ὀστέα οἱ Πλαταιέες ἐς ἕνα χῶρον· εὑρέθη κεφαλὴ οὐκ ἔχουσα ῥαφὴν οὐδεμίαν ἀλλ' ἐξ ἑνὸς ἐοῦσα ὀστέου, ἐφάνη δὲ καὶ γνάθος καὶ τὸ ἄνω τῆς γνάθου ἔχουσα ὀδόντας μουνοφυέας ἐξ ἑνὸς ὀστέου πάντας τούς τε ὀδόντας καὶ γομφίους· καὶ πενταπήχεος ἀνδρὸς
84 ὀστέα ἐφάνη .... ἐπείτε δὲ Μαρδονίου δευτέρῃ ἡμέρῃ ὁ νεκρὸς ἠφάνιστο, ὑπὸ ὅτευ μὲν ἀνθρώπων τὸ ἀτρεκὲς οὐκ ἔχω εἰπεῖν, πολλοὺς δέ τινας ἤδη καὶ παντοδαποὺς ἤκουσα θάψαι Μαρδόνιον, καὶ δῶρα μεγάλα οἶδα λαβόντας πολλοὺς παρὰ Ἀρτόντεω τοῦ Μαρδονίου παιδὸς διὰ τοῦτο τὸ ἔργον· ὅστις μέντοι ἦν αὐτῶν ὁ ὑπελόμενός τε καὶ θάψας τὸν νεκρὸν τὸν Μαρδονίου, οὐ δύναμαι ἀτρεκέως πυθέσθαι, ἔχει δέ τινα φάτιν καὶ Διονυ-
85 σοφάνης ἀνὴρ Ἐφέσιος θάψαι Μαρδόνιον. ἀλλ' ὁ μὲν τρόπῳ τοιούτῳ ἐτάφη. οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς ἐν Πλαταιῇσι τὴν λῆίην διείλοντο, ἔθαπτον τοὺς ἑωυτῶν χωρὶς ἕκαστοι. Λακεδαιμόνιοι μὲν τριξὰς ἐποιήσαντο θήκας· ἔνθα μὲν τοὺς ἱρέας ἔθαψαν, τῶν καὶ Ποσειδώνιος καὶ Ἀμομφάρετος ἦσαν καὶ Φιλοκύων τε καὶ Καλλικράτης. ἐν μὲν δὴ ἑνὶ τῶν τάφων ἦσαν οἱ ἱρέες, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ οἱ ἄλλοι Σπαρτιῆται, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ οἱ εἵλωτες. οὗτοι μὲν οὕτω ἔθαπτον, Τεγεῆται δὲ χωρὶς πάντας ἀλέας, καὶ Ἀθηναῖοι τοὺς ἑωυτῶν ὁμοῦ, καὶ Μεγαρέες τε καὶ Φλιάσιοι τοὺς ὑπὸ τῆς ἵππου διαφθαρέντας. τούτων μὲν δὴ πάντων πλήρεες ἐγένοντο οἱ τάφοι· τῶν δὲ ἄλλων ὅσοι καὶ φαίνονται ἐν Πλαταιῇσι ἐόντες τάφοι, τούτους δέ, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, ἐπαισχυνομένους τῇ ἀπεστοῖ τῆς μάχης ἑκάστους χώματα χῶσαι κεινὰ τῶν ἐπιγινομένων εἵνεκεν ἀνθρώπων, ἐπεὶ καὶ Αἰγινητέων ἐστὶ αὐτόθι καλεόμενος τάφος, τὸν ἐγὼ ἀκούω καὶ δέκα ἔτεσι ὕστερον μετὰ ταῦτα δεηθέντων τῶν Αἰγινητέων χῶσαι Κλεάδην τὸν Αὐτοδίκου ἄνδρα Πλαταιέα, πρόξεινον ἐόντα αὐτῶν.

86 Ὡς δ' ἄρα ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς ἐν Πλαταιῇσι οἱ Ἕλληνες, αὐτίκα βουλευομένοισί σφι ἐδόκεε στρατεύεσθαι ἐπὶ τὰς Θήβας καὶ ἐξαιτέειν αὐτῶν τοὺς μηδίσαντας, ἐν πρώτοισι δὲ αὐτῶν Τιμηγενίδην καὶ Ἀτταγῖνον, οἳ ἀρχηγέται ἀνὰ πρώτους ἦσαν· ἢν δὲ μὴ ἐκδιδῶσι, μὴ ἀπανίστασθαι ἀπὸ τῆς πόλιος πρότερον ἢ ἑξέλωσι. ὡς δέ σφι ταῦτα ἔδοξε, οὕτω δὴ ἑνδεκάτῃ ἡμέρῃ ἀπὸ τῆς συμβολῆς ἀπικόμενοι ἐπολιόρκεον Θηβαίους, κελεύοντες ἐκδιδόναι τοὺς ἄνδρας· οὐ βουλομένων δὲ τῶν Θηβαίων ἐκδιδόναι, τήν τε γῆν αὐτῶν
87 ἔταμνον καὶ προσέβαλλον πρὸς τὸ τεῖχος. καὶ οὐ γὰρ ἐπαύοντο

csontokról levált, a plataiaiak egy helyre hordották össze a csontokat, s ekkor egy olyan koponyát is találtak, melynek sehol sem volt varratja, az egész egy csontból volt; találtak azután egy alsó és egy felső állkapcsot, melyeken az összes fogak elől és hátul egy csontból álltak és össze voltak nőve. Egy öt rőf magas ember csontvázára is akadtak. A csata után másnap Mardonios holttestе 84
eltünt. Hogy ki lopta el, nem mondhatom meg pontosan, mert nagyon sok és mindenféle vidékű emberről mondják, hogy eltemette volna Mardoniost; s tudom, hogy sok ember kapott ezért nagy ajándékot Artontestől, Mardonios fiától. De én nem nyomozhattam ki biztosan, hogy ki lopta el és rejtette sírba a halottat; némi valószinűség a mellett szól, hogy Mardoniost az ephesosi Dionysophanes temette el, s így jutott örök nyugvóhelyhez.[63]) Midőn 85
a görögök Plataia mellett elosztották a zsákmányt, minden egyes nép külön temette el halottait. A lakedaimoniak három sírt ástak. Az elsőbe temették az ifjakat, s ide került még Poseidonios, Amompharetos, Philokyon és Kallikrates;[64]) a másodikba kerültek a többi spártaiak, a harmadikba a helotáк. Így temették el ezeket. A tegeaiak összes halottaikat egy sírba tették, szintúgy az athéniek a magukét, valamint a megaraiak és phliusiak azokat, kiket a lovasság konczolt vala fel.[65]) Ezek a sírok mind tele vannak halottakkal; a többiek azonban, melyek Plataia mellett láthatók, tudomásom szerint csak üres dombok, melyeket az egyes államok emeltettek szégyenből az utókor előtt, hogy távol voltak a csatától. Így van itt egy sír, mely az aiginaiak nevét viseli, s melyről azt hallom, hogy tíz évvel a csata után hantolta a plataiai Kleades, Autodikos fia, az aiginaiak kérelmére, a kiknek vendégbarátja volt.

Midőn a görögök a plataiai síkon eltemették halottaikat, rög- 86
tön tanácsot tartottak és elhatározták, hogy Thebai ellen vonulnak és kikövetelik azokat, a kik a médekhez szítottak, első sorban Timagenidast és Attaginost, a főkolomposokat; ha pedig nem adnák ki őket, nem távoznak el addig, míg be nem veszik a várost. E határozatuk után a csatát követő tizenegyedik napon Thebai elé értek és az ostromzár után kikövetelték az embereket. De mivel a thebaibeliek nem akarták kiadni, elpusztították szántóföldjüket és rohamot intéztek a falak ellen. Midőn még a huszadik 87

σινόμενοι, εἰκοστῇ ἡμέρῃ ἔλεξε τοῖσι Θηβαίοισι Τιμηγενίδης τάδε. «ἄνδρες Θηβαῖοι, ἐπειδὴ οὕτω δέδοκται τοῖσι Ἕλλησι, μὴ πρότερον ἀπαναστῆναι πολιορκέοντας ἢ ἐξέλωσι Θήβας ἢ ἡμέας αὐτοῖσι παραδῶτε, νῦν ὦν ἡμέων εἵνεκα γῆ ἡ Βοιωτίη πλέω μὴ ἀναπλήσῃ, ἀλλ' εἰ μὲν χρημάτων χρηίζοντες πρόσχημα ἡμέας ἐξαιτέονται, χρήματά σφι δῶμεν ἐκ τοῦ κοινοῦ (σὺν γὰρ τῷ κοινῷ καὶ ἐμηδίσαμεν οὐδὲ μοῦνοι ἡμεῖς), εἰ δὲ ἡμέων ἀληθέως δεόμενοι πολιορκέουσι, ἡμεῖς ἡμέας αὐτοὺς ἐς ἀντιλογίην παρέξομεν.» κάρτα τε ἔδοξε εὖ λέγειν καὶ ἐς καιρόν, αὐτίκα τε ἐπεκηρυκεύοντο πρὸς Παυσανίην οἱ Θηβαῖοι θέλον-
88 τες ἐκδιδόναι τοὺς ἄνδρας. ὡς δὲ ὡμολόγησαν ἐπὶ τούτοισι, Ἀτταγῖνος μὲν ἐκδιδρήσκει ἐκ τοῦ ἄστεος, παῖδας δὲ αὐτοῦ ἀπαχθέντας Παυσανίης ἀπέλυσε τῆς αἰτίης, φὰς τοῦ μηδισμοῦ παῖδας οὐδὲν εἶναι μεταιτίους. τοὺς δὲ ἄλλους ἄνδρας τοὺς ἐξέδοσαν οἱ Θηβαῖοι, οἱ μὲν ἐδόκεον ἀντιλογίης τε κυρήσειν καὶ δὴ χρήμασι ἐπεποίθεσαν διωδέεσθαι· ὁ δὲ ὡς παρέλαβε, αὐτὰ ταῦτα ὑπονοέων τὴν στρατιὴν τὴν τῶν συμμάχων ἅπασαν ἀπῆκε καὶ ἐκείνους ἀγαγὼν ἐς Κόρινθον διέφθειρε. ταῦτα μὲν τὰ ἐν Πλαταιῇσι καὶ Θήβῃσι γενόμενα.

89 Ἀρτάβαζος δὲ ὁ Φαρνάκεος φεύγων ἐκ Πλαταιέων καὶ δὴ πρόσω ἐγίνετο. ἀπικόμενον δέ μιν οἱ Θεσσαλοὶ παρὰ σφέας ἐπί τε ξείνια ἐκάλεον καὶ ἀνειρώτευν περὶ τῆς στρατιῆς τῆς ἄλλης, οὐδὲν ἐπιστάμενοι τῶν ἐν Πλαταιῇσι γενομένων. ὁ δὲ Ἀρτάβαζος γνοὺς ὅτι, εἰ ἐθέλει σφι πᾶσαν τὴν ἀληθείην τῶν ἀγώνων εἰπεῖν, αὐτός τε κινδυνεύσει ἀπολέσθαι καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ στρατός· ἐπιθήσεσθαι γάρ οἱ πάντα τινὰ οἴετο πυνθανόμενον τὰ γεγονότα· ταῦτα ἐκλογιζόμενος οὔτε πρὸς τοὺς Φωκέας ἐξηγόρευε οὐδὲν πρός τε τοὺς Θεσσαλοὺς ἔλεγε τάδε. «ἐγὼ μέν, ὦ ἄνδρες Θεσσαλοί, ὡς ὁρᾶτε, ἐπείγομαί τε τὴν ταχίστην ἐλῶν ἐς Θρηίκην καὶ σπουδὴν ἔχω, πεμφθεὶς κατά τι πρῆγμα ἐκ τοῦ στρατοπέδου μετὰ τῶνδε· αὐτὸς δὲ ὑμῖν Μαρδόνιος καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὗτος κατὰ πόδας ἐμεῦ ἐλαύνων προσδόκιμός ἐστι. τοῦτον καὶ ξεινίζετε καὶ εὖ ποιεῦντες φαίνεσθε· οὐ γὰρ ὑμῖν ἐς χρόνον ταῦτα ποιεῦσι μεταμελήσει.» ταῦτα δὲ εἶπας ἀπήλαυνε σπουδῇ τὴν στρατιὴν διὰ Θεσσαλίης τε καὶ Μακεδονίης ἰθὺ τῆς Θρηίκης, ὡς ἀληθέως

napon sem szüntek meg pusztítani, Timagenidas így szólt honfitársaihoz: «Thebai polgárai! Minthogy a görögök elhatározták, hogy nem hagynak föl előbb az ostrommal, míg vagy be nem veszik Thebait, vagy minket ki nem adtok, ne szenvedjen tovább is miattunk Boiotia. Ha ők pénzre vágynak s csak ürügyből követelnek ki bennünket, adjunk nekik pénzt az állampénztárból (mert az állam tartott a médekkel, nem csupán mi); ha pedig tényleg minket kívánnak, s ezért ostromolják a várost, majd tartunk mi magunkért védőbeszédet.» A thebaibeliek nagyon helyesnek és időszerűnek találták javaslatát, s rögtön megizenték Pausaniasnak, hogy ki fogják adni az embereket. A mint e föltételbe bele- 88
egyeztek, Attaginos megszökött a városból; s midőn gyermekeit Pausaniashoz vezették, az szabadon bocsátotta őket, mert (úgymond) a méd érzület miatt gyermekeket nem lehet büntetni. A többiek, kiket a thebaibeliek kiszolgáltattak, azt hitték, hogy védőbeszédet fognak tarthatni, s bizton remélték, hogy pénzzel megdönthetik a vádat. Pausanias azonban, ki szintén gyanított ilyesmit, mihelyt őket átvette, a szövetségesek seregét teljesen szétoszlatta, a thebaibelieket pedig Korinthosba vitte és megölette. Ezek a dolgok történtek Plataia és Thebai mellett.

Artabazos, Pharnakes fia, ki a plataiai csatából megszökött, 89
már jól előre haladt. Midőn Thessaliába ért, a lakosok vendégszeretőleg fogadták, és semmit sem hallván a plataiai eseményekről, a többi sereg után kérdezősködtek. De Artabazos tudta, hogy ha egészen őszintén szól a csatáról, a sereggel együtt a maga életét is koczkáztatja, — úgy vélekedett ugyanis, hogy mindnyájan rátörnek, ha elterjed a hír; — megfontolta tehát a dolgot, s valamint a phokisiaknak sem szólt semmit, úgy a thessaliaiaknak is következőkép válaszolt: «A mint látjátok, thessaliai barátaim, én Thrakiába sietek és sürgősen teszem az útat, mert egy megbízással küldöttek el a táborból ezekkel az emberekkel együtt. Mardonios és serege nyomon követ engem, és rövid idő múlva elvárhatjátok. Fogadjátok vendégszeretettel és lássátok el őket jól, mert idővel nem fogjátok megbánni, hogy így tettetek.» Így szólván, seregét Thessalián és Makedonián át gyorsan átvezette Thrakiába, az országon keresztül a legrövidebb úton, mintha valóban sietős

ἐπειγόμενος, καὶ τὴν μεσόγαιαν τάμνων τῆς ὁδοῦ. καὶ ἀπικνέεται ἐς Βυζάντιον, καταλιπὼν τοῦ στρατοῦ τοῦ ἑωυτοῦ συχνοὺς ὑπὸ Θρηίκων κατακοπέντας κατ' ὁδὸν καὶ λιμῷ συστάντας καὶ καμάτῳ· ἐκ Βυζαντίου δὲ διέβη πλοίοισι. αὐτὸς μὲν οὕτω ἀπενόστησε ἐς τὴν Ἀσίην.

90 Τῆς δὲ αὐτῆς ἡμέρης τῆς περ ἐν Πλαταιῇσι τὸ τρῶμα ἐγένετο, συνεκύρησε γενέσθαι καὶ ἐν Μυκάλῃ τῆς Ἰωνίης. ἐπεὶ γὰρ δὴ ἐν τῇ Δήλῳ κατέατο οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν τῇσι νησοὶ ἅμα Λευτυχίδῃ τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀπικόμενοι, ἦλθόν σφι ἄγγελοι ἀπὸ Σάμου Λάμπων τε Θρασυκλέος καὶ Ἀθηναγόρης Ἀρχεστρατίδεω καὶ Ἡγησίστρατος Ἀρισταγόρεω, πεμφθέντες ὑπὸ Σαμίων λάθρῃ τῶν τε Περσέων καὶ τοῦ τυράννου Θεομήστορος τοῦ Ἀνδροδάμαντος, τὸν κατέστησαν Σάμου τύραννον οἱ Πέρσαι. ἐπελθόντων δὲ σφέων ἐπὶ τοὺς στρατηγοὺς ἔλεγε Ἡγησίστρατος πολλὰ καὶ παντοῖα, ὡς ἦν μοῦνον ἴδωνται αὐτοὺς οἱ Ἴωνες ἀποστήσονται ἀπὸ Περσέων, καὶ ὡς οἱ βάρβαροι οὐκ ὑπομενέουσι· ἢν δὲ καὶ ἄρα ὑπομείνωσι, οὐκ ἑτέρην ἄγρην τοιαύτην εὑρεῖν ἂν αὐτούς· θεοὺς τε κοινοὺς ἀνακαλέων προέτραπε οὐτοὺς ῥύσασθαι ἄνδρας Ἕλληνας ἐκ δουλοσύνης καὶ ἀπαμῦναι τὸν ῥάρβαρον. εὐπετές τε αὐτοῖσι ἔφη ταῦτα γίνεσθαι· τάς τε γὰρ νέας αὐτῶν κακῶς πλέειν καὶ οὐκ ἀξιομάχους κείνοισι εἶναι· αὐτοί τε, εἴ τι ὑποπτεύουσι μὴ δόλῳ αὐτοὺς προάγοιεν, ἕτοιμοι εἶναι ἐν τῇσι νησοὶ
91 τῇσι ἐκείνων ἀγόμενοι ὅμηροι εἶναι. ὡς δὲ πολλὸς ἦν λισσόμενος ὁ ξεῖνος ὁ Σάμιος, εἴρετο Λευτυχίδης, εἴτε κληδόνος εἵνεκεν θέλων πυθέσθαι εἴτε καὶ κατὰ συντυχίην θεοῦ ποιεῦντος, «ὦ ξεῖνε Σάμιε, τί τοι τὸ οὔνομα;» ὁ δὲ εἶπε «Ἡγησίστρατος». ὁ δὲ ὑπαρπάσας τὸν ἐπίλοιπον λόγον, εἴ τινα ὥρμητο λέγειν ὁ Ἡγησίστρατος, εἶπε «δέκομαι τὸν οἰωνὸν τὸν Ἡγησιστράτου, ὦ ξεῖνε Σάμιε. σὺ δὲ ἡμῖν ποίεε ὅκως αὐτός δε δοὺς πίστιν ἀποπλεύσεαι καὶ οἱ σὺν σοὶ ἐόντες οἷδε, ἢ μὲν
92 Σαμίους ἡμῖν προθύμους ἔσεσθαι συμμάχους.» ταῦτά τε ἅμα ἠγόρευε καὶ τὸ ἔργον προσῆγε· αὐτίκα γὰρ οἱ Σάμιοι πίστιν τε καὶ ὅρκια ἐποιεῦντο συμμαχίης πέρι πρὸς τοὺς Ἕλληνας. ταῦτα δὲ ποιήσαντες οἱ μὲν ἀπέπλεον· μετὰ σφέων γὰρ ἐκέλευε πλέειν τὸν Ἡγησίστρατον, οἰωνὸν τὸ οὔνομα ποιεύμενος· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπισχόντες ταύτην τὴν ἡμέρην τῇ ὑστεραίῃ ἐκαλλιερέοντο, μαντευομένου σφι Δηιφόνου τοῦ Εὐηνίου

lenne a dolga. Így jutott el Byzantionig, seregének nagy része azonban a thrákok vérengzése, meg éhség és kimerültség miatt elpusztult. Byzantionban azután hajóra szállt, és így tért haza Ázsiába.

90 Ugyanarra a napra, mikor a perzsákat a plataiai vereség érte, esett véletlenül Ioniában is, Mykale mellett a csata. Mialatt ugyanis a görög hajóhad a lakedaimoni Leutychides vezérlete alatt Delosnál vesztegelt, három ember jött hozzá Samosból követségbe: Lampon, Thrasykles fia, Athenagoras, Archestratidas fia és Hegesistratos, Aristagoras fia. A samosiak titokban küldötték el őket, a nélkül, hogy tudtak volna róla a perzsák és Theomestor, Andromadas fia, kit a perzsák Samos kényurává tettek.[66]) Midőn a követek a vezérek elé értek, Hegesistratos sok mindenfélét beszélt nekik, hogy ha az iónok csak megpillantanák őket, fellázadnának a perzsák ellen, s hogy a barbárok nem állhatnának ellen; ha pedig ellenállnának is, soha máskor nem ejthetnének a görögök olyan gazdag zsákmányt. A közös istenek nevében kérte őket, hogy szabadítsanak meg egy görög népet a szolgaság alól és űzzék el a barbárokat. Mert, úgymond, ez könnyen fog sikerülni; a perzsák lassan eveznek, s nem vetélkedhetnek a görögökkel; ha pedig gyanakodnának, hogy a samosiak furfanggal akarják őket rászedni, ők maguk készek kezesek gyanánt velök menni a hajókon.
91 Miután a samosi idegen buzgón esedezett, Leutychides kérdőleg fordult hozzá, akár azért, mert előjelet akart kapni, akár pedig isteni végzetből, s így szólt: «Mi a te neved, samosi barátom?» Mire ő azt mondta, hogy Hegesistratos (= seregvezető); s talán tovább akart volna szólni, de Leutychides szavába vágva fölkiáltott: «Samosi barátom, nevedet jósjelül fogadom el,; de mielőtt elhajóznál, esküdjél meg társaiddal együtt, hogy a samosiak buzgó
92 szövetségeseink lesznek.» Alig mondotta ezt, már is tett követte szavát: mert a samosiak rögtön esküvel fogadtak hűséget, és szövetséget kötöttek a görögökkel. Ennek végeztével a két követ elhajózott, Hegesistratost azonban Leutychides magánál tartotta a hajótáborban, mert nevét jó előjelnek tekintette. A görögök még egy napig állomásukon tartózkodtak, s a következő napon kedvező jeleket kaptak az áldozatból. Jóspapjuk Deiphonos, Euenios

ἀνδρὸς Ἀπολλωνιήτεω, Ἀπολλωνίης δὲ τῆς ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ.
93 τούτου τὸν πατέρα κατέλαβε Εὐήνιον πρῆγμα τοιόνδε. ἔστι ἐν τῇ Ἀπολλωνίῃ ταύτῃ ἱρὰ ἡλίου πρόβατα, τὰ τὰς μὲν ἡμέρας βόσκεται παρὰ Χῶνα ποταμόν, ὃς ἐκ Λάκμονος ὄρεος ῥέει διὰ τῆς Ἀπολλωνίης χώρης ἐς θάλασσαν παρ' Ὥρικον λιμένα, τὰς δὲ νύκτας ἀραιρημένοι ἄνδρες οἱ πλούτῳ τε καὶ γένεϊ δοκιμώτατοι τῶν ἀστῶν, οὗτοι φυλάσσουσι ἐνιαυτὸν ἕκαστος· περὶ πολλοῦ γὰρ δὴ ποιεῦνται Ἀπολλωνιῆται τὰ πρόβατα ταῦτα ἐκ θεοπροπίου τινός· ἐν δὲ ἄντρῳ αὐλίζονται ἀπὸ τῆς πόλιος ἑκάς. ἔνθα δὴ τότε ὁ Εὐήνιος οὗτος ἀραιρημένος ἐφύλασσε. καί κοτε αὐτοῦ κατακοιμήσαντος φυλακὴν παρελθόντες λύκοι ἐς τὸ ἄντρον διέφθειραν τῶν προβάτων ὡς ἑξήκοντα. ὁ δὲ ὡς ἐπήισε, εἶχε σιγῇ καὶ ἔφραζε οὐδενί, ἐν νόῳ ἔχων ἀντικαταστήσειν ἄλλα πριάμενος. καὶ οὐ γὰρ ἔλαθε τοὺς Ἀπολλωνιήτας ταῦτα γενόμενα, ἀλλ' ὡς ἐπύθοντο, ὑπαγαγόντες μιν ὑπὸ δικαστήριον κατέκριναν ὡς τὴν φυλακὴν κατακοιμήσαντα, τῆς ὄψιος στερηθῆναι. ἐπείτε δὲ τὸν Εὐήνιον ἐξετύφλωσαν, αὐτίκα μετὰ ταῦτα οὔτε πρόβατά σφι ἔτικτε οὔτε γῆ ἔφερε ὁμοίως καρπόν, πρόφαντα δέ σφι ἔν τε Δωδώνῃ καὶ ἐν Δελφοῖσι ἐγίνετο. ἐπείτε ἐπειρώτευν [τοὺς προφήτας] τὸ αἴτιον τοῦ παρεόντος κακοῦ, [οἱ δὲ αὐτοῖσι ἔφραζον] ὅτι ἀδίκως τὸν φύλακον τῶν ἱρῶν προβάτων Εὐήνιον τῆς ὄψιος ἐστέρησαν· αὐτοὶ γὰρ ἐπορμῆσαι τοὺς λύκους, οὐ πρότερόν τε παύσεσθαι τιμωρέοντες ἐκείνῳ πρὶν ἢ δίκας δῶσι τῶν ἐποίησαν ταύτας τὰς ἂν αὐτὸς ἕληται καὶ δικαιοῖ· τούτων δὲ τελεομένων αὐτοὶ δώσειν Εὐηνίῳ δόσιν τοιαύτην τὴν πολλούς μιν μακαριεῖν
94 ἀνθρώπων ἔχοντα. τὰ μὲν χρηστήρια ταῦτά σφι ἐχρήσθη, οἱ δὲ Ἀπολλωνιῆται ἀπόρρητα ποιησάμενοι προέθεσαν τῶν ἀστῶν ἀνδράσι διαπρῆξαι· οἱ δέ σφι διέπρηξαν ὧδε. κατημένου Εὐηνίου ἐν θώκῳ ἐλθόντες οἱ παρίζοντο καὶ λόγους ἄλλους ἐποιεῦντο, ἐς ὃ κατέβαινον συλλυπεύμενοι τῷ πάθεϊ. ταύτῃ δὲ ὑπάγοντες εἰρώτεον τίνα δίκην ἂν ἕλοιτο, εἰ ἐθέλοιεν Ἀπολλωνιῆται δίκας ὑποστῆναι δώσειν τῶν ἐποίησαν. ὁ δὲ οὐκ ἀκηκοὼς τὸ θεοπρόπιον εἵλετο εἶπας εἴ τίς οἱ δοίη ἀγρούς, τῶν ἀστῶν ὀνομάσας

fia volt, Apolloniából; értem azt az Apolloniát, mely az ión öböl mellett fekszik.[67]) Deiphonos apjával, Eueniossal, a következő 93
dolog történt. Ennek az Apolloniának területén egy juhnyáj van szentelve a Napistennek; nappal a Chos folyó mellett legel (mely a Lakmon hegyből ered és Apolloniát végig szelvén, az Orikos kikötő mellett ömlik a tengerbe), éjjel pedig a leggazdagabb és legnemesebb polgárok őrizete alatt áll, kiket e czélból kit-kit egy-egy évre megválasztanak.[68]) Mert az apolloniaiak egy jóslat miatt nagy becsben tartják e juhokat, melyek éjjel a várostól távol egy barlangban tanyáznak. Egy ízben ezt az Eueniost is megválasztották őrizetükre, s midőn egyszer fölvigyázat közben elaludt, farkasok mentek a barlangba, és hatvan juhot szétszakítottak. Midőn Euenios fölébredt, eltitkolta a dolgot; nem szólt senkinek, s úgy gondolta, hogy majd másokat vásárol helyökbe. De az apolloniaiak megtudták, hogy mi történt, s Eueniost törvény elé állítva, arra itélték, hogy mivel az őrizet ideje alatt elaludt, fosztassék meg szeme világától. A mint azonban Eueniost megvakították, azóta nem ellettek a juhok, sem a föld nem hozott termést. Az apolloniaiak tehát Dodonába és Delphoiba küldöttek s megkérdezték a jóspapot, hogy mi okozta a csapást, a mely most őket érte; mire azt a feleletet kapták, hogy igazságtalanul fosztották meg Eueniost, a szent juhok őrét, szeme világától; mert maguk az istenek küldötték a farkasokat, s nem szűnik meg előbb a bosszújok, míg olyan elégtételt nem adnak tettükért Eueniosnak, a minőt az maga kiván és kijelöl; ha pedig ezt megteszik, ők maguk is olyan ajándékot adnak majd Eueniosnak, a miért sok ember boldognak fogja mondani. Ez volt a jóshelyek válasza, melyet az apolloniaiak 94
titokban tartottak, s megbíztak néhány polgárt, hogy végezzék el az ügyet. Ezek pedig a következőkép jártak el a dologban. Midőn egyszer Euenios a piaczon ült, mellette foglaltak helyet és mindenféléről beszélgettek vele, míg végre rátértek bajára és részvétüket fejezték ki; lassanként azután tovább fonták a beszéd fonalát és megkérdezték, vajjon minő kárpótlást választana magának, ha az apolloniaiak a rajta elkövetett tettükért elégtételt akarnának adni. Erre Euenios, ki nem tudott a jóslatról, úgy nyilatkozott: ha neki annyi szántóföldet adnának (s itt megnevezett

τοῖσι ἠπίστατο εἶναι καλλίστους δύο κλήρους τῶν ἐν τῇ Ἀπολλωνίῃ, καὶ οἴκησιν πρὸς τούτοισι τὴν ἤδεε καλλίστην ἐοῦσαν τῶν ἐν πόλι· τούτων δὲ ἔφη ἐπήβολος γενόμενος τοῦ λοιποῦ ἀμήνιτος εἶναι, καὶ δίκην οἱ ταύτην ἀποχρᾶν γενομένην. καὶ ὁ μὲν ταῦτα ἔλεγε, οἱ δὲ πάρεδροι εἶπαν ὑπολαβόντες «Εὐήνιε, ταύτην δίκην Ἀπολλωνιῆται τῆς ἐκτυφλώσιος ἐκτίνουσί τοι κατὰ θεοπρόπια τὰ γενόμενα.» ὁ μὲν δὴ πρὸς ταῦτα δεινὰ ἐποιέετο, ἐνθεῦτεν πυθόμενος τὸν πάντα λόγον, ὡς ἐξαπατηθείς· οἱ δὲ πριάμενοι παρὰ τῶν ἐκτημένων διδοῦσί οἱ τὰ εἵλετο. καὶ μετὰ ταῦτα αὐτίκα ἔμφυτον μαντικὴν εἶχε, ὥστε καὶ ὀνομαστὸς γε-
95 νέσθαι. τούτου δὴ ὁ Δηίφονος ἐὼν παῖς τοῦ Εὐηνίου ἀγόντων Κορινθίων ἐμαντεύετο τῇ στρατιῇ. ἤδη δὲ καὶ τόδε ἤκουσα, ὡς ὁ Δηίφονος ἐπιβατεύων τοῦ Εὐηνίου οὐνόματος ἐξελάμβανε ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἔργα, οὐκ ἐὼν Εὐηνίου παῖς.

96 Τοῖσι δὲ Ἕλλησι ὡς ἐκαλλιέρησε, ἀνῆγον τὰς νέας ἐκ τῆς Δήλου πρὸς τὴν Σάμον. ἐπεὶ δὲ ἐγένοντο τῆς Σαμίης πρὸς Καλαμίσοισι, οἱ μὲν αὐτοῦ ὁρμισάμενοι κατὰ τὸ Ἥραιον τὸ ταύτῃ παρεσκευάζοντο ἐς ναυμαχίην, οἱ δὲ Πέρσαι πυθόμενοι σφέας προσπλέειν ἀνῆγον καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν ἤπειρον τὰς νέας τὰς ἄλλας, τὰς δὲ Φοινίκων ἀπῆκαν ἀποπλέειν. βουλευομένοισι γάρ σφι ἐδόκεε ναυμαχίην μὴ ποιέεσθαι· οὐ γὰρ ὧν ἐδόκεον ὁμοῖοι εἶναι. ἐς δὲ τὴν ἤπειρον ἀπέπλεον, ὅκως ἔωσι ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατὸν τὸν σφέτερον ἐόντα ἐν τῇ Μυκάλῃ, ὃς κελεύσαντος Ξέρξεω καταλελειμμένος τοῦ ἄλλου στρατοῦ Ἰωνίην ἐφύλασσε· τοῦ πλῆθος μὲν ἦν ἓξ μυριάδες, ἐστρατήγεε δὲ αὐτοῦ Τιγράνης κάλλεϊ καὶ μεγάθεϊ ὑπερφέρων Περσέων. ὑπὸ τοῦτον μὲν δὴ τὸν στρατὸν ἐβουλεύσαντο καταφυγόντες οἱ τοῦ ναυτικοῦ στρατηγοὶ ἀνειρύσαι τὰς νέας καὶ περιβαλέσθαι ἕρκος ἔρυμα τῶν νεῶν καὶ σφέων αὐτῶν
97 κρησφύγετον. ταῦτα βουλευσάμενοι ἀνήγοντο. ἀπικόμενοι δὲ παρὰ τὸ τῶν Ποτνιέων ἱρὸν τῆς Μυκάλης ἐς Γαίσωνά τε καὶ Σκολοπόεντα, τῇ Δήμητρος Ἐλευσινίης ἱρόν, τὸ Φίλιστος ὁ Πασικλέος ἱδρύσατο Νείλεῳ τῷ Κόδρου ἐπισπόμενος ἐπὶ Μιλήτου κτιστόν, ἐνθαῦτα τάς τε νέας ἀνείρυσαν καὶ περιεβάλοντο ἕρκος καὶ λίθων καὶ ξύλων, δένδρεα ἐκκόψαντες

két polgárt, kikről tudta, hogy a legszebb gazdaságuk van Apolloniában), s azonfölül azt a házat, mely a városban a legszebb, akkor ő ezeknek birtokában nem haragudnék többé s beérné ezzel a kárpótlással. Alig mondotta ezt Euenios, a mellette ülők szavába vágva így szóltak: «Euenios! Az adott jóslat értelmében ezzel a kárpótlással lakolnak az apolloniaiak megvakításodért.» Ekkor értette csak meg Euenios, hogy rászedték, s nagyon megharagudott; a polgárok pedig megvették a birtokostól a földet, melyet kiválasztott, és neki ajándékozták. Nyomban ezután jósihlet szállotta meg, úgy hogy híres emberré lőn. Ennek az Eueniosnak volt 95
Deiphonos a fia, ki a korinthosiak hajóján jött a hadhoz és jóspapként szerepelt. De azt is hallottam, hogy Deiphonos csak bitorolta Euenios nevét, s pénzért adott jóslatokat Görögországban, tényleg azonban nem volt Euenios fia.

A görögök kedvező jeleket kapván, Delosból Samos felé irá- 96
nyították hajóikat, s midőn Kalamisához, Samosnak egyik helységéhez értek, Herának itten épült templomával szemben horgonyt vetettek és tengeri csatára készültek.[69]) Közeledésük hirére a perzsák a phoinikiai hajókat haza bocsátották, a többi hajókkal pedig szintén a szárazföldhöz vitorláztak; mert tanácsot tartva, elhatározták, hogy nem bocsátkoznak tengeri csatába, minthogy az ellenséggel szemben gyengéknek érezték magukat. A szárazföldhöz pedig azért hajóztak, hogy a Mykale mellett táborozó szárazföldi sereg oltalma alatt legyenek, mely Xerxes parancsára a többi seregtől visszamaradva Ióniát őrízte. A sereg hatvanezer emberből állott, s Tigranes volt a vezére, ki minden perzsát fölülmult szépségével és nagyságával. A hajóskapitányok elhatározták, hogy ezen sereg oltalma alatt a hajókat partra vonják és védőbástyát építenek a hajók védelmére, mely egyszersmind nekik is menedékül fog szolgálni. E tanácskozásuk után elvitorláztak. Az Eumenidák temp- 97
loma mellett elhaladván, Gaison és Skolopoeis nevű helységekhez értek, melyek Mykale mellett terülnek el.[70]) Itt áll az eleusisi Demeternek egy temploma, melyet Philistos, Pasikles fia építtetett, mikoron Neileossal, Kodros fiával Ázsiába ment Miletos alapítása végett.[71]) Ezen a helyen húzták partra a hajókat, s kövekből meg fatörzsekből épült bástyákkal kerítették be; e czélból kivág-

ἥμερα, καὶ σκόλοπας περὶ τὸ ἕρκος κατέπηξαν, καὶ παρεσκευάδατο ὡς πολιορκησόμενοι καὶ ὡς νικήσοντες· ἐκ' ἀμφότερα ἐπιλεγόμενοι γὰρ παρεσκευάζοντο.

98 Οἱ δὲ Ἕλληνες ὡς ἐπύθοντο οἰχωκότας τοὺς βαρβάρους ἐς τὴν ἤπειρον, ἤχθοντο ὡς ἐκπεφευγότων ἀπορίῃ τε εἶχοντο ὅ τι ποιέωσι, εἴτε ἀπαλλάσσωνται ὀπίσω εἴτε καταπλέωσι ἐπ' Ἑλλησπόντου. τέλος δ' ἔδοξε τούτων μὲν μηδέτερα ποιέειν, ἐπιπλέειν δὲ ἐπὶ τὴν ἤπειρον. παρασκευασάμενοι ὦν ἐς ναυμαχίην καὶ ἀποβάθρας καὶ ἄλλα ὅσων ἔδεε, ἔπλεον ἐπὶ τῆς Μυκάλης. ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἐγίνοντο τοῦ στρατοπέδου καὶ οὐδεὶς ἐφαίνετό σφι ἐπαναγόμενος, ἀλλ' ὥρων νέας ἀνελκυσμένας ἔσω τοῦ τείχεος, πολλὸν δὲ πεζὸν παρακεκριμένον παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ἐνθαῦτα πρῶτον μὲν ἐν τῇ νηὶ παραπλέων, ἐγχρίμψας τῷ αἰγιαλῷ τὰ μάλιστα, Λευτυχίδης ὑπὸ κήρυκος προηγόρευε τοῖσι Ἴωσι λέγων «ἄνδρες Ἴωνες, οἳ ὑμέων τυγχάνουσι ἐπακούοντες, μάθετε τὰ λέγω· πάντως γὰρ οὐδὲν συνήσουσι Πέρσαι τῶν ἐγὼ ὑμῖν ἐντέλλομαι. ἐπεὰν συμμίσγωμεν, μεμνῆσθαί τινα χρὴ ἐλευθερίης μὲν πάντων πρῶτον, μετὰ δὲ τοῦ συνθήματος Ἥβης. καὶ τάδε ἴστω καὶ ὁ μὴ ἀκούσας ὑμέων πρὸς τοῦ ἀκούσαντος.» ὡυτὸς δὲ οὗτος ἐὼν τυγχάνει νόος τοῦ πρήγματος καὶ ὁ Θεμιστοκλέος ὁ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ· ἦ γὰρ δὴ λαθόντα τὰ ῥήματα τοὺς βαρβάρους ἔμελλε· τοὺς Ἴωνας πείσειν, ἢ ἔπειτα ἀνενειχθέντα ἐς τοὺς βαρβάρους ποιήσειν ἀπίστους τοῖσι Ἕλλησι.

99 Λευτυχίδεω δὲ ταῦτα ὑποθεμένου δεύτερα δὴ τάδε ἐποίευν οἱ Ἕλληνες· προσσχόντες τὰς νέας ἀπέβησαν ἐς τὸν αἰγιαλόν. καὶ οὗτοι μὲν ἐτάσσοντο, οἱ δὲ Πέρσαι ὡς εἶδον τοὺς Ἕλληνας παρασκευαζομένους ἐς μάχην καὶ τοῖσι Ἴωσι παραινέσαντας, τοῦτο μὲν ὑπονοήσαντες τοὺς Σαμίους τὰ Ἑλλήνων φρονέειν ἀπαιρέονται τὰ ὅπλα. οἱ γὰρ ὦν Σάμιοι ἀπικομένων Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἐν τῇσι νηυσὶ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἔλαβον ἀνὰ τὴν Ἀττικὴν λελειμμένους οἱ Ξέρξεω, τούτους λυσάμενοι πάντας ἀποπέμπουσι ἐποδιάσαντες ἐς Ἀθήνας· τῶν εἵνεκεν οὐκ ἥκιστα ὑποψίην εἶχον, πεντακοσίας κεφαλὰς τῶν Ξέρξεω πολεμίων λυσάμενοι. τοῦτο δὲ τὰς διόδους τὰς ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης φερούσας προστάσσουσι τοῖσι

ták a gyümölcsfákat, s karókat vertek a földbe a védőfal körül. Igy készültek az ostromra és a győzelemre, mert erre a két eshetőségre számítottak.

Midőn a görögök megtudták, hogy a barbárok a szárazföldhöz 98
vonúltak, nagyon bosszankodtak elszökésükön, s zavarban voltak, mitévők legyenek, vajjon haza térjenek-e, avagy a Hellespontoshoz vitorlázzanak; végre elhatározták, hogy egyiket sem teszik, hanem ők is a szárazföldhöz hajóznak. Előkészületeket tettek tehát a tengeri csatára, beszereztek hajólétrákat meg egyéb szükséges eszközöket és Mykaléhoz eveztek. Midőn a hajótábor közelébe jutottak, senki sem jött velök szemben; látták, hogy a hajókat a bástyafal mögé húzták föl, s a part mentében nagy szárazföldi sereg van csatarendbe állítva. Ekkor Leutychides először a szárazföld mellé hajózott, s a mennyire csak lehetett, a parthoz közeledvén, egy hirnök által a következő szózatot intézte az iónokhoz: «Iónférfiak, kik szavamat meghalljátok, figyeljetek arra, a mit mondok; mert a perzsák semmit sem értenek beszédemből. Ha majd összecsapunk, mindenek előtt kiki gondoljon a szabadságra, azután pedig csatakiáltásunkra, melyet ez a szó jelöl: Hebe. Ha valaki nem hallaná meg szavamat, tudja meg attól, a ki meghallotta.» Leutychidesnek ezen intézkedésével ugyanaz vala czélja, mint Themistoklesnek Artemision mellett. Mert vagy nem hallják meg szavait a barbárok, s ő az iónokat elpártolásra bírja; vagy pedig a perzsáknak besúgják a dolgot, s a görögöket gyanusakká teszik előttük.[72])

Leutychidesnek ezen felszólítása után a görögök következőkép 99
intézkedtek; hajóikat a parthoz vonva, kiszállottak és csatarendben állottak föl. Midőn a perzsák észrevették, hogy a görögök csatára készülnek és az iónokat fölbátorították, először is a samosiakat fosztották meg fegyvereiktől, mert gyanakodtak rájuk, hogy hazafias érzületűek. A samosiak ugyanis a barbárok hajóin hozzájuk érkezett athéni hadi foglyokat, kiket Xerxesnek katonái Attikában elfogtak vala, kiváltották és mindennel ellátva visszaküldték Athénbe. Ezért tehát erős gyanú élt bennök a samosiak ellen, kik Xerxesnek ötszáz ellenségéért fizettek váltságdíjat. A miletosiakat pedig azon hegyszorosok őrizetére rendelték ki,

Μιλησίοισι φυλάσσειν ὡς ἐπισταμένοισι δῆθεν μάλιστα τὴν χώρην· ἐποίευν δὲ τοῦτο τοῦδε εἵνεκεν, ἵνα ἐκτὸς τοῦ στρατοπέδου ἔωσι. τούτους μὲν Ἰώνων, τοῖσι καὶ κατεδόκεον νεοχμὸν ἄν τι ποιέειν δυνάμιος ἐπιλαβομένοισι, τρόποισι τοιούτοισι προεφυλάσσοντο οἱ Πέρσαι, αὐτοὶ δὲ συνεφόρησαν τὰ γέρρα ἕρκος εἶναι σφίσι.

100 Ὡς δὲ ἄρα παρεσκευάδατο τοῖσι Ἕλλησι, προσήισαν πρὸς τοὺς βαρβάρους· ἰοῦσι δέ σφι φήμη τε ἐσέπτατο ἐς τὸ στρατόπεδον πᾶν καὶ κηρυκήιον ἐφάνη ἐπὶ τῆς κυματώγης κείμενον· ἡ δὲ φήμη διῆλθέ σφι ὧδε, ὡς οἱ Ἕλληνες τὴν Μαρδονίου στρατιὴν νικῶεν ἐν Βοιωτοῖσι μαχόμενοι. δῆλα δὴ πολλοῖσι τεκμηρίοισί ἐστι τά θεῖα τῶν πρηγμάτων, εἰ καὶ τότε, τῆς αὐτῆς ἡμέρης συμπιπτούσης τοῦ τε ἐν Πλαταιῇσι καὶ τοῦ ἐν Μυκάλῃ μέλλοντος ἔσεσθαι τρώματος, φήμη τοῖσι Ἕλλησι τοῖσι ταύτῃ ἐσαπίκετο, ὥστε θαρσήσαί τε τὴν στρατιὴν πολλῷ
101 μᾶλλον καὶ ἐθέλειν προθυμότερον κινδυνεύειν. καὶ τόδε ἕτερον συνέπεσε γενόμενον, Δήμητρος τεμένεα Ἐλευσινίης παρὰ ἀμφοτέρας τὰς συμβολὰς εἶναι· καὶ γὰρ δὴ ἐν τῇ Πλαταιίδι παρ' αὐτὸ τὸ Δημήτριον ἐγίνετο, ὡς καὶ πρότερόν μοι εἴρηται, ἡ μάχη, καὶ ἐν Μυκάλῃ ἔμελλε ὡσαύτως ἔσεσθαι. γεγονέναι δὲ νίκην τῶν μετὰ Παυσανίεω Ἑλλήνων ὀρθῶς σφι ἡ φήμη συνέβαινε ἐλθοῦσα· τὸ μὲν γὰρ ἐν Πλαταιῇσι πρωὶ ἔτι τῆς ἡμέρης ἐγίνετο, τὸ δὲ ἐν Μυκάλῃ περὶ δείλην. ὅτι δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρης συνέβαινε γίνεσθαι μηνός τε τοῦ αὐτοῦ, χρόνῳ οὐ πολλῷ σφι ὕστερον δῆλα ἀναμανθάνουσι ἐγίνετο. ἦν δὲ ἀρρωδίη σφι, πρὶν τὴν φήμην ἐσαπικέσθαι, οὕτι περὶ σφέων αὐτῶν οὕτω ὡς τῶν Ἑλλήνων, μὴ περὶ Μαρδονίῳ παίσῃ ἡ Ἑλλάς. ὡς μέντοι ἡ κληδὼν αὕτη σφι ἐσέπτατο, μᾶλλόν τι καὶ ταχύτερον τὴν πρόσοδον ἐποιεῦντο. οἱ μὲν δὴ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι ἔσπευδον ἐς τὴν μάχην, ὡς σφι καὶ αἱ νῆσοι καὶ ὁ Ἑλλή-
102 σποντος ἄεθλα προέκειτο. τοῖσι μέν νυν Ἀθηναίοισι καὶ τοῖσι προσεχέσι τούτοισι τεταγμένοισι, μέχρι κου τῶν ἡμισέων, ἡ ὁδὸς ἐγίνετο κατ' αἰγιαλόν τε καὶ ἄπεδον χῶρον, τοῖσι δὲ Λακεδαιμονίοισι καὶ τοῖσι ἐπεξῆς τούτοισι τεταγμένοισι κατά τε χαράδραν καὶ ὄρεα. ἐν ᾧ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι περιήισαν, οὗτοι οἱ ἐπὶ τῷ ἑτέρῳ κέρεϊ ἔτι καὶ δὴ ἐμάχοντο. ἕως μέν νυν τοῖσι Πέρσῃσι ὄρθια ἦν τὰ γέρρα, ἠμύνοντό τε καὶ οὐδὲν ἔλασσον εἶχον τῇ μάχῃ· ἐπεὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν προσεχέων ὁ στρατός, ὅκως ἑωυτῶν γένηται τὸ ἔργον καὶ μὴ

melyek a Mykale magaslataira vezetnek, mert ők ismerték legjobban a vidéket; tényleg azonban azért intézkedtek így, hogy a miletosiak távol legyenek a tábortól.[73]) Ilyetén módon biztosították magukat a perzsák az iónokkal szemben, a kikről legalábbsejtették, hogy ha szerét tehetik, föllázadnak ellenük; maguk pedig pajzsaikból védőbástyát raktak össze.

Miután a görögök mindennel elkészültek, a barbárok ellen 100
vonúltak. Menet közben egy hír vonúlt végig az egész táboron, s egy hirnöki pálczát láttak heverni a tengerparton. A hír pedig az volt, hogy a görögök Boiotiában legyőzték Mardoniosnak seregét. Sok jel elárulja az isteni gondviselést; mert különben hogyan történhetett volna, hogy bár a plataiai és a mykalei csata ugyanegy napra esett, mégis megtudták a hírt az e vidéken levő görögök; úgy, hogy a sereg sokkal nagyobb bátorságot kapott, s bátrabban koczkáztatta életét. Az is különös véletlen volt, hogy 101
mind a két csatát az eleusisi Demeter szentélye körül vívták. Mert a plataiai csata, mint már föntebb említettem, a Demeter szentélye mellett történt; s Mykale mellett is ugyanigy kellett a dolognak megesnie. A hír, hogy a görögök Pausanias vezérlete alatt győzelmet arattak, ép jókor érkezett ide; mert a plataiai csata délelőtt történt, a mykaléi pedig este felé. Hogy a két csata ugyanazon hónapnak ugyanazon napjára esett, azt a kutatások rövid idő mulva kiderítették. De mielőtt a hír hozzájuk hatolt volna, félelemben voltak, nem annyira maguk, mint inkább honfitársaik miatt, hogy Görögország vereséget szenvedhetne Mardoniostól. Midőn tehát meghallották a hírt, valamivel buzgóbban és gyorsabban nyomultak elő. A görögök és a barbárok tehát a csatába siettek, mert a szigetek és a Hellespontos birtoka forogtak koczkán. Az athéniek és a mellőjük beosztott csapatok, melyek a hadsereg 102
felét alkották, a part mentében és sík területen törtek előre, a lakedaimoniak és a velök sorakozó népek pedig vizmosásokon és dombokon. Mialatt a lakedaimoniak még a kerülő úton valának, addig az athéniek a másik szárnyon már belementek a csatába. A mig már most a perzsák pajzsbástyája szilárdan állott, addig védték magukat és bátran küzdöttek a csatában. De az athéniek és a szomszéd csapatok, hogy az egész az ő művük legyen, s ne a

Λακεδαιμονίων, παρακελευσάμενοι ἔργου εἶχοντο προθυμότερον, ἐνθεῦτεν ἤδη ἑτεροιοῦτο τὸ πρῆγμα. διωσάμενοι γὰρ τὰ γέρρα οὗτοι φερόμενοι ἐσέπεσον ἁλέες ἐς τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ δεξάμενοι καὶ χρόνον συχνὸν ἀμυνόμενοι τέλος ἔφευγον ἐς τὸ τεῖχος. Ἀθηναῖοι δὲ καὶ Κορίνθιοι καὶ Σικυώνιοι καὶ Τροιζήνιοι (οὕτω γὰρ ἦσαν ἐπεξῆς τεταγμένοι) συνεπισπόμενοι συνεσέπιπτον ἐς τὸ τεῖχος. ὡς δὲ καὶ τὸ τεῖχος ἀραίρητο, οὔτ' ἔτι πρὸς ἀλκὴν ἐτράποντο οἱ βάρβαροι πρὸς φυγήν τε ὁρμέατο οἱ ἄλλοι πλὴν Περσέων· οὗτοι δὲ κατ' ὀλίγους γινόμενοι ἐμάχοντο τοῖσι αἰεὶ ἐς τὸ τεῖχος ἐσπίπτουσι Ἕλλήνων. καὶ τῶν στρατηγῶν τῶν Περσικῶν δύο μὲν ἀποφεύγουσι, δύο δὲ τελευτῶσι· Ἀρταΰντης μὲν καὶ Ἰθαμίτρης τοῦ ναυτικοῦ στρατηγέοντες ἀποφεύγουσι, Μαρδόντης δὲ καὶ ὁ τοῦ πεζοῦ στρατηγὸς
103 Τιγράνης μαχόμενοι τελευτῶσι. ἔτι δὲ μαχομένων τῶν Περσέων ἀπίκοντο Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ συνδιεχείριζον. ἔπεσον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων συχνοὶ ἐνθαῦτα ἄλλοι τε καὶ Σικυώνιοι καὶ στρατηγὸς Περίλεως. τῶν τε Σαμίων οἱ στρατευόμενοι ἐόντες τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῷ Μηδικῷ καὶ ἀπαραιρημένοι τὰ ὅπλα, ὡς εἶδον αὐτίκα κατ' ἀρχὰς γινομένην ἑτεραλκέα τὴν μάχην, ἔρδον ὅσον ἐδυνέατο προσωφελέειν ἐθέλοντες τοῖσι Ἕλλησι. Σαμίους δὲ ἰδόντες οἱ ἄλλοι Ἴωνες ἄρξαντας οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ ἀποστάντες ἀπὸ Περσέων
104 ἐπέθεντο τοῖσι βαρβάροισι. Μιλησίοισι δὲ προσετέτακτο μὲν τῶν Περσέων τὰς διόδους τηρέειν σωτηρίης εἵνεκά σφι, ὡς, ἢν ἄρα σφέας καταλαμβάνῃ οἷά περ κατέλαβε, ἔχοντες ἡγεμόνας σώζωνται ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης. ἐτάχθησαν μέν νυν ἐπὶ τοῦτο τὸ πρῆγμα οἱ Μιλήσιοι τούτου τε εἵνεκεν καὶ ἵνα μὴ παρέοντες τῷ στρατοπέδῳ τι νεοχμὸν ποιέοιεν· οἱ δὲ πᾶν τοὐναντίον τοῦ προστεταγμένου ἐποίεον, ἄλλας τε κατηγεόμενοί σφι ὁδοὺς φεύγουσι, αἳ δὴ ἔφερον ἐς τοὺς πολεμίους, καὶ τέλος αὐτοί σφι ἐγίνοντο κτείνοντες πολεμιώτατοι. οὕτω δὴ τὸ δεύτερον Ἰωνίη ἀπὸ Περσέων ἀπέστη.

105 Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ μάχῃ Ἑλλήνων ἠρίστευσαν Ἀθηναῖοι καὶ Ἀθηναίων Ἐρμόλυκος ὁ Εὐθοίνου ἀνὴρ παγκράτιον ἐπασκήσας. τοῦτον δὲ τὸν Ἐρμόλυκον κατέλαβε ὕστερον τούτων, πολέμου ἐόντος Ἀθηναίοισί τε καὶ Καρυστίοισι, ἐν Κύρνῳ τῆς Καρυστίης χώρης ἀποθανόντα ἐν μάχῃ κεῖσθαι

lakedaimoniaké, egymást buzdítva, lelkesebben fogtak a dologhoz, s ekkor már másképen alakultak a viszonyok. A pajzsbástyát ugyanis áttörték, s tömegesen a perzsáknak estek, kik ugyan helyt álltak és sokáig védelmezték magukat, végre azonban védőbástyájuk mögé futottak. De az athéniek, korinthosiak, sikyoniak és troizeniek (mert ezek következtek egymás után) nyomban követték őket, s velök együtt törtek be a táborba. Miután így a bástyát is bevették, a barbárok többé nem állottak ellen, hanem a perzsák kivételével a többiek futásnak eredtek; míg a kis csapatra leolvadt perzsák még mindig küzdöttek a táborba betóduló görögök ellen. A perzsa vezérek közül kettő megfutott, kettő pedig elesett; Artaÿntes és Ithamitres, a hajóhad vezérei, megmenekültek, Mardontes és a szárazföldi hadsereg vezére, Tigranes, a csatatéren veszett el. Még mialatt a perzsák küzdöttek, a lakedaimoniak is meg- 103
érkeztek társaikkal, kik azután a többivel végeztek. Maguknak a görögöknek is sok halottjuk volt itt, különösen a sikyoniaknak, kiknek vezére, Perilaos is elesett. A samosiak, kik a méd táborban katonáskodtak, de fegyvereiktől meg voltak fosztva, midőn a csata kezdetén látták, hogy a győzelem kétséges, minden lehetőt elkövettek, hogy hasznára legyenek honfitársaiknak. A többi iónok pedig a samosiak példáját látván, maguk is odahagyták a perzsákat és a barbárokra törtek. A miletosiaknak az volt a feladatuk, hogy a 104
perzsák biztonsága végett őrizzék az utakat, hogy azután, ha olyan csapás érné őket, a milyen valóban érte is, kalauzolják őket és a Mykale csúcsaira menekűljenek. E czélból voltak tehát a miletosiak kirendelve, meg azért is, hogy távol legyenek a tábortól és lázadást ne szítsanak. De ők a parancscsal ellenkezőleg jártak el, mert a menekülő perzsákat olyan utakon kalauzolták, melyek ép ellenségeikhez vitték vissza, végre pedig felkonczolásuk közben legdühösebb ellenségeiknek bizonyultak. Igy lázadt föl Iónia másodízben a perzsák ellen.

Ebben a csatában a görögök között leginkább az athéniek tün- 105
tették ki magukat, közöttük pedig Hermolykos, Euthoinos fia, a birkozásban és ökölharczban kiváló férfiú. Ez a Hermolykos később az athéniek és karystosiak közt kitört háborúban esett el, még pedig Kyrnos mellett karystosi területen; sírja pedig a Geraistos közelében

ἐπὶ Γεραιστῷ. μετὰ δὲ Ἀθηναίους Κορίνθιοι καὶ Τροιζήνιοι καὶ Σικυώνιοι ἠρίστευσαν.

106 Ἐπείτε δὲ κατεργάσαντο οἱ Ἕλληνες τοὺς πολλοὺς τοὺς μὲν μαχομένους τοὺς δὲ καὶ φεύγοντας τῶν βαρβάρων, τὰς νέας ἐνέπρησαν καὶ τὸ τεῖχος ἅπαν, τὴν λείην προεξαγαγόντες ἐς τὸν αἰγιαλόν, καὶ θησαυρούς τινας χρημάτων εὗρον· ἐμπρήσαντες δὲ τὸ τεῖχος καὶ τὰς νέας ἀπέπλεον. ἀπικόμενοι δὲ ἐς Σάμον οἱ Ἕλληνες ἐβουλεύοντο περὶ ἀναστάσιος τῆς Ἰωνίης, καὶ ὅκῃ χρεὸν εἴη τῆς Ἑλλάδος κατοικίσαι τῆς αὐτοὶ ἐγκρατέες ἦσαν, τὴν δὲ Ἰωνίην ἀπεῖναι τοῖσι βαρβάροισι· ἀδύνατον γὰρ ἐφαίνετό σφι εἶναι ἑωυτούς τε Ἰώνων προκατῆσθαι φρουρέοντας τὸν πάντα χρόνον, καὶ ἑωυτῶν μὴ προκατημένων Ἴωνας οὐδεμίαν ἐλπίδα εἶχον χαίροντας πρὸς τῶν Περσέων ἀπαλλάξειν. πρὸς ταῦτα Πελοποννησίων μὲν τοῖσι ἐν τέλεϊ ἐοῦσι ἐδόκεε τῶν μηδισάντων ἐθνέων τῶν Ἑλληνικῶν τὰ ἐμπόρια ἐξαναστήσαντας δοῦναι τὴν χώρην Ἴωσι ἐνοικῆσαι, Ἀθηναίοισι δὲ οὐκ ἐδόκεε ἀρχὴν Ἰωνίην γενέσθαι ἀνάστατον οὐδὲ Πελοποννησίοισι περὶ τῶν σφετερέων ἀποικιέων βουλεύειν· ἀντιτεινόντων δὲ τούτων προθύμως, εἶξαν οἱ Πελοποννήσιοι. καὶ οὕτω δὴ Σαμίους τε καὶ Χίους καὶ Λεσβίους καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας, οἳ ἔτυχον συστρατευόμενοι τοῖσι Ἕλλησι, ἐς τὸ συμμαχικὸν ἐποιήσαντο, πίστι τε καταλαβόντες καὶ ὅρκοισι ἐμμενέειν τε καὶ μὴ ἀποστήσεσθαι. τούτους δὲ καταλαβόντες ὅρκοισι ἔπλεον τὰς γεφύρας λύσοντες· ἔτι γὰρ ἐδόκεον ἐντεταμένας εὑρήσειν. οὗτοι μὲν δὴ ἐπ' Ἑλλησπόντου ἔπλεον.

107 Τῶν δὲ ἀποφυγόντων βαρβάρων ἐς τὰ ἄκρα τῆς Μυκάλης κατειληθέντων, ἐόντων οὐ πολλῶν, ἐγίνετο κομιδὴ ἐς Σάρδις. πορευομένων δὲ κατ' ὁδὸν Μασίστης ὁ Δαρείου παρατυχὼν τῷ πάθεϊ τῷ γεγονότι τὸν στρατηγὸν Ἀρταΰντην ἔλεγε πολλά τε καὶ κακά, ἄλλα τε καὶ γυναικὸς κακίω φὰς αὐτὸν εἶναι τοιαῦτα στρατηγήσαντα, καὶ ἄξιον εἶναι παντὸς κακοῦ τὸν βασιλέος οἶκον κακώσαντα. παρὰ δὲ τοῖσι Πέρσῃσι γυναικὸς κακίω ἀκοῦσαι δέννος μέγιστός ἐστι. ὁ δὲ ἐπεὶ πολλὰ ἤκουσε, δεινὰ ποιεύμενος σπᾶται ἐπὶ τὸν Μασίστην τὸν ἀκινάκην, ἀποκτεῖναι θέλων. καί μιν ἐπιθέοντα φρασθεὶς Ξεναγόρης ὁ Πραξίλεω ἀνὴρ Ἁλικαρνησσεὺς ὄπισθε ἐόντος αὐτοῦ Ἀρταΰντεω, ἁρπάζει μέσον καὶ ἐξαείρας παίει ἐς τὴν γῆν· καὶ ἐν τούτῳ οἱ δορυφόροι οἱ Μασίστεω προέστησαν. ὁ δὲ Ξεναγόρης ταῦτα ἐργάσατο χάριτα αὐτῷ τε

van.[74]) Az athéniek után a korinthosiak, troizeniek és sikyoniak váltak ki a csatában.

Miután a görögök a barbárok nagy részét a csatában és me- 106
nekülésük közben lemészárolták, fölgyujtották a hajókat és az egész tábort, a zsákmányt pedig a parthoz czipelték, s több kincses ládát találtak benne. A tábor és a hajók elhamvasztása után visszatértek Samosba, s tanácsot tartottak Iónia kitelepítéséről, hogy a hatalmuk alatt álló görög területek közül melyikre vezessék át az iónokat, mert földjüket át kell engedni a barbároknak. Ugyanis lehetetlennek látszott előttük, hogy maguk örökké őrt álljanak Ioniában; s ha ezt nem teszik, nem remélhették, hogy az iónok lázadását büntetlenül hagyják a perzsák. Erre a peloponnesosi vezérek azt javasolták, hogy a médpárti görögöket foszszák meg kikötővárosaiktól, s az iónokat telepítsék beléjük. De az athéniekneк semmiképen sem tetszett, hogy Ionia puszta maradjon, valamint hogy saját gyarmataik ügyébe a peloponnesosiak is beleszóljanak; s midőn hevesen ellenkeztek, a peloponnesosiak visszavonták indítnyukat. Erre a samosiakkal, chiosiakkal, lesbosiakkal és a többi szigetlakókkal, kik a görögök ügye mellett harczoltak, szövetséget kötvén, becsületszóval és esküvel kötelezték őket, hogy nem fognak tőlük elpártolni. Az esküvétel után a görögök abban a hiszemben, hogy a hidakat még épen találják kifeszítve a Hellespontoson, lebontásuk végett oda hajóztak.

A Mykale hegycsúcsaira kis számban menekülő barbárok 107
Sardis felé vonultak. Útközben Masistes, Dareios fia, ki jelen volt az őket ért vereségnél, mindenféle gyalázó szavakat szórt Artaÿntesre, a vezérre; többek között azt is mondta, hogy ilyen vezérkedés által hitványabb lett a nőnél, s akárminő büntetésre érdemes, hogy a királyi házat megkárosította. A perzsák között pedig nincsen gyalázóbb szó, mint ha valakit hitványabbnak mondanak a nőnél. Artaÿntes egy ideig hallgatott, de végre felbőszülvén, Masistesre kardot rántott és meg akarta ölni. De egy Xeinagoras nevü halikarnassosi ember, Praxilaos fia, ki Artaÿntes háta mögött állott és észrevette, hogy Masistesre rohan, derékon kapta és fölemelvén, a földhöz vágta; e közben Masistes testőrei is odaértek. E tette által Xeinagoras nemcsak Masistest köte-

Μασίστῃ τιθέμενος καὶ Ξέρξῃ, ἐκσώζων τὸν ἀδελφεὸν τὸν ἐκείνου· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον Ξεναγόρης Κιλικίης πάσης ἦρξε δόντος βασιλέος. τῶν δὲ κατ' ὁδὸν πορευομένων οὐδὲν ἐπὶ πλέον τούτων ἐγένετο, ἀλλ' ἀπικνέονται ἐς Σάρδις.

108 Ἐν δὲ τῇσι Σάρδισι ἐτύγχανε ἐὼν βασιλεὺς ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἐπείτε ἐξ Ἀθηνέων προσπταίσας τῇ ναυμαχίῃ φυγὼν ἀπίκετο. τότε δὴ ἐν τῇσι Σάρδισι ἐὼν ἄρα ἤρα τῆς Μασίστεω γυναικός, ἐούσης καὶ ταύτης ἐνθαῦτα. ὡς δέ οἱ προσπέμποντι οὐκ ἐδύνατο κατεργασθῆναι, οὐδὲ βίην προσεφέρετο προμηθεόμενος τὸν ἀδελφεὸν Μασίστην· τὠυτὸ δὲ τοῦτο εἶχε καὶ τὴν γυναῖκα· εὖ γὰρ ἐπίστατο βίης οὐ τευξομένη· ἐνθαῦτα δὴ Ξέρξης ἐργόμενος τῶν ἄλλων πρήσσει τὸν γάμον τοῦτον τῷ παιδὶ τῷ ἑωυτοῦ Δαρείῳ, θυγατέρα τῆς γυναικὸς ταύτης καὶ Μασίστεω, δοκέων αὐτὴν μᾶλλον λάμψεσθαι ἢν ταῦτα ποιήσῃ. ἁρμόσας δὲ καὶ τὰ νομιζόμενα ποιήσας ἀπήλαυνε ἐς Σοῦσα· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖ τε ἀπίκετο καὶ ἠγάγετο ἐς ἑωυτοῦ Δαρείῳ τὴν γυναῖκα, οὕτω δὴ τῆς Μασίστεω μὲν γυναικὸς ἐπέπαυτο, ὁ δὲ διαμειψάμενος ἦρα τε καὶ ἐτύγχανε τῆς Δαρείου μὲν γυναικὸς Μασίστεω δὲ θυγατρός· οὔνομα δὲ τῇ γυναικὶ ταύτῃ ἦν Ἀρταΰντη.

109 χρόνου δὲ προϊόντος ἀνάπυστα γίνεται τρόπῳ τοιῷδε. ἐξυφήνασα Ἄμηστρις ἡ Ξέρξεω γυνὴ φᾶρος μέγα τε καὶ ποικίλον καὶ θέης ἄξιον δίδοῖ Ξέρξῃ. ὁ δὲ ἡσθεὶς περιβάλλεταί τε καὶ ἔρχεται παρὰ τὴν Ἀρταΰντην. ἡσθεὶς δὲ καὶ ταύτῃ ἐκέλευσε αὐτὴν αἰτῆσαι ὅ τι βούλεταί οἱ γενέσθαι ἀντὶ τῶν αὐτῷ ὑπουργημένων· πάντα γὰρ τεύξεσθαι αἰτήσασαν· τῇ δὲ κακῶς γὰρ ἔδεε πανοικίῃ γενέσθαι, πρὸς ταῦτα εἶπε Ξέρξῃ «δώσεις μοι τὸ ἄν σε αἰτήσω;» ὁ δὲ πᾶν μᾶλλον δοκέων κείνην αἰτῆσαι ὑπισχνέετο καὶ ὤμοσε. ἡ δὲ ὡς ὤμοσε ἀδεῶς αἰτέει τὸ φᾶρος. Ξέρξης δὲ παντοίως ἐγίνετο οὐ βουλόμενος δοῦναι, κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, φοβεόμενος δὲ Ἄμηστριν, μὴ καὶ πρὶν κατεικαζούσῃ τὰ γινόμενα οὕτω ἐπευρεθῇ πρήσσων· ἀλλὰ πόλις τε ἐδίδου καὶ χρυσὸν ἄπλετον καὶ στρατόν, τοῦ ἔμελλε οὐδεὶς ἄρξειν ἄλλ' ἢ ἐκείνη. Περσικὸν δὲ κάρτα ὁ στρατὸς δῶρον. ἀλλ' οὐ γὰρ ἔπειθε, δίδοῖ

lezte le, hanem Xerxest is, mint a kinek testvérét mentette meg; s a király úgy hálálta meg tettét, hogy egész Kilikia kormányzójává nevezte ki.[75]) Menetközben semmi más nevezetes dolog nem történt, és a perzsák Sardisba érkeztek.

A király azóta mindig Sardisban volt, mióta a tengeri csatát 108
elvesztvén, Athénből Ázsiába menekült. Sardisban való tartózkodása alatt beleszeretett Masistes feleségébe, ki szintén e városban lakott. Minthogy azonban ajánlataival nem tudta hajlandóságát megnyerni, erőszakot pedig testvére iránt való tekintetből nem használt, — s ugyanez tartotta vissza a botlástól a nőt is, ki jól tudta, hogy nem kerül erőszakra a dolog; — azért Xerxes más mód hiányában házasságot tervezett saját fia, Dareios,[76]) meg ennek az asszonynak és Masistesnek leánya között, remélvén, hogy e házasság által hamarébb meghódítja az asszonyt; az eljegyzés meg a szokásos szertartások után pedig Susába utazott. Midőn ide érkezett és a leányt, mint Dareios menyasszonyát, a palotába hozatta, szerelme Masistes felesége iránt megszünt, s szive vágya Dareios menyasszonyához, Masistes leányához vonzotta, a ki viszonozta érzelmeit. Ennek a nőnek Artaÿnte volt a neve. Idő mul- 109
tával következőképen tudódott ki e viszony. Amestris, Xerxesnek felesége, egy nagy, tarka és szemre való palástot szőtt a király számára. Xerxes megörült a ruhának, fölvette és Artaÿntéhez ment, ki ekkor szintén nagyon a kedvében járt, úgy hogy a király felszólította, kérjen a kedveskedései fejében bármit, a mit akar, mert minden kérelmét teljesíteni fogja. Minthogy azonban a nőnek egész családjával együtt rosszul kellett járni, így szólt Xerxeshez: «Igazán megadod nekem, a mit kérek?» A király, ki mindenre inkább számított, mint kérelme tárgyára, megigérte, sőt esküvel fogadta; a nő pedig, alighogy megesküdött, vakmerőségében a palástot kérte. Xerxes mindenkép csűrte-csavarta a dolgot, s nem akarta odaadni, de semmi más okból, mint hogy félt Amestristől, ki már eddig is gyanakodott, s hogy ilyetén módon kiderülne a viszonyuk. Akart neki adni egy várost, töméntelen aranyat, sőt hadsereget is, melynek senki más nem lenne vezére, mint ő maga, Artaÿnte, — pedig a perzsák egy sereg odaajándékozását nagyra becsülik. De mivel nem tudta rábírni, végre odaajándékozta neki a pa-

τὸ φᾶρος, ἡ δὲ περιχαρὴς ἐοῦσα τῷ δώρῳ ἐφόρεέ τε καὶ
110 ἀγάλλετο. καὶ ἡ Ἀμηστρις πυνθάνεταί μιν ἔχουσαν· μαθοῦσα
δὲ τὸ ποιεύμενον τῇ μὲν γυναικὶ ταύτῃ οὐκ εἶχε ἔγκοτον, ἡ
δὲ ἐλπίζουσα τὴν μητέρα αὐτῆς εἶναι αἰτίην καὶ ταῦτα ἐκεί-
νην πρήσσειν, τῇ Μασίστεω γυναικὶ ἐβούλευε ὄλεθρον. φυλά-
ξασα δὲ τὸν ἄνδρα τὸν ἑωυτῆς Ξέρξην βασιλήιον δεῖπνον
προτιθέμενον· τοῦτο δὲ τὸ δεῖπνον παρασκευάζεται ἅπαξ
τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέρῃ τῇ ἐγένετο βασιλεύς· οὔνομα δὲ τῷ
δείπνῳ τούτῳ περσιστὶ μὲν τυκτά, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων
γλῶσσαν τέλειον· τότε καὶ τὴν κεφαλὴν σμᾶται μοῦνον βα-
σιλεὺς καὶ Πέρσας δωρέεται. ταύτην δὲ τὴν ἡμέρην φυλά-
ξασα ἡ Ἀμηστρις χρηίζει εοῦ Ξέρξεω δοθῆναί οἱ τὴν Μα-
σίστεω γυναῖκα. ὁ δὲ δεινόν τε καὶ ἀνάρσιον ἐποιέετο τοῦτο
μὲν ἀδελφεοῦ γυναῖκα παραδοῦναι, τοῦτο δὲ ἀναιτίην ἐοῦ-
σαν τοῦ πρήγματος τούτου· συνῆκε γὰρ τοῦ εἵνεκεν ἐδέετο.
111 τέλος μέντοι ἐκείνης τε λιπαρεούσης καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐξερ-
γόμενος, ὅτι ἀτυχῆσαι τὸν χρηίζοντα οὐ σφι δυνατόν ἐστι βα-
σιληίου δείπνου προκειμένου, κάρτα δὴ ἀέκων κατανεύει,
καὶ παραδοὺς ποιέει ὧδε· τὴν μὲν κελεύει ποιέειν τὰ βούλεται, ὁ δὲ μεταπεμψάμενος τὸν ἀδελφεὸν λέγει τάδε. «Μα-
σίστα, σὺ εἷς Δαρείου τε παῖς καὶ ἐμὸς ἀδελφεός, πρὸς δ' ἔτι τούτοισι καὶ εἷς ἀνὴρ ἀγαθός· γυναικὶ δὴ ταύτῃ τῇ νῦν συνοικέεις μὴ συνοίκεε, ἀλλά τοι ἀντ' αὐτῆς ἐγὼ δίδωμι θυγατέρα τὴν ἐμήν. ταύτῃ συνοίκεε· τὴν δὲ νῦν ἔχεις, οὐ γὰρ δοκέει ἐμοί, μὴ ἔχε γυναῖκα.» ὁ δὲ Μασίστης ἀποθωυμά-
σας τὰ λεγόμενα λέγει τάδε. «ὦ δέσποτα, τίνα μοι λόγον λέγεις ἄχρηστον, κελεύων μοι γυναῖκα, ἐκ τῆς μοι παῖδές τε νεηνίαι εἰσὶ καὶ θυγατέρες, τῶν καὶ σὺ μίαν τῷ παιδὶ τῷ σεωυτοῦ ἠγάγεο γυναῖκα, αὐτή τέ μοι κατὰ νόον τυγχάνει κάρτα ἐοῦσα, ταύτην με κελεύεις μετέντα θυγα-
τέρα τὴν σὴν γῆμαι. ἐγὼ δὲ βασιλεῦ μεγάλα μὲν ποιεῦ-
μαι ἀξιεύμενος θυγατρὸς τῆς σῆς, ποιήσω μέντοι τούτων οὐδέτερα, σὺ δὲ μηδαμῶς βιῶ πρήγματος τοιοῦδε δεόμενος· ἀλλὰ τῇ τε σῇ θυγατρὶ ἀνὴρ ἄλλος φανήσεται ἐμεῦ οὐδὲν ἧσσων, ἐμέ τε ἔα γυναικὶ τῇ ἐμῇ συνοικέειν.» ὁ μὲν δὴ τοι-
ούτοισι ἀμείβεται, Ξέρξης δὲ θυμωθεὶς λέγει τάδε. «οὕτω τοι, Μασίστα, πέπρηκται· οὔτε γὰρ ἄν τοι δοίην θυγατέρα τὴν ἐμὴν γῆμαι, οὔτε ἐκείνῃ πλεῦνα χρόνον συνοικήσεις, ὡς

lástot. Artaÿnte nagyon megörült az ajándéknak, gyakran fölvette
és büszkélkedett vele. Igy tudta meg Amestris, hogy a palást Ar- 110
taÿnte birtokában van. De midőn rájött a viszonyra, nem Artaÿntére
haragudott meg. Azt hitte, hogy anyja az oka, s ő mesterkedett a
dologban; miért is Masistes felesége ellen forralt bosszút. Bevárta
tehát az időt, a mikor férje, Xerxes, királyi lakomáját tartja. Ezt
az ünnepet évenként egyszer, a király születése napján ülik; per-
zsa nyelven, «tykta» a neve, mely szónak értelme az, hogy «töké-
letes». Ekkor maga a király is bekeni haját és a perzsákat meg-
ajándékozza.[77]) Ezt a napot várta be Amestris, mikor is azt kérte
Xerxestől, hogy ajándékozza neki Masistes feleségét. De ő ször-
nyűnek és istentelennek tartotta, hogy testvére feleségét ajándé-
kozza másnak, mikor az különben is ártatlan a dologban; mert
sejtette, hogy mi czélból kérte őt Amestris. Végre, minthogy ez 111
nem szünt meg őt kérni, s a bevett szokás is kényszerítette, — a
mennyiben náluk a királyi lakománál senkinek kérelmét sem sza-
bad megtagadni, — nagyon kelletlenül ugyan, de beleegyezett, és
sógorasszonyát átadván, következőkép cselekedett. Amestrisnek
azt mondta ugyan, hogy tegyen ajándékával, a mit akar; testvérét
azonban magához idézte s igy szólt hozzá; «Masistes! Te Dareios
fia és az én testvérem vagy, azonkivül pedig derék embernek is
tud a világ. Ne élj, kérlek, tovább azzal a nővel, a ki most felesé-
ged; odaadom helyébe az én leányomat, legyen ő a te házastársad.
Mostani feleségedtől pedig válj, el, mert ő nem tetszik nekem.»
Masistes azonban elbámult a beszéden, és igy felelt: «Óh uram,
minő különös szó az, a mit hozzám beszélsz, hogy hagyjam el azt a
nőt, ki fiakat és leányokat szült nekem, kinek egyik leányát tenfiad
számára jegyezted el, s habár nagyon tetszik nekem, mégis a
te leányodat vegyem feleségül? Nagyra becsülöm ugyan, óh király,
hogy leányodra méltatsz, mindazonáltal egyik ajánlatodat sem
fogadom el. De azért ne erőszakoskodjál kérelmeddel; találkozik
majd leányod számára más is, ki semmivel sem hitványabb ná-
lamnál, s engedd meg, hogy tovább is feleségemmel éljek.» Masis-
tes e válaszára Xerxes felbőszülve igy szólt: «Úgy hát eldőlt a
koczkád, Masistes! Sem a leányomat nem adom hozzád felesé-
gül, sem pedig a mostanival nem fogsz tovább élni, hogy meg-

μάθῃς τὰ διδόμενα δέκεσθαι.» ὁ δὲ ὡς ταῦτα ἤκουσε, εἶπας
112 τοσόνδε ἐχώρεε ἔξω «δέσποτα, οὐ δή κού με ἀπώλεσας.» ἐν
δὲ τούτῳ τῷ διὰ μέσου χρόνῳ, ἐν τῷ Ξέρξης τῷ ἀδελφεῷ
διελέγετο, ἡ Ἀμηστρὶς μεταπεμψαμένη τοὺς δορυφόρους τοῦ
Ξέρξεω διαλυμαίνεται τὴν γυναῖκα τοῦ Μασίστεω· τούς τε
μαζοὺς ἀποταμοῦσα κυσὶ προέβαλε καὶ ῥῖνα καὶ ὦτα καὶ χεί-
λεα καὶ γλῶσσαν ἐκταμοῦσα ἐς οἰκόν μιν ἀποπέμπει διαλελυ-
113 μασμένην. ὁ δὲ Μασίστης οὐδέν κω ἀκηκοὼς τούτων, ἐλπόμε-
νος δέ τί οἱ κακὸν εἶναι, ἐσπίπτει δρόμῳ ἐς τὰ οἰκία. ἰδὼν δὲ
διεφθαρμένην τὴν γυναῖκα, αὐτίκα μετὰ ταῦτα συμβουλευσάμε-
νος τοῖσι παισὶ ἐπορεύετο ἐς Βάκτρα σύν τε τοῖσι ἑωυτοῦ
υἱοῖσι καὶ δή κου τισὶ καὶ ἄλλοισι ὡς ἀποστήσων νομὸν τὸν
Βάκτριον καὶ ποιήσων τὰ μέγιστα κακῶν βασιλέϊ· τά περ ἂν
καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμοὶ δοκέειν, εἴ περ ἔφθη ἀναβὰς ἐς τοὺς
Βακτρίους καὶ τοὺς Σάκας· καὶ γὰρ ἔστεργόν μιν καὶ ἦν ὕπαρ-
χος τῶν Βακτρίων. ἀλλὰ γὰρ Ξέρξης πυθόμενος ταῦτα ἐκεῖ-
νον πρήσσοντα, πέμψας ἐπ' αὐτὸν στρατιὴν ἐν τῇ ὁδῷ κατέ-
κτεινε αὐτόν τε ἐκεῖνον καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ τὴν στρα-
τιὴν τὴν ἐκείνου. κατὰ μὲν τὸν ἔρωτα τὸν Ξέρξεω καὶ τὸν
Μεσίστεω θάνατον τοσαῦτα ἐγένετο.

114 Οἱ δὲ ἐκ Μυκάλης ὁρμηθέντες Ἕλληνες ἐπ' Ἑλλησπόν-
του πρῶτον μὲν περὶ Λεκτὸν ὅρμεον, ὑπὸ ἀνέμων ἀπολαμ-
φθέντες, ἐνθεῦτεν δὲ ἀπίκοντο ἐς Ἄβυδον καὶ τὰς γεφύρας
εὗρον διαλελυμένας, τὰς ἐδόκεον εὑρήσειν ἔτι ἐντεταμένας,
καὶ τουτέων οὐκ ἥκιστα εἵνεκεν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἀπίκοντο.
τοῖσι μὲν νυν ἀμφὶ Λευτυχίδην Πελοποννησίοισι ἔδοξε ἀπο-
πλέειν ἐς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθηναίοισι δὲ καὶ Ξανθίππῳ τῷ στρα-
τηγῷ αὐτοῦ ὑπομείναντας πειρᾶσθαι τῆς Χερσονήσου. οἱ μὲν
δὴ ἀπέπλεον, Ἀθηναῖοι δὲ ἐκ τῆς Ἀβύδου διαβάντες ἐς τὴν
115 Χερσόνησον Σηστὸν ἐπολιόρκεον. ἐς δὲ τὴν Σηστὸν ταύτην, ὡς
ἐόντος ἰσχυροτάτου τείχεος τῶν ταύτῃ, συνῆλθον, ὡς ἤκουσαν
παρεῖναι τοὺς Ἕλληνας ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔκ τε τῶν ἀλλέων
τῶν περιοικίδων, καὶ δὴ καὶ ἐκ Καρδίης πόλιος Οἰόβαζος
ἀνὴρ Πέρσης, ὃς τὰ ἐκ τῶν γεφυρέων ὅπλα ἐνθαῦτα ἦν κεκο-
μικώς. εἶχον δὲ ταύτην ἐπιχώριοι Αἰολέες, συνῆσαν δὲ
116 Πέρσαι τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων συχνὸς ὅμιλος. ἐτυράν-
νευε δὲ τούτου τοῦ νομοῦ Ξέρξεω ὕπαρχος Ἀρταΰκτης, ἀνὴρ
μὲν Πέρσης, δεινὸς δὲ καὶ ἀτάσθαλος, ὃς καὶ βασιλέα ἐλαύνοντα
ἐπ' Ἀθήνας ἐξηπάτησε, τὰ Πρωτεσίλεω τοῦ Ἰφίκλου χρήματα ἐξ

tanúlj ajándékot elfogadni.» Ő pedig e szavakra csak annyit válaszolt: «Még nem tettél tönkre, uram!» — s eltávozott. Időközben, míg Xerxes a testvérével beszélgetett, Amestris magához hívta a király testőreit, és Masistes feleségét megcsonkíttatta velük. Levágatta emlőit, orrát, füleit, ajkait, s odadobta a kutyáknak; kimetszette a nyelvét, s így megcsonkítva küldötte haza. Masistes, a ki még semmit sem tudott, de sejtette, hogy valami baj éri, gyorsan lakására rohant. A mint pedig feleségét nyomorúságos állapotában meglátta, rögtön megbeszélte a dolgot fiaival, s velök meg másokkal együtt el akart utazni Baktriába, hogy ezt a tartományt föllázítsa és minél nagyobb kárt okozzon a királynak. S azt hiszem, ez meg is történt volna, ha ő hamarébb érkezik a baktriaiakhoz és sakákhoz; mert mint Baktria kormányzója nagyon népszerű volt. De Xerxes tudomást szerzett terveiről és sereget küldött utána, mely őt fiaival és katonáival együtt útközben felkonczolta. Ez volt Xerxes szerelmének és Masistes halálának a története. 112 113

A Mykalétól Hellespontos felé vonuló görögök a kedvezőtlen szelektől visszatartva, először Lekton mellett horgonyoztak;[78]) innen azután Abydoshoz eveztek. A hidak azonban, melyekről azt hitték, hogy még sértetlen állapotban lesznek, már le voltak bontva, pedig főleg azért jöttek a Hellespontosba. Erre Leutychides és a peloponnesosiak elhatározták, hogy visszahajóznak Görögországba; viszont az athénieknek Xanthippos vezérlete alatt az volt a tervük, hogy itt maradnak és megtámadják a Chersonesost. Amazok tehát elutaztak, az athéniek pedig Abydosból átkeltek a Chersonesosra és ostrom alá vették Sestost.[79]) Minthogy ezen a vidéken Sestos volt a legerősebb falakkal védett város, arra a hirre, hogy a görögök a Hellespontosban vannak, a szomszéd városokból igen sokan oda sereglettek, így Kardia városából a perzsa Oiobazos, ki a hidakról ide szállitotta a köteleket. A várost bennszülött aeolok védelmezték, de voltak közöttük perzsák is, meg a többi szövetséges népek közül is nagy tömeg. E járásban Xerxesnek kormányzója, Artaÿktes uralkodott, kegyetlen és istentelen perzsa ember, ki még a királyt is megcsalta, midőn Athén ellen vonult, a mennyiben a Protesilaosnak, Iphikles fiának felajánlott kincseket 114 115 116

Ἐλαιοῦντος ὑπελόμενος. ἐν γὰρ Ἐλαιοῦντι τῆς Χερσονήσου ἐστὶ
Πρωτεσίλεω τάφος τε καὶ τέμενος περὶ αὐτόν, ἔνθα ἦν χρήματα
πολλὰ καὶ φιάλαι χρύσεαι καὶ ἀργύρεαι καὶ χαλκὸς καὶ ἐσθὴς
καὶ ἄλλα ἀναθήματα, τὰ Ἀρταΰκτης ἐσύλησε βασιλέος δόντος.
λέγων δὲ τοιάδε Ξέρξην διεβάλετο. «δέσποτα, ἔστι οἶκος ἀνδρὸς
Ἕλληνος ἐνθαῦτα, ὃς ἐπὶ γῆν σὴν στρατευσάμενος δίκης κυρήσας
ἀπέθανε· τούτου μοι δὸς τὸν οἶκον, ἵνα καί τις μάθῃ ἐπὶ γῆν τὴν
σὴν μὴ στρατεύεσθαι.» ταῦτα λέγων εὐπετέως ἔμελλε ἀναπείσειν
Ξέρξην δοῦναι ἀνδρὸς οἶκον, οὐδὲν ὑποτοπηθέντα τῶν ἐκεῖνος ἐφρό-
νεε. ἐπὶ γῆν δὲ τὴν βασιλέος στρατεύεσθαι Πρωτεσίλεων ἔλεγε
νοέων τοιάδε· τὴν Ἀσίην πᾶσαν νομίζουσι ἑωυτῶν εἶναι Πέρσαι
καὶ τοῦ αἰεὶ βασιλεύοντος. ἐπεὶ δὲ ἐδόθη τὰ χρήματα, ἐξ Ἐλαι-
οῦντος ἐς Σηστὸν ἐξεφόρησε καὶ τὸ τέμενος ἔσπειρε καὶ ἐνέμετο,
αὐτός τε ὅκως ἀπίκοιτε ἐς Ἐλαιοῦντα ἐν τῷ ἀδύτῳ γυναιξὶ ἐμί-
σγετο. τότε δὲ ἐπολιορκέετο ὑπὸ Ἀθηναίων οὔτε παρεσκευασμένος
ἐς πολιορκίην οὔτε προσδεκόμενος τοὺς Ἕλληνας, ἀφύκτως δέ
117 κως αὐτῷ ἐπέπεσον. ἐπεὶ δὲ πολιορκεομένοισί σφι φθινόπωρον
ἐπεγίνετο, καὶ ἤσχαλλον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό τε τῆς ἑωυτῶν ἀποδη-
μέοντες καὶ οὐ δυνάμενοι ἐξελεῖν τὸ τεῖχος, ἐδέοντό τε τῶν στρα-
τηγῶν ὅκως ἀπάγοιέν σφεας ὀπίσω, οἱ δὲ οὐκ ἔφασαν πρὶν ἢ
ἐξέλωσι ἢ τὸ Ἀθηναίων κοινὸν σφεας μεταπέμψηται· οὕτω δὴ
118 ἔστεργον τὰ παρεόντα. οἱ δὲ ἐν τῷ τείχεϊ ἐς πᾶν ἤδη κακοῦ
ἀπιγμένοι ἦσαν, οὕτω ὥστε τοὺς τόνους ἕψοντες τῶν κλινέων
ἐσιτέοντο. ἐπείτε δὲ οὐδὲ ταῦτα ἔτι εἶχον, οὕτω δὴ ὑπὸ νύκτα
οἴχονται ἀποδράντες οἵ τε Πέρσαι καὶ ὁ Ἀρταΰκτης καὶ
ὁ Οἰόβαζος, ὄπισθε τοῦ τείχεος καταβάντες, τῇ ἦν ἐρημότατον
τῶν πολεμίων. ὡς δὲ ἡμέρη ἐγένετο, οἱ Χερσονησῖται ἀπὸ τῶν
πύργων ἐσήμηναν τοῖσι Ἀθηναίοισι τὸ γεγονὸς καὶ τὰς πύ-
λας ἄνοιξαν. τῶν δὲ οἱ μὲν πλεῦνες ἐδίωκον, οἱ δὲ τὴν πόλιν
119 εἶχον. Οἰόβαζον μέν νυν ἐκφεύγοντα ἐς τὴν Θρηίκην Θρήι-
κες Ἀψίνθιοι λαβόντες ἔθυσαν Πλειστώρῳ ἐπιχωρίῳ θεῷ
τρόπῳ τῷ σφετέρῳ, τοὺς δὲ μετ' ἐκείνου ἄλλῳ τρόπῳ ἐφόνευ-
σαν. οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Ἀρταΰκτην ὕστεροι ὁρμηθέντες φεύγειν,

Elaiusból titkon elvitette. Mert Chersonesosnak ezen városában van Protesilaosnak sirja és e mellett szentélye, melyben sok kincs, arany és ezüst csészék, érczmüvek, ruhák és egyéb fogadalmi ajándékok valának fölhalmozva.[80]) Ezeket Artaÿktes a király engedelméből elrabolta; Xerxest ugyanis a következő beszéddel szedte rá: «Uram! Van itt egy görög embernek háza, a ki megtámadta országodat, de meglakolt érte és elveszett. Ajándékozd nekem a házát, hogy ezentúl mindenki óvakodjék a te országod ellen hadba vonulni!» Artaÿktes e szavai könnyen rávették Xerxest, hogy neki ajándékozza a házat, mert nem is sejtette szándékát; s a kormányzó szavainak, hogy Protesilaos a királynak országát támadta meg, van is bizonyos tekintetben értelme. A perzsák ugyanis azt hiszik, hogy Ázsia az ő birtokuk, meg a királyé, a ki ép rajtuk uralkodik. Midőn tehát Xerxes engedett kérésének, ő a kincseket Elaiusból Sestosba vitette, a szentély területét szántóföldé és legelővé alakította át, s valahányszor ő maga Elaiusba ment, a templomban asszonyokkal hált. De most az athéniek ostrom alá vették, a nélkül, hogy ő az ostromra előkészült, vagy a görögöket várta volna; egészen váratlanul törtek reá. De mivel az ostrom késő 117
őszig elhuzódott, és az athéniek békétlenkedtek, hogy sokáig távol vannak övéiktől és nem birják bevenni a falakat: kérték a vezéreket, hogy vezessék őket haza. De azok kijelentették, hogy míg a várost el nem foglalják vagy az athéniek néphatározata vissza nem hívja őket, addig nem távoznak. Igy hát ők is belenyugodtak. De a falak közt levő nép szorongatottabb helyzetbe jutott, 118
úgy hogy már az ágyak szíjait főzték meg, úgy táplálkoztak. Mikor már ez is elfogyott, a perzsák Artaÿktes és Oiobazos vezérlete alatt az éj folyamán megszöktek, s a hátsó bástyán másztak le, hol az ellenségnek alig volt őrsége. Midőn megvirradt, a chersonesosiak a tornyokról jelekkel adták tudtukra az athénieknek, hogy mi történt, és felnyitották a kapukat. Erre a görögök nagyobb része a szökevényeket fogta üldözőbe, a többiek pedig elfoglalták a várost. Oiobazos Thrakiába menekült, de itt a thrák apsinthiusok 119
elfogták és egy belföldi istenüknek, Pleistorosnak áldozták föl különleges szertartásaik szerint;[81]) társait szintén megölték, de már más módon. Artaÿktest és katonáit, kik később eredtek futásnak,

καὶ ὡς κατελαμβάνοντο ὀλίγον ἐόντες ὑπὲρ Αἰγὸς ποταμῶν, ἀλεξόμενοι χρόνον ἐπὶ συχνὸν οἱ μὲν ἀπέθανον οἱ δὲ ζῶντες ἐλάμφθησαν. καὶ συνδήσαντές σφεας οἱ Ἕλληνες ἦγον ἐς Σηστόν, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ Ἀρταΰκτην δεδεμένον αὐτόν τε
120 καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ. καί τεῳ τῶν φυλασσόντων λέγεται ὑπὸ Χερσονησιτέων ταρίχους ὀπτῶντι τέρας γενέσθαι τοιόνδε· οἱ τάριχοι ἐπὶ τῷ πυρὶ κείμενοι ἐπάλλοντό τε καὶ ἤσπαιρον ὅκως περ ἰχθύες νεοάλωτοι. καὶ οἱ μὲν περιεχυθέντες ἐθώυμαζον, ὁ δὲ Ἀρταΰκτης ὡς εἶδε τὸ τέρας, καλέσας τὸν ὀπτῶντα τοὺς ταρίχους ἔφη «ξεῖνε Ἀθηναῖε, μηδὲν φοβέο τὸ τέρας τοῦτο· οὐ γὰρ σοὶ πέφηνε, ἀλλ' ἐμοὶ σημαίνει ὁ ἐν Ἐλαιοῦντι Πρωτεσίλεως ὅτι καὶ τεθνεὼς καὶ τάριχος ἐὼν δύναμιν πρὸς θεῶν ἔχει τὸν ἀδικέοντα τίνεσθαι. νῦν ὦν ἄποινά μοι τάδε ἐθέλω ἐπιθεῖναι, ἀντὶ μὲν χρημάτων τῶν ἔλαβον ἐκ τοῦ ἱροῦ ἑκατὸν τάλαντα καταθεῖναι τῷ θεῷ, ἀντὶ δ' ἐμεωυτοῦ καὶ τοῦ παιδὸς ἀποδώσω τάλαντα διηκόσια Ἀθηναίοισι περιγενόμενος.» ταῦτα ὑπισχόμενος τὸν στρατηγὸν Ξάνθιππον οὐκ ἔπειθε· οἱ γὰρ Ἐλαιούσιοι τῷ Πρωτεσίλεῳ τιμωρέοντες ἐδέοντό μιν καταχρησθῆναι, καὶ αὐτοῦ τοῦ στρατηγοῦ ταύτῃ νόος ἔφερε. ἀπαγαγόντες δὲ αὐτὸν ἐς τὴν ἀκτὴν ἐς τὴν Ξέρξης ἔζευξε τὸν πόρον, οἱ δὲ λέγουσι ἐπὶ τὸν κολωνὸν τὸν ὑπὲρ Μαδύτου πόλιος, πρὸς σανίδας προσπασσαλεύσαντες ἀνεκρέμασαν· τὸν δὲ παῖδα ἐν ὀφθαλμοῖσι τοῦ Ἀρταΰκτεω κατέλευσαν.
121 ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἑλλάδα, τά τε ἄλλα χρήματα ἄγοντες καὶ δὴ καὶ τὰ ὅπλα τῶν γεφυρέων ὡς ἀναθήσοντες ἐς τὰ ἱρά. καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οὐδὲν ἐπὶ πλέον τούτων ἐγένετο.
122 Τούτου δὲ τοῦ Ἀρταΰκτεω τοῦ ἀνακρεμασθέντος προπάτωρ Ἀρτεμβάρης ἐστὶ ὁ Πέρσῃσι ἐξηγησάμενος λόγον τὸν ἐκεῖνοι ὑπολαβόντες Κύρῳ προσήνεικαν λέγοντα τάδε. «ἐπεὶ Ζεὺς Πέρσῃσι ἡγεμονίην διδοῖ, ἀνδρῶν δὲ σοὶ Κῦρε, κατελὼν Ἀστυάγην, φέρε, γῆν γὰρ ἐκτήμεθα ὀλίγην καὶ ταύτην τρηχέαν, μεταναστάντες ἐκ ταύτης ἄλλην ἔχωμεν ἀμείνω. εἰσὶ δὲ πολλαὶ μὲν ἀστυγείτονες πολλαὶ δὲ καὶ ἑκαστέρω, τῶν μίαν σχόντες πλέοσι ἐσόμεθα θωυμαστότεροι. οἰκὸς δὲ ἄνδρας ἄρχοντας τοιαῦτα ποιέειν· κότε

a görögök nem messze Aigospotamoi fölött[82]) utolérték, s huzamos ellenállás után vagy megölték vagy pedig elevenen elfogták, s lánczokba verve visszavitték Sestosba. A foglyok között ott volt Artaÿktes is fiával együtt. A chersonesosiak hagyománya szerint 120
ekkor a következő csoda történt. A foglyokat őrző katonák egyike szárított halakat sütött, s ezek a tüzön úgy ugrándoztak és csapkodtak, mintha imént fogták volna ki őket a vizből. Az őrök odarohantak és elbámultak; de midőn Artaÿktes is meglátta a csodát, magához hivta a halakat sütő embert és így szólt hozzá: «Athéni idegen, ne ijedj meg e csodán, mert nem számodra mutatkozott, hanem nekem adja tudtul általa az elaiusi Protesilaos, hogy bár meghalt és be van balzsamozva,[83]) mégis van hatalma az istenektől, hogy bosszút álljon a rajta elkövetett gyalázatért. Váltságdíjat akarok hát most fizetni; még pedig azért, hogy a szentélyből a kincseket elvittem, száz talentumot ajánlok föl az istennek; ha pedig meghagyják életemet és fiamat, kétszáz talentumot fogok fizetni az athénieknek.» Ez az igéret azonban nem vesztegette meg Xanthippost; mert az elaiusiak bosszút akartak állani Protesilaosért, és kikérték Artaÿktest, hogy megölhessék; s magának Xanthipposnak is erre hajlott a nézete. Elhurczolták tehát a parthoz, hol Xerxes hidat vert vala a tengerszoroson, vagy némelyek szerint a Madytos városa fölött kiemelkedő dombra, s egy póznára szegezve fölakasztották.[84]) A fiút pedig Artaÿktes szeme láttára megkövezték. E tettük után visszahajóztak Görögországba s magukkal vitték 121
egyéb kincseken kivül még a hidak fölszereléseit is, hogy a templomokban az isteneknek fölajánlják. Ebben az évben egyéb semmi sem történt.[85])

Ennek a fölakasztott Artaÿktesnek a nagyapja volt az az Ar- 122
tembares, ki oly tanácsot adott a perzsáknak, melyet ők szivesen elfogadtak s a következő szavakkal terjesztettek Kyros elé: «Minthogy Zeus Astyagest megbuktatta és a főhatalmat a perzsákra, az emberek közül pedig te reád ruházta, óh Kyros, rajta! hagyjuk el ezt a földet, a melyen lakunk, úgy is kicsiny és zord, s költözzünk át egy jobb vidékre. Sok ilyen van a szomszédban, sok van távolabb is; s ha egy ilyet megszerzünk, még jobban megcsodálnak az emberek. Illő is, hogy uralkodó nép ilyet tegyen: mert

γὰρ δὴ καὶ παρέξει κάλλιον ἢ ὅτε γε ἀνθρώπων τε πολλῶν ἄρχομεν πάσης τε τῆς Ἀσίης;» Κῦρος δὲ ταῦτα ἀκούσας καὶ οὐ θωυμάσας τὸν λόγον ἐκέλευε ποιέειν ταῦτα, οὕτω δὲ αὐτοῖσι παραίνεε κελεύων παρασκευάζεσθαι ὡς οὐκέτι ἄρξοντας ἀλλ' ἀρξομένους· φιλέειν γὰρ ἐκ τῶν μαλακῶν χώρων μαλακοὺς γίνεσθαι· οὐ γάρ τι τῆς αὐτῆς γῆς εἶναι καρπόν τε θωυμαστὸν φύειν καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια, ὥστε συγγνόντες Πέρσαι οἵχοντο ἀποστάντες, ἐσσωθέντες τῇ γνώμῃ πρὸς Κύρου, ἄρχειν τε εἵλοντο λυπρὴν οἰκέοντες μᾶλλον ἢ πεδιάδα σπείροντες ἄλλοισι δουλεύειν.

mikor kinálkozik majd erre szebb alkalom, mint most, midőn sok népnek és egész Ázsiának mi vagyunk az urai?» Kyros meghallgatta beszédüket, s bár nem helyeselte a tervet, mégis megengedte, hogy végrehajtsák; azonban figyelmeztette őket, legyenek elkészülve, hogy nem ők lesznek ezután az urak, hanem mások lesznek az uraik; mert gazdag vidéken el szoktak puhulni az emberek, s nincs olyan ország, melynek bámulatos termékenysége mellett háborúban bátrak lennének a lakosai. A perzsák így meggyőzve, eltávoztak; belátták, hogy Kyros bölcsebb, mint ők, s inkább akartak urak lenni terméketlen földön, semmint gazdag sikságon másoknak szolgái.

JEGYZETEK A HETEDIK KÖNYVHÖZ.

1. Az egyes népek, járások és városok állandóan megállapított járulékot szolgáltattak a király hadseregéhez (l. III. 89. s k.); ezúttal e járulékok arányát fokozták. Járóművek itt a háromsoros harczi hajóktól megkülönböztetőleg a ló- és gabonaszállító hajók.

2. Minthogy a marathoni csata a 490. év szeptemberében történt, három évi készülődés után a negyedik év szükségkép a 486. évre esik.

3. A viszály éle valószínűleg Dareios ellen volt intézve, hogy kényszerítse utódának kijelölésére, a mint azt Kyros is tette, midőn a massageták ellen vonúlt (l. I. 208). Plutarchos (mor. 488) és Justinus (II. 10) szerint a viszály Dareios halála után tört ki, s a király testvére, Artabanos vagy Artaphrenes, döntötte el Xerxes javára a pert. Xerxesnek bizonyára több jussa volt a trónra, mert ő Kyrosnak véréből származott, míg Artobazanes nem.

4. Demaratos száműzetésére vonatkozólag l. VI. 63—70.

5. Herod. úgy látszik, nem hiszi, hogy Demaratos tanácsot adott volna Xerxesnek, a ki azt felhasználta volna. De azon, hogy Atossának oly nagy hatalma volt, nem igen lehet csodálkozni. Dareiosnak ugyan több felesége volt, így a Gobryas leányán kívül Phaidyme, Parmys, Artystone, Phratagune stb., de valamint más királyi háremekben, úgy Dareios udvarában is egy asszony, itt Atossa volt már származásánál fogva is a leghatalmasabb. Xerxes udvarában Amestris (IX. 109), Dareios Nothos idejében Parysatis volt a mindenható. V. ö. még Esther könyvét (II. 4).

6. Dareios 521—485-ig uralkodott; sírja Persepolis mellett még ma is látható.

7. Az Aleuadák tulajdonkép nem egész Thessaliának, hanem csak Larissának voltak királyai, de az egész ország birtokára vágytak s ennek a reményében hívták be szolgálnikészen a perzsákat

Görögország ellen. A családnak fejét abban az időben Thoraxnak hívták, ki két testvérével, Eurypylossal és Thrasydeiossal egyetértőleg (IX. 1, 58) volt Thessaliában a perzsa párt feje. Hazafiatlan üzelmeikért a spártaiak a plataiai csata után megbüntették őket. L. erre vonatkozólag VI. 72. és a hatodik könyv 64. jegyzetét.

8. A két költő közül a hermionéi Lasos kiváló lyrai költő és zenész, Pindarosnak mestere volt; Onomakritos pedig azáltal lett híressé, hogy a mythikus Orpheusnak és Musaiosnak műveit gyűjtötte össze; ezért bízta őt meg Peisistratos azzal a feladattal, hogy Homeros költeményeit is gyűjtse össze. Gyűjtő módszerének érdemét azonban sok önkényesség és hamisítás kisebbítette, annyira, hogy Aristoteles óta az orphikus és az állítólag Musaiostól származó költeményeket Onomakritos tákolmányainak tekintették. — Hipparchos Peisistratosnak három fia közül leginkább érdeklődött a tudományok és művészetek iránt; környezetében éltek a többi között Anakreon és Simonides is.

9. Her. III. 12. és 15. (v. ö. a harmadik könyv 11. és 12. jegyz.) szól bővebben Inaros lázadásáról. L. még. Thuk. I. 104.

10. A következő beszédeknek alig van több historiai hitelük, mint a hét összeesküvő főnemes vitájának (III. 80. s k.). Bennök görög és perzsa szempontok vegyest fordulnak elő a háborút előidéző okok mérlegelésére nézve.

11. A czélzás nem egész világos; gondolhatni az Ilion előtt lefolyt küzdelmekre, a lakedaimoniak és tegeaiak háborújára (I. 66), a lelanthosi mezőségért vívott csatára (V. 99), valamint az eleusisi és thriai sikságon vívott küzdelmekre, melyekben Athén és a Peloponnesos állottak egymással szemközt.

12. L. IV. 83. és a negyedik könyv 86. jegyzetét.

13. A perzsa királyok törzsfája Xerxesig a behistuni felirat szerint a következő:

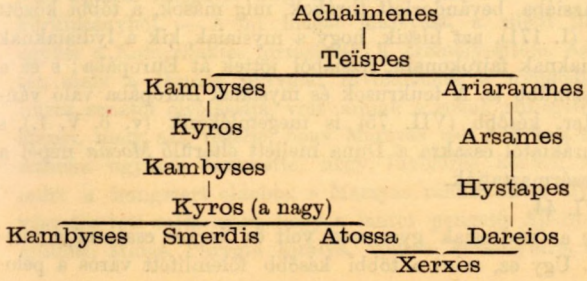

Xerxes tehát e helyütt az *apai* és azután az *anyai* ősöket sorolja föl, Teïspest pedig, az apai és anyai ág közös ősét, kétszer sorolja föl; Kyros és Kambyses nevét azonban kétszer kellett volna említenie, s valószínűleg csak kimaradt a szövegből.

14. Her. már az I. könyv elején (4. fej.) jelzi a perzsák nézetét, hogy Ázsia összes népeivel együtt az ő fenhatóságuk alá tartozik. A mi Phrygiát és ennek urait, az assyriaiakat illeti, azt hitték, hogy ők az assyriaiaknak utódai, a mennyiben a perzsák Perseusnak és Andromedának, Kepheus leányának az ivadékai (61. fej.), Kepheus pedig fia volt Belosnak és testvére Ninosnak, ki az assyriai birodalmat Ázsia nyugati partjáig, tehát Phrygiára és Lydiára is kiterjesztette. Így Pelops, mint assyriai alattvaló, Xerxesnek felfogása szerint az ő rabszolgája is egyszersmind.

15. A perzsa király ruházata olyan volt, a minőt senki másnak nem volt szabad viselni: fején egyenesen álló tiara, melyet kék és fehér szalag vett körül; testén bíborruha, melyre bíborpalást volt vetve. Ez utóbbin Ahuramazda madarai, sólymok és ölyvek, voltak kihimezve. A ruhát aranyöv tartotta össze, melyen a drágakövekkel diszített kard lógott. A király lábszárait szintén bíborszövet födte, sarúi pedig sáfrányszinűre voltak festve.

16. A görögök, főleg pedig az athéniek, az álmot úgy magyarázhatták, hogy az olajfa Attikának és az athéni várhegynek a symboluma (l. V. 83. VIII. 55), míg az olajkoszorú eltünése Xerxes vereségeire czéloz Athén elfoglalása után.

17. Egyiptom megfékezése 485-ben történt; a négy évi előkészület tehát 484—481-re esik. Az ötödik év, vagyis 480 tavaszán indúlt el Xerxes hadseregével Sardisból Görögország ellen.

18. L. I. 103—106. IV. 1., 11—12.

19. Ión-tenger (vagy öböl) alatt itt Her., mint VI. 127. és IX. 92., az *Adriai* tengert érti. Későbbi történetírók szerint a mysiaiak Európából Ázsiába bevándorlott thrákok, míg mások, a többi között Herodotos is (I. 171), azt hiszik, hogy a mysiaiak, kik a lydiaiaknak és a phrygiaiaknak fajrokonaik, Ázsiából jöttek át Európába; s ez a felfogás valószínűbb is. A teukrusok és mysiaiak Európába való vándorlásáról Her. később (VII. 75) is megemlékezik (v. ö. V. 1.), s némelyek Thrákiától északra a Duna mellett elterülő *Moesia* népét a mysiaiaktól származtatják.

20. L. VI. 44.

21. Sane az androsiak gyarmata volt és Xerxes csatornája mellett terült el. Ugy ez, mint a többi később fölemlített város a pelo-

ponnesosi háborúban az athéni szövetséghez tartozott (Thuk. IV. 109); különben jelentéktelen helységek, melyeket pelasg, bisalt, krestoni, edon és vegyes barbár gyarmatosok laktak.

22. Hajók átszállítása földszoroson Korinthosnál volt szokásban, s Her. nyilvánvalólag az itt használt járóművekre céloz, melyek *kisebb* hajókat szállítottak át egyik tengertől a másikig. A mi a csatornát illeti, régebben kételkedtek létezésében, bár Thukydides is (IV. 109) említi; azonban az ásatások a csatornának biztos nyomára vezettek. De azon már lehetne vitatkozni, vajjon használta-e Xerxes, vagy nem; mert Demetrios állítása szerint (Strabonnál p. 331 fr. 35) a csatorna nagyon szűk volt, s tíz stadiumnyi ásás után a kemény kőtalaj a munka folytatását lehetetlenné tette. Így magyarázható meg, hogy a csatornát később egészen betömték.

23. A Fehér-part Chersonesos közelében a Propontisba nyúló hegyfok volt; az ide szállított eleség a hadsereget Abydostól Doriskosig tartó útjában látta el. Tyrodiza helye nem elég biztos; valószínűleg a Serrheion hegyfok mellett keresendő Doriskos és Maroneia között.

24. Kritalla nevű helységet senki sem említ; bizonyára a Susától Sardisig vezető királyi út mentében feküdt, a Halystól nem nagy távolságban.

25. Kelainai Phrygiának fővárosa volt, s a manapság Dumberi-Ovassi nevű hegység egyik völgyében terült el. A Maiandrosnak és Katarrhaktesnek (= Marsyas) vize itt nagy erővel tör elő a barlangos talajból, de a két folyó forrása a hegységnek egyik magasabb pontján van. Antiochos Soter a III. század elején a várost a Marsyas torkolatához telepítette át, hol Kibotos feküdt, s anyjáról Apameiának nevezte el (ma Dineir). Xerxesnek nagy kitérőt kellett csinálnia a királyi útról, hogy Kelainaiba jusson; lehetséges azonban, hogy seregének csak egy részével tette meg e kirándulást, vagy pedig visszatérő útjában látogatta meg a várost, s Her. tévesen következtetett e körülményből. — A mi magát Marsyast, a silént illeti, tömlőjével együtt a Katarrhaktes forrásának a személyesítője. Az a nagy ellentét, mely a lármás phrygiai fuvola-zenét a nyugodtabb, finomabb húros zenétől elválasztja, volt annak a sokat emlegetett mythosnak alapja, mely azt regélte, hogy Marsyas volt a fuvola-zene föltalálója. Athene ugyanis észrevette, hogy fuvolázás közben arcza eltorzul; ezért a hangszert eldobta, s Marsyas rábukkanva, oly tökéletes művészetre tett rajta szert, hogy a lantot pengető Apollonnal versenyre szállott. Midas, Phrygia királya, volt a versenybiró, s mivel a díjat

Marsyasnak itélte oda, Apollon szamárfüleket növesztett neki, Marsyast pedig egy fára függesztvén, vakmerőségéért elevenen lenyúzta. A bőrtömlőt Kelainaiban még Xenophon idejében is lehetett látni (Xen. Anab. I. 2. 8).

26. Alig lehet kételkedni, hogy Pythios Kroisosnak volt az unokája; atyja pedig az oly korán elhúnyt Atys vala, kit Adrastos ölt meg véletlenül egy vadászaton (l. I. 34—35). Kyros ugyanis nem fosztotta meg a Mermnadákat vagyonuktól, s ezek Dareios ellen sohasem fondorkodtak; így tehát Pythios nagyatyjától örökölte gazdagságát. Plutarchos szerint (Mor. 263. s k.) Pythios egy város és egy aranybánya birtokában volt. Az arany platánfa és szőlő a samosi Theodorosnak voltak művei, s nem annyira nagyságuk, mint az értékes drágakövek által mesés hírük keletkezett (l. Xen. Hell. VIII. 1. 38), úgy hogy még a középkorban is emlegették.

27. A perzsa birodalomban a babyloniai talentum (= 2910 frt aranyban) volt a számítás alapja; 2000 ezüst talentum értéke e szerint 5.820,000 frt. Egy dareiosi arany értéke 10 frt 80 kr. (aranyban), 397 ezer darab értéke 4.244,400 frt. Pythiosnak tehát készpénzben 10.064,400 frt vagyona volt, mi görög viszonyokhoz képest óriási összeg, ha meggondoljuk, hogy Athén egyik leggazdagabb polgárának, Kalliasnak (VI. 121. VII. 151) kétszáz talentum volt egész vagyona.

28. Anana város a mai *Tus-gjöl* (= sós-tó) északi partján terült el. Kolossai (m. Chonas) a Maiandrostól 45 km. távolságban a Lykos (m. Csuruksu) mellett terült el, mely ma is egy mély üregbe szakad. Kydrara valószínűleg a későbbi Hierapolis a Lykosnak jobb partján, mely Phrygia és Lydia határvonalán feküdt.

29. Kallatebos városát nem említi más író; e vidék különben mindig híres volt platánjairól (Plin. XII. 9. XVI. 240). Hamilton a Lykos völgyében látta a legvastagabb platántörzset, melyet utazásaiban talált.

30. Okát adja alább a 133. fej.

31. Bővebben szól e dologról Her. IX. 116—120.

32. A Hellespontos szélességét a régiek általában hét stadiumra becsülték, de ma legkisebb szélessége is több mint tíz stadium (l. IV. 85. és a IV. könyv 89. jegyzetét), mert a keleti sík partot a tenger árja folyton kisebbíti, úgy hogy amaz abydosi síkság, mely Xerxes hadseregének elég helyet adott, ma már úgyszólván eltünt.

33. Aschylos, ki személyesen részt vett a salamisi csatában, s így hiteles tanúnak tekintendő, szintén említi a lánczokat (Pers. 746.

s k.), de alatta a hidakat érti. Lehet, hogy Her. a költői képet félreértette, vagy pedig népies hagyományt követett.

34. E fejezet fordítását és magyarázatát illetőleg nagyon eltérők a nézetek. Azt hiszem, Grote magyarázata leginkább megfelel annak, a mit Herodotos mondani akart. Herodotos szerint ugyanis a hidat *kötelek* alkották (34. fej.), a hajók csupán támasztékul szolgáltak, a mennyire a Hellespontos szélessége megkövetelte. Her. sok folyóhidat látott Perzsiában kötelekből (v. ö. Xen. Anab. II. 4); ha a folyó medre nem volt széles, a partokat összekapcsoló köteleknek nem kellett támaszték; ha pedig széles volt, hajókkal tartották fönn, vagy valami más módon segítettek a dolgon. Ez volt a vezéreszme Her. szerint ennél a hidnál is; a hajókat horgonyok segítségével a Hellespontos árjával párhuzamosan megerősítették, s a hol a csatorna szélesebb volt, a Fekete-tenger felé, ott szükségkép több hajót kellett alkalmazni. Háromsoros és ötvenevezős hajókat vegyest használtak e czélra, s valamennyi az ár irányában volt megerősítve. A hajók valószinűleg érintették egymást, csak ott nem, hol a hajózás végett elegendő rést hagytak.

35. Ez a 480. év aprilis havában történt. A salamisi csata ugyanis szept. 20-án történt, Xerxes azután pár napig Attikában maradt (Her. VIII. 113), s 45 napi utazás után (VIII. 115), tehát november közepe táján ismét Azsiában volt. Cornelius Nepos szerint (Them. c. 5) is hét hónapig volt Xerxes távol hazájától.

36. Csillagászok számítása szerint a 481—478. év közt Sardisban csak 480 okt. 2-án és 478 február 16-án lehetett látni napfogyatkozást; valószínű tehát, hogy a perzsák a nagy vereség után a *későbbi* napfogyatkozást is rossz omennek magyarázták. Különben az is bizonyítja Her. ezen adatának kétességét, hogy a perzsák ép úgy tisztelték a napot (Mithra), mint a görögök Apollont, s a két nép vallása közt e tekintetben nem volt ellentét.

37. V. ö. ezzel Oiobazos hasonló történetét (IV. 84). Ezek az adatok bizonyítják, hogy mily szigorúan követelte a perzsa király a személyes hadi szolgálatot, ha ő maga is harczba vonúlt.

38. Nesaioni (vagy más olvasás szerint nisai) síkságról, mely lovairól nagyhírű vala, már a régiek sem tudtak bizonyosat. A behistuni felirat szerint Médiában kellett lenni, Strabon (p. 525) és mások említenek is Média délnyugati részén királyi méneseket, ugyanott, hol Ispahan és Kirmansah között ma is tenyésznek telivérű lovak.

39. Xenophon (Kyrop. VIII. 3, 9) egy perzsa menetet leírva,

Zeusnak (= Ahuramazda) szekerén kívül a Mithrát is felsorolja. Xerxesnek azért volt szüksége kocsira, mert a perzsa királyok a makedon korszakig szekéren harczoltak.

40. A Kane hegy a Lekton hegyfokkal képezte az adramytteioni öblöt szélső határát (ma Kara-dagh). Ezen öböltől Antandros városáig terjedt el a termékeny Thebe síkja, melynek ma is *Adramyti* a főhelye. A sereg Antandrosnál a tengerpartot odahagyva, a belföld felé fordúlt, s a Gargaron (= Ida) keleti lábánál haladva, jutott Trója városához. Ugyanezen az úton haladt ellenkező irányban Xenophon 10,000 katonája Trójától Pergamonig (Anab. VII. 8).

41. E hely elárulja, hogy Her. Priamosnak várát nem kereste új Ilionban, szerinte az már rom volt és lakatlan. Az ilioni Athene tisztelete, úgy látszik, új Ilionban is virágzott (Xen. Hellen. I. 1, 4. Plut. Mor. 557), hol Nagy Sándor szintén mutatott be neki áldozatot. (Arrian. Ann. I. 11, 7).

42. Gergis városa Lampsakostól nem messze terült el, de már Strabon idejében nem létezett, csak a vidéknek volt Gergithion a neve. A gergithek a teukrusoktól származtatták magukat (V. 122), s Miletosig kellett terjeszkedniök, mert a Kaïkos folyónál is több helységnek volt hasonló neve (Strabon p. 589, 616); Miletosban pedig a leigázott benszülötteket hívták gergitheknek (Athen. p. 524).

43. Athén itt az iónok anyavárosaként szerepel, tehát inkább ethnographiailag van értve, mint földrajzilag.

44. A nap fölkeltének kellett a perzsa vallásos érzületnek megfelelőleg a fontos hadjáratot bevezetni, mint a hét perzsa főúr királyválasztását is (III. 84).

45. Her. minden kétkedés nélkül közli e csodákat, mert meg volt győződve, hogy a gondviselés sokszor óvja az embereket a fenyegető csapásoktól. A Sardisban történt csodának megfejtése az, hogy bátor férfi gyanánt vonúl hadba a király, de asszonyi gyávasággal fog majd megfutamodni.

46. A Sarpedon hegyfok (ma Kap Paxi v. Gremia) a saroni öbölnek északi végpontja. — Helle a hagyomány szerint a tengerbe esett s ott lelte sírját; más versio szerint azonban a Chersonesoson Paktya városában halt meg és temették el. — Agora a földszoroson épült, Paktya és Kardia között; nevét pedig onnan kapta, hogy a szomszédok itt a határon alapítottak árúiknak piaczot.

47. Ainos (ma Enos) hatalmas aeol-telep volt, s közelében még ma is van két nagy tó a Hebros bal partján, torkolatához közel.

Plinius (IV. 43) *portus* Stentoris-t említ, de alkalmasint tévedésből cserélte föl λιμήν-t λίμνη-vel.

48. Her. e szavait nem szabad úgy magyarázni, mintha Dareios Doriskoson át vonúlt volna a skythák ellen; mert akkor ellenmondásba keverednénk a IV. könyv 89. s k. fejezeteivel, melyek Dareios menetét Thrakia keleti részén jelölik. Ez a hely inkább Dareios visszavonuló útjára vonatkozik (v. ö. IV. 143), mert ekkor hagyott hátra Thrákiában megszálló csapatokat.

49. A Serreion a mai Kap Makri, mely az Orpheus-mythos következtében lett híres, a mennyiben itt tépték őt szét az őrjöngő kikon asszonyok. A kikonok a trójai háború idejében a leghíresebb thrák törzs voltak (Odyss. IX. 39—59), s Her. tanúsága szerint (VII. 108, 110) még Xerxes idejében is urai voltak a partvidék egy részének; de Xerxes hadjárata után eltünnek a történet színteréről.

50. Xerxes hadseregének részletes felsorolását népek és fegyvernemek szerint Herodotos azért fűzte be művébe, hogy a perzsa birodalomnak nagyságáról hű képet adjon olvasóinak, kik e dologban nagyon tájékozatlanok lehettek. Adatai tehát a III. 90. s k. felsorolt járásokkal együtt ránk nézve a régi keletnek ethnographiai állapotára nézve a legbecsesebb forrás. Összesen *hatvanegy* népet sorol fel, s adatai a III. könyvben közölt járások sorával majdnem teljesen megegyeznek; csakhogy ott az adózás szempontja volt a kiinduló pont. A népek a felsorolás szerint négy csoportra oszthatók: *a)* a perzsák, médek és a Tigris és Indus közt lakó keleti törzsek (66—68. fej.); *b)* a délvidéki törzsek (69—71. fej.); *c)* Elő-Ázsia népei (72—80. fej.); *d)* az ázsiai partvidéknek és a Földközi-tenger szigeteinek lakói, kik a perzsáknak alattvalói voltak. Minden csoportban azután azok a népek vannak együtt felsorolva, melyeket rokonság, hasonló fegyverzet vagy közös vezénylet fűzött egymáshoz.

51. Ez a hagyomány a régiek egyik önkényes combinatiójából származott. A *kephenek* a mythikus korban Elő-Ázsiában uralkodó assyriaiaknak a neve, a kik uralmukat a Földközi-tenger szigeteire is kiterjesztették; hérosz eponymusuk pedig Kepheus volt. Minthogy az Ázsiában egymásután kimagasló assyriaiakról, médekről és perzsákról nemcsak a görögöknek, hanem az ázsiaiaknak is zavaros hagyományaik voltak: azon feltünő hasonlatosság alapján, mely Perses, a perzsák ősatyja, és Perseus neve között van, azt regélték, hogy Perseus volt a perzsák őse; sőt Kepheussal, Perses anyai nagyatyjával is összeköttetésbe hozták, s így következtettek: minthogy Perses Kepheusnak unokája, a perzsák is egyenlők a régi kephenek-

kel. Herodotos azonban nem veszi észre, hogy ez a genealogia ellenkezik az I. 7-ben közölt genealogiával, mely szerint Belos Heraklesnek az unokája, míg itt Belos Perseus apósának az apja, Perseus pedig Heraklesnek a szépapja (VI. 53. és a III. k. 40. jegyz.).

52. A médeknek régi *árius* (valamint a perzsáknak artaius) neve a szanszkrit *arya* gyökből ered; értelme: nemes; csakhogy e nevet nemcsak a médek és perzsák, hanem az irán-méd törzsek valamennyien viselték, hogy megkülönböztessék tiszta és előkelő származásukat a vegyes eredetű külföldi népekkel szemben. — Hogy a médek később Medeiától nevezték volna el magukat, természetesen fictio, bár Hesiodos (Theog. 1000) Medeiosnak hívja Jason és Medeia fiát, s Pausanias is említi (II. 3, 8), hogy Medeia Athénből a médekhez szökött, s Aigeustól született fiát Medosnak nevezte el. Mindenesetre érdekes, hogy Her. korában az egyiptomiak (II. 91), perzsák (VI. 54) és médek kapcsolatot kerestek maguk és a rohamosan fejlődő görög nép között.

53. A kissiusokra vonatkozólag v. ö. III, 92. — Fejviseletükről, a mitráról, némelyek azt hiszik, hogy turbánszerű föveg; de ez nem bizonyos, sőt lehetséges, hogy csak egyszerű szalag, a minőt az assyriai domborművek mutatnak.

54. A hyrkaniusokat Her. a járások népei közt nem említi. Földjük a mai Gurgan, a Kaspi-tengernek délkeleti szélén terül el.

55. A syriaiak és az assyriaiak nevét a görögök tényleg fölcserélték (Aisch. Pers. v. 85., a delphoibeli jóslat VII. 140), pedig a két nép teljesen elütő. A syriaiak tényleg a tyrosiak; mert midőn a görögök a Kis-Ázsia és Egyiptom között elterülő vidéket megismerték, Tyros városa volt a legkiválóbb pontja a népnek, s erről a városról nevezték el a népet. Herodotos az első, ki Syriát Assyriától megkülönbözteti, bár ő ez utóbbihoz Babyloniát is hozzáveszi (lásd I. 178. és az I. k. 134. jegyzetét).

56. Dareios sírirata Naksi-Rustamban három saka-törzset említ, s az első az amyrgioni, mely keleten, India mellett tanyázott. Stephanus Byz. Amyrgionnak nevezi a síkságot, mely a skythák birtoka volt.

57. Artabazos volt Her. szerint a legokosabb perzsa vezér (VIII. 126. s k. IX. 41, 66, 89). Később satrapa volt Daskyleionban és ő alkudozott Pausaniassal (Thuk. I. 129).

58. Her. és Aischylos ritkán egyeznek a vezérekre és a salamisi csata adataira vonatkozólag, de ez itt ép egy ily ritka hely. Persae 37. sorában említi a költő a «nagy» Arsamest, mint Memphisnek kormányzóját.

59. Her. az aithiopiakra vonatkozólag követi Homeros fölfogását (Od. I. 23), hogy keleti és nyugati ágra oszlanak, de a nyugatiakat bővebb földrajzi ismeretei alapján libyaiakká teszi. Az ázsiaiak Gedrosiában (Baludzsisztán) laktak, hol a fekete brahûi törzs a régi népnek maradványakép tekinthető.

60. Ugyanezt a megjegyzést l. I. 72. és V. 49. V. ö. 55. jegyz.

61. Abban semmi valószínűtlenség sincsen, hogy phrygiaiak valaha Makedonia területén is laktak. Midas királynak rózsás kertjeiről pl. a később bevándorolt makedonok is regéltek (l. VIII. 138). De Her. téved, ha azt hiszi, hogy az *egész* phrygiai törzsnek Európa volt a hazája; az európai phrygiaiak inkább az Ázsiaiaknak gyarmatosai valának; midőn pedig a makedon és illyr népek szorítani kezdték, visszavándoroltak rokonaikhoz. A brig (vagy bryg) elnevezés különben teljesen megfelel a phryg-nek, mert a makedonok az aspiratát a mediával ejtették ki. (L. Steph. Byz. ad vocem Briges).

62. Modern ethnologusok ép ellenkezőleg azt hiszik, hogy a két nép közűl az armeniai volt az eredeti, a mennyiben ennek a nyelve is az indo-európai családhoz tartozik és így keletről kellett származnia.

63. V. ö. Her. I. 7.

64. Helyesebben: rokonai, testvérei. V. ö. Her. I. 171.

65. V. ö. Her. V. 13. (az ötödik könyv 8. jegyzetével) és VII. 20. valamint fentebb a 19. jegyzetet.

66. E helyütt a népnek neve a szövegből kiesett. A tudósok való, színű gyanítása szerint itt a chalybsokról van szó, a kik bizonyára elég jelentékeny haderőt szolgáltathattak, hogy Her. külön fölemlítse őket; s ha igaza van Aischylosnak (Heten Thebai ellen 727. v.), hogy a chalybsok skythák, akkor az Ares jóshelye egészen rájok illik (v. ö. Her. IV. 62.).

67. A kabalisiak földjét Kária, Phrygia, Pisidia és Lykia határolta; a lakósok maionok vagyis lydiaiak voltak. Ruházatukról lásd alább 91. fej.

68. A milyasiakról l. Her. I. 171.

69. E szigetlakókra vonatkozólag v. ö. Her. III. 93.; — Mardontes haláláról l. IX. 102.

70. Az ókor írói kivétel nélkül említik a perzsák fényűzését. A plataiai csatában is óriási aranyzsákmány jutott a győzők birtokába (Her. IX. 80.).

71. Hasonló szokást jegyez föl Pausanias (I. 21., 8.) a sarma-

tákról, Suidas (ad vocem σειρά) a parthusokról. Hasonlókép harczoltak a hagyomány szerint a hunok, alánok és más ázsiai népek, melyek az érczhiány miatt ilyen harczi módra valának utalva.

72. A kéziratok itt a kaspiusokat említik, kik pedig előbb a baktriaiakkal együtt voltak fölemlítve. Reiske nyomán a kiadók a kaspiusok nevét a kaspeirusokéval helyettesítik, kik India határában laktak, talán a mai Kasmirban.

73. Palæstina kétségtelenül a *philisteusok* földjét jelölő görög név. A tengerparton mindig ők voltak az urak, még akkor is, mikor a zsidóké volt az ország; mert ezek csak a belföldet lakták.

74. E királyokra vonatkozólag l. Her. V. 110. és az ötödik könyv 98. jegyzetét.

75. Kyprosnak mindig vegyes eredetű lakossága volt. Az eredetileg kanaani kittiusokkal és amathusiakkal csakhamar elegyedtek phoinikiaiak, majd káriaiak, kilikiaiak, végre görögök. A mi Salamist illeti, l. az V. könyv 97. jegyzetét. Athén csak azért van említve, mert Salamis héroszaival együtt Attikához tartozott.

76. A «hypachajai» nevet senki más nem említi, s Kilikia régi lakosságának elgörögösített alakja. A kilikiaiak kétségtelenül a phoinikiaiak rokonai valának, Kilix pedig a phoinikiai gyarmatosításnak csak mythikus képviselője.

77. Pamphilia, úgy látszik, előbb lett göröggé, mint Lykia vagy Kilikia; eredetileg azonban phrygiai és pisidiai lakossága volt. Amphilochos és Kalchas bolyongásáról különböző hagyományok valának elterjedve. Trója elfoglalása után Klarosig hatoltak, s itt történt a jósló versengés Kalchas és Mopsos között, melyben az utóbbi győzött és ezért Kalchas bújában meghalt. Más hagyomány szerint Kalchas Pamphiliáig követte Amphilochost, s itt történt a verseny.

78. Bővebben szól erről Her. I. 173.

79. V. ö. I. 171. és 176. fej.

80. Az iónok vándorlását illetőleg l. még I. 145. és az ötödik könyv 63. jegyzetét. A vándorlás Kr. e. 1050. körül történt, csakhogy ehhez Danaosnak, ki *Argosba* vándorolt, semmi köze nem volt. Danaos különben is két nemzedékkel ifjabb volt Xathosnál (Her. II. 98.), kit testvérei, Aiolos és Doros, Thessaliából elűztek. Erre ő Attikába ment és Erechtheus királynak leányát, Kreusát vette nőül, kitől két fia született: Ion és Achaios. Apósának halála után a tengerparthoz (= Aigialos) kellett menekülnie, a hol meg is halt; de fia, Ion, később az egész országot hatalma alá kerítette, s utána nevezték magukat a tengerpartiak is iónoknak. Her. azért nevezi őket

pelasgoknak, mert az autochthon lakósságot mindig ezzel a névvel jelöli.

81. Ugyanezt a megjegyzést l. II. 51. és V. 26.

82. Ión, vagyis miletosi telepek valának: Abydos, Lampsakos, Paisos, Priapos, Kyzikos, Artakes, Prokonnesos, Perinthos; dór (megarai) gyarmatok pedig: Selymbria, Kalchedon és Byzantion. Az æoltelepeket, Sestost és Madytost, Her. itt nem említi föl.

83. A felsorolt nevek közül Matten megfelel Matthán-nak (Királyok II. 11., 18.), Siromos Hiram-nak, Merbalos Maharbal-nak. Siennesisire vonatkozólag l. az I. könyv 64. jegyzetét. Gorgosról, Salamis fejedelméről tudjuk (V. 104., 115.), hogy az ión-kyprosi lázadás alkalmával hű maradt a persákhoz. Damasithymos egy káriai városnak, Kalyndának volt a fejedelme (VIII. 87.).

84. Ez a fejezet Her. honfiúi ragaszkodásának a jele, hogy bár szülővárosából távozni volt kénytelen, mindazonáltal nem mulasztja el magasztalólag kiemelni. Kalydnának más iróknál Kalymna (ma Kalymnos) a neve. E sziget Tenedos közelében fekszik, s Nysirossal együtt Kosnak volt gyarmata. Hogy Halikarnassos az argosi Troizennek, a többi dór telep pedig Epidaurosnak a gyarmata volt, az Pausanias (II. 39.), Strabon (p. 656.) és mások is bizonyítják.

85. E helyből joggal lehet következtetni, hogy Her. a hadsereg, hajóhad, fegyvernemek pontos leírását, valamint a vezérek és kiválóbb tisztek neveit hivatalos adatok alapján közölte; de bizonyos, hogy akkor ez adatok túlzó szinben tüntették föl a perzsa haderőt.

86. Xerxes, úgy látszik, ismerte a spártai szokást, hogy a királyok lakoma alkalmával kétszer annyit kaptak, mint más (VI. 57.) s erre céloz.

87. Az állítmány præsens idejéből kitűnik, hogy akkor, midőn Her. történetét írta, Doriskos persa uralom alatt állott.

88. V. ö. Plutarch. Vit. Cim. 7. fej. és Paus. VIII. 8., 5. Kimon e vállalata 476—466. között történt, s ez volt az első kisérlet Athén hatalmának terjesztésére (Thuk. I. 98.).

89. L. V. 2—18. és VI. 44. s k.

90. V. ö. föntebb az 59. fejezetet. — Samothrake szárazföldi birtokainak biztosítására alapította az említett erődöket; ép így tett más szigetek közül Chios (I. 160.), Lesbos (V. 94.), Thasos (VI. 46.) stb. — Mesambriát itt nem szabad összetéveszteni a hasonnevű várossal a Fekete-tenger partján (IV. 93.) — Briantikát Livius (38., 41.) *Priaticus campus*-nak, lakósait Plinius (IV. 41.) *Priantae*-nek nevezi.

91. Bistonis nem tó, hanem keskeny tengeröböl. A beléje ömlő Trauos (Trausos?) mellett laktak valoszínüleg a traususok (V. 4.)

92. Pistyros helyét nehéz meghatározni, mert nem lehet megállapítani biztosan a Her. által említett sóstónak a hêlyét. Stephanus kikötőnek mondja, s Kiepert is így rajzolja.

93. A felsorolt törzsek közül a paitusok a Hebrostól délre, a kikonok a Hebros és Nestos között laktak, a sapaiusok Thasossal szemben, a dersaiusok ez utóbbiaktól északra, az edonok nyugatra a Strymonig, a satrák pedig a Nestos és Strymon közt elterülő hegyekben.

94. A Bessusok Strabon szerint (p. 318.) nem család, hanem hatalmas rabló néptörzs valának, kik egészen Illyriág terjeszkedtek. Az idevaló Dionysos tiszteletéről, úgy látszik, különös hírek keringtek a görögök között, mert Her. szükségesnek tartotta megjegyezni hogy a görög jósló-helyek semmivel sem állanak nálánál hátrább.

95. Pieria eredetileg a Haliakmon és Peneios között terült el; lakóit azonban a Temenidák kikergették; mire ők a Strymon túlsó partján telepedtek le és Phagres volt főhelyük.

96. Az Angites kétségtelenül a mai Anghista, mely azonban nem Strymonba, hanem a Prasias tavába szakad. — A fehér ló főleg a napistennek volt kedvencz állatja, melynek vérét azonban nem a folyóba öntötték, minthogy azt bepiszkítani tiltották a szertartásos törvények (I. 138.), hanem egy gödörbe.

97. Ennea-hodoi helyén az athéniek később Amphipolist alapították. — A földalatti isten a perzsáknál, *Angramainjus*, Ahuramazda ellensége, csak annyiban felel meg a görög Hadesnek, hogy ő hozza a halált az emberre, s csapatai a pokolnak fenekén laknak. Amestris kegyetlen természetére vonatkozólag különben l. IX. 112.

98. Argilos az androsiak gyarmattelepe volt, ép úgy, mint Stagiros és Akanthos, mely a hadseregnek egyik főállomáshelyéül szolgált. — A syleusi síkságot ott kell keresnünk, hol a Bolbe tónak vize a tengerbe folyt le. Nevét Poseidonnak Herakles által megölt fiától, Syleustól kapta. — Xerxesnek hadi útját bizonyára azért tartották tiszteletben a thrákok, mert előlegesen elkészített műút vala. Livius szerint (39., 27.) ezen *vetus via regia* Kr. e. 185-ben még használatban volt.

99. Egy perzsa rőfben 525 milliméter volt, Artachaies tehát úgy két és fél méter magas ember vala.

100. Az élelmezés tehát Thasasnak többe került egy évi jövedelménél, mely 200—300 talentumnál nem volt több (VI. 46.). A mi

pénzértékünk szerint 400 talentum több mint egy millió forint: borsos vendéglátó összeg!

101. T. i. a szárazföldi seregnek, mely Chalkidikét keresztülvágta a nélkül, hogy egy harmada az eddigi szokás szerint a hajókkal párhuzamosan a part mentén haladt volna előre.

102. Az említett városok közül Toronét és Galepsost nem határozhatjuk meg pontosan; Sermyle, Mekyberne és Olynthos a Sithonia és Pallene félsziget között elterülő tengerparton voltak s ezek közt Olynthos lett a legfontosabb görög kikötő a thrák tengerparton.

103. Therambos Pallene keleti felén épült, Skione, Mende és Sane a nyugati oldalon; Potidaia az isthmoson terült el, s így nemcsak a toronéi, hanem a thermai öbölhöz is számítható.

104. Az itt említett városok kevésbbé ismeretesek. Thukydides a vidéket nem Krossaiának, hanem Krusisnak nevezi (II. 79.), mely különben a makedoniai Mygdoniának egy része.

105. Bottiaiis nevét lakósaitól kapta, kiket a makedonok kikergettek, úgy hogy Chalkidikébe voltak kénytelenek átköltözni (Her. VIII. 127. Thuk. II. 99). Határai az Axios és Haliakmon folyók voltak, meg a keskeny tengerpart a két folyó torkolata között. Ichnai a tengerparton épült, Pella azonban, a makedon királyok későbbi székvárosa, a Lydias folyó mellett terült el, torkolatától mintegy 120 stadiumnyi távolságban.

106. A Cheidoros (v. Echeidoros) a mai Galliko, mely Salonikitól nyugatra ömlik a tengerbe. Torkolatától az Axios torkolatáig ma is sós mocsár lepi el a vidéket.

107. Ez az állítás semmiképen sem oly naiv, mint a minőnek látszik. Aristoteles, e vidéknek fia, ép úgy beszél e vidék oroszlánjairól (Hist. Anim. VI. 31.), mint Herodotos, szint' úgy Plinius is (Hist. Nat. VIII. 16.). Úgy látszik, csak az első keresztény században veszett ki az oroszlán e vidékről.

108. A Lydias (ma Karamask v. Mavronero) és Haliakmon (ma Vistricza) Her. korában egyesülve ömlött a tengerbe. Később mindegyiknek külön torkolata volt (Skylax fr. 66.), ma pedig a Lydias az Axiosba ömlik. E változásnak a mocsaras tengerpart az oka, meg vízművek is a későbbi makedon korszakban.

109. A Peneios szűk völgytorkolatán kivül, melynek a meredek hegyhátak és a Peneios árja miatt néhol alig volt egy szekérnél nagyobb szélessége, még egy másik út is vezetett *alsó* Makedoniából Thessaliába, s úgy látszik, Xerxes ezen az úton haladt seregének egy részével (131. fej.). Ez az út az Olympos nyugati része és a

pieriai hegyek között vezetett meredek magaslatokon és erdős csúcsokon át az Europosnak, a Peneios mellékfolyójának völgyébe; innen a perrhaibusok területén át Gonnos városáig vitt, mely a Tempe-szorosnak thessaliai bejárása előtt terült el. — Ezen úton kívül az óriási tábornak másik része más, sokkal inkább nyugatra eső utat választott Makedoniából Thessaliába; ez az a *felső* Makedonián át vezető út, mely *Elimeia* vidékén keresztül a Haliakmon balpartja mentében vitt föl, majd délkeletre fordulva átvágta a Kambuni hegyláncon a mai Volucza-nyerget, s szintén az Europos völgyén keresztül vezetett a perrhaibusok földjén át Gonnos városáig (v. ö. Liv. 42., 53.).

110. A Boibeis tó Boibe városától kapta a nevét, s ma Karlánnak hivják; nagysága a Peneios vízmagasságától függ, mert ha ez megárad, Larissa városa alatt egy csatorna a fölös vízmennyiséget a Nessonis (ma Karatjair) tavába vezeti, s innen az Asmak folyó a Boibeisbe. — A mai geologiai tudomány teljesen igazat ad Her.-nak, hogy Thessaliát hajdan víz borította, s hogy a Tempe-szorost a víz árja, meg vulcanicus erők idézték elő, a mennyiben itt nem hirtelen földrengés, hanem a vulcanicus erők hosszabb sorozata működött.

111. Ez azonban nem volt igaz, mert alább a 172—174. fej. bizonyítja, hogy Thessalia *népe* meg akarta akadályozni Xerxes betörését.

112. Pieriára vonatkozólag l. a 95. jegyzetet. Mióta Makedoniához tartozott, rendesen alsó Makedonia részének tekintették; azért nevezi Her. alább a pieriai hegyeket makedon hegyeknek.

113. A felsorolt népek közül a thessaliaiak Thesprotiából vándoroltak be (176. fej.), csakhamar leigázták az itt lakó æol-törzseket, úgy hogy az egész országot róluk nevezték el. — A dolopok a Pindos déli lábánál laktak, Phthiotistól nyugatra (v. ö. Hom. Il. IX. 484.); déli szomszédaik voltak az enienek. A perrhaibusok, pelasg törzs, Thessalia északi részében, az Olympos nyúlványain laktak. A lokrisiak itt bizonyára az epiknemisiek és opusiak, mert az ozolaiakhoz a korinthosi öböl fölött alig mentek a perzsa követek. — A magnetek a Pelion mellett és a pagasaii öbölnél laktak; a malisiak a hasonnevű tengeröböl nyugati zugában, végre az achajaiak Phthiotisban, melyet róluk Achajának is neveztek.

114. V. ö. hatodik könyv 60. fej. és 51. jegyzetét.

115. L. rávonatkozólag a VI. könyv. 134. jegyzetét.

116. Ez az esemény a perzsa követek megölése után körülbelül 60 évvel később, Kr. e. 430 ban történt. Thukydides (II. 67.) részle-

tesen és Her.-sal megegyezőleg adja elő a dolgot; a különbség csak az, hogy nála Aristeasnak Aristeus a neve, s a mit Her. Nymphodorosnak tulajdonít, azt Thuk.-nél Nymphodoros sógora, Sadokos, Sitalkesnek fia, teszi. — Bizanthének később Raideston volt a neve, ma Rodosto, a Propontis mellett.

117. Her. ezt a helyet vagy a peloponnesosi háború előtt közvetlenül, vagy mindjárt a háború elején írta, midőn az irigység, bosszú és félelem minden vádat összehordott az athéniek ellen, kik viszont a perzsa háborúra hivatkozva, szerzett érdemeikkel fennen dicsekedtek. L. Thuk. I. 68. sk.

118. A jóslatnak ezt a sorát tartja szem előtt Aischylos is a Perzsák 84. sorában. Syria itt Assyria, mert a szekérharczot ezek kultiválták s tőlük tanulták el a perzsák.

119. Kekrops vára az athéni várhegy, melyet Kekrops telepített be először, ezért nevezték Kekropiának. A Kithairon Attikának határa Delphoi irányában, ezért említi is a jósnő.

120. Themistokles Kr. e. 493-ban archon eponymos volt (Dionys. Halik. Arch. VI. 34.; talán 482-ben is), s ekkor kezdette meg a Peiraieus építését; Marathon mezején kiválóan harczolt (Plut. Arist. 5.); keresztülvitte, hogy Aiginia ellen hajóhadat szervezzenek (alább 144. fej.). 482-ben sikerült legkiválóbb ellenfelét, Aristeidest a nép által számkivetésre ítéltetni, s azóta Athén legbefolyásosabb férfia lett. Megjegyzendő különben, hogy Her. nem igen rokonszenvez Themistoklessel, s minden vádat elhisz, a mit ellene hallott.

121. Ez komoly terv volt, s az alsó-italiai Sirist tartották a legalkalmasabb helynek. L. alább VIII. 62.

122. A laureioni ezüstbányatelep körülbelül 10 kilométernyire terjedt a tengerparton Anaphlystostól Thorikosig. Themistokles korában nagy jövedelmet hajtott, később azonban keveset, s Strabon korában már alig művelték. A bányát vállalkozóknak adták bérbe, s a jövedelmet kezdetben szétosztották, míg Themistokles keresztül nem vitte, hogy a pénzt a hajóhad felszerelésére fordítsák; mert az aiginaiak ellen 491-ben megindított háború idejében Athénnek összesen csak hetven hajójuk volt (VI. 89., 132.). — Kétszáz hajót azonban alig lehetett volna a kiosztandó pénzből (krbl. 80 talentumból) kiállítani, s más források valóban csak százat említenek; habár kétségtelen, hogy Athénnek 200 hajója küzdött a salamisi csatában (VIII. 1., 14., 44., 46., 61.)

123. A gyűlést az Isthmoson tarlották. Az aiginiai háborúra vonatkozólag l. V. 81., 89. VI. 87—93.

124. Valamint ma, úgy az ókorban is a Fekete-tenger vidéke sok gabonát szállított a Földközi-tenger népeinek, különösen Athénnek, mely nagy gabona-kereskedést üzött. A vidék termékenységére nézve l. még IV. 17.

125. E csata Kr. e. 494-ben történt, s ha Argosnak nem volt több polgára, mint Spártának (krbl. 10,000), akkor a vereség borzasztó nagy volt.

126. A trójai háborúban Agamemnon, Argosnak királya, volt a fővezér; s Aristomachos három fia közül, kik Peloponnesost örökölték, Temenos, Argos királya, volt a legidősebb. Argos a vezérszerep jogát mindig fentartotta és a maga számára követelte.

127. Az argosiak ezen védekezése nagyon problematikus értékű, mert az utolsó Temenidákat, a hires Pheidon (l. VI. 127) közvetlen utódait, az uralomtól megfosztották (Paus. II. 19.); legfölebb vallási functiójukat hagyták meg nekik, s ebben a megszorított értelemben újíthatták meg a Temenidák magvaszakadtával a királyságot. Különben is nem jelent meg mind a két spártai király a harczban (V. 75.), az egyik a törvény értelmében otthon maradt.

128. Perseus Argosból származott; Persessel való állítólagos rokonságát l. föntebb 61. fej. — Ez a «más hír» különben csak görög fictió.

129. Susának «memnoni» jelzőjéről l. V. 53. s k., és az ötödik könyv. 43. jegyzetét. — A mi Kallias követségét illeti, Dahlmann az ifjabbikra gondolva, a datumot 430 és 424 (Artaxerxes halálának éve) közé teszi; de az ifjabb Kallias akkor még nem volt nagykorú, s nincs okunk kételkedni Diodorusban (XII. 3., 4.), hogy itt a hasonnevű nagyatyáról van szó, ki a kyprosi győzelem után 449-ben volt Susában az úgynevezett kimoni békének követítője gyanánt.

130. Plutarchos e fejezet miatt is nagyon megtámadja Her.-t, hogy részrehajló volt Argossal szemben, a mi pedig nem igaz (l. VIII. 73.); továbbá az egésznek csak az az értelme, hogy peccatur intra muros et extra, a mi főleg Thebaira vonatkozólag találó.

131. Telos sziget (ma Episkopi) Knidos és Rhodos között fekszik, Gela gyarmatosítása Thuk. szerint (VI. 4.) 45 évvel később történt, mint Syrakusaié, tehát Kr. e. 690-ben. Krétaiak és rhodosiak vettek részt benne, s némelyek szerint Deinomenes volt a tényleges alapító, ki Gelonnak egyik őse volt.

132. Kleandros, ki valószinűleg 505-ben foglalta el a trónt, volt az első kényúr; előtte a kormányzat, mint más dór államokban, oligarchikus volt (Arist. Polit. V. 10.). Utóda testvére, Hippokrates lett

(498—491.), ezé pedig Gelon (491—478.). Atyjának, Deinomenesnek (145. fej.) ő volt a legidősebb fia, három testvére pedig: Hieron, Polyzelos és Thrasybulos. Midőn Gelon 484-ben Syrakusai kényura lett, testvére Hieron, vette át Gelában az uralmat, s ugyanő örökölte Gelon halálakor 478-ban Syrakusai trónját.

133. Ainesidemost azért nevezi meg Her. Gelonnak fegyvertársai közül, mert valószinüleg atyja volt a 165. fejezetben említett Theronnak, Akragas kényurának, kivel szövetkezve Gelon Himeránál a karthagoiakat megverte (165—167. fej.).

134. Eloros a mai Abysso; Kamarina, melyet Syrakusai lakósai Kr. e. 599-ben alapítottak, a déli parton feküdt Gela és a Pachynus hegyfok között. A dologra vonatkozólag l. Thuk. VI. 5.

135. Három Hybla volt Siciliában; a leghíresebbet, melynek a keleti parton Megara Hiblaia volt a neve, Her. Megarának nevezi (l. a köv. fej.), a másik kettő a bennföldön alakúlt, s az itt említett Hybla valószinüleg az Akragost és Syrakusait összekötő út mentében keresendő.

136. «Földbirtokosok» voltak az eredeti telepítők és utódaik, azonkívül olyanok, kik jogot nyertek földbirtok szerzésére. Tanyáikon laktak az adózó parasztok és szolgák, bizonyára benszülött siciliaiak, kiket kyllyriusoknak hívtak. Kasmene Syrakusainak volt a gyarmattelepe, melyet Kr. e. 644-ben alapított (Thuk. VI. 5.); helyét azonban nem tudjuk.

137. A kegyetlen bánásmód a köznéppel szemben úgy magyarázható, hogy az nagyrészt nem görög, hanem siciliai és phoinikiai elemből állott. Görög gyarmatosok rendszerint teljes jogú polgárokból lettek.

138. Forrásaink mit sem szólnak Gelon háborújáról a phoinikiaiakkal szemben. Valószinüleg mindkét félnek az volt a czélja, hogy a másikat Siciliából elkergesse, s Gelon talán Dorieus halálát használta fül ürügyül a phoinikiaiakkal szemben, kiket úgy látszik, sikerült kikergetnie. Dorieus halálára vonatkozólag l. V. 42—46.

139. Az athéniek mindig azzal büszkélkedtek, hogy őslakók, a mi csak az ó-attikai lakosságra igaz, nem pedig a bevándorlott iónokra, kik amazokkal egyesülvén, velök egy törzsnek tartották magukat (Thuk. II. 36.). Homeros az athéni Menestheusra mondja az itt felhozott érvet (Il. II. 552—554. sor).

140. Aristoteles (Rhet. I. 7.) azt mondja, hogy Perikles is ezt a képet használta halotti beszédében. Minthogy azonban Thukydes művében nem találjuk, valószínű, hogy abban a beszédben fordúlt

elő, melyet Perikles a samosi háború (Kr. e. 400.) halottai fölött tartott.

141. Nincs okunk kételkedni, hogy Kadmosnak atyja Skythes, Zankle fejedelme volt, kit Hippokrates kergetett el. Skythest azután Dareios kegyébe fogadta, Kos szigetével ajándékozta meg, melyet Skythes fiának engedett át, maga pedig késő vénségében Perzsiában halt meg (VI. 23. sk.) Kadmos nem annyira demokratikus érzületénél fogva mondott le Kos uralmáról, mint inkább szülővárosa, Zankle iránt érzett szeretetből, s több előkelő kosi családdal, többi között a vígjátékíró Epicharmossal is (Suidas s. v.), Siciliába költözött, s főleg a samosiak támogatásával ura lett Zanklénak (Her. VI. 24.). Később azonban Rhegion kényura, Anaxilaos elkergette, s ez lehet oka, hogy most (481-ben) Anaxilaos ellenségének, Gelonnak érdekében járt közben Delphoiban.

142. Azaz *suffet*, a kit élethossziglan választottak meg, tehát annyiban különbözött a spártai királytól, hogy méltósága nem volt örökölhető (Arist. Polit. II. 11.)

143. Ugyanígy nyilatkozik Aristoteles is (Poëtika 23. fejezet): «Ugyanazon időben történt a salamisi tengeri ütközet és Siciliában a karthagóiakkal vívott csata».

144. A phoinikiaiak és karthagóiak nem imádtak héroszokat, ép azért Movers azt hiszi, hogy Hamilkar a pún Abd-Melkart (= Melkart szolgája) nevének elferdítése, s hogy itt Melkart istennek tiszteletéről van szó, kinek mythosza és tisztelete a máglyahalállal szorosan egybe volt fűzve (v. ö. Dido halálát).

145. A passatszelek július végétől szeptember vége feléig fúnak s a salamisi csata szeptember 20-a körül történt. Thukydides azonban (I. 32.) a kerkyraiakat a legnagyobb önzéssel vádolja, mert állandó elvük volt, hogy mások veszedelmében ne osztozkodjanak.

146. Diodoros szerint (IV. 79.) Kokalos, Likania királya, Minost vendégszeretőleg fogadta, de azután leányai olyan forró fürdőt szolgáltattak a krétai királynak, hogy meghalt.

147. Polichne kis helység volt Kydonia mellett, Praisos pedig Kréta délkeleti részén terült el. Valószinüleg még Minos előtti telepek, s ép azért nem vettek részt a vállalatban.

148. Hyria Tarentum és Brundisium között feküdt, még ma is *Oria* a neve. Strabon szerint ezek a krétaiak alpították Brundisiumot is, majd átkeltek Illyriába és azon túl a thermai öbölnél telepedtek le boitiaiusok neve alatt.

149. A tarentumiak veresége 473-ban történt. — Anaxilaos való-

színüleg Zanklébe költözött, s azért bízta Rhegiont Mikythosra, kinek szobrait még Pausanias is látta Olympiában (V. 26., 4.)

150. Homeros szerint (Il. XIII. 451. s k. és Odyss. XIX. 178—181.) Minosnak fia Deukalion, s ezé Idomeneus, ki a trójai háborúban vitézül harczolt.

151. Alos az Othrys északkeleti lábánál, a pagasaii tengeröböl közelében és nem közvetlenül a tengerparton feküdt. A hagyomány szerint Athamas volt alapítója (l. 197. fej.)

152. A spártai alkotmány szerint mindig a királyok voltak a spártaiak vezérei, ha hadba vonúltak (VI. 56.). Úgy látszik, hogy Euainetos seregében nem voltak spártaiak, csak lakoniai eredetű katonák.

153. L. föntebb a 128. fejezetet és a 109. jegyzetet.

154. Az Ossa és Peneios között vezető Tempe szoros átlagos szélessége átlag negyven méter; néhol azonban a folyó mellett kocsi sem mehetett, úgy hogy az Ossa szikláin kellett útat csinálni, mely Xerxes idejében még nem volt használható állapotban.

155. Histiaiotis Euboia északi részének a neve, melyet Histiaia városa után kapott.

156. Ezt az iszapot a Spercheios folyó hozza magával, s ez az ókor óta annyira szaporodott, hogy a tengeröbölt egy mérföldre beszorította, s a folyó más medret volt kénytelen keresni. Még ma is csak a hegy tövében tanácsos utazni, mert az iszapos talaj végzetessé válhatik a vándorra nézve.

157. Természetes meleg forrásokat a régiek Herakles fürdőinek nevezték, azon mythosz alapján, hogy Athene (vagy Hephaistos) a fáradt hérosznak enyhülésére fakasztotta. A mi Herkules-fürdőnk is innen kaphatta nevét.

158. A thessaliaiak betörése Thukydides szerint (I. 12.) Ilion elfoglalása után hatvan évvel történt, midőn a többi æol-törzseken kivül a boiotiaiakat is elkergették régi lakóhelyükről.

159. Clemens Alexandrinus szerint (Strom. VI. p. 753) a jóslat szószerint így hangzott: Ὦ Δέλφοι, λίσσεσθ' ἀνέμους, καὶ λώϊον ἔσται. Hasonló tanácsot adott a jóslat az athénieknek (VII. 189).

160. Thyia helyét nem tudjuk, mert más író nem említi. Maga Thyia mások szerint Kastaliosnak volt a leánya, s Apollontól szülte Delphost.

161. A Myrmex-zátonyon még ma is kiáll egy szikla, melynek Lithari (kő) a neve. — A Sepias Magnesiának délkeleti csúcsa, ma

Cap Giorgi. — Kasthanaia városától származtatják némelyek a gesztenye nevét, mert e partvidéken buján termett fája.

162. Egy görög háromsoros hajó legénysége többnyire kétszáz emberből állott (l. VIII. 17); s ez a mondat bizonyítja, hogy Her. e tekintetben nem ismer különbséget görög és perzsa hajók között. A tengerészkatonák közül Xerxes hajóhadában a perzsák, médek és sakák voltak a legkiválóbbak.

163. A számítás itt túlzó, mert az ötvenevezősök a 3000 hajónak csak egy részét alkották (97. fej.), a többi már kisebbszerű hajó volt. A 240,000 emberből tehát többet kell levonnunk a felénél, mert a 186. fejezetben egy részük ismét számításba esik.

164. Az itt felsorolt népek közül csak az eordusokat nem említette eddig Her. Ezek régebben a Bermios hegységtől nyugatra laktak, de a makedonoktól kiszorítva, az Axios és Strymon között telepedtek le Mygdoniában.

165. Tagadhatatlan, hogy Her. a perzsa sereg nagyságát végtelenül túlozva sorolja föl. Oka részben az, hogy Her. perzsa forrásokat követ, mert a perzsáknak a görögök megfélemlítése végett érdekökben állott hadierejüket óriásinak híresztelni; a vezérek is úgy intézték Doriskosban a számlálást, hogy minél nagyobb számot mondhassanak Xerxesnek. De ión jellemhez híven maga Her. is hajlott a túlzásra, már csak azért is, hogy annál nagyobbnak tüntesse föl így a görögök dicsőségét. (Ettől különben Aischylos sem irtózott, l. Perzsák 56—64, 122—144, 735—738.) Számításaiban észre lehet venni e czélt; mert pl. igaz ugyan, hogy minden görög nehéz fegyverzetű katonát kisért egy szolgálatot tevő ember, úgy hogy a görög táborban a szolgakiséret volt akkora, mint a rendes haderő; ámde a perzsa táborban a katonák legnagyobb része könnyű fegyverzettel vala ellátva, s ha a vezéreknek tényleg nagy volt is a kiséretük, még sem lehetséges, hogy minden katonának egy szolgát osztottak volna be. Meg kell továbbá gondolni, hogy ily óriási táborban igen sok a megbetegedés, a szökés, mi szintén apasztja a számot. Ámde Rawlinson szigorú számítása szerint (Herodot. IV. kötet p. 129) Xerxes hadserege mégis több mint másfél millió emberből állott.

166. Her. számítása itt is téves. A tábornak Her. által elfogadott nagyságához képest 110,067$^{1}/_{12}$ mérő búza kellett volna naponként. Egy mérő (medimnos) = 52·53 liter.

167. Ipnoi a Pelion alatt terült el, a mai Zagora helyén. Nevének jelentése: kemencze, nem ritkán jelzett helységet. (V. ö. a mi Pest-ünket és Budának német nevét.) Meliboia, a hasonnevű kis

öböl mellett, e vidéknek egyik legjelentékenyebb városa volt, az Ossa hegy alatt.

168. Oreithyia ugyanis egyszer virágokat szedett gondtalanúl az Ilissos partján, de Boreas elrabolta, majd hazájába, az északi Thrakiába vitte, s vele nemzette Zetost és Kalaïst, a két híres argonautát.

169. Thetist, Nereusnak leányát, Zeus akarta eredetileg nőül venni; de Themis megjósolta Zeusnak, hogy olyan fiút nemzene Thetissel, ki atyját is fölülmúlná erőben. Az istenek határozata szerint tehát halandóhoz kellett nőül mennie, a mit pedig Thetis mindenképen ki akart kerülni. Peleus, az ország királya, csak a bölcs Cheiron tanácsa segélyével keríthette birtokába a tengerparton andalgó Nereidát; mert ez Proteus módjára mindenféle szörnyalakot öltött magára, a többi között tintahallá (görögül: sepia) is átváltozott, s innen kapta a hegyfok a Sepias nevet.

170. Elterjedtebb volt a mythosznak az a formája, hogy az argonauták Mysiában hagyták oda Heraklest, a mint ez vízért küldött kedvenczét, Hylast, kit a vizi nymphák magukhoz ragadtak, hasztalanul kereste a parton. — Aphetai neve Her. szerint az ἀφίεναι (= hajót szélnek ereszteni) igéből származnék; pedig ép megfordítva a név teremtette a mythosz ezen episodját.

171. Alabanda a Marsyas felső folyásánál épült, hol romjai Arab-Hissar mellett ma is láthatók; Paphos pedig Kypros nyugati partjának volt egyik városa.

172. Thessalia és Achaja folyóiról már a 129. fejezetben szólt Her. A mi Epidanost (v. Apidanost) illeti, az Enipeussal együtt az Othryson ered; a thessaliai síkon Pharsalosnál a két folyó egyesül, azután a Peneiosba ömlik. A régiek majd az egyik, majd a másik ág után nevezték el az egyesült folyót, s úgy látszik a nyugati ág volt bővebb vizű, melyet Her. Apidanosnak nevez, a keletit pedig Enipeusnak; s minthogy ez utóbbinak folyása Achajára szorítkozik, az egyesült folyót is Enipeusnak hívja. Viszont Thukydides (IV. 78) és Strabon (p. 432.) a nyugati ágat nevezi Enipeusnak.

173. Az itt közölt helyi monda, melyben Helle neve még nem fordul elő, a költők és írók által sokszor változtatott Athamas-mondától lényegesen különbözik; mert itt még Athamas a gonosz, míg a költők szerint Ino, a rosszlelkű mostoha, a még éretlen búzának pörkölése által éhhalált idézett elő, s az e miatt kért jóslatot úgy magyarázta, hogy mostoha gyermekei áldozandók föl. A helyi monda a legendának eredeti vonásait jobban föltünteti, a mennyiben az ős minyai törzs Orchomenosban és Iolkosban gyermekáldozatokat muta-

tott be istenének. Zeus Laphistiosnak (Laphistios a fojtó, elnyelő isten, összefügg a λαϝ tővel, melyből λαφύσσω ige is származik) ép úgy volt joga minden elsőszülöttre, mint Jehovának vagy a phoinikiai Molochnak és Melkartnak. Szentélye és szobra Koroneia és Orchomenos között a Laphistion hegyen (ma Granicza) állott s még a második században Kr. u. is élt itt monda, hogy Phrixos a fenyegető véráldozat elől egy kosnak a hátán menekült meg (Paus. IX. 34, 4). Az elsőszülöttnek feláldozása Athamas után is szigorú kötelesség gyanánt nehezedett utódaira; de ezek találtak módot, hogy az emberáldozatot symbolikus kosáldozattal helyettesítsék; csakhogy az elsőszülöttnek mintegy isteni átok terhe alatt kerülnie kellett hazáját. Ez magyarázza meg némileg a következő, homályos értelmű sorokat.

174. Phrixos a hagyomány szerint Iophossát, Aietes király leányát vette feleségül, s négy fia született: Argos, Phrontis, Melas és és Kytissoros. Ez utóbbit a legenda azért hozza haza, hogy a gyermektelenné lett Athamas családja ne váljék magvaszakadttá.

175. A Földközi-tengeren az apály és dagály olyan csekély, hogy alig lehet észrevenni, de a malisi öbölben és az Euripos északi részében jelentékenynek mondható, s hat óránként váltakozik.

176. A Spercheios közelében levő kis folyók, így a mindjárt ezután említett Melas is, ma már nem a tengerbe, hanem egyesülten a Spercheiosba ömlenek, tehát a Dyras is. A Spercheios különben az iszaplerakodások által medrét a part irányában délkeletre meghosszabbította, s csak a Thermopylaion túl ömlik a tengerbe. — Her. korában a vidék meleg forrásai valószínűleg a Dyrasba gyűjtötték össze vizüket, s talán azért mondja a lokalizált mythosz, hogy a folyó segítségére jött Heraklesnek.

177. Plethron itt területi és nem hosszmérték, a terület tehát körülbelül $^3/_8$ □ mfldet foglalt el, értve valószínűleg Trachis és a Thermopylainak első szorosútja között található síkot.

168. Az Asopos rohanó hegyi folyó, mely az ókorban a Phoinix fölvétele után még a Thermopylaion innen ömlött a Spercheiosba.

179. Az amphiktyoni szövetség, mint tudjuk, közös istenitiszteletet ápoló államoknak vallásos egyesülete volt. Ilyen szövetségek voltak Ázsiában és Európában egyaránt, de a legnevezetesebb itt Thermopylainál tartotta gyűléseit. E szövetség tagjai voltak a thessaliaiak, boiotiaiak, dórok, iónok, perrhaibusok, magnesiaiak, lokrisiak, enienek, achajaiak, malisiak, phokisiak és (talán) a dolopok. A szövetség évenként kétszer tartott gyűlést, tavaszszal Delphoiban,

öszszel Thermopylainál, s minden államot egy-egy *pylagoras* (a tulajdonképeni követ) és egy *hieromnemon* (templomgondozó) képviselt. — Amphiktyon, e szövetségeseknek hérosz eponymosa, valószínűleg csak fictio, neve későbbi alkotás.

180. Ez az idősebb királyi háznak általánosan elfogadott törzsfája volt. Her. azért sorolja föl, hogy hódolatát fejezze ki Leonidas irányában.

181. T. i. Gorgót, kinek feltünő okosságát Herodotos kétszer is kiemeli (V. 51. és VII. 239).

182. Leonidas tehát tudatával bír végzetes vállalatának, s habár a kiválasztott katonákat a 20—30 éves ifjuságból választotta ki, a spártai családok fenmaradásáról ilyen módon gondoskodott.

183. A Karneia-ünnep a peloponnesosi dóroknak legnagyobb ünnepe volt Apollon Karneios tiszteletére, melynek különösen Spártában katonai színezetet adtak. Az összes lakósság harczi díszben vonult ki a városból, s kilencz napig tanyázott sátrak alatt, mint valamely hadi táborban. Az ünnep a rekkenő hőség és láz pusztító istenének szólott, s a szabad ég alatt töltött táborozás által akarták megóvni magukat a kutyahőség veszedelmes hatásától. Az ünnep közvetlenül az olympiai játékok előtt végződött, s ez évben a játékok utolsó napja augusztus 19-ére esett. Ilyen fontos ünnepeket a görög nép absolut kényszer nélkül nem szeretett elmulasztani.

184. A pylagorokra vonatkozólag l. a 179. jegyzetet. Az itt jelzett gyülés alig tartathatott előbb 478-nál.

185. Her. ezt az igéretét nem váltja be, valószínűleg megfeledkezett róla. L. I. kötet, Bevezetés, p. XXXVI. 2. jegyzet.

186. Ktesias (Pers. 24) egy harmadik hagyományt is közöl, mely szerint két előkelő trachisi ember, Kalliades és Timaphernes, vezették át Xerxes hadseregét a hegyen. De a görögök általában Herodotos véleményét fogadták el.

187. L. föntebb a 176. fejezetet.

188. Melampygos Heraklesnek jelzője, értelme valószínűleg Herakles erejére czéloz. — A Kerkopok rablók voltak, kik még Heraklestől sem féltek és megtámadták; ő tehát lábuknál megkötözve, a vállán vitte el a vakmerő legényeket, de mivel bohókás beszédük nevetésre fakasztja, szabadon bocsátja őket.

189. Melampus még a trójai háború előtt élt, s nőül vette Nestor húgát, Perót. V. ö. második könyv 74. jegyzet. — Megistiasról l. még alább a 228. fejezetet.

190. Pausanias, ki nem említi föl a thebaibelieket, azt mondja

(II. 20, 2), hogy 80 mykenéi ember maradt itt Leonidassal. — Plutarchos természetesen e fejezet miatt nagyon kikel Herodotos ellen (Mor. 865); de nekünk nincs okunk ezért Herodotost részrehajlással vádolni.

191. Leonidas hamvait Kr. e. 440-ben Spartába vitték, és sírjára nagy emlékoszlopot tettek. Ezen oszlopra volt vésve a háromszáz vitéznek neve (Paus. III. 14, 1), s itt olvasta őket Her. is.

192. Az oroszlán kétségtelenül Leonidas nevére czélzott, ezt árulja el Simonides híres epigrammája is (fr. 32).

193. Cicero (Tusc. Disp. I. 42) szerint nem görög, hanem perzsa ember beszélt Dienekessel.

194. A felirat nem említi a thespiaibelieket, de odagondolja, mert a Peloponnesosból a helotákkal együtt is csak 3100-an voltak.

195. E híres epigrammát Ponori Thewrewk Emil fordításában adom s hozzá adom még a Ciceroét (Tusc. Disp. I. 42):

Dic hospes Spartæ nos te hic vidisse iacentes
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

196. Keosi Simonides, korának egyik legkiválóbb lyrikusa, írta állítólag mind a három síriratot.

197. L. alább IX. 71.

198. Ez adta a szikrát a peloponnesosi háború kitörésére s részletesen szól róla Thuk. II. 2—5.

199. Nyolczezer fegyverfogható polgárra becsülni Spártát és a lakedaimoniakat nem túlzás; a plataiai csatában ötezren harczoltak (IX. 10, 28). A peloponnesosi háború alatt a polgárság 5000-re olvadt le (Thuk. V. 64, 68), később még kevesebb volt.

200. A mitől Chilon félt, az a peloponnesosi háború alatt megmegvalósult, mert az athéniek Kythere szigetét Nikias vezérlete alatt elfoglalták, s ez a körülmény bírta rá a spártaiakat, hogy békét kössenek. (Thuk. IV. 53. s k. V. 14.)

201. Mindazonáltal Pleistoanax, Leonidas fia, haza hozathatta Leonidas hamvait (l. a 191. jegyzetet). Évenként játékokat és dicsőítő beszédeket tartott a sírnál, úgy hogy Leonidas hősi tiszteletben részesült.

202. Föntebb a 220. fejezetben.

203. L. V. 48, 51, 61, és föntebb a 181. jegyzetet.

JEGYZETEK A NYOLCZADIK KONYVHOZ.

1. Achalkisiak kétségtelenül athéni gyarmatosok a «lótenyésztők» földjén, kik Kleomenes második betörése idejében mentek át Euboiába (V. 77). A négyezer gyarmatos ép megfelel húsz hajó legénységének. — A styraiak szintén euboiaiak Styra városából.

2. A görögök siciliai követségéről l. VII. 157. s k., a hol az athéniek elismerik a lakoniaiak elsőbbségét.

3. Azaz Byzantion elfoglalása után a 477/76. évben. A körülményeket bőven adja elő Thuk. I. 95, 130. és Diod. XI. 44—46.

4. Mint már egy ízben megjegyeztük, Themistokles az egyetlen történeti alak, ki ellen Her. leplezetlen ellenszenvet mutat. Érdemeit hidegen adja elő, de ravaszságát, kapzsiságát, önzését, megveszthetőségét sohasem mulasztja el fölemlíteni (l. c. 5, 19, 22, 58, 108—110, 112, 124). Ezt az euboiai ember által való megvesztegetést különben Plutarchos is fölemlíti (Vita Them. c. 7).

5. A görög szövegben nem *hírmondó*, hanem tűzhozó (πυρφόρος) van. A spártaiak közt volt ugyanis szokásban, hogy egy katona élesztette folyton Zeusnak spártai oltáráról hozott tüzet (Xenoph. Resp. Lac. XIII. 2, 3). Minthogy e tüzet a táborban főfontosságúnak tartották, minden katonának első kötelessége volt a tűzhozót védelmezni, ki valóban csak akkor nem tért haza, ha az egész sereg elpusztult.

6. A Kaphareus és Geraistos két hegyfok Euboia délkeleti részén, nevük ma Capo Doro és Capo Mantelo.

7. Pausanias meséli (X. 19, 1), hogy ennek a Skylliasnak, vagy a mint ő mondja: Skyllisnak Delphoiban szobra volt, s hogy már a Sepias hegyfoknál ért vihar alkalmával sok kárt okozott a perzsáknak leánya segítségével, ki szintén búvár vala.

8. A hajók áttörésére vonatkozólag l. VI. 12. és a hatodik könyv 7. jegyzetét.

9. Gorgosról l. V. 104. és VII. 98, valamint a hetedik könyv 83. jegyzetét.

10. Ez a megjegyzés is bizonyítja, hogy a thermopylaii csata júliusban történt, az olympiai játékok idejében (VII. 206).

11. A Geraistos hegyfoktól nyugatra a tengerpartot sziklás zátonyok s kimeredő, meredek kőfalak a hajósokra veszedelmesekké tet-

ték. De hogy az «üregek» hol voltak, nem határozhatjuk meg pontosan.

12. Ennyi hajója volt még Athénnek tartalékban; mert tudjuk, hogy Themistokles a hajóhadat kétszázra szaporította (VII. 144). 127 hajó mindjárt kezdetben jelen volt, húszat láttak el legénységgel a chalkisiak, s ez az 53 jött el most a vihar után.

13. Ez a Kleinias Alkibiades atyja; neje, Deinomache, leánya volt Megaklesnek, azon Megakles dédunokájának, ki Agaristét, Kleisthenes, sikyoni fejedelem leányát vette nőül. Kleinias tehát rokonságban van Periklessel. L. a családfát a hatodik könyv 127. jegyzetében.

14. Céloz arra a segítségre, melyet Athén nyújtott az iónoknak lázadásuk alkalmával (V. 99; v. ö. V. 105. VI. 64. VII. 8).

15. Ellopia Euboiának északi felét jelöli, s Histiaia lakóinak volt birtokában a termékeny északi tengerpart.

16. Ennyien küzdöttek körülbelül a szorosnál; 3100 peloponnesosi, 400 thebaibeli és 700 thespiaibeli, összesen 4200. Ezek közül 300 spártai és a thespiaibeliek valamennyien elestek, a többiek közül azonban kevesen, mert a szoros védelmét a spártaiak vezették (VII. 210 s k.).

17. Vitruvius szerint ezek Karyai városából jöttek, s később szigorú büntetést szenvedtek tettük miatt.

18. Tigranes egészen atyjának szellemében beszél. V. ö. IV. 83. és VII. 46.

19. Az abaii templomról és jóshelyről l. I. 46. és az első könyv 34. jegyzetét.

20. Hyampolis igen közel feküdt Abaihoz, annak a szűk völgynek bejáratánál, mely az epiknemisi Lokrisból Phokisba és Boiotiába vezetett.

21. L. ennek magyarázatát I. 56. és VIII. 43.

22. Tithorea a Parnassosnak az a része, melyet ma Belicza-nak hívnak; Neon városát később szintén Tithoreának nevezték. — Az ozolai lokrisiak birtoka a Parnassos nyulványaitól a korinthosi öbölig terjedt, s úgy látszik, Amphissa volt fővárosuk.

23. A fölsorolt városok közül Pedieis és Iriteis neve más irónál nem fordul elő. Elateia később a legjelentékenyebb város lett Phokisban.

24. Parapotamioi mellett a Kephissos síkja szűk völgygyé alakúl; tovább délre a folyó egy más síkot szel át, melynek déli szélén, a Helikon egyik nyulványánál feküdt Panopeis város. Innen nyu-

gatra vitt az út Daulisba és Delphoiba, keleti irányban pedig Chaironeia felé.

25. Daulistól az út kezdetben déli irányban vezet a Parnassos előhegyei között; két órányi járás után egy szakadéknál ér össze a híres keresztút, mely Daulisba, Lebadiába és Delphoiba vezetett. Itt ölte meg a mythosz szerint Oidipus atyját. A Delphoiba vezető út szűk hegyszakadékban visz fölfelé Parnassos és Kirphis között. Ez utóbbinak magaslatain hevernek a perzsa háborúban elpusztult aiolida községek romjai. Az út tovább ketté szakad, balra le Kirrhába, jobbra pedig a Parnassos lejtőjén Delphoiba.

26. A Korykion-barlangot ma is jelzi bejáratánál egy fölirat. Bejárata öt méter széles. Jelenben úgy, mint a múltban a szomszédoknak nehezen föllelhető menedéke volt, mert a bejárat magasan fekszik. Belseje elől stalakitokból álló, 30 méter széles és magas boltozat, mélysége 60 méter. Azután következik egy 12 méter magas cseppkőfal után a második, magasabb üreg, honnan különböző utak vezetnek mélyebbre a hegybe.

27. A Pronaia szentélyére vonatkozólag l. I. könyv 75. jegyzetét.

28. Pausanias meséli (I. 4, 4. X. 23, 2), hogy a helyi monda szerint Kr. e. 279-ben, midőn a gallusok Brennus vezérlete alatt a szent templomot ki akarták rabolni, Phylakoson kívül két hyperboreus hérosz, Hyperochos és Laodikos, továbbá Achilleus fia, Pyrrhos is segédkezett a lakósságnak az ellenség ellen. — Hyampeia a mai Phlambukos.

29. E nagy kigyót természetesen csak odaképzelték az Erechtheion mélyébe, mint Athene neveltjének, Erechtheusnak symbolumát; mert a hagyomány szerint Erechtheusnak, Attika szülöttjének, kigyó-teste volt.

30. Pogon Kalauria átellenében feküdt, s ma sokkal keskenyebb, hogysem hajóhad befogadására alkalmas volna. — Her. adatai szerint ötvennégygyel volt nagyobb Salamisnál a hajók száma, mint Artemisionnál. Aristoteles szerint (Athen. Polit. 23) az Areiopagos fedezte a legénység zsoldját, s így ez tette lehetővé a szokatlan nagy hajóhad fölszerelését.

31. A dórok és makedonok Her. szerint csak azért törzsrokonok, mert a dórok eredeti hazájukban az Ossa és Olympos alatt a makedonok szomszédai voltak. — Erineos és Pindos a dór tetrapolishoz tartoztak, melynek másik két tagja Kytinion és Boion. — A malisiakat a mythosz szoros összefüggésbe hozza az oitai Heraklessel (l. VII. 176, 198); támogatják a dryopisiak ellen vívott küzdelmében, s ezért

kapják Dryopist, melynek lakói vagy meghódolnak, vagy kivándorolnak Kythnosba, Styrába, Karystosba, Hermionébe stb.

32. Ezen ősrégi hagyomány hitelessége bátran kétségbevonható. Hogy az athéni lakósság ión és pelasg keverék, azt Her. már I. 56. mondta.

33. Ambrakia és Leukas Korinthosnak valának gyarmatai; Kypselos királynak fiai alapították Kr. e. 635 körül.

34. Simonides magasztalja (Fr. 139) vitézségét, hogy a salamisi csatában öt méd hajót elfogott, egy dór hajót pedig megmentett a barbárok kezéből.

35. Keos, Kythnos, Seriphos, Siphnos és Melos a Kyklád szigetcsoportnak nyugati sora, közel a görög szárazföldhöz. Helyzetök magyarázza, hogy miért mertek hazafias érzületűek lenni.

36. Pausanias látta Delphoiban szobrát (X. 9, 2); szerinte kétszer győzött pentathlonban, egyszer futásban. Oly jól futott, hogy közmondásossá vált. L. Aristoph. Darázsok 1160., Acharnæbeliek 211. sorát.

37. Itt ismét számítási hiba van, mert ha a 46. fej.-ben fölsorolt hajókat összeadjuk nem 378, hanem csak 366 hajó az eredmény. Vagy Her. hibázott tehát, vagy a szöveg romlott el. Mert Pausanias határozottan állítja (II. 29, 5), hogy az athéniek után az aiginaiak szolgáltatták a legtöbb hajót; már pedig a korinthosiak 40 hajóval jelentek meg (43. fej.). Valószínű tehát, hogy az aiginaiak tényleg nem 30, hanem 42 hajót szereltek föl, s így tényleg 378 hajóból állt a görög hajóhad. — Aischylos (Pers. 339) csak 310 hajóról tud.

38. E szentély az Erechtheion a várhegy északnyugati szélén; Athene istennőnek itt volt a legnagyobb cultusa, s ha Her. szentélyét említi, mindig ezt a templomot, s nem a Parthenont érti (V. 72, 82. VIII. 41, 53).

39. L. VII. 141. sk.

40. Aglaurosról, Kekrops leányáról, a hagyomány azt mesélte, hogy ledobta magát az akropolisról. Szentélye a várhegy északi oldalán, közel Pan barlangjához, épült.

41. Pausanias szerint (I. 16, 6) az itt említett «tenger» sós vizű kút volt, mely állítólag összeköttetésben van a tengerrel. Az ásatások azonban nem jöttek semmiféle kútnak a nyomára. A mi Poseidon és Athene versenyét illeti, a mythoszt Apollodoros úgy adja elő, hogy minden egyes isten választott magának egy várost, a hol őt különösen tiszteljék; de ezek mindketten Athént választották maguknak. Poseidon szigonyával Attikára ütött, s az akropolis közepén fakasz-

tott tengeri forrást, melyet Erechtheus tengerének neveztek el; Athene pedig Kekropsot hívta tanúul, hogy ő vette birtokába a földet, s egy olajfát varázsolt elő, mely ott virított Pandrosos templomában. Erre versengés támadt a két isten között, s Zeus, hogy őket kibékítse, versenybirákul nem Kekropsot és Kranaost nevezte ki, mint némelyek állítják, nem is Erechtheust, hanem a tizenkét főistent. Ezek pedig Kekrops tanúsága alapján Athenének ítélték oda az országot, s fővárosát is róla nevezték el.

42. Plutarchos szerint (Vita Them. 2. és Mor. 795) Mnesiphilos ugyanazon községből (Phrearroiból) származott, mint Themistokles. Előkelő gondolkozású, bölcs férfiú volt, ki Solon nyomdokait követte, s Themistokles az ő tanitványának tekinthető.

43. Plutarchos (Vita Them. 11) Adeimantos közbeszólását Eurybiadesnek tulajdonítja, de hozzáteszi, hogy Eurybiades a feleleten felbőszülve, botját emelte Themistoklesre, mire ez fölkiáltott: «Üss, de hallgass meg!»

44. L. a hetedik könyv 121. jegyzetét. Csakhogy Athénnek Siris városához nem volt más joga, mint hogy ión telep volt. Herodotos valószínűleg olyasféle jóslatra gondol, a minő indítékul szolgált Athénnek, hogy Siris közelében Kr. e. 444-ben Thurioi városát alapította. Themistoklesnek azonban bizonyára szándékában volt Itáliában gyarmatot alapítani, mert két leányának is Italia és Sybaris nevet adott (Plut. Vit. Them. 32).

45. Az aiakidákat feltünteti a következő családfa:

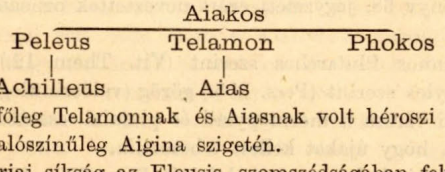

Salamisban főleg Telamonnak és Aiasnak volt héroszi tiszteletük, a többieknek valószínűleg Aigina szigetén.

46. A thriai síkság az Eleusis szomszédságában fekvő Thria városáról kapta nevét, s a tenger mentén terült el.

47. Az eleusisi kis és nagy mysteriumi ünnepeken nemcsak Demetert és Persephonét, hanem Dionysost (Iakchost) is tisztelték, ki a szertartásokban halandó gyanánt szerepelt. A kis mysteriumokban ábrázolták születését, a nagy mysteriumban pedig, mely szeptember havában tíz napig tartott, ez ünnep főmomentuma az volt, hogy a meghalt Iakhost a nagy processio Athenből Eleusisba vitte, sokszor kiáltva nevét.

48. E görög államok hadi erejét Her. (IX. 32) 50000-re becsüli

s bizonyára pótolhatta a perzsa gyalogság veszteségét, de nem a tengeri haderőét, mely a Sepias mellett kitört vihar alkalmával hétszáz háromsoros hajót vesztett el (VII. 190, 191. VIII. 11, 13); úgy hogy az 1327 hajóból csak valamivel több, mint 600 maradt épen.

49. Her. szerint még ezen nap estéjén állottak csatasorba, Aischylos szerint (Pers. 372. s k.) csak másnap hajnalban. De Her. a 76. fej.-ben már Aischylos nyomán adja elő a dolgot.

50. A skironi út Megarától fölfelé a Skironi-sziklák mentében a Geraneia nyergére vezetett, innen erős lejtéssel szűk úton és meredek sziklák tövében le az Isthmoshoz. A monda szerint Skiron, a rabló, csinálta, s a róla nevezett sziklákról a vándorokat a tengerbe taszította, mígnem Theseus vele is hasonló módon bánt el. Ma is használják e hegyi ösvényt, vasút is megy rajta, s neve a rossz talajnak megfelelőleg Kaki skala. — Az isthmosi falbástyának, mely csak a következő év nyarán lett kész (IX. 8), ma is láthatók maradványai; eredeti hosszúsága 7066 méter volt, s később is fölhasználták védelmül a gallok, szlávok és törökök betörései ellen; legutoljára a velenczeiek restaurálták 1696-ban.

51. Ez ünnepek előbb (VII. 206.) ürügyül szolgáltak a távolmaradásra.

52. Orneai lakói a régi peloponnesosi lakósokhoz tartoztak és sokáig ellenállottak a dóroknak. De Kr. e. 580-ban az argosiak leigázták és szabad polgárokból zsellérek lettek. Nevükről Argosban az összes zselléreket orneatáknak hívták; a kynuriaiak is (v. ö. I. 82. és az első könyv 68. jegyzetét) ezért neveztettek orneatáknak, vagyis zselléreknek.

53. Sikinnos Plutarchos szerint (Vit. Them. 12.) perzsa hadi fogoly, Aischylos szerint (Pers. 355.) görög (valószinüleg ázsiai görög) volt. Thespiai városa a thermopylaii és plataiai csatában annyi polgárt veszített, hogy újakat kellett toboroznia.

54. V. ö. Aischylos mesteri leírását Pers. 353—432. A mi az itt említett helyeket illeti: Psyttaleia (ma Lipsokutali) az a kis sziget, mely a Peiraieus és Salamis keleti nyúlványa (Kynosura) között terül el; Keos nem a Kyklad-sziget, hanem Salamis keleti oldalának egy része, közel Kynosurához (= Kutyafark). Itt volt a sziget és a szárazföld között a szoros a legkeskenyebb. Munychia a Peiraieus és Phaleron között Attikának kis félszigete, mely Psyttaleiával szemben terült el. Partja Artemisnek volt szentelve, azért jelöli az alább közölt jóslat első sora «szent part»-nak.

55. Athénben, különösen a peloponnesosi háború kezdetén, dema-

gógok és csalók állítólag régi, főleg Bakisnak tulajdonított jóslatok izgatták a népet, úgy hogy gondolkodó emberek a jóslatokban komolyan kételkedni kezdettek, midőn a babona és felvilágosodás különben is kemény közdelemben állottak egymással: még a conservativ Aristophanes is ostorozza a jóslásokkal űzött visszaéléseket.

56. Themistoklesnek 482-ben sikerült Aristeidest száműzetni. Midőn Xerxes Thessaliába ért, az összes száműzötteket vizszahívták, de az erről szóló határozatot valószinüleg csak a salamisi csata előtt pár nappal publikálták, különben Aristeides hamarább tért volna vissza.

57. V. ö. IX. 81. és a kilenczedik könyv 61. jegyzetét.

58. L. föntebb a 64. fejezetet.

59. Pallene Attikának egyik legjelentékenyebb községe, a Brilessos (Pentelikon) egyik legszélsőbb délnyugati nyúlványán terült el. — Ha hihetünk Diodorosnak (XI. 27.), Ameinias testvére volt Aischylosnak, egy másik testvére pedig, Kynegeiros Marathonnál tüntette ki magát (VI. 114). Ha tehát Ameinias valóban testvére volt a költőnek (mert ő neki Eleusis volt a hazája), akkor megható az az egyszerűség, melylyel Aischylos Ameiniasnak tettét fölemlíti (Pers. 409—411.).

60. Ha valamely görög állam külföldi embert meg akart tisztelni, akkor ennek egyik módja volt, hogy jótevőjének nevezte ki; így választotta meg jótevőjének Athén a makedon Alexandrost (alább a 136. fej.). Perzsiában, úgy látszik, külön jegyzékbe írták be őket a hivatalos krónikákban, mint pl. olvassuk Esther könyvében (VI. 1.): «Azon éjjel nem jött vala álom a Királynak szemére; parancsolá annakokáért, hogy előhoznák az emlékezetre iratott dolgok könyvét, a Krónikákat; és elolvastatának a király előtt». — Orosanga értelme Hesychios és Photios szerint «a királynak testőre». *Oro* valószinüleg = az ó-perssa *var* gyökkel (őriz), *sanga* pedig = khsâyata (király).

61. Ez a kapitány a derék Ameinias volt (l. 93. fej.).

62. Ariabignes az ión és káriai hajóknak volt a vezére (l. VII. 97.). — A többi nevezetes vezérnek nevét közli Aischylos (Pers. 305—330.); de ezek majdnem mind az önkényes szóalkotás látszatával birnak, s nem egyeztethetők össze történetileg hiteles nevekkel.

63. Polykritos gúnyosan és szidalmazva kérdi Themistoklest, mert atyját ép az aiginaiak ellen emelt vád miatt fogták el és vitték kezesnek Athénbe (VI. 50. és 73.).

64. Eumenes szűkebb hazája, Anagyrus, Attikának egyik tengerparti községe volt a Peiraieus és Sunion hegyfok között.

65. A szentély Salamis szigetének déli csúcsán állott. Athene istennőnek hasonló jelzője volt Phaleronban, hol a Skirophorion hónapban (= junius) ülték tiszteletére a Skirophoria ünnepet.

66. Talán maga Her. sem hitte el e rágalmat, mely később a peloponnesosi háború előtt keletkezett, midőn az athéniek oly éles ellentétbe jutottak a korinthosiakkal. A korinthosiak vitézségét bizonyítják különben a Simonides által írt dicsőítő epigrammák (Ir. 100., 101., 163.).

67. Kolias Phalerontól déli irányban vagy húsz stadiumnyira feküdt egy keskeny földnyelven. — A jóslat eredeti szövegében φρύξουσι áll, s értelme az, hogy az árpát «pörkölik», s így hámozhatóvá teszik. A belőle készített ételnek χάγρος volt a neve.

68. Ktesias (Pers. 26.) és Strabon (p. 395.) szerint Xerxes még a csata előtt rendelte el a töltés építését, s ez valószínűbb is; mert a csata után a perzsák a tengerszorost odahagyták (l. 92. fej.), a győztes görögök mindkét partot meglepték, s a perzsa hajóhad másnap éjjel visszaindult Ázsiába (107. fej.).

69. Fáklyafutást a görögök olyan istenek tiszteletére rendeztek, kik a tűznek vagy világosságnak voltak kepviselői; így Athénben Hephaistosnak, Prometheusnak, Athenének, a thrák Bendis holdistennőnek és még Pannak (VI. 105). E versenyben vagy az volt a feladat, hogy a fáklyát egy ember égve hozza a célhoz, vagy pedig, mint itt Her. jelzi, a versenyző pártok lovasai csoportonként voltak bizonyos távolságban fölállítva, s az egyes lovasok a saját pártjuk égő fáklyáját a leggyorsabb futásban adták át égve egymásnak; s az a párt győzött, melynek fáklyája először ért célhoz. — A perzsa háború után az «angareion», «angaros» (lovas), «angaron» (állomás), a görög közt használatos kifejezés lett. Eszther könyvében is olvassuk (VIII. 10.): «És írá az Assvérus Király nevével és megpecsétlé a Király gyűrűjével és küldé a levelet *lovag-póstáktól*, kik gyors állatokon szoktak vala járni...»

70. Ugyane megjegyzés olvasható csaknem szóról-szóra I. 175., hol jobban is illik a szöveghez. Valószínű tehát, hogy e helyen csak széljegyzet volt egy másoló kezétől, s úgy került később a szövegbe.

71. Ez az első érdekes adat a történeti tényhez, hogy az eunuchoknak nagy, sokszor végzetes befolyásuk volt a perzsa királyokra. Bizalmi jellegök már Her.-ból is kitűnik (l. III. 77., 92., 130.), de Xerxes idejében már nagyobb hatalomra is szert tettek.

72. V. ö. I. 160., VI. 28. s k.

73. A Zoster Attikának hegyfoka a Peiraieus és Sunion között.

74. L. VII. 35.

75. Thukydidesben olvassuk (I. 137.), hogy Themistokles jogot formált a perzsa védelemre, hogy Xerxest a veszedelemből kiszabadította; s ugyanitt le van írva, hogy mikép menekült Themistokles a perzsákhoz. V. ö. Plut. Them. 23—28.

76. L. VII. 61.

77. A nyaklánczra és karpereczre vonatkozólag v. ö. VII. 83., IX. 80.

78. Ez természetesen túlzás, minőt még Aischylosban sem találunk (Pers. 508—511.); mert Artabanos, ki 60,000 emberrel kisérte a királyt a Hellespontosig (alább 130. fej.), a téli táborozás után 40000 emberrel csatlakozott a 479. év tavaszán Mardonioshoz (IX. 66.) A túlzás netovábbját mutatja Justin. II. 13.; ipse (Xerxes) cum paucis Abydon contendit, ubi cum solutum pontem hibernis tempestatibus offendisset, piscatoria scapha trepidus traiecit — (carens) etiam omni servorum ministerio.

79. Siris, a siriopaionok fővárosa (ma Seres), a Strymon egyik keleti mellékfolyója mellett, a Prasias tava fölött nem messze terült el egy nagy, termékeny síkon. Zeus szent kocsiját l. VII. 40.

80. Bisaltiára vonatkozólag l. VII. 115. Krestonia tőle északra terült el, de nem közvetlen szomszédságban, hanem följebb a Cheidoros forrásainál (VII. 124., 127.).

81. Tengeri győzelem emlékére nem volt szokatlan hajóknak felajánlása (l. Thuk. II. 84.). Az Isthmoson Poseidonnak, a tenger istenének szentelték; a Sunion hegyén Athenének, ki bölcs tanácsot sugallt Themistoklesnek; Salamisban Aiasnak, az általa nyujtott segítség elismeréseül.

82. E három csillag symboluma volt a Dioskurosoknak meg az aiginaiak által tisztelt Apollon Delphiniosnak. Mind a három isten védte a hajósokat a tenger viharai között. — Kroisosnak (ezüst) vegyítő edényét l. I. 51.

83. Fölemlíti ezt Spártában az athéni követ is (Thuk. I. 74.): «S ezért ti is a legnagyobb kitüntetéssel fogadtátok őt (Themistoklest) mindazok között, a kik nálatok megfordúltak». Diodoros (XI. 27.) és Plutarchos (Them. 17.) szerint Themistokles a spártaiak meghívására jelent meg közöttök.

84. Belbina (ma Sz. György) kis sziget Suniontól délre, a saroni öböl elején. Timodemos ehhez a községhez tartozott, lehetséges azonban, hogy fölvétette magát Athén polgárai közé. — Platon is közli

Themistokles elmés válaszát, csakhogy az ellentétet még jobban kiélesíti, s Belbina helyébe Seriphost teszi. Themistokles nála úgy szól (de republ. 329.), hogy ő bizonyára nem lenne híres ember, ha Seriphosban született volna; ámde Timodemosnak még akkor sem lenne híre, ha Athénben született volna.

85. Artabazos előbb a parthusok és chorasmiusok vezére volt, (VII. 66.) Her. mindig különös jóakarattal emlékezik meg róla (v. ö. IX. 41., 66., 89. és a VII. könyv 57. jegyzetét).

86. Később Olynthos lett e partvidék gyarmattelepeinek központja (Thuk. I. 58.). A bottiaiusok lassanként egybeolvadtak a gyarmatosokkal, s a peloponnesosi háborúban mindig szövetségben voltak velök (Thuk. I. 57. s k., II. 79., 99., 101. IV. 7.).

87. Pallene városai (Sane, Mende, Skione, Therambos, Aige, Neapolis, Aphytis) szövetségben voltak egymással (l. VII. 123.).

88. A spártai királyi ház öregebb (Agiada) ágát Her. VII. 204. sorolja föl. Leutychides az Eurypondidák családjához tartozott, melynek Theopompos után (Kr. e. 740.) ismét két ága volt, az öregebb (uralkodó) ág, mely Demaratos száműzetése után (l. VI. 65.) az uralkodást az ifjabb ágnak volt kénytelen átengedni, úgy hogy Demaratos után Leutychides lett a király. Világosság kedvéért álljon itt a családfa:

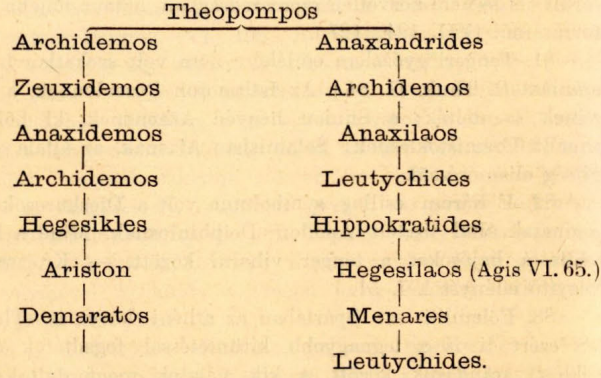

Her. tehát nem pontos, midőn Leutychidesnek csak *két* őséről mondja, hogy nem voltak királyok, mikor pedig Anaxandridesig *heten* voltak a trónörökösödésből kizárva. Lehetséges, hogy e hibát szövegromlás idézte elő.

89. Strattisról l. IV. 138. A chiosi Herodotos valószínüleg rokon-

ságban volt a történetíróval, ezért nevezi meg ez az összeesküvők közül egyedül őt.

90. Ez talán a legnagyobb túlzás, mely Her. művében előfordul. Európa és Kis-Ázsia között nemcsak az athéniek és a többi törzsek ismerték az utat, hanem még a spártaiak is (l. I. 70,, 152., III. 47., 54.).

91. Több Europos nevű városról van tudomásunk, az itt említett Kariában feküdt, s nevét Euromosnak is írták. A káriaiak, mint két nyelvet beszélő nép, sokszor voltak közvetítők ázsiaiak és görögök között.

92. Trophoniost Lebadeia vidékén főisten (Zeus Trophonios) gyanánt imádták. Neve (τρέφειν igéből) elárulja, hogy lénye Demeterével és Hermesével rokon (Cic. de nat. deor. III. 56.: Mercurius... is qui sub terris habetur idem Trophonius). Herkyna forrása mellett egy földszakadékban képzelték lakását, s mint Asklepiosnak, úgy neki is kígyó volt jelvénye. Jósló helyét főleg betegek keresték föl (l. Paus. IX. 39., 2. s k.)

93. L. az I. könyv 38. jegyzetét.

94. A szentély a Ptoon hegy egyik magaslatán állott. Maga Ptoon a Kopais tó és a tenger között terült el; a tenger felől pedig még ma is látni Akraiphia város romjait.

95. L. föntebb a 60. jegyzetet.

96. A királyi háznak őse, Temenos, Argosnak volt az ura s az egyik hagyomány szerint, melyet Her. (l. 139. fej.) és Thukydides (II. 99.) követ, a királyok így következtek: Perdikkas, Argaios, Philippos, Aëropos, Alketas, Amyntas, Alexandros. Mások szerint (Theopomp. fr. 50. Justin. VII. 1 sk.) nem Perdikkas, hanem Karanos volt a királyság megalapítója, utána következett Koinos, Tyrimmas, csak azután Perdikkas.) — Lebaia városáról nincs bővebb tudomásunk; a Haliakmon felső völgyében kellett feküdnie.

97. E szertartással Perdikkas symbolikus módon birtokába vette a királyi tűzhelyet, melyre a napsugarak estek; egyszersmind tanújául szerezte a napot, hogy ezentúl övé az ország.

98. A hagyomány, hogy a *phrygiai* Midasnak kertjei Makedoniában voltak, összefügg azzal a ténynyel, hogy a makedonok a brygeket elkergették (l. VII. 73.). — A mythos szerint Midas mindenkép hatalmába akarta keríteni Silenost, hogy megtanulja tőle a jövendőt s egyéb bűbájos dolgokat. Elfogásának sokféle módját adják elő forrásaink; a legnépszerűbb az, hogy egyszer Dionysos átvonúlt Midas birodalmán, de Silenos lerészegedett és eltévedt, a pásztorok pedig Midas elé vezették. A király vendégszeretőleg fogadta, s néhány

nap múlva vissza vitte Dionysoshoz, ki már azt hitte, hogy Silenos örökre elveszett, s örömében megadta Midasnak a tehetséget, hogy a mihez ér, aranynyá váljék. — Midas rózsás kertjei a néphagyomány szerint a Bermion-hegység keleti nyulványain, a Lydias és Haliakmon folyók közt voltak. A vidéket ma is buja növényzet s remek szépség jellemzi, míg a Bermion csúcsait örökös hó borítja; ezért mondja Her. megmászhatatlannak.

99. Azon jóslatokra céloz e hely, melyeket Kleomenes az athéni várhegyen birtokába kerített, s melyekből megtudták, «hogy sok jogtalanságot kell majd az athéniektől eltűrniök.» (V. 90.)

100. Plutarchos szerint (Arist. 10.) Aristeides indítványára és sürgetésére adták az athéniek e nemes feleletet.

JEGYZETEK A KILENCZEDIK KÖNYVHÖZ.

1. E népek föl vannak sorolva VIII. 66. A salamisi csata után téli tartózkodásra haza bocsátotta őket Mardonios.

2. Her., a hol csak szerét ejtheti, rámutat az Aleudák hazafiatlan viselkedésére. L. róluk a VII. köny 7. jegyzetét.

3. A telegraph e primitiv módját már rég ismerték a szomszédok, de ilyen nagy távolságban csak most alkalmazhatták először. Ezért jelezteti Aischylos ilyetén módon Argosba Trója bukását (Agam. 30. és 281—285). Mardonios bajosan adhatott jelt a szigeteken át, mert ezek Delosig már nem voltak a perzsák kezében (VIII. 132). Valószínűleg az Athosig az európai tengerparton gyújtatott tüzeket, s innen adhatott Lemnoson át jelt Ázsiába.

4. Athént Xerxes 480 szeptember közepe táján, néhány nappal a salamisi csata előtt foglalta el (VIII. 65); a város második elfoglalása tehát július közepe körül történt.

5. Demosthenes (De corona 204) és az ő nyomán Cicero (de off. XI. 48) beszéli, hogy ugyanilyen halált szenvedett Athénben 481-ben egy Kyrsilos nevű polgár, mert azt tanácsolta, hogy hódoljanak meg Xerxesnek.

6. Plutarchos szerint (Arist. 10) Aristeides indítványozta e követséget, tagjai pedig Kimon, Xanthippos és Myronides voltak.

7. A Hyakinthia ünnepét a spártai Hekatombeus hónap (június—

július) folyamán tartották; eredete a Peloponnesos régi lakósaira, az achajaiakra vezethető vissza, kiktől a dórok is átvették. Az isten, kit ez az ünnep illetett, Apollon Hyakinthios volt, tiszteletére Amyklaiban panaszdalokat énekeltek; helységről-helységre járták be így a vidéket, valamint költői versenyeket is tartottak. E szertartásos szokás főleg a természet mulandóságára vonatkozott, s a panaszdalok az isten kedvenczét, Hyakinthost, siratták, kit Apollon véletlenül korongjával agyonütött. A mythosz, melyből ez ünnep eredt, meséli, hogy Apollon Amyklasnak legifjabb és legszebb fiát, Hyakinthost, nagyon kedvelte, s mélyen elszomorította az általa okozott halál; más hagyomány szerint Zephyros is szerette a fiút, s Apollonra féltékenykedvén, ennek elhajított korongját a fiú halántékához csapta. A Hyakinthia ünnep első napján énekelt dalok tehát a meghalt fiút gyászolták, ki a róla nevezett jácintvirággá változott; míg a második és harmadik napon újjászületését zengő örömdalokat adtak elő a karok. Hyakinthos mythosza, valamint Persephonéé és Dionysosé, a természet halálának és felébredésének az allegoriája, míg Apollon korongja nem más, mint a nap, melynek heve a gyönge növényzetet elperzseli. Hyakinthosnak sírját is mutatták Amyklaiban; fölötte volt elhelyezve Apollon szobra, melyet egész Görögországban a legrégibb alkotások egyikének tartottak.

8. Megara és Plataia, mint a Peloponnesoson kívül fekvő államok, ép úgy fenyegetve voltak Mardonios közeledése által, mint Athén. Megarának még inkább volt oka félni, mint Plataiának, mely már úgy is tűzvészt szenvedett (VIII. 10); Megarában csak később tettek kárt a perzsa lovasok (alább a 14. fej.).

9. L. VIII. 65. és a 9. könyv 46. jegyzetét.

10. A spártai seregben rendes körülmények között ép annyi nehéz fegyverzetű volt, mint könnyű fegyverzetű helota (VII. 186, 229); most azonban a könnyű fegyverzetű perzsa sereggel szemben jónak látszott nagyobb helota sereget indítani útnak. A Pleistarchos és Pausanias között a következő családfa magyarázza meg a rokonsági viszonyt:

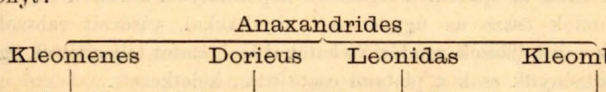

11. Bátran lehet kételkedni, vajjon az itt említett Euryanax valóban Kleomenes testvérének volt-e a fia, mert a rendes örökösödés szerint Kleomenes halála után nem Leonidasnak, hanem Dorieus

fiának kellett volna örökölni a trónt. Azt nem lehet föltételezni, hogy Dorieus utódai nevében is lemondott a trónról, s nagyon valószínű, hogy Euryanaxot csak távolabbi rokonság fűzte a királyi családhoz.

12. Oresteion kis város volt Arkadiának Mainalia nevű területén (Thuk. V. 64); nem feküdt a Spártától egyenesen az Isthmoshoz vezető úton, mely Tegeát érintette, hanem kissé balra, Tegea és Lykosura között.

13. Attikát Boiotiával nagyon rossz útak kötötték össze, különösen hadi szempontból. Az Athénből, Thebaiból vezető egyenes út a Parnes hegyen vezetett keresztül; ettől nyugatra a másik Plataiával kötötte össze Athént, s ez a Kithairon szorosai között vezetett át; a harmadik, melyen Mardonios visszavonúlt, aránylag a legjobb út volt, s Dekeleiát érintve azon hegyhátat metszette, mely a Parnest a Pentelikonnal összeköti.

14. L. az előbbi jegyzetet.

15. Skolos a Kithairon lábánál terült el s fontos katonai hely volt, mert a Kithairon szorosait innen könnyen lehetett védni. Thebai területéhez tartozott, mert Boiotia fővárosának birtoka a Kithaironig terjedt.

16. Attaginos és Timagenidas voltak a médpárti oligarchiának fejei. L. 86. fej.

17. L. VIII. 30—33.

18. A hely itt azért volt kedvező a görögökre, mert védve voltak a lovasság ellen, melylyel szemben nem volt hasonló seregük.

19. Elisben egy városnak Makistos volt a neve (IV. 148), s a belőle képzett melléknév így nagyon hasonlított a perzsa vezér nevéhez.

20. Ez az Olympiodoros valószínűleg atyja volt Lamponnak, Perikles barátjának, ki jóstehetsége és Thurioi gyarmatosítása által neves emberré lőn. Bizonyára ismerte Herodotost, s ez magyarázza meg, hogy Olympiodorosnak ezen előcsatározása miért van körülményesen előadva.

21. Ezek az íjászok a legalsóbb néposztályból kerültek ki, s nem tévesztendők össze az úgynevezett skythákkal, vásárolt rabszolgákkal, kik mint íjászok rendőri és katonai szolgálatot teljesítettek ugyan, de intézményük csak a plataiai csata után keletkezett.

22. V. ö. VII. 61. Pausanias beszéli (I. 27, 1), hogy Masistios pánczélját még az ő idejében is lehetett látni Athénben az Erechtheionban.

23. Gargaphia forrása a Kithairon északi tövében eredt, s Plataia

keleti határában folyt el; ma már nem lehet biztosan kijelölni a helyét. Androkratesnek, a plataiai hérosznak szentélyéről Thukydidesből (III. 24) tudjuk, hogy a Plataiát és Thebait összekötő út jobb oldalán állott.

24. Pausanias is előadja röviden e párbajt (VIII. 5, 1), s szerinte Echemos nem Phegeusnak, hanem Kepheusnak az unokája. Her. talán rosszúl írta a szót, mert Pausaniasnak van igaza.

25. E diadal színtere az Isthmos (Apollod. II. 8); a menekülő Eurystheust maga Hyllos dobta le a Skironi szikláról a tengerbe.

26. Attikai hagyomány szerint Theseus temettette el az argosiak csontjait, és sokáig mutogatták Eleusisban sírjukat.

27. Theseus a mythosz szerint elrabolta az amazonok királynőjét, Antiopét (vagy Hippolytét), erre az amazonok a Thermodon (ma Termeh, l. IV. 86) mellett elterülő hazájukból fölkerekedve, Attikába törtek; de Theseus és görögjei Athén közvetlen szomszédságában teljesen leverték őket. A képzőművészet e csatát sokszor vette motivumul.

28. A perzsa tábor felsorolása (VII. 61—80) valóban negyvenhat népet tüntet föl; csakhogy valószínűtlen, hogy Datis hadserege ép oly elemekből állott volna, mint a Xerxesé. Az athéni büszkélkedés ebben túllő a czélon.

29. A potidaiaiak azért jöttek a korinthosiak után, mert Potidaia Pallene félszigetén Korinthosnak volt a gyarmata. — A felsorolt törzsek közül a lepreoniak hazája Pylostól délre, az elisi Triphyliában, a paléieké Kephallenia nyugati partján feküdt.

30. Csak 800 könnyű fegyverzetűvel volt több, mint nehéz fegyverzetű. Her. számítása különben e helyen egészen pontos.

31. Az Iamidák híres családjából való volt mindig az olympiai Zeusnak jóspapja; ősük, Iamos, Apollonnak volt a fia (Pindaros Olymp. VI). A család tagjai, mint állami és tábori papok, Görögország minden vidékén szerepeltek. Jós-családok voltak azonkívül a Klytiadák és a Telliadák, de nem voltak egymással rokonságban, úgy hogy itt a zárójel közt betoldott szó helytelen magyarázótól származott.

32. Pausanias szerint (III. 11, 6) Tisamenos csak két versenyben, a futásban és ugrásban, volt győztes, s már a harmadik versenyben legyőzetett.

33. Tisamenosnak nem voltak gyermekei, tehát testvére részére akarta a jogot megszerezni.

34. Proitos, argosi királynak volt három csodaszép, de rendkívül

büszke leánya, kik gőgjükben még az isteneket is megsértették. Bűnükért azonban keményen kellett lakolniok: nehéz, járványos betegségbe estek, eszük megbomlott, s betegségüket más nők is megkapták. Az egyik leány önmaga vetett véget életének, a másik kettőt azonban meggyógyította a híres pylosi jós, Melampus, mire testvérével, Biassal együtt, veje lett Proitosnak, s egy híres hősi nemzedék származott tőlük, mint Adrastos, Amphiaraos, Kapaneus és Eteokles, kik valamennyien részt vettek a hét fejedelem végzetes hadmenetében Thebai ellen.

35. A második és harmadik csatáról Tegea és Arkadia ellen forrásaink nem adnak kellő felvilágosítást; a negyedik itt említett csata az úgynevezett harmadik messenei háborúra (Kr. e. 465—455) vonatkozik; az ötödik pedig a tanagrai csata 457-ben. Ez utóbbinak története az, hogy a spártaiak a dór tetrapolisnak segítséget küldtek Phokis ellen; ezért az athéniek hadat izentek és az argosiakkal egyesült spártaiakat, kik Boiotiából vissza akartak vonúlni a Peloponnesosba, megtámadták, de Tanagra mellett kemény vereséget szenvedtek (Thuk. I. 107).

36. E *három orom* (Treis Kephalai v. Dryos Kephalai, ma Giftro Kastro) a boiotiai oldalon már messze távolban megkülönböztethető, s a Kithaironnak legvadonabb részén vezet keresztül.

37. L. VIII. 126—129.

38. Az encheleusokra vonatkozólag l. az V. könyv 53. jegyzetét; a jóslat arra vonatkozott, hogy Kadmos az encheleusok által támogatva Thebait meg fogja támadni és újra hatalmába keríti.

39. A Thermodon a Hypatos (ma Siamata) hegyén eredt, s ennek a tövében feküdt Thebaitól északkeletre Glisas, melyet már Homeros ismer (Il. II. 504).

40. Ma a plataiai síkon ilyen szárazföldi sziget nem létezik, valószínűleg azért, mert a hegyi patakok, melyek a Kithaironon erednek és hajdan az Oëroë folyót alkották, ma más mederben folynak.

41. Hera temploma a Kithairon egyik előhegyén épült, s jelzője e vidéken Kithaironia.

42. Pitane spártai község volt, de hogy e csapat külön hadtestet és mekkorát alkotott, arról nincs bővebb tudomásunk. Thukydides (I. 20) határozottan tagadja, hogy létezett volna külön pitanéi hadosztály; bár nem valószínűtlen, hogy Pitane ez alkalommal saját polgáraiból tekintélyes sereget toborzott, mert Amompharetos nem volt alárendelt állásban, s külön szavazata volt a haditanácsban (55. fejezet).

A római császárok korában az emberek nem voltak e kérdésben Thukydides pártján, mert Caracalla fiatal spártaiakból egy pitanéi csapatot szervezett (Herodian. IV. 3).

43. A peloponnesosi háború elején Athénben elkeseredett hangulat uralkodott Spárta ellen s Her., mint athénpárti, az áramlattal úszik, midőn a spártaiakat e méltatlan váddal illeti.

44. A Moloeis a Kithairon északi lejtőjéről lezúgó hegyi patak volt, s az argiopiosi síkot átszelvén, a nyugat felé folyó Oëroëbe szakadt.

45. Az ötvenezernyi lakedaimoni sereg így alakult:

Nehéz fegyverzetű	spártai	5000
« «	lakedaimoni	5000
Könnyű «	spártai	35000
« «	lakedaimoni	5000

A tegeaiak fele nehéz, fele könnyű fegyverzetű vala.

46. A perzsák valószínűleg összes pajzsfonadékaikat olyatén módon rakták össze (v. ö. 99. fej.), hogy a görögök hosszú dárdáival szemben meg legyenek védve. E bástya mögül árasztották el az ellenséget nyilaikkal; de ha a pajzsbástyát az ellenség áttörte, nem tudtak védekezni (l. 102. fej.).

47. L. az előbbi jegyzetet.

48. L. VIII. 114.

49. Stenykleros a hasonnevű síkon feküdt Messenia északkeleti részében. Ősrégi város volt, mely már az első messenei háború alatt elpusztult. A lakedaimoniak itt említett veresége a harmadik messenei háború elején történt.

50. Ez a kifejezés bizonyítja, hogy Thebaiban két pártnak kellett lenni. Az uralkodó aristokrata párt Athén iránt érzett gyűlölete miatt a perzsák részén állott, míg a demokraták nemcsak ellenzékiségből, hanem elveiknél fogva is az athéniekkel tartottak.

51. Athene aleai templomáról l. I. könyv 57. jegyzetét.

52. A hazafias dicsőség naiv túlzásának classicus helye e fejezet. Diodoros (XI. 32) 100.000-re, Ktesias (Pers. fr. 26) 120.000-re becsüli a perzsa halottak számát. A görög elesettek közé Her. nem számítja a megaraiakat, phliusiakat, a lakoniai helotákat és a többi könnyű fegyverzetűeket; ezekkel együtt Plutarchos (Arist. c. 19) 1360-ra becsüli a görögök veszteségét.

53. Aristodemosra vonatkozólag l. VII. 229—231. Amompharetosról föntebb az 53. fej. szólt.

54. Ez az Arimnestos aligha volt egyszersmind a plataiai had-

osztály feje, ki a balszárnyon az athéniek mellett harczolt (Plut. Arist. c. 11), tehát messze állott a spártaiaktól. Talán e helyen Aeimnestos olvasandó, kinek fia, Lakon, a spártai birák előtt védte honfitársai ügyét (Thuk. III. 52), s már neve is elárulja atyjának közelebbi viszonyát a spártaiakhoz. A kéziratok különben az Arímnestos és Aeimnestos nevet igen gyakran összetévesztik.

55. Attikai monda szerint Theseus és Peirithoos elhatározták, hogy Zeustól származó nőket vesznek feleségül; ezért először Spártába mentek és a még hét éves Helenét, midőn Artemis Orthosia ünnepén a tánczkarban résztvett, elrabolták. Erre sorsot vetettek birtokáért, s Theseus lett a nyerő, ki a leányt hegyi várába, Aphidnaiba vitte, és anyjának, Aithrának nevelésére bízta. Mialatt azonban Theseus Peirithoossal Persephone elrablása végett Thesporotiában járt, a Dioskurosok (Tyndaridák) nagy sereggel Attikába törtek, s árulás következtében testvérüknek nyomára jövén, haza vitték. Ez az áruló Plutarchos szerint (Thes. 31—32) Akademos volt, s a spártaiak az ő birtokát (Akademia) kímélték meg; más hagyomány Dekelost, Dekeleia község hérosz eponymosát, mondja árulónak, mert gyűlölte Theseust, hogy egész Attikát hatalma alá hajtotta. — Aphidnai (vagy Aphidna) régebben Kekrops 12 városának egyike, újabban az Aiasiphyle községe volt; valószínűleg Diakria területéhez tartozott, egy nehezen hozzáférhető helyen. — Az adómentesség, melyben Sparta Dekeleiának lakóit részesítette, arra az adóra vonatkozik, melyet idegennek fizetni kellett, ha Spártában megjelent. Úgy látszik, hogy a lakedaimoniak is hittek a közölt mythoszban.

56. Az itt említett Leagrosnak volt, úgy látszik, fia az a Glaukon, ki a Sybota mellett vívott tengeri csatában hadvezér gyanánt küzdött a kerkyraiak érdekében a korinthosiak ellen (Thuk. I. 51). — Datos Thasosnak gyarmata Thrakia partján, Abdera és Neapolis között. Igen termékeny vidéken feküdt, s közelben gazdag aranybányák valának. Az itt említett csata Kr. e. 465-ben történt, midőn az athéniek először tettek kísérletet Amphipolis gyarmatosítására (lásd Thuk. I. 100. IV. 102). Sophanes és elesett társai Athénbe hozattak, hol sírjukat Pausanias még látta (I. 29, 4).

57. Pharandates Xerxes táborában a márok és kolchisiak vezére volt (VII. 79). Dareioshoz unokatestvéri rokonság fűzte.

58. Az ephorosok kezdetben nem kísérték háborúba a királyt. Ez lehetett az első eset, mely növekedő befolyásukról tanúskodik. De később sem voltak *rendszerint* a táborban, ha a király hadba vonult.

59. Lampon családja egyike volt a leggazdagabbnak Aigina szigetén, s főleg versenyeken tüntette ki magát (Pindaros Nem. V. 4. Isthm. IV. 21, 55. V. 3, 66. V. ö. Her. VII. 181. VIII. 92).

60. Ez valószínűtlen mendemonda. Az aiginaiak a VII. és VI. században igen virágzó kereskedést űztek, s ez volt gazdagságuknak forrása.

61. E tripuszt Pausanias készíttette, s önhatalmúlag a következő feliratot vésette rá (Thuk. I. 132):

Pausanias, Hellas vezetője, legyőzve a perzsát,
Phoibos Apollonnak nyujtja e szent adományt.

(Zsoldos fordítása.)

De a lakedaimoniak rögtön levakartatták, s helyébe olyan feliratot vésettek, melyben mindazoknak meg volt említve a nevük, kik a plataiai és salamisi csatában résztvettek. E tripusz sorsának története igen érdekes. A phokisiak a szent háború folyamán (Kr. e. 355) az emlék arany részeit elrabolták; a Delphoiban maradt bronzalapot (a kigyókat) Constantinus császár Konstantinápolyba vitette, s a tripuszon nyugvó edény helyébe egy Apollon-szobrot állítva, a hippodromban (ma Atmeidan) állította fel. Utódainak egyike vízvezetékkel kapcsolta össze és kútdíszt csináltatott belőle. Sokáig maradt ebben az állapotban, mert 1665-ben egy angol utazó még úgy rajzolta le e kígyós kutat, hogy a három kigyófej épen látható (közli Rawlinson, Herodotos IV. p. 365). De azután a hippodrom színvonalának emelése által a kigyótestek fele elboríttatott, s a jelen század elején a három kigyónyakat letörték. (Az egyik kigyófej a konstantinápolyi Sz. Irene templomban őríztetik.) 1856-ban emelték ki az emléket a talajból, mikor is *Frick* és *Dethier* a feliratot alaposan megvizsgálván, rájöttek az emlék jelentőségére. A vizsgálat kimutatta, hogy az alapot nem *egy* kígyónak a teste alkotja, mint a minőnek a látszat után Her. is mondta, hanem háromé, s ezek egymásba csavarodnak. Az emléknek magassága 5·35 méter. A művész előtt bizonyára a mythikus Python alakja lebegett, az a kigyótestű sárkány, mely Delphoinak hagyományában oly nagy szerepet játszik. A még most is olvasható felirat magyar fordításban így szól: «A csatában résztvettek a lakedaimoniak, athéniek, korinthosiak, tegeaiak, sikyoniak, aiginaiak, megaraiak, epidaurosiak, orchomenosiak, phliusiak, troizeniek, hermionéiek, tirynsiek, plataiaiak, thespiaibeliek, mykeneiek, keosiak, malisiak, tenosiak, naxosiak, eretriaiak, chalkisiak, styraiak, paléiak, potidaiaiak, leukasiak, anaktorioniak, kythnosiak, siphnosiak,

amprakiaiak, lepreoniak.» — A másik oldalon Diodoros szerint (XI. 33) ez állt: «A széles Hellas megmentői ajánlották föl e tripuszt, midőn a borzasztó szolgaság járma alól szabadították ki az államokat.»

62. Pausanias még épen látta Zeusnak szobrát és részletesen írja le (V. 23, 1). A szobor felirata szintén felsorolta a szabadságharczokban érdemeket szerzett népeket.

63. Bizonyára sok ember jelentkezett később Artontesnél azon ürügy alatt, hogy ő és senki más volt atyjának eltemetője, hogy így ajándékot csikarjon ki tőle. Pausanias még látta Mardonios sírját (IX. 2, 2) a «Három orom»-tól Plataia felé vezető út mentében.

64. Ifjak (az ú. n. ἰρένες) alatt Spártában 20—30 éves polgárokat értettek, kik hadi szolgálatot teljesítettek ugyan, de szavazatuk tanácskozások alkalmával nem volt. Mindazonáltal feltünő, hogy ebbe az ifjak sírjába tették Amompharetost is.

65. Pausanias korában csak három sírt lehetett látni, a lakedaimoniakét, athéniekét és egy közös sírt, mely a többi görög törzseké volt. A két elsőn Simonides sírirata állott (Paus. IX. 2, 4).

66. L. VIII. 85.

67. Her. korában két Apollonia volt nevezetes, az egyik a Fekete-tenger mellett (IV. 90), a másik az adriai tengerparton (melyet Her. mindig öbölnek nevez), az Akrokeraunia hegyfok fölött. Ez utóbbi a korinthosiak gyarmata volt.

68. Az Orikos mellett beömlő kis folyónak forrásai nem lehettek a Lakmon hegyen; a Chos folyó itt össze van tévesztve az Aoos- vagy Aias-sal, mely azonban Apollonia alatt ömlik a tengerbe.

69. V. ö. III. könyv 43. jegyzetét.

70. Úgy Gaison, mint Skolopoeis városok a Mykale hegyfok déli partján voltak. Sokan Gaisont pataknak tartják, csakhogy Her. rendesen kiteszi a folyó nevét, vagy legalább az articulust.

71. Lásd: I. 147. A hagyomány szerint Kodros királynak két fia, Medon és Neileos (vagy Neleus), czivakodtak a trónöröklés fölött. Medon, az öregebb, habár sánta volt, mégis győzedelmeskedett; Neileos pedig elhatározta, hogy Attikát odahagyja. Hozzá csatlakoztak az iónok, kik az achajaiak által a Peloponnesosból kikergetve, Attikában találtak menedéket; erre Ázsiába vitorláztak és megalapították Miletost.

72. L. VIII. 22.

73. Her. ugyan (VI. 20) azt állitotta, hogy Dareios teljesen megfosztotta Miletost görög polgáraitól; de ez bizonyára túlzás, s ez a hely is bizonyítja, hogy Miletosnak mindig görög maradt a jellege.

74. Pausanias tanúsága szerint (I. 23, 12) Hermolykost egy szoborral tisztelték meg az akropolison. Athén és Karystos között a háború Skyros bevétele és a naxosi lázadás között tört ki Kr. e. 469—467 között (Thuk. I. 98).

75. Ez rendkívüli eset volna, mert Kilikiában, bár satrapia volt (III. 90), nem satrapa uralkodott, hanem bennszülött király, kinek Syennesis a neve (l. V. 118. VIII. 98. Aisch. Pers. 326. s k.). Xeinagoras valószínűleg alárendeltebb hivatalt kapott.

76. Dareios Xerxesnek legidősebb fia, kit öcscse, Artaxerxes, Kr. e. 465-ben Artabanos buzdítására megölt.

77. E mondatnak értelme valószínűleg az, hogy a király, ki más alkalommal teljes díszben, tiarával a fején (VII. 61) mutatkozik alattvalóinak, e lakomán a többi vendégekhez hasonlóan ül az asztalhoz. Az ajándékokra vonatkozólag az ó-testamentumban is olvassuk (Esth. II. 18): «Tőn annakfelette a király nagy lakodalmat .... és a tartományoknak adóját megkisebbíté, és ajándékokat osztogata királyi méltósága szerint.»

78. Lekton a mai Cap Baba, az andramytteioni öbölnek nyugati vége, mely a hajókat védte az északi vagy passat szelektől.

79. Thuk. szerint (I. 89) a peloponnesosiak Mykalétől egyenesen Samosba és haza hajóztak. Az athéniek jogot formáltak a Chersonesos birtokára, mióta ott Miltiadesnek és családjának birtokai valának (Her. VI. 34—41).

80. Protesilaos részt vett a trójai hadmenetben, de mikor a görögök Trója tengerpartján kikötöttek, mindjárt elesett (Hom. Il. II. 701). Eredeti hazájában, Phthiotisban is volt hősi cultusa, Elaiusban azonban isten gyanánt tisztelteteti, kétségtelenül azért, mert neve egy ősrégi isten nevére hasonlított. Valamint Amphiaraos és Trophonios, a kikkel őt Pausanias egybeveti (I. 34, 2), úgy ő is jóslatokat adott, főleg a betegeknek.

81. Az apsinthiusokra vonatkozólag l. VI. könyv 23. jegyz.

82. Aigospotamoi nevezetes arról, hogy itt verték meg végkép az athénieket a peloponnesosi háborúban. Akkor csak kikötőhely volt, s csak később keletkezett ott város.

83. Az egész csoda görög szójátékon alapul, a mennyiben τάριχος nemcsak sóshalat, hanem bebalzsamozott embert is jelent.

84. L. VII. 33.

85. Ez az év a Kr. e. 479. esztendő. Ilyen mondattal végezni be nagy történeti munkát bizonyára feltünő lenne, ha nem következnék utána olyan történeti anekdota, melyet mély erkölcsi igazsága méltóvá tett arra, hogy különösen a görögök megszíveljék.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A római szám a könyvet, az arab a fejezetet jelzi.)

Abai, város I. 46., 146. VIII. 27., 33., 134.
Abaris, hyperboreus IV. 36.
Abdera, város I. 168. VI. 46. s k. VII. 109., 126. VIII. 120.
Abderaiak VII. 120. VIII. 120.
Abrokomes, Dareios fia VII. 224.
Abronichos, athéni VIII. 21.
Abydos, város V. 117. VII. 33., 37., 43. s k., 147., 174. VIII. 117., 130. IX. 114.
Abydosiak VII. 44., 95.
Abydosi sikság VII. 45.
Achaimenes, Dareios fia III. 12. VII. 7., 97., 236., s k.
Achaimenes, Teïspes atyja III. 75. VII. 11.
Achaimenidák I. 125. III. 65.; és pedig: Artachaies VII. 117, Hystaspes I. 209, Pharnaspes III. 2, Megabates V. 32, Sataspes IV. 43, Tigranes VII. 62.
Achaios, Phthios atyja II. 98.
Achaja VII. 94. VIII. 36; — Phthia egy része VII. 173., 196—198.
Achajaiak I. 145. s k. II. 120. VIII. 47., 73. IX. 27.
Achajaiak Phthiából VII. 132., 185., 197.
Acheloos, folyó II. 10. VII. 126.
Acheron, folyó V. 92. VIII. 47.
Achilleion, város V. 94.
Achilles-futás IV. 55., 76.
Adeimantos, korinthosi VII. 137. VIII. 5., 59., 61., 94.
Adikran, libyai király IV. 159.
Adrastos, Gordias fia, phrygiai I. 35—45.
Adrastos, Talaos fia, argosi V. 67. s k.
Adriai tenger I. 163. IV. 33. V. 9.
Adyrmarchidák, libyai nép IV. 168.
Aëimnestos, spártai IX. 64.
Aeol néptörzs I. 6., 26., 141., 149—152., 157., 171. II. 1., 178., III. 1., 90. IV. 89., 138. V. 94., 122. s k. VI. 8., 28., 98. VII. 9., 95. IX. 115.
Aeol városok I. 149—151. VII. 58., 194.
Aeolis V, 123.

Aeolis (a mai Thessalia) VII. 176.
Aëropos, tegeai király IX. 26.
Aëropos, argosi VIII. 137.
Aëropos, makedon király VIII. 139.
Aëtion l. Eetion.
Agaios, elisi VI. 127.
Agamemnon I. 67. IV. 103. VII. 159.
Agariste, Kleisthenes leánya VI. 131.
Agasikles, halikarnassosi. I. 144.
Agathyrsos, Herakles fia IV. 10.
Agathyrsusok IV. 49., 100., 102., 104., 125.
Agbalos, aradosi VII. 98.
Agbatana, méd város I. 98., 110., 153. III. 64., 92.
Agbatana, syriai város III. 62., 64.
Agenor, Kadmos atyja, phoinikiai IV. 197. VII. 91.
Agetos, spártai VI. 61. s k.
Agis, spártai VI. 65. VII. 204.
Aglauros, Kekrops leánya VIII. 53.
Aglomachos, kyrenei IV. 164.
Agora, város VII. 58.
Agrianok V. 16.
Agrianes, folyó IV. 90.
Agron, Sardis királya I. 7.
Agyllaiusok I. 167.
Aia, város I. 2. VII. 193., 197.
Aiakes, Polykrates atyja, samosi II. 182. III. 39., 139. VI. 13.
Aiakes, Syloson fia, samosi IV. 138. VI. 13. s k., 22., 25.
Aiakidák V. 80. VIII. 64., 83. s k.
Aiakos V. 89. VI. 35.
Aias, Telamon fia V. 66. VIII. 64., 121.
Aias, Philaios atyja VI. 35.
Aigai, város I. 145.
Aigaiai, város I. 149.
Aigaiosi tenger II. 97., 113. IV. 85. VII 36., 55.
Aigaleos, hegy VIII. 90.
Aige, város VII. 123.
Aigeidák, spártai törzs. IV. 149.
Aigeira, város I. 145.
Aigeus, Oiolykos fia, spártai IV. 149.
Aigeus, Pandion fia, athéni I. 173.
Aigialeus, Adrastos fia, sikyoni V. 68.
Aigialeusok, sikyoniak V. 68.
Aigikores, Ion fia V. 66.
Aigilea, helység VI. 101.
Aigina, Asopos leánya V. 80.
Aigina, sziget III. 59., 131. V. 84. s k. VI. 35., 50., 61., 85., 88—92. VII. 147. VIII. 41., 60., 64., 79., 81., 84., 92., 131. s k. IX. 75. s k.
Aiginaiak II. 178. III. 59., 131. V. 80—84., 86—89. VI. 49. s k., 61., 64., 73., 85., 87—94. VII. 144. s k., 203. VIII. 46., 74., 84., 86., 91—93., 122. IX. 28., 31., 78—80., 85.

Aiginai hajók VI. 92. VII. 179., 181. VIII. 90.
Aigion, város I. 145.
Aigiroessa, város I. 149.
Aiglaia, sziget VI. 107.
Aigle népe III. 92.
Aigospotamoi IX. 119.
Aineia, város VII. 123.
Ainesidemos, Pataikos fia VII. 154., 165.
Ainos, város IV. 90. VII. 58.
Ainyra, thasosi terület VI. 47.
Aiolidák községei VIII. 35.
Aiolos, Hellén fia VII. 197.
Aisanios, therai IV. 150.
Aischines, eretriai VI. 100.
Aischraios, athéni VIII. 11.
Aischrioni törzs. III. 26.
Aischylos, a költő II. 156.
Aisopos, a meseköltő II. 134.
Aithiopia (Ázsiában) VII. 90.; — lakói III. 94. VII. 70.
Aithiopia (Libyában) II. 11., 28., 30., 110., 114., 139., 146., 161.; — lakói II. 22., 29., 42., 100., 104., 137.—140. III. 97. IV. 101., 197. VII. 9., 69. s k. IX. 32.; — a Meroë körül lakók II. 30.; — a hosszúéletűek III. 17., 25., 30., 97. VII. 18.; — a barlanglakók IV. 183.
Aitolia VI. 127.; lakói VIII. 73.
Akanthos VI. 44. VII. 115—117., 121., 124.; — lakói VII. 116. s k.; — akanthosi tenger VII. 22.
Akarnania II. 10. VII. 126.
Akeratos, jós VIII. 37.
Akes, folyó III. 117.
Akragas lakói VII. 165., 170.
Akraiphia, város VIII. 135.
Akrisios, Danaë atyja VI. 53. s k.
Akrothoon, város VII. 22.
Alabanda, város Káriában VII. 195.
Alabanda, város Phrygiában VIII. 136.
Alalia, város I. 165. s k.
Alarodiusok III. 94. VII. 79.
Alazeir, Barke királya IV. 164.
Alazonok IV. 17., 52.
Aleai síkság VI. 95.
Alexandros, Amyntas fia, makedon király V. 17., 19—22. VII. 173., 175. VIII. 121., 136—144. IX. 1., 4., 8., 44—46.
Alexandros, Priamos fia I. 3. II. 113—120.
Aleuas fiai (Aleuadák) VII. 6., 130., 172. IX. 58.
Alilat l. Aphrodite.
Alkaios, Herakles fia I. 7.
Alkaios, a költő V. 95.
Alkamenes, spártai király VII. 204.
Alkeides spártai VI. 61.

Alketas, makedon király VIII. 139.
Alkenor, argosi I. 82.
Alkibiades, Kleinias atyja, athéni VIII. 17.
Alkimachos, eretriai VI. 101.
Alkmeon, athéni I. 59. VI. 125., 127., 130.
Alkmeonidák I. 61., 64. V. 62—66., 70. s k.. 90. VI. 115., 121., 123—125., 131.
Alkmene, Herakles anyja II. 43., 145.
Alkon, molossus VI. 127.
Alopekai, attikai község V, 63.
Alos, achajai kikötő VII. 173., 197.
Alpenoi, falu VII. 176., 229.
Alpenos, város VII. 216.
Alpheos, spártai VII. 227.
Alpis, folyó IV. 49.
Alyattes, lydiai király I. 6., 28., 72., 75., 103., 130. V. 52., 102. VII. 26.
Amasis, Egyiptom királya I. 30., 77. II. 43., 145., 154., 162. s k., 169. III. 4., 10., 14., 16., 39—43., 47., 126.
Amasis, perzsa vezér IV. 167., 201., 203.
Amathus, város V. 105.; — lakói V. 104., 108., 114. s k.
Amazonok IV. 110—117. IX. 27.
Ameinias, athéni VIII. 84., 93.
Ameinokles, magnesiai VII. 190.
Amestris, Xerxes felesége VII. 61., 114. IX. 109—112.
Amiantos, arkádiai VI. 127.
Ammon l. Zeus.
Ammoniusok II. 32., 42. III. 17., 25. s k. IV. 181. s k.
Amompharetos, spártai IX. 53—57., 71., 85.
Amorges, perzsa V. 121.
Ampe, város VI. 20.
Ampelos, hegyfok VII. 122. s k.
Amphiaraos, Amphilochos atyja III. 91.
Amphiaraos jóshelye I. 46., 49., 52., 92. VIII. 134.
Amphikaia, város VIII. 33.
Amphikrates, Samos királya III. 59.
Amphiktyon temploma VII. 200.
Amphiktyoni Demeter temploma VII. 200.
Amphiktyonok II. 180. V. 62. VII. 200., 213., 228.
Amphilochos, Amphiaraos fia III. 91. VII. 91.
Amphilytos, akarnaniai I. 62.
Amphimnestos, epidamnosi VI. 127.
Amphion, korinthosi V. 92.
Amphissa, város VIII. 32., 36.
Amphitryon, Herakles atyja II. 43. s k., 146. V. 59. VI. 53.
Amprakioták VIII. 45., 47. IX. 28. 31.
Amyntas, Alketas fia, makedon király V. 17—19., 94. VII. 173. VIII. 136., 139. s k., IX. 44.
Amyntas, Bubares fia, perzsa VIII. 136.
Amyrgioni skythák VII. 64.
Amyris, sirisi VI. 127.

Amyrtaios, egyiptomi II. 140. III. 15.
Amytheon, Melampus atyja II. 49.
Anacharsis, skytha IV. 46., 76—77.
Anagyrasios, athéni VIII. 93.
Anakreon, a költő III. 121.
Anaktorioniak IX. 28., 31.
Anaphes, perzsa VII. 62.
Anaphlystos, község Attikában IV. 99.
Anaua, város VII. 30.
Anaxandrides, Leon fia, spártai király I. 67. III. 148. V. 39—42., 64. VI. 50., 108. VII. 148., 158., 204. s k. VIII. 71. IX. 10., 64.
Anaxandrides, Theopompos fia, spártai VIII. 131.
Anaxandros, spártai király VII. 204.
Anaxilaos, Archidemos fia, spártai VIII. 131.
Anaxilaos, Rhegion kényura VI. 23. VII. 165., 170.
Anchimolios, Aster fia, spártai V. 63.
Andreas, sikyoni VI. 126.
Androbulos, delphoibeli VII. 141.
Androdamas, samosi VIII. 85. IX. 90.
Androkrates, hérosz IX. 25.
Andromeda, Kepheus leánya VII. 61., 150.
Andraphagusok IV. 18., 102., 106., 119., 125.
Andros, sziget IV. 33. V. 31. VIII. 108., 111. s k., 121.; — lakói VIII. 66., 111. s k.
Aneristos, Sperthias fia, spártai VII. 137.
Aneristos, Sperthias atyja, spártai VII. 134.
Angareion (perzsa szó) VIII. 98.
Angites, folyó VII. 113.
Angros folyó IV. 49.
Anopaia, hegy VII. 216.
Antagoras, kosi IX. 76.
Antandros, város V. 26. VII. 42.
Anthele, város VII. 176.
Anthele, falu VII. 200.
Anthemus, város V. 94.
Anthylla, város II. 97. s k.
Antichares, eleoni V. 43.
Antidoros, lemnosi VIII. 11.
Antikyra, város VII. 198., 213.
Antiochos, elisi IX. 33.
Antipatros, thasosi VII. 118.
Antiphemos, lindosi VII. 153.
Anysis, Egyiptom királya II. 137., 140.
Anysis, város II. 137.
Anytis (v. Anysis), egyiptomi járás II. 166.
Anysos, sidoni VII. 98.
Aparyták III. 91.
Apaturia ünnep I. 147.
Aphetai, magnesiai helység VII. 193., 196. VIII. 4., 6—8., 11—14.
Aphidnai, attikai község IX. 73.

Aphrodisias, sziget IV. 169.
Aphrodite Egyiptomban II. 41., 112.; — Alilat az araboknál I. 131. III. 8.; — Argimpasa a skythákná IV. 59., 67.; — Korinthosban I. 105.; — Kyreneben II. 181.; — Mitra a perzsáknál I. 131.; — Mylitta az assyriaiaknál I. 131.; — Babylonban I. 199.; Urania I. 105., 131. III. 8. IV. 59.
Aphthites, egyiptomi járás II. 166.
Aphytis, város VII. 123.
Api, skytha isten IV. 59.
Apidanos, folyó VII. 129., 196.
Apis, egyiptomi isten II. 153. III. 27—29., 33., 64.
Apis város II. 18.
Apollon I. 87. VII. 26.; — Abaiban VIII. 33.; — a Branchida papoknál II. 159.; — Delphoiban I. 50. (l. Delphoi); — Delosban VI. 118.; — Goitosyros a skythákná IV. 59.; — Ismenios Thebaiban I. 52., 92. V. 59—61. VIII. 134.; — Korinthosban III. 52.; Loxias I. 91. IV. 163.; — Lykios Patarában I. 182.; — Metapontionban IV. 15.; — Naukratisban II. 178.; — Ptoos VIII. 35.; — Horos Dionysos és Isis fia II. 83., 114., 155. s k.; — Phoibos IV. 165. VI. 80.; — Spártában VI. 57.; — Thornaxban I. 69.; — Triopioni I. 144.; — Apollon forrása IV. 158.
Apollonia, város az Euxeinos tengernél IV. 90., 93.
Apollonia, város az ion öbölben. IX. 92—94.
Apollophanes, abydosi VI. 26.
Apries, Egyiptom királya II. 161—163., 169. III. 1. IV. 159.
Apsinthiusok VI. 34., 36. s k. IX. 119.
Arabia és lakói I. 131., 198. II. 8., 11., 12., 15., 19., 30., 73. 75., 124., 141., 158. III. 4., 7—9., 88., 91., 97., 107., 109—113. IV. 39. VII. 69., 86., 97., 184. — Arab hegység II. 8. — Arab öböl II. 11., 102., 158. IV. 39., 42. s k.
Arados, város VII. 98.
Araros, folyó IV. 48.
Araxes, folyó I. 126., 201. s k., 205., 209—211., 216. III. 36. IV. 11., 40.
Archandros, Phthios fia II. 98.
Archandros városa II. 97. s k.
Archelaok, sikyoni néptörzs V. 68.
Archelaos, spártai király VII. 204.
Archestratidas, samosi IX. 90.
Archias, spártai III. 55.
Archidemos, Anaxandrides fia, spártai VIII. 131.
Archidemos, Zeuxidemos fia, spártai király VI. 71.
Archidike II. 135.
Archilochos, a költő I. 12.
Arderikka, assyriai falu I. 185.
Arderikka, helység Kissiában VI. 119.
Ardys, Gyges fia, lydiai király I. 15. s k., 18.
Areiopagos VIII. 52.
Ares II. 59., 36. s k., 83. IV. 59—62. V. 7. VII. 76., 140. VIII. 77.
Argades, Ion fia V. 66.

Argaios, makedon király VIII. 139.
Arganthonios, Tartessos királya I. 163., 165.
Arge, hyperboreus leány IV. 35.
Argeia, Aristodemos felesége VI. 52.
Argilos, város VII. 115.
Argimpasa l. Aphrodite.
Argiopion, helység IX. 57.
Argippaiusok IV. 23.
Argo, hajó IV. 145., 179. VII. 193.
Argolis I. 82. VI. 92.
Argos, város I. 1. 5., 82. s k. VII. 145., 148., 150., 152. s k. VIII. 137. s k. IX. 34.
Argosiak I. 31., 61., 82. III. 131. V. 49., 57., 61., 67. s k., 86—89., 113. VI. 19., 75—84., 92., 127. VII. 148—152. VIII. 73. IX. 12., 27., 34.
Argosi nők I. 31. III. 134. V. 94.
Argos hérosz temploma VI. 75., 78., 80. 82.
Ariabignes, Dareios fia VII. 95. VIII. 89.
Ariantas, skytha király IV. 81.
Ariapeithes, skytha király IV. 76., 78.
Ariaramnes, perzsa VIII. 90.
Ariaramnes, Teïspes fia, perzsa VII. 11.
Ariazos, perzsa VII. 82.
Aridolis, Alabanda kényura VII. 195.
Arimaspea, költemények IV. 14.
Arimaspusok III. 116. IV. 13., 27.
Arimnestos, plataiai IX. 72.
Ariomardos, Artabanos fia VII. 67.
Ariomardos, Dareios fia VII. 78.
Arion, a költő I. 23. s k.
Ariphron, Xanthippos atyja, athéni VI. 131., 136. VII. 33. VIII. 131.
Arisba, város I. 151.
Aristagoras, Kyzikos kényura IV. 138.
Aristagoras, Kyme kényura IV. 138. V. 37. s k.
Aristagoras, miletosi V. 30—38., 49—55., 65., 97—100., 124—126. VI. 1., 5., 9., 13., 18. VII. 8.
Aristagoras, samosi IX. 90.
Aristeas, korinthosi VII. 137.
Aristeas, prokonnesosi IV. 13—16.
Aristeides, Lysimachos fia, athéni VIII. 79—82., 95. IX. 28.
Aristogeiton, athéni V. 55. VI. 109., 123.
Aristodemos, Aristomachos fia IV. 147. VI. 52. VII. 204. VIII. 131.
Aristodemos, spártai VII. 229—231. IX. 71.
Aristodikos, kyméi I. 158. s k.
Aristokrates, aiginai VI. 73.
Aristokypros, Soloi királya V. 113., 119.
Aristolaïdes, athéni I. 59.
Aristomachos, Kleodaios fia VI. 52. VII. 204. VIII. 131.
Ariston, Byzantion kényura IV. 138.

Ariston, Spárta királya I. 67. V. 75. VI. 51., 61—66., 68. s k. VII. 3., 101., 209., 239.
Aristonike, Pythia papnő VII. 140.
Aristonymos, sikyoni VI. 126.
Aristophantos, delphoibeli VI. 66.
Aristophilides, Tarentum királya III. 136.
Ariusok III. 93. VII. 62., 66.
Arizantusok I. 101.
Arkadia és lakói I. 66. s k., 146. II. 171. IV. 161. V. 49. VI. 74., 83., 127. VII. 202. VIII. 26., 72. s k. IX. 27. s k. 35.
Arkesilaos, Kyrene királya (I.) IV. 159. (II.) II. 181. IV. 160. (III.) IV. 162—165., 167., 200.
Armamithras, Datis fia, méd VII. 88.
Armenia és lakói I. 180., 194. III. 93. V. 49., 52. VII. 73.
Armeniai hegység I. 72.
Arpoxais, skytha IV. 5. s k.
Arsamenes, Dareios fia VII. 68.
Arsames, perzsa I. 209. VII. 11., 224.
Arsames, Dareios fia VII. 69.
Artabanos, Hystaspes fia, perzsa IV. 83., 143. VII. 10—12., 15—18., 46—52., 66. s k., 75., 82. VIII. 26.
Artabates, perzsa VII. 65.
Artabazos, perzsa VII. 66. VIII. 126—129. IX. 41. s k., 58., 66., 70., 77., 89.
Artabe, perzsa mérték I. 192.
Artachaies, Artaios fia, perzsa VII. 22., 117.; — Artaÿntes atyja VIII. 130.; — Otaspes atyja VII. 63.
Artaios, Artachaies atyja, perzsa VII. 22., 117.; — Azanes atyja VII. 66.
Artaiusok, perzsa nép VII. 61.
Artake, város IV. 14. VI. 33.
Artanes, perzsa VII. 224.
Artanes, folyó IV. 49.
Artaphrenes, Hystaspes fia, perzsa V. 25., 30—33., 35., 73., 96., 100., 123. VI. 1., 4., 30., 42.
Artaphrenes, az előbbinek fia VI. 94., 116—119. VII. 8., 10., 74.
Artaxerxes, Xerxes fia VI. 98. VII. 106., 151. s k.
Artaÿktes, perzsa VII. 33., 78. IX. 116—120., 122.
Artaÿntes, perzsa nő IX. 108. s k.
Artaÿntes, Artachaies fia, perzsa VIII. 130. IX. 102., 107.
Artaÿntes, Ithamithras fia, perzsa VII. 67.
Artembares, méd I. 114—116.
Artembares, perzsa IX. 122.
Artemis I. 19., 22., 60., 62., 66., 92. 160., 175. II. 28., 59., 83., 169. s k., 175., 182. III. 59. IV. 180., 188. s k. V. 45., 77., 82., 95. VII. 43., 141. VIII. 37., 39., 55., 94., 104. IX. 70.; — Orthosia IV. 87. — Artemis szent partja VIII. 77.; — szentélye Delosban IV. 35. s k.
Artemisia, Halikarnassos királynője VII. 99. VIII. 68. s k., 87. s k., 93., 101., 103., 107.

Artemision, Euboia tengerpartja VII. 175—177., 182., 192., 194. s k. VIII. 2., 4—6., 8., 11., 14., 16., 21—23., 40., 42., 45. s k., 66., 76., 82.
Arteskos folyó IV. 92.
Artobazanes, Dareios fia VII. 2. s k.
Artochmes, perzsa VII. 73.
Artontes, Bagaios atyja, perzsa III. 128.
Artontes, Mardonios fia IX. 84.
Artozostra, Dareios leánya VI. 43.
Artybios, perzsa V. 108., 110—113.
Artyphios, perzsa VII. 66. s k.
Artystone, Kyros leánya III. 88. VII. 69., 72.
Aryandes, perzsa IV. 165—167.
Aryenis, Alyattes leánya I. 74.
Asbysták IV. 170.
Aschy IV. 23.
Asia, Prometheus felesége IV. 45.
Asias, Kotys fia, lydiai IV. 45.
Asias, Sardis egy része IV. 45.
Asine, város VIII. 73.
Askalon, város I. 105.
Asmach II. 30.
Asonides, aiginai VII. 181.
Asopiusok IX. 15.
Asopodoros, thebaibeli IX. 69.
Asopos, folyó Boiotiában VI. 108. IX. 15., 19., 30. s k., 36., 38., 40., 43., 49., 51., 59.
Asopos, folyó Trachiniában VII. 199. s k. 216. s k.
Aspathines, perzsa III. 70., 78. VII. 97.
Assa, város VII. 122.
Assesos, miletosi terület I. 19., 22.
Assyria és lakói I. 95., 102—106., 131., 178., 185., 188., 192—194., 199. II. 17., 30., 141., 150. III. 92., 155. IV. 39. VII. 9., 63. — Assyriai betűk IV. 87.; — assyriai áruk I. 1. — Assyriai történetek I. 184.
Astakos, thebaibeli V. 67.
Aster, spártai V. 63.
Astrobakos, spártai hérosz VI. 69.
Astyages, méd király I. 46., 73—75., 91., 107—112., 114—125., 127—130., 162. III. 62. VII. 8.
Asychis, Egyiptom királya II. 136.
Atarantok, libyai nép IV. 184.
Atarbechis, város II. 41.
Atarneusi terület I. 160. VI. 28. s k. VII. 42. VIII. 106.
Athamas, Aiolos fia VII. 58., 197.
Athén és az athéniek I. 29., 60. stb. stb.
Athenades, trachisi VII. 213.
Athenagoras, samosi IX. 90.
Athene, Poseidon és Iritonis leánya IV. 180.; — Aiginában III. 59.; — Athénben I. 60. VIII. 55.; — Polias V. 82.; — Tégeában aleai

I. 66. IX. 70.; — Miletosban Assasia I. 19., 22.; — Trojában ilioni VII. 43.; — Sybarisban krathisi V. 45.; — Kyreneben II. 182.; — Libyában IV. 188. s k.; — az auseoknál IV. 180.; — Lindosban II. 182.; — Pallas V. 77. VII. 141.; — pallenei I. 62.; — Pedasosban I. 175. VIII. 104.; — Chiosban Poliuchos I. 160.; — Delphoiban Pronaia I. 92. VIII. 37., 39.; — Saisban II. 28., 59., 83., 169. s k., 175.; — Salamisban Skiras VIII. 94.; — Tritogeneia VII. 141.; — szentélye Sigeionban V. 95.
Athos, hegy VI. 44. s k., 95. VII. 22., 37., 122., 189.
Athribis, egyiptomi járás II. 166.
Athrys, folyó IV. 49.
Atlanti oceán I. 202.
Atlantok, libyai nép IV. 184.
Atlas, folyó IV. 49.
Atlas, hegy IV. 184.
Atossa, Kyros leánya III. 68., 88., 133. s k. VII. 2. s k., 64., 82.
Atramytteion, város VII. 42.
Atreidák VII. 20.
Attaginos, thebaibeli IX. 15. s k., 86., 88.
Attika és lakói I. 57., 59., 192. III. 134. VI. 129., 138. stb. stb.
Atys, Kroisos fia I. 34. VII. 27.
Atys, Manes fia, Lydia királya I. 7., 94. VII. 74.
Auchata (skytha) törzs IV. 6.
Augila, libyai terület IV. 172., 182—184.
Auras, folyó IV. 49.
Auschisák, libyai nép IV. 171.
Auseok, libyai nép IV. 180., 191.
Autesion, thebaibeli IV. 147. VI. 52.
Autodikos, plataiai IX. 85.
Autonoos, delphoibeli hérosz VIII. 39.
Auxesia istennő V. 82—83.
Axios, folyó VII. 123. s k.
Axos l. Oaxos.
Azanes, perzsa VII. 66.
Azania VI. 127.
Aziris, libyai vidék IV. 157., 169.
Azotos, város, II. 157.
Ázsia és lakói I. 4., 6., 15—127., 72., 95., 102—108., 130., 142., 177., 192., 209. II. 16. s k., 103. III. 67., 88., 90., 94., 96., 98., 115., 117., 137. IV. 1., 4., 11. s k., 36. s k., 40—45., 143.,, 198. V. 12., 15., 17., 30., 49. s k., 96. s k., 119. VI. 24., 43., 45., 58., 70., 116., 118. s k. VII. 1., 9., 11., 20., 25., 33., 70., 73. s k., 93., 107., 135., 137., 145. s k., 157., 174., 184. s k. VII. 109., 118. s k., 136. IX. 89., 116., 122.

Babylon és lakói I. 77., 93., 153., 178—200. II. 109. III. 92., 150—160. VII. 62.
Babylonia I. 106., 192. s k. IV. 198.; — babyloniai talentum III. 89., 95.

Badres, pasargadaibeli IV. 167., 203.
Badres, Hystanes fia, perzsa VII. 77.
Bagaios, Artontes fia, perzsa III. 128.; — Mardontes atyja VII. 80. VIII. 130.
Bakalok, libyai nép IV. 171.
Bakchiadák V. 92.
Bakchikus szertartások II. 81.
Bakchos, l. Dionysos.
Bakis, jós VIII. 20., 77., 96. IX. 43.
Baktra, város VI. 9. IX. 113.
Baktria és lakói I. 153. III. 102. IV. 204. VII. 64., 66., 86. VIII. 113. IX. 31., 113.
Baris, egyiptomi hajó II. 96.
Barke, baktriai falu IV. 204.
Barke város és lakói III. 13., 91. IV. 160., 164. s k., 167., 171., 186., 200—205.
Basileides, ion VIII. 132.
Bassakes, perzsa VII. 75.
Battos, Polymnestos fia, Kyrene királya IV. 150., 153—157., 159.
Battos, Arkesilaos fia (a boldog), Kyrene királya II. 181. IV. 159. s k.
Battos, Arkesilaos fia, Kyrene királya IV. 161. s k., 205.
Belbina, helység, VIII. 125.
Belisi kapu, Babylonban III. 155.
Belos, Alkaios fia I. 7. VII. 61.
Belos l. Zeus.
Bermion, hegy VIII. 138.
Bessus-család VII. 111.
Bias, Melampus testvére IX. 34.
Bias, prienéi I. 27., 170.
Bisaltes, abydosi VI. 26.
Bisaltia VII. 115. VIII. 116.
Bisanthe, város VII. 137.
Bistonis, tó VII. 109.
Bistonok VII. 110.
Bithyniai thrák VII. 75.
Biton, argosi I. 31.
Boges, perzsa VII. 107., 113.
Boibeis, tó VII. 129.
Boiotia és lakói I. 92. II. 49. V. 57., 59., 61., 74., 77., 81., 89., 91. VI. 34., 108. VII. 132., 202. VIII. 34., 38., 40., 44., 50., 66., 113., 144. IX. 1., 6. s k., 17., 19., 24., 31., 39., 46. s k., 67. s k. 87., 100.
Boiotia, kormányzó bizottság IX. 15.
Bolbitinus, torkolata a Nilusnak II. 17.
Boldogok szigete III. 26.
Boreas VII. 189.
Borysthenes, város IV. 17. s k., 53., 74., 78. s k.
Borysthenes, folyam IV. 5., 18., 24., 47., 53—56., 81., 101.
Bosporus (thrák) IV. 83., 85—89., 118. VII. 10., 30.
Bosporus (kimmeriai) IV. 12., 28., 100.

Bottiaiis VII. 123., 127.
Bottiaiusok VII. 185. VIII. 127.
Branchida terület és papok I. 46., 92., 157—159. II. 159. V. 36.
Brauron, helység IV. 145. VI. 138.
Briantika VII. 108.
Brigek VII. 73.
Brongos, folyó IV. 49.
Brundisiumi kikötő IV. 99.
Brygusok VI. 45. VII. 185.
Bubares, perzsa V. 21. VII. 22. VIII. 136.
Bubasssia, sziget I. 174.
Bubastis l. Artemis.
Bubastis, város II. 59. s k., 67., 137., 154., 158., 166.; — járás II. 166.
Budinusok IV. 21. s k., 102., 105., 108. s k., 119. s k., 122. s k., 136.
Budiusok, méd törzs I. 101.
Bukolikus, torkolata a Nilusnak II. 17.
Bulis, spártai VII. 134., 137.
Bura, város I. 145.
Busák, méd törzs I. 101.
Busiris, város II. 59., 61.; — járás II. 165.
Butakides, krotoni V. 47.
Buto, város II. 59., 63., 67., 75., 83., 111., 133., 152., 155. s k. III. 64.
Byzantion és lakói IV. 87., 144. V. 103. VI. 5., 26., 33. IX. 89.

Chaldaeusok I. 181., 183. VII. 63.
Chalestra, város VII. 123.
Chalkis, város VII. 182., 189. VIII. 44.; — lakói V. 74., 77., 91., 99. VIII. 1., 46. IX. 28., 31.
Chalkidike Thrákiában VII. 185. VIII. 127.
Chalybsok I. 28.
Champsa, a krokodil egyiptomi neve II. 69.
Charadra, város VIII. 33.
Charaxos, mytilenéi II. 135.
Charilaos, samosi III. 145. s k.
Charilaos, spártai király VIII. 131.
Charisok II. 50. IV. 175.
Charopinos, miletosi V. 99.
Chemmis, sziget II. 156.
Chemmis, város II. 91.; — járás II. 165.
Cheops, egyiptomi király II. 124—129.
Chephren, egyiptomi király II. 127.
Cherasmis, perzsa VII. 78.
Chersis, Salamis királya V. 104., 113. VII. 98. VIII. 11.
Chersonesos (Thrákiában) IV. 143. VI. 33—36., 39—41., 103., 140. VII. 22., 33., 58. IX. 114., 116.; — lakói IV. 137. VI. 38. s k. IX. 118., 120.
Chersonesos (a durva) IV. 99.

Chileos, tegeai IX. 9.
Chilon, spártai I. 59. VII. 235.; Demarmenos fia VI. 65.
Chios és lakói I. 18., 142., 160—165. II. 135., 178. V. 33. s k., 98. VI. 2., 5., 8., 15. s k., 26. s k., 31. VIII. 106., 132. IX. 106.
Choaspes, folyó I. 188. V. 49., 52.
Choireai, eretriai vidék VI. 101.
Choireaták, sikyoni törzs V. 68.
Choiros, rhegioni VII. 170.
Chon, folyó IX. 93.
Chorasmiusok III. 93., 117. VII. 66.
Chromyos, argosi I. 82.

Dadikák III. 91., VII. 66.
Daidalos VII. 170.
Damasithymos, Kalynda királya VIII. 87.
Damasithymos, káriai VII. 98.
Damasos, sirisi VI. 127.
Damia istennő V. 82. s k.
Danaë, Perzeus anyja II. 91. VI. 53. VII. 61., 150.
Danaos, chemmisi II. 91., 98. VII. 94.; — leányai II. 171., 182.
Daphnai, helység II. 30. 107.
Daphnis, abydosi IV. 138.
Dardanos, város V. 117. VII. 43.
Dardanusok I. 189.
Dareios, Hystaspes fia, perzsa király I. 183., 187., 209. s k. II. 158. III. 12., 38., 70—73., 76., 82., 85—90., 95. s k., 119., 126—130., 132—135., 137—141., 147., 151. s k., 154—160. IV. 1., 4., 7., 39., 43—46., 83—85., 87—89., 91—93., 97. s k., 102., 104., 124—126., 128. s k., 131—137., 141., 143., 166. s k., 204. V. 1. s k., 11—14., 17. s k., 23—27., 30., 32., 36. s k., 65—73., 96., 98., 103., 105—108., 116., 124. VI. 1—3., 9., 13., 20., 24. s k., 30., 40. s k., 43., 46., 48. s k., 70., 84., 94. s k., 98., 101., 119. VII. 1—5., 7—11., 14., 18., 20., 27., 32., 52., 59., 64., 69., 72. s k., 78., 82., 97., 105. s k., 133., 186., 194., 224. VIII. 89. IX. 107. s k., 111.
Dareios, Xerxes fia IX. 108.
Dareiták III. 92.
Daskyleion, város III. 120., 126. VI. 33
Daskylos, lydiai I. 8.
Datis, méd VI. 94., 97. s k., 118. VII. 8., 10., 74., 88.
Daton, város IX. 75.
Daulion, város VIII. 35.
Daurises, perzsa V. 116—118., 121. s k.
Dausok, perzsa törzs I. 125.
Deinomenes, gelai VII. 145.
Dekeleia, község Attikában IX. 15., 73.
Dekelos, attikai hérosz IX. 73.
Deiokes, méd király I. 16., 73., 96—99., 101—103.
Deiphonos, apolloniai IX. 92., 95.

Delion, Thebai birtoka VI. 118.
Delos és lakói I. 64. II. 170. IV. 33—35. VI. 97—99., 118. VIII. 133. s k. IX. 90., 96.
Delphoi és lakói I. 13. s k., 19. s k., 25., 46—48., 50—55., 65—67., 85., 92., 167., 174. II. 134. s k. III. 57. IV. 15., 150., 156. s k., 161—163., 179. V. 42. s k., 67., 82., 89., 92. VI. 19., 27., 34. s k., 52., 57., 66., 70., 76., 86., 123., 135., 139. VII. 133. s k., 139—141., 148., 163., 165., 178. s k., 239. VIII. 27., 35—39., 82., 114., 121. s k. IX. 33., 42., 81., 93.
Delta (Egyiptomban) II. 13., 15—18., 41., 59., 97., 179.
Demaratos, spártai király V. 75. VI. 51., 61—67., 70—75., 84. VII. 3., 101—104., 209., 234—237., 239. VIII. 65.
Demarmenos, spártai V. 41. VI. 65.
Demeter I. 193. IV. 53. V. 198. VII. 141. s k., 153.; — amphiktyoni VII. 200.; — achajai V. 61.; — eleusisi VI. 75.; — Plataiában IX. 57., 63., 65., 69., 101.; — Mykalében IX. 97., 101 ; — Thesmophoros II. 171.; — Aiginában VI. 91.; — Parosban VI. 134.; — Isis (Egyiptomban) II. 41. s k., 59., 61., 122. s k., 156., 176.
Demokedes, krotoni III. 125., 129—137.
Demokritos, naxosi VIII. 46.
Demonax, mantineai IV. 161. s k.
Demonoos, paphosi VII. 195.
Demophilos, thespiaibeli VII. 222.
Dersaiusok VII. 110.
Derusiaiusok, perzsa törzs I. 125.
Deukalion, Phthiotis királya I. 56.
Diadromes, thespiaibeli VII. 222.
Diaktorides, krannoni VI. 127.
Diaktorides, spártai VI. 71.
Didymai szentély VI. 19.
Dienekes, spártai VII. 226.
Dikaia, város VII. 109.
Dikaios, athéni VIII. 65.
Diktyne (Artemis) III. 59.
Dindymene istennő I. 80.
Diomedes vitézkedése (az Iliasban) II. 116.
Dion, város VII. 22.
Dionysios, phokaiai VII. 11. s k., 17.
Dionysos II. 49., 52., 145. s k. III. 111.; — Aithiopiában II. 29. III. 97.; — Bakcheios IV. 79., 108.; — Byzantionban IV. 87.; — Thrakiában V. 7. VII. 111.; — Orotalt (az araboknál) III. 8.; — Osiris (Egyiptomban) II. 42., 47. s k., 123., 144., 156; — Sikyonban V. 67.; — Smyrnában I. 150.
Dionysophanes, ephesosi IX. 84.
Dioskurosok II. 43., 50. VI. 127. l. még Tyndaridák.
Dipaieis, város IX. 35.
Dithyrambos, thespiaibeli VII. 227.
Doberek V. 16. VII. 113.
Dodona és lakói I. 46. II. 52. s k., 55., 57. s k. IV. 33. IX. 93.
Dolonkusok VI. 34. s k. 40.

Dolopok VII. 132.. 185.
Dór törzs I. 56. s k., 139., 171. V. 68., 72., 76. VI. 53., 55. VII. 99. VIII. 31., 73., 141.; — Ázsiában I. 6., 28., 144. II. 178. VII. 9., 93., 99; — Dorisban IX. 66.; — Epidaurosban I. 146. VIII. 46.; — lakedaimoniak III. 56.; — dór ruha V. 87. s k.
Dorieus, spártai V. 41—48. VII. 158., 205. IX. 10.
Doris VIII. 31. s k., 43.
Doriskos, thrák tengerpart V. 98. VII. 25., 59,, 105. s k., 108., 121.
Doros, Hellén fia I. 56.
Doryssos, Sparta királya VII. 204.
Dotos, perzsa VII. 72.
Dropikusok, perzsa törzs I. 125.
Drymos, város VIII. 33.
Dryopis és lakói I. 56., 146. VIII. 31., 43., 46., 73.
Dymanaták, sikyoni törzs V. 68.
Dyme, város I. 145.
Dyras folyó VII. 198.
Dysoron, hegy V. 17.

Echeidoros, folyó VII. 124., 127.
Echekrates, korinthosi V. 92.
Echemos, Tegea királya IX. 26.
Echestratos, Sparta királya VII. 204.
Echinasi szigetek II. 10.
Edonok V. 11., 124. VII. 110., 114. IX. 75.
Eetion, korinthosi I. 14. V. 92.
Egestaiak V. 46. VII. 158.
Egyiptom és lakói I. 1. s k., 5., 30., 77., 105., 135., 140., 182., 193., 198. II. 1. — III. 47., 61—65., 88., 91., 97., 126., 129., 139. s k., 160. IV. 39., 41—44., 47., 152., 159., 165—168., 180., 186., 200., 203—205. VI. 6., 53—55., 60. VII. 1—8., 25., 34., 69., 89., 97. VIII. 17., 68., 100. IX. 32.
Eileithyia Delosban IV. 35.
Eion, város VII. 25., 107., 113. VIII. 118., 120.
Elaius, város VI. 140. VII. 21. s k., 33. IX. 116., 120.
Elateia, város VIII. 33.
Elbo, sziget II. 140.
Elephantine, város II. 9., 17. s k., 28—31., 69., 175. III. 19. s k.
Eleusis, község Attikában I. 30. V. 74—76. VI. 64., 75. VIII. 65., 85. IX. 19., 27., 65.
Elis és lakói II 160. IV. 30., 148. VI. 70., 127. VIII. 72. s k. IX. 77.
Elisykusok VII. 165.
Ellopia, Euboia egy része VIII. 23.
Eloros folyó VII. 154.
Enares, skytha törzs I. 105. IV. 67.
Encheleusok V. 46. VII. 158.
Enetusok I. 196. V. 9.
Enienek VII. 132., 185., 198.

Enipeus, folyó VII. 129.
Enneakrunos (forrás) VI. 137.
Ennea hodoi (thrák terület) VII. 114.
Eordusok VII. 185.
Epaphos II. 38., 153. III. 27. s k. l. Apis.
Ephesos és lakói I. 26., 92., 142., 147. II. 10., 106., 148. V. 54., 100., 102. VI. 16., 84. VIII. 103., 107.
Ephialtes, malisi VII. 213., 215., 218., 223., 225.
Epidanos l. Apidanos.
Epidauros és lakói I. 146. III. 50., 52. V. 82—84. VII. 99. VIII. 1., 43., 72. IX. 28., 31.
Epigonok, homéroszi eposz IV. 32.
Epikydes, spártai VI. 86.
Epion, város IV. 148.
Epistrophos, epidamnosi VI. 127.
Epizelos, athéni VI. 117.
Epizephyrosi lokrusok VI. 23.
Erasinos, folyó VI. 76.
Erechtheus V. 82. VII. 189. VIII. 44. s k.
Eretria I. 61. s k. V. 57. VI. 43., 94., 98. s k., 102., 106. s k., 115., 127.; — lakói V. 99., 102. VI. 99—102., 119. VIII. 1., 46. IX. 28., 31.
Eridanos, folyó III. 115.
Erineos, város VIII. 43.
Erinysek, IV. 149.
Erochos, város VIII. 33.
Erxandros, mytilenéi IV. 97. V. 37.
Eryx V. 43., 45.
Eryxo, kyrenei nő IV. 160.
Erytheia, sziget IV. 8.
Erythrai, város Boiotiában IX. 15., 19., 22., 25.
Erythrai város Ioniában I. 18., 142. VI. 8.
Erythrabolos, város II. 111.
Etearchos, az ammoniusok királya II. 32. s k.
Etearchos, Oaxos királya IV. 154.
Eteokles, boiotiai V. 61.
Euagoras, lakoniai VI. 103.
Euainetos, spártai VII. 173.
Eualkides, eretriai V. 102.
Euboia, sziget I. 146. IV. 33. V. 31., 77. VI. 100., 127. VII. 176., 182., 189., 192. VIII. 4., 6., 8., 13. s k., 20., 68. s k., 86.; — lakói VIII. 4., 19.
Euboiai mina III. 89.; — talentum III. 89., 95.
Euboiaiak Siciliában VII. 156.
Euelthon, Salamis királya IV. 162. V. 104.
Euenios, apolloniai IX. 92—95.
Euesperides, város IV. 171., 204.
Euesperiták IV. 198.
Eukleides, gelai VII. 155.
Eumenes, athéni VIII. 93.

Eunomos, spártai király VIII. 131.
Eupalinos, megarai III. 60.
Euphemida család IV. 150.
Euphorbos eretriai V. 101.
Euphorion, Aischylos atyja II. 156. VI. 114.
Euphorion, azamiai VI. 127.
Euphrates, folyó I. 180., 185. s k., 191., 193. V. 52.
Euripos, tengeröböl V. 77. VII. 173., 183. VIII. 7., 15., 66.
Európa I. 4., 103., 209. II. 16., 26., 33., 103. III. 96., 115. s k. IV. 36., 42., 45., 49., 89., 143., 198. V. 1., 12. VI. 33. VII. 5., 8—10., 20., 33., 50., 56., 73., 126., 148., 174., 185. VIII. 51., 97., 108. s k. IX. 14.
Europe, tyrosi nő I. 2., 173. IV. 45., 147.
Euryanax, spártai IX. 10., 53., 55.
Eurybates, argosi VI. 92. IX. 75.
Eurybiades, spártai VIII. 2., 4., 42., 49., 57—64., 74., 79., 108., 124.
Eurydame, lakóniai nő VI. 71.
Eurydemos, malisi VIII. 213.
Eurykleides, spártai VIII. 2., 42.
Eurykrates, spártai király VII. 204.
Eurikratides, spártai király VII. 204.
Euryleon, spártai V. 46.
Eurymachos, thebaibeli VII. 205; — ennek unokája VII. 233.
Euryphon, spártai király VIII. 131.
Eurypylos, larissai IX. 58.
Eurysthenos, spártai király IV. 147. V. 39. VI. 51. s k. VII. 204.
Eurystheus, Mykene királya IX. 26. s k.
Eurytos, spártai VII. 229.
Euthoinos, athéni IX. 105.
Eutychides, athéni IX. 73.
Euxeinos tenger I. 6., 72., 76., 110. II. 33. s k. III. 93. IV. 8., 10., 38., 46., 81., 85—87., 89. s k., 95., 99. VI. 5., 26., 33. VII. 36., 55., 95., 147.
Exampaios, skytha terület IV. 51., 81.

Fáklyafutás VIII. 98.
Fehér oszlopok Káriában V. 118.
Fehér part Thrákiában VII. 25.
Fekete tenger l. Euxeinos tenger.
Furiák l. Erinysek.

Gadeira (Gades), város IV. 8.
Gaison, helység IX. 97.
Galepsos, város VII. 122.
Gallaika, thrák vidék VII. 108.
Gandariusok III. 91. VII. 66.

Garamantok, libyai nép IV. 174., 183. s k.
Gargaphia, forrás IX. 25., 49—52.
Gauanes, argosi VIII. 137.
Gebeleizis, thrák isten IV. 94.
Gela és lakói VI. 23. VII. 153—156.
Geleon, Ion fia V. 66.
Gelon, Syrakusai kényura VII. 145., 153—166., 168.
Gelonok, skytha törzs IV. 102., 108. s k., 119. s k., 136.
Gelonos, Herakles fia IV. 10.
Gelonos, város IV. 108.
Gephyraiusok V. 55—62.
Geraistos VIII. 7. IX. 105.
Gergis, perzsa VII. 82.
Gergithek V. 122. VII. 43.
Germaniusok, perzsa törzs I. 125.
Gerrhos, folyó IV. 19. s k., 47., 56.
Gerrhos, vidék IV. 56.; — lakói IV. 53., 71.
Geryones IV. 8.
Geták IV. 93—96., 118. V. 3. s k.
Gigonos, város VII. 123.
Giligamák, libyai nép IV. 169.
Gillos, tarentumi III. 138.
Gindanok, libyai nép IV. 176. s k.
Glaukon, athéni IX. 75.
Glaukos, Hippolochos fia, lykiai I. 147.
Glaukos, Epikydes fia, spártai VI. 86.
Glaukos, chiosi I. 25.
Glisas, város IX. 43.
Gnuros, skytha IV. 76.
Gobryas, Mardonios atyja III. 70., 73., 80. IV. 132., 134. VI. 43. VII. 2., 5., 82., 97. IX. 41.
Gobryas, Dareios fia VII. 72.
Goitosyros l. Apollon.
Gonnos, város VII. 128., 173.
Gordias, Midas atyja VIII. 138.
Gordias, Midas fia, Phrygia királya I. 14., 35., 45.
Gorgo, Kleomenes leánya V. 48., 51. VII. 239.
Gorgo feje II. 91.
Gorgos, Salamis királya. V. 104., 115. VII. 98. VIII. 11.
Görögország és lakói: passim.
Grinnos, Thera királya IV. 150.
Gryneia, város I. 149.
Gygaia, tó I. 92.
Gygaia, makedon királynő VIII. 136.
Gyges, Daskylos fia, Lydia királya I. 8—15.
Gyges, Myrsos atyja III. 122. V. 121.
Gyndes, folyó I. 189. s k., 202. V. 52.
Gyzantok, libyai nép IV. 194.

Hagias, elisi IX. 33.
Haimos, hegy IV. 49.
Haliakmon, folyó VII. 127.
Halieis, város VII. 137.
Halikarnassos, város I. 144., 175. II. 178. VII. 99. VIII. 104.
Halys, folyó I. 6., 28., 72., 75., 103., 130. V. 52., 102. VII. 26.
Hamilkar, Karthagó királya VII. 165—167.
Hanno, karthagói VII. 165.
Harmatides, thespiaibeli VII. 227.
Harmodios, athéni V. 55. VI. 109., 123.
Harmokydes, phokisi IX. 17.
Három orom, hegycsúcs IX. 39.
Harpagos, méd I. 80., 108—113., 117—120., 123., 127., 129., 162., 164., 168. s k., 171., 174—177.
Harpagos, perzsa VI. 28., 30.
Hebe IX. 98.
Hebros, folyó IV. 90. VII. 59.
Hegesandros, miletosi V. 125. VI. 137.
Hegesikles, Spárta királya I. 65.
Hegesilaos, Spárta királya VII. 204.
Hegesilaos spártai VIII. 131.
Hegesipyle, Oloros leánya VI. 39.
Hegesistratos, elisi jós IX. 37—41.
Hegesistratos, samosi IX. 90—92.
Hegesistratos, Sigeion kényura V. 94.
Hegetorides, kosi IX. 96.
Hekataios, miletosi II. 143. V. 36., 125. s k. VI. 137. s k.
Hekaton nésoi I. 151.
Hektor, Priamos fia II. 120.
Helene, Tyndareos leánya I. 3. II. 112—120. V. 94. VI. 61. IX. 93.
Helike, város I. 145.
Helios napisten I. 131., 212., 216. II. 59., 73., 111. III. 17. s k., 23. IV. 181., 184., 188. VII. 37., 54. IX. 93.
Heliopolis, város II. 3., 7—9., 59., 63., 73.
Hellas l. Görögország
Helle, Athamas leánya VII. 58.
Hellen, Doros atyja I. 56.
Hellespontos I. 57. IV. 38., 76., 85. s k. 95., 137. s k. 144. V. 11., 13. s k., 23., 33., 91., 103., 117., 122. VI. 26., 33., 43., 95., 140. VII. 6., 8., 10., 33., 35. s k., 45., 54., 56., 58., 78. 95., 106., 137., 147., 163. VIII. 51., 87., 97., 107—111., 115., 117. s k., 120. IX. 66., 98., 101., 106., 114. s k.; — lakói III. 90. IV. 89., 138., 144., V. 1. VII. 56., 95.
Hellespontosi szél VII. 188.
Heloták VI. 58., 75., 80. s k. VII. 229. VIII. 25. IX. 10., 28., 80., 85.
Hephaistia, város VI. 140.
Hephaistos Egyiptomban II. 3., 99., 101., 108., 110., 112., 121., 136., 141. s k., 147., 151., 153., 176. III. 37.; — görög VIII. 98.
Hephaistopolis, samosi II. 134.
Hera II. 50.; — Argosban I. 31. VI. 81. s k.; — Korinthosban V.

92.; — Naukratisban II. 178.; — Plataiában IX. 52. s k., 61., 69.; — Samosban I. 70. II. 182. III. 60., 123. IV. 88., 152. IX. 96.
Heraion, város IV. 90.
Herakleia, város V. 43.
Herakleidák, görögök V. 43. VII. 208. VIII. 114. IX. 26. s k., 33.; — lydiaiak I. 7., 13. s k., 91.
Herakleides, kyméi I. 158. V. 37.
Herakleides, mylasosi V. 121.
Herakles, Egyiptomban II. 42. s k., 83., 113., 144.; — görög II. 43—45., 145. s k. VI. 53. VII. 193., 198.; — Hyllos atyja V. 43. VII. 204., 220. VIII. 43., 131.; — Thermopylainál VII. 176.; — Olymposi II. 44.; — lydiaiaknál I. 7.; — a skythákná IV. 8—10., 59., 82.; — a phoinikiaiaknál II. 44.; — Thasosban II. 44.
Herakles szentélye Kynosargesben V. 63. VI. 116.; — Marathonban VI. 108., 116.
Herakles oszlopai II. 33. IV. 8., 42. s k., 152., 181., 185., 196. VIII. 132.
Hermes II. 51., 145., 138. V. 7.
Hermione, város VIII. 73.; — lakói III. 59. VIII. 43., 72. IX. 28., 31.
Hermippos, atarnéi IV. 4.
Hermolykos, athéni IX. 105.
Hermophantos, miletosi V. 99.
Hermopolis, város II. 67.
Hermos, folyó I. 55., 80. V. 101.
Hermotimos, pedasosi VIII. 104—106.
Hermotybisiek, egyiptomiak II. 164. s k., 168. IX. 32.
Herodotos, Basileides fia VIII. 132.
Herodotos, a történetíró I. 1.
Herophantos, parioni IV. 138.
Herpys, thebaibeli IX. 38.
Hesiodos, a költő II. 53. IV. 32.
Hesipeia tirynsi terület VI. 77.
Hestia II. 50.; — a skythákná Tabiti IV. 59., 127.
Hieron, gelai VII. 156.
Hieronymos, androsi IX. 33.
Himera, város VI. 24. VII. 165.
Hipparchos, Peisistratos fia V. 55. s k., 62. VI. 123. VII. 6.
Hippias, Peisistratos fia I. 61. V. 62., 91—94., 96. VI. 102., 107—109., 121.
Hippokleides, athéni VI. 126—129.
Hippoklos, lampsakosi IV. 138.
Hippokoon, thebaibeli V. 60.
Hippokrates, Peisistratos atyja, athéni I. 59. V. 65. VI. 103.
Hippokrates, Megakles fia, athéni VI. 131.
Hippokrates, Gela kényura VI. 23. VII. 154. s k.
Hippokrates, sybarisi VI. 127.
Hippokratides, spártai VIII. 131.
Hippolaus foka, föld-ék IV. 53.

Hippolochos, lykiai I. 147.
Hippomachos, leukasi jós IX. 38.
Hipponikos, Kallias atyja VII. 151.
Hipponikos, Kallias fia VI. 121.
Histiaia, város VIII. 23—25., 66.
Histiaiotis Euboiában VII. 175. VIII. 23.
Histiaiotis Thessaliában I. 56.
Histiaios, Lysagoras fia, Miletos kényura IV. 137—139., 141. V. 11., 23—25., 30., 35. s k., 106—108., 124. VI. 1—6., 26—31., 46. VII. 10.
Histiaios, Tymnes fia, termerai V. 37. VII. 98.
Homeros II. 23., 53., 116. s k. IV. 29., 32., V. 67. VII. 161.
Hoples, Ion fia V. 66.
Horos l. Apollon.
Hyakinthia, ünnep IX. 7., 11.
Hiampeia, a Parnassos csúcsa VIII. 39.
Hyampolis, város VIII. 28., 33.
Hyaták, sikyoni törzs V. 68.
Hybla, város VII. 155.
Hydarnes, perzsa főúr III. 70. VII. 66., 83.
Hydarnes, Hydarnes fia VI. 133. VII. 83., 135., 211., 215., 218. VIII. 113., 118.
Hydrea, sziget III. 59.
Hyele, város I. 167.
Hylaia, skytha föld IV. 9., 18. s k., 54. s k., 76.
Hylleusok, dor törzs V. 68.
Hyllos, Herakles fia VI. 52. VII. 204. VIII. 131. IX. 26.
Hyllos, folyó
Hymaias, perzsa V. 116., 122.
Hymettos, hegy VI. 137.
Hypachaiaiak VII. 91.
Hypakyris, folyó IV. 47. 55.
Hypanis, folyó IV. 18., 47., 52. s k., 81.
Hyperanthes, Dareios fia VII. 224.
Hyperboreusok IV. 13., 32—36.
Hyperoche, hyperboreus nő IV. 33., 35.
Hyrgis, folyó IV. 57.
Hygia, város VII. 170.
Hyrkaniusok III, 117. VII. 62.
Hyroiades, mardus I. 84.
Hysiai, attikai község V. 74. VI. 108. IX. 15., 25.
Hysseldomos, káriai VII. 98.
Hystanes, perzsa VII. 77.
Hystaspes, perzsa I. 183., 209. s k., III. 70., 140. IV. 83., 91. V. 30., 73. VI. 98. VII. 1., 10. s k., 224.
Hystaspes, Dareios fia VII. 64.
Hytennisiek III. 90.

Iadmon, samosi II. 134.
Iakchos-kiáltás VIII. 65.
Ialysos, város I. 144.
Iamida-család V. 44. IX. 33.
Ianysos, város III. 5.
Iapygia és lakói III. 138. IV. 99. VII. 170.
Iardanos, lydiai I. 7.
Iason IV. 179. VII. 193.
Iatragoras, miletosi V. 37.
Ibanollis, mylasosi V. 37., 121.
Iberia, I. 163.; — lakói VII. 165.
Ichnai, város VII. 123.
Ichtyophagusok III. 19—23., 25., 30.
Ida, hegy I. 151. VII. 42.
Idanthyrsos, skytha király, IV. 76., 120., 126. s k.
Idrias, káriai vidék V. 118.
Ikarosi tenger VI. 95. s k.
Ilias, Homeros éposza II. 116. s k.
Ilion, város I. 5. II. 10., 117—120. V. 94., 122. VII. 20., 42., 161.
Ilissos, folyó VII. 189.
Illyria és lakói I. 196. IV. 49. VIII. 137. IX. 43.
Imbros, sziget V. 26. VI. 41., 104.
Inaros, lybiai III. 12., 15. VII. 7.
India és népe I. 192. III. 38., 94., 97—106. IV. 40., 44. V. 3. VII. 9., 65., 86. VIII. 113. IX. 31.
Indiai kutyák I. 192. VII. 187.
Indus, folyó IV. 44.
Ino, Athamas felesége VII. 197.
Intaphrenes III. 70., 78., 118. s k.
Inyx, város VI. 22. s k.
Io, Inachos leánya I. 1., 5. II. 41.
Iolkos, város V. 94.
Ion, Xuthos fia V. 66. VII. 94. VIII. 44.
Ión öböl VI. 127. IX. 92.; — tenger VII. 20.
Ionia és népe I. 1., 6., 18., 28., 56., 74., 76., 139., 141—174. II. 1., 15—17., 69., 106., 152., 154., 163., 178. III. 39., 90., 122. IV. 35., 89., 97. s k. 128., 133—142. V. 28—31., 37., 49. s k., 58., 69., 97—122. VI. 1—33., 41—43., 86., 95., 98. VII. 9. s k., 51., 94. s k., 191. VIII. 10., 22., 46., 48., 73., 85., 90., 97., 109., 130., 132. IX. 26., 90., 98. s k., 103—106.
Ión ruha V. 87.
Iphigeneia, Agamemnon leánya IV. 103.
Iphiklos, Protesilaos atyja IX. 116.
Ipnoi, város VII. 188.
Irasa, libyai vidék IV. 158. s k.
Is, város I. 179.
Is, folyó I, 179.
Isagoras, athéni V, 66., 70., 72., 74.
Ischenoos, aiginiai VII. 181. VIII. 92.
Isis l. Demeter.

Ismaris, tó. VII. 109.
Ismenios l. Apollon.
Issedonok I. 201. IV. 13., 16., 25—27., 32.
Isthmos VII. 139., 172—177., 207. VIII. 40., 49., 56. s k., 60., 63., 71. s k., 74., 79., 121., 123. IX. 7—10., 12. s k., 15., 19., 26. s k., 35., 81.
Istria, város II. 33.
Istros, folyam I. 202. II. 26., 33. s k. IV. 47., 51., 53., 80., 89., 93., 97., 99—101., 118., 122., 133—136., 139. V. 9. s k. VII. 10.
Itália I. 24., 145. III. 136., 138. IV. 15. V. 43. VI. 127. VIII. 62.
Itanos, város IV. 151.
Ithamithres, perzsa VII. 67.
Ithamithres (egy másik) VIII. 130. IX. 102.
Iyrkák IV. 22.

Jótevők Perzsiában III. 154. VIII. 85.
Jótevők Spártában I. 67.

Kabalisiek III. 90. VII. 77.
Kabirok II. 51. III. 37.
Kadmos, hérosz II. 45., 49., 145. IV. 147. V. 57—59.
Kadmos fiai és családja I. 56., 146. IV. 147. V. 47., 61. IX. 27.
Kadmosi győzelem I. 166.; — betűk V. 59.
Kadmos, kosi VII. 163. s k.
Kadytis, város II. 159. III. 5.
Kaïkos, folyó VII. 42.
Kaïkosi sikság VI. 28.
Kaineus, lapitha V. 92.
Kalamisa, helység IX. 96.
Kalasirisiak II. 164., 166., 168. IX. 32.
Kalchas, jóspap VII. 91.
Kalchedon és lakói IV. 85., 144. V. 26. VI. 33.
Kalé akté VI. 22.
Kallantiai indusok III. 97.
Kallatebos, város VII. 31.
Kallatiai indusok III. 38.
Kalliades, athéni archon VIII. 51.
Kallias, elisi jós V. 44. s k.
Kallias, Hipponikos fia, athéni VII. 151.
Kallias, Phanippos fia, athéni VI. 121. s k.
Kallikrates, spártai IX. 72., 85.
Kallimachos, athéni VI. 109—112., 114.
Kalliphon, krotoni III. 125.
Kallipidák IV. 17.
Kallipolis, város VII. 154.
Kalliste (Thera), sziget IV. 147.

Kalydna, város VII. 99.
Kalyndaiak I. 172. VIII. 87. s k.
Kamarina, város VII. 154., 156.
Kambyses, Teïspis fia, perzsa I. 46., 73., 107., 111., 122., 124., 207. III. 69. VII. 11.
Kambyses, Kyros fia, perzsa király I. 208. II. 1., 181. III. 1—4., 7., 9. s k., 13—17., 19—21., 25., 27., 29—36., 38., 44., 61—69., 73., 75., 80., 88. s k., 97., 120., 122., 126., 139. s k., 165. s k. V. 25. VII. 1., 8., 11., 18., 51.
Kameiros, város I. 144.
Kamikos, város VII. 169. s k.
Kampsa, város VII. 123.
Kanastraia, hegy VII. 123.
Kandaules, káriai VII. 98.
Kandaules, lydiai király I. 7—13.
Kane, hegy VII. 42.
Kanobos, város II. 15., 97.
Kanobosi torkolata a Nilusnak II. 17., 113., 179.
Kaphareus, hegy VIII. 7.
Kappadokia és lakói I. 71—73. V. 49., 52. VII. 26., 72.
Kar, a törzs őse I. 171.
Kardamyle, város VIII. 73.
Kardia, város VI. 33., 36. VII. 58. IX. 115.
Karene, város VII. 42.
Karenos, spártai VII. 173.
Karia és lakói I. 28., 142., 146., 171—175. II. 61., 152., 154., 163. III. 11., 90., V. 103., 117—122. VI. 20., 25. VII. 31., 93., 97. s k., 195. VIII. 19., 22.; — káriai nyelv VIII. 135.; — ruha V. 88.
Karkinitis, város IV. 55., 99.
Karneia, ünnep VII. 206. VIII. 72.
Karpathos, sziget III. 45.
Karpis, folyó IV. 49.
Karthagó és lakói I. 166. s k. III. 17., 19. IV. 43., 195. s k. V. 42. VII. 158., 165—167.
Karyanda, város IV. 44.
Karystos és lakói IV. 33. VI. 99. VIII. 66., 112., 121. IX. 105.
Kasambos, aiginai VI. 73.
Kasiai hegység II. 6., 156. III. 5.
Kasmene, város VII. 155.
Kaspatyros, város III. 102. IV. 44.
Kaspi tenger I. 202. s k. IV. 40.
Kaspiusok III. 92. s k. VII. 67., 86.
Kassandane, perzsa nő II. 1. III. 2. s k.
Kastalia, forrás VIII. 39.
Kasthanaia, város VII. 183., 188.
Katadupok II. 17.
Katarraktes, folyó VII. 26.
Katiarusok (skythák) IV. 6.
Kaukasa, chiosi kikötő V. 33.
Kaukazus, hegység I. 104., 203. s k. III. 97. IV. 12.

Kaukonok I. 147. IV. 148.
Kaunos város és lakói I. 171. s k., 176. V. 103.
Kaÿstros, folyó V. 100.
Kaÿstrobios, prokonnesosi IV. 13.
Kekrops, Athén királya VII. 141. VIII. 44., 53.
Kelainai, város VII. 26.
Keleas, spártai V. 46.
Kelták II. 33. IV. 49.
Keos (Salamis szigetén) VIII. 76.
Keosiak IV. 35. VIII. 1. 46.
Kephallenia, sziget IX. 28.
Kephenek (perzsák) VII. 61.
Kepheus, Belos fia VI. 61., 150.
Kephisos, folyó VII. 178. VIII. 33.
Kerameikosi öböl I. 174.
Kerkasoros, város II. 15., 17., 97.
Kerkopok ülései VII. 216.
Kerkyra, sziget III. 48—53. VII. 145.; — lakói III. 48—53. VII. 154., 168.
Kikonok VII. 59., 108., 110.
Kilikia II. 17, 34. III. 90. V. 52., 108. VI. 43., 95. IX. 107.; — lakói I. 28., 72., 74. II. 17. III. 90. s k. V. 49., 52., 118. VI. 6. VII. 77., 91., 98. VIII. 14., 68., 100.
Kilix, Agenor fia VII. 91.
Killa, város I. 149.
Kimmeria IV. 11. s k.; — lakói I. 6., 15. s k., 103. IV. 1., 11—13. VII. 20.
Kimmeriai falak IV. 12.; — kikötő IV. 12., 45.
Kimon, Stesagoras fia VI. 34., 38. s k., 103., 137., 140.
Kimon, Miltiades fia VI. 136. VII. 107.
Kineas, thessaliai király V. 63.
Kinyps, folyó IV. 175. V. 42.
Kinyps, vidék IV. 198.
Kios, város V. 122.
Kios, folyó IV. 49.
Kissia V. 49., 52. VI. 119.; — lakói III. 91. VII. 62., 86., 210.
Kissiai kapuk III. 155., 158.
Kithairon, hegység VII. 141. IX. 19., 25., 38. s k., 51., 56., 69.
Klazomenai, város I. 16., 142. II. 178. V. 123.; — lakói I. 51.
Kleades, plataiai IX. 85.
Kleandros, Gela kényura VII. 154. s k.
Kleandros, phigaliai jós VI. 83.
Kleinias, athéni VIII. 17.
Kleisthenes, Sikyon kényura V. 67., 69. VI. 126., 128—131.
Kleisthenes, athéni V. 66., 69—73. VI. 131.
Kleobis, argosi I. 31.
Kleodaios, Hyllos fia VI. 52. VII. 204. VIII. 131.
Kleombrotos, spártai IV. 81. V. 32., 41. VII. 205. VIII. 71. IX. 10., 64., 78.
Klepmenes, Sparta királya III. 148. V. 39., 41. s k., 48—51., 64., 70.,

72., 76., 82., 90., 97. VI. 50. s k., 61., 64—66., 73—76., 78—82., 84. s k., 92.. 108. VII. 148., 205., 239.
Kleonai, város VII. 22.
Klytiada család IX. 33.
Knidos és lakói I. 144., 174. II. 178. III. 138. IV. 164.
Knoithos, aiginai VI. 88.
Kobon, delphoibeli VI. 66.
Kodros, athéni király I. 147. V. 65., 76. IX. 97.
Koës, Mytilene kényura IV. 97. V, 11., 37. s k.
Koinyra, thasosi vidék VI. 47.
Kolaios, samosi IV. 152.
Kolaxais, skytha IV. 5., 7.
Kolchis és lakói I. 2.. 104. II. 104. s k. III. 97. IV. 37., 40. VII. 79.
Kolias, tengerpart VIII. 96.
Kolophon, város I. 14., 16., 142.; — lakói I. 147., 150.
Kolossai, város VII. 30.
Kombreia, város VII. 123.
Kompsantos, folyó VII. 109.
Kontadesdos, folyó IV. 90.
Kopais, tó VIII. 135.
Koressos (Ephesosban) V. 100.
Korinthos és lakói I. 14., 23. s k., 50. s k. II. 167. III. 48—53. IV. 162. V. 75. s k., 92 s k. VI. 89., 108., 128. VII. 154., 195., 202. VIII. 1., 21., 43., 45., 61., 72.. 79., 94. IX. 28., 31., 69., 88., 95., 102., 105.
Korinthosi nők III. 134. V. 92.; — ruha V. 87.
Korobios, krétai IV. 151—153.
Koroneia, város V. 79.
Korydallos, antikyrai VII. 214.
Korykion, barlang VIII. 36.
Korys, folyó III. 9.
Kos, sziget I. 144. IX. 76.; — lakói VII. 99., 164.
Kotys, Manes fia IV. 45.
Kranaspes, perzsa III. 126.
Kranausok (athéniek) VIII. 44.
Krathys, folyó Aigai mellett I. 145.
Krathys, folyó Sybaris mellett V. 45.
Kremnoi, kikötő IV. 20., 110.
Kreston, város I. 57.
Krestonia VII. 124. VIII. 116.; — lakói V. 3., 5. VII. 124., 127.
Kreta és lakói I. 65., 171—173. III. 44., 59. IV. 45., 151., 154., 161. VII. 92., 145., 169—171.
Kretines, magnesiai VII. 190.
Kretines, rhegioni VII. 165.
Krinippos, himeriai VII. 165.
Krios, aiginai VI. 50., 73. VIII. 92.
Krissai sikság VIII. 32.
Kritalla, város VII. 26.
Krytobulos, kyrenei II. 181.
Kritobulos, toronéi VIII. 127.

Krobyzusok IV. 49.
Kroisos, Lydia királya I. 6., 26—56., 59., 65., 69—71., 73., 76—81., 83—92., 95., 141., 153., 155. s k., 207. s k., 211. III. 14., 31., 36., 47. V. 36. VI. 37., 125., 127. VII. 31. VIII. 35., 122.
Krokodilváros II. 148.
Krophi, hegy II. 28.
Krossaia, vidék VII. 123.
Kroton és lakói III. 131., 136—138. V. 44—47. VI. 21. VIII. 47.
Kuphagoras, athéni VI. 117.
Kurion, város V. 113.
Kyaxares, méd király I. 16., 46., 73., 103., 106.
Kybebe istennő V. 102.
Kyberniskos Sika, lykiai VII. 98.
Kydippe, rhegioni nő VII. 165.
Kydonia város III. 44., 59.
Kydrara, város VII. 30.
Kyklad-szigetek V. 30.
Kyllyriusok VII. 155.
Kylon, athéni V. 71.
Kyme város és lakói I. 149., 157—160. V. 38., 123. VII. 194. VIII. 130.
Kynegeiros, athéni VI. 114.
Kyneas, eretriai VI. 101.
Kynesiusok v. kynetek II. 33. IV. 49.
Kyniskos, spártai VI. 71.
Kynosarges, helység V. 63. VI. 116.
Kynosura, hegyfok VIII. 76. s k.
Kynuriusok VIII. 73.
Kyno, méd szolganő I. 110., 122.
Kypria, eposz II. 117.
Kypros, sziget I. 72., 105., 199. II. 79., 182. III. 91. IV. 162., 164. V. 31., 49., 108. s k., 113., 115.; — lakói I. 105. III. 19. V. 9., 104., 109., 113., 115. s k. VI. 6. VII. 90., 98. VIII. 68., 100.
Kypros kulcsa, hegyfok V. 108.
Kypselos, athéni VI. 35. s k.
Kypselos, Korinthos kényura I. 14., 20., 23. III. 48. V. 92., 95. VI. 128.
Kyrauis, sziget IV. 195.
Kyrene II. 181. s k. III. 91. IV. 156., 159., 161—165., 170. s k., 203. V. 47.; — lakói II. 32., 161., 181. III. 13., 131. IV. 152., 154—156., 159—161., 164., 169. s k., 186., 203.
Kyrmiánák (thrákok) IV. 93.
Kyrnos, hérosz I. 167.
Kyrnos, sziget I. 165—167.; — lakói VII. 165.
Kyrnos, város IX. 105.
Kyros, Kambyses atyja, perzsa I. 111.
Kyros, Kambyses fia, perzsa király I. 46., 53., 71—73., 75—77., 79. s k., 84., 86—90., 95., 108—130., 152—157., 160., 162., 169., 177. s k., 188—191., 201—214. II. 1. III. 1—3., 34., 36., 44., 60., 63., 68., 72., 74., 88., 120., 133., 139., 152., 159. s k. V. 52. VII. 2., 8., 11., 18., 51., 64., 69. 78. IX. 122.

Kythera, sziget I. 82., 105. VII. 235.
Kythnos, sziget VII. 90. VIII. 67.; — lakói VIII. 46.
Kytissoros, Phrixos fia VII. 197.
Kyzikos, város IV. 14., 76. VI. 33.

Labda, korinthosi nő V. 92.
Labdakos, Polydoros fia V. 59.
Labraunda, város V. 119.
Labynetos, babyloni I. 74.
Labynetos, Labynetos fia, Babylon királya I. 77., 188.
Labyrinthus II. 148.
Lade, sziget VI. 7., 11.
Ladike, kyrenei nő II. 181.
Laios, Labdakos fia IV. 149. V. 43., 59. s k.
Lakedaimon és lakói I. 4., 6. stb.
Lakmon, hegy IX. 93.
Lakrines, spártai I. 152.
Lampito, lakoniai nő VI. 71.
Lampon, aiginai IX. 78.
Lampon, athéni IX. 21.
Lampon, samosi IX. 90.
Lamponion, város V. 26.
Lampsakos, város V. 117.; — lakói VI. 37. s k.
Laodamas, Eteokles fia V. 61.
Laodamas, aiginai IV. 152.
Laodamas, phokaiai IV. 138.
Laodike, hyperboreus nő IV. 33., 35.
Laos, város VI. 21.
Laphanes, azaniai VI. 127.
Larissai, város I. 149.
Lasoniusok III. 90. VII. 77.
Lasos, hermionéi VII. 6.
Laureion, hegy VII. 144.
Leagros, athéni IX. 75.
Learchos, kyrenei, IV. 160.
Lebadeia, város VIII. 134.
Lebaia, város VIII. 137.
Lebedos, város I. 142.
Leipsydrion, helység Attikában V. 62.
Lektos, hegy IX. 114.
Lelegek I. 171.
Lemnos, sziget IV. 145. V. 26. s k. VI. 136—140.; — lakói V. 27. VIII. 73.
Leobotes, Spárta királya I. 65. VII. 204.
Leokedes. argosi VI. 127.
Leon, Spárta királya I. 65. V. 39. VII. 204.
Leon, troizeni VII. 180.
Leonidas, Spárta királya V. 41. VII. 204—208., 217., 219—225.,

228. s k., 233., 238. s k. VIII. 15., 21., 71., 114. IX. 10., 64., 78. s k.
Leontiades, thebaibeli VII. 205., 233.
Leontinusok VII. 154.
Leoprepes, spártai VI. 85.
Leoprepes, keosi VII. 228.
Lepreon, város IV. 148.; — lakói IX. 28., 31.
Leros, sziget V. 125.
Lesbos, sziget I. 151., 160., 202. V. 98. VI. 28., 31.; — lakói I. 23. III. 39. IV. 97. V. 26., 98. VI. 5., 8., 26. s k. IX. 106.
Leto II. 59., 88., 152., 155. s k.
Leukasiak VIII. 45., 47. IX. 28., 31.
Leukon, helység IV. 160.
Leutychides, Anaxilaos fia, spártai VIII. 131.
Leutychides, Menares fia, spártai VI. 65., 67., 71—73., 85—87. VIII. 131. IX. 90—92., 98. s k., 114.
Libya és népei I. 46. II. 8., 12., 15—33., 50., 54—56., 65., 77., 91., 99., 150. III. 12—17., 91., 96., 115. IV. 29., 41—45., 145., 150—160., 167—199., 203., 205. V. 42. s k. VII. 70. s k., 86., 165., 184.
Libyai hegység II. 8., 124.
Liches, spártai I. 67. s k.
Lide, hegy I. 175.
Ligurok V. 9. VII. 165.
Ligyak VII. 72.
Limeniai síkság I. 18.
Lindos, város I. 144. II. 182. III. 47.; — lakói VII. 153.
Linos-dal II. 79.
Lipaxos, város VII. 123.
Lipoxaïs, skytha IV. 5. s k.
Lisai, város VII. 123.
Lisos, folyó VII. 108. s k.
Lokrisiak VII. 132. VIII. 66. IX. 31.; — opusiak VII. 203., 207. VIII. 1.
Lokrusok (epizephyrusok) VI. 23.
Lokrusok (ozolaiak) VIII. 32.
Lotophagusok IV. 177., 183.
Loxias l. Apollon.
Lydia és lakói I. 7., 10., 13., 18., 27—29., 34—37., 45., 47—50., 53—55., 69—94., 103., 141. s k., 153—157., 171. II. 167. III. 90., 127. IV. 45. V. 12., 49., 101. V. 32., 115. VII. 30. s k., 42., 74.
Lydias, folyó VII. 127.
Lydos, Atys fia I. 7., 171. VII. 74.
Lygdamis, halikarnassosi VII. 99.
Lygdamis, naxosi I. 61., 64.
Lykaretos, samosi III. 143. V. 27.
Lykia és lakói I. 28., 171., 173., 176., 182. III. 4., 90. IV. 35., 45. VII. 92.
Lykidas, athéni IX. 5.
Lykomedes, athéni VIII. 11.
Lykopas, lakedaimoni III. 55.
Lykophron, korinthosi III. 50., 53.

Lykos, athéni I. 173. VII. 92.
Lykos, skytha IV. 76.
Lykos, skytha folyó IV. 123.
Lykos, phrygiai folyó VII. 30.
Lykurgos, athéni I. 59. s k.
Lykurgos, arkadiai VI. 127.
Lykurgos, spártai I. 65. s k.
Lynkeus, chemmisi II. 91.
Lysagoras, miletosi V. 30.
Lysagoras, parosi VI. 33.
Lysanias, eretriai VI. 127.
Lysikles, athéni VIII. 21.
Lysimachos, athéni VIII. 79., 95. IX. 28.
Lysistratos, athéni jós VIII. 96.

Machlyak, libyai nép IV. 178., 180.
Madyes, skytha I. 103.
Madytos, város VII. 33. IX. 120.
Magdolos, város II. 159.
Magnesia, vidék VII. 176., 183., 188., 193.; — lakói VII. 132., 185.
Magnesia, város Ázsiában I. 161. III. 122., 125.; — lakói III. 90.
Magusok I. 101., 107. s k., 120., 128., 132., 140. III. 61., 63—69., 71., 74—80., 88., 118., 126., 140., 150., 153. IV. 132. VII. 19., 37., 43., 113., 191.
Maiandrios, Samos kényura III. 124., 142—148. V. 27.
Maiandros, folyó II. 29. III. 122. V. 118. s k. VII. 26., 30.
Maiandrosi sík I. 18., 161. II. 10.
Maieták IV. 123.
Maionok I. 7. VII. 74.
Maiotis, tó I. 104. IV. 3., 20. s k., 57., 86., 100. s k., 110., 116. 120., 123.
Makák, libyai nép IV. 175. s k. V. 42.
Makedonia és lakói V. 17. s k., 20. VI. 44. s k. VII. 25., 73., 128., 173., 185. VIII. 34., 43., 115., 126. s k. 137. s k. IX. 31., 89.
Makistios, perzsa IX. 20.
Makistos, város IV. 148.
Makronok II. 104. III. 94. VII. 78.
Maktorion, város VII. 153.
Malea, hegyfok I. 82. IV. 179. VII. 168.
Malenes, atarneusi terület VI. 29.
Males, aitoliai VI. 127.
Malis és lakói VII. 132., 196—216. VIII. 31., 43., 66. IX. 31.
Malisi öböl IV. 33.
Mandane, Astyages leánya I. 107., 111.
Mandrokles, samosi IV. 87—89.
Maneros, egyiptomi II. 79.
Manes lidyai I. 94. IV. 45.
Mantinea, város IV. 161.; — lakói VII. 202. IX. 35., 77.

Mantyes, paioni V. 12.
Maraphiusok, perzsa törzs I. 125.
Marathon I. 62. VI. 102. s k., 107. s k., 111., 113., 116. s k., 132. s k., 136. VII. 1., 74. IX. 27., 46.
Mardonios, perzsa VI. 43., 45., 94. VII. 5., 9., 82., 108., 121. VIII. 26., 68., 97., 99—102., 107., 113., 126., 129., 131., 133., 136., 140., 142. s k. IX. 1—5., 12—18., 20., 24., 31., 37—45., 47—49., 58., 61., 63., 66., 70., 78., 82., 84., 100. s k.
Mardontes, perzsa VII. 80. VIII. 130. IX. 102.
Mardusok, perzsa törzs I. 125.
Marea, város II. 18., 30.
Márok, III. 94. VII. 79.
Mariandynusok I. 28. III. 90. VII. 72.
Maris folyó IV. 49.
Maron, spártai VII. 227.
Maroneia, város VII. 109.
Marsyas, folyó V. 118. s k.
Marsyas, szilén VII. 26.
Masistes, perzsa VII. 82., 121. IX. 107. s k., 110—113.
Masistias, perzsa VII. 79. IX. 20., 22., 24. s k., 31.
Maskames, perzsa VII. 105. s k.
Maspiusok, perzsa törzs I. 125.
Massages, perzsa VII. 71.
Massageták I. 201., 204—208., 211. s k.
Massalia, város V. 9.
Matienusok I. 72., 202. III. 94. V. 49., 52. VII. 72.
Matienus föld V. 52.; — hegyek I. 189.
Matten, tyrosi VII. 98.
Mausolos, kindiai V. 118.
Maxyak, libyai nép IV. 191.
Mazares, méd I. 156. s k., 161.
Medeia, kolchisi nő I. 2. s k. VII. 62.
Media és lakói I. 16., 55. s k., 72—74., 95—130., 134., 162., 185., 206. III. 65., 92., 126. IV. 1., 4., 12., 37., 40. V. 9. VI. 9., 22., 24., 84., 109., 112., 120. VII. 20., 40., 62., 210. VIII. 113. IX. 31., 40., 43. s k., 46. s k.
Méd ruha I. 135. III. 84. IV. 9. VI. 112.; — lovak III. 106.
Megabates, perzsa V. 32. s k., 35.
Megabazos, perzsa IV. 143. s k., V. 1. s k., 10., 12., 14. s k., 17., 23., 26., 98.
Megabazos, Megabates fia, perzsa VI. 33. VII. 22., 67., 97.
Megabyzos, Zopyros atyja, perzsa III. 70., 81., 153., 160. IV. 43.
Megabyzos, Zopyros fia, perzsa III. 160. VII. 82., 121.
Megadostes, perzsa VII. 105.
Megakles, Alkmeon atyja, athéni VI. 125.
Megakles, Alkmeon fia, athéni I. 59., 61. VI. 127., 130. s k.
Megakles, Hippokrates fia, athéni VI. 131.
Megakreon, abderai VII. 120.
Megapanos, perzsa VII. 62.

Megara, város V. 76. VIII. 60. IX. 14.; — lakói I. 59. VIII. 1., 45., 74. IX. 21., 28., 31., 69., 85.
Megaraiak Siciliában VII. 156.
Megasidros, perzsa VII. 72.
Megistias, akarnaniai jós VII. 219., 221., 228.
Mekistesis, argosi V. 67.
Mekyberna, város VII. 122.
Melampus, elisi jós II. 49. VII. 221. IX. 34.
Melampygos szikla VII. 216.
Melanchlainusok IV. 20., 100—102., 107., 119., 125.
Melanippos, thebaibeli V. 67.
Melanippos, mitylenéi V. 95.
Melanthios, athéni V. 97.
Melanthos, athéni I. 147. V. 65.
Melas öböl VI. 41. VII. 58.
Melas, folyó Thrákiában VII. 58.
Melas, folyó Malisban VII. 198. s k.
Meles, Sardis királya I. 84.
Meliboia, város VII. 188.
Melissa, korinthosi nő III, 50. V. 92.
Melos sziget VIII. 46., 48.
Membliaros, phoinikiai IV. 147., s k.
Memnon, egyiptomi II. 106.
Memnoni palota (Susában) V. 53. s k. VII. 151.
Memphis, város II. 3., 8., 10., 12—14., 97., 99., 112., 114., 119., 150., 153., 158., 175. s k. III. 6., 13—15., 25., 27., 37., 91. 139.
Menares, spártai VI. 65., 71. VIII. 131.
Mende, város VII. 123.
Mendes l. Pan.
Mendes, város II. 42., 46., 166.
Mendesiai torkolata a Nilusnak. II. 17.
Menelaos, Sparta királya II. 113., 116., 118. V. 94. VII. 169., 171.
Menelaosi kikötő IV. 169.
Menes, Egyiptom királya II. 4., 99.
Menios, spártai VI. 71.
Merbalos, aradosi VII. 98.
Mernonada család I. 7., 14.
Meroë, város II. 29.
Mesambria, város IV. 93. VI. 33. VII. 108.
Messana, város VII. 164.
Messapiusok VII. 170.
Messeneiek III. 47. V. 49. IX. 35., 64.
Metapontion, város IV. 15.
Methymnaibeliek I. 151.
Metiochos, athéni VI. 41.
Metrodoros, prokonnesosi IV. 138.
Midas, Phrygia királya I. 14., 35. VIII. 138.
Mikythos, Anaxilas rabszolgája VII. 170.
Miletos és lakói I. 14—22., 25., 46., 92., 142. s k., 146., 157., 169.

II. 33., 159., 178. IV. 78., 137. V. 24., 28—37., 97., 120. VI. 1., 5—11., 18—31., 77., 86. VII. 10. IX. 97., 99., 104.
Milon, krotoni III. 137.
Miltiades, Kypselos fia, athéni VI. 34—38., 103.
Miltiades, Kimon fia, athéni IV. 137. s k. VI. 34., 39—41., 103. s k., 109. s k., 132—137., 140. VII. 107.
Milyas I. 173.; — lakói I. 173. III. 90. VII. 77.
Minoa, város V. 46.
Minos, Kréta királya I. 171., 173. III. 122. VII. 169—171.
Minyaiak I. 146. IV. 145. s k., 148., 150.
Mitra l. Aphrodite.
Mitradates, méd I. 110. s k., 121.
Mitrobates, perzsa III. 120., 126. s k.
Mnesarchos, samosi IV. 95.
Mnesiphilos, athéni VIII. 57.
Moiris, Egyiptom királya II. 13., 101.
Moiris, tó II. 4., 69., 148. s k. III. 91.
Moloeis folyó IX. 57.
Molossusok I. 146.
Molpagoras, miletosi V. 30.
Momemphis, város II. 163., 169.
Mophi, hegy II. 28.
Moschusok III. 94. VII. 78.
Mossynoikusok III. 94. VII. 78.
Munichia, község Attikában VIII. 76.
Murychides, hellespontosi IX. 4. s k.
Musaios, a költő VII. 6. VIII. 96. IX. 43.
Myekphoris, egyiptomi járás II. 166.
Mygdonia VII. 123. s k., 127.
Mykale hegyfok I. 148. VI. 16. VII. 80. IX. 90., 96—101., 104., 107., 114.
Mykerinos, Egyiptom királya II. 129—133., 136.
Mykeneiek VII. 202. IX. 27. s k., 31.
Mykonos, sziget VI. 118.
Mykusok III. 93. VII. 98.
Mylasa, város I. 171. V. 121.
Mylitta l. Aphrodite.
Myndos V. 33.
Myriandosi öböl IV. 38.
Myrina, város I. 149. IV. 140.
Myrkinos, thrák vidék V. 11., 23. s k., 124., 126.
Myrmex, sziklazátony VII. 183.
Myron, sikyoni VI. 126.
Myrsilos, lydiai I. 7.
Myrsos, Kandaules atyja, lydiai I. 7.
Myrsos, Gyges fia, lydiai III. 122. V. 121.
Mys, europosi VIII. 133—135.
Mysia és lakói I. 28., 36. s k., 160., 171. III. 90. V. 122. VI. 28. VII. 20., 42., 74. VIII. 106. IX. 32.
Mysos, a mysiai nép őse I. 171.

Mytilene és lakói I. 160. II. 135., 178. III. 13. s k. IV. 97. V. 11., 37. s k., 94. s k. VI. 5.
Myus, város I. 142. V. 36.; — lakói VI. 8.

Naparis, folyó IV. 48.
Nasamonok II. 32. s k. IV. 172. s k., 182., 190.
Naths, egyiptomi járás II. 165.
Naukrarok Athénben V. 71.
Naukratis, város II. 97., 135., 178—180.
Nauplia VI. 76.
Naustrophos, megarai III. 60.
Naxos, sziget I. 64. V. 28., 30., 33., 36; — lakói V. 30., 33. VI. 96. VIII. 46.
Naxosiak Siciliában VII. 154.
Neapolis Egyiptomban II. 91.
Neapolis Palleneben VII. 123.
Nekos, Psammetichos atyja, egyiptomi II. 152.
Nekos, Psammetichos fia, Egyiptom királya II. 158. s k. IV. 42.
Neleus, athéni V. 65. IX. 97.
Neokles, athéni VII. 143., 173. VIII. 110.
Neon, város VIII. 32. s k.
Neonteichos, város I. 149.
Nereidák II. 50. VII. 191.
Nesaion, sikság VII. 40.
Nestor, pylosi V. 65.
Nestos, folyó VII. 109., 126.
Neuris, ország IV. 51., 125.
Neurusok IV. 17., 100., 102., 105., 119., 125.
Nikandra, dodonai papnő II. 55.
Nikandros, Spárta királya VIII. 131.
Nike, istennő VIII. 77.
Nikodromos, aiginai VI. 88., 90. s k.
Nikolaos, Bulios atyja, spártai VII. 134.
Nikolaos, Bulios fia, spártai VII. 137.
Nilus, folyam II. 10., 13., 16—22., 24—29., 31—34., 72., 90., 93., 97., 99., 113., 124., 138., 149., 154., 158., 179. III. 10. IV. 39., 42., 45., 50., 53.
Ninos, Assyria királya I. 7. II. 150.
Ninos, város I. 102. s k., 106., 178., 185., 193. II. 150.
Ninosi kapu Babylonban III. 155.
Nipsaiusok IV. 93.
Nisai lovak III. 106. VII. 40. IX. 20.
Nisaia, város I. 59.
Nisyriusok VII. 99.
Nitetis, egyiptomi nő III. 1., 3.
Nitokris, egyiptomi királynő II. 100.
Nitokris, Babylon királynője I. 185. II. 100.
Noës, folyó IV. 49.

Nonakris, város VI. 74.
Nothon, eretriai VI. 100.
Notion, város I. 149.
Nudion, város IV. 148.
Nymphrodoros, abderai VII. 137.
Nysa, város II. 146. III. 97.

Oarizos, perzsa VII. 71.
Oaros, folyó IV, 123. s k.
Oasis, város III. 26,
Oaxos, város IV. 154.
Odomantusok V. 16. VII. 112.
Odrysák IV. 92.
Odysseia, eposz II. 116. IV. 29.
Oëroë, folyó IX. 51.
Oia, aiginai vidék V. 83.
Oibares, Dareios lovásza III. 85—88.
Oibares, Megabazos fia VI. 33.
Oidipus, Laios fia IV. 149. V. 60.
Oinoë, község Attikában V. 74.
Oinone, Aigina régi neve VIII. 46.
Oinotria I. 167.
Oinussai szigetek I. 165.
Oiobazos, három perzsa neve: 1) IV, 84.; 2) VII. 68.; 3) IX. 115., 119.
Oiolykos, spártai IV. 149.
Oita, hegy VII. 176., 217.
Okeanos II. 21., 23. IV. 8., 36.
Otamasades, skytha király IV. 80.
Okytos, korinthosi VIII. 5., 59.
Olbiopoliták IV. 18.
Olen, lykiai I. 145.
Olenos város I. 145.
Oliatos, mylassai V. 37.
Olophyxos, város VII. 22.
Oloros, thrák király VI. 39., 41.
Olympia II. 160. V. 22. VI. 122., 127. VII. 170. VIII. 143. IX. 81.
Olympiai játékok I. 59. V. 47., 71. VI. 36., 70., 103., 126. VII. 206. VIII. 26., 72. IX. 33.
Olympiodoros, athéni IX. 21.
Olympos, hegy Thessaliában I. 56. VII. 128. s k., 172. s k.
Olympos, hegy Mysiában I. 36., 43. VII. 74.
Olynthos, város VII. 122. VIII. 127.
Ombrikusok I. 94. IV. 49.
Oneaták, sikyoni törzs V. 68.
Onesilos, salamisi V. 104., 108., 110—115.
Onetas, karystosi VII. 214.
Onochonos, folyó VII. 129., 196.
Onomakritos, athéni VII. 6.

Onomastos, elisi VI. 127.
Ón szigetek III. 115.
Onuphis, egyiptomi járás II. 166.
Ophryneion, város VII. 43.
Opis, város I. 189.
Opis, hyperboreus nő IV. 35.
Opoia, skytha nő IV. 78.
Opusiak l. Lokrisiak.
Orbelos, hegy V. 16.
Orchomenos, Arkadiában VII. 202.; — lakói IX. 28., 31.
Orchomenos, Boiotiában IX. 16.; — lakói I. 146. VIII. 34. IX. 16.
Ordessos, folyó IV. 48.
Oreithyia, Boreas neje VII. 189.
Orestes, Agamemnon fia I. 67. s k.
Orestheion IX. 11.
Orgeus, thasosi VII. 118.
Orikos, kikötő IX. 93.
Orikos, skytha IV. 78.
Orneaták VIII. 73.
Oroites, perzsa III. 120—129., 140.
Oromedon, kilikiai VII. 98.
Oropos, község Attikában VI. 101.
Orosanga, perzsa mérték VIII. 85.
Orotalt l. Dionysos.
Orphikus szertartások II. 81.
Orsiphantos, spártai VII. 227.
Orthokorybantiusok III. 92.
Osiris l. Dionysos.
Ossa, hegy I. 56. VII. 128. s k., 173.
Otanes, Amestris atyja, perzsa VII. 40., 61., 82.
Otanes, Pharnaspes fia, perzsa III. 68—72., 80., 83., 88., 141., 144., 147., 149. VI. 43.
Otanes, Sisamnes fia, perzsa V. 25., 116., 123.
Otaspes, perzsa VII. 63.
Othryades, spártai I. 82.
Othrys, hegy VII. 129.
Ozolai l. Lokrusok.

Padaiusok III. 99.
Pagasai, magnesiai vidék VII. 193.
Paiania, község Attikában I. 60.
Paion, város VI. 127.
Paionia és lakói IV. 33., 49. V. 1. s k., 12—17., 23., 98. VII. 113., 124., 185. VIII. 115. IX. 32.
Paionia (Attikában) V. 62.
Paioplák V. 15. VII. 113.
Paios, város VI. 127.
Paisos, város V. 117.

Paitusok VII. 110.
Paktolos, folyó V. 101.
Paktya, város VI. 36.
Paktyak, VII. 67., 85.
Paktyika III. 93., 102. IV. 44.
Paktyes, lydiai I. 153—161.
Palæstina és lakói I. 105. II. 104., 106. III. 5., 91. IV. 39. VII. 89.
Paléiek IX. 28., 31.
Pallas l. Athene.
Pallene, község Attikában VII. 123. VIII. 126., 128. s k. IX. 28.
Pamisos, folyó VII. 129.
Pammon, skyrosi VII. 183.
Pamphyliaiak I. 28. III. 90. VII. 91. VIII. 68.
Pamphylusok, sikyoni törzs V. 68.
Pan isten II. 42., 46., 145. VI. 105. s k.
Panaithios, tenosi VIII. 82.
Panathenaei ünnepek V. 56.
Pandion, athéni I. 173. VII. 92.
Pangaion, hegy V. 16. VII. 112. s k.
Panionia I. 148.
Panionion, szentély I. 141—143., 148., 170. VI. 7.
Panionios, chiosi VIII. 105. s k.
Panites, messenei VI. 52.
Panopeis VIII. 34. s k.
Panormos, kikötő I. 157.
Pantagnotos, samosi III. 39.
Pantaleon, lydiai I. 92.
Pantares, gelai VII. 154.
Panthialaiusok I. 125.
Pantikapes, folyó IV. 18. s k., 47., 54.
Pantimathusok III. 92.
Pantites, spártai VII. 232.
Papremis, város II. 59., 63. III. 12.
Paphlagonok I. 6., 28., 72. III. 90. VII. 72.
Paphos, város VII. 195.
Papremis, járás II. 71., 165.
Paraibates, spártai V. 46.
Paralata skythák IV. 6.
Parapotamiusok VIII. 33.
Parasanga, perzsa mérték II. 6. V. 53. VI. 42.
Paretakenusok, méd törzs I. 101.
Parikaniusok III. 92., 94. VII. 68., 86.
Parion, város V. 117.
Parmys, Smerdis leánya III. 88, VII. 78.
Parnassos, hegy VIII. 27., 32., 35—37., 39. IX. 31.
Paroreaták IV. 148. VIII. 73.
Paros, sziget V. 31. VI. 133—136.; — lakói V. 28. s k. VI. 133—136. VIII. 67., 112.; — parosi márvány III. 27. V. 62.
Parthenion, hegy VI. 105.
Parthenios, folyó II. 104.

Parthusok III. 93., 117. VII. 66.
Pasargadák, perzsa törzs I. 125.
Pasikles, athéni IX. 97.
Pataikos, phoinikiai isten III. 37.
Pataikos, akragasi VII. 154.
Patara, város I. 182.
Patarbemis, egyiptomi II. 162.
Patiramphes, perzsa VII. 40.
Patizeithes, mágus III. 61.
Patreis, város I. 145.
Patumos, város II. 158.
Pausanias, spártai IV. 81. V. 32. VIII. 3. IX. 10., 12. stb.
Pausikák III. 92.
Pausiris, egyiptomi III. 15.
Pedasos, város V. 121. VIII. 104.; — lakói I. 175. VI. 20. VIII. 104.
Pedieis, város VIII. 33.
Peithagoras, Selinus kényura V. 46.
Peiraieus kikötő VIII. 85.
Peirene, forrás V. 92.
Peiros, folyó I. 145.
Peisistratos, Nestor fia, pylosi V. 65.
Peisistratos, Athén kényura I. 59—64. V. 55., 65., 71., 91., 94. VI. 35., 102. s k. VII. 6.
Peisistratidák V. 62—65., 70., 99. s k.. 93. VI. 39., 94., 123. VII. 6. VIII. 52.
Pelasgok I. 56—58., 146. II. 50—52., 56. IV. 145. V. 26. VI. 136—140. VII. 94. s k. VIII. 44.; — pelasg falak Athénben V. 64.
Peleus, Achilleus atyja VII. 191.
Pelion, hegy IV. 179. VII. 129., 188. VIII. 8., 12.
Pella, város VII. 123.
Pellene, város I. 145.
Peloponnesos I. 56., 61., 68. II. 171. III. 56., 59., 148. IV. 179. V. 42. VI. 86., 127. VII. 93. s k., 147., 163., 168., 202., 228. VIII. 31., 40., 43., 49., 57., 60., 65., 68., 70—74., 79., 100., 141. IX. 6., 9.. 26., 39., 50.; — lakói II. 171. IV. 77., 161. V. 74., 76. VI. 79. VII. 137., 235. VIII. 40., 44., 71., 75., 79. IX. 8., 19., 26., 73., 106., 114.
Pelops, Tantalos fia VII. 8., 11.
Pelusion, város II. 15., 141.
Pelusioni ága a Nilusnak II. 17., 36., 154. III. 10.
Peneios, folyó VII. 20., 128—130., 173., 182.
Penelope, Pan anyja II. 145. s k.
Pentapolis (dór) I. 144.
Penthylos, paphosi VII. 195.
Perdikkas, Makedonia királya V. 22. VIII. 137—139.
Pergamon, Priamos vára VII. 43.
Pergamos, pieriai erőd VII. 112.
Perialla, papnő VI. 66.
Periandros, Korinthos kényura I. 20., 23. s k. III. 48., 53. V. 92., 95.
Perikles, athéni VI. 131.
Perilaos, sikyoni IX. 103.

Perinthos, város IV. 90. V. 2. VI. 33.; — lakói V. 1. VII. 25.
Perioikusok Lakedaimonban VI. 58. VII. 234. VIII. 73. IX. 11.
Perkalos, lakoniai nő VI. 65.
Perkote, város V. 117.
Perphereis, város IV. 33.
Perrhaibusok VII. 128., 131., 173., 185.
Persephone istennő VIII. 65.
Perses, Perseus fia VII. 61., 150.
Perseus, Danaë fia II. 91. VI. 53. s k. VII. 61., 150.
Perseus őrhelye Egyiptomban II. 15.
Perzsák I. 1. stb.
Petra, korinthosi község V. 92.
Phagres, pieriai erőd VII. 112.
Phaidyme, perzsa nő III. 68. s k.
Phainippos, athéni VI. 121.
Phaleron, kikötő V. 63., 81., 85. VI. 116. VIII. 66., 91., 93., 107. IX. 32.
Phanagoras, karystosi VII. 214.
Phanes, halikarnassosi III. 4., 11.
Pharandates, perzsa VII. 79. IX. 76.
Pharbaitis, egyiptomi járás II. 166.
Phareis, város I. 145.
Pharnakes, perzsa VII. 66. VIII. 126. IX. 41., 66., 89.
Pharnaspes, perzsa II. 1. III. 2., 68.
Pharnazathres, perzsa VII. 65.
Pharnuches, perzsa VII. 88.
Phaselis, város II. 178.
Phasis, folyó I. 2., 104. II. 103. IV. 37., 45., 86. VI. 84.
Phaÿllos, krotoni VIII. 47.
Phegeus, tegeai IX. 26.
Pheidippides, athéni VI. 105. s k.
Pheidon, Argos kényura VI. 127.
Pheneos, város VI. 74.
Pherendates, perzsa VII. 67.
Pheretime, kyrenei nő IV. 162., 165., 167., 200., 202., 205.
Pheron, Egyiptom királya II. 111.
Philagros, eretriai VI. 101.
Philaios, athéni VI. 35.
Philaon, salamisi VIII. 11.
Philes, samosi III. 60.
Philippos, makedon király VIII. 139.
Philippos, krotoni V. 47.
Philistos, athéni IX. 97.
Philition, egyiptomi pásztor II. 128.
Philokyon, spártai IX. 71., 85.
Philokypros, Soloi királya V. 113.
Phla, sziget IV. 178.
Phlegra, község Attikában VII. 123.
Phlius, város VII. 202.; — lakói VIII. 72. IX. 28., 31., 69., 85.
Phoibos l. Apollon.
Phoinikiai és lakói I. 1. s k., 5., 105., 143., II. 44., 49., 54. 56., 79.,

104., 112., 116. III. 5. s k., 19., 37., 91., 107., 111., 136. IV. 38—45., 147. V. 57. s k., 108. s k., 112. VI. 3., 6., 14., 17., 25., 28., 33., 41., 47., 104. VII. 23., 25., 34., 44., 89. s k., 96. VIII. 90., 97., 100., 119. IX. 96.
Phoinix, folyó VII. 176., 200.
Phokaia, város I. 80., 142., 152., 162., 164., 168. II. 106., 178. VI. 17.; — lakói I. 163—167. VI. 8.
Phokis és lakói I. 46., 146., VI. 34. VII. 176., 203., 207., 212., 215., 217. s k. VIII. 27—35., 134. IX. 17., 31., 66., 89.
Phormos, athéni VII. 182.
Phönix madár II. 73.
Phraortes, Deiokes atyja, méd I. 96.
Phraortes, Deiokes fia, méd király I. 73., 102. s k.
Phratagune, perzsa nő VII. 224.
Phrikonis, város I. 149.
Phrixai, város IV. 148.
Phrixos, Athamas fia VII. 197.
Phronime, krétai nő IV. 154.
Phrygia és lakói I. 14., 28., 35., 72. II. 2. III. 90., 127. V. 49., 52., 98. VII. 26., 30. s k., 73. VIII. 136. IX. 32.
Phrynichos, athéni VI. 21.
Phrynon, theboibeli IX. 16.
Phthios, Achaios fia II. 98.
Phthiotis I. 56. VII. 132.
Phyë, athéni nő I. 60.
Phylakos, delphoibeli hérosz VIII. 39.
Phylakos, samosi VIII. 85.
Phyllis, thrák föld VII. 113.
Pieria és lakói VII. 112., 131., 177., 185.; — pieriai szurok IV. 195.
Pigres, káriai VII. 98.
Pigres, paioni V. 12.
Piloros, város VII. 122.
Pindaros, a költő III. 38.
Pindos, hegy VII. 129.
Pindos, város I. 56. VIII. 43.
Pisa, város II. 7.
Pistyros, város VII. 109.
Pitane, æol város I. 149.
Pitane, spártai község III. 55. IX. 53.
Pithagoras l. Peithagoras.
Pittakos, mytilenéi I. 27.
Pixodaros, kindyai V. 118.
Plakia, város I. 57.
Plataia és lakói VI. 108., 111., 113. VII. 132., 232. s k. VIII. 1., 44., 50., 66. IX. 7., 15. s k., 25—90., 100. s k.
Platea, sziget IV. 151—153., 156., 169.
Pleistarchos, Spárta királya IX. 10.
Pleistoros, apsinthiusok istene IX. 119.
Plinthinetéi öböl II. 6.
Plynos kikötő IV. 168.

Poikiles, phoinikiai IV. 147.
Pogon kikötő VIII. 42.
Poliades, spártai IX. 53.
Polichne, helység Chiosban VI. 26.
Polichne, város Krétában VII. 170.
Polyas, antikyrai VIII. 21.
Polybos, Sikyon királya V. 67.
Polydamna, egyiptomi nő II. 116.
Polydektes, Sparta királya VIII. 131.
Polydoros, Kadmos fia, thebaibeli V. 59.
Polydoros, Alkamenes fia, Sparta királya VII. 204.
Polykrates. Samos kényura II. 182. III. 39—46., 54., 56., 120—126., 128., 131. s k., 139—142.
Polykritos, Krios atyja, aiginai VI. 50., 73.
Polykritos, Krios fia, aiginai VIII. 92. s k.
Polymnestos, therai IV. 150., 155.
Polyneikes, thebaibeli IV. 147. VI. 52. IX. 27.
Porata (Pyretos), folyó IV. 48.
Poseidon II. 43., 50. VII. 129. VIII. 55.; — helikoni I. 148.; — az Isthmoson VIII. 123. IX. 81.; — Potidaiában VIII. 129.; — megmentő VII. 192.; — Libyában IV. 180., 188.; — Skythiában Thagimasadas IV. 59.
Poseidonia, város I. 167.
Poseidonios, spartai IX. 71., 85.
Posideion, város III. 91. VII. 115.
Potidaia. város VII. 123. VIII. 127. s k.; — lakói VIII. 126—129. IX. 28., 31.
Praisosiak VII. 170. s k.
Prasias, tó V. 15—17.
Praxilaos, halikarnassosi IX. 107.
Prexaspes, perzsa III. 30., 34., 62., 65., 74—76., 78.
Prexaspes, Aspathines fia, perzsa VII. 97.
Prexinos, troizeni VII. 180.
Priamos, Trója királya I. 3. s k. II. 120. VII. 43.
Priene, város I. 142.; — lakói I. 15., 161. VI. 8.
Prinetados, spártai V. 41.
Prokles, Sparta királya IV. 147. VI. 52. VIII. 131.
Prokles, Epidauros kényura III. 50—52.
Prokonnesos, város IV. 14. s k. VI. 33.
Promeneia, dodonai papnő II. 55.
Prometheus, Asia atyja IV. 45.
Pronaia l. Athene.
Propontis IV. 85. V. 122.
Prosopitis, sziget II. 41., 165.
Pretesilaos, Iphiklos fia VII. 33. IX. 116., 120.
Proteus, Egyiptom királya II. 112., 114—116., 118., 121.
Protothyes, skytha király I. 103.
Prytanis, Sparta királya VIII. 131.
Psammenitos, Egyiptom királya III. 10., 14. s k.

Psammetichos, Egyiptom királya I. 105. II. 2., 28., 30., 151—155., 157. s k., 161.
Psammetichos, Inaros atyja, egyiptomi VII. 7.
Psammis, Egyiptom királya II. 159—161.
Psyllusok IV. 173.
Psyttaleia, sziget VIII. 76., 95.
Pteria, syriai vidék I. 76.
Ptoon, Apollon szentélye VIII. 135.
Pylagorok VII. 213. s k.
Pylai l. Thermopylai.
Pylaia, helység VII. 213.
Pylos, elisi város V. 65. IX. 34.
Pylos, lakoniai város VII. 168.
Pyramisok II. 8., 124—128., 134., 136., 148.
Pyrene, város II. 33.
Pyretos, folyó IV. 48.
Pyrgos, város IV. 148.
Pythagoras, miletosi V. 126.
Pythagoras, samosi II. 81. IV. 95. s k.
Pytheas, Ischenoos fia, aiginai VII. 181. VIII. 92.
Pytheas, Lampon fia, aiginai IX. 78.
Pythermos, phokaiai I. 152.
Pythes, abderai VII. 137.
Pythia Delphoiban I. 13., 19., 47., 49., 55., 65—67., 85., 91., 167., 174. III. 57. s k. IV. 15., 150. s k., 155—157., 161., 163. s k. V. 43., 63., 66. 79., 82., 90., 92. VI. 34., 52—57., 66., 75., 77., 86., 123., 135., 139. VII. 140., 142., 148., 169., 171., 220. VIII. 51. IX., 33.
Pythiai jóslatkérők (Spártában) VI. 57.
Pythios, lydiai VII. 27—29., 38. s k.
Pytho, város I. 54.
Pythogenes, zankléi VI. 23.

Rhampsinitos, Egyiptom királya II. 121. s k., 124.
Rhegion, város I. 166. s k. VI. 23.; — lakói VII. 170. s k.
Rhenaia, sziget VI. 97.
Rhodope, hegy IV. 49. VIII. 116.
Rhodopis, thrák nő II. 134. s k.
Rhodos, sziget I. 174. II. 178. VII. 153.
Rhoikos, samosi III. 60.
Rhoition, város VII. 43.
Rhypes, város I. 145.

Sabakos, Aithiopia királya II. 137., 139., 152.
Sabyllos, gelai VII. 154.
Sadyattes, Lydia királya I. 16., 18., 73.

Sagartiusok, perzsa törzs I. 125. III. 93. VII. 85.
Saïs, város II. 28., 59., 62., 130., 163., 169. s k., 175. s k. III. 16.
Saïsi járás II. 152., 165., 169., 172.
Saïsi torkolata a Nilusnak II. 17.
Sakák I. 153. III. 93. VI. 113. VII. 9., 64., 184. IX. 31., 71., 113.
Salamis, sziget VII. 90., 141—143., 166., 168. VIII. 11., 40—42., 46., 49., 56., s k., 60., 64., 70., 74., 76., 78., 82., 86., 89., 94—97., 121., 126., 130. IX. 3—6., 19.
Salamis, város Kyprosban IV. 162. V. 104., 108., 115.; — lakói V. 104., 110., 113., 115. VIII. 11.; — salamisi sikság V. 110.
Sale, város VII. 59.
Salmoxis, geta isten IV. 94—96.
Salmydessos, thrák tengerpart IV. 93.
Samios, spártai III. 55.
Samos, sziget I. 70., 142., 148. II. 148., 182. III. 39., 43—49., 54—56., 59., 120—123., 131., 139., 142—144., 146., 148—150. IV. 43., 95. VI. 14., 25., 95. VIII. 130., 132. IX. 90., 106.; — lakói I. 70., 142. II. 178. III. 45—49., 54., 57—60., 125., 142., 146. IV. 43., 152., 162—164. V. 99., 112. VI. 8., 13., 23., 25. VII. 164. VIII. 85. IX. 92., 96., 99., 103., 106.
Samothrake és lakói II. 51. VI. 47. VII. 108. VIII. 90.
Sanacharibos, Assyria királya II. 141.
Sandanis, lydiai I. 71.
Sandokes, perzsa VII. 194., 196.
Sane, város VII. 22., 123.
Sapaiusok VII. 110.
Sappho, a költő II. 135.
Sarangák III. 93., 117. VII. 67.
Sardanapallos, Ninos királya II. 150.
Sardo (Sardinia), sziget I. 170. V. 106., 124. VII. 165.
Sardis, város I. 7., 15., 69., 73., 77—80., 84., 141., 152—157. II. 106. III. 5., 48., 126., 128. s k. IV. 45. V. 11—13., 23., 31., 53., 73., 96., 99—102., 105., 108., 116., 122. VI. 1., 4., 30., 42., 101., 125. VII. 1., 8., 11., 26., 31., 37., 41., 43., 57., 88., 145. VIII. 105., 117. IX. 3., 107.
Sarpedon I. 173.
Sarpedon, hegyfok VII. 58.
Sarte város VII. 122.
Saspeirok I. 104., 110. III. 94. IV. 37., 40. VII. 79.
Sataspes, perzsa IV. 43.
Satrák VII. 110—112.
Sattagydák III. 91.
Saulios, skytha király IV. 76.
Sauromaták IV. 21., 57., 102., 110., 116., 119., 122. s k., 128., 136.
Schoinos, egyiptomi mérték II. 6.
Sekenisi járás (Egyiptom) II. 166.; — torkolata a Nilusnak II. 17., 155.
Selene Egyiptomban II. 47.; — Libyában IV. 188.; — Perzsiában I. 131. VII. 37.
Selinus, város V. 46.

Selymbria, város VI. 33.
Semele, Kadmos leánya II. 145. s k.
Semiramis, babyloni királynő I. 184. III. 155.
Sepeia l. Hesipeia.
Sepias, hegyfok VII. 183., 186., 188., 190., 195. VIII. 66.
Serbonis, kikötő II. 6. III. 5.
Seriphiusok VIII. 46., 48.
Sermyle, város VII. 122.
Serreion, hegyfok VII. 59.
Sesostris, Egyiptom királya II. 102—104., 106—108., 110. s k., 137.
Sestos, város IV. 143. VII. 33., 78. IX. 114—116., 119.
Sethos, Egyiptom királya II. 141.
Sicilia, sziget I. 24. V. 43., 46. VI. 17., 22—24. VII. 145., 153., 156., 163—168., 170., 205. VIII. 3.; — lakói VI. 22. VII. 155.
Sidon, város II. 116., 161. III. 136.; — lakói VII. 44., 96., 99. VIII. 67.
Sidoni hajók VII. 100., 128.
Sigeion, város IV. 38. V. 65., 91., 94. s k.
Sigynnák V. 9.
Sikania l. Sicilia.
Sikas, lykiai VII. 98.
Sikinnos, Themistokles szolgája VIII. 75., 110.
Sikyon, város és lakói I. 145. V. 67. s k. VI. 92., 126., 129. VIII. 1., 43., 72. IX. 28., 31., 102.
Silenos VIII. 138.
Simonides, keosi V. 102. VII. 228.
Sindos, város VII. 123.
Sindusok IV. 28., 86.
Singos, város VII. 122.
Sinope, város I. 76. II. 34. IV. 12.
Siphnos, sziget III. 57. s k.; — lakói VIII. 46., 48.
Siriopaionok V. 15.
Siris, város Itáliában VIII. 62.
Siris, város Paioniában VIII. 115.
Siromitres, perzsa VII. 68., 79.
Siromos, kyprosi V. 104.
Siromos, tyrosi VII. 98.
Sisamnes, Otanes fia, perzsa V. 25.
Sisamnes, Hydarnes fia, perzsa VII. 66.
Sisimakes, perzsa V. 121.
Sitalkes, thrák király IV. 80. VII. 137.
Sithonia VII. 123.
Siuf, város II. 172.
Skaios, thebaibeli V. 60.
Skamandronymos, mytilenei II. 135.
Skamandros, folyó V. 65. VII. 43.
Skaptesyle, thasosi vidék VI. 46.
Skiathos, sziget VII. 176., 179., 182. s k. VIII. 7., 92.
Skidros, város VI. 21.
Skione, város VII. 123. VIII. 128.

Skios l. Kios.
Skrironisi út VIII. 71.
Skiton, Demokedes szolgája III. 130.
Skolopoëis, helység IX. 97.
Skolos, vidék Thebai mellett IX. 15.
Skolotus skythák IV. 6.
Skopadák VI. 127.
Skopasis, skytha király IV. 120., 128.
Skylake, város I. 57.
Skylas, skytha király IV. 76., 78—80.
Skylax, karyandai IV. 44.
Skylax, myndosi V. 33.
Skyllias, skionéi VIII. 8.
Skyrios, pammoni VII. 183.
Skythia és a skythák I. 15., 73., 103—106., 130. II. 103., 110., 167. III. 134. IV. 1—142. V. 24., 27. VI. 84. VII. 52., 64.
Skythes, Herakles fia IV. 110.
Skythes, zankléi fejedelem VI. 23. s k. VII. 163.
Smerdis, Kyros fia III. 30., 32., 60., 62., 65—69., 71., 74. s k., 88. VII. 78.
Smerdis, mágus, perzsa király III. 61—63., 65., 67—80., 88.
Smerdomenes, perzsa VII. 82., 121.
Smila, város VII. 123.
Smindirides, sybarisi VI. 127.
Smyrna, város I. 14., 16., 94., 149. II. 106; — lakói I. 143., 150.
Sogdusok III. 93. VII. 66.
Sokles, korinthosi V. 92.
Soloeis, hegyfok II. 31. IV. 43.
Soloi, város V. 115.; — lakói V. 110., 113.
Solon, athéni I. 29—34., 86. II. 177. V. 113.
Solymusok I. 173.
Sophanes, athéni VI. 92. IX. 73—75.
Sosimenes, tenosi VIII. 82.
Sostratos, aiginai IV. 152.
Sötét sziklák IV. 85., 89.
Spako, méd nő I. 110.
Spargapeithes, Agathyrsus királya IV. 78.
Spargapeithes, skytha király IV. 76.
Spargapises, massageta király I. 211., 213.
Spárta és lakói I. 65. stb. stb.
Spercheios, folyó VII. 198., 228.
Sperthias, spártai VII. 134., 137.
Sphendaleis, község Attikában IX. 15.
Stageiros, város VII. 115.
Stentoris, tó VII. 58.
Stenykleros, messeniai helység IX. 64.
Stesagoras, athéni VI. 34., 38., 103.
Stesenor, Kurion királya V. 113.
Strattis, Chios kényura IV. 138. VIII. 132.
Struchatok, méd törzs I. 101.

Stryme, város VII. 108. s k.
Strymon folyó I. 64. V. 1., 13., 23., 98. VII. 24., 75., 107., 113—115. VIII. 115., 118., 120.
Stymphalis, tó VI. 76.
Styraiak VI. 107. VIII. 1., 46. IX. 28., 31.
Styx, folyó VI. 74.
Sunion, hegyfok IV. 99. V. 87., 90., 115. s k. VIII. 121.
Susa, város I. 188. III. 30., 64. s k., 70., 129., 131., 140. IV. 83., 91. V. 24., 30., 32., 35., 49., 52., 54. VI. 1., 20., 30., 119. VII. 3., 6., 53., 135., 151., 239. VIII. 54., 99. IX. 108.
Syagros, spártai VII. 153., 159.
Sybaris, város V. 44. VI. 21., 127.; — lakói V. 44. s k.
Syene, város II. 28.
Syennesis, kilikiai I. 74. V. 118. VII. 98.
Syleusi síkság VII. 115.
Syloson, Aiakes fia III. 39., 139—141., 144., 146., 149. VI. 13., 25.
Syme, sziget I. 174.
Syrakusai, város VII. 154—157.; — lakói III. 125. VII. 154. s k., 159., 161., 167.
Syrgis, folyó IV. 123.
Syria II. 12., 20., 116. III. 6., 62., 64. VII. 89.; — lakói II. 12., 159. III. 91. l. még Palaestina.
Syriaiak (Kappadokiában) I. 6., 72., 76. II. 104. III. 90. V. 49. VII. 63., 72.
Syrtis II. 32., 150. IV. 169., 173.
Szelek oltára VII. 178.

Tabalos, perzsa I. 153 s k., 161.
Tabiti l. Hestia.
Tachompso, sziget II. 29.
Tainaron, hegyfok I. 23. s k. VII. 168.
Talaos, argosi V. 67.
Talentum III. 89.
Talthybios, spártai VII. 134., 137.; — utódai VII. 134.
Tanagra, város IX. 15., 35., 43.; — lakói V. 79.
Tanais, folyam IV. 20., 45., 47., 100., 115., 120., 122. s k.
Tanis, egyiptomi járás II. 166.
Tarentum, város I. 24. III. 136., 138. IV. 99.; — lakói III. 138. VII. 170.
Targitaos, skytha király IV. 5., 7.
Taricheiai, helység II. 113.
Tartessos, város I. 163. IV. 152.
Taucheira, város IV. 171.
Tauris v. Taurike IV. 20., 99—103., 119.; — hegyei IV. 3.
Taxakis, skytha király IV. 120.
Taygetos, hegy IV. 145—148.
Tearos, folyó IV. 89—91.
Teaspis, perzsa IV. 43. VII. 79. IX. 76.

Tegea, város I. 66—68. VI. 72., 105. VII. 170. IX. 35., 37.; — lakói I. 65. VII. 202. IX. 26., 28., 31., 35., 53., 56., 59—62., 70., 85.
Teïspes, perzsa VII. 11.
Telamon VIII. 64.
Teleboák V. 59.
Telekles, samosi III. 41.
Teleklos, Spárta királya VII. 204.
Telemachos, II. 116.
Telesarchos, samosi III. 143.
Telines, gelai VII. 153.
Telliadák, elisi család IX. 37.
Tellias, elisi VIII. 27.
Tellos, athéni I. 30.
Telmessosiak I. 78., 84.
Telos, sziget VII. 153.
Telys, Sybaris királya V. 44., 47.
Temnos, vidék VI. 101.
Temenos, argosi VIII. 137.
Temnos, város I. 149.
Tempe, völgy VII. 173.
Tenedos, sziget I. 151. VI. 31., 41.
Tenos, sziget IV. 33. VI. 97.; — lakói IV. 33. VIII. 82. s k.
Teos, város és lakói I. 142., 168., 170. II. 178. VI. 8.
Teres, thrák király IV. 80. VII. 137.
Terillos, Himera kényura VII. 165.
Termilák I. 173. VII. 92.
Tethronion, város VIII. 33.
Tetramnestos, sidoni VII. 98.
Teukrusok II. 118. V. 13., 122. VII. 20., 43., 75.
Teuthrania II. 10.
Thagimasadas l. Poseidon.
Thales, miletosi I. 74. s k., 170.
Thamanaiusok III. 93., 117.
Thamasios, perzsa VII. 194.
Thannyras, libyai III. 15.
Thasos, sziget II. 44. VI. 28., 44., 46. s k.; — lakói VI. 44., 46. VII. 108., 118.
Thasos, phoinikiai VI. 47.
Theasides, spártai VI. 85.
Thebai Egyiptomban I. 182. II. 3., 9., 15., 54—56., 58., 69., 74., 143. III. 10., 25. s k. IV. 181; — járás II. 42., 166.
Thebai Boiotiában I. 52., 92. V. 59., 67. VIII. 134. IX. 13., 15., 17., 27., 67., 86—88.; — lakói I. 61. V. 67., 79., 81., 89. VI. 87., 108., 118. VII. 132., 202., 205. VIII. 50., 134. s k. IX. 2., 15., s k., 31., 40. s k., 58., 66., 69., 86—88.
Thebe, Asopos leánya V. 80.; — síkja VII. 42.
Themis II. 50.
Themiskyra, város IV. 86.
Themison, therai IV. 154.

Themistokles, athéni VII. 13. s k., 173. VIII. 4. s k., 19., 22. s k., 56—63., 75., 79., 83., 92., 108—112., 123—125. IX. 98.
Theodoros, samosi I. 51. III. 41.
Theokydes, athéni VIII. 65.
Theomestor, Samos kényura VIII. 85. IX. 90.
Theophania, ünnep I. 51.
Theopompos, Spárta királya VIII. 131.
Thera, sziget IV. 147—151., 153—157., 164.; — lakói IV. 150—157., 161. V. 42.
Therambo, város VII. 123.
Therapne, helység VI. 61.
Theras, Autesion fia IV. 147., 150.
Therma, város VII. 121., 123., 127., 131., 179., 183., 185.
Thermai öböl VII. 121—123. VIII. 127.
Thermodon, folyó Boiotiában IX. 43.
Thermodon, folyó Kappadokiában II. 104. IV. 86., 110. IX. 27.
Thermopylai VII. 175—177., 184., 186., 200. s k., 205., 207., 213., 219., 233. s k. VIII. 15., 21., 24., 27., 66., 71. IX. 71., 78. s k.
Theron, Akragas fejedelme VII. 165. s k.
Thersandros, Polyneikes fia IV. 147. VI. 52.
Thersandros, orchomenosi, IX. 16.
Theseus IX. 73.
Thesmophoria, ünnep II. 171. VI. 16.
Thespiai, város VIII. 50.; — lakói V. 79. VII. 132., 202., 222., 226. VIII. 25., 50., 66., 75. IX. 30.
Thesprotok II. 56. V. 92. VII. 176. VIII. 47.
Thessalia és lakói I. 57. III. 96. V. 63. s k., 94. VI. 72., 74., 127. VII. 6., 108., 128—130., 132., 172—176., 182., 191., 196., 198., 208., 213., 215., 232. s k. VIII. 27—32., 113—115., 126., 129., 131., 133., 135. IX. 1., 17., 31., 46., 77., 89.
Thessalos, spártai V. 46.
Theste, forrás IV. 159.
Thetis VII. 191.
Thmuis, egyiptomi járás II. 166.
Thoas, Lemnos királya VI. 138.
Thon, Egyiptom királya II. 116.
Thonis egyiptomi II. 113. s k.
Thorax, larissai IX. 1., 58.
Thorikos, község Attikában IV. 99.
Thornax, hegy I. 69.
Thrakia és lakói I. 168. II. 103., 134., 167. IV. 49., 74., 80., 89., 93., 99., 104., 118., 143. V. 2—8., 10., 14., 23., 126. VI. 33., 39., 45., 95. VII. 20., 25., 59., 105., 110., 115., 185. VIII. 115—117. IX. 32., 89., 119.
Thrák tenger VII. 176.; — nők IV. 33.
Thrákok Azsiában I. 28. III. 90. VII. 75.
Thrasybulos, Miletos kényura I. 20—23. V. 92.
Thrasydeios, larissai IX. 58.
Thrasykles, samosi IX. 98.

Thrasylaos, athéni VI. 114.
Thriai sikság VII. 65. IX. 7.
Thyia, Kephisos leánya VII. 178.
Thyrea, város I. 82. VI. 76.
Thyssageták IV. 22., 123.
Thyssos, város VII. 22.
Tiarantos, folyó IV. 48.
Tibarenusok III. 94. VII. 78.
Tibisis, folyó IV. 49.
Tigranes, perzsa VII. 62. VIII. 26. IX. 96., 102.
Tigris, folyam I. 189., 193. II. 150. V. 52. VI. 120.
Timagenidas, thebaibeli IX. 38., 86. s k.
Timagoras, kyprosi VII. 98.
Timandros, thebaibeli IX. 69.
Timarete, dodonai papnő II. 55.
Timesios, klazomenaii I. 168.
Timesitheos, delphoibeli V. 72.
Timo, parosi nő XI. 136. s k.
Timodemos, athéni VIII. 125.
Timon, delphoibeli VII. 141.
Timonax, kyprosi VII. 98.
Timoxeinos, skionéi VIII. 128.
Tiryns, város VI. 77., 83. VII. 137.; — lakói IX. 28., 31.
Tisamenos, thebaibeli IV. 147. VI. 52.
Tisamenos, elisi IX. 33—36.
Tisandros, Hippokleides atyja, athéni VI. 127—129.
Tisandros, Isagoras atyja, athéni V. 66.
Tisias, parosi VI. 133.
Titakos, athéni IX. 73.
Tithaios, méd VII. 88.
Tithorea, hegycsúcs VIII. 32.
Titormos, aitoliai VI. 127.
Tmolos, hegy I. 84., 93. V. 100. s k.
Tomyris, massageta királynő I. 205., 212., 214.
Torone, város VII. 22., 122., 127.
Trachis v. Trachinia és lakói VII. 175. s k., 198. s k., 201., 203., 217., 226. VIII. 21., 31., 66.
Trapezus, város VI. 127.
Traspiak (skythák) IV. 6.
Trauos, folyó VII. 109.
Trausok V. 3. s k.
Triballus, síkság IV. 49.
Triopion, hegy I. 174. IV. 38. VII. 153.
Tritaieis, város I. 145.
Tritantaichmes, Artabanos fia, perzsa VII. 82., 121.
Tritantaichmes, Artabazos fia, perzsa I. 192.
Triteis, város VIII. 33.
Triton, Poseidon fia IV. 179., 188.
Triton, folyó IV. 178., 191.

Tritonis, tó IV. 178—180., 186—188.
Troizen (város) és lakói III. 59. VII. 99. VIII. 1., 41—43., 72. IX. 28.. 31., 102., 105.; — troizeni hajó VII. 179. s k.
Trója II. 118—120., 145. IV. 191. V, 13., 26., 122. VII. 20., 91., 171, IX. 27.
Trophonios, hérosz I. 46. VIII. 138.
Tydeus V. 67.
Tymnes, skytha IV. 76.
Tymnes, káriai V. 37. VII. 98.
Tyndareos, spártai király II. 112.; — utódai IV. 45. V. 75. IX. 73.
Typhon isten II. 144., 156. III. 5.
Tyras, folyó IV. 11, 47., 51., 82.
Tyriták IV. 53.
Tyrodiza, város VII. 25.
Tyros, város I. 2. II. 44.; — lakói II. 112., 161. VIII. 67.
Tyrrhenek I. 57., 94., 163., 166. s k. VI. 17., 22.
Tyrsenos, Atys fia I. 94.

Umbriaiak I. 94. IV. 49.
Urania l. Aphrodite.
Utiusok III. 93. VII. 68.

Volskusok l, Elisykusok.
Vörös tenger I. 1., 180., 189., 202. II. 8., 11., 158. s k. III. 9., 30., 93. IV. 37., 39., 42. VI. 20. VII. 80., 89.

Xanthippos, athéni VI. 131., 136. VII. 33. VIII. 131. IX. 114., 120.
Xanthos, samosi II. 135.
Xanthos, város I. 176.
Xeinagoras, halikarnassosi IX. 107.
Xerxes, perzsa király I. 183, IV. 43. VI. 98. VII. 2. stb.
Xuthos, Ion atyja VII. 94. VIII. 44.

Zakynthos, város IV. 195. VI. 70. IX. 37.; — lakói III. 59. VI. 70.
Zalmoxis l. Salmoxis.
Zankle, város VI. 23., 25. VII. 164.; — lakói VI. 22. s k., VII. 154.
Zauékok IV. 193.
Zeus I. 44., 65., 89., 131., 171., 181—183., 207. II. 7., 13., 29., 42., 41., 54—56., 74., 83., 116., 136., 143., 146., 178. III. 124., 142.,

158. IV. 5., 59., 127., 180., 203. V. 46., 66., 119. VI. 56., 67. s k. VII. 40., 56., 61., 141., 197., 220. VIII. 77. IX. 7., 81., 122.
Zeuxidemos, spártai VI. 71.
Zone, város VII. 59.
Zopyros, perzsa III. 53., 156—158., 160. IV. 43. VII. 82.
Zopyros, előbbinek unokája III. 160.
Zoster, földnyelv VIII. 107.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
HUNGARICAE

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára fűzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Csengeri János.**

Ára fűzve 1 frt. — Latinul és magyarul 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kisérte **Dr. Bozóky Alajos.**

Ára fűzve 2 frt. — Latinul és magyarul 3 frt.

THUKYDIDES.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Zsoldos Benő.**

I. kötet. I., II. és III. könyv ... 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
II. kötet. IV. és V. könyv ... — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.
III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.
Mind a három kötet egy kötetbe fűzve **magyarul, iskola kiadás** 2 frt 40 kr.

PUBLIUS VERGILIUS MARO AENEISE.

Fordította és jegyzetekkel kisérte **Dr. Barna Ignácz.**

Bevezetéssel ellátta **Dr. Némethy Géza.**

Ára fűzve 2 frt. — Latinul és magyarul 3 frt.

PLATON THEAITETOSA.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Simon József Sándor.**

Ára fűzve 60 kr. — Görögül és magyarul 1 frt 20 kr.

GÖRÖG ANTHOLOGIABELI EPIGRAMMÁK.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Ponori Thewrewk Emil.**

Ára fűzve 1 frt. — Görögül és magyarul 2 frt.

CATO BÖLCS MONDÁSAI.

Szövegét megállapította, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Dr. Némethy Géza.**

Ára fűzve 40 kr. — Latinul és magyarul 60 kr.

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

Kiadja a m. tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága.

HERODOTOS TÖRTÉNETI KÖNYVEI.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Geréb József.**

I. kötet. I—III. könyv.

Ára füzve 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.

II. kötet. IV—VI. könyv.

Ára füzve 1 frt 20 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.

III. kötet. VII—IX. könyv.

Ára füzve 1 frt 40 kr. — Görögül és magyarul 2 frt 80 kr.

LYKURGOS BESZÉDE LEOKRATES ELLEN.

Forditotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta **Fináczy Ernő.**

Ára füzve 50 kr. — Görögül és magyarul 70 kr.

Ballagi Mór. **Uj teljes német és magyar szótár.**

I. *Német-magyar* rész, ötödik kiadás 7 frt.
Félbőr-kötésben 8 frt.
II. *Magyar-német* rész, hatodik kiadás 7 frt.
Félbőr-kötésben 8 frt.

Ballagi Mór. **A magyar nyelv teljes szótára.** Két kötet 4 frt.
A két kötet egy félbőr-kötésben 5 frt.

Burián János. **Latin synonymika.** Iskolai használatra 80 kr.

Finály Henrik dr. **A latin nyelv szótára.** A kútfőkből a legjobb és legujabb szótárirodalomra támaszkodva 10 frt.
Félbőr-kötésben 11 frt.

Meissner Károly. **Latin phraseologia.** Iskolai használatra.
A VI. német kiadás után átdolgozta *Burián* János 1 frt 60 kr.

Molé. Uj franczia-magyar és magyar-franczia szótár. Harmadik kiadás. Két rész.

I. **Franczia-magyar** rész. Irta *Mártonffy* Fr. 2 frt.
II. **Magyar-franczia** rész. Irta *Babos* Kálmán 2 frt.
A két rész egy kötetben félfranczia kötésben 5 frt.

Petz Gedeon dr. **Grimm törvénye.** Nyelvtudományi tanulmány 1 frt.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.